

Suttantapiṭake Khuddakanikāye

Apadānapāliya saṁvaṇṇanābhūtā

Porāṇikena kenaci therena viracitā

Visuddhajanavilāsinī nāma

APADĀNATṬHAKATHĀ

(Paṭhamo bhāgo)



Romanized from Myanmar version published in 1959

© Buddhasāsana Society

Aṭṭhakathā Series 32

First published in 2008 by Ministry of Religious Affairs

Yangon, Myanmar

THE PĀLI ALPHABET IN BURMESE AND ROMAN CHARACTERS

VOWELS

အ a အာ ā ဣ i ဤ ī ဥ u ဦ ū ဧ e ဩ o

CONSONANTS WITH VOWEL "A"

က ka ခ kha ဂ ga ဃ gha င ṇa
 ဇ ca ဆ cha ဇ ja ဈ jha ဠ ña
 တ ta ဌ tha ဒ da ဝ dha ဏ ṇa
 ပ pa ဖ pha ဗ ba ဘ bha မ ma
 ယ ya ရ ra လ la ဝ va သ sa ဟ ha ဠ la ၊ ṁ

VOWELS IN COMBINATION

ာ = ā ဲ = i ဳ = ī ဣ = u ဵ = ū ဥ = e ဩ = o
 က ka ကာ kā ကိ ki ကိ kī ကု ku ကု kū ကေ ke ကေ ko
 ခ kha ခါ khā ခိ khi ခိ khī ခု khu ခု khū ခေ khe ခေ kho ...

CONJUNCT-CONSONANTS

က kka	ယ ṅgha	က ṇṭha	ဈ dhya	ဠ pla	ဣ lla
က kka	ဇ cca	က ṇḍa	ဇ dhva	ဠ pba	ဣ lya
က kya	ဆ ccha	က ṇṇa	ဇ nta	ဠ bbha	ဣ lha
က kri	ဇ jja	က ṇha	န ntva	ဣ bya	ဣ vha
က kla	ဇ jjha	က tta	ဇ ntha	ဠ bra	ဣ sta
က kva	ည ṇṇa	က ttha	န nda	ဠ mpa	ဣ stra
ဈ khya	ဉ ṇha	က tva	န ndra	ဠ mpha	ဣ sna
ဇ khva	ဉ ṇca	က tya	န ndha	ဠ mba	ဣ sya
ဇ gga	ဆ ṇcha	က tra	န nna	ဠ mbha	ဩ ssa
ဩ ggha	ဉ ṇja	န dda	ဈ nya	ဠ mma	ဩ sma
ဈ gya	ည ṇjha	န ddha	န nha	ဣ mya	ဩ sva
ဠ gra	ဇ ṭta	ဈ dya	ဠ ppa	ဣ mha	ဩ hma
ဏ ṅka	ဌ ṭtha	ဠ dra	ဠ ppha	ဣ yya	ဩ hva
န ṅkha	ဉ ḍḍa	န dva	ဣ pya	ဣ yha	ဠ lha
ဏ ṅga					

၁ ၂ ၃ ၄ ၅ ၆ ၇ ၈ ၉ ၁၀
 1 2 3 4 5 6 7 8 9 0

Apadānaṭṭhakathā

Paṭhamabhāga

Mātikā

Piṭṭhaṅka

Ganthārambhakathā	...	...	1
-------------------	-----	-----	---

Nidānakathā

1. Dūrenidānakathā	...	...	2
Sumedhakathā	...	...	3
2. Avidūrenidānakathā	...	...	58
3. Santikenidānakathā	...	...	91

Therāpadāna

1. Buddhavagga

Abbhantaranidānavañṇanā	...	...	111
1. Buddha-apadānavañṇanā	...	...	115
2. Paccekabuddha-apadānavañṇanā	...	...	142
3-1. Sāriputtatthera-apadānavañṇanā	...	...	228
3-2. Mahāmoggallānatthera-apadānavañṇanā	...	...	266
3-3. Mahākassapatthera-apadānavañṇanā	...	...	282
3-4. Anuruddhatthera-apadānavañṇanā	...	...	300
3-5. Puṇṇamantāṇiputtatthera-apadānavañṇanā	...	...	305
3-6. Upālittthera-apadānavañṇanā	...	...	308
3-7. Aññāsikoṇḍaññatthera-apadānavañṇanā	...	...	334
3-8. Piṇḍolabhāradvājatthera-apadānavañṇanā	...	...	339
3-9. Khadiravaniyatthera-apadānavañṇanā	...	...	342
3-10. Ānandatthera-apadānavañṇanā	...	...	346

Apadānaṭṭhakathāya paṭhamabhāge mātikā niṭṭhitā.

Khuddakanikāya

Apadānaṭṭhakathā

(Paṭhamo bhāgo)

Namo tassa Bhagavato Arahato Sammāsambuddhassa.

Ganthārambhakathā

Vanditvā sirasā seṭṭham, Buddhamappaṭipuggalaṃ.
Ñeyyasāgaramuttiṇṇaṃ, tiṇṇaṃ saṃsārasāgaram¹.

Tatheva paramaṃ santaṃ, gambhīraṃ duddasaṃ aṇuṃ.
Bhavābhavakaraṃ suddhaṃ, dhammaṃ Sambuddhapūjitaṃ.

Tatheva anaghaṃ saṃghaṃ, asaṅgaṃ saṃghamuttamaṃ.
Uttamaṃ dakkhiṇeyyānaṃ, santindriyamaṇāsavaṃ.

Katena tassa etassa, paṇāmena visesato.
Ratanattaye visesena, visesassādarena me.

Therehi dhīradhīrehi², āgamaññūhi viññubhi.
“Apadānaṭṭhakathā bhante, kātabbā”ti visesato.

Punappunādareneva, yācitohaṃ yasassibhi.
Tasmāhaṃ sāpadānassa, apadānassa’sesato.

Visesanayadīpassa, dīpissaṃ piṭakattaye.
Yathā Paḷinayeneva, atthasaṃvaṇṇanaṃ subhaṃ.

1. Tiṇṇasaṃsārasāgaram (Sī, I)

2. Dhīrātivīradhīrehi (Sī), therehi ṭhīravīrehi (I)

Kena kattha kadā cetam, bhāsitaṃ dhammamuttamaṃ.
 Kimatthaṃ bhāsitañcetaṃ, etaṃ vatvā vidhiṃ tato.
 Nidānesu kosallatthaṃ¹, sukhuggahaṇadhāraṇaṃ².
 Tasmā taṃ taṃ vidhiṃ vatvā³, pubbāparavisesitaṃ.
 Purā sīhaḷabhāsāya, Porāṇaṭṭhakathāya ca.
 Ṭhapitaṃ taṃ na sādheti, sādhūnaṃ icchiticchitaṃ.
 Tasmā tamupanissāya, Porāṇaṭṭhakathānayaṃ.
 Vivajjetvā viruddhatthaṃ, visesatthaṃ pakāsayaṃ.
 Visesavaṇṇanaṃ seṭṭhaṃ, karissāma'thavaṇṇananti.

Nidānakathā

“Kena kattha kadā cetam, bhāsitaṃ dhammamuttamaṃ”ti ca,
 “karissāma'thavaṇṇanan”ti ca paṭiññātattā sā panāyaṃ
 apadānassatthavaṇṇanā Dūrenidānaṃ Avidūrenidānaṃ Santikenidānanti
 imāni tīṇi nidānāni dassetvā vaṇṇiyamānā ye naṃ suṇanti, tehi
 samudāgamato paṭṭhāya viññātattā yasmā suṭṭhu viññātā nāma hoti, tasmā
 naṃ tāni nidānāni dassetvāva vaṇṇayissāma.

Tattha ādito tāva tesam nidānānaṃ paricchedo veditabbo.
 Dīpaṅkarapādamūlasmiṃ hi katābhinihārassa mahāsattassa yāva
 Vessantarattabhāvā cavitvā Tusitapure nibbatti, tāva pavatto kathāmaggo
Dūrenidānaṃ nāma. Tusitabhavanato pana cavitvā yāva Bodhimaṇḍe
 sabbaññutappatti. Tāva pavatto kathāmaggo **Avidūrenidānaṃ** nāma.
Santikenidānaṃ pana tesu tesu ṭhānesu viharato tasmim tasmimyeva ṭhāne
 labbhatīti.

1. Dūrenidānakathā

Tatridaṃ **Dūrenidānaṃ** nāma—ito kira kappasatasahassādhikānaṃ
 catunnaṃ asaṅkhyeyyānaṃ⁴ matthake **Amaravatī** nāma nagaraṃ ahosi.
 Tattha

1. Nidānakosallatthañca (Sī)

3. Ṭhatvā (Sī)

2. Sukhaggahaṇadhāraṇaṃ (I)

4. Asaṅkhyeyyānaṃ (I)

Sumedho nāma brāhmaṇo paṭivasati ubhato sujāto mātito ca pitito ca, saṃsuddhagahaṇiko yāva sattamā kulaparivaṭṭā, akkhitto anupakuṭṭho jātivādena, abhirūpo dassanīyo pāsādiko paramāya vaṇṇapokkharatāya samannāgato, so aññaṃ kammaṃ akatvā brāhmaṇasippameva uggaṇhi. Tassa daharakāleyeva mātāpitāro kālamakaṃsu. Athassa rāsivaḍḍhako¹ amacco āyapottakam āharitvā suvaṇṇarajatamaṇimuttādibharite gabbhe vivaritvā “ettakam te kumāra mātu santakam, ettakam pitu santakam, ettakam ayyakapayyakānan”ti yāva sattamā kulaparivaṭṭā dhanam ācikkhitvā “etaṃ paṭipajjāhi”ti āha. **Sumedhapañḍito** cintesi “imaṃ dhanam saṃharitvā mayhaṃ pitupitāmahādayo paralokaṃ gacchantā ekakahāpaṇampi gahetvā na gatā, mayā pana gahetvā gamanakāraṇaṃ kātuṃ vaṭṭatī”ti, so rañño ārocetvā nagare bheriṃ carāpetvā mahājanassa dānam datvā tāpasapabbajjaṃ pabbajī. Imassa panatthassa āvibhāvatthaṃ imasmim ṭhāne Sumedhakathā kathetabbā. Sā panesā kiñcāpi Buddhavaṃse nirantaraṃ āgatāyeva, gāthābandhena pana āgatattā na suṭṭhu pākāṭā, tasmā taṃ antarantarā gāthāsambandhadīpakehi vacanehi saddhiṃ kathessāma.

Sumedhakathā

Kappasatasahassādhikānaṃ hi catunnaṃ asaṅkhyeyyānaṃ matthake dasahi saddehi avivittaṃ “Amaravati”ti ca “Amaran”ti ca laddhanāmaṃ nagaraṃ ahosi, yaṃ sandhāya **Buddhavaṃse**² vuttaṃ—

“Kappe ca satasahassee, caturo ca asaṅkhiye.

Amarāṃ nāma nagaraṃ, dassaneyyaṃ manoramaṃ.

Dasahi saddehi avivittaṃ, annapānasamāyutan”ti.

Tattha **dasahi saddehi avivittanti** hatthisaddena assasaddena rathasaddena bherisaddena mudiṅgasaddena³ vīṇāsaddena gītasaddena saṅkhasaddena sammasaddena⁴ tālasaddena “asnātha”⁵ pivatha khādathā”ti dasamena

1. Dhanarāsivaḍḍhako (I)

2. Khu 4. 306 piṭṭhādīsu.

3. Mutiṅgasaddena (Sī, I)

4. Paṇavasaddena (Sī, I)

5. Asnātha bhuñjatha (Sī), asatha (I) Dī 2. 121 piṭṭhe pana passitabbā.

saddenāti imehi dasahi saddehi avivittaṃ ahosi. Tesāṃ pana saddānaṃ ekadesameva gahetvā—

“Hatthisaddaṃ assasaddaṃ, bherisaṅkharathāni ca.
Khādatha pivatha ceva, annapānena ghositaṃ”ti—

Buddhavaṃse¹ imaṃ gāthaṃ vatvā—

“Nagaraṃ sabbaṅgasampannaṃ, sabbakammamupāgataṃ.
Sattaratanasampannaṃ, nānājanasamākulaṃ.
Samiddhaṃ devanagaraṃva, āvāsaṃ puññaṃkammaṇaṃ.

Nagare Amaravatiyā, Sumedho nāma brāhmaṇo.
Anekakoṭṭisannicayo, pahūtaḍḍhanadhaññaṃvā.

Ajjhāyako mantadharo, tiṇṇaṃ vedāna pāragū.
Lakkhaṇa itihāse ca, sadhamme pāramiṃ gato”ti—vuttaṃ.

Athekadivasaṃ so Sumedhapaṇḍito uparipāsāḍavaratale rahogato hutvā pallaṅkaṃ ābhujitvā nisinno evaṃ cintesi “punabbhave paṇḍita paṭisandhiggahaṇaṃ nāma dukkhaṃ, tathā nibbattaṇibbattaṭṭhāne sarīrassa bhedaṇaṃ, ahaṅca jātidhammo, jarādhammo, byādhidhammo, maraṇadhammo, evaṃbhūtena mayā ajātiṃ ajaraṃ abyādhiṃ amaraṇaṃ adukkhaṃ sukhaṃ sītalaṃ amataṃ mahānibbānaṃ pariyesituṃ vaṭṭati, avassaṃ bhavato muccitvā nibbānaḡāminā ekena maggena bhavitaḡbbaṇ”ti. Tena vuttaṃ—

“Rahogato nisīditvā, evaṃ cintesa’haṃ tadā.
Dukkho punabbhavo nāma, sarīrassa ca bhedaṇaṃ.
Jātidhammo jarādhammo, byādhidhammo sa’haṃ² tadā.
Ajaraṃ amaraṃ³ khemaṃ, pariyesissāmi nibbutiṃ.
Yannūnimaṃ pūtikāyaṃ, nānākuṇapapūritaṃ.
Chaddayitvāna gaccheyyaṃ, anapekkho anattiko.
Atthi hehiti so maggo, na so sakkā na hetuye.
Pariyesissāmi taṃ maggaṃ, bhavato parimuttiyā”ti.

1. Khu 4. 306 piṭṭhādīsu. 2. Cahaṃ (Sī, I) 3. Amataṃ (Khu 4. 307 Buddhavaṃse)

Tato uttaripi evaṃ cintesi “yathā hi loke dukkhassa paṭipakkhabhūtaṃ sukhāṃ nāma atthi, evaṃ bhava sati tappaṭipakkhena vibhavenāpi bhavitabbaṃ. Yathā ca uṇhe sati tassa vūpasamabhūtaṃ sītalampi atthi, evaṃ rāgaggi-ādīnaṃ vūpasamena nibbānenāpi bhavitabbaṃ. Yathā nāma pāpassa lāmakassa dhammassa paṭipakkhabhūto kalyāṇo anavajjabhūto dhammopi¹ atthiyeva, evameva pāpikāya jātiyā sati sabbajātikhepanato² ajātisankhātena nibbānenāpi bhavitabbamevā”ti. Tena vuttaṃ—

“Yathāpi dukkhe vijjante, sukhāṃ nāmapi vijjati.

Evaṃ bhava vijjamāne, vibhavopicchitabbako.

Yathāpi uṇhe vijjante, aparaṃ vijjati sītalaṃ.

Evaṃ tividhaggi vijjante, nibbānampicchitabbakaṃ.

Yathāpi pāpe vijjante, kalyāṇamapi vijjati.

Evameva jāti vijjante, ajātipicchitabbakaṃ”ti.

Aparampi cintesi “yathā nāma gūtharāsimhi nimuggena purisena dūratova pañcavaṇṇapadumasañchannaṃ mahātaḷākāṃ disvā ‘katarena nu kho maggena ettha gantabban’ti taṃ taḷākāṃ gavesituṃ yuttaṃ. Yaṃ tassa agavesanaṃ, na so taḷākassa doso, purisasseva doso. Evaṃ kilesamaladhovane amatamahānibbānataḷāke³ vijjante yaṃ tassa agavesanaṃ, na so amatamahānibbānataḷākassa⁴ doso, purisasseva doso. Yathā ca corehi samparivārīto puriso palāyanamagge vijjamānēpi sace na palāyati, na so maggassa doso, purisasseva doso. Evameva kilesehi parivāretvā gahitassa purisassa vijjamāneyeva nibbānagāmimhi sive magge maggassa agavesanaṃ nāma⁵ na maggassa doso, purisasseva doso. Yathā ca byādhipīḷito puriso vijjamāne byādhitikicchake vejje sace taṃ vejjaṃ gavesitvā byādhiṃ na tikicchāpeti, na so vejjassa doso, purisasseva doso. Evameva yo kilesabyādhipīḷito kilesavūpasamamaggakovidāṃ vijjamānameva ācariyaṃ na gavesati, tasseva doso, na kilesavināsakassa ācariyassa doso”ti. Tena vuttaṃ—

1. Anavajjadhammopi (I, Ka)

2. Tappaṭipakkhena (I)

3. Amatamahātaḷāke (Ka)

4. Amatamahātaḷākassa (Ka)

5. Agavesanaṃ (Sī)

“Yathā gūthagato puriso, taḷākam disvāna pūritam.

Na gavesati tam taḷākam, na doso taḷākassa so.

Evaṃ kilesamaladhove, vijjante amatantaḷe.

Na gavesati tam taḷākam, na doso amatantaḷe.

Yathā arīhi pariruddho, vijjante gamanampathe¹.

Na palāyati so puriso, na doso añjasassa so.

Evaṃ kilesapariruddho, vijjamāne sive pathe.

Na gavesati tam maggam, na doso sivamañjase.

Yathāpi byādhito puriso, vijjamāne tikicchake.

Na tikicchāpeti tam byādhim, na doso so tikicchake.

Evaṃ kilesabyādhīhi, dukkhito paripīlito.

Na gavesati tam ācariyam, na doso so vināyake”ti.

Aparampi cintesi “yathā maṇḍanakajātiko puriso kaṇṭhe āsattam kuṇapam chaḍḍetvā sukham gaccheyya, evaṃ mayāpi imam pūtikāyam chaḍḍetvā anapekkhena nibbānanagaraṃ pavisitabbam. Yathā ca naranāriyo ukkārabhūmiyam uccārapassāvaṃ katvā na tam ucchaṅgena vā ādāya, dussantena² vā veḥetvā gacchanti, jigucchamānā pana anapekkhāva, chaḍḍetvā gacchanti, evaṃ mayāpi imam pūtikāyam anapekkhena chaḍḍetvā amatanibbānanagaraṃ pavisitum vaṭṭati. Yathā ca nāvikā nāma jajjaram nāvaṃ anapekkhāva chaḍḍetvā gacchanti, evaṃ ahampi imam navahi vaṇamukhehi paggharantaṃ kāyam chaḍḍetvā anapekkho nibbānapuram pavisissāmi. Yathā ca puriso nānāratanāni ādāya corehi saddhim maggam gacchanto attano ratananāsabhayena³ te chaḍḍetvā khemaṃ maggam gaṇhāti, evaṃ ayampi⁴ karajakāyo ratanavilopakacorasadisso. Sacāham ettha taṇham karissāmi, ariyamaggakusaladhammaratanaṃ me nassissati, tasmā mayā imam corasadisam kāyam chaḍḍetvā amatamahānibbānanagaraṃ pavisitum vaṭṭati”ti. Tena vuttam—

1. Gamane pathe (sabbattha)

3. Ratananassanabhayena (I)

2. Dasantena (Sī)

4. Mayhampi (I)

“Yathāpi kuṇapaṃ puriso, kaṇṭhe baddhaṃ jigucchiya¹.

Mocayitvāna gaccheyya, sukhī serī sayamvasī.

Tathevimaṃ pūtikāyaṃ, nānakuṇapasañcayam.

Chaḍḍayitvāna gaccheyyam, anapekkho anattthiko.

Yathā uccāraṭṭhānamhi, karīsaṃ naranāriyo.

Chaḍḍayitvāna gacchanti, anapekkhā anattthikā.

Evamevāhaṃ imaṃ kāyaṃ, nānakuṇapapūritam.

Chaḍḍayitvāna gacchissam, vaccaṃ katvā yathā kuṭim.

Yathāpi jajjaraṃ nāvaṃ, paluggaṃ udagāhinim².

Sāmī chaḍḍetvā gacchanti, anapekkhā anattthikā.

Evamevāhaṃ imaṃ kāyaṃ, navacchiddaṃ dhuvassavam.

Chaḍḍayitvāna gacchissam, jīṇṇanāvaṃva sāmikā.

Yathāpi puriso corehi, gacchanto bhaṇḍamādiya.

Bhaṇḍacchedabhayaṃ disvā, chaḍḍayitvāna gacchati.

Evameva ayaṃ kāyo, mahācorasamo viya.

Pahāyimaṃ gamissāmi, kusalacchedanā bhayā”ti.

Evam Sumedhapaṇḍito nānāvidhāhi upamāhi imaṃ
nekkhammūpasamhitam attham cintetvā sakanivesane
aparimitabhogakkhandham heṭṭhā vuttanayena kapaṇaddhikādīnam
vissajjetvā mahādānaṃ datvā vatthukāme ca kilesakāme ca pahāya
Amaranagarato nikkhamitvā ekakova Himavante **Dhammikaṃ** nāma
pabbataṃ nissāya assamaṃ katvā tattha paṇṇasālaṇca caṅkamaṇca māpetvā
pañcahi nīvaraṇadosehi vajjitaṃ “evam samāhite citte”ti-ādinā nayena
vuttehi aṭṭhahi kāraṇaguṇehi samupetaṃ abhiññāsaṅkhātāṃ balaṃ āharitum
tasmim assamapade navadosasamannāgataṃ sātakaṃ pajahitvā
dvādasaguṇasamannāgataṃ vākacīraṃ nivāsetvā isipabbajjaṃ pabbaji.
Evam pabbajito aṭṭhadosasamākiṇṇaṃ taṃ paṇṇasālaṃ pahāya
dasaguṇasamannāgataṃ rukkhamaṇaṃ upagantvā sabbaṃ dhaññavikatiṃ
pahāya pavattaphalabhojano

1. Jigucchiyaṃ (I)

2. Udakagāhinim (Sī, I, Ka)

hutvā nisajjaṭṭhānacaṅkamanavaseneva padhānaṃ padahanto
sattāhabbhantareyeva aṭṭhannaṃ samāpattīnaṃ pañcannañca abhiññānaṃ
lābhī ahoṣi. Evaṃ taṃ yathāpatthitaṃ abhiññābalaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ—

“Evāhaṃ cintayitvāna, nekakoṭṭisaṃ dhaṇaṃ.

Nāthānāthānaṃ datvāna, Himavantamupāgamiṃ.

Himavantassāvidūre, Dhammiko nāma pabbato.

Assamo sukato mayhaṃ, paṇṇasālā sumāpitā.

Caṅkamaṃ tattha māpesiṃ, pañcadosavivajjitaṃ.

Aṭṭhaguṇasamupetaṃ, abhiññābalaṃ māharimaṃ.

Sāṭakaṃ pajahiṃ tattha, navadosamupāgataṃ.

Vākacīraṃ nivāsesiṃ, dvādasaguṇamupāgataṃ.

Aṭṭhadosasamākiṇṇaṃ, pajahiṃ paṇṇasālakaṃ.

Upāgamiṃ rukkhamaṃ, guṇe dasahupāgataṃ.

Vāpitaṃ ropitaṃ dhaññaṃ, pajahiṃ niravasesato.

Anekaguṇasampannaṃ, pavattaphalamādiyiṃ.

Tatthappadhānaṃ padahiṃ, nisajjaṭṭhānacaṅkame.

Abbhantaramhi sattāhe, abhiññābala pāpuṇi”ti¹.

Tattha “**assamo sukato mayhaṃ, paṇṇasālā sumāpitā**”ti imāya pana
Pāḷiyā Sumedhapāṇḍitena assamapaṇṇasālacaṅkamā sahatthā māpitā viya
vuttā. Ayaṃ panettha attho—mahāsattañhi “Himavantaṃ ajjhogāhetvā ajja
Dhammikapabbataṃ pavisissatī”ti disvā Sakko Vissakammadevaputtaṃ²
āmantesi “tāta ayaṃ Sumedhapāṇḍito ‘pabbajissāmī’ti nikkhanto, etassa
vasanaṭṭhānaṃ māpehī”ti. So tassa vacanaṃ sampañcchitvā ramaṇīyaṃ
assamaṃ, suguttaṃ paṇṇasālaṃ, manoramaṃ caṅkamañca māpesi. Bhagavā
pana tadā attano puññānubhāvena nipphannaṃ taṃ assamapadaṃ sandhāya³
“Sāriputta tasmim Dhammikapabbate—

1. Abhiññābalaṃ pāpuṇiṃti (Sī, I) evamupariṃti.

2. Visukammadevaputtaṃ (Ka) evamupariṃti.

3. Nissāya (Sī, I)

Assamo sukato mayhaṃ, paṇṇasālā sumāpitā.

Caṅkamaṃ tattha māpesiṃ, paṇṇadosavivajjitaṃ”ti—

āha. Tattha **sukato mayhanti** suṭṭhu kato mayā. **Paṇṇasālā sumāpitāti** paṇṇacchadanasālāpi me sumāpitā ahosi.

Paṇṇadosavivajjitaṃ pañcime caṅkamadosā nāma thaddhavisamatā antorukkhatā gahanacchannatā atisambādhatā ativisālatāti. Thaddhavisamabhūmibhāgasmiṃ hi caṅkame caṅkamantassa pādā rujjanti, phoṭā uṭṭhahanti, cittaṃ ekaggataṃ na labhati, kammaṭṭhānaṃ vipajjati. Mudusamatale pana phāsuvihāraṃ āgamma kammaṭṭhānaṃ sampajjati. Tasmā thaddhavisamabhūmibhāgatā eko dosoti veditabbo. Caṅkamassa anto vā majjhe vā koṭiyaṃ vā rukkhe sati pamādamāgamma caṅkamantassa nalāṭaṃ vā sīsaṃ vā paṭihaññatīti antorukkhatā dutiyo doso. Tiṇalatādigahanacchanne caṅkame caṅkamanto andhakāraṇelāyaṃ uragādiṃ pāṇe akkamitvā vā māreti, tehi vā daṭṭho dukkhaṃ āpajjati gahanacchannatā tatiyo doso. Atisambādhe caṅkame vitthārato ratanike vā adḍharatanike vā caṅkamantassa paricchede pakkhalitvā nakhāpi aṅgulyopi bhijjantīti atisambādhatā catuttho doso. Ativisāle caṅkame caṅkamantassa cittaṃ vidhāvati, ekaggataṃ na labhatīti ativisālatā pañcamo doso. Puthulato pana diyaḍḍharatanā dvīsu passesu ratanamattaṃ anucaṅkamaṃ dīghato saṭṭhihatthaṃ mudutalaṃ samavippakiṇṇavālukaṃ caṅkamaṃ vaṭṭati **Cetiya**girimhi dīpappasādakamahā**mahinda**ttherassa caṅkamaṃ viya, tādīsaṃ taṃ ahosi. Tenāha “caṅkamaṃ tattha māpesiṃ, paṇṇadosavivajjitaṃ”ti.

Aṭṭhaguṇasamupetaṃ aṭṭhahi samaṇasukhehi upetaṃ. Aṭṭhimāni samaṇasukhāni nāma dhanadhañṇapariggahābhāvo, anavajjapiṇḍapātapariyesanabhāvo, nibbutapiṇḍapātabhuñjanabhāvo, raṭṭhaṃ piḷetvā dhanasāraṃ vā sīsakahāpaṇādīni vā gaṇhantesu rājakulesu raṭṭhapīḷanakesābhāvo, upakaraṇesu nicchandarāgabhāvo¹, coravilope nibbhayaḥbhāvo, rājarājamahāmattehi asaṃsaṭṭhabhāvo, catūsu disāsu

1. Nicchandakilesabhāvo (Ka)

appaṭihatabhāvoti. Idam vuttaṃ hoti “yathā tasmim assame vasantena sakkā honti imāni aṭṭha sukhāni vinditum, evaṃ aṭṭhaguṇasamupetaṃ taṃ assamaṃ māpesin”ti.

Abhiññābalamāharinti pacchā tasmim assame vasanto kasiṇaparikammaṃ katvā abhiññānañca samāpattīnañca uppādanatthāya aniccatō ca dukkhato ca vipassanaṃ ārabhitvā thāmappattaṃ vipassanābalaṃ āharim. Yathā tasmim vasanto taṃ balaṃ āharitum sakkomi, evaṃ taṃ assamaṃ abhiññatthāya vipassanābalassa anucchavikaṃ katvā māpesinti attho.

Sāṭakaṃ pajahim tattha, navadosamupāgatanti etthāyaṃ anupubbikathā. Tadā kira kuṭileṇacaṅkamādiṇaṇḍitaṃ pupphūpagaphalūpagarukkhasañchannaṃ ramaṇīyaṃ madhurasalilāsayaṃ apagatavāḷamigabhim sanakasakuṇaṃ pavivekakkhamam assamaṃ māpetvā alaṅkatacaṅkamassa ubhosu antesu ālambanaphalakaṃ saṃvidhāya nisīdanatthāya caṅkamavemajjhe samatalaṃ muggavaṇṇasilaṃ māpetvā anto paṇṇasālāya jaṭamaṇḍalavākacīratidaṇḍakuṇḍikādike tāpasaparikkhāre maṇḍape pāṇiyaghaṭapāṇiyasaṅkhaṇḍapāṇiyasarāvāni, aggisālāyaṃ aṅgārakapalladāru-ādīnīti evaṃ yaṃ yaṃ pabbajitānaṃ upakārāya saṃvattati, taṃ sabbaṃ māpetvā paṇṇasālāya bhittiyaṃ “ye keci pabbajitukāmā ime parikkhāre gahetvā pabbajantū”ti akkharāni chinditvā devalokameva gate Vissakammadevaputte Sumedhapaṇḍito Himavantapāde¹ girikandarānusārena attano nivāsānurūpaṃ phāsukaṭṭhānaṃ olokeno nadīnivattane vissakammanimmitaṃ sakkadattiyaṃ ramaṇīyaṃ assamaṃ disvā caṅkamanakoṭim gantvā padavaḷaṇḍaṃ aṇḍantaṃ “dhuvaṃ pabbajitā dhuraḡame bhikkhaṃ pariyesitvā kilantarūpā āgantvā paṇṇasālaṃ pavisitvā nisinnā bhavissanti”ti cintetvā thokaṃ āgametvā “atīviya cīrāyanti, jānissāmi”ti paṇṇasāladvāraṃ vivaritvā anto pavisitvā ito cito ca olokeno mahābhittiyaṃ akkharāni vācetvā “mayhaṃ kappiyaparikkhārā ete, ime gahetvā pabbajissāmi”ti attanā nivatthapārutaṃ sāṭakayugaṃ pajahi. Tenāha “sāṭakaṃ pajahim tatthā”ti. Evaṃ pavitṭho ahaṃ Sāriputta tassam paṇṇasālāyaṃ sāṭakaṃ pajahim.

1. Himavanta (Sī, I)

Navadosamupāgatanti sāṭakam pajahanto nava dose disvā pajahinti dīpeti. Tāpasapabbajjam pabbajitānam hi sāṭakasmim nava dosā upaṭṭhahanti. ()¹ mahagghabhāvo eko doso, parapaṭibaddhatāya uppajjanabhāvo eko, paribhogena lahum kilissanabhāvo eko. Kiliṭṭho hi² dhovitaḥ ca rajitaḥ ca hoti. Paribhogena jīraṇabhāvo eko. Jinṇassa hi tunnam vā aggaḷadānam vā kātabbam hoti. Puna pariyesanāya durabhisambhavabhāvo eko, tāpasapabbajjāya asāruppabhāvo eko, paccatthikānam sādharāṇabhāvo eko. Yathā hi nam paccatthikā na gaṇhanti, evam gopetaḥ hoti. Paribhuñjantassa vibhūsanatṭhānabhāvo eko, gahetvā vicarantassa khandhabhāramahicchabhāvo ekoti.

Vākacīram nivāsesinti tadāham Sāriputta ime nava dose disvā sāṭakam pahāya vākacīram nivāsesim, muñjatiṇam³ hīram hīram katvā ganthetvā katam vākacīram nivāsanapārupanatthāya ādiyinti attho.

Dvādasaguṇamupāgatanti dvādasahi ānisaṃsehi samannāgataṃ. Vākacīrasmim hi dvādasā ānisaṃsā—appaggham sundaram kappiyanti ayam tāva eko ānisaṃso, sahatthā kātuṃ sakkāti ayam dutiyo, paribhogena saṇikam kilissati, dhoviyamānepi papañco natthīti ayam tatiyo, paribhogena jinṇepi sibbitabbābhāvo catuttho, puna pariyesantassa sukhena karaṇabhāvo pañcama, tāpasapabbajjāya sārūppabhāvo chaṭṭho, paccatthikānam nirupabhogabhāvo⁴ sattamo, paribhuñjantassa vibhūsanatṭhānābhāvo aṭṭhamo, dhāraṇe sallahukabhāvo navamo, cīvarapaccaye appicchabhāvo dasamo, vākupattiyā dhammika-anavajjabhāvo ekādasamo, vākacīre natṭhepi anapekkhabhāvo dvādasamoti.

Aṭṭhadosasamākiṇṇam, pajahim paṇṇasālakanti katham pajahim? So kira varasāṭakayugam omuñcanto cīvaravamse laggitam anojapupphadāmasadisam rattam vākacīram gahetvā nivāsetvā tassūpari aparam suvaṇṇavaṇṇam vākacīram paridahitvā punnāgapupphasantharasadisam sakhuram ajinacammaṃ ekamsam katvā jaṭā-

1. (Tesu tassa) Abhi-Ṭṭha 1. 39 piṭṭhe.

3. Usiramunṇjatiṇam (I, Ka)

2. Ca (sabbattha)

4. Patirūpabhogābhāvo (Si)

maṇḍalam paṭimuñcitvā cūlāya saddhim niccalabhāvakaraṇattham sārasūcim pavesetvā muttājālasadisāya sikkāya pavāḷavaṇṇam kuṇḍikam odahitvā tisu ṭhānesu vaṅkam kājam ādāya ekissā kājakotiyā kuṇḍikam, ekissā aṅkusapacchitidaṇḍakādīni olaggetvā khārikājam¹ aṁse katvā dakkhiṇena hatthena kattaradaṇḍam gahetvā paṇṇasālato nikkhamitvā satṭhihatthe mahācaṅkame aparāparam caṅkamanto attano vesam oloketvā “mayham manoratho matthakam patto, sobhati vata me pabbajjā, Buddhapaccekabuddhādīhi sabbehi dhīrapurisehi² vaṇṇitā thomitā ayaṁ pabbajjā nāma, pahīnam me gihibandhanam, nikkhantosmi nekkhammam, laddhā me uttamapabbajjā, karissāmi samaṇadhammam, labhissāmi maggaphalasukhan”ti ussāhajāto khārikājam otāretvā caṅkamavemajjhe muggavaṇṇasilāpaṭṭe suvaṇṇapaṭimā viya nisinno divasabhāgam vītināmetvā sāyanhasamayam paṇṇasālam pavisitvā bidalamañcakapasse³ kaṭṭhattharikāya nipanno sarīram utum gāhāpetvā balavapaccūse pabujjhitvā attano āgamanam āvajjesi “aham gharāvāse ādīnavam disvā amitabhogam anantayasam pahāya araññaṁ pavisitvā nekkhammagavesako hutvā pabbajito. Ito dāni paṭṭhāya pamādācāram⁴ caritum na vaṭṭati, pavivekañhi pahāya vicarantam micchāvitakkamakkhikā khādanti, idāni mayā vivekamanubrūhetum vaṭṭati, ahañhi gharāvāsam palibodhato disvā nikkhanto, ayañca manāpā paṇṇasālā, beluvapakkavaṇṇā paribhaṇḍakatā⁵ bhūmi, rajatavaṇṇā setabhittiyo, kapotapādavaṇṇam paṇṇacchadanam vicittattharaṇavaṇṇo bidalamañcako, nivāsaphāsukam vasanaṭṭhānam, na etto atirekatarā viya me gehasampadā paññāyati”ti paṇṇasālāya dose vicinanto aṭṭha dose passi.

Paṇṇasālaparibhogasmim hi aṭṭha ādīnavā—mahāsamārambhena dabbasambhāre samodhānetvā karaṇapariyesanabhāvo eko ādīnavo, tiṇapaṇṇamattikāsu patitāsu tāsam punappunam ṭhapetabbatāya nibaddhajaggaṇabhāvo dutiyo, senāsanaṁ nāma mahallakassa pāpuṇāti, avelāya vuṭṭhāpiyamānassa cittekaggatā na hotīti uṭṭhāpanīyabhāvo tatiyo, sītuṇhādipaṭighātena kāyassa sukhumālakaraṇabhāvo

1. Khāribhāram (Sī, I)

3. Nisīdanamañcakapasse, viraḷamañcakapasse (Ka)

5. Beluvapakkavaṇṇaparibhaṇḍikatā (Sī, I)

2. Vīrapurisehi (Sī, I)

4. Pamādācāram (Sī)

catuttho, gehaṃ pavittṭhena yaṃkiñci pāpaṃ sakkā kātunti
 garahāpaṭicchādanabhāvo pañcama, “mayhan”ti pariggahakaraṇabhāvo
 chaṭṭho, gehassa atthibhāvo nāmesa sadutiyakavāso viyāti sattamo,
 ūkāmaṅgula¹gharagoḷikādīnaṃ sādharmaṇatāya bahusādharaṇabhāvo aṭṭhamo.
 Iti ime aṭṭha ādīnave disvā mahāsatto paṇṇasālaṃ pajahi. Tenāha
 “aṭṭhadosaśamākiṇṇaṃ, pajahiṃ paṇṇasālakaṃ”ti.

Upāgamiṃ rukkhamaṇaṃ, guṇe dasahupāgataṃ channaṃ paṭikkhipitvā
 dasahi guṇehi upetaṃ rukkhamaṇaṃ upagatosmīti vadati. Tatthime dasa
 guṇā—appasamārambhataṃ eko guṇo, upagamanamattakameva hi tattha
 hotīti. Appaṭijagganataṃ dutiyo, taṃ hi sammatṭhampi asamatṭhampi
 paribhogaphāsukaṃ hotiyeva. Anuṭṭhāpanīyabhāvo tatiyo. Garahaṃ
 nappaṭicchādeti, tattha hi pāpaṃ karonto lajjatīti garahāya
 appaṭicchannabhāvo catuttho. Abbhokāsavāso viya kāyaṃ na santhambhetīti
 kāyassa asanthambhanabhāvo pañcama, pariggahakaraṇabhāvo chaṭṭho,
 gehālayapaṭikkhepo sattamo. Bahusādharaṇe gehe viya “paṭijaggissāmi naṃ,
 nikkhamatha”ti nīharaṇakābhāvo aṭṭhamo, vasantassa sappītikabhāvo
 navama, rukkhamaṇasenaśanassa gatagataṭṭhāne sulabhatāya
 anapekkhabhāvo dasamoti ime dasaguṇe disvā rukkhamaṇaṃ upagatosmīti
 vadati.

Imāni hi ettakāni kāraṇāni sallakkhetvā mahāsatto punadivase
 bhikkhāya gāmaṃ pāvisi. Athassa sampattagāme manussā mahantena
 ussāhena bhikkhaṃ adamsu. So bhattakiccaṃ niṭṭhāpetvā assamaṃ āgamma
 nisīditvā cintesi “nāhaṃ ‘āhāraṃ labhāmī’²ti² pabbajito, siniddhāhāro
 nāmesa mānamadapurisamade vaḍḍheti, āhāramūlakassa ca dukkhassa anto
 natthi, yannūnāhaṃ vāpitaropitadhaññaṃ nibbattaṃ āhāraṃ pajahitvā
 pavattaphalabhojano bhavēyyaṃ”ti. So tato paṭṭhāya tathā katvā ghaṭento
 vāyamanto sattāhabbhantareyeva aṭṭha samāpattiyo pañca ca abhiññāyo
 nibbattesi. Tena vuttaṃ—

“Vāpitaṃ ropitaṃ dhaññaṃ, pajahiṃ niravasesato.
 Anekaḡaṇasampannaṃ, pavattaphalamādiyimaṃ.

1. Mañkuṇa (Sī, I)

2. Āhāraṃ na labhāmīti (Ka)

Tatthappadhānaṃ padahiṃ, nisajjaṭṭhānacaṅkame.
Abbhantaramhi sattāhe, abhiññābala pāpuṇi”ti.

Evam abhiññābalaṃ patvā Sumedhatāpase samāpattisukhena vītinaṃte **Dīpaṅkaro** nāma Satthā loke udapādi. Tassa paṭisandhi jātibodhi¹ dhammacakkappavattanesu sakalāpi dasasahassilokadhātu saṅkampi sampakampi sampavedhi, mahāviraṃ ravi, dvattiṃsa pubbanimittāni pāturaheṣu². Sumedhatāpaso samāpattisukhena vītinaṃto neva taṃ saddamassosi, na ca tāni nimittāni addasa. Tena vuttaṃ—

“Evaṃ me siddhipattassa, vasībhūtaṃ sāsane.
Dīpaṅkaro nāma Jino, uppajji Lokanāyako.
Uppajjante ca jāyante, bujjhante dhammaḍḍesane.
Caturo nimitte nāddasaṃ, jhānaratisaṃmappito”ti.

Tasmiṃ kāle³ **Dīpaṅkarasabalo** catūhi khīṇāsavasatasahashehi parivuto anupubbena cārikaṃ caramāno **Rammaṃ** nāma nagaraṃ patvā **Sudassana** mahāvihāre paṭivasati. Rammanagaravāsino “Dīpaṅkaro kira samaṇissaro paramābhisambodhiṃ patvā pavattavaradhammacakko anupubbena cārikaṃ caramāno amhākaṃ Rammanagaraṃ patvā Sudassana mahāvihāre paṭivasati”ti sutvā sappinavanītādīni ceva bhesajjāni vatthacchādanāni ca gāhāpetvā gandhamālādihattā yena Buddho, yena dhammo, yena saṃgho, tanninnā tappoṇā tappabbhārā hutvā Satthāraṃ upasaṅkamitvā vanditvā gandhamālādīhi pūjetvā ekamantaṃ nisinnā dhammaḍḍesanaṃ sutvā svātanāya nimantetvā utthāyāsanaṃ pakkamimsu.

Te punadivase mahādānaṃ sajjetvā nagaraṃ alaṅkaritvā Dasabalassa āgamanamaggaṃ alaṅkarontā udakabhinnatṭhānesu paṇṇaṃ pakkhipitvā samaṃ bhūmitalaṃ katvā rajatapaṭṭavaṇṇaṃ vālukaṃ ākiranti, lāje ceva pupphāni ca vikiranti, nānāviraṅgehi vatthehi dhajapaṭāke ussāpenti, kadaliyo ceva puṇṇaghaṭapantiyo ca patitṭhāpenti. Tasmiṃ kāle Sumedhatāpaso attano assamaṇapadā ākāsaṃ uggantvā tesaṃ manussānaṃ uparibhāgena ākāseṇa gacchanto te haṭṭhatuṭṭhe manusse disvā “kiṃ nu kho

1. ...bodhippatta (Ka)

2. Pāturaheṣu (Sī)

3. Tasmiṃ khaṇe (Sī)

kāraṇaṇ”ti ākāsaṭo oruyha ekamantaṃ ṭhito manusse pucchi “ambho kassa tumhe idha visamaṃ maggaṃ¹ alaṅkarothā”ti. Tena vuttaṃ—

“Paccantadesavisaye, nimantetvā Tathāgataṃ.

Tassa āgamaṇaṃ maggaṃ, sodhenti tuṭṭhamānasā.

Ahaṃ tena samayena, nikkhamitvā sakassamā.

Dhunanto vākacīrāṇi, gacchāmi ambare tadā.

Vedajātaṃ janaṃ disvā, tuṭṭhahaṭṭhaṃ pamoditaṃ.

Orohitvāna gaganā, manusse pucchi tāvade.

‘Tuṭṭhahaṭṭho pamudito, vedajāto mahājano.

Kassa sodhīyati maggo, añjasaṃ vaṭumāyanan’ti”.

Manussā āhaṃsu “bhante Sumedha na tvaṃ jānāsi, Dīpaṅkaro Dasabalo Sammāsambuddho sambodhiṃ patvā pavattavaradhammacakko cārikaṃ caramāno amhākaṃ nagaraṃ patvā Sudassanamahāvihāre paṭivasati, mayaṃ taṃ Bhagavantaṃ nimantayimha, tassetāṃ Buddhassa Bhagavato āgamanamaggaṃ alaṅkaromā”ti. Atha Sumedhatāpaso cintesi “Buddhoti kho ghosamattakampi loke dullabhaṃ, pageva Buddhuppādo, mayāpi imehi manussehi saddhiṃ Dasabalassa maggaṃ alaṅkaritum vaṭṭatī”ti. So te manusse āha “sace bho tumhe etaṃ maggaṃ Buddhassa alaṅkarotha, mayhampi ekaṃ okāsaṃ detha, ahampi tumhehi saddhiṃ maggaṃ alaṅkarissāmi”ti. Te “sādhū”ti sampāṭicchitvā “Sumedhatāpaso iddhiṃ”ti jānantā udakabhinnokāsaṃ sallakkhetvā “tvaṃ imaṃ ṭhānaṃ alaṅkarohī”ti adaṃsu. Sumedho Buddhārammaṇaṃ pītiṃ gahetvā cintesi “ahaṃ imaṃ okāsaṃ iddhiyā alaṅkaritum pahomi, evaṃ alaṅkato² na maṃ paritosessati, ajja³ mayā kāyaveyyāvaccāṃ kātuṃ vaṭṭatī”ti paṃsum āharitvā tasmīṃ padese pakkhipi.

Tassa tasmīṃ padese aniṭṭhiteyeva Dīpaṅkaradasabalo mahānubhāvānaṃ chaḷabhiññānaṃ khīṇāsavānaṃ catūhi satasahashehi parivuto devatāsu dibbagandhamālādīhi pūjayantāsu dibbaturiyehi vajjantāsu dibbasaṅgītesu pavattentesu manusseṣu mānusahehi gandhamālādīhi ceva

1. Imaṃ maggaṃ (Sī, I)

2. Alaṅkatopi (I, Ka)

3. Ettha (Sī), ajja ettha (I)

turiyehi ca pūjayantesu anopamāya¹ Buddhalīlāya² manosilātale
 vijambhamāno sīho viya taṃ alaṅkatapaṭiyattaṃ maggaṃ paṭipajji.
 Sumedhatāpaso akkhīni ummīletvā alaṅkatamaggena āgacchantassa
 Dasabalassa dvattimsamahāpurisalakkhaṇapaṭimaṇḍitaṃ asītiyā
 anubyañjanehi anurañjitaṃ byāmapabhāya samparivāritaṃ
 maṇivaṇṇagaganatale nānappakārā vijjulātā viya āveḷāveḷabhūtā ceva
 yugaḷayugaḷabhūtā ca chabbaṇṇaghanabuddharasmiyo vissajjentaṃ
 rūpasobhaggappattaṃ attabhāvaṃ oloketvā “ajja mayā Dasabalassa
 jīvitapariccāgaṃ kātuṃ vaṭṭati, mā Bhagavā kalalaṃ akkami,
 maṇiphalakasetuṃ pana akkamanto viya saddhiṃ catūhi
 khīṇāsavasatasahashehi mama piṭṭhiṃ maddamāno gacchatu, taṃ me
 bhavissati dīgharattaṃ hitāya sukhāyā”ti kese mocetvā
 ajinacammajaṭāmaṇḍalavākacīrāni kālavaṇṇe kalale pattharitvā
 maṇiphalakasetu viya kalalapiṭṭhe nipajji. Tena vuttaṃ—

“Te me puṭṭhā viyākaṃsu, ‘Buddho loke anuttaro.
 Dīpaṅkaro nāma Jino, uppajji Lokanāyako.
 Tassa sodhīyati maggo, añjasaṃ vaṭumāyanaṃ’.

Buddhotivacanaṃ³ sutvāna, pīti uppajji tāvade.
 Buddho Buddhoti kathayanto, somanassaṃ pavedayiṃ.

Tattha ṭhatvā vicintesiṃ, tuṭṭho saṃviggamānaso.
 ‘Idha bijāni ropissaṃ, khaṇo ve mā upaccagā’.

Yadi Buddhassa sodhetha, ekoḷāsaṃ dadātha me.
 Ahampi sodhayissāmi, añjasaṃ vaṭumāyanaṃ.

Adāṃsu te mamokāsaṃ, sodhetuṃ añjasaṃ tadā.
 Buddho Buddhoti cintento, maggaṃ sodhemahaṃ tadā.

Aniṭṭhite mamokāse, Dīpaṅkaro Mahāmuni.
 Catūhi satasahashehi, chaḷabhiññehi tādihi.
 Khīṇāsavehi vimalehi, paṭipajji añjasaṃ Jino.

1. Anantāya (Ka)

2. Buddhalīlāya (Sī, I)

3. Buddhoti mama (Sī, I)

Paccuggamanā vattanti, vajjanti bheriyo bahū.

Āmoditā naramarū, sādhukāraṃ pavattayum.

Devā manusse passanti, manussāpi ca devatā.

Ubhopi te pañjalikā, anuyanti Tathāgataṃ.

Devā dibbehi turiyehi, manussā mānusehi ca.

Ubhopi te vajjayantā, anuyanti Tathāgataṃ.

Dibbaṃ mandāravaṃ pupphaṃ, padumaṃ pārichattakaṃ.

Disodisaṃ okiranti, ākāsanabhagatā¹ marū.

Dibbaṃ candanacuṇṇaṇca, varagandhaṇca kevalaṃ.

Disodisaṃ okiranti, ākāsanabhagatā marū.

Campakaṃ salalaṃ nīpaṃ, nāgapunnāgaketakaṃ.

Disodisaṃ ukkhipanti, bhūmitalagatā narā.

Kese muñcitvāhaṃ tattha, vākacīraṇca cammakāṃ.

Kalale pattharivāna, avakujjo nipajja'haṃ.

Akkamitvāna maṃ Buddho, saha sissehi gacchatu.

Mā naṃ kalale akkamittha, hitāya me bhavissatī'ti.

So pana kalalapiṭṭhe nipannakova puna akkhīni ummīletvā
Dīpaṅkaradasabalassa Buddhasiriṃ sampassamāno evaṃ cintesi “sace ahaṃ
iccheyyaṃ, sabbakilese jhāpetvā saṃghanavako hutvā Rammanagaraṃ
paviseyyaṃ, aññātakavesena pana me kilese jhāpetvā nibbānappattiyā
kiccaṃ natthi, yannūnāhaṃ Dīpaṅkaradasabalo viya paramābhisambodhiṃ
patvā dhammanāvaṃ āropetvā mahājanaṃ saṃsārasāgarā uttāretvā pacchā
parinibbāyeyyaṃ, idaṃ mayhaṃ patirūpan”ti. Tato atṭha dhamme
samodhānetvā Buddhahāvāya abhinīhāraṃ katvā nipajji. Tena vuttaṃ—

“Pathaviyaṃ nipannassa, evaṃ me āsi cetaso.

‘Icchamāno ahaṃ ajja, kilese jhāpaye mama².

1. Ākāseṇa gatā (I)

2. Sodhaye mama (Ka)

Kim me aññāta-vesena, dhammaṃ sacchikatenidha.

Sabbaññutaṃ pāpuṇitvā, Buddhō hessaṃ sadevake.

Kim me ekena tiṇṇena, purisena thāmadassinā.

Sabbaññutaṃ pāpuṇitvā, santāressaṃ sadevakaṃ.

Iminā me adhikārena, katena purisuttame.

Sabbaññutaṃ pāpuṇitvā, tāremi janataṃ bahuṃ.

Saṃsārasotaṃ chinditvā, viddhaṃsetvā tayo bhava.

Dhammanāvaṃ samāruyha, santāressaṃ sadevakaṃ'ti".

Yasmā pana Buddhattaṃ patthentassa—

Manussattaṃ liṅgasampatti, hetu Satthāradassanaṃ.

Pabbajjā guṇasampatti, adhikāro ca chandatā.

Aṭṭhadhammasamodhānā, abhinīhāro samijjhatīti.

Manussattabhāvasmiṃyeva hi tathavā Buddhattaṃ patthentassa patthanā samijjhati, nāgassa vā supaṇṇassa vā devatāya vā sakkassa vā patthanā no samijjhati. Manussattabhāvepi purisaliṅge tithasseva patthanā samijjhati, itthiyā vā paṇḍakanapumsaka-ubhatobyañjanakānaṃ vā no samijjhati. Purisassapi tasmiṃ attabhāve arahattappattiyā hetusampannasseva patthanā samijjhati, no itarassa. Hetusampannassāpi jīvamānabuddhasseva santike patthentasseva patthanā samijjhati, parinibbute Buddhhe cetiyasantike vā bodhimūle vā patthentassa na samijjhati. Buddhānaṃ santike patthentassapi pabbajjāliṅge tithasseva samijjhati, no gihiliṅge tithassa. Pabbajitassapi pañcābhiññā-aṭṭhasamāpattilābhinoyeva samijjhati, na imāya guṇasampattiyā virahitassa. Guṇasampannenapi yena attano jīvitaṃ Buddhānaṃ pariccattaṃ hoti, tasseva iminā adhikārena adhikārasampannassa samijjhati, na itarassa. Adhikārasampannassāpi yassa Buddhakāradhammānaṃ atthāya mahanto chando ca ussāho ca vāyāmo ca pariyetṭhi ca, tasseva samijjhati, na itarassa.

Tatridaṃ chandamahantatāya opammaṃ—sace hi evamassa yo sakalacakkavāḷagabbhaṃ ekodakībhūtaṃ attano bāhubalena uttaritvā¹ pāraṃ gantūṃ samattho, so Buddhattaṃ pāpuṇāti. Yo vā pana sakalacakkavāḷagabbhaṃ veḷugumbasañchannaṃ viyūhitvā² madditvā padasā gacchanto pāraṃ gantūṃ samattho, so Buddhattaṃ pāpuṇāti. Yo vā pana sakalacakkavāḷagabbhaṃ sattiyo ākoṭetvā niraṇṇaṃ satti-phalasamākiṇṇaṃ padasā akkamamāno pāraṃ gantūṃ samattho, so Buddhattaṃ pāpuṇāti. Yo vā pana sakalacakkavāḷagabbhaṃ vītaccitaṅgārabharitaṃ pādehi maddamāno³ pāraṃ gantūṃ samattho, so Buddhattaṃ pāpuṇāti. Yo etesu ekampi attano dukkaraṃ na maññati, “ahaṃ etampi taritvā vā gantvā vā pāraṃ gamissāmi”ti⁴ evaṃ mahantena chandena ca ussāhena ca vāyāmena ca pariyetṭhiyā ca samannāgato hoti, etasseva patthanā samijjhati, na itarassa. Tasmā Sumedhatāpasasā⁵ ime aṭṭha dhamme samodhānetvāva Buddhabhāvāya abhinīhāraṃ katvā nipajji.

Dīpaṅkaropi Bhagavā āgantvā Sumedhatāpasassa sīsabhāge ṭhatvā maṇisīhapaṇjaraṃ ugghāṭento viya pañcavaṇṇapasādasampannāni akkhīni ummīletvā kalalapiṭṭhe nipannaṃ Sumedhatāpasasā disvā “ayaṃ tāpasasā Buddhattāya abhinīhāraṃ katvā nipanno, samijjhissati nu kho etassa patthanā, udāhu no”ti anāgataṃsaññaṃ pesetvā upadhārento “ito kappasatasahassādhikāni cattāri asaṅkhyeyyāni atikkamitvā ayaṃ Gotamo nāma Buddhō bhavissati”ti ṇatvā ṭhitakova parisamajjhe byākāsi “passatha no tumhe imaṃ uggaṭapaṃ tāpasasā kalalapiṭṭhe nipannaṃ”ti. Evaṃ bhanteti. Ayaṃ Buddhattāya abhinīhāraṃ katvā nipanno, samijjhissati imassa patthanā, ayaṃ hi ito kappasatasahassādhikānaṃ catunnaṃ asaṅkhyeyyānaṃ matthake Gotamo nāma Buddhō bhavissati. Tasmim panassa attabhāve Kapilavatthu nāma nagaraṃ nivāso bhavissati, Māyā nāma devī mātā, Suddhodano nāma rājā pitā, aggasāvako Upatisso nāma thero⁶, dutiyasāvako⁷ Kolito nāma, Buddhupaṭṭhāko Ānando nāma, aggasāvikā Khemā nāma therī, dutiyasāvikā

1. Pataritvā (Sī)

2. Byūhitvā (Ka)

3. Akkamamāno (Sī)

4. Gahessāmīti (Sī)

5. Sumedhatāpasasā pana (Sī)

6. Upatisso nāma thero aggasāvako (Sī)

7. Dutiya-aggasāvako (Sī)

Uppalavaṇṇā nāma therī bhavissati, ayaṃ paripakkaṇāṇo
mahābhinikkhamanaṃ katvā mahāpadhānaṃ padahitvā nigrodharukkhamūle
pāyāsaṃ paṭiggahetvā Nerañjarāya tīre paribhuñjitvā Bodhimaṇḍaṃ āruyha
assattharukkhamūle abhisambujjhissatīti. Tena vuttaṃ—

“Dīpaṅkaro Lokavidū, āhutīnaṃ paṭiggaho.

Ussīsake maṃ ṭhatvāna, idaṃ vacanamabravi.

‘Passatha imaṃ tāpasam, jaṭilaṃ uggatāpanam.

Aparimeyye ito kappe, Buddho loke bhavissati.

Ahu kapilavhayā rammā, nikkhamitvā Tathāgato.

Padhānaṃ padahitvāna, katvā dukkarakārikaṃ.

Ajapālarukkhamūle, nisīditvā Tathāgato.

Tattha pāyāsaṃ paggayha, Nerañjaramupesthi.

Nerañjarāya tīramhi, pāyāsaṃ ada so Jino.

Paṭiyattavaramaggena, bodhimūlamupesthi.

Tato padakkhiṇaṃ katvā, Bodhimaṇḍaṃ anuttaro.

Assattharukkhamūlamhi, bujjhissati mahāyaso.

Imassa janikā mātā, Māyā nāma bhavissati.

Pitā Suddhodano nāma, ayaṃ hessati Gotamo.

Anāsavā vītarāgā, santacittā samāhitā.

Kolito Upatisso ca, aggā hessanti sāvakā.

Ānando nāmupaṭṭhāko, upaṭṭhissati taṃ¹ Jinaṃ.

Khemā Uppalavaṇṇā ca, aggā hessanti sāvikā.

Anāsavā vītarāgā, santacittā samāhitā.

Bodhi tassa Bhagavato, assatthoti pavuccatī’ti”².

Taṃ sutvā Sumedhatāpasas “mayhaṃ kira patthanā samijjhissatī”ti
somanassappatto ahosi. Mahājano Dīpaṅkaradasabalassa vacanaṃ sutvā
“Sumedhatāpasas kira Buddhabijaṃ Buddhaṅkuro”ti haṭṭhatuṭṭho

1. Upaṭṭhissatimaṃ (Ka)

2. Khu 4. 311 Buddhavaṃse.

ahosi. Evañcassa ahosi “yathā nāma manussā nadim tarantā ujukena titthena uttaritum asakkontā heṭṭhātittthena uttaranti, evameva mayampi Dīpaṅkaradasabalassa sāsane maggaphalaṃ alabhamānā anāgate yadā tvaṃ Buddho bhavissasi, tadā tava sammukhā maggaphalaṃ sacchikātum samatthā bhaveyyāmā”ti patthanam ṭhapayimsu. Dīpaṅkaradasabalopi bodhisattam pasamsitvā aṭṭhapupphamuṭṭhihi pūjetvā padakkhiṇaṃ katvā pakkāmi, tepi catusatasahassasaṅkhā khīṇāsavā bodhisattam gandhehi ca mālāhi¹ ca pūjetvā padakkhiṇaṃ katvā pakkamimsu. Devamanussā pana tatheva pūjetvā vanditvā pakkantā.

Bodhisatto sabbesam paṭikkantakāle sayanā vuṭṭhāya “pāramiyo vicinissāmi”ti puppharāsimaṭṭhake pallaṅkaṃ ābhujitvā nisīdi. Evaṃ nisinne bodhisatte sakaladasahassacakkavāḷe devatā sādhuṅkāraṃ datvā “ayya Sumedhatāpasa porāṇakabodhisattānaṃ pallaṅkaṃ ābhujitvā ‘pāramiyo vicinissāmā’ti nisinnakāle yāni pubbanimittāni nāma paññāyanti, tāni sabbānipi ajja pātubhūtāni, nissamsayena tvaṃ Buddho bhavissasi, mayametaṃ jānāma ‘yassetāni nimittāni paññāyanti, ekantena so Buddho hoti’, tvaṃ attano vīriyaṃ daḷhaṃ katvā paggaṇhā”ti bodhisattam nānappakārāhi thutīhi abhiṭṭhaviṃsu. Tena vuttaṃ—

“Idaṃ sutvāna vacanaṃ, asamassa Mahesino.
Āmoditā naramarū, Buddhabījaṃ kira ayaṃ.

Ukkuṭṭhisaddā vattanti, apphoṭenti hasanti ca.
Katañjalī namassanti, dasasahassī sadevakā.

Yadimassa Lokanāthassa, virajjhissāma sāsanaṃ.
Anāgatamhi addhāne, hessāma sammukhā imaṃ.

Yathā manussā nadim tarantā, paṭittham virajjhiya.
Heṭṭhā titthe gahetvāna, uttaranti mahānadim.

Evameva mayaṃ sabbe, yadi muñcāmimaṃ Jinaṃ.
Anāgatamhi addhāne, hessāma sammukhā imaṃ.

Dīpaṅkaro Lokavidū, āhutīnaṃ paṭiggaho.
 Mama kammaṃ pakittetvā, dakkhiṇaṃ pādamuddhari.
 Ye tatthāsuṃ jinaputtā, sabbe¹ padakkhiṇamakāṃsu maṃ.
 Narā nāgā ca gandhabbā², abhivādetvāna pakkamuṃ.
 Dassanaṃ me atikkante, sasaṃghe Lokanāyake.
³Haṭṭhatuṭṭhena cittena, āsanā vuṭṭhahim tāda³.
 Sukhena sukhito homi, pāmojjena pamodito.
 Pītiyā ca abhissanno, pallaṅkaṃ ābhujim tāda.
 Pallaṅkena nisīditvā, evaṃ cintesa'haṃ tadā.
 'Vasībhūto ahaṃ jhāne, abhiññāpāramim gato.
 Dasasahassilokamhi⁴, isayo natthi me samā.
 Asamo iddhidhammesu, alabhim īdisaṃ sukhaṃ'.
 Pallaṅkābhujane mayhaṃ, dasasahassādhivāsino.
 Mahānādaṃ pavattesuṃ, dhuvāṃ Buddho bhavissasi.
 Yā pubbe bodhisattānaṃ, pallaṅkavaramābhujē.
 Nimittāni padissanti, tāni ajja padissare.
 Sītaṃ byapagataṃ hoti, uṇhaṇca upasammati.
 Tāni ajja padissanti, dhuvāṃ Buddho bhavissasi.
 Dasasahassī lokadhātū, nissaddā honti nirākulā.
 Tāni ajja padissanti, dhuvāṃ Buddho bhavissasi.
 Mahāvātā na vāyanti, na sandanti savantiyo.
 Tāni ajja padissanti, dhuvāṃ Buddho bhavissasi.
 Thalajā dakajā pupphā, sabbe pupphanti tāvade.
 Tepajja pupphitā sabbe, dhuvāṃ Buddho bhavissasi.
 Latā vā yadi vā rukkhā, phalabhārā honti tāvade.
 Tepajja phalitā sabbe, dhuvāṃ Buddho bhavissasi.

1. Idam padam Buddhavaṃse natthi. 2. Devā manussā asurā ca (Buddhavaṃse)
 3-3. Sayanā vuṭṭhahitvāna, pallaṅkaṃ ābhujim tāda (Buddhavaṃse)
 4. Sahassiyamhi lokamhi (Sī, Ka)

Ākāsaṭṭhā ca bhūmaṭṭhā, ratanā jotanti tāvade.

Tepajja ratanā jotanti, dhuvaṃ Buddho bhavissasi.

Mānusakā ca dibbā ca, turiyā vajjanti tāvade.

Tepajjubho abhiravanti, dhuvaṃ Buddho bhavissasi.

Vicittapupphā gaganā, abhivassanti tāvade.

Tepi ajja pavassanti, dhuvaṃ Buddho bhavissasi.

Mahāsamuddo ābhujati, dasasahassī pakampati.

Tepajjubho abhiravanti, dhuvaṃ Buddho bhavissasi.

Nirayepi dasasahassee, aggī nibbanti tāvade.

Tepajja nibbutā aggī, dhuvaṃ Buddho bhavissasi.

Vimalo hoti sūriyo, sabbā dissanti tārakā.

Tepi ajja padissanti, dhuvaṃ Buddho bhavissasi.

Anovaṭṭhena udakaṃ, mahiyā ubbhijji tāvade.

Tampajjubbhijjate mahiyā, dhuvaṃ Buddho bhavissasi.

Tārāgaṇā virocanti, nakkhattā gaganamaṇḍale.

Visākhā candimāyuttā, dhuvaṃ Buddho bhavissasi.

Bilāsayā darīsayā, nikkhamanti sakāsayā.

Tepajja āsayā chuddhā, dhuvaṃ Buddho bhavissasi.

Na hoti arati sattānaṃ, santuṭṭhā honti tāvade.

Tepajja sabbe santuṭṭhā, dhuvaṃ Buddho bhavissasi.

Rogā tadupasammanti, jighacchā ca vinassati.

Tānipajja padissanti, dhuvaṃ Buddho bhavissasi.

Rāgo tadā tanu hoti, doso moho vinassati.

Tepajja vigatā sabbe, dhuvaṃ Buddho bhavissasi.

Bhayaṃ tadā na bhavati, ajjapetaṃ padissati.

Tena liṅgena jānāma, dhuvaṃ Buddho bhavissasi.

Rajo nuddhaṃsati uddhaṃ, ajjapetaṃ padissati.
 Tena liṅgena jānāma, dhuvaṃ Buddho bhavissasi.
 Aniṭṭhagandho pakkamati, dibbagandho pavāyati.
 Sopajja vāyati gandho, dhuvaṃ Buddho bhavissasi.
 Sabbe devā padissanti, ṭhapayitvā arūpino.
 Tepajja sabbe dissanti, dhuvaṃ Buddho bhavissasi.
 Yāvatā nirayā nāma, sabbe dissanti tāvade.
 Tepajja sabbe dissanti, dhuvaṃ Buddho bhavissasi.
 Kuṭṭā kavāṭā selā ca, na hontāvaraṇā tadā.
 Ākāśabhūtā tepajja, dhuvaṃ Buddho bhavissasi.
 Cuti ca upapatti ca, khaṇe tasmim na vijjati.
 Tānipajja padissanti, dhuvaṃ Buddho bhavissasi.
 Daḷhaṃ paggaṇha vīriyaṃ, mā nivatta abhikkama.
 Mayampetaṃ vijānāma, dhuvaṃ Buddho bhavissasī¹ti.

Bodhisatto Dīpaṅkaradasabalassa ca dasasahassacakkavāḷadevatānañca
 vacanaṃ sutvā bhiyyoso mattāya sañjātussāho hutvā cintesi “Buddhā nāma
 amoghavacanā, natthi Buddhānaṃ kathāya aññathattaṃ. Yathā hi ākāse
 khittaleḍḍussa patanaṃ dhuvaṃ, jātassa maraṇaṃ, rattikkhaye
 sūriyuggamanaṃ², āsayā nikkhantasīhassa sīhanādanadanaṃ, garugabbhāya
 itthiyā bhāramoropanaṃ dhuvaṃ avassambhāvī, evameva Buddhānaṃ
 vacanaṃ nāma dhuvaṃ amoghaṃ, addhā ahaṃ Buddho bhavissāmī³ti. Tena
 vuttaṃ—

“Buddhassa vacanaṃ sutvā, dasasahassīna cūbhayaṃ.
 Tuṭṭhahaṭṭho pamodito, evaṃ cintesa’haṃ tadā.
 Advejjhavacanā Buddhā, amoghavacanā Jinā.
 Vitathaṃ natthi Buddhānaṃ, dhuvaṃ Buddho bhavāmahaṃ.
 Yathā khittaṃ nabhe leḍḍu, dhuvaṃ patati bhūmiyaṃ.
 Tattheva Buddhaseṭṭhānaṃ, vacanaṃ dhuvasassataṃ.
 Vitathaṃ natthi Buddhānaṃ, dhuvaṃ Buddho bhavāmahaṃ³.

1. Khu 4. 312 Buddhavaṃse.

2. Aruṇe uggate sūriyassuṭṭhānaṃ (Sī, Ka)

3. Idaṃ pādadvayaṃ natthi Jātakaṭṭhakathāyaṃ.

Yathāpi sabbasattānaṃ, maraṇaṃ dhuvasassataṃ.
 Tatheva Buddhaseṭṭhānaṃ vacanaṃ dhuvasassataṃ.
 Yathā rattikkhaye patte, sūriyuggamanaṃ dhuvam.
 Tatheva Buddhaseṭṭhānaṃ, vacanaṃ dhuvasassataṃ.
 Yathā nikkhantasayanassa, sīhassa nadanaṃ dhuvam.
 Tatheva Buddhaseṭṭhānaṃ, vacanaṃ dhuvasassataṃ.
 Yathā āpannasattānaṃ, bhāramoropanaṃ dhuvam.
 Tatheva Buddhaseṭṭhānaṃ, vacanaṃ dhuvasassatan”ti¹.

So “dhuvāhaṃ Buddho bhavissāmī”ti evaṃ katasanniṭṭhāno
 Buddhakārake dhamme upadhāretuṃ “kahaṃ nu kho Buddhakārakā
 dhammā, kiṃ uddhaṃ, udāhu adho, disāvidisāsū”ti anukkamena sakalaṃ
 dhammadhātūṃ vicinanto porāṇakabodhisattehi āsevitānisevitaṃ paṭhamam
 dānapāramim disvā evaṃ attānaṃ ovadi “Sumedhapañḍita tvaṃ ito paṭṭhāya
 paṭhamam dānapāramim pūreyyāsi. Yathā hi nikkujjito udakakumbho
 nissesaṃ katvā udakaṃ vamatiyeva, na paccāharati, evameva dhanam vā
 yasaṃ vā puttadāraṃ vā aṅgapaccaṅgaṃ vā anoloketvā sampattayācakānaṃ
 sabbaṃ icchiticchitaṃ nissesaṃ katvā dadamāno bodhimūle nisīditvā
 Buddho bhavissasī”ti paṭhamam dānapāramim daḷhaṃ katvā adhiṭṭhāsi.
 Tena vuttaṃ—

“Handa Buddhakare dhamme, vicināmi ito cito.
 Uddhaṃ adho dasa disā, yāvatā dhammadhātuyā.
 Vicinanto tadā dakkhiṃ, paṭhamam dānapāramim.
 Pabbakehi Mahesīhi, anuciṇṇam mahāpatham.
 Imaṃ tvaṃ paṭhamam tāva, daḷhaṃ katvā samādiya.
 Dānapāramitaṃ gaccha, yadi bodhiṃ pattumicchasi.
 Yathāpi kumbho sampuṇṇo, yassa kassaci adhokato.
 Vamatevu’dakaṃ nissesaṃ, na tattha parirakkhati.

1. Khu 4. 315 Buddhavaṃse.

Tatheva yācake disvā, hīnamukkaṭṭhamajjhime.

Dadāhi dānaṃ nissesaṃ, kumbho viya adhokato”ti¹.

Athassa “na ettakeheva Buddhakāradhammehi bhavitabban”ti uttarimpi upadhārayato dutiyaṃ sīlapāramiṃ disvā etadahosi “Sumedhapaṇḍita tvaṃ ito paṭṭhāya sīlapāramimpi pūreyyāsi. Yathā hi camarī migo nāma jīvitam anoloketvā attano vārameva rakkhati, evaṃ tvampi ito paṭṭhāya jīvitampi anoloketvā sīlameva rakkhamāno Buddho bhavissasi”ti dutiyaṃ sīlapāramiṃ daḥham katvā adhiṭṭhāsi. Tena vuttam—

“Na hete ettakāyeva, Buddhadhammā bhavissare.

Aññepi vicinissāmi, ye dhammā bodhipācanā.

Vicinanto tadā dakkhiṃ, dutiyaṃ sīlapāramiṃ.

Pubbakehi Mahesihi, āsevanisevitam.

Imam tvaṃ dutiyaṃ tāva, daḥham katvā samādiya.

Sīlapāramitam gaccha, yadi bodhiṃ pattumicchasi.

Yathāpi camarī vālam, kismiñci paṭilaggitam.

Upeti maraṇam tattha, na vikopeti vāladhiṃ.

Tatheva catūsu bhūmīsu, sīlāni paripūraya.

Parirakkha sadā² sīlam, camarī viya vāladhin”ti³.

Athassa “na ettakeheva Buddhakāradhammehi bhavitabban”ti uttarimpi upadhārayato tatiyaṃ nekkhammapāramiṃ disvā etadahosi “Sumedhapaṇḍita tvaṃ ito paṭṭhāya nekkhammapāramimpi pūreyyāsi. Yathā hi ciraṃ bandhanāgāre vasamāno puriso na tattha sineham karoti, atha kho ukkaṇṭhatiyeva, avasitukāmo hoti, evameva tvampi sabbabhava bandhanāgārasadise katvā sabbabhavehi ukkaṇṭhito muccitukāmo hutvā nekkhammābhimukhova hohi. Evaṃ Buddho bhavissasi”ti tatiyaṃ nekkhammapāramiṃ daḥham katvā adhiṭṭhāsi. Tena vuttam—

1. Khu 4. 315 Buddhavaṃse.

2. Sabbadā (Sī)

3. Khu 4. 316 Buddhavaṃse.

“Na hete ettakāyeva, Buddhadhammā bhavissare.
 Aññepi viciniissāmi, ye dhammā bodhipācanā.
 Vicinanto tadā dakkhiṃ, tatiyaṃ nekkhammapāramiṃ.
 Pubbakehi Mahesīhi, āsevitānisevitaṃ.
 Imaṃ tvaṃ tatiyaṃ tāva, daḷhaṃ katvā samādiya.
 Nekkhammapāramitaṃ gaccha, yadi bodhiṃ pattumicchasi.
 Yathā andughare puriso, ciravuttho dukhaṭṭito.
 Na tattha rāgaṃ janeti, muttimeva gavesati.
 Tatheva tvaṃ sabbabhava, passa andugharaṃ viya.
 Nekkhammābhimukho hohi, bhavato parimuttiyā”¹.

Athassa “na ettakeheva Buddhakāradhammehi bhavitabban”ti
 uttarimpi upadhārayato catutthaṃ paññāpāramiṃ disvā etadahosi
 “Sumedhapaṇḍita tvaṃ ito paṭṭhāya paññāpāramimpi pūreyyāsi.
 Hīnamajjhimukkaṭṭhesu kañci avajjetvā sabbepi paṇḍite upasaṅkamitvā
 pañhaṃ puccheyyāsi. Yathā hi piṇḍapātiko bhikkhu hīnādibhedesu kulesu
 kiñci avajjetvā paṭipāṭiyā piṇḍāya caranto khippaṃ yāpanaṃ labhati, evaṃ
 tvampi sabbapaṇḍite upasaṅkamitvā pañhaṃ pucchanto Buddho
 bhavissasī”ti catutthaṃ paññāpāramiṃ daḷhaṃ katvā adhiṭṭhāsi. Tena
 vuttaṃ—

“Na hete ettakāyeva, Buddhadhammā bhavissare.
 Aññepi viciniissāmi, ye dhammā bodhipācanā.
 Vicinanto tadā dakkhiṃ, catutthaṃ paññāpāramiṃ.
 Pubbakehi Mahesīhi, āsevitānisevitaṃ.
 Imaṃ tvaṃ catutthaṃ tāva, daḷhaṃ katvā samādiya.
 Paññāpāramitaṃ gaccha, yadi bodhiṃ pattumicchasi.
 Yathāpi bhikkhu bhikkhanto, hīnamukkaṭṭhamajjhime.
 Kulāni na vivajjento, evaṃ labhati yāpanaṃ.

1. Khu 4. 316 piṭṭhe.

Tatheva tvaṃ sabbakālaṃ, paripucchaṃ budhaṃ janāṃ.
Paññāpāramitaṃ gantvā, sambodhiṃ pāpuṇissasī”ti¹.

Athassa “na ettakeheva Buddhakāraḍadhammeḥi bhavitabban”ti
uttarimpi upadhārayato pañcamaṃ vīriyapāramim disvā etadahosi
“Sumedhapaṇḍita tvaṃ ito paṭṭhāya vīriyapāramimpi pūreyyāsi, yathā hi
siho migarājā sabbiriyāpathesu daḥhavīriyo hoti, evaṃ tvampi sabbabhavesu
sabbiriyāpathesu daḥhavīriyo anolīnavīriyo samāno Buddho bhavissasī”ti
pañcamaṃ vīriyapāramim daḥhaṃ katvā adhiṭṭhāsi. Tena vuttaṃ—

“Na hete ettakāyeva, Buddhadhammā bhavissare.
Aññepi viciniissāmi, ye dhammā bodhipācanā.

Vicinanto tadā dakkhiṃ, pañcamaṃ vīriyapāramim.
Pubbakehi Mahesīhi, āsevitānisevitāṃ.

Imaṃ tvaṃ pañcamaṃ tāva, daḥhaṃ katvā samādiya.
Vīriyapāramitaṃ gaccha, yadi bodhiṃ pattumicchasi.

Yathāpi siho migarājā, nisajjaṭṭhānacaṅkame.
Alīnavīriyo hoti, paggaḥitaṃ sadā.

Tatheva tvaṃ sabbabhava, paggaḥha vīriyaṃ daḥhaṃ.
Vīriyapāramitaṃ gantvā, sambodhiṃ pāpuṇissasī”ti².

Athassa “na ettakeheva Buddhakāraḍadhammeḥi bhavitabban”ti
uttarimpi upadhārayato chaṭṭhaṃ khanti pāramim disvā etadahosi
“Sumedhapaṇḍita tvaṃ ito paṭṭhāya khantipāramimpi pūreyyāsi,
sammānanepi avamānanepi khamova bhaveyyāsi. Yathā hi pathaviyaṃ
nāma sucimpi nikkhipanti asucimpi, na tena pathavī sinehaṃ paṭighaṃ
karoti, khamati saḥati adhivāsetiyeva, evameva tvampi sammānanepi
avamānanepi khamova samāno Buddho bhavissasī”ti chaṭṭhaṃ
khantipāramim daḥhaṃ katvā adhiṭṭhāsi. Tena vuttaṃ—

“Na hete ettakāyeva, Buddhadhammā bhavissare.
Aññepi viciniissāmi, ye dhammā bodhipācanā.

1. Khu 4. 316 Buddhavaṃse.

2. Khu 4. 317 Buddhavaṃse.

Vicinanto tadā dakkhiṃ, chaṭṭhamaṃ khantipāramiṃ.
Pubbakehi Mahesīhi, āsevitānisevitāṃ.

Imaṃ tvaṃ chaṭṭhamaṃ tāva, daḷhaṃ katvā samādiya.
Tattha advejjhamānaso, sambodhiṃ pāpuṇissasi.

Yathāpi pathavī nāma, sucimpi asucimpi ca.
Sabbāṃ sahati nikkhepaṃ, na karoti paṭighaṃ tayā.

Tatheva tvampi sabbesaṃ, sammānāvamaṇakkhama.
Khantipāramitaṃ gantvā, sambodhiṃ pāpuṇissasi”ti¹.

Athassa “na ettakeheva Buddhakāradhammehi bhavitabban”ti
uttarimpi upadhārayato sattamaṃ saccapāramiṃ disvā etadahosi
“Sumedhapaṇḍita tvaṃ ito paṭṭhāya saccapāramimpi pūreyyāsi, asaniyā
matthake patamānāyapi dhanādīnaṃ atthāya chandādīnaṃ vasena
sampajānamusāvādaṃ nāma mā bhāsi. Yathā hi osadhī tārakā nāma sabba-
utūsu attano gamanavīthiṃ jahitvā aññāya vīthiyā na gacchati, sakavīthiyāva
gacchati, evameva tvampi saccaṃ pahāya musāvādaṃ nāma avadantoyeva
Buddho bhavissasi”ti sattamaṃ saccapāramiṃ daḷhaṃ katvā adhiṭṭhāsi. Tena
vuttaṃ—

“Na hete ettakāyeva, Buddhadhammā bhavissare.
Aññepi viciniissāmi, ye dhammā bodhipācanā.

Vicinanto tadā dakkhiṃ, sattamaṃ saccapāramiṃ.
Pubbakehi Mahesīhi, āsevitānisevitāṃ.

Imaṃ tvaṃ sattamaṃ tāva, daḷhaṃ katvā samādiya.
Tattha advejjhavacano, sambodhiṃ pāpuṇissasi.

Yathāpi osadhī nāma, tulābhūtā sadevake.
Samaye utuvasse vā, na vokkamati vīthito.

Tatheva tvampi saccesu, mā vokkamasi² vīthito.
Saccapāramitaṃ gantvā, sambodhiṃ pāpuṇissasi”ti¹.

1. Khu 4. 317 Buddhavaṃse.

2. Mā vokkama hi (Buddhavaṃse)

Athassa “na ettakeheva Buddhakāradhammehi bhavitabban”ti
 uttarimpi upadhārayato aṭṭhamam adhiṭṭhānapāramim disvā etadahosi
 “Sumedhapaṇḍita tvaṃ ito paṭṭhāya adhiṭṭhānapāramimpi pūreyyāsi, yaṃ
 adhiṭṭhāsi, tasmim adhiṭṭhāne niccalova bhaveyyāsi. Yathā hi pabbato nāma
 sabbāsu disāsu vātehi pahaṭo na kampati na calati, attano ṭhāneyeva tiṭṭhati,
 evameva tvampi attano adhiṭṭhāne niccalo hontova buddho bhavissasī”ti
 aṭṭhamam adhiṭṭhānapāramim daḥam katvā adhiṭṭhāsi. Tena vuttam—

“Na hete ettakāyeva, Buddhadhammā bhavissare.

Aññepi vicinissāmi, ye dhammā bodhipācanā.

Vicinanto tadā dakkhim, aṭṭhamam adhiṭṭhānapāramim.

Pubbakehi Mahesīhi, āsevanisevitam.

Imam tvaṃ aṭṭhamam tāva, daḥam katvā samādiya.

Tattha tvaṃ acalo hutvā, sambodhim pāpuṇissasi.

Yathāpi pabbato selo, acalo suppatiṭṭhito.

Na kampati bhusavātehi, sakaṭṭhāneva tiṭṭhati.

Tatheva tvampi adhiṭṭhāne, sabbadā acalo bhava.

Adhiṭṭhānapāramitam gantvā, sambodhim pāpuṇissasī”ti¹.

Athassa “na ettakeheva Buddhakāradhammehi bhavitabban”ti
 uttarimpi upadhārayato navamam mettāpāramim disvā etadahosi
 “Sumedhapaṇḍita tvaṃ ito paṭṭhāya mettāpāramimpi pūreyyāsi, hitesupi
 ahitesupi ekacitto bhaveyyāsi. Yathā hi udakam nāma pāpajanassapi
 kalyāṇajanassapi sītabhāvam ekasadisam katvā pharati, evameva tvampi
 sabbesu sattesu mettacittena ekacittova honto Buddho bhavissasī”ti
 navamam mettāpāramim daḥam katvā adhiṭṭhāsi. Tena vuttam—

“Na hete ettakāyeva, Buddhadhammā bhavissare.

Aññepi vicinissāmi, ye dhammā bodhipācanā.

Vicinanto tadā dakkhim, navamam mettāpāramim.

Pubbakehi Mahesīhi, āsevanisevitam.

1. Khu 4. 318 Buddhavaṃse.

Imaṃ tvaṃ navamaṃ tāva, daḷhaṃ katvā samādiya.
Mettāya asamo hohi, yadi bodhiṃ pattumicchasi.

Yathāpi udakaṃ nāma, kalyāṇe pāpake jane.
Samaṃ pharati sītena, pavāheti rajomalaṃ.

Tatheva tvampi hitāhite, samaṃ mettāya bhāvaya.
Mettāpāramitaṃ gantvā, sambodhiṃ pāpuṇissasī”ti¹.

Athassa “na ettakeveva Buddhakāraḍadhammeḥi bhavitabban”ti
uttarimpi upadhārayato dasamaṃ upekkhāpāramiṃ disvā etadahosi
“Sumedhapaṇḍita tvaṃ ito paṭṭhāya upekkhāpāramimpi pūreyyāsi, sukhepi
dukkhepi majjhattova bhavēyyāsi. Yathā ḥi pathavī nāma sucimpi asucimpi
pakḥhipamāṇe majjhattāva hoti, evameva tvampi sukhadukḥhesu²
majjhattova honto Buddho bhavissasī”ti dasamaṃ upekkhāpāramiṃ daḷhaṃ
katvā adhiṭṭhāsi. Tena vuttaṃ—

“Na hete ettakāyeva, Buddhadhammā bhavissare.
Aññēpi vicinissāmi, ye dhammā bodhipācanā.

Vicinanto tadā dakkhiṃ, dasamaṃ upekkhāpāramiṃ.
Pubbakeḥi Mahesīhi, āsevitaniṣevitaṃ.

Imaṃ tvaṃ dasamaṃ tāva, daḷhaṃ katvā samādiya.
Tulābhūto daḷho hutvā, sambodhiṃ pāpuṇissasi.

Yathāpi pathavī nāma, nikkhittaṃ asuciṃ suciṃ.
Upekkhati ubhopete, kopānunayavajjitā.

Tatheva tvampi sukhadukḥhe, tulābhūto sadā bhava.
Upekkhāpāramitaṃ gantvā, sambodhiṃ pāpuṇissasī”ti³.

Tato cintesi “imasmiṃ loke bodhisatteḥi pūreṭabbā bodhiparipācanā
Buddhakāraḍadhammā ettakāyeva, dasa pāramiyo ṭhapetvā aññe natthi.
Imāpi dasa pāramiyo uddham ākāsepi natthi, heṭṭhā pathaviyampi,
puratthimādīsu disāsupi natthi, mayhamyeva pana hadayabbhantare
patiṭṭhitā”ti. Evaṃ tāsāṃ hadaye patiṭṭhitabhāvaṃ disvā sabbāpi tā daḷhaṃ
katvā

1. Khu 4. 318 Buddhavaṃse. 2. Sukhadukḥhepi (Sī) 3. Khu 4. 319 Buddhavaṃse.

adhiṭṭhāya punappunam sammasanto anulomapaṭilomaṃ sammasati,
 pariyanṭe gaheṭvā ādim paṇeti, ādimhi gaheṭvā pariyaṇṭam paṇeti, majjhe
 gaheṭvā ubhato koṭim paṇetvā osāpeti, ubhato koṭisu gaheṭvā majjham
 paṇetvā osāpeti. Bāhirakabhaṇḍapariccāgo **dānapāramī** nāma, aṅgapariccāgo
dāna-upapāramī nāma, jīvitapariccāgo **dānaparamatthapāramī** nāmāti dasa
 pāramiyo dasa upapāramiyo dasa paramatthapāramiyoti samattimāsa
 pāramiyo telayantaṃ¹ vinivaṭṭento viya mahāmeruṃ matthaṃ katvā
 cakkavāḷamahāsamuddaṃ āluḷento viya ca sammasati. Tassevaṃ dasa
 pāramiyo sammasantassa dhammatejena
 catunahutādhikadviyojanasatasahassabahalā ayaṃ mahāpathavī hatthinā
 akkantanaḷakalāpo viya, pīḷiyamānaṃ ucchuyantaṃ viya ca mahāviraṇaṃ
 viravaṃ mānā saṅkampi sampakampi sampavedhi. Kulālacakkaṃ viya
 telayantaḷakkaṃ viya ca paribbhami. Tena vuttaṃ—

“Ettakāyeva te loke, ye dhammā bodhipācanā.

Taduddhaṃ natthi aññatra, daḷhaṃ tattha paṭiṭṭhaha.

Ime dhamme sammasato, sabhāvarasalakkaṇe².

Dhammatejena vasudhā, dasasahassī pakampatha.

Calati ravati pathavī³, ucchuyantaṃva pīḷitaṃ.

Telayante yathā cakkaṃ, evaṃ kampati medanī⁴ti⁴.

Mahāpathaviyā kampamānāya Rammanagaravāsino saṇṭhātuṃ
 asakkontā yugantavātabbhāhatā mahāsālā viya mucchitā⁵ papatimsu.
 Ghaṭṭādīni kulālabhājanāni pavaṭṭantāni aññamaññaṃ paharantāni
 cuṇṇavicuṇṇāni ahesuṃ. Mahājano bhītasito Satthāraṃ upasaṅkamitvā
 “kiṃ nu kho Bhagavā nāgāvaṭṭo ayaṃ, bhūṭayakkhadevatāsu aññatarāvaṭṭo
 vāti na hi mayaṃ etaṃ jānāma, apica kho sabbopi ayaṃ mahājano
 upadduto, kiṃ nu kho imassa lokassa pāpakaṃ bhavissati, udāhu kalyāṇaṃ,
 kathetha no etaṃ kāraṇaṃ”ti āha. Atha⁶ Satthā tesāṃ kathaṃ sutvā

1. Yantaṃ (Sī)

2. Sabhāvarasalakkaṇe (Buddhavaṃse)

3. Calatī ravatī pathavī (Buddhavaṃse), calatā ravati (Ka)

4. Khu 4. 319 Buddhavaṃse.

5. Mucchitamucchitā (Sī)

6. Idam padam sīhaḷamūle natthi.

“tumhe mā bhāyatha mā cintayittha, natthi vo itonidānaṃ bhayaṃ, yo so mayā ajja ‘Sumedhapāṇḍito anāgate Gotamo nāma Buddho bhavissatī’ ti byākato, so idāni dasa pāramiyo sammasati, tassa sammasantassa viloḥentassa dhammatejena sakaladasasahassī lokadhātu ekappahārena kampati ceva ravati cā” ti āha. Tena vuttaṃ—

“Yāvatā parisā āsi, Buddhassa parivesane.

Pavedhamānā sā tattha, mucchitā sesi bhūmiyā.

Ghaṭānekasahassāni, kumbhīnañca satā bahū.

Saṃcuṇṇamathitā tattha, aññamaññaṃ paghaṭṭitā.

Ubbiggā tasitā bhītā, bhantā byathitamānasā.

Mahājanā samāgamma, Dīpaṅkaramupāgamuṃ.

Kim bhavissati lokassa, kalyāṇamatha pāpakam.

Sabbo upadduto loko, taṃ vinodehi cakkhuma.

Tesaṃ tadā saññāpesi, Dīpaṅkaro Mahāmuni.

Vissatthā hotha mā bhātha¹, imasmiṃ pathavikampane.

Yamaṃ ajja byākāsim, ‘Buddho loke bhavissati’.

Eso sammasati dhammaṃ, pubbakam Jinasevitaṃ.

Tassa sammasato dhammaṃ, Buddhabhūmiṃ asesato.

Tenāyaṃ kampitā pathavī, dasasahassī sadevake” ti².

Mahājano Tathāgatassa vacanaṃ sutvā haṭṭhatuṭṭho mālāgandhavilepanaṃ ādāya Rammanagarā nikkhamitvā bodhisattaṃ upasaṅkamitvā mālāgandhādīhi pūjetvā vanditvā padakkhiṇaṃ katvā Rammanagameva pāvisi. Bodhisattopi dasa pāramiyo sammasitvā vīriyaṃ daḍhaṃ katvā adhiṭṭhāya nisinnāsanā vuṭṭhāsi. Tena vuttaṃ—

“Buddhassa vacanaṃ sutvā, mano nibbāyi tāvade.

Sabbe maṃ upasaṅkamma, punāpi abhivandisum³.

1. Mā bhetha (Buddhavaṃse)

2. Khu 4. 319 Buddhavaṃse.

3. Maṃ abhivandiya (Sī), abhivādiṃsu (Ka)

Samādiyitvā Buddhaguṇaṃ, daḷhaṃ katvāna mānasaṃ.
Dīpaṅkaraṃ namassitvā, āsanā vuṭṭhahiṃ tadā”ti¹.

Atha bodhisattaṃ āsanā vuṭṭhahantaṃ
sakaladasasahassacakkavāḷadevatā sannipatitvā dībbehī mālāgandhehi
pūjetvā vanditvā “ayya Sumedhatāpasa tayā ajja Dīpaṅkaradasabalassa
pādamūle mahatī patthanā patthitā, sā te anantarāyena samijjhatu, mā te
bhayaṃ vā chambhi tattaṃ vā ahosi, sarīre appamattakopi rogo mā
upparijjatu, khippaṃ pāramiyo pūretvā sammāsambodhiṃ paṭivijjha. Yathā
pupphūpagaphalūpagarukkā samaye pupphanti ceva phalanti ca, tattheva
tvampi taṃ samayaṃ anatikkamitvā khippaṃ sambodhimuttamaṃ
phuassū”ti-ādīni thutimaṅgalāni payirudāhaṃsu, evaṇca payirudāhitvā
attano attano devaṭṭhānameva agamaṃsu. Bodhisattopi devatāhi abhittavito
“ahaṃ dasa pāramiyo pūretvā kappasatasahassādhikānaṃ catunnaṃ
asaṅkhyeyyānaṃ matthake Buddho bhavissāmī”ti vīriyaṃ daḷhaṃ katvā
adhiṭṭhāya nabbhaṃ abbhuggantvā Himavantameva agamaṃsi. Tena vuttaṃ—

“Dibbaṃ mānusaṃ pupphaṃ, devā mānusakā ubho.
Samokiranti pupphehi, vuṭṭhahantassa āsanā.

Vedayanti ca te sotthiṃ, devā mānusakā ubho.
Mahantaṃ patthitaṃ tuyhaṃ, taṃ labhassu yathicchitaṃ.

Sabbītiyo vivajjantu, soko rogo vinassatu.
Mā te bhavantvantarāyā², phusa khippaṃ bodhimuttamaṃ.

Yathāpi samaye patte, pupphanti pupphino dumā.
Tattheva tvaṃ mahāvīra, Buddhāñāṇena pupphasu.

Yathā ye keci Sambuddhā, pūrayuṃ dasa pāramī.
Tattheva tvaṃ mahāvīra, pūraya dasa pāramī.

Yathā ye keci Sambuddhā, Bodhimaṇḍamhi bujjhare.
Tattheva tvaṃ mahāvīra, bujjhassu Jinabodhiyaṃ.

1. Khu 4. 320 Buddhavaṃse.

2. Bhavatvantarāyo (Sī)

Yathā ye keci Sambuddhā, dhammacakkaṃ pavattayum.

Tatheva tvaṃ mahāvīra, dhammacakkaṃ pavattaya.

Puṇṇamāye yathā cando, parisuddho virocati.

Tatheva tvaṃ puṇṇamano, viroca dasasahassiyam.

Rāhumutto yathā sūriyo, tāpena atirocati.

Tatheva lokā muccitvā¹, viroca siriyā tuvaṃ.

Yathā yā kāci nadiyo, osaranti mahodadhiṃ.

Evam sadevakā lokā, osarantu tavantike.

Tehi thutappasattho so, dasa dhamme samādiya.

Te dhamme paripūrento, pavanaṃ pāvisi tadā”ti.

Sumedhakathā niṭṭhitā.

Rammanagaravāsinopi kho nagaraṃ pavisitvā Buddhappamukhassa bhikkhusaṃghassa mahādānaṃ adaṃsu. Satthā tesaṃ dhammaṃ desetvā mahājanaṃ saraṇādāsu paṭiṭṭhapetvā Rammanagarā nikkhami. Tato uddhampi yāvatāyukaṃ tiṭṭhanto sabbaṃ Buddhakiccaṃ katvā anukkamena anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyi. Tattha yaṃ vattabbaṃ, taṃ sabbaṃ Buddhavaṃse vuttanayeneva vitthāretabbaṃ. Vuttaṃ hi tattha—

“Tadā te bhojayitvāna, sasamghaṃ Lokanāyakaṃ.

Upagacchum² saraṇaṃ tassā, **Dīpaṅkarassa** Satthuno.

Saraṇagamane kañci, nivesesi Tathāgato.

Kañci pañcasu sīlesu, sīle dasavidhe paraṃ.

Kassaci deti sāmāññaṃ, caturo phalamuttame.

Kassaci asame dhamme, deti so paṭisambhidā.

1. Lokam muñcitvā (Sī)

2. Upagañchum (Sī, I)

Kassaci varasamāpattiyo, aṭṭha deti Narāsabho.
 Tisso kassaci vijjāyo, chaḷabhiññā pavecchati.
 Tena yogena janakāyaṃ, ovadati¹ Mahāmuni.
 Tena vitthārikam āsi, Lokanāthassa sāsanaṃ.
 Mahāhanū'sabhakkhandho, Dīpaṅkarasanāmakko.
 Bahū jane tārayati, parimoceti duggatiṃ.
 Bodhaneyyaṃ janam disvā, satasahassepī yojane.
 Khaṇena upagantvāna, bodheti taṃ Mahāmuni.
 Paṭhamābhisamaye Buddho, koṭisatamabodhayi.
 Dutiyābhisamaye Nātho, navutikoṭi² mabodhayi.
 Yadā ca devabhavanamhi, Buddho dhammamadesayi.
 Navutikoṭisahasānaṃ, tatiyābhisamayo ahu.
 Sannipātā tayo āsum, Dīpaṅkarassa Satthuno.
 Koṭisatasahasānaṃ, paṭhamo āsi samāgamo.
 Puna nāradakūṭamhi, pavivekagate Jine.
 Khīṇāsavā vītamalā, samimsu satakoṭiyo.
 Yamhi kāle³ mahāvīro, Sudassanasiluccaye.
 Navutikoṭisahasseehi, pavāresi Mahāmuni⁴.
 Ahaṃ tena samayena, jaṭilo uggatāpano.
 Antalikkhamhi caraṇo⁵, pañcābhiññāsu pāragū.
 Dasavīsasahasānaṃ, dhammābhisamayo ahu.
 Ekadvinnam abhisamayā⁶, gaṇanato asaṅkhiyā⁷.
 Vitthārikam bāhujaññaṃ, iddham phītaṃ ahū tadā.
 Dīpaṅkarassa Bhagavato, sāsanaṃ suvisodhitam.

1. Ovadeti (Sī, I)

2. Satasahassa (Sī, I)

3. Yadā vasi (Sī, I)

4. Tadā Muni (Ka)

5. Caranto (Ka)

6. Abhisamayo (Sī, I)

7. Asaṅkhiyo (Sī, I)

Cattāri satasahassāni, chaḷabhiññā mahiddhikā.

Dīpaṅkaraṃ Lokaviduṃ, parivārenti sabbadā.

Ye keci tena samayena, jahanti mānusaṃ bhavaṃ.

Appattamānasā sekhā, garahitā bhavanti te.

Supupphitaṃ pāvacaṇaṃ, arahantehi tādibhi.

Khīṇāsavehi vimalehi, upasobhati sabbadā¹.

Nagaraṃ Rammavatī nāma, Sudevo nāma khattiyo.

Sumedhā nāma janikā, Dīpaṅkarassa Satthuno.

²Dasavassasahassāni, agāraṃ ajjha so vasi.

Haṃsā koṇḍā mahūrā ca, tayo pāsādamuttamā.

Tīṇi satasahassāni, nāriyo samalaṅkatā.

Padumā nāma sā nārī, usabhakkhandho atrajo.

Nimitte caturo disvā, hatthiyānena nikkhami.

Anūnadasamāsāni, padhāne padahī Jino.

Padhānacāraṃ caritvāna, abujjhi mānasaṃ Muni.

Brahmunā yācito santo, Dīpaṅkaro Mahāmuni.

Vatti cakkam mahāvīro, Nandārāme sirīghare.

Nisinno sirīsamūlamhi, akāsi titthiyamaddanaṃ².

Sumaṅgalo ca Tisso ca, ahesuṃ aggasāvakā.

Sāgato³ nāmupaṭṭhāko, Dīpaṅkarassa Satthuno.

Nandā ceva Sunandā ca, ahesuṃ aggasāvikā.

Bodhi tassa Bhagavato, pipphalīti pavuccati.

²Tapussabhallikā nāma, ahesuṃ aggupaṭṭhakā.

Sirimā Koṇā upaṭṭhikā, Dīpaṅkarassa Satthuno².

Asītihatthamubbedho, Dīpaṅkaro Mahāmuni.

Sobhati dīparukkhova, Sālarājāva phullito.

1. Sadevake (Sī, I) 2-2. Na dissati Sī-I-potthakesu. 3. Sāgaro (Sī), sobhito (I)

¹Pabhā vidhāvati tassa, samantā dvādasa yojane¹.

Satasahassavassāni, āyu tassa Mahesino.

Tāvātā tiṭṭhamāno so, tāresi janataṃ bahum.

Jotayitvāna saddhammaṃ, santāretvā mahājanam².

Jalitvā aggikhandhova, nibbuto so sasāvako.

Sā ca iddhi so ca yaso, tāni ca pādesu cakkaratanāni.

Sabbaṃ tamantarahitaṃ³, nanu rittā sabbasāṅkhārā⁴ti.

⁴Dīpaṅkaro Jino Satthā, Nandārāmaṃhi nibbuto.

Tatthetassa Jinathūpo, chattimsabbedhayojano⁴ti.

Dīpaṅkarassa pana Bhagavato aparabhāge ekaṃ asaṅkhyeyyaṃ atikkamitvā **Koṇḍañño** nāma Satthā udapādi. Tassāpi tayo sāvakasannipātā ahesum. Paṭhamasannipāte koṭisatasahassaṃ, dutiye koṭisahassaṃ, tatiye navutikoṭiyo. Tadā bodhisattho Vijitāvī nāma cakkavattī hutvā koṭisatasahassassa Buddhappamukhassa bhikkhusaṅghassa mahādānaṃ adāsi. Satthā bodhisattaṃ “Buddho bhavissati”ti byākaritvā dhammaṃ desesi. So Satthu dhammakathaṃ sutvā rajjaṃ niyyātetvā pabbaji. So tīṇi piṭakāni uggahetvā aṭṭha samāpattiyo ca pañca abhiññāyo ca uppādetvā aparihīnajjhāno brahmaloke nibbatti. Koṇḍaññabuddhassa pana Rammavattī nāma nagaraṃ, Sunando nāma khattiyo pitā, Sujātā nāma devī mātā, Bhaddo ca Subhaddo ca dve aggasāvakā, Anuruddho nāmupaṭṭhāko, Tissā ca Upātissā ca dve aggasāvikā, Sālakalyāṇirukkho bodhi, Aṭṭhāsītihatthubbedhaṃ sarīraṃ, vassasatasahassaṃ āyuppamāṇaṃ ahosi.

Dīpaṅkarassa aparena, Koṇḍañño nāma Nāyako.

Anantatejo amitayaso, appameyyo durāsado⁵.

Tassa aparabhāge ekaṃ asaṅkhyeyyaṃ atikkamitvā ekasmiṃ kappeyeva cattāro Buddhā nibbattiṃsu **Maṅgalo Sumanō Revato Sobhitoti. Maṅgalassa** Bhagavato tīsu sāvakasannipātesu paṭhamasannipāte

1-1. Na dissati Sī-potthake.

2. Sadevakaṃ (Sī)

3. Samantarahitaṃ (Sī, I)

4-4. Na dissati Sī-I-potthakesu.

5. Khu 4. 321 piṭṭhādīsu.

koṭisatasahassaṃ bhikkhū ahesuṃ, dutiye koṭisatasahassaṃ, tatiye navuṭikoṭiyo. Vemātikabhātā kirassa Ānandakumāro nāma navutikoṭisaṅkhāya parisāya saddhiṃ dhammassavanatthāya Satthu santikaṃ agamāsi. Satthā tassa anupubbikathaṃ kathesi, so saddhiṃ parisāya saha paṭisambhidāhi arahattaṃ pāpuṇi. Satthā tesaṃ kulaputtānaṃ pubbacaritaṃ olokeno iddhimayapattacīvarassa upanissayaṃ disvā dakkhiṇahatthaṃ pasāretvā “etha bhikkhavo”ti āha. Sabbe taṅkhaṇaṇṇeva¹ iddhimayapattacīvaradharā saṭṭhivassikatherā viya ākappasampannā hutvā Satthāraṃ vanditvā parivārayiṃsu. Ayamassa tatiyo sāvakasannipāto ahosi.

Yathā pana aññesaṃ Buddhānaṃ samantā asīti hatthappamāṇāyeva sarīrappabhā ahosi, na evaṃ tassa. Tassa pana Bhagavato sarīrappabhā niccakālaṃ dasasahassilokadhātum pharitvā aṭṭhāsi. Rukkhapathavīpabbatasamuddādayo antamaso ukkhaliyādīni upādāya suvaṇṇapaṭṭapariyonaddhā viya ahesuṃ. Āyupparamāṇaṃ panassa navutivassasahassāni ahosi. Ettakaṃ kālāṃ candimasūriyādayo attano pabhāya virocitum nāsakkhiṃsu, rattindivaparichedo na paññāyittha. Divā sūriyālokena viya sattā niccaṃ Buddhālokeneva vicariṃsu. Sāyaṃ pupphitakusumānaṃ² pāto ca ravanakasakuṇḍānaṃ vasena loko rattindivaparichedaṃ sallakkhesi.

Kim pana aññesaṃ Buddhānaṃ ayamānubhāvo natthīti? No natthi. Tepi hi ākaṅkhamānā dasasahassilokadhātum vā tato vā bhiyyo ābhāya phareyyuṃ. Maṅgalassa pana Bhagavato pubbapatthanāvasena aññesaṃ byāmappabhā viya sarīrappabhā niccomeva dasasahassilokadhātum pharitvā aṭṭhāsi. So kira bodhisattacariyacaraṇakāle Vessantarasadise attabhāve ṭhito saputtadāro Vaṅkapabbatasadise pabbate vasi. Atheko Kharadāṭṭhiko nāma yakkho mahāpurisassa dānājjhāsayaṭaṃ sutvā brāhmaṇavaṇṇena upasaṅkamitvā mahāsattaṃ dve dārake yāci. Mahāsatto “dadāmi brāhmaṇa puttake”ti vatvā haṭṭhapahaṭṭho udakapariyaṇaṃ mahāpathaviṃ kampaṇto dvepi dārake adāsi. Yakkho caṅkamanakoṭiyaṃ ālambanaphalakaṃ nissāya ṭhatvā passantasseva mahāsattassa mulālakalāpaṃ³ viya

1. Taṃ khaṇeyeva (Sī, I) 2. Pupphanakakusumānaṃ (Sī, I) 3. Mūlakalāpaṃ (Ka)

dārake khādi. Mahāpurisassa yakkhaṃ oloketvā mukhe vivaṭamatte aggijālaṃ viya lohitadhāraṃ uggiramānaṃ tassa mukhaṃ disvāpi kesaggamattampi domanassaṃ na uppajji. “Sudinnaṃ vata me dānaṃ”ti cintayato panassa sarīre mahantaṃ pītisomanassaṃ udapādi. So “imassa me dānassa nissandena anāgate imināva nīhārena sarīrato rasmiyo nikkhamantū”ti patthanaṃ akāsi. Tassa taṃ patthanaṃ nissāya Buddhabhūtaṃ sarīrato rasmiyo nikkhamitvā ettakaṃ ṭhānaṃ pharimsu.

Aparampissa pubbacariyaṃ atthi. So kira bodhisattakāle ekassa Buddhassa cetiyaṃ disvā “imassa Buddhassa mayā jīvitaṃ pariccajituṃ vaṭṭati”ti daṇḍakadīpikāveṭṭhananiyāmena sakalasarīraṃ veṭṭhapetvā ratanamattamaḥkulaṃ¹ sataśahasasagghanikaṃ suvaṇṇapātiṃ sappissa pūrāpetvā tattha sahasasavaṭṭiyo jāletvā taṃ sīsenādāya sakalasarīraṃ jālapetvā cetiyaṃ padaḥkhiṇaṃ karonto sakalarattiṃ vītināmeti. Evaṃ yāva aruṇuggamaṇā vāyamaṇassāpissa lomakūpamattampi usumaṃ na gaṇhi. Padumagabbhaṃ pavīṭṭhakālo viya ahosi. Dhammo hi nāmesa attānaṃ rakkhantaṃ rakkhati. Tenāha Bhagavā—

“Dhammo have rakkhati dhammacārīṃ,
Dhammo suciṇṇo sukhamāvahāti.
Esānisaṃso dhamme suciṇṇe,
Na duggatiṃ gacchati dhammacārī”ti².

Imassapi kammaṃ nissandena tassa Bhagavato sarīrobhāso dasasahasilokadhātum pharitvā aṭṭhāsi.

Tadā amhākaṃ bodhisatto Suruci nāma brāhmaṇo hutvā “Satthāraṃ nimantessāmi”ti upasaṅkamitvā madhuradhammakathaṃ sutvā “sve mayhaṃ bhikkhaṃ gaṇhatha bhante”ti āha. Brāhmaṇa kittakehi te bhikkhūhi atthoti. “Kittakā pana vo bhante parivārabhikkhū”ti āha. Tadā Satthu paṭhamasannipātoyeva hoti, tasmā “koṭisatasahasānaṃ”ti āha. Bhante sabbehipi saddhiṃ mayhaṃ bhikkhaṃ gaṇhathāti. Satthā adhivāsesi. Brāhmaṇo svātanāya nimantetvā gehaṃ gacchanto cintesi “ahaṃ

1. Ratanamakuḥḍaṃ (Sī, I)

2. Khu 2. 272; Khu 5. 215 piṭṭhesu.

ettakānaṃ bhikkhūnaṃ yāgubhattavattadhāni dātuṃ sakkomi,
nisīdanaṭṭhānaṃ pana kathaṃ bhavissatī”ti.

Tassa sā cintā caturāsītiyojanasahassamatthake ṭhitassa devarañño Paṇḍukambalasilāsanassa uṇhabhāvaṃ janesi. Sakko “ko nu kho maṃ imamahā ṭhānā cāvetukāmo”ti dibbacakkhunā olokeno mahāpurisaṃ disvā “Suruci nāma brāhmaṇo Buddhappamukhaṃ bhikkhusaṃghaṃ nimantetvā nisīdanaṭṭhānatthāya cintesi, mayāpi tattha gantvā puñṇakoṭṭhāsaṃ gahetuṃ vaṭṭatī”ti vadḍhakivaṇṇaṃ nimminivā vāsipharasuhatto mahāpurisassa purato pāturahosi. “Atthi nu kho kassaci bhatiyā kattabbakiccan”ti āha. Mahāpuriso taṃ disvā “kiṃ kammaṃ karissasī”ti āha. Mama ajānanasippaṃ nāma natthi, gehaṃ vā maṇḍapaṃ vā yo yaṃ kāreti, tassa taṃ kātuṃ jānāmīti. Tena hi mayhaṃ kammaṃ atthīti. Kiṃ ayyāti. Svātanāya me koṭisatasahassabhikkhū nimantitā. Tesāṃ nisīdanamaṇḍapaṃ karissasīti. Ahaṃ nāma¹ kareyyaṃ sace me bhatim dātuṃ sakkhissathāti. Sakkhisāmi tātāti. “Sādhu karissāmi”ti gantvā ekaṃ padesaṃ olokesi. Dvādasaterasayojanappamaṇo padeso kasiṇamaṇḍalaṃ viya samatalo ahosi. So “ettake ṭhāne sattaratanamayo maṇḍapo uṭṭhahatū”ti cintetvā olokesi. Tāvadeva pathaviṃ bhinditvā maṇḍapo uṭṭhahi. Tassa **sovaṇṇamayesu thambhesu rajatamayā ghaṭakā² ahesuṃ, rajatamayesu sovaṇṇamayā,** maṇimayesu thambhesu pavālamayā, pavālamayesu maṇimayā, sattaratanamayesu thambhesu sattaratanamayā ghaṭakā² ahesuṃ. Tato “maṇḍapassa antarantare kiṃkaṇikajālaṃ³ olambatū”ti olokesi. Saha olokaneneva jālaṃ olambi. Yassa mandavāteritassa pañcaṅgikasappa tūriyassa madhurasaddo niccharati. Dibbasāṅgītivattanakālo viya ahosi. “Antarantarā gandhadāmamālādāmāni olambantū”ti cintentassa mālādāmāni olambiṃsu. “Koṭisatasahassasaṅkhānaṃ bhikkhūnaṃ āsanāni ca ādhāraṇi ca pathaviṃ bhinditvā uṭṭhahantū”ti cintesi, tāvadeva uṭṭhahiṃsu. “Koṇe koṇe ekekā udakacāṭiyo uṭṭhahantū”ti cintesi, udakacāṭiyo uṭṭhahiṃsu.

1. Pana (I, Ka)

2. Ghaṭikā (Sī)

3. Kiṃki ṇikajālaṃ (Sī, I)

So ettakam māpetvā brāhmaṇassa santikam gantvā “ehi ayya tava maṇḍapam oloketvā mayham bhatim dehī”ti āha. Mahāpuriso gantvā maṇḍapam olokesi. Olokentasseva ca sakalasarīram pañcavaṇṇāya pītiyā nīrantaram phuṭam ahosi. Athassa maṇḍapam oloketvā etadahosi “nāyam maṇḍapo manussabhūtena kato, mayham pana ajjhāsayaṃ mayham guṇam āgamma addhā sakkabhavanam uḥam bhavissati. Tato Sakkena devaraññā ayam maṇḍapo kārīto bhavissati”ti. “Na kho pana me yuttam evarūpe maṇḍape ekadivasamyeva dānam dātum, sattāham dassāmī”ti cintesi. Bāhirakadānam hi tattakampi samānam bodhisattānam tuṭṭhim kātum na sakkoti, alaṅkatasīsam pana chinditvā añjita-akkhīni uppāṭetvā hadayamaṃsam vā ubbaṭṭetvā dinnakāle bodhisattānam cāgam nissāya tuṭṭhi nāma hoti. Amhākampi hi bodhisattassa Sivirājajātake devasikam pañcakahāpaṇasatasahassāni vissajjetvā catūsu dvāresu nagaramajjhe ca dānam dentassa tam dānam cāgatutuṭṭhim uppādetum nāsakkihi. Yadā panassa brāhmaṇavaṇṇena āgantvā Sakko devarājā akkhīni yāci, tadā tāni uppāṭetvā dadamānasseva hāso uppajji, kesaggamattampi cittam aññathattam nāhosi. Evaṃ dinnadānam nissāya bodhisattānam titti nāma natthi. Tasmā sopi mahāpuriso “sattāham mayā koṭisatasahassasaṅkhānam bhikkhūnam dānam dātumvaṭṭati”ti cintetvā tasmim maṇḍape nisīdāpetvā sattāham gavapānam nāma adāsi. **Gavapānanti** mahante mahante kolambe¹ khīrassa pūretvā uddhanesu āropetvā ghanapākapakke khīre thoke² taṇḍule pakkhipitvā pakkamadhusakkaracuṇṇasappihi abhisāṅkhatabhojanam vuccati. Manussāyeva pana parivisitum nāsakkiṃsu. Devāpi ekantarikā hutvā parivisiṃsu. Dvādasaterasayojanappamāṇam ṭhānampi bhikkhū gaṇhitum nappahosiyeva, te pana bhikkhū attano ānubhāvena nisīdiṃsu. Pariyosānadivase pana sabbabhikkhūnam pattāni dhovāpetvā bhesajjatthāya sappinavanītatelamadhuphāṇitānam pūretvā ticīvarehi saddhim adāsi, saṃghanavakabhikkhunā laddhacīvarasāṭakā satasahassagghanikā³ ahesum.

Satthā anumodanam karonto “ayam puriso evarūpam mahādānam adāsi, ko nu kho bhavissati”ti upadhārento “anāgate

1. Koḷumbe (Ka)

2. Khīrodake (Sī)

3. Satasahassagghā (Ka)

kappasatasahassādhikānaṃ dvinnāṃ asaṅkhyeyyānaṃ matthake Gotamo nāma Buddhō bhavissatī”ti disvā mahāpurisaṃ āmantetvā “tvaṃ ettakaṃ nāma kālaṃ atikkamitvā Gotamo nāma Buddhō bhavissasī”ti byākāsi. Mahāpuriso byākaraṇaṃ sutvā “ahaṃ kira Buddhō bhavissāmi, ko me gharāvāsena attho, pabbajissāmī”ti cintetvā tathārūpaṃ sampattim khelapiṇḍaṃ viya pahāya Satthu santike pabbajitvā Buddhavacanaṃ uggaṇhitvā abhiññāyo ca samāpattiyo ca nibbattetvā āyupariyosāne¹ brahmaloke nibbatti.

Maṅgalassa pana Bhagavato nagaraṃ Uttaraṃ nāma ahosi, pitāpi Uttaro nāma khattiyo, mātāpi Uttarā nāma devī, Sudevo ca Dhammaseno ca dve aggasāvaka, Pālito nāmupaṭṭhāko, Sīvalī ca Asokā ca dve aggasāvikā, Nāgarukkho bodhi, Aṭṭhāsītihatthubbedhaṃ sarīraṃ ahosi. Navuti vassasahassāni ṭhatvā parinibbute pana tasmim ekappahāreneva dasa cakkavāḷasahassāni ekandhakārāni ahesum. Sabbacakkavāḷesu manussānaṃ mahantaṃ ārodanaparidevanaṃ ahosi.

Koṇḍaññaṃsa aparena, Maṅgalo nāma Nāyako.

Tamaṃ loka nihaṇtvāna, dhammakkamabhiddhārayīti².

Evam dasasahassilokadhātum andhakāraṃ katvā parinibbutassa tassa Bhagavato aparabhāge **Sumano** nāma Satthā loka udapādi. Tassāpi tayo sāvakasannipātā. Paṭhamasannipāte koṭisatasahassabhikkhū ahesum, dutiye Kañcanapabbatamhi navutikoṭisahasāni, tatiye asītikoṭisahasāni. Tadā mahāsatto Atulo nāma nāgarājā ahosi mahiddhiko mahānubhāvo. So “Buddho uppanno”ti sutvā nātisaṅghaparivuto Nāgabhavanā nikkhamitvā koṭisatasahassabhikkhuparivārassa³ tassa Bhagavato dibbatūriyehi upahāraṃ kāretvā mahādānaṃ pavattetvā paccekaṃ dussayugāni datvā saraṇesu patitṭhāsi. Sopi naṃ Satthā “anāgate Buddhō bhavissatī”ti byākāsi. Tassa Bhagavato nagaraṃ Mekhalaṃ⁴ nāma ahosi, Sudatto

1. Āyusapariyosāne (I), āyūhapariyosāne (Ka)

3. ...parivutassa (Sī)

2. Khu 4. 326 piṭṭhe.

4. Khemaṃ (Sī, I)

nāma rājā pitā, Sirimā nāma mātā devī, Saraṇo ca Bhāvitatto ca dve aggasāvakā, Udeno nāmupaṭṭhāko, Soṇā ca Upasoṇā ca dve aggasāvikā, Nāgarukkho bodhi, navutihatthubbedham sarīram ahosi navutiyeva vassasahassāni āyuppamāṇam ahosi.

Maṅgalassa aparena, Sumano nāma Nāyako.

Sabbadhammehi asamo, sabbasattānamuttamoti¹.

Tassa aparabhāge **Revato** nāma Satthā udapādi. Tassāpi tayo sāvakasannipātā. Paṭhamasannipāte gaṇanā natthi, dutiye koṭisatasahassabhikkhū ahesum, tathā tatiye. Tadā bodhisatto Atidevo nāma brāhmaṇo hutvā Satthu dhammadesanaṃ sutvā saraṇesu paṭiṭṭhāya² sirasi añjalim ṭhapetvā tassa Satthuno kilesappahāne vaṇṇam sutvā uttarāsaṅgena pūjam akāsi. Sopi naṃ “Buddho bhavissatī”ti byākāsi. Tassa pana Bhagavato nagaraṃ Sudhaññavatī nāma ahosi, pitā Vipulo nāma khattiyo, mātā Vipulā nāma, Varuṇo ca Brahmadevo ca dve aggasāvakā, Sambhavo nāmupaṭṭhāko, Bhaddā ca Subhaddā ca dve aggasāvikā, Nāgarukkho bodhi, sarīram asītihatthubbedham ahosi, āyu satṭhi vassasahassānīti.

Sumanassa aparena, Revato nāma Nāyako.

Anūpamo asadiso, Atulo uttamo Jinoti³.

Tassa aparabhāge **Sobhito** nāma Satthā udapādi. Tassāpi tayo sāvakasannipātā. Paṭhamasannipāte koṭisatam⁴ bhikkhū ahesum, dutiye navutikoṭiyo, tatiye asītikotiyo. Tadā bodhisatto Ajito nāma brāhmaṇo hutvā Satthu dhammadesanaṃ sutvā saraṇesu paṭiṭṭhāya Buddhappamukhassa bhikkhusaṃghassa mahādānaṃ adāsi. Sopi naṃ “Buddho bhavissatī”ti byākāsi. Tassa pana Bhagavato nagaraṃ Sudhammaṃ nāma ahosi, pitā Sudhammo nāma rājā, mātāpi Sudhammā nāma devī, Asamo ca Sunetto ca dve aggasāvakā, Anomo nāmupaṭṭhāko, Nakulā ca Sujātā ca dve aggasāvikā, Nāgarukkho

1. Khu 4. 329 piṭṭhe.

3. Khu 4. 331 piṭṭhe.

2. Paṭiṭṭhiya (Ka)

4. Koṭisatasahassam (I, Ka)

bodhi, aṭṭhapaṇṇāsahatthubbedham sarīram ahosi, navuti vassasahassāni āyupamāṇanti.

Revatassa aparena, Sobhito nāma Nāyako.

Samāhito santacitto, asamo appaṭipuggaloti¹.

Tassa aparabhāge ekaṃ asaṅkhyeyyaṃ atikkamitvā ekasmiṃ kappe tayo Buddhā nibbattiṃsu **Anomadassī Padumo Nāradoti. Anomadassissa** Bhagavato tayo sāvakasannipātā. Paṭhame aṭṭha bhikkhusatasahassāni ahesum, dutiye satta, tatiye cha. Tadā bodhisatto eko Yakkhasenāpati ahosi mahiddhiko mahānubhāvo, anekakoṭṭisatasahassānaṃ yakkhānaṃ adhipati. So “Buddho uppanno”ti sutvā āgantvā Buddhappamukhassa bhikkhusaṃghassa mahādānaṃ adāsi. Sopi naṃ Satthā “anāgate Buddho bhavissati”ti byākāsi. Anomadassissa pana Bhagavato Candavatī nāma nagaraṃ ahosi, Yasavā nāma rājā pitā, Yasodharā nāma mātā devī, Nisabho ca Anomo ca dve aggasāvakā, Varuṇo nāmupaṭṭhāko, Sundarī ca Sumanā ca dve aggasāvikā, Ajjunarukkho bodhi, aṭṭhapaṇṇāsahatthubbedham sarīram ahosi, vassasahasassāni āyupamāṇanti.

Sobhitassa aparena, Sambuddho Dvipaduttamo.

Anomadassī amitayaso, tejassī duratikkamoti².

Tassa aparabhāge **Padumo** nāma Satthā udapādi. Tassāpi tayo sāvakasannipātā. Paṭhamasannipāte koṭṭisatasahassāni bhikkhū ahesum, dutiye tīni satasahassāni, tatiye agāmake araṇṇe mahāvanasaṇḍavāsīnaṃ bhikkhūnaṃ dve satasahassāni. Tadā ()³ bodhisatto sīho hutvā Satthāraṃ nirodhasamāpattiṃ samāpannaṃ disvā pasannacitto vanditvā padakkhiṇaṃ katvā pītisomanassajāto tikkhattum sīhanādaṃ naditvā sattāhaṃ Buddhārammaṇaṃ pītiṃ avijahitvā pītisukheneva gocarāya apakkamitvā jīvitapariccāgaṃ katvā Bhagavantaṃ payirupāsamaṇo aṭṭhāsi. Satthā sattāhaccayena nirodhā vuṭṭhito⁴

1. Khu 4. 334 piṭṭhe.

3. (Tathāgate tasmīmyeva vanasaṇḍe vasante) (I, Ka)

2. Khu 4. 336 piṭṭhe.

4. Uṭṭahitvā (Sī)

Sīhaṃ oloketvā “bhikkhusaṃghepi cittaṃ pasādetvā saṃghaṃ vandissatī”ti “bhikkhusaṃgho āgacchatū”ti cintesi. Bhikkhū tāvadeva āgamim̐su. sīhopi bhikkhusaṃghe cittaṃ pasādeti. Satthā tassa manaṃ oloketvā “anāgate Buddho bhavissatī”ti byākāsi. Padumassa pana Bhagavato Campakaṃ nāma nagaraṃ ahosi, Asamo nāma rājā pitā, mātā Asamā nāma devī, Sālo ca Upasālo ca dve aggasāvakā, Varuṇo nāmupaṭṭhāko, Rāmā ca Surāmā ca¹ dve aggasāvikā, Soṇarukkho nāma bodhi, aṭṭhapaṇṇāsahatthubbedhaṃ sarīraṃ ahosi, āyu vassasatasahassanti.

Anomadassissa aparena, Sambuddho Dvipaduttamo.

Padumo nāma nāmena, asamo appaṭipuggaloti².

Tassa aparabhāge **Nārado** nāma Satthā udapādi. Tassāpi tayo sāvakasannipātā. Paṭhamasannipāte koṭisatasahassaṃ bhikkhū ahesuṃ, dutiye navutikoṭisahassāni, tatiye asītikoṭisahassāni. Tadā bodhisatto isipabbajjaṃ pabbajitvā pañcasu abhiññāsu aṭṭhasu ca samāpattisu ciṇṇavasī hutvā Buddhappamukhassa bhikkhusaṃghassa mahādānaṃ datvā lohitaandanena pūjaṃ akāsi. Sopi naṃ Satthā “anāgate Buddho bhavissatī”ti byākāsi. Tassa pana Bhagavato Dhañṇavatī nāma nagaraṃ ahosi, Sudevo nāma khattiyo pitā, Anomā nāma mātā devī, Bhaddasālo ca Jitamitto ca dve aggasāvakā, Vāseṭṭho nāmupaṭṭhāko, Uttarā ca Phaggunī ca dve aggasāvikā, Mahāsoṇarukkho nāma bodhi, sarīraṃ aṭṭhāsītihatthubbedhaṃ ahosi, navuti vassasahassāni āyūti.

Padumassa aparena, Sambuddho Dvipaduttamo.

Nārado nāma nāmena, asamo appaṭipuggaloti³.

Nāradaḥ Buddhassa pana aparabhāge ito satasahassakappamatthake ekasmiṃ kappe ekova **Padumuttaro** nāma Buddho udapādi. Tassāpi tayo sāvakasannipātā. Paṭhame sannipāte koṭisatasahassaṃ bhikkhū ahesuṃ,

1. Rādhā ceva surādhā ca (Buddhavaṃse)

2. Khu 4. 338 piṭṭhe.

3. Khu 4. 341 piṭṭhe.

dutiye Vebhārapabbate navutikoṭisahassāni, tatiye asītikoṭisahassāni. Tadā bodhisatto Jaṭilo nāma mahāraṭṭhiyo¹ hutvā Buddhappamukhassa bhikkhusaṃghassa sacīvaraṃ dānaṃ² adāsi. Sopi naṃ Satthā “anāgate Buddho bhavissatī”ti byākāsi. Padumuttarassa pana Bhagavato kāle titthiyā nāma nāhesuṃ. Sabbadevamanussā Buddhameva saraṇaṃ agamaṃsu. Tassa nagaraṃ Haṃsavatī nāma ahosi, pitā Ānando nāma khattiyo, mātā Sujātā nāma devī, Devalo ca Sujāto ca dve aggasāvakā, Sumano nāmupaṭṭhako, Amitā ca Asamā ca dve aggasāvikā, Sālarukkho bodhi, sarīraṃ aṭṭhapaṇṇāsahatthubbedhaṃ³ ahosi, sarīrappabhā samantato dvādasayojanāni gaṇhi, vassasatasahassaṃ āyūti.

Nāradassa aparena, Sambuddho Dvipaduttamo.

Padumuttaro nāma Jino, akkhobho sāgarūpamoti⁴.

Tassa aparabhāge tiṃsa kappasahassāni atikkamitvā **Sumedho** ca **Sujāto** cāti ekasmiṃ kappe dve Buddhā nibbattiṃsu. **Sumedhassāpi** tayo sāvakasannipātā. Paṭhamasannipāte Sudassananagare koṭisataṃ khīṇāsavā ahesuṃ, dutiye navutikoṭiyo, tatiye asītikoṭiyo. Tadā bodhisatto Uttaro nāma māṇavo hutvā nidahitvā ṭhapitaṃyeva asītikoṭidhanaṃ vissajjetvā Buddhappamukhassa bhikkhusaṃghassa mahādānaṃ datvā dhammaṃ sutvā saraṇesu patiṭṭhāya nikkhamitvā pabbaji. Sopi naṃ “anāgate Buddho bhavissatī”ti byākāsi. Sumedhassa Bhagavato Sudassanaṃ nāma nagaraṃ ahosi, Sudatto nāma rājā pitā, mātāpi Sudattā nāma devī, Saraṇo⁵ ca Sabbakāmo ca dve aggasāvakā, Sāgaro nāmupaṭṭhako, Rāmā ca Surāmā ca dve aggasāvikā, Mahānīparukkho⁶ bodhi, sarīraṃ aṭṭhāsītihatthubbedhaṃ ahosi, āyu navuti vassasahassanti.

Padumuttarassa aparena, Sumedho nāma Nāyako.

Durāsado uggatejo, sabbalokuttamo Munīti⁷.

1. Mahāseṭṭhi (Sī) 2. Ticīvaradānaṃ (Sī, I) 3. Aṭṭhāsītihatthubbedhaṃ (Sī, I)
 4. Khu 4. 343 piṭṭhe. 5. Nimbarukkho (I, Ka) 6. Varuṇo (Sī)
 7. Khu 4. 346 piṭṭhe.

Tassa aparabhāge **Sujāto** nāma Satthā udapādi. Tassāpi tayo sāvakasannipātā. Paṭhamasannipāte saṭṭhi bhikkhusatasahassāni ahesum, dutiye paññāsam, tatiye cattālīsam. Tadā bodhisatto cakkavattirājā hutvā “Buddho uppanno”¹ti sutvā upasaṅkamitvā dhammaṃ sutvā Buddhappamukhassa bhikkhusaṅghassa saddhiṃ sattahi ratanehi catumahādīparajjaṃ datvā Satthu santike pabbaji. Sakalaraṭṭhavāsino raṭṭhuppādam¹ gahetvā ārāmikakiccaṃ sādhentā Buddhappamukhassa bhikkhusaṅghassa niccaṃ mahādānaṃ adaṃsu. Sopi naṃ Satthā “anāgate Buddho bhavissati”²ti byākāsi. Tassa Bhagavato nagaraṃ Sumaṅgalaṃ nāma ahosi, Uggato nāma rājā pitā, Pabhāvatī nāma mātā, Sudassano ca Sudevo ca dve aggasāvakā, Nārado nāmupaṭṭhāko, Nāgā ca Nāgasamālā ca dve aggasāvikā, Mahāveḷurukkho bodhi. So kira mandacchiddo ghanakkhandho upari niggatāhi mahāsākhāhi morapiñcha kalāpo viya virocittha. Tassa Bhagavato sarīraṃ paññāsahatthubbedhaṃ ahosi, āyu navuti vassasahassanti.

Tattheva maṇḍakappamhi, Sujāto nāma Nāyako.

Sīhahanū’sabhakkhandho, appameyyo durāsadoti².

Tassa aparabhāge ito aṭṭhārasakappasatamatthake ekasmiṃ kappe **Piyadassī Atthadassī Dhammadassī**ti tayo Buddhā nibbattiṃsu. **Piyadassissapi** Bhagavato tayo sāvakasannipātā. Paṭhame koṭisatasahassaṃ bhikkhū ahesum, dutiye navutikoṭiyo, tatiye asītikotiyo. Tadā bodhisatto Kassapo nāma māṇavo tiṇṇaṃ vedānaṃ pāraṅgato hutvā Satthu dhammaḍesaṇaṃ sutvā koṭisatasahassadhanapariccāgena saṅghārāmaṃ kāretvā saraṇesu ca sīlesu ca paṭiṭṭhāsi. Atha naṃ Satthā “aṭṭhārasakappasataccayena Buddho bhavissati”²ti byākāsi. Tassa Bhagavato Anomaṃ nāma nagaraṃ ahosi, pitā Sudinno nāma rājā, mātā Candā³ nāma, Pālito ca Sabbadassī ca dve aggasāvakā, Sobhito nāmupaṭṭhāko, Sujātā ca Dhammadinnā ca dve aggasāvikā, Kakudharukkho⁴ bodhi, sarīraṃ asītihaṭṭhubbedhaṃ ahosi, navuti vassasahassaṃ āyūti.

1. Rājapābhataṃ (Sī)

3. Sucandā (Sī, I)

2. Khu 4. 348 piṭṭhe.

4. Piyaṅgurukkho (Sī)

Sujātassa aparena, sayambhū Lokanāyako.

Durāsado asamasamo, Piyadassī mahāyasoti¹.

Tassa aparabhāge **Atthadassī** nāma Bhagavā udapādi. Tassāpi tayo sāvakasannipātā. Paṭhame aṭṭhanavuti bhikkhusatasahassāni ahesum, dutiye aṭṭhāsītisatasahassāni, tathā tatiye. Tadā bodhisatto Susīmo nāma mahiddhiko tāpaso hutvā devalokato mandāravapupphacchattam āharitvā Satthāraṃ pūjesi, sopi naṃ “anāgate Buddho bhavissatī”ti byākāsi. Tassa Bhagavato Sobhanam² nāma nagaram ahosi, Sāgaro nāma rājā pitā, Sudassanā nāma mātā, Santo ca Upasanto ca dve aggasāvakā, Abhayo nāmupaṭṭhāko, Dhammā ca Sudhammā ca dve aggasāvikā, Campakarukkho bodhi, sarīraṃ asītihatthubbedham ahosi, sarīrappabhā samantato sabbakālaṃ yojanamattam³ pharitvā aṭṭhāsi, āyu vassasatasahassanti.

Tattheva maṇḍakappamhi, Atthadassī Narāsabho.

Mahātamaṃ nihantvāna, patto sambodhimuttamanti⁴.

Tassa aparabhāge **Dhammadassī** nāma Satthā udapādi. Tassāpi tayo sāvakasannipātā. Paṭhame koṭisatam bhikkhū ahesum, dutiye navuti⁵koṭiyo, tatiye asīti⁶koṭiyo. Tadā bodhisatto Sakko devarājā hutvā dibbagandhapupphehi ca dibbatūriyehi ca pūjam akāsi, sopi naṃ Satthā “anāgate Buddho bhavissatī”ti byākāsi. Tassa Bhagavato Saraṇam nāma nagaram ahosi, pitā Saraṇo nāma rājā, mātā Sunandā nāma devī, Padumo⁶ ca Phussadevo ca dve aggasāvakā, Sunetto nāmupaṭṭhāko, Khemā ca Sabbanāmā⁷ ca dve aggasāvikā, Rattaṅkurarukkho bodhi, “Bimbijālo”tipi vuccati, sarīraṃ panassa asītihatthubbedham ahosi, vassasatasahassam āyūti.

Tattheva maṇḍakappamhi, Dhammadassī mahāyaso.

Tamandhakāram vidhamitvā, atirocati sadevaketi⁸.

1. Khu 4. 351 piṭṭhe.

2. Sobhitam (Sī, I)

3. Sattayojanamattam (Sī, I)

4. Khu 4. 353 piṭṭhe.

5. Sattati (Sī, I, Ka)

6. Sumano (Sī, Ka)

7. Saccanāmā (Sī)

8. Khu 4. 355 piṭṭhe.

Tassa aparabhāge ito catunavutikappamatthake ekasmiṃ kappe ekova **Siddhattho** nāma Sammāsambuddho udapādi. Tassāpi tayo sāvakasannipātā. Paṭhamasannipāte koṭisataṃ bhikkhū¹ ahesuṃ, dutiye navutikoṭiyo, tatiye asītkoṭiyo. Tadā bodhisatto uggatejo abhiññābalasampanno Maṅgalo nāma tāpaso hutvā mahājambuphalaṃ āharitvā Tathāgatassa adāsi. Satthā taṃ phalaṃ paribhuñjitvā “catunavutikappamatthake Buddho bhavissatī”ti byākāsi. Tassa Bhagavato nagaraṃ Vebhāraṃ nāma ahosi, pitā Jayaseno nāma rājā, mātā Suphassā nāma devī, Sambalo ca Sumitto ca dve aggasāvakā, Revato nāmupaṭṭhāko, Sīvalā² ca Surāmā ca dve aggasāvikā, Kaṇikārarukkho bodhi, sarīraṃ saṭṭhihatthubbedhaṃ ahosi, vassasatasahassaṃ āyūti.

Dhammadassissa aparena, Siddhattho Lokanāyako.

Nihanitvā tamaṃ sabbaṃ, sūriyo abbhuggato yathāti³.

Tassa aparabhāge ito dvānavutikappamatthake **Tisso Phussoti** ekasmiṃ kappe dve Buddhā nibbattiṃsu. **Tissassa** Bhagavato tayo sāvakasannipātā. Paṭhamasannipāte bhikkhūnaṃ koṭisataṃ ahosi, dutiye navutikoṭiyo, tatiye asītkoṭiyo. Tadā bodhisatto mahābhogo mahāyaso Sujāto nāma khattiyo hutvā isipabbajjaṃ pabbajitvā mahiddhikabhāvaṃ patvā “Buddho uppanno”ti sutvā dibbamandāravapadumapāricchattakapupphāni ādāya catuparisamajjhe gacchantāṃ Tathāgataṃ pūjesi, ākāse pupphavitānaṃ akāsi. Sopi naṃ Satthā “ito dvenavutikappamatthake Buddho bhavissatī”ti byākāsi. Tassa Bhagavato Khemaṃ nāma nagaraṃ ahosi, pitā Janasandho nāma khattiyo, mātā Padumā nāma devī, Brahmadevo ca Udayo ca dve aggasāvakā, Sumano⁴ nāmupaṭṭhāko, Phussā ca Sudattā ca dve aggasāvikā, Asanarukkho bodhi, sarīraṃ saṭṭhihatthubbedhaṃ ahosi, vassasatasahassaṃ āyūti.

Siddhatthassa aparena, asamo appaṭipuggalo.

Anantatejo⁵ amitayaso, Tisso Lokagganāyakoti.

1. Koṭisatasahassabhikkhū (Ka)

2. Sīvalī (Sī), sīlā (I)

3. Khu 4. 357 piṭṭhe.

4. Sumaṅgalo (Aṭṭhasālīnī), samaṅgo (Buddhavaṃsapāḷi.)

5. Anantasīlo (Sī, I)

Tassa aparabhāge **Phusso** nāma Satthā udapādi. Tassāpi tayo sāvakasannipātā. Paṭhamasannipāte satṭhi bhikkhusatasahassāni ahesum, dutiye paṇṇāsa, tatiye dvattimsa. Tadā bodhisatto Vijitāvī nāma khattiyo hutvā mahārajām pahāya Satthu santike pabbajitvā tīṇi piṭakāni uggahetvā mahājanassa dhammakathaṃ kathesi, sīlapāramiṃ ca pūresi. Sopi naṃ “Buddho bhavissatī”ti byākāsi. Tassa Bhagavato Kāsi nāma nagaram ahosi, Jayaseno nāma rājā pitā, Sirimā nāma mātā, Surakkhito ca Dhammaseno ca dve aggasāvakā, Sabhiyo¹ nāmupaṭṭhāko, Cālā ca Upacālā ca² dve aggasāvikā, Āmalakarukkho bodhi, sarīram aṭṭhapaṇṇāsahatthubbedham ahosi, navuti vassasahassāni āyūti.

Tattheva maṇḍakappamhi, ahu Satthā anuttaro.

Anūpamo asamasamo, Phusso Lokagganāyakoti³.

Tassa aparabhāge ito ekanavutikappe **Vipassī** nāma Bhagavā udapādi. Tassāpi tayo sāvakasannipātā. Paṭhamasannipāte aṭṭhasatṭhi bhikkhusatasahassam ahosi, dutiye ekasatasahassam, tatiye asītisahassāni. Tadā bodhisatto mahiddhiko mahānubhāvo Atulo nāma nāgarājā hutvā sattaratanakhacitaṃ sovaṇṇamayam mahāpīṭham Bhagavato adāsi. Sopi naṃ “ito ekanavutikappe Buddho bhavissatī”ti byākāsi. Tassa Bhagavato Bandhumatī nāma nagaram ahosi, Bandhumā nāma rājā pitā, Bandhumatī nāma mātā, Khaṇḍo ca Tisso ca dve aggasāvakā, Asoko nāmupaṭṭhāko Candā ca Candamittā ca dve aggasāvikā, Pāṭalirukkho bodhi, sarīram asītiatthubbedham ahosi, sarīrappabhā sadā satta yojanāni pharitvā aṭṭhāsi, asīti vassasahassāni āyūti.

Phussassa ca aparena, Sambuddho Dvipaduttamo.

Vipassī nāma nāmena, loke uppajji cakkhumatī⁴.

1. Abhayo (Sī)

2. Sālā ca upasālā ca (Sī)

3. Khu 4. 361 piṭṭhe.

4. Khu 4. 363 piṭṭhe.

Tassa aparabhāge ito ekattiṃsakappe **Sikhī** ca **Vessabhū** cāti dve Buddhā ahesuṃ. **Sikhissāpi** Bhagavato tayo sāvakasannipātā. Paṭhamasannipāte bhikkhusatasahassaṃ ahoṣi, dutiye asītisahassāni, tatiye sattatisahassāni. Tadā bodhisatto Arindamo nāma rājā hutvā Buddhappamukhassa bhikkhusaṃghassa sacīvaraṃ mahādānaṃ pavattetvā sattaratanapaṭimaṇḍitaṃ hatthiratanam datvā hatthippamāṇam katvā kappiyabhaṇḍam adāsi. Sopi nam Satthā “ito ekattiṃsakappe Buddho bhavissatī”ti byākāsi. Tassa pana Bhagavato Aruṇavatī nāma nagaram ahoṣi, Aruṇo nāma khattiyo pitā, Pabhāvatī nāma mātā, Abhibhū ca Sambhavo¹ ca dve aggasāvakā, Khemaṅkaro nāmupaṭṭhāko, Sakhilā² ca Padumā ca dve aggasāvikā, Puṇḍarīkarukkho bodhi, sarīram sattatihatthubbedham ahoṣi, sarīrappabhā yojanattayaṃ pharitvā aṭṭhāsi, sattati vassasahassāni āyūti.

Vipassissa aparena, Sambuddho Dvipaduttamo.

Sikhivhaya āsi Jino, asamo appaṭipuggaloti³.

Tassa aparabhāge **Vessabhū** nāma Satthā udapādi. Tassāpi tayo sāvakasannipātā. Paṭhamasannipāte asīti bhikkhusahassāni ahesuṃ, dutiye sattati, tatiye saṭṭhi. Tadā bodhisatto Sudassano nāma rājā hutvā Buddhappamukhassa bhikkhusaṃghassa sacīvaraṃ mahādānaṃ datvā tassa santike pabbajitvā ācāraguṇasampanno Buddharatane cittikārapītibahulo ahoṣi. Sopi nam Bhagavā “ito ekattiṃsakappe Buddho bhavissatī”ti byākāsi. Tassa pana Bhagavato Anomaṃ nāma nagaram ahoṣi, Suppatīto nāma rājā pitā, Yasavatī nāma mātā, Soṇo ca Uttaro ca dve aggasāvakā, Upasanto nāmupaṭṭhāko, Rāmā ca Surāmā ca⁴ dve aggasāvikā, Sālarukkho bodhi, sarīram saṭṭhihatthubbedham ahoṣi, saṭṭhi vassasahassāni āyūti.

Tattheva maṇḍakappamhi, asamo appaṭipuggalo.

Vessabhū nāma nāmena, loke uppajji so Jino⁵ti.

1. Sambhūto (Sī)

2. Makhilā (Sī)

3. Khu 4. 366 piṭṭhe.

4. Dāmā ca sudāmā ca (Ka-Sī), rāmā ceva samālā ca (Buddhavaṃse 370 piṭṭhe.)

5. Uppajji nāyako (Buddhavaṃses 368 piṭṭhe.)

Tassa aparabhāge imasmim kappe cattāro Buddhā nibbattā
Kakusandho, Koṇāgamano, Kassapo, amhākaṃ Bhagavāti. Kakusandhassa
 Bhagavato ekova sāvakasannipāto, tattha cattālīsa bhikkhusahassāni ahesum.
 Tadā bodhisatto Khemo nāma rājā hutvā Buddhappamukhassa
 bhikkhusaṃghassa sapattacīvaraṃ mahādānañceva añjanādibhesajjāni ca
 datvā Satthu dhammadesanaṃ sutvā pabbaji. Sopi naṃ Satthā “Buddho
 bhavissatī”ti byākāsi. Kakusandhassa pana Bhagavato Khemaṃ nāma
 nagaraṃ ahosi, Aggidatto nāma brāhmaṇo pitā, Visākhā nāma brāhmaṇī
 mātā, Vidhuro¹ ca Sañjīvo ca dve aggasāvakā, Buddhijo nāmupaṭṭhāko,
 Sāmā ca Campā ca dve aggasāvikā, Mahāsirīsarukkho bodhi, sarīraṃ
 cattālīsahatthubbedhaṃ ahosi, cattālīsa vassasahassāni āyūti.

Vessabhussa aparena, Sambuddho Dvipaduttamo.

Kakusandho nāma nāmena, appameyyo durāsadoti².

Tassa aparabhāge **Koṇāgamano** nāma Satthā udapādi. Tassāpi ekova
 sāvakasannipāto, tattha tiṃsa bhikkhusahassāni ahesum. Tadā bodhisatto
 Pabbato nāma rājā hutvā amaccagaṇaparivuto Satthu santikaṃ gantvā
 dhammadesanaṃ sutvā Buddhappamukhaṃ bhikkhusaṃghaṃ nimantetvā
 mahādānaṃ pavattetvā pattuṇṇacīnapaṭakoseyyakambaladukūlāni ceva
 suvaṇṇapaṭikaṇṇa³ datvā Satthu santike pabbaji. Sopi naṃ Satthā “Buddho
 bhavissatī”ti byākāsi. Tassa Bhagavato Sobhavatī nāma nagaraṃ ahosi,
 Yaññadatto nāma brāhmaṇo pitā, Uttarā nāma brāhmaṇī mātā, Bhiyyaso⁴ ca
 Uttaro ca dve aggasāvakā, Sotthijo nāmupaṭṭhāko, Samuddā⁵ ca Uttarā ca
 dve aggasāvikā, Udumbararukkho bodhi, sarīraṃ tiṃsahatthubbedhaṃ
 ahosi, tiṃsa vassasahassāni āyūti.

Kakusandhassa aparena, Sambuddho Dvipaduttamo.

Koṇāgamano nāma Jino, Lokajettho Narāsabhoti.

1. Viduro (Sī, I)

2. Khu 4. 371 piṭṭhe.

3. So vaṇṇapādukaṇṇa (Sī), sovaṇṇapādukaṇṇa (Buddhavaṃse 374 piṭṭhe.)

4. Bhiyyo (Sī, I)

5. Sumuttā (I, Ka)

Tassa aparabhāge **Kassapo** nāma Satthā udapādi. Tassāpi ekova sāvakasannipāto, tattha vīsati bhikkhusahassāni ahesum. Tadā bodhisatto Jotipālo nāma māṇavo hutvā tiṇṇaṃ vedānaṃ pāragū bhūmiyañceva antalikkhe ca pākaṭo Ghaṭikārassa kumbhakārassa mitto ahosi. So tena saddhiṃ Satthāraṃ upasaṅkamitvā dhammakathaṃ sutvā pabbajitvā āraddhavīriyo tīṇi piṭakāni uggahetvā vattāvattasampattiyaṃ Buddhasāsaṇaṃ sobhesi. Sopi naṃ Satthā “Buddho bhavissati”ti byākāsi. Tassa Bhagavato jātanaḡaraṃ Bārāṇasī nāma ahosi, Brahmadatto nāma brāhmaṇo pitā, Dhanavatī¹ nāma brāhmaṇī mātā, Tisso ca Bhāradvājo ca dve aggasāvaka, Sabbamitto nāmupaṭṭhāko, Anulā ca Uruvelā ca dve aggasāvikā, Nigrodharukkhō bodhi, sarīraṃ vīsatihatthubbedhaṃ ahosi, vīsati vassasahassāni āyūti.

Koṇāgamanassa aparena, Sambuddho Dvīpaduttamo.

Kassapo nāma gottena, Dhammarājā pabhaṅkaroti².

Yasmiṃ pana kappe Dīpaṅkaradasabalo udapādi, tasmīṃ aññepi tayo Buddhā ahesum. Tesāṃ santike bodhisattassa byākaraṇaṃ natthi, tasmā te idha na dassitā. Aṭṭhakathāyaṃ pana Taṇhaṅkarato paṭṭhāya sabbepi Buddhē dassetuṃ idaṃ vuttaṃ—

“Taṇhaṅkaro Medhaṅkaro, athopi Saraṇaṅkaro.

Dīpaṅkaro ca Sambuddho, Koṇḍañño Dvīpaduttamo.

Maṅgalo ca Sumano ca, Revato Sobhito Muni.

Anomadassī Padumo, Nārado Padumuttaro.

Sumedho ca Sujāto ca, Piyadassī mahāyaso.

Atthadassī Dhammadassī, Siddhattho Lokanāyako.

Tisso Phusso ca Sambuddho, Vipassī Sikhī Vessabhū.

Kakusandho Koṇāgamano, Kassapo cāpi Nāyako.

Ete ahesum Sambuddhā, vītarāgā samāhitā.

Sataraṃsī’va uppannā, mahātamavinodanā.

Jalītvā aggikhandhāva, nibbutā te sasāvaka”ti.

1. Bandhumatī (Sī), Dhañṇavatī (I)

2. Khu 4. 375 piṭṭhe.

Tattha amhākaṃ bodhisatto Dīpaṅkarādīnaṃ catuvīsatiyā Buddhānaṃ santike adhikāraṃ karonto kappasatasahassādhikāni cattāri asaṅkhyeyyāni āgato. Kassapassa pana Bhagavato orabhāge ṭhapetvā imaṃ Sammāsambuddhaṃ añño Buddho nāma natthi. Iti **Dīpaṅkarādīnaṃ catuvīsatiyā Buddhānaṃ** santike laddhabyākaraṇo pana bodhisatto ye’ nena—

“Manussattaṃ līngasampatti, hetu Satthāradassanaṃ.
Pabbajjā guṇasampatti, adhikāro ca chandatā.
Aṭṭhadhammasamodhānā, abhinīhāro samijjhati”¹—

ime aṭṭha dhamme samodhānetvā Dīpaṅkarapādamūle katābhinīhārena “handa Buddhakare dhamme, vicināmi ito cito”²ti ussāhaṃ katvā “vicinanto tadā dakkhiṃ, paṭhamāṃ dānapāramin”²ti dānapāramitādayo Buddhakāradhammā diṭṭhā, te pūrentoyeva yāva Vessantarattabhāvā āgami, āgacchanto ca ye te katābhinīhārānaṃ bodhisattānaṃ ānisaṃsā saṃvaṇṇitā—

“Evaṃ sabbaṅgasampannā, bodhiyā niyatā narā.
Saṃsaraṃ dīghamaddhānaṃ, kappakoṭisatehipi.
Avīcimhi nuppajjanti, tathā lokantaresu ca.
Nijjhāmataṇhā khuppipāsā, na honti kālakañjikā.
Na honti khuddakā pāṇā, uppajjantāpi duggatiṃ.
Jāyamānā manussesu, jaccandhā na bhavanti te.
Sotavekallatā natthi, na bhavanti mūgapakkhikā.
Itthibhāvaṃ na gacchanti, ubhatobyañjanapaṇḍakā.
Na bhavanti pariyāpannā, bodhiyā niyatā narā.
Muttā ānantarikehi, sabbattha suddhagocarā.
Micchādiṭṭhiṃ na sevanti, kammakiriyadassanā.
Vasamānāpi saggesu, asaṇṇāṃ nupapajjare.
Suddhāvāsesu devesu, hetu nāma na vijjati.
Nekkhammaninnā sappurisā, visaṃyuttā bhavābhava.
Caranti lokatthacariyāyo, pūrenti² sabbapāramin”²ti.

1. Khu 4. 311 piṭṭhe.

2. Pūrentā (I, Ka)

Te ānisaṃse adhigantvāva āgato. Pāramiyo pūrentassa cassa
Akittibrāhmaṇakāle Saṅkhabrāhmaṇakāle Dhanañcayarājakāle
Mahāsudassanarājakāle Mahāgovindakāle Nimimahārājakāle
Candakumārakāle Visayhaseṭṭhikāle Sivirājakāle Vessantararājakāleti
dānapāramitāya pūritattabhāvānaṃ parimāṇaṃ nāma natthi. Ekantena
panassa Sasapaṇḍitajātake—

“Bhikkhāya upagataṃ disvā, sakattānaṃ pariccajīm.
Dānena me samo natthi, esā me dānapāramī”¹—

evaṃ attapariccāgaṃ karontassa **dānapāramitā** paramatthapāramī nāma jātā.
Tathā Silavanāgarājakāle Campeyyanāgarājakāle Bhūridattanāgarājakāle
Chaddantanāgarājakāle Jayaddisarājaputtakāle ()² Alīnasattukumārakāleti
sīlapāramitāya pūritattabhāvānaṃ parimāṇaṃ nāma natthi. Ekantena
panassa Saṅkhapālajātake—

“Sūlehi vijjhayantopi, koṭṭiyantopi sattibhi.
Bhojaputte na kuppāmi, esā me sīlapāramī”³—

evaṃ attapariccāgaṃ karontassa **sīlapāramitā** paramatthapāramī nāma jātā.
Tathā Somanassakumārakāle Hatthipālakumārakāle Ayogharapaṇḍitakāleti
mahārajjaṃ pahāya nekkhammapāramitāya pūritattabhāvānaṃ parimāṇaṃ
nāma natthi. Ekantena panassa Cūlasutasomajātake—

“Mahārajjaṃ hatthagataṃ, khelaṇḍaṇva chaḍḍayīm.
Cajato na hoti lagganaṃ, esā me nekkhammapāramī”³—

evaṃ nissaṅgatāya rajjaṃ chaḍḍetvā nikkhamantassa **nekkhammapāramitā**
paramatthapāramī nāma jātā. Tathā Vidhurapaṇḍitakāle
Mahāgovindapaṇḍitakāle Kuddālapaṇḍitakāle Arakapaṇḍitakāle
Bodhiparibbājakakāle Mahosadhapaṇḍitakāleti paññāpāramitāya
pūritattabhāvānaṃ parimāṇaṃ nāma natthi. Ekantena panassa sattu
Bhastajātake Senakapaṇḍitakāle—

1. Khu 4. 398 piṭṭhe Cariyāpiṭake.

2. (Mūgapakkhakāle) (I, Ka) Cariyāpiṭake pana 413 piṭṭhe passitabbā.

3. Khu 4. 407 piṭṭhe Cariyāpiṭake thokaṃ visadisāṃ.

“Paññāya vicinantohaṃ, brāhmaṇaṃ mocayiṃ dukhā.

Paññāya me samo natthi, esā me paññāpāramī”ti—

antobhastagataṃ sappamā dassentassa **paññāpāramitā** paramatthapāramī nāma jātā. Tathā vīriyapāramitādīnampi pūritattabhāvānaṃ parimāṇaṃ nāma natthi. Ekantena panassa Mahājanakajātake—

“Atīradassī jalamajjhe, hatā sabbeva mānusa.

Cittassa aññathā natthi, esā me vīriyapāramī”ti—

evaṃ mahāsamuddaṃ tarantassa **vīriyapāramitā** paramatthapāramī nāma jātā. Khantivādijātake—

“Acetanaṃva koṭṭente, tiṇhena pharasunā mamaṃ.

Kāsirāje na kuppāmi, esā me khantipāramī”ti—

evaṃ acetanabhāvena viya mahādukkhaṃ adhivāsentassa **khantipāramitā** paramatthapāramī nāma jātā. Mahāsutasomajātake—

“Saccavācaṃ anurakkhanto, cajitvā mama jīvitaṃ.

Mocesim ekasataṃ khattiye, esā me saccapāramī”ti—

evaṃ jīvitaṃ cajitvā saccamanurakkhantassa **saccapāramitā** paramatthapāramī nāma jātā. Mūgapakkhajātake—

“Mātāpitā na me dessā, napi dessam mahāyasaṃ¹.

Sabbaññutaṃ piyaṃ mayhaṃ, tasmā vatamadhiṭṭhahin”ti—

evaṃ jīvitaṃ cajitvā vataṃ adhiṭṭhahantassa **adhiṭṭhānapāramitā** paramatthapāramī nāma jātā. Suvannaśāmajātake—

“Na maṃ koci uttasati, napihaṃ bhāyāmi kassaci.

Mettābalenupatthaddho, ramāmi pavane tadā”ti²—

evaṃ jīvitaṃ anoloketvā mettāyantassa **mettāpāramitā** paramatthapāramī nāma jātā. Lomahaṃsajātake—

1. Attā me na ca dessiyo (Khu 4. 413 piṭṭhe Cariyāpiṭake)

2. Khu 4. 418 piṭṭhe.

“Susāne seyyaṃ kappemi, chavaṭṭhikaṃ upanidhāyaṃ.

Gāmaṇḍalā¹ upāgantvā, rūpaṃ dassenti’nappakan”ti²—

evaṃ gāmadārakesu niṭṭhubhanādīhi ceva mālāgandhūpahārādīhi ca sukhadukkhaṃ uppādentepi upekkhaṃ anativattentassa **upekkhāpāramitā** paramatthapāramī nāma jātā. Ayamettha saṅkhepo. Vitthārato panesa attho Cariyāpiṭakato gahetabboti. Evaṃ pāramiyo pūretvā Vessantarattabhāve ṭhito—

“Acetanāyaṃ pathavī, aviññāya sukhaṃ dukhaṃ.

Sāpi dānabalā mayhaṃ, sattakkhattuṃ pakampathā”ti³—

evaṃ mahāpathavīkampanādīni⁴ mahāpuññāni karitvā āyupariyosāne tato cuto Tusitabhavane nibbatti. Iti Dīpaṅkarapādamūlato paṭṭhāya yāva ayaṃ Tusitapure nibbatti, ettakaṃ ṭhānaṃ **Dūrenidānaṃ** nāmāti veditabbaṃ.

Dūrenidānakathā niṭṭhitā.

2. Avidūrenidānakathā

Tusitapure vasanteyeva pana bodhisatte Buddhakolāhalaṃ nāma udapādi. Lokasmim hi **tīṇi kolāhalāni** mahantāni uppajjanti kappakolāhalaṃ Buddhakolāhalaṃ cakkavattikolāhalanti. Tattha “vassasatasahassaccayena kappuṭṭhānaṃ bhavissati”ti lokabyūhā nāma kāmāvacaradevā muttasirā vikiṇṇakesā rudamukhā⁵ assūni hatthehi puñchamānā rattavatthanivattā ativiya virūpavesadhārino hutvā manussapathe vicarantā evaṃ ārocenti “mārisā ito vassasatasahassaccayena kappuṭṭhānaṃ bhavissati, ayaṃ loko vinassissati, mahāsamuddopi sussissati, ayañca mahāpathavī Sineru ca pabbatarājā udḍayhissanti vinassissanti, yāva brahmalokā lokavināso bhavissati, mettaṃ mārisā bhāvētha, karuṇaṃ, muditaṃ, upekkhaṃ mārisā bhāvētha,

1. Gomaṇḍalā (Sī, I)

2. Khu 4. 419 piṭṭhe.

3. Khu 4. 396 piṭṭhe.

4. Mahāpathaviṃ kampetvā (Sī, I), mahāpathavīkampanādikāraṇāni (Ka)

5. Rudammukhā (Sī, I)

mātaraṃ upaṭṭhahatha, pitaraṃ upaṭṭhahatha, kule jeṭṭhāpacāyino hothā”ti. Idam **kappakolāhalaṃ** nāma. “Vassasahassaccayena pana Sabbuññubuddho loke uppajjissatī”ti lokapāladevatā “ito mārisā vassasahassaccayena Sabbaññubuddho loke uppajjissatī”ti ugghosentiyo āhiṇḍanti. Idam **Buddhakolāhalaṃ** nāma. “Vassasatassaccayena cakkavattirājā uppajjissatī”ti devatāyo “ito mārisā vassasatassaccayena cakkavattirājā loke uppajjissatī”ti ugghosentiyo āhiṇḍanti. Idam **cakkavattikolāhalaṃ** nāma. Imāni tīṇi kolāhalāni mahantāni honti.

Tesu Buddhakolāhalasaddam sutvā sakaladasasahassacakkavāḷadevatā ekato sannipatitvā “asuko nāma satto Buddho bhavissatī”ti ñatvā taṃ upasaṅkamitvā āyācanti. Āyācamānā ca pubbanimittesu uppannesu āyācanti. Tadā pana sabbāpi tā ekekacakkavāḷe Cātumahārājasakkasuyāmasantusitasunimmita¹vasavattimahābrahmehi saddhiṃ ekacakkavāḷe sannipatitvā Tusitabhavane bodhisattassa santikaṃ gantvā “mārisa tumhehi dasa pāramiyo pūrentehi na sakkasampattiṃ, na mārabrahmacakkavattisampattiṃ patthentehi pūritā, lokanitttharaṇatthāya pana sabbaññutaṃ patthentehi pūritā, so vo dāni kālo mārisa Buddhattāya, samayo mārisa buddhattāyā”ti yācimsu.

Atha mahāsatto devatānaṃ paṭiññaṃ adatvāva kāladīpadesakulajanetti-āyuparicchedavasena **pañcamahāvilokanaṃ** nāma vilokesi. Tattha “kālo nu kho, akālo nu kho”ti paṭhamam kālam vilokesi. Tattha vassasatasahassato uddham vaḍḍhita-āyukālo kālo nāma na hoti. Kasmā? Tadā hi sattānaṃ jātijarāmarañāni na paññāyanti. Buddhānañca dhammadesanā tilakkhaṇamuttā nāma natthi. Tesam “aniccam dukkham anattā”ti kathentānaṃ “kiṃ nāmetaṃ kathenti”ti neva sotabbaṃ na saddhātappaṃ maññanti, tato abhisamayo na hoti, tasmim asati aniyyanikaṃ sāsanaṃ hoti. Tasmā so akālo. Vassasatato ūna-āyukālopi kālo nāma na hoti. Kasmā? Tadā hi sattā ussannakilesā honti, ussannakilesānañca dinno

1. Paranimmita (Sī, Ka)

ovādo ovādaṭṭhāne na tiṭṭhati, udae daṇḍarāji viya khippaṃ vigacchati. Tasmā sopi akālo. Vassasatasahassato pana paṭṭhāya heṭṭhā, vassasatato paṭṭhāya uddhaṃ āyukālo kālo nāma. Tadā ca vassasatāyukālo, atha mahāsatto “nibbattitabbakālo”ti kalam passī.

Tato dīpaṃ vilokento saparivāre cattāro dīpe oloketvā “tisu dīpesu Buddhā na nibbattanti, Jambudīpeyeve nibbattantī”ti dīpaṃ passi.

Tato “Jambudīpo nāma mahā, dasayojanasahassaparimāṇo, katarasmim nu kho padese Buddhā nibbattantī”ti okāsaṃ vilokento Majjhimadesaṃ passi. Majjhimadeso nāma “puratthimāya disāya Gajaṅgalaṃ¹ nāma nigamo, tassa parena Mahāsālā, tato parā paccantimā janapadā, orato majjhe. Puratthimadakkhiṇāya disāya Sallavatī² nāma nadī, tato parā paccantimā janapadā, orato majjhe. Dakkhiṇāya disāya Setakaṇṇikaṃ nāma nigamo, tato parā paccantimā janapadā, orato majjhe. Pacchimāya disāya Thūṇaṃ nāma brāhmaṇagāmo, tato parā paccantimā janapadā, orato majjhe. Uttarāya disāya Usīraddhajo nāma pabbato, tato parā paccantimā janapadā, orato majjhe”ti evaṃ Vinaye³ vutto padeso. So āyāmato tīṇi yojanasatāni, vitthārato aḍḍhateyyāni, parikkhepato nava yojanasatānīti etasmim padese Buddhā Paccekabuddhā aggasāvaka asīti mahāsāvaka cakkavattirājāno aññe ca mahesakkhā⁴ khattiyabrāhmaṇagahapatimahāsālā uppajjanti. Idam cettha Kapilavatthu nāma nagaraṃ, tattha mayā nibbattitabbanti niṭṭhaṃ agamāsi.

Tato kulam vilokento “Buddhā nāma vessakule vā suddakule vā na nibbattanti. Lokasammate pana khattiyakule vā brāhmaṇakule vāti dvīsuyeva kulesu nibbattanti. Idāni ca khattiyakulaṃ lokasammataṃ, tattha nibbattissāmi. Suddhodano nāma rājā me pitā bhavissatī”ti kulam passi.

1. Kajaṅgalaṃ (Sī, I), jaṅgalaṃ (Ka)

2. Salavatī (Sī, I)

3. Vi 3. 287 piṭṭhe.

4. Mahesakkā (Sī, I)

Tato mātaraṃ vilokento “Buddhamātā nāma lolā surādhuttā na hoti, kappasatasahassaṃ pana pūritapāramī jātito paṭṭhāya akhaṇḍapañcasīlāyeva hoti. Ayañca Mahāmāyā nāma devī edisī, ayaṃ me mātā bhavissati, kittakaṃ panassā āyūti dasannaṃ māsānaṃ upari satta divasāni”ti passi.

Iti imaṃ pañcamahāvilokanaṃ viloketvā “kālo me mārīsā Buddhabhāvāyā”ti devatānaṃ saṅghaṃ karonto paṭiññaṃ datvā “gacchatha tumhe”ti tā devatā uyyojetvā Tusitadevatāhi parivuto Tusitapure Nandanavanaṃ pāvisi. Sabbadevalokesu hi Nandanavanaṃ atthiyeva. Tattha naṃ devatā “ito cuto sugatiṃ gaccha, ito cuto sugatiṃ gacchā”ti pubbe katakusalakammokāsaṃ sārāyamānā vicaranti. So evaṃ devatāhi kusalaṃ sārāyamānāhi parivuto tattha vicarantoyeva cavitvā Mahāmāyāya deviyā kucchismiṃ paṭisandhiṃ gaṇhi.

Tassa āvibhāvatthaṃ ayaṃ anupubbikathā—tadā kira Kapilavatthunagare āsālhinakkhattaṃ saṅghuṭṭhaṃ ahosi, mahājano nakkhattaṃ kīḷati. Mahāmāyāpi devī pure puṇṇamāya sattamadivasato paṭṭhāya vigatasurāpānaṃ mālāgandhavibhūtisampannaṃ nakkhattakīḷaṃ anubhavamānā sattame divase pātova uṭṭhāya gandhodakena nhāyitvā cattāri satasahassāni vissajjetvā mahādānaṃ datvā sabbālaṅkāravibhūsitā varabhojanaṃ bhuñjitvā uposathaṅgāni adhiṭṭhāya alaṅkatapaṭiyattaṃ sirigabbhaṃ pavisitvā sirisayane nipannā niddaṃ okkamamānā imaṃ supinaṃ addasa—cattāro kira naṃ mahārājāno sayaneneva saddhiṃ ukkhipitvā Himavantaṃ netvā saṭṭhiyojanike manosilātale sattayojanikassa mahāsālarukkhaṃ heṭṭhā ṭhapetvā ekamantaṃ aṭṭhaṃsu. Atha nesaṃ deviyo āgantvā devīm Anotattadahaṃ netvā manussamalāharaṇatthaṃ nhāpetvā dibbavatthaṃ nivāsāpetvā gandhehi vilimpāpetvā dibbapupphāni piḷandhāpetvā tato avidūre eko rajatapabbato atthi, tassa anto kanakavimānaṃ atthi, tattha pācīnasīsaṃ dibbasayanaṃ paññāpetvā nipajjāpesuṃ. Atha bodhisatto setavaravāraṇo hutvā tato avidūre eko suvaṇṇapabbato atthi, tattha vicaritvā tato oruyha rajatapabbataṃ abhiruhitvā uttaradisato āgamma rajatadāmavaṇṇāya soṇḍāya setapadumaṃ gahetvā koṇcanādaṃ naditvā

kanakavimānaṃ pavisitvā mātusayanaṃ tikkhattuṃ padakkhiṇaṃ katvā dakkhiṇapassaṃ phāletvā kucchiṃ pavittḥasadiso ahosīti. Evaṃ uttarāsālhanakkhattena paṭisandhiṃ gaṇhi.

Punadivase pabuddhā devī taṃ supinaṃ rañño ārocesi. Rājā catusaṭṭhimatte brāhmaṇapāmokkhe pakkosāpetvā gomayaharitūpalittāya lājādīhi katamaṅgalasakkārāya bhūmiyā mahārahāni āsanāni paññāpetvā tattha nisinnānaṃ brāhmaṇānaṃ sappimadhusakkharābhisankhatassa varapāyāsassa suvaṇṇarajatapātiyo pūretvā suvaṇṇarajatapātihiyeva paṭikujjitvā adāsi, aññehi ca ahatavatthakapilagāvidānādīhi te santappesi. Atha nesaṃ sabbakāmehi santappitānaṃ brāhmaṇānaṃ supinaṃ ārocāpetvā “kiṃ bhavissatī”ti pucchi. Brāhmaṇa āhaṃsu “mā cintayi mahārāja, deviyā te kucchimhi gabbho paṭittḥito, so ca kho purisagabbho, na itthigabbho, putto te bhavissati, so sace agāraṃ ajjhāvasissati, rājā bhavissati cakkavattī. Sace agārā nikkhamma pabbajissati, Buddho bhavissati loke vivaṭacchado¹”ti.

Bodhisattassa pana mātukucchimhi paṭisandhiggahaṇakkhaṇeveyeva ekappahāreneva sakaladasasahassī lokadhātu saṅkampi sampakampi sampavedhi. **Dvattiṃsa pubbanimittāni** pāturaheṣuṃ—dasasu cakkavālasahassesu appamāṇo obhāso phari, tassa taṃ sirim daṭṭhukāmā viya andhā cakkhūni paṭilabhiṃsu, badhirā saddaṃ suṇiṃsu, mūgā samālapiṃsu, khujjā ujugattā aheṣuṃ, paṅgulā padasā gamanaṃ paṭilabhiṃsu, bandhanagatā sabbasattā andubandhanādīhi mucciṃsu, sabbanirayesu aggī nibbāyiṃsu, pettivisayesu khuppiṇā vūpasamiṃsu, tiracchānānaṃ bhayaṃ nāhosi, sabbasattānaṃ rogo vūpasami, sabbasattā piyaṃvadā aheṣuṃ, madhurenākārena assā hasiṃsu, vāraṇā gajjiṃsu, sabbatūriyāni sakaṃ sakaṃ ninnādaṃ mucciṃsu, aghaṭṭitāniyeva manussānaṃ hatthūpagādīni ābharaṇāni viraviṃsu, sabbā disā vippasannā aheṣuṃ, sattānaṃ sukhaṃ uppādayamāno mudusītalo vāto vāyi, akālaṃmegho vassi, pathavitopi udakaṃ ubbhijjitvā vissandi, pakkhino ākāśagamanā vijahiṃsu, nadiyo asandamānā aṭṭhaṃsu, mahāsamuddo madhurodako ahosi, sabbatthakameva pañcavaṇṇehi

1. Vivaṭacchado (Sī, I)

padumehi sañchannatalo ahosi, thalajajalajādīni sabbapupphāni pupphimsu, rukkhānaṃ khandhesu khandhapadumāni, sākhasu sākhapadumāni, latāsu latāpadumāni pupphimsu, ghana¹ silātalāni bhinditvā uparūpari satapattāni hutvā daṇḍapadumāni nāma nikkhamimsu, ākāse olambakapadumāni nāma nibbattimsu, samantato pupphavassāni vassimsu, ākāse dibbatūriyāni vajjimsu, sakaladasasahassī lokadhātu vaṭṭetvā vissatṭhamālāguḷo viya, uppīletvā baddhamālākālāpo viya alaṅkatapaṭiyattamālāsanam viya ca ekamālāmālinī² vipphurantavāḷabījanī pupphadhūpagandhaparivāsita paramasobhaggappattā ahosi.

Evam gahitapaṭisandhikassa bodhisattassa paṭisandhiggahaṇakālato paṭṭhāya bodhisattassa ceva bodhisattamātuyā ca upaddavanivāraṇattham khaggahatthā cattāro devaputtā ārakkham gaṇhimsu. Bodhisattassa mātuyā purisesu rāgacittam nuppajji, lābhaggayasaggappattā ca ahosi sukhinī akilantakāyā. Bodhisattañca antokucchigatam vippasanne maṇiratane āvutapaṇḍusuttam viya passati. Yasmā ca bodhisattena vasitakucchi nāma cetiyagabbhasadisā hoti, na sakkā aññena sattena āvasitum vā paribhuñjitum vā, tasmā bodhisattamātā sattāhajāte bodhisatte kālam katvā Tusitapure nibbatti. Yathā ca aññā itthiyo dasamāse appatvāpi³ atikkamitvāpi nisinnāpi nipannāpi vijāyanti, na evam bodhisattamātā. Sā pana bodhisattam dasamāse kucchinā pariharitvā ṭhitāva vijāyati. Ayaṃ **bodhisattamātudhammatā**.

Mahāmāyāpi devī pattena telam viya dasamāse kucchinā bodhisattam pariharitvā paripuṇṇagabbhā nātigharam gantukāmā
Suddhodanamahārājassa ārocesi “icchāmahaṃ deva kulasantakam
Devadahanagaram gantun”ti. Rājā “sādhū”ti sampaṭicchitvā Kapilavatthuto yāva Devadahanagarā maggam samam kāretvā
kadalipuṇṇaghaṭadhajapaṭākādīhi alaṅkārehi alaṅkārapetvā devim sovaṇṇasivikāya nisīdāpetvā amaccasahassena ukkhipāpetvā mahantena parivārena pesesi. Dvinnam pana nagaram antare ubhayanagaravāsīnampi Lumbinīvanam nāma Maṅgalasālavanam atthi, tasmim samaye mūlato paṭṭhāya yāva aggasākhā sabbam ekapāliphullam ahosi,

1. Bahala... (Sī)

2. Ekamālinī (Sī)

3. Appattāpi (sabbattha)

sākhantarehi ceva pupphantarehi ca pañcavaṇṇā bhamaragaṇā nānappakārā ca sakuṇasaṅghā madhurassarena vikūjantā vicaranti. Sakalaṃ Lumbinīvanaṃ Cittalatāvanasadisāṃ, mahānubhāvassa rañño susajjita-āpānamaṇḍalaṃ viya ahosi. Deviyā taṃ disvā Sālavane kīḷitukāmatā udapādi. Amaccā devīm gahe tvā Sālavanaṃ pavisiṃsu. Sā Maṅgalasālamūlaṃ upagantvā Sālasākhaṃ gaṇhitukāmā ahosi, Sālasākhaṃ suseditavettaggaṃ viya oṇamitvā deviyā hatthasamīpaṃ upagañchi, sā hatthaṃ pasāretvā sākhaṃ aggahesi. Tāvadeva ca deviyā kammajavātā calīṃsu, athassā sāṇiṃ parikkhipāpetvā mahājano paṭikkami, Sālasākhaṃ gahe tvā tiṭṭhamānāya eva cassā gabbhavuṭṭhānaṃ ahosi. Taṅkhaṇaṇṇeva cattāro visuddhacittā Mahābrahmāno suvaṇṇajālaṃ ādāya sampattā. Te tena suvaṇṇajālena bodhisattaṃ sampatiṇṇhitvā mātu purato ṭhatvā¹ “attamaṇā devi hohi, mahesakkho te putto uppanno”ti āhaṃsu.

Yathā pana aññe sattā mātukucchito nikkhamantā paṭikūlena asucinā makkhitā nikkhamanti, na evaṃ bodhisatto. So pana dhammāsanato otaranto dhammakathiko viya, nisseṇito otaranto puriso viya ca dve hatthe dve ca pāde pasāretvā ṭhitakova mātukucchisambhavena kenaci asucinā amakkhito suddho visado kāsikavatthe nikkhittamaṇiratanāṃ viya jotento mātukucchito nikkhami. Evaṃ santapi bodhisattassa ca bodhisattamātuyā ca sakkāratthaṃ ākāso dve udakadhārā nikkhamitvā bodhisattassa ca bodhisattamātuyā ca sarīre utuṃ gāhāpesuṃ.

Atha naṃ suvaṇṇajālena paṭiggahetvā ṭhitānaṃ brahmānaṃ hatthato cattāro mahārājāno maṅgalasammatāya sukhasamphassāya ajinappaveṇiyā gaṇhiṃsu, tesaṃ hatthato manussā dukūlacumbaṭakena gaṇhiṃsu, manussānaṃ hatthato muccitvā pathaviyaṃ patiṭṭhāya puratthimadisāṃ olokesi, anekāni cakkavāḷasahassāni ekaṅgaṇāni ahesuṃ. Tattha devamanussā gandhamālādīhi pūjayamānā “mahāpurisa idha tumhehi sadiso añño natthi, kutettha uttaritaro”ti āhaṃsu. Evaṃ catasso

1. Ṭhapetvā (I, Ka)

disā, catasso anudisā ca heṭṭhā, uparīti dasapi disā anuviloketvā attanā sadisaṃ kañci adisvā “ayaṃ uttarādisā”ti sattapadavītiḥārena agamāsi mahābrahmunā setacchattaṃ dhārayamānena¹, suyāmena vāḷabījanim, aññāhi ca devatāhi sesarājakakudhabhaṇḍahatthāhi anugammamāno. Tato sattamapade ṭhito “aggohamasmi lokassā”ti-ādikaṃ āsabhiṃ vācaṃ nicchārento sīhanādaṃ nadi.

Bodhisatto hi tīsu attabhāvesu mātukucchito nikkhantamattova vācaṃ nicchāresi Mahosadhattachāve, Vessantarattachāve, imasmiṃ attabhāve cāti. Mahosadhattachāve kirassa mātukucchito nikkhamantasseva Sakko devarājā āgantvā candanasāraṃ hatthe ṭhapetvā gato, so taṃ muṭṭhiyaṃ katvāva nikkhanto. Atha naṃ mātā “tāta kiṃ gahetvā āgatosi”ti pucchi. Osadhaṃ ammi. Iti osadhaṃ gahetvā āgatattā “Osadhadārako”tvevassa nāmaṃ akaṃsu. Taṃ osadhaṃ gahetvā cāṭiyaṃ pakkhipiṃsu, āgatāgatānaṃ andhabadhirādīnaṃ tadeva sabbarogavūpasamāya bhesajjaṃ ahosi. Tato “mahantaṃ idaṃ osadhaṃ, mahantaṃ idaṃ osadhaṃ”ti uppannavacanaṃ upādāya “Mahosadho”tvevassa nāmaṃ jātā. Vessantarattachāve pana mātukucchito nikkhamanto² dakkhiṇahatthaṃ pasāretvāva “atthi nu kho amma kiñci gehasmiṃ, dānaṃ dassāmi”ti vadanto nikkhami. Athassa mātā “sadhane kule nibbattosi tātā”ti puttassa hatthaṃ attano hatthatale katvā sahassatthavikaṃ ṭhapāpesi. Imasmiṃ pana attabhāve imaṃ sīhanādaṃ nadīti evaṃ bodhisatto tīsu attabhāvesu mātukucchito nikkhantamattova vācaṃ nicchāresi. Yathā ca paṭisandhiggahaṇakkhaṇe tathā jātikkhaṇepissa dvattiṃsa pubbanimittāni pāturaheṣuṃ. Yasmiṃ pana samaye amhākaṃ bodhisatto Lumbinīvane jāto, tasmīmyeva samaye **Rāhulamātā** devī, **Ānandatthero**, **Channo** amacco, **Kāḷudāyī** amacco, **Kaṇḍako**³ assarājā, **Mahābodhirukkho**, catasso **nidhikumbhiyo** ca jātā. Tattha ekā nidhikumbhī gāvutappamāṇā, ekā aḍḍhayojanappamāṇā, ekā tigāvutappamāṇā, ekā yojanappamāṇā. Gambhīrato pathavīpariyantā eva ahoṣīti⁴. Ime **satta sahajātā** nāma.

1. Dhāriyamāno (Sī, I)

2. Nikkhantamatto (Ka)

3. Kanthako (Sī, I)

4. Idaṃ vākyam Jātakaṭṭhakathāyaṃ na dissati.

Ubhayanagaravāsino bodhisattaṃ gahetvā Kapilavatthunagameva agamaṃsu. Taṃ divasaṃyeva ca “Kapilavatthunagare Suddhodanamahārājassa putto jāto, ayaṃ kumāro bodhimūle nisīditvā Buddho bhavissatī”ti Tāvatisabhaṃvane haṭṭhatuṭṭhā devasaṅghā celukkhepādīni pavattentā kīlīṃsu. Tasmiṃ samaye Suddhodanamahārājassa kulūpako aṭṭhasamāpattilābhī **Kāladevalo**¹ nāma tāpaso bhattakiccaṃ katvā divāvihārathāya Tāvatisabhaṃvanaṃ gantvā tattha divāvihāraṃ nisinno tā devatā tathā kīlāmānā disvā “kiṃ kārāṇā tumhe evaṃ tuṭṭhamānasā kīlatha, mayhampetaṃ kārāṇaṃ kathethā”ti pucchi². Devatā āhaṃsu “mārisa Suddhodanamahārājassa putto jāto, so Bodhimaṇḍe nisīditvā Buddho hutvā dhammacakkaṃ pavattessati, ‘tassa anantaṃ Buddhalīlaṃ daṭṭhum, dhammaṇca sotuṃ lacchāmā’ti iminā kārāṇena tuṭṭhāmā”ti. Tāpaso tāsāṃ vacanaṃ sutvā khippaṃ devalokato oruyha rājanivesanaṃ pavisitvā paññattāsane nisinno “putto kira te mahārāja jāto, passissāmi na”ti āha. Rājā alaṅkatapaṭiyattaṃ kumāraṃ āharāpetvā tāpasāṃ vandāpetuṃ abhihari, bodhisattassa pādā parivattitvā tāpasassa jaṭāsu paṭiṭṭhahimsu. Bodhisattassa hi tenatthabhāvena vanditabbayuttako nāma añño natthi. Sace hi ajānantā bodhisattassa sīsaṃ tāpasassa pādamūle ṭhaṇḍeyyaṃ, sattadhā tassa muddhā phaleyya. Tāpaso “na me attānaṃ nāsetuṃ yuttan”ti uṭṭhāyāsanaṃ bodhisattassa añjaliṃ paggaḥesi. Rājā taṃ acchariyaṃ disvā attano puttaṃ vandi.

Tāpaso atīte cattālīsa kappe, anāgate cattālīsāti asīti kappe anussarati. Bodhisattassa lakkaṇasampattiṃ disvā “bhavissati nu kho Buddho, udāhu no”ti āvajjetvā upadhārento “nissamsayena Buddho bhavissatī”ti ñatvā “acchariyapuriso ayaṃ”ti sitaṃ akāsi. Tato “ahaṃ imaṃ acchariyapurisaṃ Buddhabhūtaṃ daṭṭhum labhissāmi nu kho, no”ti upadhārento “na labhissāmi, antarāyeva kālaṃ katvā Buddhasatenaṃ Buddhasahassenapa gantvā bodhetuṃ asakkuṇeyye arūpabhava nibbattissāmi”ti disvā “evarūpaṃ nāma acchariyapurisaṃ Buddhabhūtaṃ daṭṭhum na labhissāmi, mahatī vata me jāni bhavissatī”ti parodi.

1. Kāladevilo (Ka)

2. Āha (St)

Manussā disvā “amhākaṃ ayyo idāneva hasitvā puna paroditvā patiṭṭhito, kiṃ nu kho bhante amhākaṃ ayyaputtassa koci antarāyo bhavissatī”ti taṃ pucchimsu. Natthetassa antarāyo, nissamsayena Buddho bhavissatīti. Atha kasmā bhante paroditthāti. “Evarūpaṃ purisaṃ Buddhabhūtaṃ daṭṭhuṃ na labhissāmi, ‘mahatī vata me jāni bhavissatī’ti attānaṃ anusocanto rodāmi”ti āha. Tato so “kiṃ nu kho me ñātakesu koci etaṃ Buddhabhūtaṃ daṭṭhuṃ labhissatī”ti upadhārento attano bhāgineyyaṃ Nālakadārakaṃ addasa. So bhaginiyā gehaṃ gantvā “kahaṃ te putto Nālako”ti. Atthi gehe ayyāti. “Pakkosāhi nan”ti pakkosāpetvā attano santikaṃ āgataṃ kumāraṃ āha “tāta Suddhodanamahārājassa kule putto jāto, Buddhakuro eso, pañcatimsa vassāni atikkamitvā Buddho bhavissati, tvaṃ etaṃ daṭṭhuṃ labhissasi, ajeva pabbajāhi”ti. Sattāsītikoṭidhane kule nibbattadārakopi “na maṃ mātulo anatto niyojessatī”ti cintetvā tāvadeva antarāpaṇato kāsāyāni ceva mattikāpattañca āharāpetvā kesamassuṃ ohāretvā kāsāyāni vatthāni acchādetvā “yo loka uttamapuggalo, taṃ uddissa mayhaṃ pabbajjā”ti bodhisattābhimukhaṃ añjaliṃ paggayha pañcapatiṭṭhitena vanditvā pattaṃ thavikāya pakkhipitvā aṃsakūṭe olaggetvā Himavantaṃ pavisitvā samaṇadhammaṃ akāsi. So paramābhisambodhippattaṃ Tathāgataṃ upasaṅkamitvā Nālakapaṭipadaṃ kathāpetvā puna Himavantaṃ pavisitvā arahattaṃ patvā ukkaṭṭhapaṭipadaṃ paṭipanno satteva māse āyuraṃ pāletvā ekaṃ suvaṇṇapabbataṃ nissāya ṭhitakova anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyi.

Bodhisattampi kho pañcamadivase sīsāṃ nhāpetvā “nāmaggaḥaṇaṃ gaṇhissāmā”ti rājabhavanaṃ catujjātiyagandhehi vilimpetvā lājapañcamakāni pupphāni vikirivā asambhinnaṇḍāsaṃ sampādetvā¹ tiṇṇaṃ vedānaṃ pāraṅgate aṭṭhasataṃ² brāhmaṇe nimantetvā rājabhavane nisīdāpetvā subhojanaṃ bhojāpetvā mahāsakkāraṃ katvā “kiṃ nu kho bhavissatī”ti lakkhaṇāni pariggahāpesuṃ. Tesu—

1. Pacāpetvā (Sī, I)

2. Aṭṭhuttarasataṃ (Sī)

Rāmo Dhajo Lakkhaṇo cāpi Mantī¹,
 Yaṇṇo Subhojo² Suyāmo Sudatto.
 Ete tadā aṭṭha ahesum brāhmaṇā,
 Chaḷaṅgavā mantam viyākarimsūti³—

Ime aṭṭheva brāhmaṇā **lakkhaṇapariggāhakā** ahesum.

Paṭisandhiggahaṇadivase supinopi etheva pariggahito. Tesu satta janā dve aṅguliyo ukkhipitvā dvidhā nam byākarimsu “imehi lakkhaṇehi samannāgato sace agāram ajjhāvasissati, rājā bhavissati cakkavattī, sace pabbajissati, Buddho bhavissati”ti sabbam cakkavattiraṇṇo sirivibhavam ācikkhimsu. Tesam pana sabbadaharo gottato Koṇḍañño nāma māṇavo bodhisattassa varalakkhaṇasampattim oloketvā “imassa agāramajjhe ṭhānakāraṇam natthi, ekantenesa⁴ vivaṭacchado Buddho bhavissati”ti ekameva aṅgulim ukkhipitvā ekaṃsabyākaraṇam byākāsi. Ayaṇhi katādhikāro pacchimabhavikasatto paṇṇāya itare satta jane abhibhavitvā imehi lakkhaṇehi samannāgatassa bodhisattassa ekantabuddhabhāvasaṅkhātā ekameva gatiṃ addasa, tasmā ekaṃ aṅgulim ukkhipitvā evaṃ byākāsi. Athassa nāmaṃ gaṇhantā sabbalokassa atthasiddhikarattā “**Siddhattho**”ti nāmaṃ akaṃsu.

Atha kho te brāhmaṇā attano attano gharāṇi gantvā putte āmantayimsu “tātā amhe mahallakā, Suddhodanamahārājassa puttā sabbaññutaṃ pattāṃ mayā sambhāveyyāma vā⁵ no vā, tumhe tasmim kumāre sabbaññutaṃ patte tassa sāsane pabbajeyyāthā”ti. Te sattapi janā yāvatāyukam ṭhatvā yathākammaṃ gatā, Koṇḍaññamāṇavoyeva pana arogo ahosi. So mahāsatte vuddhimanvāya mahābhiniikkhamanaṃ nikkhamitvā pabbajitvā anukkamena Uruvelaṃ gantvā “ramaṇīyo vata ayaṃ bhūmibhāgo, alaṃ vatidaṃ padhānatthikassa kulaputtassa padhānāyā”ti cittam uppādetvā tattha vāsam upagate “mahāpuriso pabbajito”ti sutvā tesam brāhmaṇānaṃ putte upasaṅkamitvā evamāha “Siddhatthakumāro

1. Jotimanti (Ka)

2. Koṇḍañño ca Bhojo (Sī, I)

3. Khu 11. 229 piṭṭhe Milindapaṇhepi, Ma-Ṭṭha 2. 92 piṭṭhepi passitabbaṃ.

4. Ekanteneva (Sī)

5. Sampāpuṇeyyāma vā (Sī, I)

kira pabbajito, so nissamsayena Buddho bhavissati. Sace tumhākaṃ pitaro arogā assu, ajja nikkhamitvā pabbajeyyūṃ. Sace tumhepi iccheyyātha, etha, mayam taṃ mahāpurisaṃ anupabbajissāmā”ti¹. Te sabbe ekacchandā bhavitum nāsakkhiṃsu, tesu tayo janā na pabbajiṃsu, Koṇḍaññaabrāhmaṇaṃ jeṭṭhakaṃ katvā itare cattāro pabbajiṃsu. Te pañcapi janā **Pañcavaggiyattherā** nāma jātā.

Tadā pana Suddhodanarājā “kiṃ disvā mayhaṃ putto pabbajissatī”ti pucchi. Cattāri pubbanimittānīti. Katarañca katarañcāti. Jarājīṇṇaṃ byādhitam mataṃ pabbajitanti. Rājā “ito paṭṭhāya evarūpānaṃ mama puttassa santikaṃ upasaṅkamtum mā adattha, mayhaṃ puttassa Buddhahāvena kammaṃ natthi, ahaṃ mama puttam dvisahassadīpaparivārānaṃ catunnaṃ mahādīpānaṃ issariyādhipaccaṃ cakkavattirajjaṃ karontaṃ chattimsayojanaparimaṇḍalāya parisāya parivutaṃ gaganatale vicaramānaṃ passitukāmo”ti. Evañca pana vatvā imesaṃ catuppakārānaṃ nimittānaṃ kumārassa cakkhupathe āgamananivāraṇatthaṃ catūsu disāsu gāvute gāvute ārakkhaṃ ṭhapesi. Taṃ divasañca maṅgalaṭṭhāne sannipatitesu asītiyā nātikulasahassesu ekameko ekamekaṃ puttam paṭijāni “ayaṃ Buddho vā hotu rājā vā, mayam ekamekaṃ puttam dassāma. Sacepi Buddho bhavissati, khattiyasamaṇagaṇeheva parivārīto vicarissati. Sacepi rājā bhavissati, khattiyakumāreheva purakkhataparivārīto vicarissati”ti. Rājāpi bodhisattassa uttamarūpasampannā vigatasabbadosā dhātiyo paccupaṭṭhāpesi. Bodhisatto mahantena parivārena mahantena sirisobhaggena vaḍḍhati.

Athekadivasaṃ rañño **Vappamaṅgalaṃ** nāma ahosi. Taṃ divasaṃ sakalanagaraṃ devanagaraṃ viya alaṅkaronti, sabbe dāsakammakarādayo ahatavatthanivatthā gandhamālādīpaṭimaṇḍitā rājakule sannipatanti, rañño kammante naṅgalasahassaṃ yojayanti, tasmim pana divase ekenūna-aṭṭhasatanaṅgalāni saddhim balibaddarasmiyottehi rajataparikkhatāni² honti, rañño ālambananaṅgalaṃ pana rattasuvaṇṇaparikkhatam² hoti. Balibaddānaṃ siṅga³ rasmipatodāpi suvaṇṇaparikkhatāva² honti. Rājā mahāparivārena

1. Ahaṃ mahāpurisaṃ anupabbajissāmīti (Sī)

2. ...parikkhattāni, ...parikkhattam, ...parikkhattāva (Ka)

3. Siṅgā (Sī)

nikkhamanto puttāṃ gahetvāva agamāsi. Kammantaṭṭhāne eko jamburukkho bahalapalāso sandacchāyo ahosi. Tassa heṭṭhā kumārassa sayanaṃ paññāpetvā upari suvaṇṇatāraḥhacitavitānaṃ bandhāpetvā sāṇipākārena parikkhipāpetvā ārakkhaṃ ṭhapetvā rājā sabbālaṅkāraṃ alaṅkaritvā amaccagaṇaparivuto naṅgalakaraṇaṭṭhānaṃ agamāsi. Tattha rājā suvaṇṇanaṅgalaṃ gaṇhāti, amaccā ekenūna-aṭṭhasatarajatanāṅgalāni, kassakā sesanaṅgalāni. Te tāni gahetvā ito cito ca kasanti. Rājā pana orato vā pārāṃ gacchati, pārato vā oraṃ āgacchati. Etasmiṃ ṭhāne mahāsampatti ahosi. Bodhisattaṃ parivāretvā nisinnā dhātiyo “rañño sampattiṃ passāmā”ti antosāṇito bahi nikkhantā. Bodhisatto ito cito ca olovento kañci adisvāva vegena uṭṭhāya pallaṅkaṃ ābhujitvā ānāpāne pariggahetvā paṭhamajjhānaṃ nibbatesi. Dhātiyo khajjabhojjantare vicaramānā thokaṃ cirāyimsu. Sesarukkhānaṃ chāyā vītivattā, tassa pana jamburukkhassa chāyā parimaṇḍalā hutvā aṭṭhāsi. Dhātiyo “ayyaputto ekako”ti vegena sāṇim ukkhipitvā anto pavisaṃmānā bodhisattaṃ sayane pallaṅkena nisinnaṃ tañca pāṭihāriyaṃ disvā gantvā rañño ārocesuṃ “deva kumāro evaṃ nisinno, aññesaṃ rukkhānaṃ chāyā vītivattā jamburukkhassa pana chāyā parimaṇḍalā ṭhitā”ti. Rājā vegenāgantvā pāṭihāriyaṃ disvā “ayaṃ te tāta dutiyavandanā”ti puttāṃ vandi.

Atha anukkamena bodhisatto soḷasavassuddesiko jāto. Rājā bodhisattassa tiṇṇaṃ utūnaṃ anucchavike tayo pāsāde kāresi ekaṃ navabhūmikaṃ, ekaṃ sattabhūmikaṃ, ekaṃ pañcabhūmikaṃ, cattālīsasaḥassā ca nāṭakitthiyo upaṭṭhāpesi. Bodhisatto devo viya accharāsaṅghaparivuto alaṅkatanāṭakitthiḥi parivuto nippurisehi tūriyehi paricāriyamāno mahāsampattiṃ anubhavanto utuvārena tīsu pāsādesu viḥasi. Rāhulamātā panassa devī aggamaheṣi ahosi.

Tassevaṃ mahāsampattiṃ anubhavantassa ekadivasaṃ ṇātisaṅghassa abbhantare ayaṃ kathā udapādi “Siddhattho kīlāpasutova¹ vicarati², na kiñci sippaṃ sikkhati, saṅgāme paccupaṭṭhite kiṃ karissatī”ti. Rājā bodhisattaṃ

1. Khiddāpasutova (Sī, I)

2. Viharati (Sī, I, Ka)

pakkosāpetvā “tāta tava ñātakā ‘Siddhattho kiñci sippaṃ asikkhitvā kīlāpasutova vicarati’ ti vadanti, ettha kiṃ sattū¹ pattakāle² maññasī” ti. Deva mama sippaṃ sikkhanakiccaṃ natthi, nagare mama sippadassanattamaṃ bheriṃ carāpetha “ito sattame divase ñātakānaṃ sippaṃ dassessāmī” ti. Rājā tathā akāsi. Bodhisatto akkhaṇavedhivāavedhidhanuggahe sannipātāpetvā mahājanassa majjhe aññehi dhanuggahehi asādhāraṇaṃ ñātakānaṃ dvādasavidhaṃ sippaṃ dassesi. Taṃ **Sarabhaṅgaajātake** āgatanayeneva veditaḥkamaṃ. Tadā tassa ñātisaṅgho nikkāṅkho ahosi.

Athekadivasam bodhisatto uyyānabhūmiṃ gantukāmo sārathim āmantetvā “ratham yojehi” ti āha. So “sādhū” ti paṭissuṇitvā mahārahaṃ uttamarathaṃ sabbālaṅkārena alaṅkaritvā kumudapattavaṇṇe cattāro maṅgalasindhava yojetvā bodhisattassa paṭivedesi. Bodhisatto devavimānasadisaṃ ratham abhiruhitvā uyyānābhimukho agamāsi. Devatā “Siddhatthakumārassa abhisambujjhanakālo āsanno, pubbanimittam dassessāmā” ti ekaṃ devaputtaṃ jarājiṇṇaṃ³ khaṇḍadantaṃ palitakesaṃ vaṅkaṃ obhaggasarīraṃ daṇḍahatthaṃ pavedhamānaṃ katvā dassesum. Taṃ bodhisatto ceva sārathi ca passanti. Tato bodhisatto “samma⁴ ko nāmesa puriso, kesāpissa na yathā aññesan” ti mahāpadāne⁵ āgatanayena sārathim pucchitvā tassa vacanaṃ sutvā “dhiratthu vata bho jāti, yatra hi nāma jātassa jarā paññāyissati” ti samviggahadayo tatova paṭinivattitvā pāsādameva abhiruhi. Rājā “kiṃ kāraṇā mama putto khippaṃ paṭinivattī” ti pucchi. Jiṇṇapurisaṃ disvā devāti. “Jiṇṇakaṃ disvā pabbajissatīti āhaṃsu, kasmā maṃ nāsetha, sīghaṃ puttassa nātakāni sajjetha, sampattiṃ anubhavanto pabbajjāya satim na karissatī” ti vatvā ārakkhaṃ vaḍḍhetvā sabbadisāsu addhayaḥkamaṃ addhayaḥkamaṃ ārakkhaṃ ṭhapesi.

Punekadivasam bodhisatto tatheva uyyānaṃ gacchanto devatābhiniṃmittaṃ byādhitam purisaṃ disvā purimanayeneva pucchitvā samviggahadayo nivattitvā

1. Idam padam natthi Sī-potthake.

2. Sampannakāle (I)

3. Jarājajjaraṃ (Ka)

4. Samma sārathi (Sī)

5. Dī 2. 19 piṭṭhe.

pāsādaṃ abhiruhi. Rājāpi pucchitvā heṭṭhā vuttanayeneva saṃvidahitvā puna vaḍḍhetvā samantā tigāvutappamāṇe padese ārakkhaṃ ṭhapesi. Aparampi ekadivasam bodhisatto tatheva uyyānaṃ gacchanto devatābhinimmitaṃ kālaṅkataṃ disvā purimanayeneva pucchitvā saṃviggahadayo puna nivattitvā pāsādaṃ abhiruhi. Rājāpi pucchitvā heṭṭhā vuttanayeneva saṃvidahitvā puna vaḍḍhetvā samantato yojanappamāṇe padese ārakkhaṃ ṭhapesi. Aparam panekadivasam uyyānaṃ gacchanto tatheva devatābhinimmitaṃ sunivatthaṃ supārutaṃ pabbajitaṃ disvā “ko nāmeso sammā”ti sārathiṃ pucchi. Sārathi kiñcāpi Buddhuppādassa abhāvā pabbajitaṃ vā pabbajitaguṇe vā na jānāti, devatānubhāvena pana “pabbajito nāmāyaṃ devā”ti vatvā pabbajjāya guṇe vaṇṇesi. Bodhisatto pabbajjāya ruciṃ uppādetvā taṃ divasaṃ uyyānaṃ agamāsi. Dīghabhāṇakā panāhu “cattāripi nimittāni ekadivaseneva disvā agamāsi”ti.

So tattha divasabhāgaṃ kīlitvā maṅgalapokkharāṇiyaṃ nhāyitvā atthaṅgate sūriye maṅgalasilāpaṭṭe nisīdi attānaṃ alaṅkārapetukāmo, athassa paricārakapurisā nānāvaṇṇāni dussāni nānappakārā ābharaṇavikatiyo mālāgandhavilepanāni ca ādāya samantā parivāretvā aṭṭhaṃsu. Tasmim khaṇe Sakkassa nisinnāsanaṃ uṇhaṃ ahosi. So “ko nu kho maṃ imamhā ṭhānā cāvetukāmosi”ti upadhārento bodhisattassa alaṅkāretukāmataṃ ṇatvā vissakammaṃ āmantesi “samma Vissakamma Siddhatthakumāro ajja aḍḍharattasamaye¹ mahābhinikkhamanaṃ nikkhamissati, ayamassa pacchimo alaṅkāro, tvaṃ uyyānaṃ gantvā mahāpurisaṃ dibbālaṅkārehi alaṅkarohi”ti. So “sādhū”ti paṭissuṇitvā devānubhāvena taṅkhaṇaṇṇeva bodhisattaṃ upasaṅkamitvā tasseva kappakasadiso hutvā dibbadussena bodhisattassa sīsaṃ veṭhesi. Bodhisatto hatthasamphasseneva “nāyaṃ manusso, devaputto ayan”ti aññāsi. Veṭhanena veṭhitamatte sīse molīyaṃ maṇiratanākārena dussasahassaṃ abbhuggaṇchi, puna veṭhentassa dussasahassanti dasakkhattuṃ veṭhentassa dasa dussasahassāni abbhuggacchiṃsu. “Sīsaṃ khuddakaṃ, dussāni

1. Aḍḍharattisamaye (Sī, I)

bahūni, katham abbhuggatānī”ti na cintetabbaṃ. Tesu hi sabbamahantaṃ āmalaka¹pupphappamāṇaṃ, avasesāni kadambaka²pupphappamāṇāni ahesuṃ. Bodhisattassa sīsaṃ kiñjakkhagavacchitaṃ viya kuyyakapuppham ahoṣi.

Athassa sabbālaṅkārapaṭimaṇḍitaṃ sabbatālāvacaresu sakāni sakāni paṭibhānāni dassayantesu, brāhmaṇesu “jayanandā”ti-ādivacanehi, sutamaṅgalikādīsu³ ca nānappakārehi maṅgalavacanatthutighosehi sambhāventesu sabbālaṅkārapaṭimaṇḍitaṃ taṃ rathavaraṃ abhiruhi. Tasmim samaye “Rāhulamātā⁴ puttāṃ vijātā”ti sutvā Suddhodanamahārājā “puttassa me tuṭṭhiṃ nivedethā”ti sāsanaṃ paṇiṇi. Bodhisatto taṃ sutvā “rāhu jāto, bandhanaṃ jātan”ti āha. Rājā “kiṃ me putto avacā”ti pucchitvā taṃ vacanaṃ sutvā “ito paṭṭhāya me nattā ‘**Rāhulakumāro**’tveva nāma hotū”ti āha.

Bodhisattopi kho rathavaraṃ āruya atimahantena yasena atimanoramena sirisobhaggena nagaraṃ pāvisi. Tasmim samaye **Kisāgotamī** nāma khattiyakaññā uparipāsādavaratalagatā nagaraṃ padakkhiṇaṃ kurumānassa bodhisattassa rūpasirīṃ disvā pītisomanassajātā imaṃ udānaṃ udānesi—

“Nibbutā nūna sā mātā, nibbuto nūna so pitā.

Nibbutā nūna sā nārī, yassāyaṃ īdiso patī”ti⁵.

Bodhisatto taṃ sutvā cintesi “ayaṃ evamāha ‘evarūpaṃ attabhāvaṃ passantiyā mātu hadayaṃ nibbāyati, pitu hadayaṃ nibbāyati, Pajāpatiyā hadayaṃ nibbāyati’ti. Kismim nu kho nibbute hadayaṃ nibbutaṃ nāma hotī”ti. Athassa kilesesu virattamanassa etadahosi “rāgaggimhi nibbute nibbutaṃ nāma hoti, dosaggimhi nibbute nibbutaṃ nāma hoti, mohaggimhi nibbute nibbutaṃ nāma hoti, mānadiṭṭhi-ādīsu sabbakilesadarathesu nibbutesu nibbutaṃ nāma hotī”ti. “Ayaṃ me sussavanaṃ sāveti, ahaṃ hi nibbānaṃ gavesanto vicarāmi, ajeva mayā gharāvāsaṃ chaḍḍetvā nikkhamma pabbajitvā nibbānaṃ gavesituṃ vaṭṭati, ayaṃ imissā ācariyabhāgo

1. Sāmalatā (Sī)

4. Yasodharā (Sī)

2. Kutumbaka (Sī, Ka)

3. Sūtamāgadhikādīsu (Sī)

5. Abhi-Ṭṭha 1. 76 piṭṭhe.

hotū”ti kaṇṭhato omuñcitvā Kisāgotamiyā sataṣaḥassagghanakam muttāhāraṃ pesesi. Sā “Siddhatthakumāro mayi paṭibaddhacitto hutvā paṇṇākāraṃ peseti”ti somanassajāta ahoṣi.

Bodhisattopi mahantena sirisobhaggena attano pāsādaṃ abhiruhitvā sirisayane nipajji. Tāvadeva ca naṃ sabbālaṅkārapaṭimaṇḍitā naccagītādīsu susikkhitā devakaññā viya rūpasobhaggappattā nāṭakitthiyo nānātūriyāni gahetvā samparivāretvā abhiramāpentiyo naccagītavādītāni payojayimsu. Bodhisatto kilesesu virattacittatāya naccādīsu anabhirato muhuttaṃ niddaṃ okkami. Tāpi itthiyo “yassatthāya mayaṃ naccādīni payojema, so niddaṃ upagato, idāni kimatthaṃ kilamissāmā”ti gahitagahitāni tūriyāni ajjhottharivā nipajjimsu, gandhatelappadīpā jhāyanti. Bodhisatto pabujjhivā sayanapiṭṭhe pallaṅkena nisinno addasa tā itthiyo tūriyabhaṇḍāni avattharivā niddāyantiyo—ekaccā paggharitakheḷā kilinnagattā¹, ekaccā dante khādantiyo, ekaccā kākacchantiyo, ekaccā vippalapantiyo, ekaccā vivaṭamukhī, ekaccā apagatavattā pākāṭabībhacchasambādhaṭṭhānā. So tāsāṃ taṃ vippakāraṃ disvā bhiyyoso mattāya kāmesu virattacitto ahoṣi. Tassa alaṅkatapaṭiyattaṃ sakkabhavanasadisampi taṃ mahātalaṃ vividhanānākuṇapabharitaṃ āmakasusānaṃ viya upaṭṭhāsi, tayo bhavā ādittagehasadisā khāyimsu, “upaddutaṃ vata bho, upassaṭṭhaṃ vata bho”ti udānaṃ pavattesi, ativiyaṣa pabbajjāya cittaṃ nami.

So “ajjeva mayā mahābhinnikkhamanaṃ nikkhamituṃ vaṭṭatī”ti sayanā vuṭṭhāya dvārasamīpaṃ gantvā “ko etthā”ti āha. Ummāre sīsaṃ katvā nipanno Channo “ahaṃ ayyaputta Channo”ti āha. “Ajjaḥaṃ mahābhinnikkhamanaṃ nikkhamitukāmo, ekaṃ me assaṃ kappehī”ti āha. So “sādhu devā”ti assabhaṇḍakaṃ gahetvā assasālaṃ gantvā gandhatelappadīpesu jalantesu sumanapaṭṭavitānassa hetṭhā ramaṇīye bhūmibhāge ṭhitaṃ Kaṇḍakaṃ assarājānaṃ disvā “ajja mayā imameva kappetuṃ vaṭṭatī”ti Kaṇḍakaṃ kappesi. So kappiyamānova aññāsi “ayaṃ kappanā ativiya gālḥā, aññesu divasesu uyyānakīḷadigamanakāle kappanā viya na

1. Lālākilinnagattā (Sī, I)

hoti, mayhaṃ ayyaputto ajja mahābhinnikkhamanaṃ nikkhamitukāmo bhavissatī”ti. Tato tuṭṭhamānaso mahāhasitaṃ hasi, so saddo sakalanagaraṃ pattharivā gaccheyya, devatā pana naṃ sannirumbhitvā na kassaci sotum adamsu.

Bodhisattopi kho Channaṃ pesetvāva “puttaṃ tāva pasissāmi”ti cintetvā nisinnapallaṅkato uṭṭhāya Rāhulamātuyā vasanaṭṭhānaṃ gantvā gabbhadvāraṃ vivari. Tasmim̐ khaṇe antogabbhe gandhatelappadīpo jhāyati, Rāhulamātā sumanamallikādīnaṃ pupphānaṃ ambaṇamattena¹ abhippakīṇṇe sayane puttassa matthake hatthaṃ ṭhapetvā niddāyati. Bodhisatto ummāre pādaṃ ṭhapetvā ṭhitakova oloketvā “sacāhaṃ deviyā hatthaṃ apanetvā mama puttaṃ gaṇhissāmi, devī pabujjhissati, evaṃ me gamanantarāyo bhavissati, Buddho hutvāva āgantvā puttaṃ passissāmi”ti pāsādatalato otari. Yaṃ pana Jātaṅṭṭhakathāyaṃ “tadā sattāhajāto Rāhulakumāro hotī”ti vuttaṃ, taṃ sesaṭṭhakathāsu natthi, tasmā idameva gahetabbaṃ.

Evaṃ bodhisatto pāsādatalā otarivā assasaṃmāpaṃ gantvā evamāha “tāta Kaṇḍaka tvaṃ ajja ekarattim̐ maṃ tārāya, ahaṃ taṃ nissāya Buddho hutvā sadevakaṃ lokaṃ tārāyissāmi”ti. Tato ullaṅghitvā Kaṇḍakassa piṭṭhiṃ abhiruhi. Kaṇḍako gīvato paṭṭhāya āyāmena aṭṭhārasaṭṭho hoti tadanucchavikena ubbedhena samannāgato thāmajavasampanno sabbaseto dhotasaṅkhasadiso. So sace haseyya vā padasaddaṃ vā kareyya, saddo sakalanagaraṃ avatthareyya, tasmā devatā attano ānubhāvena tassa yathā na koci suṇāti, evaṃ hasitasaddaṃ sannirumbhitvā akkamana-akkamanapadavāre hatthatalāni upanāmesuṃ. Bodhisatto assavarassa piṭṭhivemajjhagato Channaṃ assassa vāladhiṃ gāhāpetvā aḍḍharattasamaye mahādvārasaṃmāpaṃ patto. Tadā pana² rājā “evaṃ mama putto yāya kāyaci velāya nagaradvāraṃ vivarivā nikkhamitum̐ na sakkhissatī”ti dvīsu³ dvārakavāṇesu ekekaṃ purisaṭṭhasena vivaritaṭṭhaṃ kāresi. Bodhisatto pana thāmabalasampanno hatthigaṇaṇāya koṭisaṭṭhasaṭṭhīnaṃ balaṃ dhāresi, purisaṭṭhasaṭṭhaṃ dasakoṭisaṭṭhasa-

1. Ammaṇamattena (Sī, I)

2. Tadā kira (Sī)

3. Dvādasasu (Ka)

purisānaṃ balaṃ dhāresi. So cintesi “sace dvāraṃ na vivariyyati, ajja Kaṇḍakassa piṭṭhe nisinnova vāladhiṃ gahetvā ʈhiteṇa Channena saddhiṃ yeva Kaṇḍakaṃ ūrūhi nippīletvā aṭṭhārasahatthubbedhaṃ pākāraṃ uppatitvā atikkamissāmi”ti. Channopi cintesi “sace dvāraṃ na vivariyyati, ahaṃ attano sāmikaṃ ayyaputtaṃ khandhe nisīdāpetvā Kaṇḍakaṃ dakkhiṇeṇa hatthena kucchiyaṃ parikkhipanto upakacchantare katvā pākāraṃ uppatitvā atikkamissāmi”ti. Kaṇḍakopi cintesi “sace dvāraṃ na vivariyyati, ahaṃ attano sāmikaṃ piṭṭhe yathānisinnaṃ Channena vāladhiṃ gahetvā ʈhiteṇa saddhiṃ yeva ukkhipitvā pākāraṃ uppatitvā atikkamissāmi”ti. Sace dvāraṃ na vivareyya, yathācintitameva tesu tīsu janesu aññataro sampādeyya, dvāre pana adhiwatthā devatā dvāraṃ vivari.

Tasmiṃyeva khaṇe **māro** pāpimā “bodhisattaṃ nivattessāmi”ti āgantvā ākāse ʈhito āha “mārisa mā nikkhami, ito te sattame divase cakkaratanāṃ pātubhavissati, dvisahassaparittadīpaparivārānaṃ catunnaṃ mahādīpānaṃ rajjaṃ kāressasi, nivatta mārisā”ti. Kosi tvanti. Ahaṃ Vasavattīti. “Māra jānāmaḥaṃ mayhaṃ cakkaratanassa pātubhāvaṃ, anattikohaṃ rajjena, dasasahassilokadhātum unnādetvā Buddhho bhavissāmi”ti āha. Māro “ito dāni te paṭṭhāya kāmavitakkaṃ vā byāpādavittakkaṃ vā vihiṃsāvitakkaṃ vā cintitakāle jānissāmi”ti otārāpekkho chāyā viya anugacchanto anubandhi.

Bodhisattopi hatthagataṃ cakkavattirajjaṃ khelaṇḍaṃ viya anapekkho chaḍḍetvā mahantena sakkārena nagarā nikkhami. Āsāḷhipuṇṇamāya uttarāsāḷhanakkhatte vattamāne, nikkhamitvā ca puna nagaraṃ¹ apaloketukāmo jāto. Evañca panassa citte uppannamatteyyeva “mahāpurisa na tayā nivattetvā olokanakammaṃ katan”ti vadamānā viya mahāpathavī kulālacakkaṃ viya chijjītvā parivatti. Bodhisatto nagarābhimukho ʈhatvā nagaraṃ oloketvā tasmiṃ pathavippadese kaṇḍakanivattanacetiyatṭhānaṃ dassetvā gantabbamaggābhimukhaṃ Kaṇḍakaṃ katvā pāyāsi mahantena sakkārena ulārena sirisobhaggena. Tadā kirassa devatā purato saṭṭhi ukkāsaḥassāni dhārayiṃsu, pacchato

1. Vasananagaraṃ (Ka)

saṭṭhi, dakkhiṇapassato saṭṭhi, vāmapassato saṭṭhīti. Aparā devatā cakkavāḷamukhavatṭhiyaṃ aparimāṇā ukkā dhārayiṃsu. Aparā devatā ca nāgasupaṇṇādayo ca dibbehi gandhehi mālāhi cuṇṇehi dhūpehi pūjayamānā gacchanti, pāricchattakapupphehi ceva mandāravapupphehi ca ghanameghavuṭṭhikāle dhārāhi viya nabhaṃ nirantaraṃ ahosi, dibbāni saṃgītāni pavattiṃsu, samantato aṭṭha tūriyāni saṭṭhi tūriyānīti aṭṭhasaṭṭhi tūriyasatasahassāni pavattayīṃsu, tesāṃ saddo samuddakucchiyaṃ meghadhanitakālo viya¹ yugandharakucchiyaṃ sāgaranigghosakālo viya ca vattati.

Iminā sirisobhaggena gacchanto bodhisatto ekaratteneva tīṇi rajjāni atikkamma tiṃsayojanamattake Anomānadītiraṃ pāpuṇi. Kim pana asso tato paraṃ gantuṃ na sakkotīti? No na sakkoti. So hi ekaṃ cakkavāḷagabbhaṃ nābhiyā ṭhitacakkassa nemivaṭṭim maddanto viya antantena² caritvā purepātarāsameva āgantvā attano sampāditaṃ bhattaṃ bhuñjitum samattho. Tadā pana devanāgasupaṇṇādīhi ākāse ṭhatvā ossaṭṭhehi gandhamālādīhi yāva ūruppadesā sañchannasarīraṃ ākaḍḍhitvā gandhamālājaṭaṃ chindantassa atipapañco ahosi, tasmā tiṃsayojanamattameva agamāsi. Atha bodhisatto nadītire ṭhatvā Channaṃ pucchi “kā nāma ayaṃ nadī”ti. Anomā nāma devāti. “Amhākampi pabbajjā Anomā bhavissatī”ti paṇhiyā ghaṭṭento assassa saññaṃ adāsi, asso ca uppatitvā aṭṭhusabhavitthārāya nadiyā pārimatīre aṭṭhāsi.

Bodhisatto assapiṭṭhito oruyha rajatapattasadiṣe vālukāpuline ṭhatvā Channaṃ āmantesi “samma Channa tvaṃ mayhaṃ ābharaṇāni ceva kaṇḍakañca ādāya gaccha, ahaṃ pabbajissāmī”ti. Ahampi deva pabbajissāmīti. Bodhisatto “na labbhā tayā pabbajitum, gaccheva tvaṃ”ti tikkhattum paṭibāhitvā ābharaṇāni ceva kaṇḍakañca paṭicchāpetvā cintesi “ime mayhaṃ kesā samaṇasārubbā na honti, añño bodhisattassa kese chinditum yuttarūpo natthi”ti. Tato “sayameva khaggena chindissāmī”ti dakkhiṇena hatthena asim gahetvā vāmahatthena molīyā saddhim cūḷaṃ gahetvā chindi, kesā dvaṅgulamattā hutvā dakkhiṇato āvaṭṭamānā

1. Meghatthanitakālo viya (Sī, I)

2. Maddantena (Ka)

sīsaṃ alliyimsu, tesāṃ yāvajīvaṃ tadeva pamāṇaṃ ahosi, massu ca tadanurūpaṃ, puna kesamassu-ohāraṇakiccaṃ nāma nāhosi. Bodhisatto saha moḷiyā cūlaṃ gahetvā “sacāhaṃ Sambuddho bhavissāmi, ākāse tiṭṭhatu. No ce, bhūmiyaṃ patatū”ti antalikkhe khipi, sā cūlā yojanappamāṇaṃ ṭhānaṃ abbhuggantvā ākāse aṭṭhāsi. Sakko devarājā dibbacakkhunā oloketvā yojaniyaratanacaṅkoṭakena¹ sampaṭicchitvā Tāvatiṃsabhavane **Cūlāmaṇicetiyaṃ** nāma patiṭṭhāpesi.

Chetvāna moḷiṃ varagandhavāsitaṃ,
Vehāyasaṃ ukkhipi Sakyapuṇḡavo.
Sahassanetto sirasā paṭiggahi,
Ratanacaṅkoṭavarena vāsavoti².

Puna bodhisatto cintesi “imāni kāsikavatthāni mayhaṃ na samaṇasārubbāni”ti. Athassa Kassapabuddhakāle purāṇasahāyako Ghaṭikāramahābrahmā ekaṃ Buddhantaraṃ jaraṃ appattena mittabhāvena cintesi “ajja me sahāyako mahābhiniikkhamanaṃ nikkhanto, samaṇaparikkhāramassa gahetvā gacchissāmi”ti.

“Ticīvaraṇca patto ca, vāsī sūci ca bandhanaṃ.
Parissāvanena aṭṭhete, yuttayogassa bhikkhuno”ti—

Ime aṭṭha parikkhāre āharitvā adāsi. Bodhisatto arahaddhajaṃ³ nivāsetvā uttamapabbajitavesaṃ gaṇhitvā “Channa tvaṃ mama vacanena mātāpitūnaṃ ārogyaṃ vadehī”ti vatvā uyyojesi. Channo bodhisattaṃ vanditvā padakkhiṇaṃ katvā pakkāmi. Kaṇḍako pana Channena saddhim mantayamānassa bodhisattassa vacanaṃ suṇantova ()⁴ “natthi dāni mayhaṃ puna sāmīno dassanan”ti cintetvā cakkhupathaṃ vijahanto sokaṃ adhivāsetuṃ asakkonto hadayena phalitena kālaṃ katvā Tāvatiṃsabhavane Kaṇḍako nāma devaputto hutvā nibbatti. Channassa paṭhamaṃ ekova soko ahosi, Kaṇḍakassa pana kālakiriyaṃ dutiyena sokena pīlito rodanto paridevanto nagaraṃ agamāsi.

1. ...caṅkoṭakena (Sī, I)

3. Arahattadhajaṃ (Ka)

2. Ma-Tīha 2. 1 piṭṭhe.

4. (Ṭhatvā) (I, Ka)

Bodhisatto pabbajitvā tasmiṃyeva padese **Anupiyaṃ** nāma Ambavanam atthi, tattha sattāham pabbajjāsukhena vītināmetvā ekadivaseneva tiṃsayojanamaggaṃ padasā gantvā Rājagaham pāvisi. Pavisitvā ca sapadānam piṇḍāya cari. Sakalanagaram bodhisattassa rūpadassaneneva dhanapālake pavitthe Rājagaham viya ca, asurinde pavitthe devanagaram viya ca saṅkhobham agamāsi¹. Rājapurisā gantvā “deva evarūpo nāma satto nagare piṇḍāya carati, ‘devo vā manusso vā nāgo vā supaṇṇo vā asuko nāma eso’ti na jānāmā”ti ārocesum. Rājā pāsādātale thatvā mahāpurisam disvā acchariyabbhutacitto purise āṇāpesi “gacchatha bhaṇe vīmaṃsatha, sace amanusso bhavissati, nagarā nikkhamitvā antaradhāyissati, sace devatā bhavissati, ākāseṇa gacchissati, sace nāgo bhavissati, pathaviyaṃ nimujjitvā gamissati², sace manusso bhavissati, yathāladdham bhikkham paribhuñjissati”ti.

Mahāpurisopi kho missakabhattaṃ saṃharitvā “alam me ettakam yāpanāyā”ti ñatvā pavittḥadvāreneva nagarā nikkhamitvā **Paṇḍava**pabbatacchāyāyaṃ puratthimābhimukho nisīditvā āhāram paribhuñjitum āraddho. Athassa antāni parivattitvā mukhena nikkhamanākārapattāni³ ahesum. Tato so tena attabhāvena evarūpassa āhārassa cakkhunāpi adiṭṭhapubbatāya tena paṭikūlāhārena aṭṭiyamānopi evaṃ attanā eva attānam ovadi “Siddhattha tvaṃ sulabha-annapāne kule tivassikagandhasālībhojanam nānaggarasehi bhuñjanaṭṭhāne nibbattitvāpi ekaṃ paṃsukūlikam disvā ‘kadā nu kho ahampi evarūpo hutvā piṇḍāya caritvā bhuñjissāmi, bhavissati nu kho me so kālo’ti cintetvā nikkhanto, idāni kinnāmetam karosī”ti evaṃ attānam ovaditvā nibbikāro hutvā āhāram paribhuñji.

Rājapurisā taṃ pavattim disvā gantvā rañño ārocesum, rājā dūtavacanam sutvā vegena nagarā nikkhamitvā bodhisattassa santikam gantvā iriyāpathasmiṃyeva pasīditvā bodhisattassa sabbam issariyaṃ niyyātesi. Bodhisatto “mayam mahārāja vatthukāmehi vā kilesakāmehi vā attho natthi, aham paramābhisambodhim patthayanto nikkhanto”ti āha. Rājā anekappakāram yācantopi tassa cittam alabhitvā “addhā tvaṃ Buddho

1. Āpajji (Sī)

2. Pavisissati (I, Ka)

3. ...pavattāni (I, Ka)

bhavissasi, Buddhabhūtena pana tayā paṭhamam mama vijitam āgantabban”ti paṭiññam gaṇhi. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana “pabbajjam kittayissāmi, yathā pabbaji cakkhumā”ti imam **Pabbajjāsuttam**¹ saddhim Aṭṭhakathāya oloketvā veditabbo.

Bodhisattopi kho rañño paṭiññam datvā anupubbena cārikam caramāno Āḷarañca kālāmam Udakañca² Rāmaputtam upasaṅkamitvā samāpattiyo nibbattetvā “nāyam maggo bodhāyā”ti tampi samāpattibhāvanam analaṅkaritvā sadevakassa lokassa attano thāmaṇīyasaṇḍassanattam mahāpadhānam padahitukāmo Uruvelam gantvā “ramaṇīyo vatāyam bhūmibhāgo”ti tattheva vāsam upagantvā mahāpadhānam padahi. Tepi kho Koṇḍaññappamukhā Pañcavaggiyā³ gāmanigamarājadhānisu bhikkhāya carantā tattha bodhisattam sampāpuṇṇimsu. Atha nam chabbassāni mahāpadhānam padahantam “idāni Buddho bhavissati, idāni Buddho bhavissati”ti pariveṇasammajjanādikāya vattaṭṭhahamānā santikāvacarā ahesum. Bodhisattopi kho “koṭṭipattam dukkarakārikam karissāmī”ti ekatilataṇḍulādīhipi vītināmesi, sabbasopi āhārupacchedanam akāsi. Devatāpi lomakūpehi ojam upasaṅharamānā pakkhipiṃsu.

Athassa tāya nirāhāratāya paramakasirappattatāya suvaṇṇavaṇṇopi kāyo kālavaṇṇo ahosi, dvattiṃsa mahāpurisalakkhaṇāni paṭicchannāni ahesum. Appekadā ānāpānakajjhānam⁴ jhāyanto mahāvedanābhittunno visaṇṇībhūto caṅkamanakoṭiyam patati. Atha nam ekaccā devatā “kālaṅkato samaṇo Gotamo”ti vadanti. Ekaccā “vihārotveveso arahatan”ti ca āhamsu⁵. Tattha yāsam “kālaṅkato”ti saññā ahosi, tā gantvā Suddhodanamahārājassa ārocesum “tumhākam putto kālaṅkato”ti. Mama putto Buddho hutvā kālaṅkato, ()⁶ ahutvāti. Buddho bhavitum nāsakkhi, padhānabhūmiyaṃyeva patitvā kālaṅkatoti. Idam sutvā rājā “nāham saddahāmi,

1. Khu 1. 340 piṭṭhe Suttanipāte.

2. Uddakañca (Sī, I) evamuparipi.

3. Pañca pabbajitā (I, Ka)

4. Appāṇakam jhānam (Jātakatṭhakathāyam)

5. Ekaccā “nirāhāratāya mucchito eso”ti āhamsu (Ka)

6. (Nu kho udāhu) (Sī, I), (no) (Ka)

mama puttassa bodhiṃ appatvā kālakiriyā nāma natthī”ti paṭikkhipi. Kasmā pana rājā na saddahatīti? Kāladevalatāpasavandāpanadivase jamburukkhamūle ca pāṭihāriyānaṃ diṭṭhattā.

Puna bodhisatte saññaṃ paṭilabhitvā uṭṭhite tā devatā gantvā “arogo te mahārāja putto”ti ārocesuṃ. Rājā “jānāmahaṃ mama puttassa amaraṇabhāvan”ti vadati. Mahāsattassa chabbassāni dukkarakārikāṃ karontasseva ākāse gaṇṭhikaraṇakālo viya ahosi. So “ayaṃ dukkarakārikā nāma bodhāya maggo na hotī”ti oḷārikāṃ āhāraṃ āhāretuṃ gāmanigamesu piṇḍāya caritvā āhāraṃ āhari, athassa dvattiṃsa mahāpurisalakkhaṇāni pākatikāni ahesuṃ, kāyopi suvaṇṇavaṇṇo ahosi. Pañcavaggiyā bhikkhū “ayaṃ chabbassāni dukkarakārikāṃ karontopi sabbaññutaṃ paṭivijjhituṃ nāsakkhi, idāni gāmanigamādīsu piṇḍāya caritvā oḷārikāṃ āhāraṃ āharamāno kiṃ sakkhissati, bāhuliko esa padhānavibbhanto, sīsaṃ nhāyitukāmassa ussāvabindutakkanāṃ viya amhākaṃ etassa santikā visesatakkanaṃ, kiṃ no iminā”ti mahāpurisaṃ pahāya attano attano pattacīvaraṃ gahetvā aṭṭhārasayojanamaggaṃ gantvā **Isipatanāṃ** pavasiṃsu.

Tena kho pana samayena Uruvelāyaṃ Senānigame¹ senānikuṭumbikassa gehe nibbattā **Sujātā** nāma dārikā vayappattā ekasmiṃ nigrodharukkhe patthanāṃ akāsi “sacāhaṃ samajātikaṃ kulagharaṃ gantvā paṭhamagabbhe puttaṃ labhissāmi, anusaṃvaccharaṃ te satahassapariccāgena balikammaṃ karissāmi”ti. Tassā sā patthanā samijjhi. Sā mahāsattassa dukkarakārikāṃ karontassa chaṭṭhe vasse paripuṇṇe visākhāpuṇṇamāyaṃ balikammaṃ kātukāmā hutvā puretaraṃyeva dhenusahassaṃ laṭṭhimadhukavane carāpetvā tāsāṃ khīraṃ pañca dhenusatāni pāyetvā tāsāṃ khīraṃ aḍḍhatiyāni ca satānīti evaṃ yāva soḷasannaṃ dhenūnaṃ khīraṃ aṭṭha dhenuyo pivanti, tāva khīrassa bahalatañca madhuratañca ojavantatañca patthayamānā khīraparivattanaṃ nāma akāsi. Sā visākhāpuṇṇamadivase “pātova balikammaṃ karissāmi”ti rattiya paccūsasamayaṃ paccuṭṭhāya tā aṭṭha dhenuyo duhāpesi. Vacchakā

1. Senānigame (Sī)

dhenūnaṃ thanamūlaṃ na āgamaṃsu, thanamūle pana navabhājanesu upanītamattesu attano dhammatāya khīradhārā pagghariṃsu, taṃ acchariyaṃ disvā Sujātā sahattheneva khīraṃ gahetvā navabhājane pakkhipitvā sahattheneva aggiṃ katvā pacitum ārabhi.

Tasmiṃ pāyāse paccamāne mahantā mahantā pubbulā¹ uṭṭhahitvā dakkhiṇāvaṭṭā hutvā sañcaranti, ekaphusitampi bahi na uppatati, uddhanato appamattakopi dhūmo na uṭṭhahati. Tasmiṃ samaye cattāro lokapālā āgantvā uddhane ārakkhaṃ gaṇhiṃsu, Mahābrahmā chattaṃ dhāresi, Sakko alātāni samānento aggiṃ jālesi. Devatā dvisahassadīpaparivāresu catūsu mahādīpesu devamanussānaṃ upakappana-ojaṃ attano devānubhāvena daṇḍakabaddhaṃ madhupaṭalaṃ piḷetvā madhuṃ gaṇhamānā viya saṃharitvā tattha pakkhipiṃsu. Aññesu hi kālesu devatā kabaḷe kabaḷe ojaṃ pakkhipiṃsu, sambodhippattadivase ca parinibbānadivase ca ukkhaliyaṃyeva pakkhipiṃsu. Sujātā ekadivaseyeva tattha attano pākaṭāni anekāni acchariyāni disvā **Puṇṇaṃ** nāma dāsiṃ āmantesi “amma Puṇṇe ajja amhākaṃ devatā ativiya pasannā, mayā hi ettake kāle evarūpaṃ acchariyaṃ nāma na diṭṭhapubbaṃ, vegena gantvā devaṭṭhānaṃ paṭijaggāhī”ti. Sā “sādhu ayye”ti tassā vacanaṃ sampaṭicchitvā turitaturitā rukkhamaṃ agamāsi.

Bodhisattopi kho tasmiṃ rattibhāge pañca mahāsupine² disvā pariggaṇhanto “nissaṃsayāṃ ajjāhaṃ Buddho bhavissāmī”ti katasanniṭṭhāno tassā rattiyā accayena katasarīrapaṭijaggano bhikkhācārakālaṃ āgamayamāno pātova āgantvā³ tasmiṃ rukkhamaṃ nisīdi attano pabhāya sakalaṃ rukkhamaṃ obhāsayamāno. Atha kho sā Puṇṇā āgantvā addasa bodhisattaṃ rukkhamaṃ pācīnalokadhātuṃ olokayamānaṃ nisinnaṃ, sarīrato cassa nikkhantāhi pabhāhi sakalarukkhāṃ suvaṇṇavaṇṇaṃ. Disvānassā etadahosi “ajja amhākaṃ devatā rukkhato oruyha sahattheneva balikammaṃ sampaṭicchitum nisinnā maññe”ti ubbegappattā hutvā vegena āgantvā Sujātāya etamatthaṃ ārocesi.

1. Bubbulā (Sī, I)

2. Am 2. 209 piṭṭhe vitthāro.

3. Natthi Sī-potthake.

Sujātā tassā vacanaṃ sutvā tuṭṭhamānasā hutvā “ajja dāni paṭṭhāya mama jeṭṭhadhītuṭṭhāne tiṭṭhāhī”ti dhītu anucchavikaṃ sabbālaṅkāraṃ adāsi. Yasmā pana Buddhabhāvaṃ pāpuṇanadivase satasahassagghanikā ekā¹ suvaṇṇapāti laddhum vaṭṭati, tasmā sā “suvaṇṇapātiyaṃ pāyāsaṃ pakkhipissāmi”ti cittaṃ uppādetvā satasahassagghanikaṃ suvaṇṇapātiṃ nīharāpetvā tattha pāyāsaṃ pakkhipitukāmā pakkabhājanaṃ āvajjesi, sabbo pāyāso padumapattato udakaṃ viya vattitvā² pātiyaṃ patitṭhāsi, ekapātipūramattova ahosi. Sā taṃ pātiṃ aññāya pātiyā paṭikujjitvā odātavatthena veṭhetvā sayam sabbālaṅkārehi attabhāvaṃ alaṅkaritvā taṃ pātiṃ attano sīse ṭhapetvā mahantena ānubhāvena nigrodharukkhamūlaṃ gantvā bodhisattaṃ disvā balavasomanassajātā “rukkhadevatā”ti saññāya diṭṭhaṭṭhānato paṭṭhāya onatonatā gantvā sīsato pātiṃ otāretvā vivaritvā suvaṇṇabhiṅgārena³ gandhapupphavāsitaṃ udakaṃ gahetvā bodhisattaṃ upagantvā aṭṭhāsi. Ghaṭikāramahābrahmunā dinno mattikāpatto ettakaṃ kālaṃ bodhisattaṃ avijahitvā tasmim khāṇe adassanaṃ gato, bodhisatto pattam apassanto dakkhiṇahattham pasāretvā udakaṃ sampatṭicchi. Sujātā saheva pātiyā pāyāsaṃ mahāpurisassa hatthe ṭhapesi, mahāpuriso Sujātaṃ olokesi. Sā ākāraṃ sallakkhetvā “ayya mayā tumhākaṃ pariccattā, taṃ gaṇhitvā yathārucci karoṭhā”ti vanditvā “yathā mayham manoratho nipphanno, evaṃ tumhākampi nipphajjatū”ti vatvā satasahassagghanikampi suvaṇṇapātiṃ purāṇakapaṇṇaṃ viya pariccajitvā anapekkhāva pakkāmi.

Bodhisattopi kho nisinnaṭṭhānā vuṭṭhāya rukkham padakkhiṇaṃ katvā pātiṃ ādāya Nerañjarāya tīraṃ gantvā anekesaṃ bodhisattasatasahassānaṃ abhisambujjhanadivase otaritvā nhānaṭṭhānaṃ **supatiṭṭhitam** nāma⁴ atthi, tassā tīre pātiṃ ṭhapetvā supatiṭṭhitatitthe otaritvā nhatvā anekabuddhasatasahassānaṃ nivāsanaṃ arahaddhajaṃ nivāsetvā puratthābhimukho nisīditvā ekaṭṭhitālapakkappamāṇe ekūnapaṇṇāsapiṇḍe katvā sabbaṃ appodakamadhupāyāsaṃ paribhuñji. Soyevasa Buddhabhūtaṃ sattaṣaṭṭhaṃ Bodhimaṇḍe

1. Eva (Sī)

3. Suvaṇṇabhiṅkārena (Sī, I)

2. Anivattitvā (Sī), nivattitvā (I)

4. Supatiṭṭhitam nāma (Ka)

vasantassa ekūnapaṇṇāsadivasāni āhāro ahosi, ettakaṃ kālāṃ aṇṇo āhāro natthi, na nhānaṃ, na mukhadhovanāṃ na sarīravaḷaṇṇo, jhānasukhena phalasamāpattisukhena ca vītināmesi. Taṃ pana pāyāsaṃ bhuñjitvā suvaṇṇapātiṃ gahetvā “sacāhaṃ ajja Buddho bhavissāmi, ayaṃ pāti paṭisotaṃ gacchatu, no ce bhavissāmi, anusotaṃ gacchatū”ti vatvā nadīsote pakkhipi. Sā sotaṃ chindamānā nadīmajjhaṃ gantvā majjhaṭṭhāneneva javasampanno asso viya asītihaṭṭhamattaṭṭhānaṃ paṭisotaṃ gantvā ekasmiṃ āvaṭṭe nimujjitvā **Kālanāgarāja**bhavanaṃ gantvā tiṇṇaṃ Buddhānaṃ paribhogapātiyo “kili kili”ti ravaṃ kārayamānā paharivā tāsāṃ sabbaheṭṭhimā hutvā aṭṭhāsi. Kālo nāgarājā taṃ saddaṃ sutvā “hiyyo eko Buddho nibbatti, puna ajja eko nibbatto”ti vatvā anekehi padasatehi thutiyo vadamāno uṭṭhāsi. Tassa kira mahāpathaviyā ekayojanatigāvutappamāṇaṃ nabhaṃ pūretvā ārohanakālo ajja vā hiyyo vā¹ sadiso ahosi.

Bodhisattopi nadītīraṃhi supupphitasālavane divāvihāraṃ katvā sāyanhasamayaṃ pupphānaṃ vaṇṇato muccanakāle devatāhi alaṅkatena aṭṭhūsabhavitthārena maggena siho viya vijambhamāno Bodhirukkhābhimukho pāyāsi. Nāgayakkhasupaṇṇādayo dibbehi gandhapupphādīhi pūjayiṃsu, dibbasamgītādīni pavattayiṃsu, dasasahassī lokadhātu ekagandhā ekamālā ekasādhukārā ahosi. Tasmīṃ samaye **Sotthiyo** nāma tiṇahārako tiṇaṃ ādāya paṭipathe āgacchanto mahāpurisassa ākāraṃ ñatvā aṭṭha tiṇamuṭṭhiyo adāsi. Bodhisatto tiṇaṃ gahetvā Bodhimaṇḍaṃ āruyha dakkhiṇadisābhāge uttarābhimukho aṭṭhāsi, tasmīṃ khaṇe dakkhiṇacakkavāḷaṃ osīditvā heṭṭhā Avīcisampattaṃ viya ahosi, uttaracakkavāḷaṃ ullaṅghitvā upari Bhavaggappattaṃ viya ahosi. Bodhisatto “idaṃ sambodhipāpuṇaṇaṭṭhānaṃ na bhavissati maññe”ti padakkhiṇaṃ karonto pacchimadisābhāgaṃ gantvā puratthimābhimukho aṭṭhāsi, tato pacchimakakkavāḷaṃ osīditvā heṭṭhā Avīcisampattaṃ viya ahosi, puratthimakakkavāḷaṃ ullaṅghitvā upari Bhavaggappattaṃ viya ahosi. Thitaṭṭhitatṭhāne kirassa nemivaṭṭipariyante akkantaṃ nābhiyā patiṭṭhitamahāsakaṭacakkaṃ viya mahāpathavī

onatunnatā ahosi. Bodhisatto “idampi sambodhipāpuṇanaṭṭhānaṃ na bhavissati maññe”ti padakkhiṇaṃ karonto uttaradisābhāgaṃ gantvā dakkhiṇābhimukho aṭṭhāsi, tato uttaracakkavāḷaṃ osīditvā heṭṭhā Avīcisampattaṃ viya ahosi, dakkhiṇacakkavāḷaṃ ullaṅghitvā upari Bhavaggappattaṃ viya ahosi. Bodhisatto “idampi sambodhipāpuṇanaṭṭhānaṃ na bhavissati maññe”ti padakkhiṇaṃ karonto puratthimadisābhāgaṃ gantvā pacchimābhimukho aṭṭhāsi. Puratthimadisābhāge pana sabbabuddhānaṃ pallaṅkaṭṭhānaṃ ahosi, taṃ neva chambhati, na kampati. Bodhisatto “idaṃ sabbabuddhānaṃ avijahitaṃ acalaṭṭhānaṃ kilesapañjaravidhānaṃ sanatṭhānaṃ”ti ñatvā tāni tiṇāni agge gahetvā cālesi, tāvadeva cuddasahattho pallaṅko ahosi. Tānipi kho tiṇāni tathārūpena saṇṭhānena saṇṭhahimsu, yathārūpaṃ sukusalo cittakāro vā potthakāro vā ālikhitumpi samattho natthi. Bodhisatto bodhikkhandhaṃ piṭṭhito katvā puratthābhimukho daḷhamānaso hutvā—

“Kāmaṃ taco ca nhāru ca, aṭṭhi ca avasissatu.

Upasussatu nissesam, sarīre maṃsalohitaṃ¹.

na tvevāhaṃ sammāsambodhiṃ appatvā imaṃ pallaṅkaṃ bhindissāmī”ti asanisatasannipātenapi abhejjarūpaṃ Aparājitapallaṅkaṃ ābhujitvā nisīdi.

Tasmiṃ samaye māro pāpimā “Siddhatthakumāro mayhaṃ vasaṃ atikkamitukāmo, na dānissa atikkamituṃ dassāmī”ti mārabalassa santikaṃ gantvā etamatthaṃ ārocetvā māraghosanaṃ nāma ghosāpetvā mārabalaṃ ādāya nikkhami. Sā mārasenā mārasa purato dvādasayojanā hoti, dakkhiṇato ca vāmato ca dvādasayojanā, pacchato cakkavāḷapariyantaṃ katvā ṭhitā, uddhaṃ navayojanubbedhā hoti, yassā unnadantiyā unnādasaddo yojanasahassato paṭṭhāya pathavi-undriyanasaddo viya sūyati. Atha māro devaputto diyaḍḍhayojanasatikaṃ **Girimekhalam** nāma hatthiṃ abhiruhitvā bāhusahassaṃ māpetvā nānāvudhāni aggahesi. Avasesāyapi māraparisāya dve janā ekasadisā ekasadisāṃ āvudhaṃ gaṇhantā nāhesuṃ. Nānāvaṇṇā nānappakāramukhā hutvā nānāvudhāni gaṇhantā bodhisattaṃ ajjhottharamānā āgamaṃsu.

1. Am 1. 52; Ma 2. 146 piṭṭhādīsu thokaṃ visadisam.

Dasasahassacakkavāḷadevatā pana mahāsattassa thutiyō vadamānā aṭṭhaṃsu. Sakko devarājā vijayuttarasāṅkhaṃ dhamamāno aṭṭhāsi. So kira saṅkho vīsaḥatthasatiko hoti, sakim vātaṃ gāhāpetvā dhamiyamāno cattāro māse saddaṃ karitvā nissaddo hoti. Mahākāḷanāgarājā atirekapadasatena vaṇṇaṃ vaṇṇentova aṭṭhāsi, Mahābrahmā setacchattaṃ dhārayamāno aṭṭhāsi. Mārabale pana Bodhimaṇḍaṃ upasaṅkamante tesaṃ ekopi ṭhātuṃ nāsakkhi, sammukhasammukhaṭṭhāneneva palāyimsu. Kālo nāma nāgarājāpi pathaviyaṃ nimujjitvā pañcayojanasatikaṃ Mañjērīkānāgabhavanaṃ¹ gantvā ubhoḥi hatthehi mukhaṃ pidahitvā nipanno, Sakko devarājāpi vijayuttarasāṅkhaṃ piṭṭhiyaṃ katvā cakkavāḷamukhavatṭhiyaṃ aṭṭhāsi, Mahābrahmā setacchattaṃ koṭiyaṃ gahetvā² Brahmālokameva agamāsi. Ekadevatāpi ṭhātuṃ samatthā nāma nāhosi, mahāpuriso pana ekakova nisīdi.

Māropi attano parisāṃ āha “tātā Suddhodaṇaputtēna Siddhatthena sadiso añño puriso nāma natthi, mayaṃ sammukhā yuddhaṃ dātuṃ na sakkhissāma, pacchābhāgena dassāma”ti. Mahāpurisopi tīṇi passāni oloketvā sabbadevatānaṃ palātattā suññāni addasa. Puna uttarapassena mārabalaṃ ajjhottharamānaṃ disvā “ayaṃ ettako jano maṃ ekakaṃ sandhāya mahantaṃ vāyāmaṃ karoti, imasmiṃ ṭhāne mayhaṃ mātā vā pitā vā bhātā vā añño vā koci nātako natthi, imā pana dasa pāramiyova mayhaṃ dīgharattaṃ puṭṭhaparijanasadisā³, tasmā mayā pāramiyova balaggaṃ⁴ katvā pāramisattheneva paharitvā imaṃ balakāyaṃ⁵ viddhamsetuṃ vaṭṭati”ti dasa pāramiyo āvajjamāno nisīdi.

Atha kho māro devaputto “vāteneva Siddhatthaṃ palāpessāmi”ti **vātamaṇḍalaṃ** samuṭṭhāpesi, taṅkhaṇaṇṇeva puratthimādibhedā vātā samuṭṭhahitvā addhayanayanoyanadvīyoyanatiyoyanappamāṇāni pabbatakūḷāni padāletvā vanagaccharukkhādīni uddhammūlāni katvā samantā gāmanigame cuṇṇavicuṇṇe kātuṃ samatthāpi mahāpurisassa puññatejēna vihatānubhāvā bodhisattaṃ patvā bodhisattassa cīvarakaṇṇamattampi cāletuṃ nāsakkhimsu. Tato

1. Mandiraṇāgabhavanaṃ (I, Ka)

2. Cakkavāḷakoṭiyaṃ ṭhāpetvā (Sī)

3. Puttaparijanasadisā (Ka)

4. Phalakaṃ (Ka)

5. Ayaṃ balakāyo (I, Ka)

“udakena naṃ ajjhottharivā māressāmi”ti **Mahāvassam** samuṭṭhāpesi, tassānubhāvena uparūpari satapaṭalasahassapaṭalādibhedā valāhakā uṭṭhahitvā vassimsu. Vuṭṭhidhārāvegena pathavī chiddāvachiddā ahosi. Vanarukkhādīnaṃ uparibhāgena mahāmegho āgantvā mahāsattassa cīvare ussāvabindugahaṇamattampi temetuṃ nāsakkihi. Tato **Pāsānavassam** samuṭṭhāpesi, mahantāni mahantāni pabbatakūṭāni dhūmayantāni pajjalantāni ākāsenāgantvā bodhisattaṃ patvā dibbamālāguḷabhāvaṃ āpajjimsu. Tato **Paharaṇavassam** samuṭṭhāpesi, ekatodhārā ubhatodhārā asisattikhurappādayo dhūmayantā pajjalantā ākāsenāgantvā bodhisattaṃ patvā dibbapupphāni ahesuṃ. Tato **Āṅāravassam** samuṭṭhāpesi, kiṃsukavaṇṇā āṅārā ākāsenāgantvā bodhisattassa pādamūle dibbapupphāni hutvā vikiriṃsu. Tato **Kukkuḷavassam** samuṭṭhāpesi, accuṇho aggivaṇṇo kukkuḷo ākāsenāgantvā bodhisattassa pādamūle candanacuṇṇaṃ hutvā nipatati. Tato **Vālukāvassam** samuṭṭhāpesi, atisukhumā vālukā dhūmayantā pajjalantā ākāsenāgantvā mahāsattassa pādamūle dibbapupphāni hutvā nipatiṃsu. Tato **Kalalavassam** samuṭṭhāpesi, taṃ kalalaṃ dhūmayantaṃ pajjalantaṃ ākāsenāgantvā bodhisattassa pādamūle dibbavilepanaṃ hutvā nipatati. Tato “iminā bhīmsetvā Siddhatthaṃ palāpessāmi”ti **Andhakāraṃ** samuṭṭhāpesi, taṃ caturaṅgasamannāgataṃ andhakāraṃ viya mahātamaṃ hutvā bodhisattaṃ patvā sūriyappabhāvihataṃ viya andhakāraṃ antaradhāyi.

Evam so māro imāhi navahi vātavassapāsāṇapaharaṇa-āṅārakukkuḷavālukā-kalalandhakāravutṭhīhi bodhisattaṃ palāpetuṃ asakkonto “kiṃ bhaṇe tiṭṭhatha, imaṃ Siddhatthakumāraṃ gaṇhatha hanatha palāpethā”ti attano parisāṃ āṇāpetvā sayampi Girimekhalassa hatthino khandhe nisinno cakkāvudhaṃ ādāya bodhisattaṃ upasaṅkamitvā “Siddhattha uṭṭhehi etasmā pallaṅkā, nāyaṃ tuyhaṃ pāpuṇāti, mayhaṃ esa pāpuṇāti”ti āha. Mahāsatto tassa vacanaṃ sutvā avoca “māra neva tayā dasa pāramiyo pūritā, na upapāramiyo, na paramatthapāramiyo, nāpi pañca mahāpariccāgā pariccattā, na ñātattacariyā, na lokattacariyā, na Buddhatthacariyā pūritā, sabbā tā mayāyeva pūritā, tasmā nāyaṃ pallaṅko tuyhaṃ pāpuṇāti, mayheveso pāpuṇāti”ti.

Māro kuddho kodhavegaṃ asahanto mahāpurisassa cakkāvudhaṃ vissajjesi, taṃ tassa dasa pāramiyo āvajjentesseva uparibhāge mālāvitānaṃ hutvā aṭṭhāsi. Taṃ kira khuradhāraṃ cakkāvudhaṃ aññadā kuddhena vissaṭṭhaṃ ekagghanapāsāṇatthambhe vaṃsakaḷīre viya chindantaṃ gacchati, idāni pana tasmim mālāvitānaṃ hutvā ṭhite avasesā māraparisā “idāni Siddhattho pallaṅkato vuṭṭhāya palāyissatī”ti mahantamahantāni selakūṭāni vissajjesuṃ, tānipi mahāpurisassa dasa pāramiyo āvajjentassa mālāguḷabhāvaṃ āpajjitvā bhūmiyaṃ patimsu, devatā cakkavāḷamukhavaṭṭiyaṃ ṭhitā gīvaṃ pasāretvā sīsaṃ ukkhipitvā “naṭṭho vata bho Siddhatthakumārassa rūpaggappatto attabhāvo, kiṃ nu kho so karissatī”ti olokenti.

Tato bodhisatto “pūritapāramīnaṃ bodhisattānaṃ sambujjhanadivase pattapallaṅko mayhaṃ pāpuṇāti”ti vatvā ṭhitaṃ māraṃ āha “māra tuyhaṃ dānassa dinnabhāve ko sakkhī”ti. Māro “ime ettakāva janā sakkhino”ti mārabalābhimukhaṃ hatthaṃ pasāresi. Tasmim khaṇe māraparisāya “ahaṃ sakkhi ahaṃ sakkhī”ti pavattasaddo pathavi-undriyanasaddasaddiso ahosi. Atha māro mahāpurisaṃ āha “Siddhattha tuyhaṃ dānassa dinnabhāve ko sakkhī”ti. Mahāpuriso “tuyhaṃ tāva dānassa dinnabhāve sacetanā sakkhino, mayhaṃ pana imasmim ṭhāne sacetano koci sakkhi nāma natthi, tiṭṭhatu tāva me avasesa-attabhāvesu dinnadānaṃ, Vessantarattabhāve pana ṭhatvā mayhaṃ sattasatakamahādānassa tāva dinnabhāve acetanāpi ayaṃ ghanamahāpathavī sakkhī”ti cīvaragabbhantarato dakkhiṇahatthaṃ abhinīharitvā “Vessantarattabhāve ṭhatvā mayhaṃ sattasatakamahādānassa dinnabhāve tvaṃ sakkhi na sakkhī”ti mahāpathaviyābhimukhaṃ hatthaṃ pasāresi. Mahāpathavī “ahaṃ te tadā sakkhī”ti viravasatena viravasahassena viravasatasahassena mārabalaṃ avattharamānā viya unnadi.

Tato mahāpurise “dinnaṃ te Siddhattha mahādānaṃ uttamadānaṃ”ti Vessantaradānaṃ sammasante diyaḍḍhayaḥjanasatiko Girimekhalahatthī jaṇṇukehi pathaviyaṃ patiṭṭhāsi, māraparisā disāvidisā palāyimsu, dve ekamaggena gatā nāma natthi, sīsābharaṇāni ceva nivatthavasanāni

ca chaḍḍetvā sammukhasammukhadisāhiyeva palāyimsu, tato devasaṅghā
palāyamānaṃ mārabalaṃ disvā “mārassa parājayo jāto,
Siddhatthakumārassa jayo jāto, jayapūjaṃ karissāmā”ti devatā devatānaṃ
nāgā nāgānaṃ supaṇṇā supaṇṇānaṃ brahmāno brahmānaṃ ghosetvā
gandhamālādihatthā mahāpurisassa santikaṃ Bodhipallaṅkaṃ āgamaṃsu.

Evam gatesu pana tesu—

Jayo hi Buddhassa sirīmato ayaṃ,
Mārassa ca pāpimato parājayo.
Ugghosayum Bodhimaṇḍe pamoditā,
Jayaṃ tadā devagaṇā Mahesino.

Jayo hi Buddhassa sirīmato ayaṃ,
Mārassa ca pāpimato parājayo.
Ugghosayum Bodhimaṇḍe pamoditā,
Jayaṃ tadā nāgagaṇā Mahesino.

Jayo hi Buddhassa sirīmato ayaṃ,
Mārassa ca pāpimato parājayo.
Ugghosayum Bodhimaṇḍe pamoditā,
Jayaṃ tadā supaṇṇasaṅghāpi Mahesino.

Jayo hi Buddhassa sirīmato ayaṃ,
Mārassa ca pāpimato parājayo.
Ugghosayum Bodhimaṇḍe pamoditā,
Jayaṃ tadā brahmagaṇā Mahesinoti.

Avasesā dasasu cakkavālasahassesu devatā mālāgandhavilepanehi
pūjayamānā nānappakārā ca thutiyo vadamānā aṭṭhaṃsu. Evam
dharamāneyeva sūriye mahāpuriso Mārabalaṃ vidhamitvā cīvarūpari
patamānehi Bodhirukkhaṅkurehi rattapavāladalehi viya pūjiyamāno
paṭhamayāme pubbenivāsaṃ anussaritvā majjhimayāme dibbacakkhum
visodhetvā pacchimayāme paṭiccasamuppāde ñāṇaṃ otāresi. Athassa
dvādasapadikaṃ paccayākāraṃ vaṭṭavivaṭṭavasena anulomapaṭilomato
sammasantassa dasasahassī lokadhātu udakapariyantaṃ katvā
dvādasakkhattum saṅkampi.

Mahāpurise pana dasasahassilokadhātum unnādetvā
 aruṇuggamanavelāya sabbaññutaññāṇaṃ paṭivijjhante sakalā dasasahassī
 lokadhātu alaṅkatapaṭiyattā ahosi. Pācīnacakkavālamukhavaṭṭiyaṃ
 ussāpitānaṃ dhajānaṃ paṭākā¹ pacchimacakkavālamukhavaṭṭiṃ paharanti,
 tathā pacchimacakkavālamukhavaṭṭiyaṃ ussāpitānaṃ dhajānaṃ paṭākā
 pācīnacakkavālamukhavaṭṭiṃ paharanti, dakkhiṇacakkavālamukhavaṭṭiyaṃ
 ussāpitānaṃ dhajānaṃ paṭākā uttaracakkavālamukhavaṭṭiṃ paharanti,
 uttaracakkavālamukhavaṭṭiyaṃ ussāpitānaṃ dhajānaṃ paṭākā
 dakkhiṇacakkavālamukhavaṭṭiṃ paharanti, pathavitale ussāpitānaṃ
 dhajānaṃ paṭākā Brahmaloṇaṃ āhacca aṭṭhaṃsu, Brahmaloṇe baddhānaṃ
 dhajānaṃ paṭākā pathavitale paṭṭiṭṭhaṃsu, dasasahassesu cakkavālesu
 pupphūpagā rukkhā pupphaṃ gaṇhiṃsu, phalūpagā rukkhā
 phalapiṇḍibhārasahitā ahesuṃ. Khandhesu khandhapadumāni pupphiṃsu,
 sākhaṃsu sākhaṇḍapadumāni, latāsu latāpadumāni, ākāse olambakapadumāni,
 ghanasilātalāni bhinditvā uparūpari satapattāni hutvā daṇḍakapadumāni
 uṭṭhahimsu. Dasasahassī lokadhātu vaṭṭetvā vissaṭṭhamālāguḷā viya
 susanthatapupphasanthāro viya ca pupphābhikiṇṇā ahosi. Cakkavālantaresu
 aṭṭhayaṇasahasassalokantarikanirayā sattasūriyappabhāhipi² anobhāsitaṇḍaṇḍa
 tadā ekobhāsā ahesuṃ, caturāsītiyaṇasahasassagambhīro mahāsamuddo
 madhurodako ahosi, nadiyo na pavattiṃsu, jaccandhā rūpāni passiṃsu,
 jātibadhirā saddaṃ suṇiṃsu, jātipiṭṭhasappino padasā gacchiṃsu,
 andubandhanādāni chijjitvā patiṃsu.

Evam aparimāṇena sirivibhavana pūjyamāno mahāpuriso
 anekappaṇāresu acchariyadhammesu pātubhūtesu sabbaññutaṃ paṭivijjhitvā
 Sabbabuddhehi avijahitaṃ udānaṃ udānesi—

“Anekajāṭisaṃsāraṃ, sandhāvissaṃ anibbisam.
 Gahakāraṃ gavesanto, dukkhā jāti punappunam.
 Gahakāraka diṭṭhosi, puna gehaṃ na kāhasi.
 Sabbā te phāsukā bhaggā, gahakūṭaṃ visaṅkhatam.
 Visaṅkhārataṃ cittaṃ, taṇhānaṃ khayamajjhagā”³ti.

1. Paṭākānaṃ koṭiyo (Sī)

2. Aṭṭhayaṇasahasassalokantarikaniraye sattā sūriyapabhāhipi (Sī)

3. Khu 1. 36 piṭṭhe Dhammapade.

Iti Tusitabhavanato paṭṭhāya yāva ayaṃ Bodhimaṇḍe sabbaññutappatti,
ettakaṃ ṭhānaṃ **Avidūrenidānaṃ** nāmāti veditabbariṃ.

Avidūrenidānakathā niṭṭhitā.

3. Santikenidānakathā

“**Santikenidānaṃ** pana ‘ekaṃ samayaṃ Bhagavā Sāvatthiyaṃ viharati
Jetavane Anāthapiṇḍikassa ārāme’. ‘Vesāliyaṃ viharati Mahāvane
Kūṭāgārasālāyaṇ’¹ti ca evaṃ ()¹ tasmiṃ tasmiṃ ṭhāneyeva labbhatī”²ti
vuttaṃ. Kiñcāpi evaṃ vuttaṃ, atha kho pana tampi ādito paṭṭhāya evaṃ
veditabbariṃ—udānañhi udānetvā jayapallaṅke nisinnassa Bhagavato
etadahosi “ahaṃ kappasatasahassādhikāni cattāri asaṅkhyeyyāni imassa
pallaṅkassa kāraṇā sandhāviṃ, ettakaṃ me kālaṃ imasseva pallaṅkassa
kāraṇā alaṅkatasīsaṃ gīvāya chinditvā dinnāṃ, su-añjitāni akkhīni
hadayamaṃsaṇca uppāṭetvā dinnāṃ, Jālīkumārasadisā puttā
Kaṇhājinakumārisadisā dhītaro Maddīdevisadisā bhariyāyo ca paresaṃ
dāsattāya dinnā, ayaṃ me pallaṅko jayapallaṅko thirapallaṅko², ettha me
nisinnassa saṅkappā paripuṇṇā, na tāva ito vuṭṭhahissāmī”³ti
anekakoṭisatasahassasamāpattiyo samāpajjanto sattāhaṃ tattheva nisīdi.
Yaṃ sandhāya vuttaṃ “atha kho Bhagavā sattāhaṃ ekapallaṅkena nisīdi
vimuttisukhapaṭiṣaṃvedī”³ti³.

Atha ekaccānaṃ devatānaṃ “ajjāpi nūna Siddhatthassa kattabbakiccaṃ
atthi, pallaṅkasmiṃhi ālayaṃ na vijahatī”⁴ti parivitaṅko udapādi. Sattā
devatānaṃ parivitaṅkaṃ ṇatvā tāsāṃ vitakkavūpasamatthaṃ vehāsaṃ
abbhuggantvā yamakapāṭihāriyaṃ dassesi. Mahābodhimaṇḍe hi
katapāṭihāriyaṇca ṇātisamāgame katapāṭihāriyaṇca pāthikaputtasamāgame⁴
katapāṭihāriyaṇca sabbaṃ kaṇḍamba⁵rukhamūle
katayamakapāṭihāriyasadisāṃ ahosi.

Evaṃ Sattā iminā pāṭihāriyena devatānaṃ vitakkaṃ vūpasametvā
pallaṅkato īsaṃ pācīnanissite uttaradisābhāge ṭhatvā “imasmim

1. (Tesu tesu ṭhānesu viharato) (I, Ka)

3. Vi 3. 1 piṭṭhe; Khu 1. 77 piṭṭhe ca.

5. Gaṇḍamba... (Sī, I)

2. Varapallaṅko (Sī, I)

4. Pāṭikaputtasamāgame (Sī, I, Ka)

vata me pallaṅke sabbaññutaṃ paṭividdhaṃ”ti cattāri asaṅkhyeyyāni kappasatasahassaṇca pūritānaṃ pāramīnaṃ balā¹dhigamaṭṭhānaṃ pallaṅkaṃ Bodhirukkhaṇca animisehi akkhihi olokayamāno sattāhaṃ vītināmesi, taṃ ṭhānaṃ **Animisacetiyaṃ** nāma jātaṃ. Atha Satthā pallaṅkassa ca ṭhitaṭṭhānassa ca antarā caṅkamaṃ māpetvā puratthimapacchimoto āyate ratanacaṅkame caṅkamanto sattāhaṃ vītināmesi, taṃ ṭhānaṃ **Ratanacaṅkamacetiyaṃ** nāma jātaṃ.

Catutthe pana sattāhe bodhito pacchimuttaradisābhāge devatā Ratanagharaṃ māpayimsu, tattha Bhagavā pallaṅkena nisīditvā Abhidhammapiṭakaṃ visesato cettha anantanayasamantapaṭṭhānaṃ vicinanto sattāhaṃ vītināmesi. Ābhidhammikā paṇāhu “Ratanagharaṃ nāma na sattaratanamayaṃ gehaṃ, sattannaṃ pana pakaraṇānaṃ sammasitaṭṭhānaṃ ‘Ratanagharan’ti vuccatī”ti. Yasmā panettha ubhopena pariyāyena yujjanti, tasmā ubhayampetaṃ gahetabbameva. Tato paṭṭhāya pana taṃ ṭhānaṃ **Ratanagharacetiyaṃ** nāma jātaṃ. Evaṃ Satthā bodhisamīpeyeva cattāri sattāhāni vītināmetvā pañcame sattāhe Bodhirukkhamulā yena Ajapālanigrodho tenupasaṅkami, tatrāpi dhammaṃ vicinanto vimuttisukhaṇca paṭisaṃvedento nisīdi.

Tasmim samaye māro pāpimā “ettakaṃ kālaṃ anubandhanto otārāpekkhopi imassa na kiñci khalitaṃ addasaṃ, atikkantodāni esa mama vasan”ti domanassappatto mahāmagge nisīditvā soḷasa kāraṇāni cintento bhūmiyaṃ soḷasa lekhaṃ ākaḍḍhi—“ahaṃ eso viya dānapāramiṃ na pūresiṃ, tenamhi iminā sadiso na jāto”ti ekaṃ lekhaṃ ākaḍḍhi. Tathā “ahaṃ eso viya sīlapāramiṃ -pa- nekkhammapāramiṃ, paññāpāramiṃ, vīriyapāramiṃ, khantipāramiṃ, saccapāramiṃ, adhiṭṭhānapāramiṃ, mettāpāramiṃ, upekkhāpāramiṃ na pūresiṃ, tenamhi iminā sadiso na jāto”ti dasamaṃ lekhaṃ ākaḍḍhi. Tathā “ahaṃ eso viya asādhāraṇassa indriyaparopariyattañāṇassa paṭivedhāya upanissayabhūtā dasa pāramiyo na pūresiṃ, tenamhi iminā sadiso na jāto”ti ekādasamaṃ lekhaṃ ākaḍḍhi. Tathā “ahaṃ eso viya asādhāraṇassa āsayānusayañāṇassa -pa- mahākaruṇāsamāpattiñāṇassa, yamakapaṭihāriyañāṇassa, anāvaraṇañāṇassa, sabbaññutañāṇassa paṭivedhāya upanissayabhūtā

dasa pāramiyo na pūresim, tenamhi iminā sadiso na jāto”ti soḷasamaṃ lekhaṃ ākaḍḍhi. Evaṃ māro imehi kāraṇehi mahāmagge soḷasa lekha ākaḍḍhitvā nisīdi.

Tasmim ca samaye Taṇhā Arati Ragā cāti tisso māradhītarō¹ “pitā no na paññāyati, kahaṃ nu kho etarahī”ti olokayamānā taṃ domanassappattaṃ bhūmim lekhamānaṃ nisinnaṃ disvā pitu santikaṃ gantvā “kasmā tāta tvaṃ dukkhī dummano”ti pucchimsu. Ammā ayaṃ mahāsamaṇo mayhaṃ vasaṃ atikkanto, ettakaṃ kālaṃ olovento otāramassa daḷhuṃ nāsakkhim, tenamhi dukkhī dummanoti. “Yadi evaṃ mā cintayittha, mayametaṃ attano vase katvā ādāya āgamiṣṣāmā”ti āhaṃsu. Na sakkā amma esa kenaci vase kātuṃ, acalāya saddhāya paṭiṭṭhito esa purisoti. “Tāta mayaṃ itthiyo nāma idāneva naṃ rāgapāsādīhi bandhitvā ānessāma, tumhe mā cintayitthā”ti vatvā Bhagavantaṃ upasaṅkamitvā “pāde te samaṇa paricāremā”ti āhaṃsu. Bhagavā neva tāsāṃ vacanaṃ manasi akāsi, na akkhīni ummīletvā olokesi, anuttare upadhisāṅkhaye vimuttiyā vivekasukhaññeva anubhavanto nisīdi.

Puna māradhītarō “uccāvacā kho purisānaṃ adhippāyā, kesañci kumārīkāsu pemaṃ hoti, kesañci paṭhamavaye ṭhitāsu, kesañci majjhimavaye ṭhitāsu, kesañci pacchimavaye ṭhitāsu, yannūna mayaṃ nānappakārehi rūpehi palobhetvā gaṇheyyāmā”ti ekamekā kumārīkavaṇṇādivasena sakaṃ sakaṃ attabhāvaṃ abhinimminītvā kumārīkā, avijātā, sakim vijātā, duvijātā, majjhimitthiyo, mahitthiyo ca hutvā chakkhattuṃ Bhagavantaṃ upasaṅkamitvā “pāde te samaṇa paricāremā”ti āhaṃsu. Tampi Bhagavā na manasākāsi, yathā taṃ anuttare upadhisāṅkhaye vimutto. Keci panācariyā vadanti “tā mahitthibhāvena upagatā disvā Bhagavā ‘etā khaṇḍadantā palitakesā hontū’ti adhiṭṭhāsī”ti. Taṃ na gahetabbari. Na hi Bhagavā evarūpaṃ adhiṭṭhānaṃ akāsi, Bhagavā pana “apetha tumhe, kim disvā evaṃ vāyamatha, evarūpaṃ nāma avītārāgādīnaṃ purato kātuṃ vaṭṭati. Tathāgatassa pana rāgo pahīno, doso pahīno, moho pahīno”ti attano kilesappahānaṃ ārabha—

1. Sam 1. 125 piṭṭhe vitthāro.

“Yassa jitaṃ nāvajīyati,
 Jitamassa no’yāti koci loke.
 Taṃ Buddhamanantagocaraṃ,
 Apadaṃ kena padena nessatha.
 Yassa jālinī visattikā,
 Taṇhā natthi kuhiñci netave.
 Taṃ Buddhamanantagocaraṃ,
 Apadaṃ kena padena nessathā”^{ti}¹—

imā Dhammapade Buddhavagge dve gāthā vadanto dhammaṃ desesi. Tā “saccaṃ kira no pitā avoca, ‘Arahaṃ Sugato loke, na rāgena suvānayo”^{ti}²ādīni vatvā pitu santikaṃ āgamiṃsu.

Bhagavāpi tattheva sattāhaṃ vītināmetvā tato **Mucalindamūlaṃ** agamāsi. Tattha sattāhavaddalikāya uppannāya sītādipaṭibāhanatthaṃ Mucalindena nāma nāgarājena sattakkhattuṃ bhogehi parikkhitto asambādhāya Gandhakuṭiyāṃ viharanto viya vimuttisukhaṃ paṭisaṃvediyamāno sattāhaṃ vītināmetvā Rājāyatanam upasaṅkamitvā tathapi vimuttisukhaṃ paṭisaṃvediyamānoyeva sattāhaṃ vītināmesi. Ettāvatā satta sattahāni paripuṇṇāni. Etthantare neva mukhadhovanam, na sarīrapaṭijagganam, na āhāra-kiccaṃ ahosi, jhānasukhaphalasukheneva ca vītināmesi.

Athassa tasmim sattasattāhamatthake ekūnapaññāsati divase tattha nisinnassa “mukhaṃ dhovissāmī”^{ti} cittaṃ udapādi. Sakko Devānamindo agadahaṛitakaṃ āharitvā adāsi, Satthā taṃ paribhuñji, tenassa sarīraṇaṃ ahosi. Athassa Sakkoyeva nāgalatādantakaṭṭhañceva mukhadhovanodakañca adāsi. Satthā taṃ dantakaṭṭhaṃ khāditvāva Anotattadahodakena mukhaṃ dhovitvā tattheva Rājāyatanamūle nisīdi.

Tasmim samaye **Tapussa**³**Bhallikā** nāma dve vāṇijā pañcahi sakaṭasatehi **Ukkalā** janapadā Majjhimadesaṃ gacchantā pubbe attano ñātisālohitāya devatāya sakaṭāni sannirumbhitvā Satthu āhārasampādane ussāhitā

1. Khu 1. 40 piṭṭhe.

2. Saṃ 1. 126 piṭṭhe.

3. Tapassu (Sī, I)

manthañca madhupiṇḍikañca ādāya “paṭiggaṇhātu no bhante Bhagavā imaṃ āhāraṃ anukampaṃ upādāyā”ti Satthāraṃ upanāmetvā aṭṭhaṃsu. Bhagavā pāyāsapaṭiggaṇḍivaseyeva pattassa antarahitattā “na kho Tathāgatā hatthesu paṭiggaṇhanti, kimhi nu kho ahaṃ paṭiggaṇheyyan”ti cintesi. Athassa cittaṃ ñatvā catūhi disāhi cattāro mahārājāno indanīlamanimaye patte upanāmesuṃ, Bhagavā te paṭikkhipi. Puna muggavaṇṇaselaye cattāro patte upanāmesuṃ. Bhagavā catunnampi mahārājānaṃ saddhānurakkhaṇatthāya cattāropi patte paṭiggahetvā uparūpari ṭhapetvā “eko hotū”ti adhiṭṭhāsi, cattāropi mukhavaṭṭiyaṃ paññāyamānalekhā hutvā majjhimappamāṇena ekattaṃ upagamimsu. Bhagavā tasmiṃ paccagghe selamaye patte āhāraṃ paṭiggahetvā paribhuñjitvā anumodanaṃ akāsi. Te dve bhātaro vāṇijā Buddhañca Dhammañca saraṇaṃ gantvā dvevācikaṃ upāsakā ahesuṃ. Atha nesaṃ “ekaṃ no bhante paricaritabbaṭṭhānaṃ dethā”ti vadantānaṃ dakkhiṇahatthena attano sīsaṃ parāmasitvā kesadhātuyo adāsi. Te attano nagare tā dhātuyo suvaṇṇasamuggassa anto pakkhipitvā cetiyaṃ patiṭṭhāpetuṃ.

Sammāsambuddho pana tato vuṭṭhāya puna Ajapālanigrodhameva gantvā nigrodhamūle nisīdi. Athassa tattha nisinnamattasseva attanā adhigatadhammassa gambhīrataṃ paccavekkhantassa sabbabuddhānaṃ āciṇṇo “kicchena adhigato kho myāyaṃ dhammo”ti paresaṃ adesetukāmatākārappatto vitakko udapādi. Atha kho **brahmā Sahampati** “nassati vata bho loko, vinassati vata bho loko”ti dasahi cakkavāḷasahashehi Sakkasuyāmasantusitanimmānarativasavattimahābrahmāno ādāya Satthu santikaṃ āgantvā “desetu bhante Bhagavā dhamman”ti-ādinā nayena dhammadesanaṃ āyāci.

Satthā tassa paṭiññaṃ datvā “kassa nu kho ahaṃ paṭhamāṃ dhammaṃ deseyyan”ti cinto “Ālāro paṇḍito, so imaṃ dhammaṃ khippaṃ ājānissati”ti cittaṃ uppādetvā puna olovento tassa sattāhakālaṅkatabhāvaṃ ñatvā Udaḥ āvajjesi. Tassāpi abhidosaḥkālaṅkatabhāvaṃ ñatvā “bahūpakārā kho me Pañcavaggiyā bhikkhū”ti Pañcavaggiye ārabba manasi katvā “kahaṃ nu kho te etarahi viharanti”ti āvajjento

“Bārāṇasiyaṃ Isipatane Migadāye”ti ñatvā katipāhaṃ
 Bodhimaṇḍasāmantāyeva piṇḍāya caranto viharitvā “āsāḷhipuṇṇamāyaṃ
 Bārāṇasiṃ gantvā dhammacakkaṃ pavattessāmi”ti pakkhassa cātuddasiyaṃ
 paccūsasamaye paccuṭṭhāya pabhātāya rattiyā kālasseva pattacīvaramādāya
 aṭṭhārasayojanamaggaṃ paṭipanno antarāmagge **Upakaṃ** nāma ājīvakaṃ
 disvā tassa attano Buddhabhāvaṃ ācikkhitvā taṃ divasameva
 sāyanhasamaye Isipatanaṃ sampāpuṇi.

Pañcavaggiyā Tathāgataṃ dūratova āgacchantāṃ disvā “ayaṃ āvuso
 samaṇo Gotamo paccayabāhullāya āvattitvā paripuṇṇakāyo piṇindriyo¹
 suvaṇṇavaṇṇo hutvā āgacchati, imassa vandanādīni na karissāma,
 mahākulappasuto kho panesa āsanābhīhāraṃ arahati, tenassa āsanamattaṃ
 paññāpessāmā”ti katikaṃ akaṃsu. Bhagavā sadevakassa lokassa
 cittācārājānanasamatthena ñāṇena “kiṃ nu kho ime cintayimsū”ti āvajjetvā
 cittaṃ aññāsi, atha tesu sabbadevamanussesu anodissakavasena
 pharaṇasamatthaṃ mettacittaṃ saṅkhipitvā odissakavasena mettacittena
 phari. Te Bhagavatā mettacittena saṃphuṭṭhā Tathāgate upasaṅkamante
 sakāya katikāya saṅṭhātuṃ asakkontā paccuggantvā abhivādanādīni
 sabbakiccāni akaṃsu, Sammāsambuddhabhāvaṃ panassa ajānantā kevalaṃ
 nāmena ca āvusovādena ca samudācarimsu.

Atha ne Bhagavā “mā bhikkhave Tathāgataṃ nāmena ca āvusovādena
 ca samudācaratha. Arahaṃ bhikkhave Tathāgato Sammāsambuddho”ti
 attano Buddhabhāvaṃ ñāpetvā paññattavarabuddhāsane nisinno
 uttarāsāḷhanakkhattayoge vattamāne aṭṭhārasahi brahmakoṭīhi parivuto
 Pañcavaggiyatthere āmantetvā tiparivattaṃ dvādasākāraṃ
 chaññānavijambhanaṃ² anuttaraṃ **Dhammacakkappavattanasuttantaṃ**³
 desesi. Tesu Koṇḍaññaṭṭhero desanānusārena ñāṇaṃ pesento
 suttapariyosāne aṭṭhārasahi brahmakoṭīhi saddhiṃ sotāpattiphale patiṭṭhāsi.
 Satthā tattheva vassaṃ upagantvā punadvase Vappattheraṃ ovdanto
 vihāreyeva nisīdi, sesā cattāropi piṇḍāya carimsu. Vappatthero
 pubbaṇheyyeva sotāpattiphalāṃ

1. Piṇitindriyo (Sī, I)

2. Saññānavijambhanaṃ (Sī, I)

3. Vi 3. 14; Saṃ 3. 368 piṭṭhādīsu.

pāpuṇi. Etenevupāyena punadivase Bhaddiyattheraṃ, punadivase Mahānāmattheraṃ, punadivase Assajittheranti sabbe sotāpatti-phale patiṭṭhāpetvā pañcamiyaṃ pakkhassa pañcapi there sannipādetvā **Anattalakkhaṇasuttantaṃ**¹ desesi, desanāpariyosāne pañcapi therā arahatte patiṭṭhahimsu. Atha Satthā **Yasassa** kulaputtassa upanissayaṃ disvā taṃ rattibhāge nibbijjivā gehaṃ pahāya nikkhantaṃ “ehi yasā”ti pakkosivā tasmimyeva rattibhāge sotāpatti-phale, punadivase arahatte patiṭṭhāpetvā aparepi tassa sahāyake **catupaññāsajane** chibhikkhupabbajjāya pabbājetvā arahattaṃ pāpesi.

Evam loke ekasaṭṭhiyā arahantesu jātesu Satthā vuṭṭhavasso pavāretvā “caratha bhikkhave cārikan”ti saṭṭhibhikkhū disāsu pesetvā sayam Uruvelaṃ gacchanto antarāmagge Kappāsikavanasaṇḍe tiṃsabhaddavaggiyakumāre vinesi. Tesu sabbapacchimako sotāpanno, sabbuttamo anāgāmī ahosi. Tepi sabbe chibhikkhubhāveneva pabbājetvā disāsu pesetvā Uruvelaṃ gantvā adḍhuddhapāṭihāriyasahassāni dassetvā Uruvelakassapādayo sahassajaṭilaparivāre **tebhātikajaṭile** vinetvā chibhikkhubhāvena pabbājetvā Gayāsise nisīdāpetvā **Ādittapariyāyadesanāya**² arahatte patiṭṭhāpetvā tena arahantasahassena parivuto “Bimbisārarañño dinnapaṭiññaṃ mocessāmī”ti rājagahanagarūpacāre Laṭṭhivanuyyānaṃ agamāsi. Rājā uyyānapālassa santikā “Satthā āgato”ti sutvā dvādasanahutehi brāhmaṇagahapatikehi parivuto Satthāraṃ upasaṅkamitvā cakkavicittatalesu suvaṇṇapaṭṭavitānaṃ viya pabhāsamudayaṃ vissajjentesu Tathāgatassa pādesu sirasā nipatitvā ekamantaṃ nisīdi saddhiṃ parisāya.

Atha kho tesam brāhmaṇagahapatikānaṃ etadahosi “kiṃ nu kho mahāsamaṇo Uruvelakassape brahmacariyaṃ carati, udāhu Uruvelakassapo mahāsamaṇe”ti. Bhagavā tesam cetasā cetoparivitakkamaññāya Uruvelakassapaṃ gāthāya ajjhabhāsi—

1. Vi 3. 18; Sam 2. 55 piṭṭhādīsu.

2. Vi 3. 44 piṭṭhādīsu.

“Kimeva disvā Uruvelavāsi,
 Pahāsi aggim̐ kisakovadāno.
 Pucchāmi taṃ Kassapa etamattham̐,
 Katham̐ pahīnam̐ tava agghihuttan”ti¹.

Theropi Bhagavato adhippāyam̐ veditvā—

“Rūpe ca sadde ca atho rase ca,
 Kāmitthiyo cābhivadanti yaññā.
 Etaṃ malantī upadhīsu ñatvā,
 Tasmā na yiṭṭhe na hute arañjin”ti¹—

imaṃ gātham̐ vatvā attano sāvakabhāvappakāsanattham̐ Tathāgatassa
 pādapiṭṭhe sīsam̐ ṭhapetvā “Satthā me bhante Bhagavā, sāvakohamasmī”ti
 vatvā ekatālam̐ dvitālam̐ titālanti yāva sattatālappamāṇam̐ sattakkhattuṃ
 vechāsam̐ abbhuggantvā oruyha Tathāgataṃ vanditvā ekamantaṃ nisīdi. Taṃ
 pāṭihāriyam̐ disvā mahājano “aho mahānubhāvā Buddhā, evaṃhi
 thāmagatadiṭṭhiko nāma ‘arahā’ti maññamāno Uruvelakassapopi diṭṭhijālam̐
 bhinditvā Tathāgatena damito”ti Satthu guṇakatham̐yeva kathesi. Bhagavā
 “nāham̐ idāniyeva Uruvelakassapaṃ damemi, atītepi esa mayā damito”ti
 vatvā imissā aṭṭhuppattiya **Mahānārada**kassapa**jātaka**m̐² kathetvā cattāri
 saccāni pakāsesi. Rājā ekādasahi nahutehi saddhim̐ sotāpattiphale patiṭṭhāsi,
 ekanahutaṃ upāsakattaṃ paṭivedesi. Rājā Satthu santike nisinnoyeva pañca
 assāsake³ pavedetvā saraṇam̐ gantvā svātanāya nimantetvā uṭṭhāyāsana
 Bhagavantam̐ padakkhiṇam̐ katvā pakkāmi.

Punadivase yehi ca Bhagavā hiyyo diṭṭho, yehi ca adiṭṭho, te sabbepi
 Rājagahavāsino aṭṭhārasakoṭisaṅkhā manussā Tathāgataṃ daṭṭhukāmā
 pātova Rājagahato Laṭṭhivanuyyānam̐ agamaṃsu. Tigāvuto maggo
 nappahosi, sakalalaṭṭhivanuyyānam̐ nirantaram̐ phuṭam̐ ahosi. Mahājano
 Dasabalassa rūpasobhaggappattaṃ attabhāvaṃ passantopi tittim̐ kātum̐
 nāsakkhi. Vaṇṇabhūmi nāmesā. Evarūpesu hi ṭhānesu Bhagavato

1. Vi 3. 46 piṭṭhe.

2. Khu 6. 257 piṭṭhe.

3. Āsīsake (Ka)

lakkhaṇānubyañjanādippabhedā sabbāpi rūpakāyasirī vaṇṇetabbā. Evaṃ rūpasobhaggappattaṃ Dasabalassa sarīraṃ passamānena mahājanena nīrantaraṃ phuṭe uyyāne ca gamanamagge ca ekabhikkhussapi nikkhamanokāso nāhosi. Taṃ divasaṃ kira Bhagavato bhattaṃ chinnam bhaveyya, tasmā “taṃ mā ahosi”ti Sakkassa nisinnāsanaṃ uṇhākāraṃ dassesi, so āvajjamāno taṃ kāraṇaṃ ñatvā māṇavakavaṇṇaṃ abhinimminītvā Buddhadhammasaṃghapaṭisaṃyuttā thutiyo vadamāno Dasabalassa purato otarītvā devānubhāvena okāsaṃ katvā—

“Danto dantehi saha purāṇajaṭilehi,
Vippamutto vippamuttehi,
Siṅgīnikkhasavaṇṇo,
Rājagahaṃ pāvisi Bhagavā.

Mutto muttehi -pa-.

Tiṇṇo tiṇṇehi -pa-.

Santo santehi -pa-.

Rājagahaṃ pāvisi Bhagavā.

Dasavāso Dasabalo,
Dasadhammavidū dasabhi cupeto.
So dasasataparivāro,
Rājagahaṃ pāvisi Bhagavā”ti¹—

imāhi gāthāhi Satthu vaṇṇaṃ vadamāno purato pāyāsi. Tadā mahājano māṇavakassa rūpasirīṃ disvā “atīviya abhirūpo vatāyaṃ māṇavako, na kho pana amhehi diṭṭhapubbo”ti cintetvā “kuto ayaṃ māṇavako, kassa vā ayaṃ”ti āha. Taṃ sutvā māṇavo—

“Yo dhīro sabbadhi danto, suddho appaṭipuggalo.
Arahaṃ Sugato loke, tassāhaṃ paricārako”ti²—

gāthamāha.

1. Vi 3. 48. 49 piṭṭhesu.

2. Vi 3. 49 piṭṭhe.

Satthā sakkena katokāsaṃ maggaṃ paṭipajjitvā bhikkhusahassaparivuto Rājagahaṃ pāvisi. Rājā Buddhappamukhassa saṃghassa mahādānaṃ datvā “ahaṃ bhante tīṇi ratanāni vinā vasituṃ na sakkhissāmi, velāya vā avelāya vā Bhagavato santikaṃ āgamiṣsāmi, Laṭṭhivanuyyānañca nāma atidūre, idaṃ pana amhākaṃ Veḷuvanuyyānaṃ nātidūraṃ naccāsannaṃ gamanāgamanasampannaṃ Buddhārahaṃ senāsanaṃ. Idaṃ me bhante Bhagavā paṭiggaṇhātū”ti suvaṇṇabhiṅgārena pupphagandhavāsitaṃ maṇivaṇṇaṃ udakamādāya Veḷuvanuyyānaṃ pariccajanto Dasabalassa hatthe udakaṃ pātesi. Tasmim ārāme paṭiggahiteyeva “Buddhasāsanassa mūlāni otiṇṇāni”ti mahāpathavī kampi. Jambudīpatalasmiñhi ṭhapetvā Veḷuvanaṃ aññaṃ mahāpathaviṃ kampetvā gahitasenāsanaṃ nāma natthi. Tambapaṇṇidīpepi ṭhapetvā mahāvihāraṃ aññaṃ pathaviṃ kampetvā gahitasenāsanaṃ nāma natthi. Satthā Veḷuvanārāmaṃ paṭiggahetvā rañño anumodanaṃ katvā utthāyāsanaṃ bhikkhusaṃghaparivuto Veḷuvanaṃ agamāsi.

Tasmim kho pana samaye Sāriputto ca Moggallāno cāti dve paribbājakā Rājagahaṃ upanissāya viharanti amataṃ pariyesamānā. Tesu Sāriputto Assajittheraṃ piṇḍāya pavittṭhaṃ disvā pasannacitto payirupāsītva “ye dhammā hetuppabhavā”ti¹ ādigāthaṃ sutvā sotāpattiphale paṭiṭṭhāya attano sahāyakassa Moggallānassapi tameva gāthaṃ abhāsi. Sopi sotāpattiphale paṭiṭṭhahi. Te ubhopi **Sañcayam**² oloketvā attano parisāya saddhiṃ Bhagavato santike pabbajimsu. Tesu Moggallāno sattāhena arahattaṃ pāpuṇi, Sāriputto aḍḍhamāseṇa. Ubhopi te Satthā aggasāvakaṭṭhāne ṭhapesi. Sāriputtattherena ca arahattaṃ pattadivaseyeva sannipātaṃ akāsi.

Tathāgate pana tasmiññeva Veḷuvanuyyāne viharante Suddhodanamahārājā “putto kira me chabbassāni dukkarakārikaṃ caritvā paramābhisambodhiṃ patvā pavattavaradhammacakko Rājagahaṃ upanissāya Veḷuvane viharati”ti sutvā aññataraṃ amaccaṃ āmantesi “ehi bhāṇe, tvaṃ purisasahassaparivāro Rājagahaṃ gantvā mama vacanena ‘pitā te Suddhodanamahārājā daṭṭhukāmo’ti vatvā mama puttaṃ gaṇhitvā ehi”ti āha.

1. Vi 3. 51; Khu 3. 27 piṭṭhesu.

2. Sañcayam (Sī, I)

so “evaṃ devā”ti rañño vacanaṃ sirasā sampañcchitvā purisasahassaparivāro khippameva saṭṭhiyojanamaggaṃ gantvā Dasabalassa catuparisamajjhe nisīditvā dhammadesanāvelāyaṃ vihāraṃ pāvīsi. So “tiṭṭhatu tāva raññā pahitasāsanaṃ”ti parisapariyante ṭhito Satthu dhammadesanaṃ sutvā yathāṭhitova saddhiṃ purisasahassena arahattaṃ patvā pabbajjaṃ yāci. Bhagavā “etha bhikkhavo”ti hatthaṃ pasāresi, sabbe taṅkhaṇaṇṇeva iddhimayapattacīvaradharā saṭṭhivassikattherā viya ahesuṃ. Arahattaṃ pattakālato paṭṭhāya pana ariyā nāma majjhattāva hontīti so raññā pahitasāsanaṃ Dasabalassa na kathesi. Rājā “neva gato āgacchati, na sāsanaṃ suyyatī”ti “ehi bhaṇe, tvaṃ gacchā”ti eteneva niyāmena aññaṃ amaccaṃ pesesi. Sopi gantvā purimanayeneva saddhiṃ parisāya arahattaṃ patvā tuṇhī ahosi. Puna rājā “ehi bhaṇe, tvaṃ gaccha, tvaṃ gacchā”ti eteneva niyāmena aparepi satta amacce pesesi. Te sabbe nava purisasahassaparivārā nava amaccā attano kiccaṃ niṭṭhāpetvā tuṇhībhūtā tattheva viharīṃsu.

Rājā sāsanaṃ mattampi āharitvā ācikkhantaṃ alabhivā cintesi “ettakāpi janā mayi sinehābhāvena sāsanaṃ mattampi na paccāharīṃsu, ko nu kho me sāsanaṃ karissatī”ti sabbaṃ rājabalaṃ olokento **Kāḷudāyī**ṃ addasa. So kira rañño sabbatthasādhako abbhantariko ativiya vissāsiko amacco bodhisattena saddhiṃ ekadivase jāto sahapāṃsukīḷako sahāyo. Atha naṃ rājā āmantesi “tāta Kāḷudāyī ahaṃ mama puttaṃ daṭṭhukāmo navapurisasahassaparivārena¹ nava amacce pesesiṃ, tesu ekopi āgantvā sāsanaṃ mattaṃ ārocento nāma natthi, dujjāno kho pana me jīvitantarāyo, jīvamānoyevāhaṃ puttaṃ daṭṭhukāmo, sakkhissasi nu kho me puttaṃ dassetun”ti. Sakkhissāmi deva, sace pabbajitūṃ labhissāmīti. Tāta tvaṃ pabbajito vā apabbajito vā mayhaṃ puttaṃ dassēhīti. So “sādhu devā”ti rañño sāsanaṃ ādāya Rājagahaṃ gantvā Satthu dhammadesanāvelāya parisapariyante ṭhito dhammaṃ sutvā saparivāro arahattaṃ patvā ehibhikkhubhāvena pabbajitvā vihāsi.

1. ...parivāre (Sī, Ka)

Satthā Buddho hutvā paṭhamam antovassam Isipatane vasitvā
 vuṭṭhavasso pavāretvā Uruvelam gantvā tattha tayo māse vasanto
 tebhātikajaṭile vinetvā bhikkhusahassaparivāro phussamāsapunnamāyam
 Rājagaham gantvā dve māse vasi. Ettāvatā Bārāṇasito nikkhantassa pañca
 māsā jātā, sakalo hemanto atikkanto. Kāḷudāyittherassa āgatadivasato
 sattaṭṭhadivasā vītivattā, thero phagguṇamāsapunnamāyam cintesi “atikkanto
 dāni hemanto, vasantasamayo anuppatto, manussehi sassādīni uddharitvā
 sammukhasammukhaṭṭhānehi maggā dinnā, haritatinasañchannā pathavī,
 supupphitā vanasaṇḍā, paṭipajjanakkhamā maggā, kālo Dasabalassa
 ñātisaṅgaham kātun”ti. Atha Bhagavantam upasaṅkamitvā—

“Aṅgārino dāni dumā bhadante,
 Phalesino chadanam vippahāya.

Te accimantova pabhāsanti,
 Samayo mahāvīra bhāgī rasānam¹ -pa-.

Nātisitam nāti-uṇham, nātidubbhikkhachātakam.
 Saddalā haritā bhūmi, esa kālo Mahāmunī”ti—

saṭṭhimattāhi gāthāhi Dasabalassa kulanagaragamanavaṇṇam vaṇṇesi. Atha
 nam Satthā “kim nu kho Udāyi madhurassarena gamanavaṇṇam vaṇṇesi”ti
 āha. Tumhākam bhante pitā Suddhodanamahārājā tumhe passitukāmo,
 karotha ñātakānam saṅgahanti. Sādhu Udāyi karissāmi ñātakānam
 saṅgaham, bhikkhusaṅghassa ārocehi, gamiyavattam paripūressantīti.
 “Sādhu bhante”ti thero tesam ārocesi.

Bhagavā Aṅgamagadhavāsīnam kulaputtānam dasahi sahassehi,
 Kapilavatthuvāsīnam dasahi sahassehīti sabbeheva vīsatisahassehi
 khīṇāsavabhikkhūhi parivuto Rājagahā nikkhamitvā divase divase yojanam
 gacchati. “Rājagahato saṭṭhiyojanam Kapilavatthum dvīhi māsehi
 pāpuṇissāmi”ti aturita-cārikam pakkāmi. Theropi “Bhagavato
 nikkhantabhāvam rañño ārocessāmi”ti vehāsam abbhuggantvā rañño
 nivesane pāturahosi. Rājā theram disvā tuṭṭhacitto mahārahe pallaṅke

1. Bhagīrasānam (Sī, I), Khu 2. 300 piṭṭhe Theragāthāyam.

nisīdāpetvā attano paṭiyāditassa nānaggarasabhojanassa pattam pūretvā adāsi. Thero uṭṭhāya gamanākāram dassesi. Nisīditvā bhuñja tātāti. Satthu santikam gantvā bhuñjissāmi mahārājāti. Kham pana tāta Satthāti. Vīsatisahassabhikkhuparivāro tumhākam dassanattāya cārikam nikkhanto mahārājāti. Rājā tuṭṭhamānaso āha “tumhe imam paribhuñjitvā yāva mama putto imam nagaram pāpuṇāti, tāvassa itova piṇḍapātam pariharathā”ti. Thero adhivāsesi. Rājā theram parivisitvā pattam gandhacūṇṇena ubbaṭṭetvā uttamassa bhojanassa pūretvā “Tathāgatassa dethā”ti therassa hatthe patiṭṭhāpesi. Thero sabbesam passantānamyeva pattam ākāse khipitvā sayampi vehāsam abbhuggantvā piṇḍapātam āharitvā Satthu hatthe ṭhāpesi. Satthā tam paribhuñji. Eteneva upāyena thero divase divase piṇḍapātam āhari. Satthāpi antarāmagge rañṇoyeva piṇḍapātam paribhuñji. Theropi bhattakiccāvasāne divase divase “ajja Bhagavā ettakam āgato, ajja ettakan”ti Buddhaguṇapaṭisamyuttāya ca kathāya sakalam rājakulam Satthudassanam vināyeva Satthari sañjātappasādam akāsi. Teneva nam Bhagavā “etadaggaṃ bhikkhave mama sāvakanam bhikkhūnam kulappasādakanam yadidaṃ Kāḷudāyī”ti¹ etadagge ṭhāpesi.

Sākiyāpi kho anuppatte Bhagavati “amhākam nātiseṭṭham passissāmā”ti sannipatitvā Bhagavato vasanaṭṭhānam vīmaṃsamānā “nigrodhasakkassa ārāmo ramaṇīyo”ti sallakkhetvā tattha sabbam paṭijaggaṇavidhiṃ kāretvā gandhapupphahatthā paccuggamanam karontā sabbālankārapaṭimaṇḍite daharadahare nāgaradārake ca nāgaradārikāyo ca paṭhamam pahiṇimsu, tato rājakumāre ca rājakumārikāyo ca, tesam anantarā sāmam gandhapupphādīhi pūjayamānā Bhagavantam gahetvā Nigrodhārāmameva agamaṃsu. Tattha Bhagavā vīsatisahassakhīṇāsavaparivuto paññattavarabuddhāsane nisīdi. Sākiyā nāma mānājātikā mānatthaddhā, te “Siddhatthakumāro amhehi daharataro, amhākam kaniṭṭho, bhāgineyyo, putto, nattā”ti cintetvā daharadahare rājakumāre āhaṃsu “tumhe vandatha, mayam tumhākam piṭṭhito nisīdissāmā”ti.

1. Am 1. 25 piṭṭhe.

Tesu evaṃ avanditvā nisinnesu Bhagavā tesaṃ ajjhāsayaṃ oloketvā “na maṃ ñātayo vandanti, handa dāni te vandāpessāmī”ti abhiññāpādakaṃ catutthaṃ jhānaṃ samāpajjitvā tato vuṭṭhāya ākāsaṃ abbhuggantvā tesaṃ sīse pādapaṃsum okiramāno viya Kaṇḍambarukkhamūle yamakapāṭihāriyasadisamā pāṭihāriyaṃ akāsi. Rājā taṃ acchariyaṃ disvā āha “bhante tumhākaṃ jātadivase kāladevalassa vandanatthaṃ upanītānaṃ vo pāde parivattetvā brāhmaṇassa matthake patiṭṭhite disvāpi ahaṃ tumhākaṃ pāde vandim, ayaṃ me paṭhamavandanā. Vappamaṅgaladivase ca jambucchāyāya sirisayane nipannānaṃ vo jambucchāyāya aparivattanaṃ disvāpi pāde vandim, ayaṃ me dutiyavandanā. Idāni pana imaṃ adiṭṭhapubbaṃ pāṭihāriyaṃ disvāpi ahaṃ tumhākaṃ pāde vandāmi, ayaṃ me tatiyavandanā”ti. Raññā pana vandite Bhagavantaṃ avanditvā ṭhātuṃ samattho nāma ekasākiyopi nāhosi, sabbe vandimsueva.

Iti Bhagavā ñātayo vandāpetvā ākāsaṃ otaritvā paññattāsane nisīdi. Nisinne Bhagavati sikhāpatto ñātisamāgamo ahosi, sabbe ekaggacittā hutvā nisīdimsu. Tato mahāmegho pokkharavassaṃ vassi. Tambavaṇṇaṃ udakaṃ heṭṭhā viravantaṃ gacchati, temitukāmoṃva temeti, atemitukāmassa sarīre ekabindumattampi na patati. Taṃ disvā sabbe acchariyabbhutaṃcittā jātā “aho acchariyaṃ, aho abbhutaṃ”ti kathaṃ samuṭṭhāpesuṃ. Satthā “na idāneva mayhaṃ ñātisamāgame pokkharavassaṃ vassati, atītepi vassī”ti imissā aṭṭhuppattiyā **Vessantarajātakaṃ**¹ kathesi. Dhammakathaṃ sutvā sabbe uṭṭhāya vanditvā pakkamimsu. Ekopi rājā vā rājamahāmatto vā “sve amhākaṃ bhikkhaṃ gaṇhathā”ti vatvā gato nāma natthi.

Satthā punadivase vīsati bhikkhusahassaparivuto Kapilavatthūṃ piṇḍāya pāvīsi. Taṃ na koci gantvā nimantesi, na pattaṃ vā aggahesi. Bhagavā indakhīle ṭhitova āvajjesi “kathaṃ nu kho pubbabuddhā kulanagare piṇḍāya carimsu, kiṃ uppaṭipāṭiyā issarajanānaṃ gharāni agamaṃsu, udāhu sapadānacārikaṃ carimsū”ti. Tato ekabuddhassapi uppaṭipāṭiyā gamanaṃ adisvā “mayāpi dāni ayameva tesaṃ vaṃso paggaḥetabbo, āyatiṃ ca mama

1. Khu 6. 312 piṭṭhe.

sāvakā mamaññeva anusikkhantā piṇḍacārikavattaṃ paripūressanti”ti koṭiyaṃ nivittḥagehato paṭṭhāya sapadānaṃ piṇḍāya cari. “Ayyo kira Siddhatthakumāro piṇḍāya caratī”ti dvibhūmikatibhūmikādīsu pāsādesu sīhapañjaraṃ vivaritvā mahājano dassanabyāvaṭo ahosi.

Rāhulamātāpi devī “ayyaputto kira imasmiṃ yeva nagare mahantena rājānubhāvena suvaṇṇasivikādīhi vicaritvā idāni kesamassuṃ ohāretvā kāsāyavatthanivāsano kapālahattho piṇḍāya carati, sobhati nu kho”ti sīhapañjaraṃ vivaritvā olokayamānā Bhagavantaṃ nānāviraḡasamuḡjalāya sarīrapabhāya nagaravīthiyo obhāsetvā byāmapabhāparikkhepasamupabyūḡhāya asītānubyañjanappabhāsītāya dvattimsamahāpurisalakkhaṇapaṭimaṇḍitāya anopamāya Buddhasiriyā virocamaṇaṃ disvā uḡhīsato paṭṭhāya yāva pādatalā—

“Siniddhanīlamudukuñjitakeso,
Sūriyanimmalatalābhinalāṭo.
Yuttatuṅgamudukāyatanāso,
Ramsijālavikasito naraśīho”ti—

evamādikāhi dasahi **Narasīhagāthāhi** abhitthavitvā “tumahākaṃ putto piṇḍāya caratī”ti rañño ārocesi. Rājā saṃviggahadayo hatthena sāṭakaṃ saṇṭhapento turitaturito nikkhamitvā vegena gantvā Bhagavato purato ṭhatvā āha “kinnu kho bhante amhe lajjāpetha, kimatthaṃ piṇḍāya caratha, kiṃ ‘ettakānaṃ bhikkhūnaṃ na sakkā bhattaṃ laddhun’ti saññaṃ karitthā”ti. Vamsacārittametaṃ mahārāja amhākanti. Nanu bhante amhākaṃ vaṃso nāma mahāsammatakhattiyavaṃso, ettha ca ekakhattiyopi bhikkhācarako nāma natthīti. “Ayaṃ mahārāja khattiyavaṃso nāma tava vaṃso. Amhākaṃ pana ‘Dīpaṅkaro Koṇḍañño -pa- Kassapo’ti ayaṃ Buddhavaṃso nāma. Ete ca¹ aññe ca anekasahassasaṅkhā Buddhā bhikkhācāreneva jīvikaṃ kappesun”ti antaravīthiyaṃ ṭhitova—

1. Ete cāhaṃ ca (Ka)

“Uttiṭṭhe nappamajjeyya, dhammaṃ sucaritaṃ care.

Dhammacārī sukhaṃ seti, asmiṃ loke paramhi cā”ti¹—

imaṃ gāthamāha, gāthāpariyosāne rājā sotāpattiphale patiṭṭhāsi.

“Dhammañcare sucaritaṃ, na naṃ ducaritaṃ care.

Dhammacārī sukhaṃ seti, asmiṃ loke paramhi cā”ti²—

imaṃ gāthaṃ sutvā sakadāgāmiphale patiṭṭhāsi, **Mahādhammapālajātakaṃ**³ sutvā anāgāmiphale patiṭṭhāsi, maraṇasamaye setacchattassa heṭṭhā sirisayane nipannoyeva arahattaṃ pāpuṇi. Araññavāsena padhānānuyogakiccaṃ rañño nāhosi. So sotāpattiphalaṃ sacchikatvāyeva pana Bhagavato pattaṃ gahetvā sapariṣaṃ Bhagavantaṃ mahāpāsādaṃ āropetvā paṇītena khādānīyena bhojanīyena parivisi. Bhattakiccapariyosāne sabbaṃ itthāgāraṃ āgantvā Bhagavantaṃ vandi ṭhapetvā Rāhulamātaraṃ. Sā pana “gaccha, ayyaputtaṃ vandāhi”ti pariṇāna vuccamānāpi “sace mayhaṃ guṇo atthi, sayameva mama santikaṃ ayyaputto āgamissati, āgatameva naṃ vandissāmi”ti vatvā na agamāsi.

Bhagavā rājānaṃ pattaṃ gāhāpetvā dvīhi aggasāvakehi saddhiṃ rājadhītāya sirigabbhaṃ gantvā “rājadhītā yathāruci vandamānā na kiñci vattabbā”ti vatvā paññattāsane nisīdi. Sā vegenāgantvā gopphakesu gahetvā pādapiṭṭhiyaṃ sīsaṃ parivattetvā yathājjhāsayaṃ vandi. Rājā rājadhītāya Bhagavati sinehabahumānādiguṇasampattiṃ kathesi “bhante mama dhītā ‘tumhehi kāsāyāni vatthāni nivāsītāni’ti sutvā tato paṭṭhāya kāsāyavatthanivattā jātā, tumhākaṃ ekabhattikabhāvaṃ sutvā ekabhattikāva jātā, tumhehi mahāsayanassa chaḍḍitabhāvaṃ sutvā paṭṭikāmañcakeyeva nipannā, tumhākaṃ mālāgandhādīhi viratabhāvaṃ ñatvā viratamālāgandhāva jātā, attano ñātakehi ‘mayhaṃ paṭijaggissāmā’ti sāsane pesītepi tesu ekaññatakampi na olokesi, evaṃ guṇasampannā me bhante dhītā”ti. “Anacchariyaṃ mahārāja ayaṃ idāni tayā rakkhiyamānā rājadhītā paripakke ñāṇe attānaṃ rakkheyya, esā pubbe anārakkhā pabbatapāde vicaramānā aparipakkepi ñāṇe attānaṃ rakkhi”ti vatvā **Candakinnarijātakaṃ**⁴ kathetvā uṭṭhāyāsanaṃ pakkāmi.

1. Khu 1. 38 piṭṭhe Dhammapade.

3. Khu 5. 214 piṭṭhe.

2. Khu 1. 39 piṭṭhe Dhammapade.

4. Khu 5. 277 piṭṭhe.

Punadivase pana **Nandassa** rājakumārassa abhisekagehappavesanavivāha-maṅgalesu vattamānesu tassa gehaṃ gantvā kumāraṃ pattaṃ gāhāpetvā pabbājetukāmo maṅgalaṃ vatvā uṭṭhāyāsanaṃ pakkāmi. **Janapadakalyāṇī** kumāraṃ gacchantaṃ disvā “tuvaṇṇaṃ kho ayyaputta āgaccheyyāsi”ti vatvā gīvaṃ pasāretvā olokesi. So Bhagavantaṃ “pattaṃ gaṇhathā”ti vattum avisahamāno vihāraṃyeva agamāsi, taṃ anicchamānaṃyeva Bhagavā pabbājesi. Iti Bhagavā Kapilavatthum gantvā tatiyadivase Nandaṃ pabbājesi.

Sattame divase Rāhulamātāpi kumāraṃ alaṅkaritvā Bhagavato santikaṃ pesesi “passa tāta etaṃ vīsatisahassasamaṇaparivutaṃ suvaṇṇavaṇṇaṃ brahmarūpavaṇṇaṃ samaṇaṃ, ayaṃ te pitā, etassa mahantā nidhayo ahesum, tyassa nikkhamanakālato paṭṭhāya na passāma, gaccha, naṃ dāyajjaṃ yācāhi ‘ahaṃ tāta kumāro abhisekaṃ patvā cakkavattī bhavissāmi, dhanena me attho, dhanam me dehi. Sāmiko hi putto pitusantakassā’ti”. Kumāro ca Bhagavato santikaṃ gantvāva pitusinehaṃ labhitvā haṭṭhacitto “sukhā te samaṇa chāyā”ti vatvā aññaṇca bahuṃ attano anurūpaṃ vadanto aṭṭhāsi. Bhagavā katabhattakicco anumodanaṃ vatvā uṭṭhāyāsanaṃ pakkāmi. Kumāropi “dāyajjaṃ me samaṇa dehi, dāyajjaṃ me samaṇa dehi”ti Bhagavantaṃ anubandhi. Na Bhagavā kumāraṃ nivattāpesi, parijanopi Bhagavatā saddhiṃ gacchantaṃ nivattetuṃ nāsakkhi. Iti so Bhagavatā saddhiṃ ārāmaṃeva agamāsi.

Tato Bhagavā cintesi “yaṃ ayaṃ pitusantakaṃ dhanam icchatī, taṃ vaṭṭānugataṃ savighātaṃ, handassa me Bodhimaṇḍe paṭiladdhaṃ sattavidhaṃ ariyadhanaṃ demi, lokuttaradāyajjassa naṃ sāmikaṃ karomī”ti āyasmantaṃ Sāriputtaṃ āmantesi “tena hi Sāriputta Rāhulaṃ pabbājehī”ti. Thero taṃ pabbājesi. Pabbajite ca pana kumāre rañño adhimattaṃ dukkhaṃ uppajji, taṃ adhivāsetuṃ asakkonto Bhagavantaṃ upasaṅkamitvā “sādhu bhante ayyā mātāpitūhi ananuññātaṃ puttaṃ na pabbājeyyun”ti varaṃ yāci. Bhagavā ca tassa varaṃ datvā punekadivase rājanivesane katabhattakicco ekamantaṃ nisinnena rañña “bhante tumhākaṃ dukkarakārikakāle ekā devatā maṃ upasaṅkamitvā ‘putto te kālaṅkato’ti āha, tassā vacanaṃ asaddahanto ‘na mayhaṃ putto sambodhiṃ appatvā kālaṃ karotī’ti

taṃ paṭikkhipin”ti vutte “tumhe idāni kiṃ saddahissatha, ye tumhe pubbepe aṭṭhikāni dassetvā ‘putto te mato’ti vutte na saddahitthā”ti imissā aṭṭhuppattiyā **Mahādhammapālaajātakam** kathesi, kathāpariyosāne rājā anāgāmiphale paṭiṭṭhahi.

Iti Bhagavā pitaraṃ tīsu phalesu paṭiṭṭhāpetvā bhikkhusaṃghaparivuto punadeva Rājagahaṃ gantvā Sītavane vihāsi. Tasmim samaye Anāthapiṇḍiko gahapati pañcahi sakaṭasatehi bhaṇḍaṃ ādāya Rājagahaṃ gantvā attano piyasahāyakassa seṭṭhino gehaṃ gantvā tattha Buddhassa Bhagavato uppanabhāvaṃ sutvā balavapaccūse devatānubhāvena vivaṭena dvārena Satthāraṃ upasaṅkamtivā dhammaṃ sutvā sotāpattiphale paṭiṭṭhāya dutiye divase Buddhappamukhassa saṃghassa mahādānaṃ datvā Sāvattim āgamanatthāya Satthu paṭiññaṃ gahetvā antarāmagge pañcacattālīsajoyanaṭṭhāne satasahassaṃ¹ datvā yojanike yojanike vihāraṃ kāretvā Jetavanaṃ koṭisanthārena aṭṭhārasahi hiraññaakoṭhi kiṇitvā navakammaṃ paṭṭhapesi. So majjhe Dasabalassa Gandhakuṭim kāresi, taṃ parivāretvā asītiyā mahātherānaṃ pāṭiyekkaṃ ekasannivesane āvāse ekakuṭikadvikuṭikahaṃsavatṭakadīgharassasālāmaṇḍapādivasena sesasenāsanāni pokkharāṇicaṅkamanarattiṭṭhānadivāṭṭhānāni cāti aṭṭhārasakoṭipariccā gena ramaṇīye bhūmibhāge manoramaṃ vihāraṃ kāretvā Dasabalassa āgamanatthāya dūtaṃ pāhesi. Satthā tassa vacanaṃ sutvā mahābhikkhusaṃghaparivāro Rājagahā nikkhamitvā anupubbena Sāvattinagaraṃ pāpuṇi.

Mahāseṭṭhipi kho vihāramahaṃ sajjetvā Tathāgatassa Jetavanaṃ pavisanadivase puttaṃ sabbālaṅkārapaṭimaṇḍitaṃ katvā alaṅkatapaṭiyatteheva pañcahi kumārasatehi saddhim pesesi. So saparivāro pañcavaṇṇavatthasamujjalāni pañca dhajasatāni gahetvā Dasabalassa purato ahosi, tesaṃ pacchato Mahāsubhaddā Cūlasubhaddāti dve seṭṭhidhītaro pañcahi kumārikāsatehi saddhim puṇṇaghaṭe gahetvā nikkhamimsu, tesaṃ pacchato seṭṭhibhāriyā sabbālaṅkārapaṭimaṇḍitā pañcahi mātugāmasatehi saddhim puṇṇapātiyo gahetvā nikkhami, sabbesaṃ pacchato

1. Satasahassaṃ satasahassaṃ (Sī, I)

mahāseṭṭhi ahatavatthanivattho ahatavatthanivattheheva pañcahi seṭṭhisatehi saddhiṃ Bhagavantam abbhuggaṇchi. Bhagavā imam upāsakaparisam purato katvā mahābhikkhusamghaparivuto attano sarīrappabhāya suvaṇṇarasasekasiñcanāni viya vanantarāni kurumāno anantāya Buddhalīlāya¹ aparimāṇāya² Buddhasiriyā Jetavanavihāram pāvisi.

Atha nam Anāthapiṇḍiko āpucchi “kathāham bhante imasmiṃ vihāre paṭipajjāmī”ti. Tena hi gahapati imam vihāram āgatānāgatassa cātuddisassa bhikkhusamghassa paṭiṭṭhāpehīti. “Sādhu bhante”ti mahāseṭṭhi suvaṇṇabhiṅgāram ādāya Dasabalassa hatthe udakam pātetvā “imam Jetavanavihāram āgatānāgatassa cātuddisassa Buddhappamukhassa bhikkhusamghassa dammī”ti adāsi. Satthā vihāram paṭiggahetvā anumodanam karonto—

“Sītam uṇham paṭihanti, tato vālamigāni ca.

Sarīsape³ ca makase, sisire cāpi vuṭṭhiyo.

Tato vātātapo ghorō, sañjāto paṭihaññati.

Leṇatthañca sukhatthañca, jhāyitum ca vipassitum.

Vihāradānam samghassa, aggam Buddhena vaṇṇitam.

Tasmā hi paṇḍito poso, sampassam atthamattano.

Vihāre kāraye ramme, vāsayettha bahussute.

Tesam annaṇca pānaṇca, vatthasenāsanāni ca.

Dadeyya ujubhūtesu, vipasannena cetasā.

Te tassa dhammam desenti, sabbadukkhāpanūdanam.

Yam so dhammam idhaññāya, parinibbāti anāsavo”ti⁴—

vihārānisamsam kathesi. Anāthapiṇḍiko dutiyadivasato paṭṭhāya vihāramaham ārabhi. Visākhāya vihāramaho catūhi māsehi niṭṭhito,

1. Buddhalīlāya (Sī, I)

3. Sirimsape (Sī, I)

2. Appaṭimāya (I, Ka)

4. Vi 4. 291. 292 piṭṭhesu.

Anāthapiṇḍikassa pana vihāramaho navahi māsehi niṭṭhāsi. Vihāramahepi aṭṭhāraseva koṭiyo pariccāgaṃ agamaṃsu. Iti ekasmiṃyeva vihāre catupaṇṇāsakoṭisaṅkhaṃ dhanam pariccaji.

Atīte pana Vipassissa Bhagavato kāle Punabbasumitto nāma seṭṭhi suvaṇṇiṭṭhakāsanthārena kiṇitvā tasmiṃyeva ṭhāne yojanappamāṇam saṃghārāmaṃ kāresi. Sikhissa pana Bhagavato kāle Sirivaḍḍho nāma seṭṭhi suvaṇṇaphālasanthārena kiṇitvā tasmiṃyeva ṭhāne tigāvutappamāṇam saṃghārāmaṃ kāresi. Vessabhussa Bhagavato kāle Sotthiyo nāma seṭṭhi suvaṇṇahatthipadasanthārena kiṇitvā tasmiṃyeva ṭhāne adḍhayojanappamāṇam saṃghārāmaṃ kāresi. Kakusandhassa Bhagavato kāle Accuto nāma seṭṭhi suvaṇṇiṭṭhakāsanthārena kiṇitvā tasmiṃyeva ṭhāne gāvutappamāṇam saṃghārāmaṃ kāresi. Koṇāgamanassa Bhagavato kāle Uggo nāma seṭṭhi suvaṇṇakacchapasanthārena kiṇitvā tasmiṃyeva ṭhāne adḍhagāvutappamāṇam saṃghārāmaṃ kāresi. Kassapassa Bhagavato kāle Sumaṅgalo nāma seṭṭhi suvaṇṇayaṭṭhisanthārena kiṇitvā tasmiṃyeva ṭhāne soḷasakarīsappamāṇam saṃghārāmaṃ kāresi. Amhākaṃ pana Bhagavato kāle Anāthapiṇḍiko nāma seṭṭhi kahāpaṇakoṭisanthārena kiṇitvā tasmiṃyeva ṭhāne aṭṭhakarīsappamāṇam saṃghārāmaṃ kāresi. Idam kira ṭhānam sabbabuddhānam avijahitaṭṭhānameva.

Iti Mahābodhimaṇḍe sabbaññutappattito yāva mahāparinibbānamañcā yasmim yasmim ṭhāne Bhagavā vihāsi. Idam **Santikenidānam** nāmāti veditabham.

Nidānakathā niṭṭhitā.

Therāpadāna

1. Buddhavagga

Abbhantaranidānavañṇanā

5. “Atha Buddhāpadānāni, suṇātha suddhamānasā.

Timsapāramisampunṇā, Dhammarājā asaṅkhiyā”ti—

Ettha **athā**ti adhikārantarūpadassanatthe nipātapadam,
vibhattiyuttāyuttanipātadvayesu vibhattiyuttanipātapadam. Atha vā—

Adhikāre maṅgale ceva, nipphannatthevadhāraṇe.

Anantarepagamane¹, atha-saddo pavattati.

Tathā hi—

“Adhikiccam adhiṭṭhānam, adhi-attham vibhāsati.

Seṭṭhajeṭṭhakabhāvena, adhikāro vidhīyate”ti—

vuttattā Buddhānam samattimsapāramidhammānam adhikiccato,
seṭṭhajeṭṭhato adhikāraṭṭhena atha-saddena yuttamapadānānīti.
Tividhabodhisattānam pūjāmaṅgalasabhāvato “pūjā ca pūjaneyyānam, etaṁ
maṅgalamuttaman”ti vacanato² maṅgalaṭṭhena atha-saddena
yuttamapadānānīti. Buddhādīnam Bhagavantānam sampattikicassa
arahattamaggena nipphannato nipphannaṭṭhena atha-saddena
yuttamapadānānīti. Buddhādīnam arahattamaggādikusalato aññakusalānam
abhāvato avadhāraṇaṭṭhena nivāraṇaṭṭhena atha-saddena yuttamapadānānīti.
Khuddakapāṭhasaṅgahānantaram saṅgahitanti anantaraṭṭhena atha-saddena
yuttamapadānānīti. Ito khuddakapāṭhato paṭṭhāyāti apagamanaṭṭhena atha-
saddena yuttamapadānānīti.

Buddhoti ettha bujjihitā saccānīti Buddho, bodhetā pajāyāti Buddho,
sabbaññutāya Buddho, sabbadassāvītāya Buddho, anaññaneyyatāya Buddho,

1. Anantare ca gamane (Sī, I)

2. Khu 1. 3, 319 piṭṭhesu.

visavitāya Buddho, khīṇāsavasasāṅkhātena Buddho, nirupakkilesasāṅkhātena Buddho, pabbajjāsāṅkhātena Buddho, adutiyaṭṭhena Buddho, taṇhāpahānaṭṭhena Buddho, ekāyanamaggaṃ gatoti Buddho, eko anuttaraṃ sammāsambodhiṃ abhisambuddhoti Buddho, abuddhivihatattā buddhipaṭilābhā Buddho, buddhi Buddhāṃ bodhoti anattantarametaṃ¹. Yathā nīlādivaṇṇayogato paṭo “nīlo paṭo ratto paṭo”ti vuccati, evaṃ Buddhaguṇayogato Buddho. Atha vā “bodhi” vuccati catūsu maggesu ñāṇaṃ, tena ñāṇena sakaladiyaḍḍhasahassakilesārigaṇe khepetvā nibbānādhigamanato ñāṇaṃ “bodhi”ti vuccati. Tena sampayutto samaṅgīpuggalo Buddho. Teneva ñāṇena Paccekabuddhopi sabbakilese khepetvā nibbānamadhigacchati. Buddhānaṃ pana catūsu asaṅkhyeyyesu kappasatasahassesu ca pāramiyo pūretvā bodhiñāṇassādhigatattā ca indriyaparopariyattañāṇamahākaraṇāsamāpattiñāṇayamakapāṭiḥirañāṇasabba ññutaññāṇa-anāvaraṇa-āsayaṇusayādi-asādhāraṇañāṇaṃ samadhigatattā ca ekāyapi dhammadesanāya asaṅkhyeyyasattanikāye dhammāmatāṃ pāyevā nibbānassa pāpanato ca tadeva ñāṇaṃ Buddhānamevādhikabhāvato tesameva Sambuddhānaṃ apadānaṃ kāraṇaṃ **Buddhāpadānaṃ**. Tañhi duvidhaṃ kusālākusalavasena. Paccekabuddhā pana na tathā kātuṃ samatthā, annādiṭṭhāyadāyakaṇaṃ² saṅghaṃ karontāpi—

“Icchitaṃ patthitaṃ tuyhaṃ, hipameva samijjhatu.

Pūrentu cittaśaṅkappā, cando pannaraso yathā.

Icchitaṃ patthitaṃ tuyhaṃ, hipameva samijjhatu.

Pūrentu cittaśaṅkappā, maṇi jotiraso yathā”ti³—

imāhi dvīhiyeva gāthāhi dhammaṃ desenti. Desentāpi asaṅkhyeyyasattanikāye bodhetuṃ na sakkuṇanti, tasmā na Sabbaññubuddhasadisā hutvā paṭi-ekkaṃ visuṃ Buddhāti Paccekabuddhā. Tesāṃ apadānaṃ kāraṇaṃ **Paccekabuddhāpadānaṃ**.

1. Buddho Buddhi Buddhāṃ bodhoti atthantarametaṃ (Sī), Buddho Buddhi Buddhāṃ bodheti atthantarametaṃ (I)

2. Samatthāti paccayadāyakaṇaṃ (Sī)

3. Dī-Ṭṭha 2. 82; Aṃ-Ṭṭha 1. 146; Dhammapada-Ṭṭha 1. 127 piṭṭhesu.

Ciraṃ ʒitāti therā. Atha vā thiratarā¹ sīlācāramaddavādiḡeḡhi yuttāti therā. Atha vā thiravara¹ sīlasamādhipaṇṇāvimuttivimuttiṇṇāḡadassanagūeḡhi yuttāti therā. Atha vā thiratarasaṅkhātapaṇītānuttarasantiṇibbānamadhigatāti therā, therānaṃ apadānāni **Therāpadānāni**. Tathā tādiḡeḡhi yuttāti therī, therīnaṃ apadānāni **Therīpadānāni**. Tesu Buddhāpadāne pañceva apadānāni, pañceva suttantā. Tenāhu porāṇā—

“Pañceva apadānāni, pañca suttāni yassa ca.

Idaṃ Buddhāpadānanti, paḡhamāṃ anulomato”ti.

Paccekabuddhāpadānepi pañceva apadānāni, pañceva suttantā. Tenāhu porāṇā—

“Pañceva apadānāni, pañca suttāni yassa ca.

Idaṃ Paccekabuddhāpadānanti, dutiyaṃ anulomato”ti.

Therāpadānesu dasādhikapañcasatāpadānāni, vaggato ekapaṇṇāsa vaggā. Tenāhu porāṇā—

“Pañcasatadasapadānāni, ekapaṇṇāsa vaggato.

Idaṃ Therāpadānanti, tatiyaṃ anulomato”ti.

Therī-apadānesu cattālīsaṃ apadānāni, vaggato caturo vaggā. Tenāhu porāṇā—

“Cattālīsaṃ padānāni, catuvaggāni yassa ca.

Idaṃ Therīpadānanti, catutthaṃ anulomato”ti.

Apadānanti ettha apadāna-saddo kāraṇagahaṇa-apagamanapaṭipāṭi-akkosanādisu dissati. Tathā hi esa “khattiyānaṃ apadānaṃ brāhmaṇānaṃ apadānaṃ”ti-ādīsu kāraṇe dissati, khattiyānaṃ kāraṇaṃ brāhmaṇānaṃ kāraṇanti attho. “Upāsakānaṃ apadānaṃ”ti-ādīsu gahaṇe dissati, saṃsuṭṭhu gahaṇanti attho. “Vāṇijānaṃ apadānaṃ suddānaṃ apadānaṃ”ti-ādīsu apagamane dissati, tato tato tesāṃ apagamananti attho.

“Piṇḍapātiko bhikkhu sapadānacāravasena piṇḍāya caratī”ti-ādīsu paṭipāṭiyā dissati, gharapaṭipāṭiyā caratīti attho. “Apatatā ime sāmāññā, apatatā ime brahmaññāti apadānetī”ti-ādīsu akkosane dissati, akkosati paribhāsati attho. Idha pana kāraṇe dissati. Tasmā Buddhānaṃ apadānāni Buddhāpadāni, Buddhakāraṇānīti attho. Gaṅgāvālukūpamānaṃ anekesaṃ Buddhānaṃ dānapāramitādisamattimsapāramitā kāraṇanti daṭṭhabbaṃ. Atha adhikārādīsu yutta-apadānāni suddhamānasā suṇāthāti sambandho.

Tattha **suddhamānasā**ti arahattamaggañāṇena diyaddhakilesasahassaṃ khepetvā ṭhitatā suddhamānasā parisuddhacittā suddhahadayā pañcasatā khīṇāsavā imasmim dhammasabhāye sannisinnā suṇātha, ohitasotā manasi karoṭhāti attho.

Ettha pana “apadānāni”ti avatvā Paccekabuddhāpadānatherāpadānatherī-apadānesu vijjamānesupi “atha Buddhāpadānāni”ti vacanaṃ khandhayamaka-āyatanadhātusaccasaṅkhāra-anusayayamakesu vijjamānesupi padhānavasena ādivasena ca “mūlayamakan”ti vacanaṃ viya, terasasaṃghādisesadve-
aniyatatiṃsanissaggiyesu vijjamānesupi padhānavasena ādivasena ca “pārājikakaṇḍo”ti vacanaṃ viya ca idhāpi padhānavasena ādivasena ca vuttanti daṭṭhabbaṃ.

“Sammāsambuddhāpadānāni”ti vattabbe “vaṇṇāgamo -pa- pañcavidhaṃ niruttan”ti niruttinayena vā “tesu vuddhilopāgamavikāraviparītādesā cā”ti suttena vā tatiyatthavācakassa **sammā**tinipātapadassa, sayamsaddatthavācakassa **sa**-nti-upasaggapadassa ca lopaṃ katvā kitantavācībuddhasaddameva gahetvā gāthābandhasukhatthaṃ “Buddhāpadānāni”ti vuttaṃ. Tasmā Sammāsambuddhāpadānānīti attho.

Iti Visuddhajanavilāsiniyā Apadānaṭṭhakathāya

Abbhantaranidānavajjanā niṭṭhitā.

1. Buddha-apadānavañṇanā

Idāni abbhantaranidānānantaraṃ Apadānaṭṭhakathaṃ kathetukāmo—

“Sapadānaṃ apadānaṃ, vicitrāyadesanaṃ.

Yaṃ Khuddakanikāyasmim, saṅgāyimsu Mahesayo.

Tassa dāni anuppatto, atthasaṃvaṇṇanākkamo”ti.

Tattha yaṃ apadānaṃ tāva “sakalaṃ Buddhavacanaṃ ekavimuttirasanaṃ”ti vuttattā ekarase saṅghaṃ gacchati, dhammavinayavasena dvidhāsaṅgahe dhamme saṅghaṃ gacchati, paṭhamamajjhimapacchimabuddhavacanesu majjhimabuddhavacane saṅghaṃ gacchati, Vinayābhidhammasuttantapiṭakesu Suttantapiṭake saṅghaṃ gacchati, Dīghanikāyamajjhimasāmyutta-aṅguttarakhuddakanikāyesu pañcasu Khuddakanikāye saṅghaṃ gacchati, Suttaṃ Geyyaṃ Veyyākaraṇaṃ Gāthā Udānaṃ Itivuttakaṃ Jātakaṃ Abbhutadhammaṃ Vedallanti navasu sāsanaṅgesu gāthāya saṅghaṃ hitaṃ.

“Dvāsīti¹ Buddhato gaṇhiṃ, dvesahassāni bhikkhuto.

Caturāsītisahassāni, yeme dhammā pavattino”ti—

evaṃ vuttacaturāsītisahassadhammakkhandhesu katipayadhammakkhandhasaṅghaṃ hitaṃ hotīti.

Idāni taṃ apadānaṃ dassento “**tiṃsapāramisampunṇā, Dhammarājā asaṅkhiyā**”ti āha. Tattha dasapāramitāva pacchimamajjhimukkaṭṭhavasena dasapāramīdasa-upapāramīdasaparamatthapāramīnaṃ vasena samattiṃsapāramī. Tāhi saṃsuṭṭhu punṇā sampunṇā samannāgatā samaṅgībhūtā ajjhāpannā saṃyuttāti **tiṃsapāramisampunṇā**. Sakalalokattayavāsine sattānikāye mettākaraṇāmuditā-upekkhāsaṅkhātāhi catūhi brahmavihārasamāpattīhi vā phalasamāpattivihārena vā ekacittabhāvena attano ca kāye rañjenti allīyāpentīti rājāno, dhammena rājāno **Dhammarājā**, itthambhūtā Buddhā. Dasa sata sahassa dasasahassa satasahassa dasasatasahassa koṭipakoṭi koṭippakoṭi nahuta ninnahuta akkhobhiṇi bindu abbuda nirabbuda-ahaha ababa aṭaṭa sogandhika uppala kumuda puṇḍarika paduma kathāna mahākathāna asaṅkhyeyyānaṃ vasena **asaṅkhiyā** saṅkhārahitā Dhammarājāno atītā vigatā niruddhā abbatthānaṃ gatāti adhippāyo.

1. Dvāsītiṃ (Sī, I)

6. Tesu atītabuddhesu katādhikārañca attanā bodhisattabhūtena cakkavattiraññā hutvā katasambhārañca Ānandattherena puṭṭho Bhagavā “**sambodhiṃ Buddhaseṭṭhānaṃ**”ti-ādimāha. Bho Ānanda mama apadānaṃ suṇohīti adhippāyo. Ānanda ahaṃ pubbe bodhisambhārapūraṇakāle cakkavattirājā hutvā seṭṭhānaṃ pasatṭhānaṃ paṭividdhacatusaccānaṃ Buddhānaṃ sambodhiṃ catusaccamaggañāṇaṃ sabbaññutaññāṇaṃ vā sirasā abhivādayeti sambandho. **Sasaṃghe** sāvakasaṃghasahite **Lokanāyake** Lokajeṭṭhe Buddhhe dasahi aṅgulīhi ubhohi hatthapuṭehi **namassitvā** vanditvā **sirasā** sīsena **abhivādaye** ādarena thomaṇaṃ katvā paṇāmaṃ karomīti attho.

7. **Yāvataṃ Buddhakhettesū**ti dasasahassacakkavāḷesu Buddhakhettesu **ākāsaṭṭhā** ākāsaḡatā **bhūmaṭṭhā** bhūmitaḡatā veḷuriyādayo satta **ratanaṃ asaṅkhiyā** saṅkhārahitaṃ **yāvataṃ** yattakā **vijjanti**. Tāni sabbāni **manasā** cittaena **samāhare**, saṃ suṭṭhu cittaena¹ adhiṭṭhahitvā āharissāmīti attho, mama pāsādassa sāmantaṃ rāsiṃ karomīti attho.

8. **Tattha rūpiyabhūmiyanti** tasmim̐ anekabhūmimhi pāsāde rūpiyamayaṃ rajatamayaṃ bhūmiṃ nimmitanti² attho. **Ahaṃ ratanamayaṃ** sattahi ratanehi nimmitaṃ anekasatabhūmikaṃ **pāsādaṃ ubbiddhaṃ** uggataṃ **nābhamuggataṃ** ākāse jotamānaṃ **māpayinti** attho.

9. Tameva pāsādaṃ vaṇṇento “**vicittathambhaṇaṃ**”tyādimāha. Vicittehi anekehi masāragallādivaṇṇehi thambhehi ussāpitaṃ **sukataṃ** suṭṭhu kataṃ lakkhaṇayuttaṃ ārohapariṇāhavasena suṭṭhu **vibhattaṃ** anekakoṭṭisaḡagghanatoraṇanimmitattā **mahārahaṃ**. Punapi kiṃ visiṭṭhaṃ? **Kanakamayasaṅghāṭaṃ** suvaṇṇehi katatulāsaṅghāṭavalayehi yuttaṃ, tattha ussāpitakontehi ca chattehi ca **maṇḍitaṃ** sobhitaṃ pāsādanti sambandho.

10. Punapi pāsādasseva sobhaṃ vaṇṇento “**paṭhamā veḷuriyābhūmiṃ**”tyādimāha. Tassa anekasatabhūmipāsādassa **subhā** iṭṭhā kantā

1. Saṃsuddhacitto (Sī)

2. Bhūmi nimmitāti (Sī, I)

manāpā **abbhasamā** valāhakapaṭalasadisā **vimalā** nimmalā
 veḷuriyamaṇimayā nīlavaṇṇā **paṭhamā bhūmi** ahoṣīti attho.
 Jalajanaḷinapadumehi **ākiṇṇā** samaṅgībhūtā varāya uttamāya
kañcanabhūmiyā suvaṇṇabhūmiyāva sobhatīti attho.

11. Tasseva pāsādassa **kāci bhūmi pavāḷamsā** pavāḷakoṭṭhāsā
pavāḷavaṇṇā, kāci bhūmi **lohitakā** lohitavaṇṇā, kāci bhūmi **subhā** manoharā
indagopakavaṇṇābhā rasmiyo niccharamānā, kāci bhūmi dasa **disā**
obhāsatiti attho.

12. Tasminyeva pāsāde **niyyūhā** niggatapamukhasālā ca **suvibhattā**
 suṭṭhu vibhattā koṭṭhāsato visum visum katā **sīhapañjarā** sīhadvārā ca.
Caturo vedikāti catūhi vedikāvalayehi jālakavāṭehi ca **manoramā** mana-
 allīyanakā **gandhāveḷā** gandhadāmā ca olambantīti attho.

13. Tasminyeva pāsāde **sattaratanabhūsitā** sattaratanehi sobhitā
 kūṭāgārā. Kim bhūtā? **Nīlā** nīlavaṇṇā, **pītā** pītavaṇṇā suvaṇṇavaṇṇā, **lohitakā**
 lohitakavaṇṇā rattavaṇṇā, **odātā** odātavaṇṇā setavaṇṇā, **suddhakālākā**
 amissakālavaṇṇā, **kūṭāgāravarūpetā** kūṭāgāravarehi kaṇṇikakūṭāgāravarehi
 upeto samannāgato so pāsādoti attho.

14. Tasminyeva pāsāde **olokamayā** uddhammukhā **padumā** supupphitā
 padumā sobhanti, sīhabyagghādīhi vālamigagaṇehi ca
 hamsakoṇcamayūrādipakkhisamūhehi ca **sobhito** so pāsādoti attho. Ati-ucco
 hutvā nabhamuggatattā nakkhattatārakāhi ākiṇṇo **candasūrehi**
 candasūriyarūpehi ca **maṇḍito** so pāsādoti attho.

15. So eva cakkavattissa pāsādo **hemajālana** suvaṇṇajālana **sañchanno**,
soṇṇakiṇkaṇikāyuto suvaṇṇakiṇkaṇikajālehi yuto samannāgatoti attho.
Manoramā manallīyanakā **soṇṇamālā** suvaṇṇapupphapantiyo **vātavegena**
 vātappahārena **kūjanti** saddam karontīti attho.

16. ()¹ **Mañjetṭhakam** mañjittḥavaṇṇam **lohitakam** lohitavaṇṇam **pītakam** pītavaṇṇam **haripiñjaram** jambonadasuvaṇṇavaṇṇam pañjaravaṇṇaṇca dhajam **nānāraṅgehi** anekehi vaṇṇehi **sampītaṁ** rañjitaṁ dhajam **ussitaṁ** tasmim pāsāde ussāpitaṁ. **Dhajamālīnīti** līṅgavipallāsavasena vuttaṁ, dhajamālāyutto so pāsādoti attho.

17. Tasmim pāsāde attharaṇādayo vaṇṇento “**na nam² bahū**”tyādimāha. Tattha nam pāsādam bahūhi³ avijjamānam nāma natthīti attho, **nānāsayanavicittā** anekehi attharaṇehi vicittā sobhitā mañcapīṭhādisayanā **anekasatā** anekasatasankhyā, kimbhūtā? **Phalikā** phalikamaṇimayā phalikāhi katā⁴, **rajaṭāmāyā** rajatehi katā, **maṇimayā** nilamaṇīhi katā, **lohitaṅgā** rattajātimaṇīhi katā, **masāragallamayā** kabaravaṇṇamaṇīhi katā, **saṇhakāsikasanthatā** saṇhehi sukhumehi kāsikavatthehi atthatā.

18. **Pāvurāti** pāvuraṇā, kīdisā? **Kambalā** lomasuttehi katā, **dukulā** dukūlapaṭehi katā, **cīnā** cīnapaṭehi katā, **pattunṇā** pattunṇadesa jātaṭehi katā, **paṇḍu** paṇḍuvaṇṇā **vicittattharaṇam** anekehi attharaṇehi pāvuraṇehi ca vicittam **sabbaṁ** sayanam **manasā** cittena **aham paññapesinti** attho.

19. Tadeva pāsādam vaṇṇento “**tāsu tāsveva bhūmisū**”ti-ādimāha. Tattha **ratanakūṭalaṅkatanti** ratanamayakūṭehi ratanakaṇṇikāhi alaṅkataṁ sobhanti attho. **Maṇiverocanā ukkāti** verocanamaṇīhi rattamaṇīhi katā **ukkā** daṇḍapadīpā. **Dhārayantā sutiṭṭhareti** ākāse suṭṭhu dhārayantā gaṇhantā anekasatajanā suṭṭhu tiṭṭhantīti attho.

20. Puna tadeva pāsādam vaṇṇento “**sobhanti esikāthambhā**”ti-ādimāha. Tattha **esikāthambhā** nāma nagaradvāre sobhanatthāya

1. (Tameva pāsādam dhajamālīni dhajapantīni, kim bhūtam) (I)

2. Nānā (I)

3. Tattha yaṁ na pāsāde tam na bahū (Sī), tattha yaṁ nam pāsādam nānā bāhūti (I)

4. Phalikamaṇīhi katā (Sī, I)

nikhātā thambhā¹, **subhā** iṭṭhā, **kañcanatoraṇā** suvaṇṇamayā, **jambonadā** jambonadasuvaṇṇamayā ca, **sāramayā** khadirarukkhasāramayā ca **rajatamayā** ca toraṇā sobhanti, esikā ca toraṇā ca taṃ pāsādaṃ sobhayantīti attho.

21. Tasmiṃ pāsāde **suvibhattā anekā sandhī** kavāṭehi ca aggaḷehi ca **cittitā** sobhitā sandhiparikkhepā sobhayantīti attho, **ubhatoti** tassa pāsādassa ubhosu passesu **puṇṇaghaṭṭā** anekehi padumehi anekehi ca uppalehi **saṃyutā** puṇṇā taṃ pāsādaṃ sobhayantīti attho.

22-3. Evaṃ pāsādassa sobhaṃ vaṇṇetvā ratanamayaṃ pāsādaṇca sakkārasammānaṇca pakāsento “**atīte Sabbabuddhe cā**”ti-ādimāha. Tattha **atītetī** atikkante vigate kāle jāte bhūte **sasaṃghe** sāvakasamūhasahite **sabbe Lokanāyake** Buddhe sabhāvena² pakativāṇṇena **rūpena** saṇṭhānena ca **sasāvake** sāvakasahite **Buddhe**³ **nimminivā** yena dvārena pāsādo pavisitabbo hoti, **tena dvārena pavisitvā sasāvakā sabbe Buddhā sabbasoṇṇamaye** sakalasuvaṇṇamaye **pīthe nisinnā ariyamaṇḍalā** ariyasamūhā ahesunti attho.

24-5. **Etarahi** vattamāne kāle **anuttarā** uttaravirahitā **ye** ca **Buddhā atthi** saṃvijjanti, te ca **Paccekabuddhe anekasate sayambhū** sayameva bhūte aññācariyarahite **aparājite** khandhakilesābhisaṅkhāramaccudevaputtamārehi aparājite jayamāpanne santappesinti attho. **Bhavanam** mayhaṃ pāsādaṃ atītakāle ca vattamānakāle ca **sabbe Buddhā samāruhum**⁴ saṃ suṭṭhu āruhimīsūti attho.

26. **Ye dibbā** divi bhavā dibbā devaloke jātā **ye** ca **bahū kapparukkhā atthi**. **Ye** ca **mānusa** manusse jātā **ye** ca **bahū kapparukkhā atthi**, tato **sabbaṃ dussaṃ samāhantvā**⁵ saṃ suṭṭhu āharitvā tecīvarāni kāretvā te Paccekabuddhe ticīvarehi **acchādemīti** sambandho.

1. Nikhāta-ayathambhā (Sī, I)

2. Sasāvake (Ka)

3. Paccekabuddhe (Sī, I)

4. Samāharim (Pāḷiyam)

5. Samāhantā (Pāḷiyam)

27. Evaṃ ticīvarehi acchādetvā pārūpāpetvā tesāṃ nisinnānaṃ Paccekabuddhānaṃ **sampannaṃ** madhuraṃ **khajjaṃ** khāditaḅbaṃ pūvādi kiñci, madhuraṃ **bhojjaṃ** bhuñjitabbaṃ āhārañca, madhuraṃ **sāyaṇīyaṃ** lehaṇīyañca, **sampannaṃ** madhuraṃ pivitaḅbaṃ aṭṭhapānañca, **bhojanaṃ** bhuñjitabbaṃ āhārañca, **subhe** sundare **mañimaye** selamaye **patte saṃ** suṭṭhu **pūretvā adāsīṃ** paṭiggahāpesinti attho.

28. **Sabbe te ariyamaṇḍalā** sabbe te ariyasamūhā, **dibbacakkhu¹ samā** **hutvā maṭṭhā**ti dibbacakkhusamaṅgino hutvā maṭṭhā kilesehi rahitattā siliṭṭhā sobhamānā **cīvarasaṃhyutā** ticīvarehi samaṅgībhūtā madhurasakkharāhi ca telena ca madhuphāṇitehi ca **paramannena** uttamaṇa annena ca mayā **tappitā** appitā paripūrītā ahesunti attho.

29. Te evaṃ santappitā ariyamaṇḍalā **ratanagabbhaṃ** sattahi ratanehi nimmitagabbhaṃ gehaṃ **pavisitvā guhāsaya** guhāyaṃ sayamānā **kesarīva** kesarasīhā iva **mahārahaṃhi sayane** anagghe mañce **sīhaseyyamakappayum** yathā sīho migarājā dakkhiṇapassena sayanto pāde pādaṃ accādhāya dakkhiṇaḅhatthaṃ sīsūpadhānaṃ katvā vāmahaḅhatthaṃ ujukaṃ ṭhapetvā vāladhiṃ antarasatthiyaṃ katvā niccalo sayati, evaṃ seyyaṃ kappayum karimsūti attho.

30. Te evaṃ sīhaseyyaṃ kappetvā **sampajānā** satisampajāññasampannā. **Samuṭṭhāya** saṃ suṭṭhu uṭṭhahitvā **sayane pallaṅkamābhujum** ūrubaddhāsaṇaṃ karimsūti attho.

31. **Gocaraṃ sabbabuddhānanti** sabbesaṃ atītānāgatānaṃ Buddhānaṃ gocaraṃ ārammaṇabhūtaṃ **jhānaratisamappitā** jhānaratiyā saṃ suṭṭhu appitā samaṅgībhūtā ahesunti attho, **aññe dhammāni desentīti** tesu Paccekabuddhesu aññe ekacce dhamme desenti, **aññe ekacce iddhiyā** paṭhamādiijhānakīlayā **kīlanti** ramanti.

32. **Aññe** ekacce **abhiññā** pañca abhiññāyo **vasibhāvītā** vasīkarimsu², pañcasu abhiññāsu āvajjanasamāpajjanavuṭṭhāna-adhiṭṭhānapaccavekkhaṇasaṅkhātāhi pañcavasitāhi vasībhāvaṃ itā gatā pattā

1. ...vatta... (Pāliyaṃ)

2. Vasaṃ karimsu (Sī, I)

abhiññāyo **appenti** samāpajjanti. **Aññe** ekacce **anekasahassiyo vikubbanāni** ekopi hutvā bahudhā hoti, bahudhāpi hutvā eko hotīti evamādīni iddhivikubbanāni **vikubbanti** karontīti attho.

33. **Buddhāpi Buddheti** evaṃ sannipatitesu Paccekabuddhesu sabbaññutaññāpassa **visayaṃ** ārammaṇabhūtaṃ pañhaṃ **Buddhā** **Buddhe** **pucchantīti** attho. Te **Buddhā** atthagambhīratāya **gambhīraṃ nipuṇaṃ** sukhumaṃ **ṭhānaṃ** kāraṇaṃ **paññāya vinibujjhare** visesena niravasesato bujjhanti.

34. Tadā mama pāsāde sannipatitā **sāvakāpi** **Buddhe** pañhaṃ **pucchanti**, **Buddhā sāvake** sisse pañhaṃ **pucchanti**, **te** **Buddhā** ca **sāvakā** ca **aññamaññaṃ** pañhaṃ **pucchitvā** aññamaññaṃ **byākaronti** vissajjenti.

35. Puna te sabbe ekato dassento “**Buddhā Paccekabuddhā cā**”ti-ādimāha. Tattha **Buddhā** Sammāsambuddhā **Paccekabuddhā** ca **sāvakā** ca sissā **paricārakā** nissitakā ete sabbe **sakāya** sakāya **ratiyā** ramamānā sallīnā¹ mama **pāsāde** **abhiramantīti** attho.

36. Evaṃ tasmim Vejayantapāsāde Paccekabuddhānaṃ ācārasampattim dassetvā idāni attano ānubhāvaṃ dassento so Tilokavijayo cakkavattirājā “**chattā tiṭṭhantu ratanā**”ti-ādimāha. Tattha **ratanā** sattaratanamayā **chattā kañcanāveḷapantikā** suvaṇṇajālehi olambitā **tiṭṭhantu**. **Muttājālaparikkhittā** muttājālehi parivāritā **sabbe** **chattā** mama **matthake** muddhani **dhārentūti** cintitamatteyeva **chattā** pātubhūtā hontīti attho.

37. **Soṇṇatāarakacittitā** suvaṇṇatāarakāhi daddallamānā² **celavitānā** **bhavantu** nibbattantu. **Vicittā** anekavaṇṇā **malyavitatā** pupphapatthaṭṭhā **sabbe** anekavitānā **matthake** nisīdanaṭṭhānassa uparibhāge **dhārentūti** attho.

38-40. **Malyadāmehi** anekasugandhapupphadāmehi **vitatā** parikiṇṇā **gandhadāmehi** candanakuṅkumatagarādisugandhadāmehi **sobhitā** pokkharaṇīti

1. Allīnā (Ka)

2. Daddaḷhamānā (Ka)

sambandho. **Dussadāmehi** pattuṇṇacīnādi-anagghadussadāmehi **parikiṇṇā** sattaratanadāmehi bhūsitā alaṅkatā pokkharāṇī. **Pupphābhikiṇṇā** campakasaḷalasogandhikādisugandhapupphehi **abhikiṇṇā** suṭṭhu vicittā sobhitā, punarapi kimbhūtā pokkharāṇī? Surabhigandhasugandhehi bhūsitā vāsītā. Samantato **gandhapañcaṅgulalaṅkatā** pañcahi aṅgulehi limpitagandhehi alaṅkatā, **hemacchadanachādītā** suvaṇṇachadanehi suvaṇṇavitānehi chādītā pāsādassa **cātuddisā** pokkharāṇiyo padumehi ca uppalehi ca suṭṭhu santhatā patthaṭā suvaṇṇarūpe suvaṇṇavaṇṇā **khāyantu**, **padmareṇurajuggatā** padumareṇūhi dhūlihi ca ākiṇṇā pokkharāṇiyo sobhantūti attho.

41. Mama Vejayantapāsādassa samantato **pādapā** campakādayo rukkhā sabbe pupphantu ete puppharukkhā. **Sayameva pupphā muñcitvā** vigaḷitvā gantvā **bhavanam okirum**, okiṇṇā pāsādassa upari karontūti attho.

42. **Tattha** tasmim mama Vejayantapāsāde **sikhino** mayūrā **naccantu**, **dibbahaṃsā** devatāhaṃsā **pakūjare** saddam karontu, **karavīkā ca** madhurasaddā kokilā **gāyantu** gītavākyam karontu, apare anuttā ca **dijasamghā** pakkhino samūhā pāsādassa **samantato** madhuraravam ravantūti attho.

43. **Pāsādassa samantato sabbā** ātatavitatādayo **bheriyo vajjantu** haññantu, **sabbā tā** anekatantiyo **vīṇā rasantu** saddam karontu, **sabbā** anekappakārā **saṅgītiyo** pāsādassa samantato **vattantu** pavattantu gāyantūti attho.

44-5. **Yāvatā** yattake thāne **Buddhakhettamhi** dasasahassicakkavāḷe **tato pare cakkavāḷe**, **jotisampannā** pabhāsampannā **acchinnā mahantā** samantato **ratanāmayā** sattahi ratanehi katā khacitā **soṇṇapallāṅkā** suvaṇṇapallāṅkā **tiṭṭhantu**, pāsādassa samantato **dīparukkhā** padīpadhāraṇā telarukkhā **jalantu**, padīpehi pajjalantu, **dasasahassiparamparā** dasasahassīnam paramparā dasasahassiyo **ekapajjotā** ekapadīpā viya **bhavantu** ujgotantūti attho.

46. Naccagītesu chekā **gaṇikā** naccitthiyo ca **lāsikā** mukhena saddakārikā ca **pāsādassa samantato naccantu, accharāgaṇā** devitthisamūhā naccantu, **nānāraṅgā** anekavaṇṇā nānāraṅgamaṇḍalā pāsādassa samantato naccantu **padissantu** pākaṭā hontūti attho.

47. Tadā ahaṃ Tilokavijayo nāma cakkavattirājā hutvā sakalacakkavāle **dumagge** rukkhagge **pabbatagge** Himavantacakkavālapabbatādīnaṃ agge Sinerupabbatamuddhani ca sabbaṭṭhānesu **vicittaṃ** anekavaṇṇavicittaṃ **pañcavaṇṇikaṃ** nilapītādipañcavaṇṇaṃ **sabbaṃ dhajaṃ ussāpemīti** attho.

48. **Narā** lokantarā narā ca nāgalokato **nāgā ca** devalokato **gandhabbā** ca **devā** ca **sabbe upentu** upagacchantu, **te** narādayo **namassantā** mama namakkāraṃ karontā **pañjalikā** katahatthapuṭā mama Vejayaṇṇaṃ **pāsādaṃ** parivārayunti attho.

49. Evaṃ so Tilokavijayo cakkavattirājā pāsādassa ca attano ca ānubhāvaṃ vaṇṇetvā idāni attanā sampatti¹ katapuññaphalaṃ samādapento “**yaṃ kiñci kusalaṃ kamman**”ti-ādimāha. **Yaṃ kiñci kusalakammasaṅkhataṃ kiriyaṃ kattabbaṃ** atthi, taṃ sabbaṃ **mama** mayā **kāyena** vā **vācāya** vā **manasā** vā tīhi dvārehi **kataṃ tidase sukataṃ** suṭṭhu kataṃ, Tāvatisabhavane uppajjanārahaṃ katanti attho.

50. Puna samādapento “**ye sattā saññino**”ti-ādimāha. Tattha **ye sattā** manussā vā devā vā brahmāno vā **saññino** saññāsahitā **atthi, ye ca sattā asaññino** saññārahitā asaññā **sattā santi, te sabbe sattā mayhaṃ** mayā **kataṃ puññaphalaṃ, bhāgi bhavantu** puññavantaṃ hontūti attho.

51. Punapi samādapento bodhisatto “**yesaṃ katan**”ti-ādimāha. Mayā **kataṃ** puññaṃ yehi naranāgagandhabbadevehi **suviditaṃ** nātaṃ, tesaṃ **mayā dinnāṃ puññaphalaṃ**, tasmim mayā kate puññe dinnabhāvaṃ **ye** narādayo **na jānanti, devā gantvā** tesaṃ taṃ **nivedayaṃ** ārocayunti attho.

52. **Sabbalokamhi ye sattā** āhāranissitā **jīvanti**, te sabbe sattā **manuññaṃ bhojanaṃ sabbam mama cetasā** mama cittaena **labhantu**, mama puññiddhiyā labhantūti attho.

53. **Manasā** pasannena cittaena yaṃ **dānaṃ mayā dinnam** tasmiṃ dāne cittaena **pasādaṃ āvahiṃ** uppādesiṃ. **Sabbasambuddhā** ca **paccekā** paṭi-ekkā **Jinasāvaka** ca mayā cakkavattirañña **pūjitā**.

54. **Sukatena tena kammena** saddahitvā katena kusalakammena **cetanāpaṇidhīhi** ca cittaena katapatthanāhi ca **mānusaṃ dehaṃ** manussasarīraṃ **jahitvā** chaḍḍetvā **ahaṃ Tāvatisaṃ** devalokaṃ **agacchiṃ** agamāsiṃ, Suttappabuddho viya tattha uppajjinti attho.

55. Tato Tilokavijayo cakkavattirājā kālaṅkato, tato paṭṭhāya āgate **duve bhave** dve jātiyo **pajānāmi devatte** devattabhāve **mānuse** manussattabhāve ca, tato jātidvayato **aññaṃ gatiṃ** aññaṃ upapattiṃ **na jānāmi** na passāmi¹, **manasā** cittaena **patthanāphalaṃ** patthitapatthanāphalanti attho.

56. **Devānaṃ adhiko homīti** yadi devesu jāto, āyuvaṇṇabalatejehi devānaṃ adhiko jeṭṭho seṭṭho ahosinti attho. Yadi manussesu jāto, **manujādhipo** manussānaṃ adhipati issaro **bhavāmi**, tathā rājabhūto abhirūpena rūpasampattiya ca lakkhaṇena ārohapariṇāhādilakkhaṇena ca **sampanno** sampuṇṇo uppannuppannabhava **paññāya** paramatthajānanapaññāya **asamo** samarahito, mayā sadiso koci natthīti attho.

57. Mayā katapuññasambhārena puññaphalena uppannuppannabhava **seṭṭhaṃ** pasatṭhaṃ madhuraṃ **vividhaṃ** anekappakāraṃ **bhojana**ca **anappakaṃ** bhusattaratanañca **vividhāni**, anekappakārāni pattuṇṇakoseyyādivatthāni ca **nabhā** ākāśato **maṃ** mama santikaṃ **kippaṃ** sīghaṃ **upenti** upagacchanti.

1. Na sarāmi (Sī)

58-66. **Pathabyā** pathaviyā **pabbate** ca **ākāse** ca **udake** ca **vane** ca **yaṃ** **yaṃ** yattha yattha **hatthaṃ pasāremi** nikkhipāmi, tato tato **dibbā bhakkhā** dibbā āhārā **maṃ** mama santikaṃ **upenti** upagacchanti, pātubhavantīti attho. Tathā yathākkamaṃ **sabbe ratanā. Sabbe** candanādayo **gandhā**. Sabbe **yānā** vāhanā. **Sabbe** campakanāgapunnāgādayo **mālā** pupphā. Sabbe **alaṅkāra** ābharaṇā. **Sabbā** dibbakaṇṇā. Sabbe **madhusakkharā. Sabbe** pūpādayo **khajjā** khāditabbā **maṃ** mama santikaṃ **upenti** upagacchanti.

67-68. **Sambodhivarapattiyā**ti uttamacatumaggañāṇapattiyā pāpuṇanathāya. Mayā yaṃ uttamadānaṃ kataṃ pūritaṃ, tena uttamadānena selasaṅkhātāṃ **pabbataṃ** sakalaṃ ekaninnādaṃ karonto **bahalaṃ giram**¹ puthulaṃ ghosaṃ **gajjento, sadevakaṃ** lokaṃ sakalaṃ manussadevalokaṃ **hāsayingto** somanassappattaṃ karonto **loke** sakalalokattaye vivaṭṭacchado **Buddho ahaṃ bhavāmīti** attho.

69. **Disā dasavidhā loketi** cakkavāḷaloke dasavidhā dasakoṭṭhāsā disā honti, tattha koṭṭhāse **yāyato** yāyantassa gacchantassa **antakaṃ natthīti** attho, cakkavattikāle **tasmim** mayā gatagataṭṭhāne disābhāge vā **Buddhakhettā** Buddhavisayā **asaṅkhiyā** saṅkhārahitā.

70. **Pabhā pakittitāti** tadā cakkavattirājakāle **mayhaṃ** pabhā cakkaratanamaṇiratanādīnaṃ pabhā ālokā **yamakā** yugaḷayugaḷā hutvā **raṃsivāhanā** raṃsim muṇcamānā pakittitā pākaṭā, **etthantare** dasasahassicakkavāḷantare **raṃsijālaṃ** raṃsisamūhaṃ, **āloko vipulo** bahutaro **bhave** ahoṣīti attho.

71. **Ettake lokadhātumhīti** dasasahassicakkavāḷesu **sabbe janā maṃ** **passantu** dakkhantūti attho. **Sabbe** devā **yāva brahmanivesanā**² yāva brahmalokā **maṃ anuvattantu** anukūlā bhavantu.

1. Girim (Pāliyaṃ)

2. Brahmanivesanaṃ (Pāliyaṃ)

72. **Visiṭṭhamadhunādenā**ti visatṭhena madhurena nādena, **amatabherimāhaninti** amatabherim devadundubhim paharim, **etthantare** etasmim dasasahassicakkavāḷabbhantare **sabbe janā** mama **madhuram giram** saddam **suṇantu** manasi karontu.

73. **Dhammameghena vassante** dhammadesanāmayena nādena tabbohāraparamatthagambhīramadhurasukhumatthavasse vassante vassamāne Sammāsambuddhānubhāvena **sabbe** bhikkhubhikkhunī-ādayo **anāsavā** nikkilesā **hontu** bhavantu. **Yettha pacchimakā sattāti** ettha etesu rāsibhūtesu catūsu parisasattesu ye sattā pacchimakā guṇavasena heṭṭhimakā, **te sabbe sotāpannā bhavantūti** adhippāyo.

74. Tadā Tilokavijayacakkavattirājakāle **dātabbakam** dātabbayuttakam **dānam** katvā **asesato** nissesena **sīlam** sīlapāramim **pūretvā nekkhamme** nekkhammapāramitāya **pāramim**¹ koṭim patvā **uttamam sambodhim** catumaggañāṇam **patto** bhavāmi bhaveyyam.

75. **Paṇḍite** pañṇavante medhāvino **paripucchitvā** “kim bhante kattabbam? Kim na kattabbam? Kim kusalam? Kim akusalam? Kim katvā saggamokkhadvayassa bhāgī hotī?”ti pucchitvā, evam pañṇāpāramim pūretvāti attho. **Katvā vīriyamuttamanti** uttamam seṭṭham ṭhānanisajjādīsu avicchinnam vīriyam katvā, vīriyapāramim pūretvāti attho. Sakalaviruddhajanehi kata-anādarādhivāsana **khantiyā pāramim** koṭim **gantvā** khantipāramim pūretvā **uttamam sambodhim** uttamam sambuddhattam **patto** bhavāmi bhaveyyam.

76. **Katvā dalhamadhiṭṭhānanti** “mama sarīrajīvitesu vinassantesupi puñṇakammato na viraṃissāmī”ti acalavasena dalham adhiṭṭhānapāramim katvā “sīse chijjamānēpi musāvādam na kathessāmī”ti saccapāramitāya koṭim **pūriya** pūretvā “sabbe sattā sukhī averā”ti-ādinā mettāpāramitāya koṭim patvā **uttamam sambodhim** **pattoti** attho.

77. Sajīvakā jīvakavatthūnam **lābhe** ca tesam **alābhe** ca kāyikacetasikasukhe ceva tathā **dukkhe** ca sādaraṇe kate

1. Nekkhammapāramim (Pāliyam)

sammāne ceva omāne **ca sabbattha samako** samānamānaso
upekkhāpāramim pūretvā **uttamam sambodhim patto** pāpuṇeyyanti attho.

78. **Kosajjam** kusītabhāvaṃ **bhayato** bhayavasena
“apāyadukkhabhāgi”ti **disvā** ñatvā akosajjam akusītabhāvaṃ alīnavuttim
vīriyam khemato khemavasena “nibbānagāmi”ti **disvā** ñatvā **āraddhavīriyā**
hotha bhavatha. **Esā Buddhānusāsani** esā Buddhānaṃ anusīṭṭhi.

79. **Vivādam bhayato disvāti** vivādam kalaham bhayato disvā
“apāyabhāgi”ti **disvā** ñatvā **avivādam** vivādato viramaṇam “nibbānappatti”ti
khemato disvā ñatvā **samaggā** ekaggacittā **sakhilā** siliṭṭhā mettāya
dhuragatāya sobhamānā **hothāti** attho. **Esā** kathā mantanā¹ udīraṇā
Buddhānaṃ **anusāsani** ovādadānaṃ.

80. **Pamādam** ṭhānanisajjādīsu sativippavāsenā viharaṇam **bhayato**
“nibbattanibbattaṭṭhānesu dukkhitadurūpa-appannapānatādisaṃvattanakaṃ
apāyādigamanañcā”ti **disvā** ñatvā **appamādam** sabbakiriyāsu satiyā
viharaṇam **khemato** vaḍḍhito “nibbānasampāpuṇanan”ti **disvā** paccakkhato
ñatvā **aṭṭhaṅgikam maggam** sammādiṭṭhi sammāsaṅkappo sammāvācā
sammākammanto sammā-ājīvo sammāvāyāmo sammāsati sammāsamādhīti
aṭṭha-avayavaṃ sammāsamabodhiyā maggam adhigamūpāyam **bhāvetha**
vaḍḍhetha manasi karoṭha **esā** kathā bhāsanā udīraṇā **Buddhānusāsani**
Buddhānaṃ anusīṭṭhīti attho.

81. **Samāgatā bahū Buddhāti** anekasatasahassasaṅkhyā Paccekabuddhā
samāgatā rāsibhūtā, **sabbaso** sabbappakārena **arahantā** ca khīṇāsavā
anekasatasahassā samāgatā rāsibhūtā. Tasmā te Buddhe ca **arahante ca**
vandamāne² vandanārahe **namassatha** aṅgapaccaṅganamakkārena
namassatha vandatha.

82. **Evaṃ** iminā mayā vuttappakārena **acintiyā** cintetum asakkuṇeyyā
Buddhā, Buddhadhammāti Buddhehi desitā cattāro satipaṭṭhānā -pa-

1. ...vaṇṇanā (Sī)

2. Vandamānā (Pāliyaṃ)

aṭṭhaṅgiko maggo, pañcakkhandhā, hetupaccayo ārammaṇapaccayoti-ādayo dhammā, Buddhānaṃ vā sabhāvā acintiyā cintetuṃ asakkuṇeyyā **acintīye** cintāvisayātikkaṇṭe **pasannānaṃ** devamanussānaṃ **vipāko** devamanussasampattinibbānasampattisaṅkhāto cintetuṃ asakkuṇeyyo saṅkhyātikkaṇṭo **hoti** bhavati.

Iti ettāvatā ca yathā addhānagāmino “maggaṃ no ācikkhā”ti puṭṭhena “vāmaṃ muñcitvā dakkhiṇaṃ gaṇhathā”ti vutte tena maggena gāmanigamarājadhānīsu kattabbakiccaṃ niṭṭhāpetvā puna muñcitena aparena vāmamaggena gatāpi gāmanigamādīsu kattabbakiccaṃ niṭṭhāpenti, evameva Buddhāpadānaṃ kusalāpadānavasena niṭṭhāpetvā tadeva akusalāpadānavasena vitthāretuṃ idaṃ pañhakammaṃ—

“Dukkaraṇa abbhakkhānaṃ, abbhakkhānaṃ punāparaṃ.
Abbhakkhānaṃ silāvedho, sakalikāpi ca vedanā.

Nāḷagiri sattacchedo, sīsadukkhaṃ yavakhādanaṃ.
Piṭṭhidukkhamatīsāro, ime akusalakāraṇā”ti.

Tattha paṭhamapañhe—**dukkaranti** chabbassāni dukkarakārikā. Atīte Kassapasammāsambuddhakāle bodhisatto Jotipālo nāma brāhmaṇamaṇavo hutvā nibbatto brāhmaṇajātivāsena sāsane appasanno tassa Bhagavato pilotikakammanissandena “Kassapo Bhagavā”ti sutvā “kuto muṇḍakassa samaṇassa bodhi¹, bodhi paramadullabhā”ti āha. So tena kammanissandena anekajātisatesu narakādidukkhamanubhavitvā tasseeva Bhagavato anantaraṃ teneva laddhabyākaraṇena kammaṇa jātisamsāraṃ khepetvā pariyosāne Vessantarattabhāvaṃ patvā tato cuto Tusitabhavane nibbatto. Devatāyācanena tato cavitvā Sakyakule nibbatto ñāṇassa paripākattā sakalajambudīparajjaṃ pahāya Anomānadītīre sunisitenāsinā samakuṭakesakalāpaṃ chinditvā brahmunā ānīte iddhimaye kappassa saṇṭhānakāle padumagabbhe nibbatte aṭṭha parikkhāre paṭiggahetvā pabbajitvā bodhiñāṇadassanassa tāva

aparipakkattā Buddhabhāvāya maggāmaggaṃ ajānitvā chabbassāni
 Uruvelajanapade ekāhāra-ekālopa-ekapuggala-ekamagga-
 ekāsanabhojanavasena aṭṭhicammanahārusesaṃ
 nimmaṃsarudhirapetarūpasadisasarīro **Padhānasutte**¹ vuttanayeneva
 padhānaṃ mahāvīriyaṃ dukkarakārikaṃ akāsi. So imaṃ dukkarakārikaṃ
 “sambodhiyā maggaṃ na hotī”ti cintetvā gāmanigamarājadhānīsu
 paṇītāhāraṃ paribhuñjitvā pīṇindriyo
 paripuṇṇadvattimsamahāpurisalakkhaṇo kamena Bodhimaṇḍamupagantvā
 pañca māre jinitvā Buddho jātoti.

Avacāhaṃ Jotipālo, Sugataṃ Kassapaṃ tadā.

Kuto nu bodhi muṇḍassa, bodhi paramadullabhā.

Tena kammavipākena, acarim dukkaraṃ bahuṃ.

Chabbassānuruvelāyaṃ, tato bodhimapāpuṇim.

Nāhaṃ etena maggena, pāpuṇim bodhimuttamaṃ.

Kummaggena gavesissaṃ, pubbakammena vārito.

Puññapāparikkhīṇo, sabbasantāpavajjito.

Asoko anupāyāso, nibbāyissamanāsavoti².

Dutiyapañhe—**abbhakkhānanti** abhi akkhānaṃ paribhāsaṃ. Atīte kira
 bodhisatto suddakule jāto apākaṭo appasiddho Munāli nāma dhutto hutvā
 paṭivasati, tadā mahiddhiko mahānubhāvo Surabhi nāma Paccekabuddho
 kenaci karaṇīyena tassa samīpaṭṭhānaṃ pāpuṇi, so taṃ disvāva “dussīlo
 pāpadhammo ayaṃ samaṇo”ti-ādinā abbhācikkhi. So tena akusalanissandena
 narakādīsu anekavassasahassāni dukkhamanubhavitvā imasmiṃ
 pacchimattabhāve yadā titthiyā paṭhamataraṃ Bhagavato Tusitabhavane
 vasanasamaye ca pākaṭā hutvā sakalajanaṃ vañcetvā dvāsaṭṭhidiṭṭhiyo
 dīpetvā vicaranti, tadā Tusitapurā cavitvā Sakyarājakule nibbattitvā kamena
 Buddho jāto. Titthiyā sūriyuggamane khajjopanakā viya vihatalābhasakkārā
 Bhagavati āghātaṃ bandhitvā vicaranti, tasmiṃ samaye rājagahaseṭṭhi
 Gaṅgāya jālaṃ bandhitvā kīlanto rattacandanaghaṭikaṃ disvā amhākaṃ
 gehe candanāni bahūni³, imaṃ bhamāṃ āropetvā tena

1. Khu 1. 341 piṭṭhe Suttanipāte.

2. Khu 3. 349 piṭṭhādīsu.

3. Amhākaṃ gehe rattacandanāni bahūnīti (?)

bhamakārehi pattam̐ likhāpetvā veḷuparamparāya laggetvā “ye imam̐ pattam̐ iddhiyā āgantvā gaṇhanti, tesam̐ bhattiko bhavissāmī”ti bherim̐ carāpesi.

Tadā titthiyā “naṭṭhamhā dāni naṭṭhamhā dānī”ti mantetvā Nigaṇṭho Nāṭaputto sakaparisam̐ evamāha “aham̐ veḷusamīpaṃ gantvā ākāse ullaṅganākāram̐ karomi, ‘tumhe chavadārumayaṃ pattam̐ paṭicca mā iddhim̐ karoṭhā’ti mam̐ khandhe gahetvā vārethā”ti, te tathā gantvā tathā akamsu.

Tadā Piṇḍolabhāradvājo ca Moggallāno ca tigāvute selapabbatamatthake ṭhatvā piṇḍapātagaṇhanatthāya cīvaram̐ pārupantā tam̐ kolāhalam̐ suṇim̐su. Tesu Moggallāno Piṇḍolabhāradvājam̐ “tvam̐ ākāseṇa gantvā tam̐ pattam̐ gaṇhāhī”ti āha. So “bhante tumheya Bhagavatā iddhimantānam̐ aggaṭṭhāne ṭhapitā, tumheva gaṇhathā”ti āha. Tathāpi “mayā āṇatto tvameva gaṇhāhī”ti āṇatto attanā ṭhitam̐ tigāvutam̐ selapabbatam̐ pādāle laggetvā ukkhaliyā pidhānam̐ viya sakalarājagahanagaram̐ chādesi, tadā nagaravāsino phalīkapabate āvutam̐ rattasuttamiva tam̐ theram̐ passitvā “bhante Bhāradvāja amhe rakkhathā”ti ugghosayim̐su, bhītā suppādini sīse akamsu, tadā thero tam̐ pabbatam̐ ṭhitatṭhāne vissajjetvā iddhiyā gantvā tam̐ pattam̐ aggaheṣi, tadā nagaravāsino mahākolāhalamakamsu.

Bhagavā Veḷuvanārāme nisinno tam̐ saddam̐ sutvā “kim̐ eso saddo”ti Ānandam̐ pucchi. “Bhāradvājena bhante pattassa gahitattā santuṭṭhā nagaravāsino ukkuṭṭhisaddamakamsū”ti āha. Tadā Bhagavā āyatim̐ parūpavādamocanattham̐ tam̐ pattam̐ āharāpetvā bhedāpetvā¹ añjanupapisanam̐ katvā bhikkhūnam̐ dāpesi, dāpetvā ca pana “na bhikkhave iddhivikubbanā kātabbā, yo kareyya, āpatti dukkaṭassā”ti² sikkhāpadam̐ paññāpesi.

Tato titthiyā “samaṇena kira Gotamena sāvakānam̐ sikkhāpadam̐ paññattam̐, te jīvitahetupi tam̐ nātikkamanti, mayaṃ iddhipāṭihāriyam̐ karissāmā”ti tattha tattha rāsibhūtā kolāhalamakamsu. Atha rājā Bimbisāro tam̐ sutvā Bhagavato santikam̐ gantvā vanditvā ekamantam̐ nisinno

1. Bhañjāpetvā (Si)

2. Vi 4. 247 piṭṭhe thokam̐ visadisam̐.

Bhagavantamevamāha “titthiyā bhante ‘iddhipāṭihāriyaṃ karissāmā’ti ugghosenti”ti. Ahampi mahārāja karissāmīti. Nanu bhante Bhagavatā sāvakānaṃ sikkhāpadaṃ paññattanti. Tameva mahārāja pucchissāmi, tavuyyāne ambaphalādāni khādantānaṃ “ettako daṇḍo”ti daṇḍaṃ ṭhapento tavāpi ekato katvā ṭhapesīti. Na mayhaṃ bhante daṇḍoti. Evaṃ mahārāja na mayhaṃ sikkhāpadaṃ paññattaṃ atthīti. Kattha bhante pāṭihāriyaṃ bhavissatīti. Sāvatthiyā samīpe Kaṇḍambarukkhamūle mahārājāti. Sādhu bhante taṃ passissāmāti. Tato titthiyā “Kaṇḍambarukkhamūle kira pāṭihāriyaṃ bhavissatī”ti sutvā nagarassa sāmantaṃ ambarukkhe chedāpesuṃ, nāgarā mahā-aṅgaṇaṭṭhāne mañcātimañcaṃ aṭṭādayo bandhimsu, sakalajambudīpavāsino rāsibhūtā puratthimadisāyameva dvādasayojanāni pharitvā aṭṭhaṃsu. Sesadisāsupi tadanurūpenākārena sannipatimsu.

Bhagavāpi kāle sampatte āsālhipuṇṇamāsiyaṃ pātova kattabbakiccaṃ niṭṭhāpetvā taṃ ṭhānaṃ gantvā nisīdi, tasmiṃ khaṇe Kaṇḍo nāma uyyānapālo kipillikapuṇe supakkaṃ ambaphalaṃ disvā “sacāhaṃ imaṃ rañño dadeyyaṃ, kahāpaṇadisāraṃ labheyyaṃ, Bhagavato upanāmite pana idhalokaparalokesu sampatti bhavissatī”ti Bhagavato upanāmesi. Bhagavā taṃ paṭiggahetvā Ānandattheraṃ āṇāpesi “imaṃ phalaṃ madditvā pānaṃ dehī”ti. Thero tathā akāsi. Bhagavā ambarasaṃ pivitvā ambaṭṭhiṃ uyyānapālassa datvā “imaṃ ropehī”ti āha. So vālukaṃ viyūhitvā taṃ ropesi, Ānandatthero kuṇḍikāya udakaṃ āsiñci, tasmiṃ khaṇe ambaṅkuro uṭṭhahitvā mahājanassa passantasseva sākhaṇiṭṭhapapupphaphalapallavabharito paññāyittha. Patitaṃ ambaphalaṃ khādantā sakalajambudīpavāsino khayaṃ pāpetuṃ nāsakkhimsu.

Atha Bhagavā puratthimacakkavālato yāva pacchimacakkavālaṃ, tāva imasmiṃ cakkavāle mahāmerumuddhani ratanacaṅkamaṃ māpetvā anekaparisāhi sīhanādaṃ nadāpento **Dhammapadaṭṭhakathāyaṃ**¹ vuttanayena mahā-iddhipāṭihāriyaṃ katvā titthiye madditvā te vippakāraṃ pāpetvā pāṭihirāvasāne purimabuddhāciṇṇavasena Tāvatisabhavanaṃ gantvā tattha vassaṃvuṭṭho niraṇṭaraṃ

1. Dhammapada-Ṭṭha 2. 130 piṭṭhādīsu.

temāsaṃ abhidhammaṃ desetvā mātuppamukhānaṃ anekadevatānaṃ sotāpattimaggādhigamaṇaṃ katvā vuṭṭhavasso devorohanaṃ katvā anekadevabrahmagagaṇaparivuto saṅkassapuradvāraṃ oruyha lokānuggahaṃ akāsi. Tadā Bhagavato lābhasakkāro Jambudīpamajjhottharamāno pañcamahāgaṇā viya ahosi.

Atha titthiyā parihīnalābhasakkārā dukkhī dummanā pattakkhandhā adhomukhā nisīdiṃsu, tadā tesāṃ upāsikā Ciñcamāṇavikā nāma ativiya rūpaggappattā te tathā nisinne disvā “kiṃ bhante evaṃdukkhī dummanā nisinnā”ti pucchi. Kiṃ pana tvaṃ bhagini appossukkāsīti. Kiṃ bhanteti. Bhagini samaṇassa Gotamassa uppādakālato paṭṭhāya mayaṃ hatalābhasakkārā, nagaravāsino amhe na kiñci maññantīti. Mayā ettha kiṃ kātabbanti. Tayā samaṇassa Gotamassa avaṇṇaṃ uppādetuṃ vaṭṭatīti. Sā “na mayhaṃ bhāro”ti vatvā tattha ussāhaṃ karontī vikāle Jetavanavihāraṃ gantvā titthiyānaṃ upassaye vasitvā pāto nagaravāsīnaṃ gandhādīni gahetvā Bhagavantaṃ vandanatthāya gamanasamaye Jetavanā viya nikkhantā, “kattha sayitā”ti puṭṭhā “kiṃ tumhākaṃ mama sayitaṭṭhānenā”ti vatvā pakkāmi, sā kamena gacchante kāle pucchitā “samaṇenāhaṃ Gotamena ekagandhakuṭiyaṃ sayitvā nikkhantā”ti āha. Taṃ bālaputhujjānaṃ saddahiṃsu, paṇḍitā sotāpannādayo na saddahiṃsu. Ekadivasaṃ sā dārumaṇḍalaṃ udare bandhitvā upari rattapaṭaṃ paridahitvā gantvā sarājikāya parisāya dhammadesanattāya nisinnaṃ Bhagavantaṃ evamāha “bho samaṇa tvaṃ dhammaṃ desesi, tuyhaṃ paṭicca uppannadārakagabbhiniyā mayhaṃ lasuṇamaricādīni na vicāresī”ti. Tathābhāvaṃ bhagini tvañceva pajānāsi, ahañcāti. Sā “evameva methunasāṃsaggasamayaṃ dveyeva jānanti, na aññe”ti āha.

Tasmim̐ khaṇe Sakkassa Paṇḍukambalasilāsaṇaṃ uṇhākāraṃ dassesi. Sakko āvajjento taṃ kārāṇaṃ ñatvā dve devaputte āṇāpesi “tumhesu eko mūsikavaṇṇaṃ māpetvā tassā dārumaṇḍalassa bandhanaṃ chindatu, eko vātamaṇḍalaṃ samuṭṭhāpetvā pārutapaṭaṃ uddhaṃ khipatū”ti. Te gantvā tathā akaṃsu. Dārumaṇḍalaṃ patamānaṃ tassā pādapiṭṭhiṃ bhindi. Dhammasabhāyaṃ sannipatitā puthujjanā sabbe “are duṭṭhacori tvaṃ evarūpassa

lokattayasāmino evarūpaṃ abbhakkhānaṃ akāsī”ti uṭṭhahitvā
 ekekamuṭṭhipahāraṃ datvā sabhāya nīharimsu, dassanātikkantāya pathavī
 vivaramadāsi. Tasmim̐ khaṇe Avīcito jālā uṭṭhahitvā kuladattikena
 rattakambaleneva taṃ acchādetvā Avīcimhi pakkhipi, Bhagavato
 lābhasakkāro atirekataro ahosi. Tena vuttaṃ—

“Sabbābhibhussa Buddhassa, Nando¹ nāmāsi sāvako.

Taṃ abbhakkhāya niraye, ciraṃ saṃsaritaṃ mayā.

Dasavassasahassāni, niraye saṃsariṃ ciraṃ.

Manussabhāvaṃ laddhāhaṃ, abbhakkhānaṃ bahuṃ labhiṃ.

Tena kammāvasesena, Ciñcamāṇavikā mamaṃ.

Abbhācikkhi abhūtena, janakāyassa aggato”ti².

Tatiyapañhe—**abbhakkhānanti** abhi akkhānaṃ akkosanaṃ. Atīte kira
 bodhisatto apākaṭajātiyaṃ uppanno Munāḷi nāma dhutto hutvā
 dujjanasāmsaggabalena Surabhiṃ nāma Paccekabuddhaṃ “dussīlo
 pāpadhammo ayaṃ bhikkhū”ti akkosi. So tena akusalena vacīkammena
 bahūni vassasahassāni niraye paccitvā imasmim̐ pacchimattabhāve
 dasapāramitāsāmsiddhibalena Buddho jāto lābhaggayasaggappatto ahosi.
 Puna tithiyā ussāhajātā “kathaṃ nu kho samaṇassa Gotamassa ayasaṃ
 uppādessāmā”ti dukkhī dummanā nisīdim̐su. Tadā Sundarī nāmekā
 paribbājikā te upasaṅkamitvā vanditvā ṭhitā tuṇhībhūte kiñci avadante disvā
 “kiṃ mayhaṃ doso”ti pucchi. Samaṇena Gotamena amhe viheṭhiyamāne
 tvaṃ appossukkā viharissasi, idaṃ tava dosoti. Evamaḥam³ tattha kiṃ
 karissāmīti. Tvaṃ samaṇassa Gotamassa avaṇṇaṃ uppādetuṃ sakkhissasīti.
 “Sakkhissāmi ayyā”ti vatvā tato paṭṭhāya vuttanayena diṭṭhadiṭṭhānaṃ
 “samaṇena Gotamena ekagandhakuṭiyaṃ sayitvā nikkhantā”ti vatvā akkosati
 paribhāsati. Tithiyāpi “passatha bho samaṇassa Gotamassa kamman”ti
 akkosanti paribhāsanti. Vuttañhetā—

“Munāḷi nāmaḥam dhutto, pubbe aññāsu jātisu.

Paccekabuddhaṃ Surabhiṃ, abbhācikkhiṃ adūsakaṃ.

1. Nanto (Sī)

2. Khu 3. 347 piṭṭhe.

3. Evamāha (Sī, I)

Tena kammavipākena, niraye saṁsariṁ ciraṁ.

Bahū vassasahassāni, dukkhaṁ vedesi vedanaṁ.

Tena kammāvasesena, idha pacchimake bhava.

Abbhākkhānaṁ mayā laddhaṁ, Sundarikāya kāraṇā”ti¹.

Catutthapañhe—**abbhākkhānaṁ** abhi visesena akkosanaṁ paribhāsaṇaṁ. Atīte kira bodhisatto brāhmaṇakule uppanno bahussuto bahūhi sakkato pūjito tāpasapabbajjaṁ pabbajitvā Himavante vanamūlaphalāhāro bahumāṇave mante vācento vāsaṁ kappesi. Eko pañcābhiññā-aṭṭhasamāpattilābhī tāpaso tassa santikaṁ agamāsi. So taṁ disvāva issāpakato taṁ adūsakaṁ isiṁ “kāmaabhogī kuhako ayaṁ isi”ti abbhācikkhi, attano sisse ca āha “ayaṁ isi evarūpo anācārako”ti. Tepi tatheva² akkosimṣu paribhāsimṣu. So tena akusalakammavipākena vassasahassāni niraye dukkhamanubhavitvā imasmiṁ pacchimattabhāve Buddho hutvā lābhaggayasaggappatto ākāse puṇṇacando viya pākaṭo jāto. Tatheva titthiyā abbhākkhānenapi asantuṭṭhā punapi Sundariyā abbhākkhānaṁ kāretvā surādhutte pakkosāpetvā lañjaṁ datvā “tumhe Sundariṁ māretvā Jetavanadvārasamīpe mālākacavarena chādeṭhā”ti āṇāpesuṁ. Te tathā karimṣu. Tato titthiyā “Sundariṁ na passāmā”ti rañño ārocesuṁ. Rājā “pariyasathā”ti āha. Te attanā pātitaṭṭhānato gahetvā mañcakaṁ āropetvā rañño dassetvā “passatha bho samaṇassa Gotamassa sāvakaṇaṁ kamman”ti Bhagavato bhikkhusaṁghassa ca sakalanagare avaṇṇaṁ ugghosentā vicarimṣu. Sundariṁ āmakasusāne aṭṭake ṭhapesuṁ. Rājā “Sundarimāraṇaṁ pariyasathā”ti āṇāpesi. Tadā dhuttā suraṁ pivitvā “tvaṁ Sundariṁ māresi, tvaṁ māresi”ti kalahaṁ karimṣu. Rājapurisā te dhutte gahetvā rañño dassesuṁ. Rājā kiṁ bhaṇe tumhehi Sundarī mārītāti. Āma devāti. Kehi āṇattāti. Titthiyehi devāti. Rājā titthiye āharāpetvā bandhāpetvā “gacchatha bhaṇe ‘Buddhassa avaṇṇatthāya amhehi sayameva Sundarī mārāpitā, Bhagavā tassa sāvaka ca akārakā’ti ugghosathā”ti āha. Te tathā

1. Khu 3. 347 piṭṭhe.

2. Tameva (Si)

akaṃsu. Sakalanagaravāsino nikkaṅkhā ahesuṃ. Rājā titthiye ca dhutte ca mārapetvā chaḍḍāpeti. Tato Bhagavato bhiyyoso mattāya lābhasakkāro vaḍḍhi. Tena vuttaṃ—

“Brāhmaṇo sutavā āsiṃ, ahaṃ sakkatapūjito.

Mahāvane pañcasate, mante vācemi māṇave.

Tatthāgato isi bhīmo, pañcābhiñño mahiddhiko.

Taṇcāhaṃ āgataṃ disvā, abbhācikkhiṃ adūsakaṃ.

Tatohaṃ avacaṃ sisse, kāmabhogī ayaṃ isi.

Mayhampi bhāsamānassa, anumodimsu māṇavā.

Tato māṇavakā sabbe, bhikkhamānaṃ¹ kule kule.

Mahājanassa āhaṃsu, kāmabhogī ayaṃ isi.

Tena kammavipākena, pañcabhikkhusatā ime.

Abbhakkhānaṃ labhuṃ sabbe, Sundarikāya kāraṇā”ti².

Pañcame pañhe—**silāvedho**ti āhatacitto silaṃ pavijjhi. Atīte kira bodhisatto ca kaniṭṭhabhātā ca ekapituputtā ahesuṃ. Te pitu accayena dāse³ paṭicca kalahaṃ karontā aññamaññaṃ viruddhā ahesuṃ, bodhisatto attano balavabhāvena kaniṭṭhabhātaraṃ ajjhottharivā tassupari pāsāṇaṃ pavijjhesi. So tena kammavipākena narakādīsu anekavassasahassāni dukkhamanubhavitvā imasmiṃ pacchimattabhāve Buddho jāto. Devadatto Rāhulakumārassa mātulo pubbe serivāṇijakāle bodhisattena saddhiṃ vāṇijo ahosi, te ekaṃ paṭṭanagāmaṃ patvā “tvaṃ ekavīthiṃ gaṇhāhi, ahampi ekavīthiṃ gaṇhāmī”ti dvepi pavitṭhā. Tesu Devadattassa pavitṭhavīthiyaṃ jiṇṇasetṭhibhāriyā ca nattā ca dveyeva ahesuṃ, tesaṃ mahantaṃ suvaṇṇathālakaṃ malaggahitaṃ bhājanantare ṭhapitaṃ hoti, taṃ suvaṇṇathālakabhāvaṃ ajānantī “imaṃ thālakaṃ gahetvā piḷandhanaṃ dethā”ti āha. So taṃ gahetvā sūciyā lekhaṃ kaḍḍhitvā suvaṇṇathālakabhāvaṃ ṇatvā “thokaṃ datvā gaṇhissāmī”ti cintetvā gato. Atha bodhisattaṃ dvārasamīpaṃ āgataṃ disvā nattā

1. Bhikkhamānā (Sī, I)

2. Khu 3. 347 piṭṭhādīsu.

3. Dhane dāse ca (Sī, I)

ayye mayhaṃ kacchaputaṃ piṇḍhanaṃ dethāti. Sā taṃ pakkosāpetvā nisīdāpetvā taṃ thālakaṃ datvā imaṃ gahetvā mayhaṃ nattāya kacchaputaṃ piṇḍhanaṃ dethāti. Bodhisatto taṃ gahetvā suvaṇṇathālakabhāvaṃ ñatvā “tena vañcitā”ti ñatvā attano pasibbakāya ṭhapita-aṭṭhakahāpaṇe avasesabhaṇḍaṇca datvā kacchaputaṃ piṇḍhanaṃ kumārikāya hatthe piṇḍhāpetvā agamāsi. So vāṇijo punāgantvā pucchi. Tāta tvaṃ na gaṇhittha, mayhaṃ putto idaṇcidaṇca datvā taṃ gahetvā gatoti. So taṃ sutvāva hadayena phālitenā viya dhāvitvā anubandhi. Bodhisatto nāvaṃ āruya pakkhandi. So “tiṭṭha, mā palāyi māpalāyi”ti vatvā “nibbattanibbattabhava taṃ nāsetuṃ samattho bhaveyyan”ti patthanāṃ akāsi.

So patthanāvasena anekesu jātisatasahassesu aññamaññaṃ viheṭṭetvā imasmiṃ attabhāve Sakyakule nibbattitvā kamena Bhagavati sabbaññutaṃ patvā Rājagahe viharante Anuruddhādīhi saddhiṃ Bhagavato santikaṃ gantvā pabbajitvā jhānalābhī hutvā pākaṭo Bhagavantaṃ varaṃ yāci “bhante sabbo bhikkhusaṃgho piṇḍapātikādīni terasa dhutaṅgāni samādiyatu, sakalo bhikkhusaṃgho mama bhāro hotū”ti. Bhagavā na anujāni. Devadatto veraṃ bandhitvā parihīnajjhāno Bhagavantaṃ māretukāmo ekadivasaṃ Vebhārapabbatapāde ṭhitassa Bhagavato upari ṭhito pabbatakūtaṃ paviddhesi, Bhagavato ānubhāvena aparo pabbatakūto taṃ patamānaṃ sampaṭicchi. Tesaṃ ghaṭṭanena uṭṭhitā papaṭikā āgantvā Bhagavato pādapiṭṭhiyaṃ pahari. Tena vuttaṃ—

“Vemātubhātaraṃ pubbe, dhanahetu haniṃ ahaṃ.

Pakkhipiṃ giriduggasmiṃ, silāya ca apimsayim.

Tena kammavipākena, Devadatto silaṃ khipi.

Ānguṭṭhaṃ pimsayī pāde, mama pāsāṇasakkharā”ti¹.

Chaṭṭhapañhe—**sakalikāvedhoti** sakalikāya ghaṭṭanaṃ. Atīte kira bodhisatto ekasmiṃ kule nibbatto daharakāle mahāvīthiyaṃ kīlamāno vīthiyaṃ piṇḍāya caramānaṃ Paccekabuddhaṃ disvā “ayaṃ muṇḍako samaṇo kuhiṃ gacchatī”ti pāsāṇasakalikaṃ gahetvā tassa pādapiṭṭhiyaṃ

khīpi. Pādapiṭṭhicammaṃ chinditvā ruhiram nikkhami. So tena pāpakammena anekavassasahassāni niraye mahādukkham anubhavitvā Buddhabhūtopi kammapiṭṭikavasena pādapiṭṭhiyaṃ pāsāṇasakalikaghaṭṭanena ruhiruppādaṃ labhi. Tena vuttaṃ—

“Purehaṃ dārako hutvā, kīlamāno mahāpathe.

Paccekabuddham disvāna, magge sakalikaṃ khipiṃ.

¹Tena kammavipākena, idha pacchimake bhava.

Vadhatthaṃ maṃ Devadatto, abhimāre payojayī”ti¹.

Sattamaṇhe—**Nāḷāgiri**ti Dhanapālako hatthī māraṇatthāya pesito. Atīte kira bodhisatto hatthigopako hutvā nibbatto hatthiṃ āruya vicaramāno mahāpathe Paccekabuddham disvā “kuto āgacchati² ayaṃ muṇḍako”ti āhatacitto khilajāto hatthinā āsādesi. So tena kamma apāyesu anekavassasahassāni dukkham anubhavitvā pacchimattabhāve Buddho jāto. Devadatto Ajātasatturājānaṃ sahāyaṃ katvā “tvaṃ mahārāja pitaraṃ ghātetvā rājā hohi, ahaṃ Buddham māretvā Buddho bhavissāmī”ti saññāpetvā ekadivasaṃ rañño anuññātāya hatthisālaṃ gantvā “sve tumhe Nāḷāgiriṃ soḷasasurāghaṭe pāyetvā Bhagavato piṇḍāya caraṇavelāyaṃ pesethā”ti hatthigopake āṇāpesi. Sakalanagaraṃ mahākolāhalaṃ ahosi, “Buddhanāgena hatthināgassa yuddham passissāmā”ti ubhato rājavīthiyaṃ mañcātimañcaṃ bandhitvā pātova sannipatiṃsu. Bhagavāpi katasarīrapaṭijaggano bhikkhusaṃghaparivuto Rājagahaṃ piṇḍāya pāvīsi, tasmaṃ khaṇe vuttaniyāmeneva Nāḷāgiriṃ vissajjesuṃ. So vīthicaccarādayo vidhamento āgacchati, tadā ekā itthī dārakaṃ gahetvā vīthito vīthiṃ gacchati, hatthī taṃ itthiṃ disvā anubandhi. Bhagavā “Nāḷāgiri na taṃ hanatthāya³ pesito, idhāgacchāhī”ti āha. So taṃ saddaṃ sutvā Bhagavantābhimukho dhāvi. Bhagavā aparimāṇesu cakkavāḷesu anantasattesu pharaṇārāhaṃ mettaṃ ekasmiṃyeva Nāḷāgiriṃhi phari. So Bhagavato mettāya

1-1. Tena kammavipākena, Buddhabhūtaṃ me sato. Paviddhesi silaṃ tattha, Devadatto vighāṭavāti. (sabbattha)

2. Gacchati (sabbattha)

3. Atthāya (Sī, I)

phuṭo nibbhayo hutvā Bhagavato pādamūle nipatī. Bhagavā tassa matthake hatthaṃ ṭhapesi. Tadā devabrahmādayo acchariyabbhutaajātacittā pupphaparāgādīhi¹ pūjesuṃ. Sakalanagare jaṇṇukamattā dhanarāsayo ahesuṃ. Rājā “pacchimadvāre dhanāni nagaravāsīnaṃ hontu, puratthimadvāre dhanāni rājabhaṇḍāgāre hontū”ti bheriṃ carāpesi. Sabbe tathā karīṃsu. Tadā Nālāgiri Dhanapālo nāma ahosi. Bhagavā Veḷuvanārāmaṃ agamāsi. Tena vuttaṃ—

“Hatthāroho pure āsiṃ, paccekamunimuttamaṃ.

Piṇḍāya vicarantaṃ taṃ, āsādesiṃ gajenahaṃ.

Tena kammavipākena, bhanto Nālāgirī gajo.

Giribbaje puravare, dāruṇo samupāgamī”ti².

Aṭṭhamapañhe—**satthacchedoti** satthena gaṇḍaphālanāṃ kuṭṭhārāya satthena chedo. Atīte kira bodhisatto paccantadesse rājā ahosi, so dujjanasāṃsaggavasena paccantadesse vāsavasena ca dhutto sāhasiko ekadivasaṃ khaggahattho pattikova nagare vicaranto nirāparādhe jane khaggena phārento agamāsi. So tena pāpakammavipākena bahūni vassasahassāni niraye paccitvā tiracchānādīsu dukkhamanubhavitvā pakkāvasesena pacchimattabhāve Buddhabhūtopi heṭṭhā vuttanayena Devadattena khittapāsāṇasakkhalikapahārena utṭhitagaṇḍo ahosi. Jīvako mettacittena taṃ gaṇḍaṃ phālesi. Vericittassa Devadattassa ruhiruppādakammaṃ ānatarikaṃ ahosi, mettacittassa Jīvakassa gaṇḍaphālanāṃ puñṇameva³ ahosi. Tena vuttaṃ—

“Rājāhaṃ pattiko⁴ āsiṃ, sattiyaṃ purise⁵ haniṃ.

Tena kammavipākena, niraye paccisaṃ bhusaṃ.

Kammuno tassa sesena, idāni sakalaṃ mama.

Pāde chaviṃ pakappesi, na hi kammaṃ vinassatī”ti.⁶

Navame pañhe—**sīsadukkhanti** sīsābādho sīsavedanā. Atīte kira bodhisatto Kevaṭṭagāme Kevaṭṭo hutvā nibbatti. So ekadivasaṃ

1. Pubbamparābharaṇādīhi (Ka)

4. Patthivo (Pāliyaṃ)

2. Khu 3. 348 piṭṭhe.

5. Purisaṃ (Pāliyaṃ)

3. Puñṇakammaṃ (Sī)

6. Khu 3. 349 piṭṭhe.

kevaṭṭapurisehi saddhiṃ macchamāraṇaṭṭhānaṃ gantvā macche mārente disvā tattha somanassaṃ uppādesi, sahaṭāpi tattheva somanassaṃ uppādayiṃsu. So tena akusalakammena caturāpāye dukkhamanubhavitvā imasmiṃ pacchimattabhāve tehi purisehi saddhiṃ Sakyarājakule nibbattitvā kamena Buddhattaṃ pattopi sayāṃ sīsābādhaṃ paccanubhosi. Te ca Sakyarājāno **Dhammapadaṭṭhakathāyaṃ**¹ vuttanayena Viḍaḍḍubhasaṅgāme sabbe vināsaṃ pāpuṇiṃsu. Tena vuttaṃ—

“Ahaṃ Kevaṭṭagāmasmiṃ, ahuṃ kevaṭṭadārako.

Macchake ghātite disvā, janayim somanassakaṃ.

Tena kammavipākena, sīsadukkhaṃ ahū mama.

Sabbe sakkā ca haññiṃsu, yadā hani Viṭaṭṭubho²”ti³.

Dasamapañhe—**yavakhādananti** Verañjāyaṃ yavataṇḍulakhādanāṃ. Atīte kira bodhisatto aññatarasmiṃ kule nibbatto jātivasaṇa ca andhabālabbhāvena ca Phussassa Bhagavato sāvake madhurannapāṇe sālībhojanādayo ca bhuñjamāne disvā “are muṇḍakasamaṇā yavaṃ khādatha mā sālībhojanaṃ bhuñjatha”ti akkosi. So tena akusalakammavipākena anakavassasahassāni caturāpāye dukkhamanubhavitvā imasmiṃ pacchimattabhāve kamena Buddhattaṃ patvā lokasaṅgahaṃ karonto gāmanigamarājadhānīsu caritvā ekasmiṃ samaye Verañjabrāhmaṇagāmasamīpe sākhaṇḍapāsaṃpannaṃ Pucimandarukkhamaṇaṃ pāpuṇi. Verañjabrāhmaṇo Bhagavantaṃ upasaṅkamitvā anekapariyāyena Bhagavantaṃ jinituṃ asakko sotāpanno hutvā “bhante idheva vassaṃ upagantuṃ vaṭṭatī”ti ārocesi. Bhagavā tuṇhībhabhāvena addivāsesi. Atha punadivasato paṭṭhāya māro pāpimā sakalaverañjabrāhmaṇagāmaṇāvāsīnaṃ mārāvaṭṭanaṃ akāsi. Piṇḍāya pavatṭhassa Bhagavato mārāvaṭṭanavasena ekopi kaṭacchubhikkhāmatṭaṃ dātā nāhosi. Bhagavā tucchapattova bhikkhusaṃghaparivuto punāgañchi. Tasmim evaṃ āgate tattheva nivutṭhā assavañijā taṃ divasaṃ dānaṃ datvā tato paṭṭhāya Bhagavantaṃ pañcasatabhikkhuparivāraṃ nimantetvā pañcannaṃ assasatānaṃ bhaddato vibhāgaṃ katvā yavaṃ koṭṭetvā bhikkhūnaṃ pattesu

1. Dhammapada-Ṭṭha 1. 226 piṭṭhādīsu.

2. Viḍḍubhabhena (Sī, I)

3. Khu 3. 349 piṭṭhe.

pakkhipiṃsu, sakalassa saḥassacakkavāḷadevatā Sujātāya
 pāyāsapacanadivase viya dibbojaṃ pakkhipiṃsu. Bhagavā paribhuñji, evaṃ
 temāsaṃ yavaṃ paribhuñji. Temāsaccayena mārāvattane vigate
 pavāraṇādivase Verañjo brāhmaṇo saritvā mahāsaṃvegappatto
 Buddhappamukhassa bhikkhusaṃghassa mahādānaṃ datvā vanditvā
 khamāpesi. Tena vuttaṃ—

“Phussassāhaṃ pāvacane, sāvake paribhāsayaṃ.
 Yavaṃ khādatha bhuñjatha, mā ca bhuñjatha sālāyo.
 Tena kammavipākena, temāsaṃ khāditaṃ yavaṃ.
 Nimantito brāhmaṇena, Verañjāyaṃ vasiṃ tadā”¹.

Ekādasamapañhe—**piṭṭhidukkanti** piṭṭhi-ābādho. Atīte kira bodhisatto
 gahapatikule nibbatta thāmasampanno kiñci rassadhātuko ahosi. Tena
 samayena eko mallayuddhayodho sakalajambudīpe gāmanigamarājadhānīsu
 mallayuddhe vattamāne purise pātetvā jayappatto kamena bodhisattassa
 vasananagaraṃ patvā tasmimpi jane pātetvā gantumāraddho. Tadā
 bodhisatto “mayhaṃ vasanaṭṭhāne esa jayaṃ patvā gacchatī”²ti tattha
 nagaramaṇḍalamāgama appoṭetvā āgaccha mayā saddhiṃ yujjhivā
 gacchāti. So hasitvā “ahaṃ mahante purise pātesim, ayaṃ rassadhātuko
 vāmanako mama ekahatthassāpi nappahotī”³ti appoṭetvā naditvā āgacchi. Te
 ubhopi aññaṃaññaṃ hatthaṃ parāmasiṃsu, bodhisatto taṃ ukkhipitvā ākāse
 bhamitvā bhūmiyaṃ pātento khandhaṭṭhiṃ bhinditvā pātesi.
 Sakalanagaravāsino ukkuṭṭhiṃ karontā appoṭetvā vatthābharaṇādīhi
 bodhisattaṃ pūjesuṃ. Bodhisatto taṃ mallayodhaṃ ujum sayāpetvā²
 khandhaṭṭhiṃ ujukaṃ katvā “gaccha ito paṭṭhāya evarūpaṃ mā karosī”³ti
 vatvā uyyojesi. So tena kammavipākena nibbattanibbattabhāve sarīrasīsādi³
 dukkhamanubhavitvā imasmiṃ pacchimattabhāve Buddhabhūtopi
 piṭṭhirujādidukkhamanubhosi. Tasmā kadāci piṭṭhidukkhe uppanne
 Sāriputtamoggallāne “ito paṭṭhāya dhammaṃ desethā”³ti vatvā sayam
 sugatacīvaraṃ paññāpetvā sayati, kammapiṭṭikaṃ nāma Buddhamapi na
 muñcati. Vuttaṃhetam—

1. Khu 3. 349 piṭṭhe.

2. Gāhāpetvā (Sī, I)

3. ...ni (Sī)

“Nibbuddhe vattamānamhi, mallaputtam niheṭṭhayim.
Tena kammavipākena, piṭṭhidukkham ahū mamā”ti¹.

Dvādasamapañhe—**atisāro**ti lohitapakkhandikāvirecanam. Atīte kira bodhisatto gahapatikule nibbatto vejjakammena jīvikaṃ kappesi. So ekaṃ seṭṭhiputtam rogena vicchitam² tikicchanto bhesajjam katvā tikicchitvā tassa deyyadhammadāne pamādamāgamma aparaṃ osadham datvā vamanavirecanam akāsi. Seṭṭhi bahudhanam adāsi. So tena kammavipākena nibbattanibbattabhāve lohitapakkhandikābādhena vicchito³ ahosi. Imasmimpi pacchimattabhāve parinibbānasamaye Cundena kammāraputtana pacitasūkaramaddavassa sakalacakkavāḷadevatāhi pakkhittadibbojena āhārena saha bhuttakkhaṇe lohitapakkhandikāvirecanam ahosi. Koṭisatasahassānam hatthīnam⁴ balaṃ khayamagamāsi. Bhagavā visākhapuṇṇamāyam Kusinārāyam parinibbānatthāya gacchanto anekesu ṭhānesu nisīdanto pipāsito pāṇīyam pivitvā mahādukkhena Kusināram patvā paccūsasamaye parinibbāyi. Kammapilotikaṃ evarūpaṃ lokattayasāmpimpi na vijahati. Tena vuttam—

“Tikicchako aham āsim, seṭṭhiputtam virecayim.
Tena kammavipākena, hoti pakkhandikā mamāti.
Evaṃ jino viyākāsi, bhikkhusamghassa aggato.
Sabbābhiññābalappatto, Anotatte mahāsare”ti¹.

Evaṃ paṭiññātapañhānam mātikāṭhapanavasena akusalāpadānam samattam nāma hotīti vuttam **itthim sudanti** ittham iminā pakārena heṭṭhā vuttanayena. Sudanti nipāto padapūraṇatthe āgato. **Bhagavā** bhāgyasampanno pūritapāramimahāsatto—

“Bhāgyavā Bhaggavā yutto, Bhagehi ca vibhattavā.
Bhattavā vantagamano, bhavesu Bhagavā tato”ti—

evamādiguṇayutto devātidevo sakkātisakko brahmātibrahmā
Buddhātibuddho so Mahākāruṇiko Bhagavā **attano Buddhacariyam**

1. Khu 3. 349 piṭṭhādīsu.

3. Virecito (Sī)

2. Pīḷitam (Sī)

4. Koṭisatahatthīnam (Sī)

Buddhakāraṇaṃ **sambhāvayamāno** pākaṭaṃ kurumāno **Buddhāpadāniyaṃ nāma** Buddhakāraṇapakāsakaṃ nāma **dhammapariyāyaṃ** dhammadesanaṃ suttaṃ **abhāsīttha** kathesīti.

Iti Visuddhajanavilāsiniyā Apadānatthakathāya

Buddha-apadānasamvaṇṇanā samattā.

2. Paccekabuddha-apadānavāṇṇanā

Tato anantaraṃ apadānaṃ saṅgāyanto “Paccekabuddhāpadānaṃ āvuso Ānanda Bhagavatā kattha paññattan”ti puṭṭho “**atha Paccekabuddhāpadānaṃ suṇāthā**”ti āha. Tesāṃ apadānattho heṭṭhā vuttoyeva.

83. “Suṇāthā”ti vuttapadaṃ uppattinibbattivasena pakāsento “**Tathāgataṃ Jetavane vasantan**”ti-ādimāha. Tattha Jetakumārassa nāmavasena tathāsaññite vihare catūhi iriyāpathavihārehi dibbabrahma-ariyavihārehi vā **vasantaṃ** viharantaṃ yathā purimakā Vipassi-ādayo Buddhā samattiṃsapāramiyo pūretvā āgatā, tathā amhākampi Bhagavā āgatoti Tathāgato. Taṃ **Tathāgataṃ** Jetavane vasantanti sambandho. **Vedehamunī**ti Vedeharaṭṭhe jātā vedehī, vedehiyā putto Vedehiputto. Monāṃ vuccati ñāṇaṃ, tena ito gato pavattoti Muni. Vedehiputto ca so Muni ceti “Vedehiputtamunī”ti vattabbe “vaṇṇāgamo”ti-ādinā niruttinayena ikārassa attāṃ puttasaddassa ca lopaṃ katvā “Vedehamunī”ti vuttaṃ. “Etadaggaṃ bhikkhave mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ satimantānaṃ dhitimantānaṃ gatimantānaṃ bahussutānaṃ upaṭṭhākānaṃ yadidaṃ Ānando”ti¹ etadagge ṭhapito āyasmā Ānando **nataṅgo** namanakāyaṅgo añjaliko hutvā “bhante **Paccekabuddhā nāma** kīdisā hontī”ti **apucchīti** sambandho. **Te** Paccekabuddhā **kehi hetubhi** kehi kāraṇehi **bhavanti** uppajjanti. **Vīrāti** Bhagavantaṃ ālapati.

84-85. Tato paraṃ vissajjitākāraṃ dassento “**tadāha sabbaññuvaro mahesī**”ti-ādimāha. Sabbaṃ atītādibhedāṃ hatthāmalakaṃ viya

1. Am 1. 25 piṭṭhe.

jānātīti sabbaññū, sabbaññū ca so varo uttamo ceti **sabbaññuvaro**. Mahantaṃ sīlakkhandhaṃ samādhikkhandhaṃ paññakkhandhaṃ vimuttikkhandhaṃ mahantaṃ vimuttiñāṇadassanakkhandhaṃ esati gavesatīti **mahesi**. **Ānandabhaddaṃ** madhurena sarena **tadā** tasmim pucchitakāle **āha** kathesīti sambandho. Bho Ānanda **ye** Paccekabuddhā **pubbabuddhesu** pubbesu atītabuddhesu **katādhikārā** katapuññasambhārā **Jinasāsanesu aladdhamokkhā** appattanibbānā, **te** sabbe Paccekabuddhā **dhīrā idha** imasmim loke **saṃvegamukhena** ekapuggalaṃ padhānaṃ katvā Paccekabuddhā jātāti attho. **Sutikkhapaññā** suṭṭhu tikkhapaññā. **Vināpi Buddhehi** Buddhānaṃ ovādānusāsanihi rahitā api. **Parittakenapi** appamattakenapi **ārammaṇena paccekabodhiṃ** paṭi ekkaṃ bodhiṃ Sammāsambuddhānantaraṃ bodhiṃ **anupāpuṇanti** paṭivijjhanti.

86. **Sabbamhi lokamhi** sakalasasmim lokattaye **mamaṃ ṭhapetvā** maṃ vihāya **Paccekabuddhehi samova** sadiso eva **natthi, tesam Mahāmunīnaṃ**¹ Paccekabuddhānaṃ **imaṃ vaṇṇaṃ** imaṃ guṇaṃ **padesamattaṃ** saṅkhepamattaṃ **ahaṃ** tumhākaṃ **sādhū** sādhuṃ **vakkhāmi** kathessāmīti attho.

87. Anācariyakā hutvā **sayameva Buddhānaṃ** attanāva paṭividdhānaṃ isīnaṃ antare **mahā-isīnaṃ madhūvakhuddaṃ** khuddakamadhupaṭalaṃ iva **sādhūni** madhurāni **vākyāni** udānavacanāni **anuttaraṃ** uttaravirahitaṃ **bhesajaṃ** osadhaṃ nibbānaṃ **patthayantā** icchantā **sabbe** tumhe **supasannacittā** suppasannamaṇā **suṇātha** manasi karoṭhāti attho.

88-89. **Paccekabuddhānaṃ samāgatānanti** rāsibhūbhānaṃ uppannānaṃ Paccekabuddhānaṃ. Ariṭṭho, Upariṭṭho, Tagarasikhi, Yasassī, Sudassano, Piyadassī, Gandhāro, Piṇḍolo, Upāsabho, Nitho², Tatho, Sutavā, Bhāvitatto, Sumbho, Subho, Methulo, Aṭṭhamo, Sumedho, Anīgho, Sudāṭho³, Hiṅgu, Hiṅgo, Dvejālino, Aṭṭhako, Kosalo, Subāhu, Upanemiso, Nemiso, Santacitto, Sacco, Tatho, Virajo, Paṇḍito, Kālo, Upakālo, Vijito, Jito, Aṅgo, Paṅgo, Guttijjito, Passī, Jahī, Upadhiṃ, Dukkhamūlaṃ, Aparājito, Sarabhaṅgo,

1. Paccekabuddhānaṃ Mahāmunīnaṃ (Sī, I)

2. Niddho (Ka)

3. Sudatto (I)

Lomahaṁso, Uccaṅgamāyo, Asito, Anāsavo, Manomayo, Mānacchido, Bandhumā, Tadādhimutto, Vimalo, Ketumā, Kotumbaraṅgo, Mātāṅgo, Ariyo, Accuto, Accutagāmi, Byāmako, Sumaṅgalo, Dibbilo cāti-ādīnaṁ Paccekabuddhasatānaṁ **yāni** apadānāni **paramparaṁ** paccekaṁ **byākaraṇāni** yo ca **ādīnavo yañca virāgavattthuṁ** anallīyanakāraṇaṁ **yathā ca** yena kāraṇena **bodhiṁ anupāpuṇiṁsu** catumaggañāṇaṁ paccakkhaṁ karīṁsu. **Sarāgavattthusūti** suṭṭhu allīyitabbavattḥusu vatthukāmakilesakāmesu **virāgasaññī** virattasaññavanto **rattamhi lokamhi** allīyanasabhāvaloke **virattacittā** anallīyanamanaṁ **hitvā papañceti** rāgo papañcaṁ doso papañcaṁ sabbakilesā papañcāti papañcasāṅkhāte kilese hitvā **jīya phanditāni**¹ti phanditāni dvāsatṭhi diṭṭhigatāni jinitvā **tatheva** tena kāraṇena evaṁ **bodhiṁ anupāpuṇiṁsu** paccekabodhiñāṇaṁ paccakkhaṁ karīṁsūti attho.

90-91. **Sabbesu bhūtesu nidhāya daṇḍanti**

tajjanaphālanavadhabandhanaṁ nidhāya ṭhapetvā **tesaṁ** sabbasattānaṁ antare **aññataraṁ** kañci ekampi sattaṁ **aviheṭṭhayaṁ** aviheṭṭhayanto adukkhāpento **mettena cittena** “sabbe sattā sukhitā hontū”ti mettāsahagatena cetasā **hitānukampī** hitena anukampanasabhāvo. Atha vā **sabbesu bhūtesu nidhāya daṇḍanti sabbesūti** sabbena sabbam sabbathā sabbam asesam nissesaṁ pariyādiyanavacanametam. **Bhūtesūti** bhūtā vuccanti tassā ca thāvarā ca. Yesam tasiṇā taṇhā appahīnā, yesaṇca bhayabheravā appahīnā, te tasā. Kim kāraṇā vuccanti tasā? Tasanti uttasanti paritasanti bhāyanti santāsaṁ āpajjanti, tam kāraṇā vuccanti tasā. Yesam tasiṇā taṇhā pahīnā, yesaṇca bhayabheravā pahīnā, te thāvarā. Kim kāraṇā vuccanti thāvarā? Thiranti na tasanti na uttasanti na paritasanti na bhāyanti na santāsaṁ āpajjanti, tam kāraṇā vuccanti thāvarā.

Tayo daṇḍā kāyadaṇḍo, vacīdaṇḍo, manodaṇḍoti. Tividham kāyaduccaritaṁ kāyadaṇḍo, catubbidham vacīduccaritaṁ vacīdaṇḍo, tividham manoduccaritaṁ manodaṇḍo. Sabbesu sakalesu bhūtesu sattesu tam tividham daṇḍam nidhāya nidahitvā oropayitvā samoropayitvā

1. Jitaphanditāni (Pāliyaṁ)

nikkhipitvā paṭippassambhetvā hiṃsanattham agahetvāti sabbesu bhūtesu nidhāya daṇḍam. **Aviheṭṭhayam aññatarampi tesanti** ekamekampī sattam pāṇinā vā leḍḍunā vā daṇḍena vā satthena vā anduyā vā rajjuyā vā aviheṭṭhayanto, sabbepi satte pāṇinā vā leḍḍunā vā daṇḍena vā satthena vā anduyā vā rajjuyā vā aviheṭṭhayam aviheṭṭhayanto aññatarampi tesam. **Na puttamiccheyya kuto sahāyanti nāti** paṭikkhepo. **Puttanti** cattāro puttā atrajo putto, khettajo, dinnako, antevāsiko putto. **Sahāyanti** sahāyo vuccati yena saha āgamanam phāsu, gamanam phāsu, ṭhānam phāsu, nisajjā phāsu, ālapanam phāsu, sallapanam phāsu, samullapanam phāsu. Na puttamiccheyya kuto sahāyanti puttampi na iccheyya na sādiyeyya na pattheyya na pihayeyya nābhijappeyya, kuto mittam vā sandiṭṭham vā sambhattam vā sahāyam vā iccheyya sādiyeyya pattheyya pihayeyya abhijappeyyāti na puttamiccheyya kuto sahāyam. **Eko care khaggavisāṇakappoti** so paccekasambuddho pabbajjāsāṅkhātena eko, adutiyaṭṭhena eko, taṇhāya pahānaṭṭhena¹ eko, ekantavītarāgoti eko, ekantavītadosoti eko, ekantavītamohoti eko, ekantanikkilesoti eko, ekāyanamaggaṃ gatoti eko, eko anuttaram paccekasambodhim abhisambuddhoti eko.

Katham so paccekasambuddho pabbajjāsāṅkhātena eko? So hi paccekasambuddho sabbam gharāvāsapalibodhim chinditvā puttadārapalibodham chinditvā nātipalibodham mittāmaccapalibodham sannidhipalibodham chinditvā kesamassum ohāretvā kāsāyāni vatthāni acchādetvā agāasmā nikkhamma anagāriyam pabbajitvā akiñcanabhāvaṃ² upagantvā ekova carati viharati iriyati vattati pāleti yapeti yāpetīti evam so paccekasambuddho pabbajjāsāṅkhātena eko.

Katham so paccekasambuddho adutiyaṭṭhena eko? So evam pabbajito samāno eko araṇṇavanapatthāni pantāni senāsanāni paṭisevati appasaddāni appanigghosāni vijanavātāni manussarāhasseyyakāni paṭisallānasārūppāni. So eko tiṭṭhati, eko gacchati, eko nisīdati, eko seyyam kappeti, eko gāmaṃ piṇḍāya pavisati, eko paṭikkamati, eko

1. Pahānena (Sī)

2. Ākiñcaññavāsam (Sī)

raho nisīdati, eko caṅkamati, eko carati viharati iriyati vattati pāleti yapeti yāpetīti evaṃ so adutiyaṭṭhena eko.

Kathaṃ so paccekasambuddho taṇhāya pahānaṭṭhena eko? So eko adutiyo appamatto ātāpī pahitatto viharanto mahāpadhānaṃ padahanto māraṃ sasenakaṃ namuciṃ kaṇhaṃ pamattabandhuṃ vidhametvā ca taṇhājāliniṃ visaritaṃ visattikaṃ pajahi vinodesi byantiṃ akāsi anabhāvaṃ gamesi.

Taṇhādutiyo puriso, dīghamaddhāna saṃsāraṃ.

Itthabhāvaññathābhāvaṃ, saṃsāraṃ nātivattati.

Etamādīnavaṃ ñatvā, taṇhaṃ dukkhassa sambhavaṃ.

Vītataṇho anādāno, sato bhikkhu paribbajeti¹.

Evaṃ so paccekasambuddho taṇhāya pahānaṭṭhena eko.

Kathaṃ so paccekasambuddho ekantavītarāgoti eko? Rāgassa pahīnattā ekantavītarāgoti eko, dosassa pahīnattā ekantavītadosoti eko, mohassa pahīnattā ekantavītamohoti eko, kilesānaṃ pahīnattā ekantanikkilesoti eko, evaṃ so paccekasambuddho ekantavītarāgoti eko.

Kathaṃ so paccekasambuddho ekāyanamaggaṃ gatoti eko? Ekāyanamaggo vuccati cattāro satipaṭṭhānā cattāro sammappadhānā cattāro iddhipādā pañcendriyāni pañca balāni satta bojjhaṅgā ariyo aṭṭhaṅgiko maggo.

Ekāyanaṃ jātikhayantadassī,

Maggaṃ pajānāti hitānukampī.

Etena maggena tarīṃsu pubbe,

Tarissanti ye ca taranti oghanti².

Evaṃ so ekāyanamaggaṃ gatoti eko.

Kathaṃ so paccekasambuddho eko anuttaraṃ paccekasambodhiṃ abhisambuddhoti eko? Bodhi vuccati catūsu maggesu ñāṇaṃ³. Paññā paññindriyaṃ

1. Khu 1. 201. 268; Khu 7. 362 piṭṭhesu.

2. Saṃ 3. 146; Khu 7. 362 piṭṭhesu.

3. Khu 7. 362; Khu 8. 231 piṭṭhesu vitthāro.

paññābalaṃ dhammavicayasambojjhaṅgo vīmaṃsā vipassanā sammādiṭṭhi.
 So paccekasambuddho tena paccekabodhiñāṇena “sabbe saṅkhārā aniccā”ti
 bujjhi, “sabbe saṅkhārā dukkhā”ti bujjhi, “sabbe dhammā anattā”ti bujjhi.
 “Avijjāpaccayā saṅkhārā”ti bujjhi, “saṅkhārapaccayā viññāṇan”ti bujjhi,
 “viññāṇapaccayā nāmarūpan”ti bujjhi, “nāmarūpapaccayā saḷāyatanan”ti
 bujjhi, “saḷāyatanapaccayā phasso”ti bujjhi, “phassapaccayā vedanā”ti
 bujjhi, “vedanāpaccayā taṇhā”ti bujjhi, “taṇhāpaccayā upādānan”ti bujjhi,
 “upādānapaccayā bhavo”ti bujjhi, “bhavapaccayā jātī”ti bujjhi, “jātipaccayā
 jarāmarāṇan”ti bujjhi. “Avijjānirodhā saṅkhāranirodho”ti bujjhi,
 “saṅkhāranirodhā viññāṇanirodho”ti bujjhi -pa- “bhavanirodhā
 jātinirodho”ti bujjhi, “jātinirodhā jarāmarāṇanirodho”ti bujjhi. “Idaṃ
 dukkhan”ti bujjhi, “ayaṃ dukkhasamudayo”ti bujjhi, “ayaṃ
 dukkhanirodho”ti bujjhi, “ayaṃ dukkhanirodhagāminipaṭipadā”ti bujjhi.
 “Ime āsavā”ti bujjhi, “ayaṃ āsavasamudayo”ti bujjhi -pa- “paṭipadā”ti
 bujjhi. “Ime dhammā abhiññeyyā”ti bujjhi, “ime dhammā pahātabbā”ti
 bujjhi, “ime dhammā sacchikātabbā”ti bujjhi, “ime dhammā bhāvetabbā”ti
 bujjhi. Channaṃ phassāyatanānaṃ samudayaṇca atthaṅgamaṇca assādaṇca
 ādīnavaṇca nissaraṇaṇca bujjhi, pañcannaṃ upādānakkhandhānaṃ
 samudayaṇca -pa- nissaraṇaṇca bujjhi, catunnaṃ mahābhūtānaṃ
 samudayaṇca atthaṅgamaṇca assādaṇca ādīnavaṇca nissaraṇaṇca bujjhi,
 “yaṃ kiñci samudayadhammaṃ, sabbaṃ taṃ nirodhadhammaṃ”ti bujjhi.

Atha vā yaṃ bujjhitabbaṃ anubujjhitabbaṃ paṭibujjhitabbaṃ
 sambujjhitabbaṃ adhigantabbaṃ phassitabbaṃ sacchikātabbaṃ, sabbaṃ taṃ
 tena paccekabodhiñāṇena bujjhi anubujjhi paṭibujjhi sambujjhi adhigaṇchi
 phassesi sacchākāsīti evaṃ so paccekasambuddho eko anuttaraṃ
 paccekasambodhiṃ abhisambuddhoti eko.

Careti aṭṭha cariyāyo¹—iriyāpathacariyā, āyatanacariyā, saticariyā,
 samādhicariyā, ñāṇacariyā, maggacariyā, patticariyā, lokatthacariyā.
 Iriyāpathacariyāti catūsu iriyāpathesu. Āyatanacariyāti chasu
 ajjhāttikabāhiresu āyatanesu. Saticariyāti catūsu satipaṭṭhānesu.
 Samādhicariyāti catūsu jhānesu. Ñāṇacariyāti catūsu ariyasaccesu.
 Maggacariyāti catūsu ariyamaggesu. Patticariyāti

1. Khu 8. 232 piṭṭhepi.

catūsu sāmāññaphalesu. Lokatthacariyāti Tathāgatesu arahantesu
Sammāsambuddhesu, padesato paccekasambuddhesu padesato sāvakesu.

Iriyāpathacariyā ca pañidhisampannānaṃ, āyatanacariyā ca indriyesu
guttadvārānaṃ, saticariyā ca appamādavihārīnaṃ, samādhicariyā ca
adhicittamanuyuttānaṃ, ñāṇacariyā ca buddhisampannānaṃ, maggacariyā ca
sammāpaṭipannānaṃ, patticariyā ca adhigataphalānaṃ, lokatthacariyā ca
Tathāgatānaṃ arahantānaṃ Sammāsambuddhānaṃ, padesato
paccekasambuddhānaṃ padesato sāvakānaṃ, imā aṭṭha cariyāyo.

Aparāpi aṭṭha cariyāyo adhimuccanto saddhāya carati, paggaṇhanto
vīriyena carati, upaṭṭhapento satiyā carati, avikkhepaṃ karonto samādhinā
carati, pajānanto paññāya carati, vijānanto viññāṇacariyāya carati. Evaṃ
paṭipannassa kusalā dhammā āyāpentīti āyatanacariyāya carati. Evaṃ
paṭipanno visesamadhigacchatīti visesacariyāya carati. Imā aṭṭha cariyāyo.

Aparāpi aṭṭha cariyāyo dassanacariyā ca sammādiṭṭhiyā,
abhiniropanacariyā ca sammāsaṅkappassa, pariggahacariyā ca
sammāvācāya, samuṭṭhānacariyā ca sammākammantassa, vodānacariyā ca
sammā-ājīvassa, paggahacariyā ca sammāvāyāmassa, upaṭṭhānacariyā ca
sammāsatīyā, avikkhepacariyā ca sammāsamādhissa, imā aṭṭha cariyāyo.

Khaggavisāṇakappoti yathā khaggassa nāma visāṇaṃ ekameva hoti,
adutiyaṃ, evameva so paccekasambuddho takkappo tassadiso tappaṭibhāgo.
Yathā atiloṇaṃ vuccati loṇakappo, atitittakaṃ vuccati tittakappo,
atimadhuraṃ vuccati madhurakappo, ati-uṇhaṃ vuccati aggikappo, atisītaṃ
vuccati himakappo, mahā-udakakkhandho vuccati samuddakappo,
mahābhiññābalappatto sāvako vuccati satthukappoti. Evameva so
paccekasambuddho khaggavisāṇakappo khaggavisāṇasadiso
khaggavisāṇapaṭibhāgo eko adutiyo muttabandhano sammā loka carati
viharati iriyati vattati pāleti yapeti yāpetīti eko care khaggavisāṇakappo.
Tenāhu paccekasambuddhā—

“Sabbesu bhūtesu nidhāya daṇḍaṃ,
 Aviheṭṭhayaṃ aññatarampi tesaṃ.
 Na puttamiccheyya kuto sahāyaṃ,
 Eko care khaggavisāṇakappo.

Saṃsaggajātassa bhavanti snehā,
 Snehanvayaṃ dukkhamidaṃ pahoti.
 Ādīnavaṃ snehajaṃ pekkhamāno.
 Eko care khaggavisāṇakappo.

Mitte suhajje anukampamāno,
 Hāpeti atthaṃ paṭibaddhacitto.
 Etaṃ bhayaṃ santhave pekkhamāno,
 Eko care khaggavisāṇakappo.

Vaṃso visālova yathā visatto,
 Puttesu dāresu ca yā apekkhā.
 Vaṃse kaḷīrova asajjamāno,
 Eko care khaggavisāṇakappo.

Migo araṇṇamhi yathā abaddho,
 Yenicchakaṃ gacchati gocarāya.
 Viññū naro seritaṃ pekkhamāno,
 Eko care khaggavisāṇakappo.

Āmantanā hoti sahāyamajjhe,
 Vāse ca ṭhāne gamane cārikāya.
 Anabhijjhitaṃ seritaṃ pekkhamāno,
 Eko care khaggavisāṇakappo.

Khiḍḍā ratī hoti sahāyamajjhe,
 Puttesu pemaṃ vipulaṇca hoti.
 Piyavippayogaṃ vijigucchamāno,
 Eko care khaggavisāṇakappo.

Cātuddiso appaṭigho ca hoti,
 Santussamāno itarītarena.
 Parissayānaṃ sahitā achambhī,
 Eko care khaggavisāṇakappo.

Dussaṅgahā pabbajitāpi eke,
 Atho gahaṭṭhā gharamāvasantā.
 Appossukko paraputtesu hutvā,
 Eko care khaggavisāṇakappo.

Oropayitvā gihibyañjanāni,
 Sañchinnapatto yathā koviḷāro.
 Chetvāna vīro gihibandhanāni,
 Eko care khaggavisāṇakappo.

Sace labhetha nipakaṃ sahāyaṃ,
 Saddhiṃ caraṃ sādhuviḥāridhīraṃ.
 Abhibhuyya sabbāni parissayāni,
 Careyya tena'ttamano satīmā.

No ce labhetha nipakaṃ sahāyaṃ,
 Saddhiṃ caraṃ sādhuviḥāridhīraṃ.
 Rājāva raṭṭhaṃ vijitaṃ pahāya,
 Eko care mātaṅga'raññeva nāgo.

Addhā pasamsāma sahāyasampadaṃ,
 Setṭhā samā sevitabbā sahāyā.
 Ete aladdhā anavajjabhojī,
 Eko care khaggavisāṇakappo.

Disvā suvaṇṇassa pabhassarāni,
 Kammāraputtena suniṭṭhitāni.
 Saṃghaṭṭamānāni duve bhujasmim,
 Eko care khaggavisāṇakappo.

Evaṃ dutīyena sahā mamassa,
 Vācābhilāpo abhisajjanā vā.
 Etaṃ bhayaṃ āyatiṃ pekkhamāno,
 Eko care khaggavisāṇakappo.

Kāmā hi citrā madhurā manoramā,
 Virūparūpena mathenti cittāṃ.
 Ādīnavaṃ kāmagaṇesu disvā,
 Eko care khaggavisāṇakappo.

Ītī ca gaṇḍo ca upaddavo ca,
 Rogo ca sallaṇca bhayaṇca me'taṃ.
 Etaṃ bhayaṃ kāmagaṇesu disvā,
 Eko care khaggavisāṇakappo.

Sītaṇca uṇhaṇca khudaṃ pipāsaṃ,
 Vātātape ḍaṃsasarīsape ca.
 Sabbānipe'tāni abhibbhavitvā,
 Eko care khaggavisāṇakappo.

Nāgo va yūthāni vivajjayitvā,
 Sañjātakhandho padumī ulāro.
 Yathābhirantaṃ viharaṃ araṇṇe,
 Eko care khaggavisāṇakappo.

Aṭṭhānataṃ saṅgaṇikāratassa,
 Yaṃ phassaye sāmāyikaṃ vimuttiṃ.
 Ādiccabandhusa vaco nisamma,
 Eko care khaggavisāṇakappo.

Diṭṭhīvisūkāni upātivatto,
 Patto niyāmaṃ paṭiladdhamaggo.
 Uppannañāṇomhi anaññaṇeyyo,
 Eko care khaggavisāṇakappo.

Nillolupo nikkuho nippipāso,
 Nimmakkha niddhantakasāvamoho.
 Nirāsayo sabbaloke bhavitvā,
 Eko care khaggavisāṇakappo.

Pāpaṃ saḥāyaṃ parivajjayetha,
 Anattadassinaṃ visame nivittaṃ.
 Sayāṃ na seve pasutaṃ pamattaṃ,
 Eko care khaggavisāṇakappo.

Bahussutaṃ dhammadharaṃ bhajetha,
 Mittaṃ uḷāraṃ paṭibhānavantaṃ.
 Aññāya atthāni vineyya kaṅkhaṃ,
 Eko care khaggavisāṇakappo.

Khiḍḍaṃ ratiṃ kāmasukhaṇca loka,
 Analaṅkaritvā anapekkhamāno.
 Vibhūsaṭṭhānā virato saccavādī,
 Eko care khaggavisāṇakappo.

Puttaṇca dāraṃ pitaraṇca mātaraṃ,
 Dhanāni dhaññāni ca bandhavāni.
 Hitvāna kāmāni yathodhikāni,
 Eko care khaggavisāṇakappo.

Saṅgo eso parittamettha sokhyaṃ,
 Appassādo dukkhamevettha bhiyyo.
 Gaḷo eso iti ñatvā matimā,
 Eko care khaggavisāṇakappo.

Sandālayitvāna saṃyojanāni,
 Jālaṃva bhetvā salilambucārī.
 Aggīva daḍḍhaṃ anivattamāno,
 Eko care khaggavisāṇakappo.

Okkhittacakkhū na ca pādalolo,
 Guttindriyo rakkhitamānasāno.
 Anavassuto aparidayhamāno,
 Eko care khaggavisāṇakappo.

Ohārayitvā gihibyañjanāni,
 Sañchannapatto yathā pārīchatto.
 Kāsāyavattho abhinikkhamitvā,
 Eko care khaggavisāṇakappo.

Rasesu gedham akaram alolo,
 Anaññaposī sapadānacārī.
 Kule kule appaṭibaddhacitto,
 Eko care khaggavisāṇakappo.

Pahāya pañcāvaraṇāni cetaso,
 Upakkilese byapanujja sabbe.
 Anissito chejja sinehadosam,
 Eko care khaggavisāṇakappo.

Vipitṭhikatvāna sukhañca dukkham,
 Pubbeva somanassadomanassam.
 Laddhānupekkham samatham visuddham,
 Eko care khaggavisāṇakappo.

Āraddhavīriyo paramatthapattiyā,
 Alīnacitto akusītavutti.
 Daḥhanikkamo thāmabalūpapanno,
 Eko care khaggavisāṇakappo.

Paṭisallānam jhānamariñcamāno,
 Dhammesu niccam anudhammacārī,
 Ādīnavam sammasitā bhavesu,
 Eko care khaggavisāṇakappo.

Taṇhakkhayaṃ patthayamappamatto,
 Aneḷamūgo sutavā satīmā,
 Saṅkhātadhammo niyato padhānavā,
 Eko care khaggavisāṇakappo.

Sīhova saddesu asantasanto,
 Vātova jālamhi asajjamāno,
 Padumaṃva toyena alimpamāno,
 Eko care khaggavisāṇakappo.

Sīho yathā dāṭṭhabalī pasayha,
 Rājā migānaṃ abhibhuyya cārī.
 Sevetha pantāni senāsanāni,
 Eko care khaggavisāṇakappo.

Mettaṃ upekkhaṃ karuṇaṃ vimuttiṃ,
 Āsevamāno muditaṇca kāle.
 Sabbena lokena avirujjhamāno,
 Eko care khaggavisāṇakappo.

Rāgaṇca dosaṇca pahāya moham,
 Sandālayitvāna saṃyojanāni.
 Asantaṃ jīvitasāṅkhayamhi,
 Eko care khaggavisāṇakappo.

Bhajanti sevanti ca kāraṇatthā,
 Nikkāraṇā dullabhā ajja mittā.
 Attatthapaññā asucīmanussā,
 Eko care khaggavisāṇakappo”ti.

Tattha **sabbesu bhūtesūti** Khaggavisāṇapaccekabuddhāpadānasuttaṃ.
 Kā uppatti? Sabbasuttānaṃ catubbidhā uppatti attajjhāsayato parajjhāsayato
 aṭṭhuppattito pucchāvasitoti. Tattha khaggavisāṇasuttassa avisesena
 pucchāvasito uppatti. Visesena pana yasmā ettha kāci gāthā

tena tena Paccekabuddhena puṭṭhena vuttā, kāci apuṭṭhena attanā
adhigatamagganayānurūpaṃ udānaṃyeva udānentena, tasmā kāyaci gāthāya
pucchāvasito kāyaci attajjhāsayato uppatti. Tatha yā ayaṃ avisesena
pucchāvasito uppatti, sā ādito pabhuti evaṃ veditabbā—

Ekam samayaṃ Bhagavā Sāvattiyaṃ viharati, atha kho āyasmato
Ānandassa rahogatassa paṭisallīnassa evaṃ cetaso parivitakko udapādi
“Buddhānaṃ patthanā ca abhinīhāro ca dissati, tathā sāvakānaṃ,
Paccekabuddhānaṃ na dissati, yannūnāhaṃ Bhagavantaṃ upasaṅkamitvā
puccheyyā”ti. So paṭisallānā vuṭṭhito Bhagavantaṃ upasaṅkamitvā
yathākkamena etamatthaṃ pucchi. Athassa Bhagavā
Pubbayogāvacarasuttaṃ abhāsi—

“Pañcime Ānanda ānisaṃsā pubbayogāvacare diṭṭheva dhamme
paṭikacceva aññaṃ ārādheti. No ce diṭṭheva dhamme paṭikacceva
aññaṃ ārādheti, atha maraṇakāle aññaṃ ārādheti. Atha devaputto
samāno aññaṃ ārādheti. Atha Buddhānaṃ sammukhībhāve
khippābhiñño hoti. Atha pacchime kāle paccekasambuddho hoti”ti.

Evaṃ vatvā puna āha—

“Paccekasambuddhā nāma Ānanda abhinīhārasampannā
pubbayogāvacarā honti, tasmā Paccekabuddhabuddhasāvakānaṃ
sabbesaṃ patthanā ca abhinīhāro ca icchitabbo”ti.

So āha “Buddhānaṃ bhante patthanā kīva ciraṃ vaṭṭatī”ti. Buddhānaṃ
Ānanda heṭṭhimaparicchadena cattāri asaṅkhyeyyāni kappasatasahassaṇca,
majjhimaparicchadena aṭṭha asaṅkhyeyyāni kappasatasahassaṇca,
uparimaparicchadena soḷasa asaṅkhyeyyāni kappasatasahassaṇca. Ete ca
bhedā paññādhikasaddhādhikavīriyādhikānaṃ vasena ñātabbā.
Paññādhikānaṃ hi saddhā mandā hoti, paññā tikkhā. Saddhādhikānaṃ paññā
majjhimā hoti saddhā tikkhā. Vīriyādhikānaṃ saddhā paññā mandā hoti,
vīriyaṃ tikkhanti. Apatvā pana cattāri asaṅkhyeyyāni kappasatasahassaṇca
divase divase Vessantaradānasadisāṃ dānaṃ dentopi tadanurūpe
sīlādipāramidhamme ācinantopi

antarā Buddho bhavissatīti netam̐ ṭhānam vijjati. Kasmā? Nāṇam̐ gabbham̐ na gaṇhāti, vepullam̐ nāpajjati, paripākam̐ na gacchatīti. Yathā nāma timāsacatumāsapañcamāsaccayena nipphajjanakam̐ sassam̐ tam̐ tam̐ kālam̐ appatvā divase divase satakkhattum̐ saḥassakkhattum̐ keḷāyantopi udakena siñcantopi antarā pakkhena vā māsena vā nipphādessatīti netam̐ ṭhānam̐ vijjati. Kasmā? Sassam̐ gabbham̐ na gaṇhāti, vepullam̐ nāpajjati, paripākam̐ na gacchatīti. Evamevaṃ appatvā cattāri asaṅkhyeyyāni kappasatasahassaṅca antarā Buddho bhavissatīti netam̐ ṭhānam̐ vijjati. Tasmā yathāvuttameva kālam̐ pāramipūraṇam̐ kātabbam̐ nāṇaparipākatthāya. Ettakenāpi ca kālena Buddhattam̐ patthayato abhinīhāra karaṇe aṭṭha sampattiyo icchitabbā. Ayañhi—

Manussattam̐ līngasampatti, hetu Satthāradassanam̐.

Pabbajjā guṇasampatti, adhikāro ca chandatā.

Aṭṭhadhammasamodhānā, abhinīhāro samijjhati¹.

Abhinīhāroti mūlapañidhānassetam̐ adhivacanam̐. Tattha **manussattanti** manussajāti. Aññatra hi manussajātiyā avasesajātisu devajātiyampi ṭhitassa pañidhi na ijjhati², tattha ṭhitena pana Buddhattam̐ patthayantena dānādīni puññakammāni katvā manussattam̐yeva patthetabbam̐, tattha ṭhatvā pañidhi kātabbo. Evañhi samijjhati. **Līngasampattī**ti purisabhāvo.

Mātugāmanapuṁsaka-ubhatobyañjanakānañhi manussajātiyam̐ ṭhitānampi pañidhi na ijjhati, tattha ṭhitena pana Buddhattam̐ patthentena dānādīni puññakammāni katvā purisabhāvoyeva patthetabbo, tattha ṭhatvā pañidhi kātabbo. Evañhi samijjhati. **Hetū**ti arahattassa upanissayasampatti. Yo hi tasmim̐ attabhāve vāyamanto arahattam̐ pāpuṇitum̐ samattho, tassa pañidhi samijjhati, no itarassa yathā Sumedhapaṇḍitassa. So hi Dīpaṅkarapādamūle pabbajitvā tenattabhāvena arahattam̐ pāpuṇitum̐ samattho ahosi.

Satthāradassananti Buddhānam̐ sammukhādassanam̐. Evañhi ijjhati, no aññathā yathā Sumedhapaṇḍitassa. So hi Dīpṇakaram̐ sammukhā disvā pañidhim̐ akāsi. **Pabbajjā**ti anagāriyabhāvo. So ca kho sāsane vā kammavādikiriyavāditāpasaparibbājakanikāye vā vaṭṭati yathā Sumedhapaṇḍitassa. So hi Sumedho nāma tāpaso hutvā pañidhim̐ akāsi.

Guṇasampattīti

1. Khu 4. 311 piṭṭhe Buddhavaṁse.

2. Na sijjhati (Sī)

jhānādiguṇapaṭilābho. Pabbajitassapi hi guṇasampannasseva ijjhati, no itarassa yathā Sumedhapaṇḍitassa. So hi pañcābhiñño ca aṭṭhasamāpattilābhī ca hutvā paṇidhesi. **Adhikāro**ti adhikakāro, pariccāgoti attho. Jīvitādi-pariccāgañhi katvā paṇidahatoyeva ijjhati, no itarassa yathā Sumedhapaṇḍitassa. So hi—

“Akkamitvāna maṃ Buddho, saha sissehi gacchatu.

Mā naṃ kalale akkamittha, hitāya me bhavissatī”¹.

Evam attapariccāgaṃ katvā paṇidhesi. **Chandatā**ti kattukamyatā. Sā yassa balavatī hoti, tassa ijjhati paṇidhi. Sā ca sace koci vadeyya “ko cattāri asaṅkhyeyyāni kappasatasahassaṇca niraye paccitvā buddhattaṃ icchatī”ti. Taṃ sutvā yo “ahan”ti vattum ussahati, tassa balavatīti veditabbā. Tathā yadi koci vadeyya “ko sakalacakkavālaṃ vītaccikānaṃ aṅgārānaṃ pūraṃ akkamitvā Buddhattaṃ icchatī, ko sakalacakkavālaṃ sattisūlehi ākiṇṇaṃ akkamanto atikkamitvā Buddhattaṃ icchatī, ko sakalacakkavālaṃ samatittikaṃ udakapūṇṇaṃ uttaritvā Buddhattaṃ icchatī, ko sakalacakkavālaṃ nirantaraṃ veḷugumbasañchannaṃ maddanto atikkamitvā Buddhattaṃ icchatī”ti, taṃ sutvāyo “ahan”ti vattum ussahati, tassa balavatīti veditabbā. Evarūpena ca kattukamyatāchandena samannāgato Sumedhapaṇḍito paṇidhesīti.

Evam samiddhābhinihāro ca bodhisatto imāni aṭṭhārasa abhabbatṭhānāni na upeti. So hi tato pabhuti na jaccandho hoti na jaccapadhiro, na ummattako, na eḷamugo, na pīṭhasappi, na milakkhesu uppajjati, na dāsiyā kucchimhi nibbattati, na niyatamicchādiṭṭhiko hoti, nāssa līṅgaṃ parivattati, na pañcānantariyakammāni karoti, na kuṭṭhī hoti, na tiracchānayoniyaṃ vaṭṭakato pacchimattabhāvo hatthito adhikattabhāvo hoti, na khuppiṇāsikanijjhāmataṇhikapetesu uppajjati, na kālakañcikāsure, na Avīciniraye, na lokantarikesu uppajjati. Kāmāvacaresu pana na māro hoti, rūpāvacaresu na asaṇṇībhava, na suddhāvāsesu uppajjati, na arūpabhavesu, na aññaṃ cakkavālaṃ saṅkamati.

1. Khu 4. 310 piṭṭhe Buddhavaṃse.

Yā cimā ussāho ca ummaṅgo ca avatthānañca hitacariyā cāti catasso Buddhabhūmiyo, tāhi samannāgato hoti. Tattha—

Ussāho vīriyaṃ vuttaṃ, ummaṅgo paññā pavuccati.

Avatthānaṃ adhiṭṭhānaṃ, hitacariyā mettābhāvanāti—

veditabbā. Ye ca ime nekkhammajjhāsayo pavivekajjhāsayo alobhajjhāsayo adosajjhāsayo amohajjhāsayo nissaraṇajjhāsayoti cha ajjhāsayā bodhiparipākāya saṃvattanti, yehi samannāgatattā nekkhammajjhāsayā ca bodhisattā kāmesu dosadassāvino, pavivekajjhāsayā ca bodhisattā saṅgaṇikāya dosadassāvino, alobhajjhāsayā ca bodhisattā lobhe dosadassāvino, adosajjhāsayā ca bodhisattā dose dosadassāvino, amohajjhāsayā ca bodhisattā mohe dosadassāvino, nissaraṇajjhāsayā ca bodhisattā sabbabhavesu dosadassāvinoti vuccanti, tehi ca samannāgato hoti.

Paccekabuddhānaṃ pana kīva ciraṃ patthanā vaṭṭatīti?

Paccekabuddhānaṃ dve asaṅkhyeyyāni kappasatasahassaṇca, tato oraṃ na sakkā, pubbe vuttanayenevettha kāraṇaṃ veditabbaṃ. Ettakenāpi ca kālena Paccekabuddhattaṃ patthayato abhinīhāra karaṇe pañca sampattiyo icchitabbā. Tesañhi—

Manussattaṃ līngasampatti, vigatāsavadassanaṃ.

Adhikāro ca chandatā, ete abhinīhāra kāraṇā.

Tattha **vigatāsavadassananti** Buddhapaccekabuddhabuddhasāvakānaṃ yassa kassaci dassananti attho. Sesam vuttanayameva.

Atha “sāvakānaṃ patthanā kittakaṃ vaṭṭatī”ti? Dvinnaṃ aggasāvakānaṃ ekaṃ asaṅkhyeyyaṃ kappasatasahassaṇca, asītimahāsāvakānaṃ kappasatasahassameva. Tathā Buddhassa mātāpitūnaṃ upaṭṭhākassa puttassa cāti, tato oraṃ na sakkā, tattha kāraṇaṃ vuttanayameva. Imesaṃ pana sabbesampi adhikāro ca chandatāti dvaṅgasamannāgatoyeva abhinīhāro hoti.

Evam imāya patthanāya iminā ca abhinīhārena yathāvuttappabhedaṃ kālaṃ pāramiyo pūretvā Buddhā loke uppajjantā khattiyakule vā brāhmaṇakule vā uppajjanti, Paccekabuddhā khattiyabrāhmaṇagahapatikulānaṃ aññatarasmim,

aggasāvakā pana Buddhā viya khattiyabrāhmaṇakulesveva. Sabbabuddhā saṁvaṭṭamāne kappe na uppajjanti, vivaṭṭamāne kappe uppajjanti. Tathā Paccekabuddhā. Te pana Buddhānaṃ uppajjanakāle na uppajjanti. Buddhā sayañca bujjhanti, pare ca bodhenti. Paccekabuddhā sayameva bujjhanti, na pare bodhenti. Attharasameva paṭivijjanti, na dhammarasaṃ. Na hi te lokuttaradhammaṃ paññattim āropetvā desetum sakkonti, mūgena diṭṭhasupino viya vanacarakena nagare sāyitabyañjanaraso viya ca nesaṃ dhammābhisamayo hoti. Sabbaṃ iddhisamāpattiṃ paṭisambhidāpabhedam pāpuṇanti, guṇavisiṭṭhatāya Buddhānaṃ hetṭhā sāvakanāṃ upari honti, na aññe pabbajetvā ābhisamācārikaṃ sikkhāpenti, “cittasallekho kātabbo, vosānaṃ nāpajjitabban”ti iminā uddesena uposathaṃ karonti, ajja uposathoti vacanamattena vā, uposathaṃ karontā ca Gandhamādane Mañjūsakarukkhamaṇe ratanamāle sannipatitvā karontīti. Evaṃ Bhagavā āyasmato Ānandassa Paccekabuddhānaṃ sabbākāraparipūraṃ patthanañca abhinīhārañca kathetvā idāni imāya patthanāya iminā ca abhinīhārena samudāgate te te Paccekabuddhe kathetum **“sabbesu bhūtesu nidhāya daṇḍan”**ti-ādinā nayena imaṃ Khaggavisāṇasuttaṃ abhāsi. Ayaṃ tāva avisesena pucchāvasito Khaggavisāṇasuttassa uppatti.

Idāni visesena vattabbā. Tattha imissā tāva gāthāya evaṃ uppatti veditabbā—ayaṃ kira Paccekabuddho paccekabodhisattabhūmiṃ ogāhanto dve asaṅkhyeyyāni kappasatasahassañca pāramiyo pūretvā Kassapassa Bhagavato sāsane pabbajitvā āraññiko hutvā gatapaccāgatavattaṃ pūrento samaṇadhammaṃ akāsi. Etaṃ kira vattaṃ aparipūretvā paccekabodhiṃ pāpuṇanto nāma natthi. Kiṃ panetaṃ **gatapaccāgatavattaṃ** nāma? Haraṇapaccāharaṇanti. Taṃ yathā vibhūtaṃ hoti, tathā kathessāma.

Idha ekacco bhikkhu harati na paccāharati, ekacco paccāharati na harati, ekacco neva harati na paccāharati, ekacco harati ca paccāharati ca. Tattha yo bhikkhu pageva vuṭṭhāya cetiyaṅgaṇabodhiyaṅgaṇavattaṃ katvā Bodhirukkhe udakaṃ āsiñcitvā pāṇiyaghaṭaṃ pūretvā pāṇiyamāle ṭhapetvā ācariyavattaṃ upajjhāyavattaṃ katvā dve-asīti khandhakavattāni ca cuddasa mahāvattāni samādāya vattati. So sarīraparikammaṃ katvā senāsanaṃ pavisitvā yāva bhikkhācāraṇelā, tāva vivittāsane vītināmetvā

velaṃ ñatvā nivāsetvā kāyabandhanaṃ bandhitvā uttarāsaṅgaṃ katvā saṅghāṭim khandhe karitvā pattaṃ aṃse ālaggetvā kammaṭṭhānaṃ manasi karonto cetiyaṅgaṇaṃ gantvā cetiyaṅca bodhiṅca vanditvā gāmasamīpe cīvaraṃ pārupitvā pattaṃ ādāya gāmaṃ piṇḍāya pavisati. Evaṃ pavittṭho ca lābhī bhikkhu puñṇavā upāsakehi sakkato garukato upaṭṭhākakule vā paṭikkamanasālāyaṃ vā paṭikkamitvā upāsakehi taṃ taṃ pañhaṃ pucchiyamāno tesaṃ pañhavissajjanena dhammadesanāvikkhepena ca taṃ manasikāraṃ chaḍḍetvā nikkhamati, vihāraṃ āgatopi bhikkhūhi pañhaṃ puṭṭho katheti, dhammaṃ bhaṇati, taṃ taṃ byāpāraṅca āpajjati. Pacchābhattampi purimayāmampi majjhimayāmampi evaṃ bhikkhūhi saddhim papañcetvā kāyaduṭṭhullābhibhūto pacchimayāmepe sayati, neva kammaṭṭhānaṃ manasi karoti. Ayaṃ vuccati **“harati na paccāharatī”**ti.

Yo pana byādhibahulo hoti, bhuttāhāro paccūsasamaye na sammā pariṇamati, pageva vuṭṭhāya yathāvuttaṃ vattaṃ kātuṃ na sakkoti kammaṭṭhānaṃ vā manasi kātuṃ, aññadatthu yāguṃ vā khajjakaṃ vā bhesajjaṃ vā bhattaṃ vā patthayamāno kālasseva pattacīvaramādāya gāmaṃ pavisati, tattha yāguṃ vā khajjakaṃ vā bhesajjaṃ vā bhattaṃ vā laddhā pattaṃ niharitvā bhattakiccaṃ niṭṭhāpetvā paññattāsane nisinno kammaṭṭhānaṃ manasi karitvā visesaṃ patvā vā apatvā vā vihāraṃ āgantvā teneva manasikārena viharati. Ayaṃ vuccati **“paccāharati na haratī”**ti. Edisā hi bhikkhū yāguṃ pivitvā vipassanaṃ vadḍhetvā Buddhasāsane arahattaṃ pattā gaṇanapathaṃ vītivattā, sīhaḷadīpeyeve tesu tesu gāmesu āsanasālāyaṃ taṃ āsanaṃ natthi, yattha bhikkhū nisinnā yāguṃ pivitvā arahattaṃ appattā.

Yo pana pamādavihārī hoti nikkhittadhuro, sabbavattāni bhinditvā pañcavidhacetokhilavinibandhanabaddhacitto viharanto kammaṭṭhānamanasikāramananuyutto gāmaṃ piṇḍāya pavisitvā gihīhi saddhim kathāpapañcena papañcito tucchakova nikkhamati. Ayaṃ vuccati **“neva harati na paccāharatī”**ti.

Yo pana pageva vuṭṭhāya purimanayeneva sabbavattāni paripūretvā yāva bhikkhācāravelā, tāva pallaṅkaṃ ābhujitvā kammaṭṭhānaṃ manasi karoti. Kammaṭṭhānaṃ nāma duvidhaṃ sabbatthakaṅca pārihāriyaṅca. Tattha sabbatthakaṃ nāma mettā ca maraṇānussati ca. Tañhi sabbattha atthayitabbaṃ icchitabbanti “sabbatthakan”ti vuccati. Mettā nāma āvāsādīsu sabbattha icchitabbā.

Āvāsesu hi mettāvihārī bhikkhu sabrahmacārīnaṃ piyo hoti manāpo, tena phāsu asaṃghaṭṭho viharati. Devatāsu mettāvihārī devatāhi rakkhitagopito sukhaṃ viharati. Rājarājamahāmattādīsu mettāvihārī tehi mamāyito sukhaṃ viharati. Gāmanigamādīsu mettāvihārī sabbattha bhikkhācariyādīsu manussehi sakkato garukato sukhaṃ viharati. Maraṇānussatibhāvanāya jīvitānikantiṃ pahāya appamatto viharati.

Yam pana sadā pariharitabbaṃ cariyānukūlena gahitaṃ. Taṃ dasāsūbhakasiṇānussatīsu aññataraṃ, catudhātuvavattāhānameva vā, taṃ sadā pariharitabbato rakkhitabbato bhāvetabbato ca **“pārihāriyan”**ti vuccati, mūlakammaṭṭhānantipi tadeva. Atthakāmā hi kulaputtā sāsane pabbajitvā dasapi vīsampi tiṃsampi cattālīsampi paññāsampi satampi ekato vasantā katikavattaṃ katvā viharanti “āvuso tumhe na iṇaṭṭā na bhayaṭṭā na jīvikāpakatā pabbajitā, dukkhā muccitukāmā panettha pabbajitā. Tasmā gamane uppannakilese gamaneyeva niggaṇhatha, ṭhāne, nisajjāya, sayane uppannakilese sayaneyeva niggaṇhathā”ti.

Te evaṃ katikavattaṃ katvā bhikkhācāraṃ gacchantā aḍḍha-usabha-usabha-aḍḍhagāvutagāvutantareshu pāsāṇā honti, tāya saññāya kammaṭṭhānaṃ manasikarontāva gacchanti. Sace kassaci gamane kilesa uppajjati, so tattheva naṃ niggaṇhāti. Tathā asakkonto tiṭṭhati, athassa pacchato āgacchantopi tiṭṭhati. So “ayaṃ bhikkhu tuyhaṃ uppannaṃ vitakkaṃ jānāti, ananucchavikaṃ te etan”ti attānaṃ paṭicodetvā vipassanaṃ vaḍḍhetvā tattheva ariyabhūmiṃ okkamati. Tathā asakkonto nisīdati. Athassa pacchato āgacchantopi nisīdatīti soyeva nayo. Ariyabhūmiṃ okkamitum asakkontopi taṃ kilesaṃ vikkhambhetvā kammaṭṭhānaṃ manasikarontova gacchati, na kammaṭṭhānavippayuttēna cittēna pādaṃ uddharati. Uddharati ce, paṭinivattitvā purimāpadeseyeva tiṭṭhati.

Ālindakavāsī Mahāphussadevatthero viya.

So kira ekūnavāsativassāni gatapaccāgatavattaṃ pūrento eva vihāsi. Manussāpi sudaṃ antarāmagge kasantā ca vapantā ca maddantā ca kammāni karontā ca therāṃ tathā gacchantāṃ disvā “ayaṃ thero punappunaṃ

nivattitvā gacchati, kiṃ nu kho maggamūḷho, udāhu kiñci pamuṭṭho”ti samullapanti. So taṃ anādiyitvā kammaṭṭhānayuttana citteneva samaṇadhammaṃ karonto vīsativassabbhantare arahattaṃ pāpuṇi. Arahattapattadivaseyevassa caṅkamanakoṭiyaṃ adhivatthā devatā aṅgulīhi dīpaṃ ujjaletvā aṭṭhāsi, cattāropi mahārājāno Sakko ca Devānamindo brahmā ca Sahampati upaṭṭhānaṃ āgamiṃsu. Tañca obhāsaṃ disvā Vanavāsī Mahātissatthero taṃ dutiyadivase pucchi “rattibhāge āyasmato santike obhāso ahosi, kiṃ so”ti. Thero vikkhepaṃ karonto “obhāso nāma dīpobhāsoṃ hoti maṇi-obhāsoṃ”ti evamādimāha. So “paṭicchādetha tumhe”ti nibaddho¹ “āmā”ti paṭijānitvā ārocesi.

Kālavallimaṇḍapavāsī Mahānāgattthero viya ca. Sopi kira gatapaccāgatavattaṃ pūrento “paṭhamam tāva Bhagavato mahāpadhānaṃ pūjessāmi”ti satta vassāni ṭhānacaṅkamameva adhiṭṭhāsi, puna soḷasa vassāni gatapaccāgatavattaṃ pūretvā arahattaṃ pāpuṇi. Evaṃ kammaṭṭhānamanuyuttacitteneva pādaṃ uddharanto vippayuttana cittena uddhaṭe paṭinivattanto gāmasamīpaṃ gantvā “gāvī nu kho pabbajito nu kho”ti āsaṅkaniyappadese ṭhatvā saṅghātiṃ pārupitvā pattaṃ gahetvā gāmadvāraṃ patvā kacchakantarato udakaṃ gahetvā gaṇḍūsaṃ katvā gāmaṃ pavisati “bhikkhaṃ vā dātum vanditum vā upagate manusse ‘dīghāyukā hothā’ti vacanamattenāpi mā me kammaṭṭhānavikkhepo ahosi”ti. Sace pana naṃ “ajja bhante kiṃ sattamī, udāhu aṭṭhamī”ti divasaṃ pucchanti, udakaṃ gilitvā ārocesi. Sace divasapucchakā na honti, nikkhamanavelāyaṃ gāmadvāre niṭṭhubhitvā yaṭi.

Sīhaḷadīpe **Kalambatitthavihāre vassūpagatā paññāsa bhikkhū** viya ca. Te kira vassūpanāyika-uposathadivase katikavattaṃ akaṃsu “arahattaṃ appatvā na aññamaññaṃ ālapissāmā”ti. Gāmaṃ ca piṇḍāya pavisantā gāmadvāre udakagaṇḍūsaṃ katvā pavisimṃsu, divase pucchite udakaṃ gilitvā ārocesum, apucchite gāmadvāre niṭṭhubhitvā vihāraṃ āgamaṃsu. Tattha manussā niṭṭhubhanaṭṭhānaṃ disvā jāniṃsu “ajja eko āgato ajja dve”ti. Evañca cintesum “kiṃ nu kho ete amheheva saddhiṃ na

1. Nibuddho (Ka), codito (Sī, I, Ka)

sallapanti, udāhu aññamaññampi. Yadi aññamaññampi na sallapanti, addhā vivādaajātā bhavissanti, handa nesaṃ aññamaññaṃ khamāpessāmā”ti. Sabbe vihāraṃ agamaṃsu. Tattha paññāsāya bhikkhūsu vassaṃ upagatesu dve bhikkhū eko kāsē nāddasaṃsu. Tato tesu yo cakkhumā puriso, so evamāha “na bho kalahakāraṇaṃ vasaṇokāso īdiso hoti, susammaṭṭhaṃ cetiyaṅgaṇaṃ bodhiyaṅgaṇaṃ, sunikkhattā sammajjaniyo, sūpaṭṭhapitaṃ pānīyaparibhojanīyaṃ”ti, te tato nivattā. Tepi bhikkhū antovasseyeva vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ patvā mahāpavāraṇāya visuddhipavāraṇaṃ pavāresuṃ.

Evam Kālavallimaṇḍapavāsī Mahānāgattthero viya Kalambatitthavihāre vassūpagatā bhikkhū viya ca kammaṭṭhānayaṭṭheneva cittaṇa pādaṃ uddharanto gāmasaṃpāraṃ gantvā udakagaṇḍusaṃ katvā vīthiyo sallakkhetvā yathā surāsoṇḍadhuttādayo kalahakāraṇā caṇḍahatthi-assādayo vā natthi, taṃ vīthiṃ paṭipajjati. Tattha ca piṇḍāya caranto na turitaturito javena gacchati, javanapiṇḍapātikadhutaṅgaṃ nāma natthi. Visamabhūmibhāgappattaṃ pana udakabharitasakaṭamaiva niccalo hutvā gacchati. Anugahaṃ pavattho ca dātukāmaṃ vā adātukāmaṃ vā sallakkhetuṃ tadanurūpaṃ kālaṃ āgamenta bhikkhaṃ gahetvā patirūpe okāse nisīditvā kammaṭṭhānaṃ manasikaronto āhāre paṭikkūlasaññaṃ upaṭṭhapetvā akkhabbhañjanavaṇālepanaputtamaṃsūpamāvasena paccavekkhanto aṭṭhaṅgasamannāgataṃ āhāraṃ āhāreti neva davāya na madāya -pa- bhuttāvī ca udakakiccaṃ katvā muhuttaṃ bhattakilamathaṃ vinodetvā yathā purebhattaṃ, evaṃ pacchābhattaṃ purimayāmaṃ pacchimayāmaṇca kammaṭṭhānaṃ manasi karoti. Ayaṃ vuccati **“harati ca paccāharati cā”**ti. Evametaṃ haraṇapaccāharaṇaṃ gatapaccāgatavattanti vuccati.

Etaṃ pūrento yadi upanissayasampanno hoti, paṭhamavaye eva arahattaṃ pāpuṇāti. No ce paṭhamavaye pāpuṇāti, atha majjhimavaye pāpuṇāti. No ce majjhimavaye pāpuṇāti, atha maraṇasamaye pāpuṇāti. No ce maraṇasamaye pāpuṇāti, atha devaputto hutvā pāpuṇāti. No ce devaputto hutvā pāpuṇāti, atha paccekasambuddho hutvā parinibbāti. No ce paccekasambuddho hutvā parinibbāti, atha Buddhānaṃ

sammukhībhave khippābhiñño hoti seyyathāpi thero bāhiyo, mahāpañño vā hoti seyyathāpi thero Sāriputtoti.

Ayaṃ pana paccekabodhisatto Kassapassa Bhagavato sāsane pabbajitvā āraññiko hutvā vīsati vassasahassāni etaṃ gatapaccāgatavattaṃ pūretvā kālaṃ katvā kāmāvacaradevaloke uppajji. Tato cavitvā Bārāṇasirañño aggamaheṣiyā kucchimhi paṭisandhim aggahesi. Kusalā itthiyo tadaheva gabbhasaṇṭhānaṃ jānanti, sā ca tāsāṃ aññatarā, tasmā esāpi taṃ gabbhapatiṭṭhānaṃ rañño nivedesi. Dhammatā esā, yaṃ puññavante satte gabbhe uppanne mātugāmo gabbhaparihāraṃ labhati. Tasmā rājā tassā gabbhaparihāraṃ adāsi. Sā tato pabhuti nāccuṇhaṃ kiñci ajjhoharitaṃ labhati, nātisītaṃ nāccambilaṃ nātiloṇaṃ nātikaṭukaṃ nātittakāṃ. Accuṇhe hi mātara ajjhohaṭe gabbhassa lohakumbhivāso viya hoti, atisīte lokantarikavāso viya, accambilaloṇakaṭukatittakesu bhuttesu satthena phāletvā ambilādīhi sittāni viya dārakassa aṅgāni tibbavedanāni honti. Aticaṅkamaṇaṭṭhānanisajjasayanatopi naṃ nivārenti “kucchigatassa sañcalanadukkhaṃ mā ahoṣī”ti. Mudukattharaṇatthatāya bhūmiyā caṅkamanādīni mattāya kātuṃ labhati, vaṇṇagandhādisampannaṃ sādum sappāyaṃ annapānaṃ bhuñjitum labhati. Pariggahetvāva naṃ caṅkamāpentī nisīdāpentī vuṭṭhāpentī.

Sā evaṃ parihariyamānā gabbhapariṇākaṃ sūtigharaṃ pavisitvā paccūsasamaye puttaṃ vijāyi pakkatelaṃ additamanosilāpiṇḍisaṃ dhaññapuññalakkhaṇūpetāṃ. Tato naṃ pañcamadivase alaṅkatapaṭiyattaṃ rañño dassesum, rājā tuṭṭho chasaṭṭhiyā dhātīhi upaṭṭhāpesi. So sabbasampattīhi vaḍḍhamāno na cirasseva viññutaṃ pāpuṇi. Soḷasavassuddesikaṃ naṃ rājā rajjena abhisīci, vividhanāṭakāhi ca upaṭṭhāpesi. Abhisitto rājaputto rajjaṃ kāresi nāmena Brahmadatto sakalajambudīpe vīsatiyā nagarasahassesu. Jambudīpe kira pubbe caturāsīti nagarasahasassāni ahesum, tāni parihāyantāni saṭṭhi ahesum, tato parihāyantāni cattālisaṃ, sabbaparihāyanakāle pana vīsatisahasassāni honti. Ayaṅca Brahmadatto sabbaparihāyanakāle uppajji,

tenassa vīsati nagarasahassāni ahesum vīsati pāsādasahassāni, vīsati hatthisahassāni, vīsati assasahassāni, vīsati rathasahassāni, vīsati pattisahassāni, vīsati itthisahassāni orodhā ca nāṭakitthiyo ca, vīsati amaccasahassāni.

So mahārajjam kārayamānoyeva kaṣiṇaparikkammaṃ katvā pañca abhiññāyo aṭṭha samāpattiyo ca nibbatesi. Yasmā pana abhisittaraññā nāma avassam aṭṭakaraṇe¹ nisīditabbaṃ, tasmā ekadivasam pageva pātārāsam bhuñjitvā vinicchayaṭṭhāne nisīdi. Tattha uccāsaddamahāsaddam akaṃsu, so “ayaṃ saddo samāpattiyā upakkilesa”ti pāsādatalaṃ abhiruhitvā “samāpattiṃ appemi”ti nisinno nāsakkhi appetum, rajjavikkhepena samāpatti parihīnā. Tato cintesi “kiṃ rajjam varam, udāhu samaṇadhammo”ti. Tato “rajjasukham parittam anekādīnavam, samaṇadhammasukham pana vipulaṃ anekānisaṃsaṃ uttamapurisehi sevitaṇcā”ti ñatvā aññataram amaccaṃ āṇāpesi “imaṃ rajjam dhammena samena anusāsa, mā kho adhammakāram kāresi”ti sabbaṃ tassa niyyātetvā pāsādaṃ abhiruhitvā samāpattisukhena vītināmesi, na koci upasaṅkamtum labhati aññatra mukhadhovanadantakaṭṭhadāyakabhattanihārakādīhi.

Tato addhamāsamatte vītikkante mahesī pucchi “rājā uyyānagamanabaladassananāṭakādīsu katthaci na dissati, kuhiṃ gato”ti. Tassā tamatthaṃ ārocesum. Sā amaccassa pāhesi “rajje paṭicchite ahampi paṭicchitā homi, etu mayā saddhiṃ saṃvāsaṃ kappetū”ti. So ubho kaṇṇe thaketvā “asavanīyametan”ti paṭikkhipi. Sā punapi dvattikkhattum pesetvā anicchamānaṃ santajjāpesi “yadi na karosi, ṭhānāpi taṃ cāvemi. Jivitāpi taṃ voropemī”ti. So bhīto “mātugāmo nāma daḷhanicchayo, kadāci evampi kārāpeyyā”ti. Ekadivasam raho gantvā tāya saddhiṃ sirisayane saṃvāsaṃ kappesi. Sā puñṇavatī sukhasamphassā, so tassā samphassarāgena ratto tattha abhikkhaṇaṃ saṅkitasaṅkitova agamāsi, anukkamena attano gharasāmiko viya nibbisaṅko pavisitumāraddho.

1. Adhikaraṇavinicchaye (sabbattha)

Tato rājamanussā taṃ pavattiṃ rañño ārocesuṃ, rājā na saddahati. Dutiyampi tatiyampi ārocesuṃ, tato rājā nilīno sayameva disvā sabbe amacce sannipātāpetvā ārocesi. Te “ayaṃ rājāparādhiko hatthacchedaṃ arahati, pādacchedaṃ arahatī”ti yāva sūle uttāsaṇaṃ, tāva sabbakammakāraṇāni niddisimsu. Rājā “etassa vadhabandhanatāḷane mayhaṃ vihiṃsā uppajjeyya, jīvitaṃ voropane paṇātipāto bhaveyya, dhanaharaṇe adinnādānaṃ bhaveyya, alaṃ evarūpehi katehi, imaṃ mama rajjā nikkadḍhathā”ti āha. Amaccā taṃ nibbisayaṃ akaṃsu. So attano dhanasāraṇa puttadāraṇa gahetvā paravisayaṃ agamāsi. Tattha rājā sutvā “kiṃ āgatosī”ti pucchi. Deva icchāmi taṃ upaṭṭhātunti. So taṃ sampañicchi. Amacco katipāhaccayena laddhavissāso taṃ rājānaṃ etadavoca “mahārāja amakkhikaṃ madhuṃ passāmi, taṃ khādanto natthī”ti. Rājā “kiṃ etaṃ uppaṇḍetukāmo bhaṇatī”ti na suṇāti. So antaraṃ labhitvā punapi suṭṭhutaṃ vaṇṇetvā avoca. Rājā “kiṃ etaṃ”ti pucchi. Bārāṇasirajjaṃ devāti. Rājā “kiṃ maṃ netvā māretukāmosī”ti āha. So “mā deva evaṃ avaca, yadi na saddahasi, manusse pesehī”ti. So manusse pesesi, te gantvā gopuraṃ khaṇitvā rañño sayanaghare uṭṭhahimsu.

Rājā disvā “kissa āgatathā”ti pucchi. Corā mayaṃ mahārājāti. Rājā tesam dhanam dāpetvā “mā puna evaṃ akatthā”ti ovaditvā vissajjesi. Te āgantvā tassa rañño ārocesuṃ. So punapi dvattikkhattuṃ tatheva vīmaṃsitvā “sīlavā rājā”ti caturaṅginim senaṃ sannayhitvā sīmantare ekaṃ nagaraṃ upagamma tattha amaccassa pāhesi “nagaraṃ vā me dehi yuddhaṃ vā”ti. So Brahmadattassa rañño tamatthaṃ ārocāpesi “āṇāpetu devo ‘kiṃ yujjhāmi, udāhu nagaraṃ demī’ti”. Rājā “na yujjhitaḍḍhaṃ, nagaraṃ datvā idhāgacchā”ti pesesi. So tathā akāsi. Paṭirājāpi taṃ nagaraṃ gahetvā avasesanagaresupi tatheva dūtaṃ pesesi. Tepi amaccā tatheva Brahmadattassa ārocetvā tena “na yujjhitaḍḍhaṃ, idhāgantabban”ti vuttā Bārāṇasim āgamaṃsu.

Tato amaccā Brahmadattaṃ āhaṃsu “mahārāja tena saha yujjhāmā”ti. Rājā “mama paṇātipāto bhavissatī”ti vāresi.

Amaccā “mayam mahārāja tam jīvaggāham gahetvā idheva ānessāmā”ti nānā-upāyehi rājānam saññāpetvā “ehi mahārāja”ti gantumāraddhā. Rājā “sace sattamāraṇappaharaṇavilumpanakammaṃ na karotha, gacchāmi”ti bhaṇati. Amaccā “na deva karoma, bhayaṃ dassetvā palāpema”ti caturaṅginim senaṃ sannayhitvā ghaṭesu dīpe pakkkhipitvā rattim gacchimsu. Paṭirājā tam divasaṃ Bārāṇasisamīpe nagaraṃ gahetvā idāni kinti rattim sannāham mocāpetvā pamatto niddaṃ okkami saddhim balakāyena. Tato amaccā Brahmadattarājānam ādāya paṭirañño khandhāvāraṃ gantvā sabbaghaṭehi dīpe nīharāpetvā ekapajjotaṃ katvā ukkuṭṭhim akaṃsu. Paṭirañño amacco mahābalakāyaṃ disvā bhīto attano rājānam upasaṅkamitvā “uṭṭhehi amakkhikaṃ madhum khādāhi”ti mahāsaddaṃ akāsi. Tathā dutiyopi tatiyopi. Paṭirājā tena saddena paṭibujjhितvā bhayaṃ santāsaṃ āpajji. Ukkuṭṭhisatāni pavattimsu. So “paravacanaṃ saddahitvā amittahatthaṃ pattomhi”ti sabbarattim tam tam vippalapitvā dutiyadivase “dhammiko rājā, uparodhaṃ na kareyya, gantvā khamāpemi”ti cintetvā rājānam upasaṅkamitvā jaṇṇukehi paṭiṭṭhahitvā “khama mahārāja mayhaṃ aparādhan”ti āha. Rājā tam ovaditvā “uṭṭhehi, khamāmi te”ti āha. So rañña evaṃ vuttamatteyeva paramassāsappatto ahosi, Bārāṇasirañño samīpeyeva janapade rajjaṃ labhi. Te aññaamaññaṃ sahāyakā ahesuṃ.

Atha Brahmadatto dvepi senā sammodamānā ekato ṭhitā disvā “mamevekassa cittānurakkhaṇāya asmiṃ mahājanakāye khuddakamakkhikāya pivanamattampi lohitabindu na uppannaṃ, aho sādhu, aho suṭṭhu, sabbe sattā sukhitā hontu, averā hontu, abyāpajjā hontū”ti mettājhānaṃ uppādetvā tadeva pādakaṃ katvā saṅkhāre sammāsivā paccekabodhiññaṃ sacchikatvā sayambhutaṃ pāpuṇi. Tam maggaphalasukhena sukhitaṃ hatthikkhandhe nisinnaṃ amaccā paṇipātāṃ katvā āhaṃsu “yānakālo mahārāja vijitabalakāyassa sakkāro kātabbo, parājitabalakāyassa bhattaparibbaya dātabbo”ti. So āha “nāhaṃ bhaṇe rājā, Paccekabuddho nāmāhaṃ”ti. Kiṃ devo bhaṇati, na edisā Paccekabuddhā hontīti. Kīdisā bhaṇe Paccekabuddhāti. Paccekabuddhā nāma dvaṅgulakesamassū aṭṭhaparikkhārayuttā bhavantīti. So

dakkhiṇahatthena sīsam parāmasi, tāvadeva gihiliṅgam antaradhāyi, pabbajitaveso pāturahosi. Dvaṅgulakesamassu aṭṭhaparikkhārasamannāgato vassasatikattherasadiso ahosi. So catutthajjhānaṃ samāpajjitvā hatthikkhandhato vehāsaṃ abbhuggantvā padumapupphe nisīdi. Amaccā vanditvā “kiṃ bhante kammaṭṭhānaṃ, kathaṃ adhigatosī”ti pucchimsu. So yato assa mettājjhānakammaṭṭhānaṃ ahosi, tañca vipassanaṃ vipassitvā adhigato, tasmā tamatthaṃ dassento udānagāthañca byākaraṇagāthañca imaṃyeva gāthaṃ abhāsi “**sabbesu bhūtesu nidhāya daṇḍan**”ti.

Tattha **sabbesūti** anavasesesu. **Bhūtesūti** sattesu. Ayamettha saṅkhepo, vitthāraṃ pana Ratanasuttavaṇṇanāyaṃ vakkhāma. **Nidhāyāti** nikkhipitvā. **Daṇḍanti** kāyavacīmanodaṇḍaṃ, kāyaduccaritādīnametaṃ adhivacanaṃ. Kāyaduccaritaṃ hi daṇḍayatīti daṇḍaṃ, bādheti anayabyasanaṃ pāpetīti vuttaṃ hoti. Evaṃ vacīduccaritaṃ manoduccaritañca. Paharaṇadaṇḍo eva vā daṇḍo, taṃ nidhāyātipi vuttaṃ hoti. **Aviheṭṭhayanti** aviheṭṭhayanto. **Aññatarampīti** yaṃkiñci ekampi. **Tesanti** tesam sabbabhūtānaṃ. **Na puttamiccheyyāti** atrajo khettajo dinnako antevāsikoti imesu catūsu puttesu yaṃkiñci puttaṃ na iccheyya. **Kuto sahāyanti** sahāyaṃ pana iccheyyāti kuto eva etaṃ.

Ekoti pabbajjāsāṅkhātena eko, adutiyaṭṭhena eko, taṇhāya pahānaṭṭhena eko, ekantavigatakilesoti eko, eko paccekasambodhim abhisambuddhoti eko. Samaṇasahassasāpi hi majjhe vattamāno gihisaṃyojanassa chinnattā eko, evaṃ **pabbajjāsāṅkhātena** eko. Eko tiṭṭhati, eko gacchati, eko nisīdati, eko seyyaṃ kappeti, eko iriyati vattatīti evaṃ **adutiyaṭṭhena** eko.

“Taṇhādutiyo puriso, dīghamaddhānasamsāraṃ.

Itthabhāvaññathābhāvaṃ, samsāraṃ nātivattati.

Etamādīnavaṃ ñatvā, taṇhaṃ dukkhassa sambhavaṃ.

Vītataṇho anādāno, sato bhikkhu paribbaje”ti¹.

1. Khu 1. 201, 268; Khu 7. 362; Khu 8. 211 piṭṭhesu.

Evam **taṇhāpahānaṭṭhena** eko. Sabbakilesāssa pahīnā ucchinnamūlā tālāvattthukatā anabhāvaṃkatā āyatim anuppādadhammāti evam **ekantavigatakilesoti** eko. Anācariyako hutvā sayambhū sāmānyeva paccekasambodhim abhisambuddhoti evam **eko paccekasambodhim abhisambuddhoti** eko.

Careti yā imā aṭṭha cariyāyo. Seyyathidaṃ? Paṇidhisampannānaṃ catūsu iriyāpathesu iriyāpathacariyā, indriyesu guttadvārānaṃ chasu ajjhattikāyatanesu āyatanacariyā, appamādavihārīnaṃ catūsu satipaṭṭhānesu saticariyā, adhiccittamanuyuttānaṃ catūsu jhānesu samādhicariyā, buddhisampannānaṃ catūsu ariyasaccesu ñāṇacariyā, sammāpaṭipannānaṃ catūsu ariyasaccesu maggacariyā, adhigatapphalānaṃ catūsu sāmāññaphalesu patticariyā, tiṇṇaṃ Buddhānaṃ sabbasattesu lokatthacariyā, tattha padesato Paccekabuddhabuddhasāvakānanti. Yathāha—“cariyāti aṭṭha cariyāyo iriyāpathacariyā”¹ti vitthāro. Tāhi cariyāhi samannāgato bhaveyyāti attho. Atha vā yā imā adhimuccanto saddhāya carati, paggaṇhanto vīriyena carati, upaṭṭhahanto satiyā carati, avikkhitto samādhinā carati, pajānanto paññāya carati, vijānanto viññāṇena carati, evam paṭipannassa kusalā dhammā āyatantīti āyatanacariyāya carati, evam paṭipanno visesaṃ adhigacchatīti visesacariyāya caratīti² evam aparāpi aṭṭha cariyāyo vuttā, tāhipi samannāgato bhaveyyāti attho. **Khaggavisāṇakappoti** ettha khaggavisāṇaṃ nāma khaggamigasiṅgaṃ. Kappasaddassa atthaṃ vitthārato Maṅgalasuttavaṇṇanāyaṃ pakāsayissāma, idha panāyaṃ “satthukappena vata bho kira sāvakena saddhim mantayamānā”³ti evamādīsu³ viya paṭibhāgo veditabbo. Khaggavisāṇakappoti khaggavisāṇasadisoti vuttaṃ hoti. Ayaṃ tāvettha padato atthavaṇṇanā.

Adhippāyānusandhito pana evam veditabbo—yvāyaṃ vuttappakāro daṇḍo bhūtesu pavattiyamāno ahito hoti, taṃ tesu appavattanena tappaṭipakkhabhūtāya mettāya parahitūpasamhārena ca sabbesu bhūtesu nidhāya daṇḍaṃ, nihitadaṇḍattā eva ca yathā anihitadaṇḍā sattā

1. Khu 9. 215. 400 piṭṭhesu. 2. Khu 9. 216. 401 piṭṭhesu. 3. Ma 1. 205 piṭṭhe.

bhūtāni daṇḍena vā satthena vā pāṇinā vā leḍḍunā vā viheṭṭhayanti, tathā aviheṭṭhayam, aññatarampi tesaṃ imaṃ mettākammaṭṭhānamāgama yadeva tattha vedanāgataṃ saññāsaṅkhāraviññāṇagataṃ tañca tadanusārenea tadanñāñca saṅkhārāgataṃ vipassitvā imaṃ paccekabodhiṃ adhigatomhīti ayaṃ tāva adhippāyo.

Ayaṃ pana anusandhi—evaṃ vutte te amaccā āhaṃsu “idāni bhante kuhiṃ gacchathā”ti. Tato tena “pubbe Paccekabuddhā kattha vasantī”ti āvajjetvā ñatvā “Gandhamādanapabbate”ti vutte puna āhaṃsu “amhe dāni bhante pajahatha na icchathā”ti. Atha paccekasambuddho āha “na puttamiccheyyā”ti sabbaṃ. Tatrādhippāyo—ahaṃ idāni atrajādīsu yaṃkiñci puttampi na iccheyyam, kuto pana tumhādisaṃ sahāyam. Tasmā tumhesupi yo mayā saddhiṃ gantuṃ mādiso vā hotuṃ icchati, so eko care khaggavisāṇakappo. Atha vā tehi “amhe dāni bhante pajahatha na icchathā”ti vutte so paccekasambuddho “na puttamiccheyya kuto sahāyan”ti vatvā attano yathāvuttenatthena ekacariyāya guṇaṃ disvā pamudito pītisomanassajāto imaṃ udānaṃ udānesi “eko care khaggavisāṇakappo”ti. Evaṃ vatvā pekkhamānasseva mahājanassa ākāse uppatitvā Gandhamādanaṃ agamāsi.

Gandhamādano nāma Himavati Cūḷakāḷapabbataṃ Mahākāḷapabbataṃ Nāgapaliveṭṭhanam Candagabbhaṃ Sūriyagabbhaṃ Suvaṇṇapassaṃ Himavantapabbatanti satta pabbate atikkamma hoti. Tattha Nandamūlakaṃ nāma pabbhāraṃ Paccekabuddhānaṃ vasanokāso, tisso ca guhāyo suvaṇṇaguhā maṇiguhā rajataguhāti. Tattha maṇiguhādvāre Mañjūsako nāma rukkho yojanaṃ ubbedhena, yojanaṃ vitthārena. So yattakāni udaye vā thale vā pupphāni, sabbāni tāni pupphayati visesena Paccekabuddhāgamanadivase. Tassūparito sabbaratanamālo hoti. Tattha sammajjanakavāto kacavaraṃ chaḍḍeti, samakaraṇavāto sabbaratanamayavālukaṃ samaṃ karoti, siñcanakavāto Anotattadahato ānetvā udakaṃ siñcati, sugandhakaraṇavāto Himavantato sabbesaṃ sugandharukkhānaṃ gandhe āneti, ocinakavāto pupphāni ocinitvā pāteti, santharakavāto sabbattha santharati. Sadā supaññattāneva

cettha āsanāni honti, yesu Paccekabuddhuppādādivase uposathādivase ca sabbe Paccekabuddhā sannipatitvā nisīdanti. Ayaṃ tattha pakati. Ayaṃ Paccekabuddho tattha gantvā paññattāsane nisīdati. Tato sace tasmim kāle aññepi Paccekabuddhā saṃvijjanti, tepi taṅkhaṇeyeva sannipatitvā paññattāsanesu nisīdanti. Nisīditvā ca kiñcideva samāpattiṃ samāpajjitvā vuṭṭhahanti, tato saṃghatthero adhunāgatapaccekabuddhaṃ sabbesaṃ anumodanattāya “kathamadhigatan”ti evaṃ kammaṭṭhānaṃ pucchati, tadāpi so tameva attano udānabyākaraṇagāthaṃ bhāsatī. Puna Bhagavāpi āyasmatā Ānandena puṭṭho tameva gāthaṃ bhāsatī. Ānandopi saṅgītiyanti evaṃ ekeka gāthā paccekasambodhi-abhisambuddhaṭṭhāne, mañjūsakamāle, Ānandena pucchitakāle, saṅgītiyanti catukkhattuṃ bhāsita hotīti.

Paṭhamagāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

92. **Saṃsaggajātassāti** gāthā kā uppatti? Ayampi paccekabodhisatto Kassapassa Bhagavato sāsane vīsati vassasahassāni purimanayeneva samaṇadhammaṃ karonto kasiṇaparikkammaṃ katvā paṭhamam jhānaṃ nibbattetvā nāmarūpaṃ vavatthapetvā lakkhaṇasammasanaṃ katvā ariyamaggaṃ anadhigamma brahmaloke nibbatti. So tato cuto Bārāṇasirañño aggamaheṣiyā kucchimhi uppajjitvā purimanayeneva vaḍḍhamāno yato pabhuti “ayaṃ itthi ayaṃ puriso”ti visesaṃ aññāsi, tadupādāya itthīnaṃ hatthe na ramati, ucchādananāpanamaṇḍanādimattampi na sādīyati. Taṃ purisā eva posenti, thaññapāyanakāle dhātiyo kaṇcukaṃ paṭimuñcitvā purisavesena thaññaṃ pāyenti. So itthīnaṃ gandhaṃ ghāyitvā saddaṃ vā sutvā rodāti, viññutaṃ pattopi itthiyo passituṃ na icchati. Tena taṃ **anittigandhot**veva sañjānimsu. Tasmim soḷasavassuddesike jāte rājā “kulavaṃsaṃ saṇṭhapessāmi”ti nānākulehi tassa anurūpā kaññāyo ānetvā aññataraṃ amaccaṃ āṇāpesi “kumāraṃ ramāpehi”ti. Amacco upāyena taṃ ramāpetukāmo tassa avidūre saṇipākāraṃ parikkhipāpetvā nāṭakāni payojāpesi. Kumāro gītavādītasaddaṃ sutvā “kasseso saddo”ti āha. Amacco “taveso

deva nāṭakitthīnaṃ saddo, puññavantānaṃ īdisāni nāṭakāni honti, abhirama deva mahāpuññosi tvaṃ”ti āha. Kumāro amaccaṃ daṇḍena tālāpetvā nikkadḍhāpesi. So rañño ārocesi. Rājā kumārassa mātaraṃ saha gantvā kumāraṃ khamāpetvā puna amaccaṃ āṇāpesi. Kumāro tehi atinippīliyamāno seṭṭhasuvaṇṇaṃ datvā suvaṇṇakāre āṇāpesi “sundaraṃ itthirūpaṃ karoṭhā”ti. Te Vissakammunā nimmitasadisam sabbālaṅkāravibhūṣitaṃ itthirūpaṃ karitvā dassesuṃ. Kumāro disvā vimhayena sīsaṃ cāletvā mātāpitūnaṃ pesesi “yadi īdisiṃ itthiṃ labhissāmi, gaṇhissāmi”ti. Mātāpitāro “amhākaṃ putto mahāpuñño, avassaṃ tena sahakatapuññaṃ kaci dārikā loke uppannā bhavissatī”ti taṃ suvaṇṇarūpaṃ rathaṃ āropetvā amaccānaṃ appesuṃ “gacchatha īdisiṃ dārikaṃ gavesathā”ti. Te taṃ gahetvā soḷasamahājanapade vicarantā taṃ taṃ gāmaṃ gantvā udakatitthādīsu yattha yattha janasaṃmūhaṃ passanti, tattha tattha devataṃ viya suvaṇṇarūpaṃ ṭhapetvā nānāpupphavatthālaṅkārehi pūjaṃ katvā vitānaṃ bandhitvā ekamantaṃ tiṭṭhanti “yadi kenaci evarūpā diṭṭhapubbā bhavissati, so kathaṃ samuṭṭhāpessatī”ti. Etenupāyena aññatra maddaraṭṭhā sabbajanapade āhiṇḍitvā taṃ “khuddakaraṭṭhan”ti avamaññaṃ tatha paṭhamāṃ agantvā nivattiṃsu.

Tato nesaṃ etadahosi “Maddaraṭṭhampi tāva gacchāma, mā no Bārāṇasīṃ pavitṭhepi rājā puna pesesi”ti Maddaraṭṭhe Sāgalanagaraṃ agamaṃsu. Sāgalanagare ca Maddavo nāma rājā, tassa dhītā soḷasavassuddesikā abhirūpā ahosi. Tassā vaṇṇadāsiyo nhānodakatthāya tiṭṭhaṃ gacchanti. Tattha amaccehi ṭhapitaṃ taṃ suvaṇṇarūpaṃ dūratova disvā “amhe udakatthāya pesetvā rājaputtī sayameva āgatā”ti bhaṇantiyo samīpaṃ gantvā “nāyaṃ sāmīnī, amhākaṃ sāmīnī ito abhirūpatarā”ti āhaṃsu. Amaccā taṃ sutvā rājānaṃ upasaṅkamitvā anurūpena nayena dārikaṃ yāciṃsu, sopi adāsi. Te Bārāṇasirañño pāhesuṃ “laddhā deva kumārikā, sāmāṃ āgacchatha, udāhu amheva ānemā”ti. So “mayi āgacchante janapadapīḷā bhavissati, tumheva naṃ ānethā”ti pesesi.

Amaccāpi dārikaṃ¹ gahetvā nagarā nikkhamitvā kumārassa pāhesuṃ “laddhā suvaṇṇarūpasadisā kumārikā”ti. Kumāro sutvāva rāgena

1. Taṃ dārikaṃ (I)

abhibhūto paṭhamajjhānā parihāyi. So dūtaparamparāya pesesi “sīghaṃ ānetha sīghaṃ ānethā”ti. Te sabbattha ekarattivāsena Bārāṇasīṃ patvā bahinagare ʘhitā rañño pesesuṃ “ajjeva pavisitabbaṃ, no”ti. Rājā “seṭṭhakulā ānītā dārikā, maṅgalakiriyaṃ katvā mahāsakkārena pavesessāma, uyyānaṃ tāva naṃ nethā”ti āha. Te tathā akaṃsu. Sā accantasukhumālā kumārikā yānugghāṭeṇa ubbālḥā addhānaparissamena uppannavātarogā milātamālā viya hutvā rattibhāge kālamakāsi. Amaccā “sakkārā paribhaṭṭhamhā”ti parideviṃsu. Rājā ca nāgarā ca “kulavaṃso vinaṭṭho”ti parideviṃsu. Sakalanagaraṃ kolāhalaṃ ahosi. Kumārassa sutamatteyeva mahāsoko udapādi.

Tato kumāro sokassa mūlaṃ khanituṃ āraddho. So evaṃ cintesi “ayaṃ soko nāma na ajātassa hoti, jātassa pana hoti. Tasmā jātiṃ paṭicca soko, jāti pana kiṃ paṭiccāti. Bhavaṃ paṭicca jāti”ti. Evaṃ pubbabhāvanānubhāvena yoniso manasikaronto anulomapaṭilomaṃ paṭiccasamuppādaṃ disvā puna anulomañca saṅkhāre sammasanto tattheva nisinno paccekasambodhiṃ sacchākāsi. Amaccā taṃ maggaphalasukhena sukhitaṃ santindriyaṃ santamānaṃ nisinnaṃ disvā paṇipātaṃ katvā āhaṃsu “mā soci deva mahanto Jambudīpo, aññaṃ tato sundarataraṃ kaññaṃ ānessāmā”ti. So āha “na socāmi, nissoko Paccekabuddho ahan”ti. Ito paraṃ sabbaṃ vuttapurimagāthāsadisameva ʘapetvā gāthāvaṇṇanaṃ.

Gāthāvaṇṇanā pana evaṃ veditabbā—**saṃsaggajātassāti** jātasāmsaggassa. Tattha dassanasavanakāyasamullapanasambhogasaṃsaggavasena pañcavidho saṃsaggo. Tattha aññaṃaññaṃ disvā cakkhuviññāṇavīthivasena uppannarāgo **dassanasāmsaggo** nāma. Tattha Sihalaḍīpe Kāḷaḍīghavāpī gāme piṇḍāya carantaṃ Kalyāṇavihāravāsidiḡghabhāṇakadahaṃbhikkhuṃ disvā paṭibaddhacittā kenaci upāyena taṃ alabhitvā kālāṅkatā kuṭumbiyadhītā ca tassā nivāsanacoḷakhaṇaṃ disvā “evarūpaṃ vattham dhāriniyā nāma saddhiṃ saṃvāsaṃ nālabhin”ti phalitahadayo kālāṅkato so eva daharo ca nidassanaṃ.

Parehi pana kathiyamānaṃ rūpādisampattiṃ attanā vā hasitalapitagītasaddaṃ sutvā sotaviññāṇavīthivasena uppannarāgo **savanasaṃsaggo** nāma. Tatrāpi girigāmaṃvāsikammāradhītāya pañcahi kumārikāhi saddhiṃ padumassaraṃ gantvā nhatvā mālaṃ āropetvā uccāsaddena gāyantiyā saddaṃ sutvā ākāseṇa gacchanto kāmarāgena visesā parihāyitvā byasanaṃ patto pañcagaḷaleṇavāsī tissadaharo nidassanaṃ.

Aññamaññaṃ aṅgaparāmasanena uppannarāgo **kāyasaṃsaggo** nāma. Dhammabhāsanadahaṃbhikkhu ca rājadhītā cettha nidassanaṃ. Mahāvihāre kira dāhaṃbhikkhu dhammaṃ bhāsati. Tattha mahājano āgato, rājāpi aggamahesiyā rājadhītāya ca saddhiṃ agamāsī. Tato rājadhītāya tassa rūpañca sarañca āgamma balavarāgo uppanno tassa dāhaṃsāpi. Taṃ disvā rājā sallakkhetvā sāṇipākāreṇa parikkhipāpesi. Te aññamaññaṃ parāmasitvā āliṅgiṃsu. Puna sāṇipākāraṃ apanetvā passantā dvepi kālaṅkateyeva addasaṃsūti.

Aññamaññaṃ ālapanasamullapanavasena uppannarāgo pana **samullapanasaṃsaggo** nāma. Bhikkhu bhikkhunīhi saddhiṃ paribhogakaraṇe uppannarāgo **sambhogasaṃsaggo** nāma. Dvīsupi etesu pārājikappatto bhikkhu ca bhikkhunī ca nidassanaṃ. Maricavaṭṭināmahāvihāramahe kira Duṭṭhagāmaṇi-abhayarājā mahādānaṃ paṭiyādetvā ubhatosaṃghaṃ parivisati. Tattha uṇhayāguyā dinnāya saṃghanaṃvakasāmaṇerī anādhāraṃkassa saṃghanaṃvakassa sāmaṇerassa dantavalayaṃ datvā samullapanamakāsi. Te ubhopi upasampajjitvā saṭṭhivassā hutvā paratīraṃ gatā aññamaññaṃ samullapanena pubbaññaṃ paṭilabhitvā tāvadeva sañjātasinehā sikkhāpadaṃ vītikkamitvā pārājikā ahesunti. Evaṃ pañcavidhe saṃsagge yena kenaci saṃsaggena jātasāṃsaggassa **bhavati sneho**, purimarāgapaccayo balavarāgo uppajjati. Tato **snehanvayaṃ dukkhamidaṃ pahoti** tameva snehaṃ anugacchantarā sandiṭṭhikasamparāyikaṃ sokaparidevādīnānappakāraṃ idaṃ dukkhaṃ pahoti pabhavati jāyati.

Apare “āramaṇe cittassa vossaggo saṃsaggo”ti bhaṇanti. Tato sneho, snehadukkhamidanti. Evamatthappabhedāṃ imaṃ aḍḍhagāthaṃ vatvā so Paccekabuddho āha “svāyaṃ yamidaṃ snehanvayaṃ sokādidukkhaṃ pahoti, tameva snehaṃ anugatassa dukkhassa mūlaṃ khaṇanto paccekabodhiṃ adhigato”ti.

Evam vutte te amaccā āhaṃsu “amhehi dāni bhante kiṃ kattabban”ti. Tato so āha “tume vā aññataro vā imamhā dukkhā muccitukāmo, so sabbopi **ādīnavam snehajaṃ pekkhamāno, eko care khaggavisāṇakappo**”ti. Ettha ca yaṃ taṃ “snehanvayaṃ dukkhamidaṃ pahoti”ti vuttaṃ, tadeva sandhāya “ādīnavam snehajaṃ pekkhamāno”ti idaṃ vuttanti veditabbaṃ. Atha vā yathāvuttena saṃsaggena saṃsaggajātassa bhavati sneho, snehanvayaṃ dukkhamidaṃ pahoti, evaṃ yathābhūtaṃ ādīnavam snehajaṃ pekkhamāno ahamadhigatoti evaṃ sambandhitvā catutthapādo pubbe vuttanayeneva snehavasena vuttoti veditabbo. Tato paraṃ sabbaṃ purimagāthāya vuttasadisamevāti.

Saṃsaggagāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

93. **Mitte suhajjeti** kā uppatti? Ayaṃ paccekabodhisatto purimagāthāya vuttanayeneva uppajjitvā Bārāṇasiyaṃ rajjaṃ karento paṭhamajjhānaṃ nibbattetvā “kiṃ samaṇadhammo varo, rajjaṃ varan”ti vīmaṃsitvā amaccānaṃ rajjaṃ niyyātetvā samaṇadhammaṃ akāsi. Amaccā “dhammena samena karoṭhā”ti vuttāpi lañjaṃ gahetvā adhammena karonti. Te lañjaṃ gahetvā sāmike parājayantā ekadā aññataraṃ rājavallabhaṃ parājesuṃ. So rañño bhattakārakehi saddhiṃ pavisitvā sabbaṃ ārocesi. Rājā dutiyadivase sayam vinicchayaṭṭhānaṃ agamāsi. Tato mahājanā “amaccā deva sāmike asāmike karontī”ti uccāsaddaṃ karontā mahāyuddhaṃ viya akaṃsu. Atha rājā vinicchayaṭṭhānā vuṭṭhāya pāsādaṃ abhiruhitvā samāpattiṃ appetuṃ nisinno tena saddena vikkhittacitto na sakkoti appetuṃ. So “kiṃ me rajjena, samaṇadhammo varan”ti rajjasukhaṃ pahāya puna samāpattiṃ nibbattetvā pubbe vuttanayeneva vipassitvā paccekasambodhiṃ sacchākāsi. Kammatṭhānaṃca pucchito imaṃ gāthaṃ abhāsi.

Tattha mettāyanavasena **mittā**. Suhadayabhāvena **suhajjā**. Keci ekantahitakāmatāya mittāva honti na suhajjā. Keci gamanāgamaṇaṭṭhānanisajjāsamullāpādīsu, hadayasukhajanana¹ suhajjāva honti, na mittā. Keci tadubhayavasena suhajjā ceva mittā ca honti. Te duvidhā

1. Sukhavasena sukhajanana (Sī)

agāriyā ca anagāriyā ca. Tattha agāriyā tividhā honti upakāro samānasukhadukkho anukampakoti. Anagāriyā visesena atthakkhāyino eva. Te catūhi aṅgehi samannāgatā honti. Yathāha—

“Catūhi kho gahapatiputta ṭhānehi upakāro mitto suhado veditabbo. Pamattaṃ rakkhati, pamattassa sāpateyyaṃ rakkhati, bhītaṃ saraṇaṃ hoti, uppannesu kiccakaraṇīyesu taddiguṇaṃ bhogaṃ anuppadeti¹.

Tathā—

Catūhi kho gahapatiputta ṭhānehi samānasukhadukkho mitto suhado veditabbo. Guyhamassa ācikkhati, guyhamassa parigūhati, āpadāsu na vijahati, jīvitāmpissa atthāya pariccattaṃ hoti¹.

Tathā—

Catūhi kho gahapatiputta ṭhānehi anukampako mitto suhado veditabbo. Abhavenassa na nandati, bhavenassa nandati, avaṇṇaṃ bhaṇamānaṃ nivāreti, vaṇṇaṃ bhaṇamānaṃ pasamsati².

Tathā—

Catūhi kho gahapatiputta ṭhānehi atthakkhāyī mitto suhado veditabbo. Pāpā nivāreti, kalyāṇe niveseti, assutaṃ sāvetai, saggassa maggaṃ ācikkhati”ti.

Tesvidha agāriyā adhippetā, atthato pana sabbepi yujjanti. Te **mitte suhajje anukampamānoti** anudaya māno, tesaṃ sukhaṃ upasaṃharitukāmo dukkhaṃ apaharitukāmo ca.

Hāpeti atthanti diṭṭhadhammikasamparāyikaparamatthavasena tividhaṃ, tathā attatthaparattha-ubhayatthavasenāpi tividhaṃ atthaṃ laddhavināsanena aladdhānuppādanenāti dvidhāpi hāpeti vināseti. **Paṭibaddhacittoti** “ahaṃ imaṃ vinā na jīvāmi, esa me gati, esa me parāyaṇa”ti evaṃ attānaṃ

1. Dī 3. 152 piṭṭhe.

2. Dī 3. 153 piṭṭhe.

nīce ṭhāne ṭhapentopi paṭibaddhacitto hoti. “Ime maṃ vinā na jīvanti, ahaṃ tesam gati, ahaṃ tesam parāyaṇaṃ”ti evaṃ attānaṃ ucce ṭhāne ṭhapentopi paṭibaddhacitto hoti. Idha pana evaṃ paṭibaddhacitto adhippeto. **Etaṃ bhayanti** etaṃ atthahāpanabhayaṃ, attano samāpattihāniṃ sandhāyāha. **Santhaveti** tividho santhavo taṇhādiṭṭhimittasanthavavasena. Tattha aṭṭhasatapabhedāpi taṇhā taṇhāsanthavo, dvāsaṭṭhibhedāpi diṭṭhi diṭṭhisanthavo, paṭibaddhacittatāya mittānukampanā mittasanthavo. Tesu so idha adhippeto. Tena hissa samāpatti parihīnā. Tenāha “etaṃ bhayaṃ santhave pekkhamāno ahaṃ adhigato”ti. Sesam vuttasadisamevāti.

Mittasuhajjagāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

94. **Vaṃso visāloti** kā uppatti? Pubbe kira Kassapassa Bhagavato sāsane tayo paccekabodhisatto pabbajitvā vīsati vassasahassāni gatapaccāgatavattaṃ pūretvā devaloke uppannā. Tato cavitvā tesam jeṭṭhako Bārāṇasirājakule nibbatto, itare dve paccantarājakulesu. Te ubhopi kammaṭṭhānaṃ uggahetvā rajjaṃ pahāya pabbajitvā anukkamena Paccekabuddhā hutvā Nandamūlakapabbhāre vasantā ekadivasam samāpattito vuṭṭhāya “mayam kiṃ kammaṃ katvā imaṃ lokuttarasukhaṃ anuppattā”ti āvajjetvā paccavekkhamānā Kassapabuddhakāle attano attano cariyaṃ addasaṃsu. Tato “tatiyo kuhin”ti āvajjentā Bārāṇasirajjaṃ kārentaṃ disvā tassa guṇe saritvā “so pakatiyāva appicchatādiguṇasamannāgato hoti, amhākaṃyeva ovādako vattā vacanakkhamo pāpagarahī, handa naṃ ārammaṇaṃ dassetvā āroceṃā”ti okāsaṃ gavesantā taṃ ekadivasam sabbālaṅkāravibhūsitam uyyānaṃ gacchantam disvā ākāsenāgantvā uyyānadvāre veḷugumbamūle aṭṭhaṃsu. Mahājano atitto¹ rājadassanena rājānaṃ ulloketi. Tato rājā “atthi nu kho koci mama dassane byāpāraṃ na karotī”ti olovento Paccekabuddhe addakkhi. Saha dassaneneva cassa tesu sineho uppajji. So hatthikkhandhā oruyha santena ācārena upasaṅkamtivā “bhante kiṃ nāma tumhe”ti pucchi. Te “mayam mahārāja asajjamānā nāmā”ti

1. Attano (I, Ka)

āhaṃsu. Bhante asajjamānāti etassa ko atthoti. Alagganatto mahārājāti. Tato veḷugumbaṃ dassetvā āhaṃsu “seyyathāpi mahārāja imaṃ veḷugumbaṃ sabbaso mūlakhandhasākhānusākhāhi saṃsibbitvā ʘhitaṃ asihattho puriso mūle chetvā āviñchanto na sakkuṇeyya uddharitum, evameva tvaṃ anto ca bahi ca jaṭāya jaṭito āsattavisatto tattha vilaggo. Seyyathāpi vā panassa vemajjhagatopi ayaṃ vaṃsakaḷīro asaṇjātasākhattā kenaci alaggova ʘhito, sakkā ca pana agge vā mūle vā chetvā uddharitum, evameva mayaṃ katthaci asajjamānā sabbā disā gacchāmā”ti tāvadeva catutthajjhānaṃ samāpajjitvā passato eva rañño ākāseṇa Nandamūlakapabbhāraṃ agamaṃsu. Tato rājā cintesi “kadā nu kho ahampi evaṃ asajjamāno bhaveyyan”ti tattheva ʘhito vipassanto paccekabodhiṃ sacchākāsi. Purimanayeneva kammaṭṭhānaṃ pucchito imaṃ gāthaṃ abhāsi.

Tattha **vaṃsoti** veḷu. **Visāloti** vitthiṇṇo. **Va-**kāro avadhāraṇatto, **eva-**kāro vā ayaṃ, sandhivasena ettha **e-**kāro naṭṭho. Tassa parapadena sambandho. Taṃ pacchā yojessāma. **Yathāti** paṭibhāge. **Visattoti** laggo jaṭito saṃsibbito. **Puttesu dāresu cāti** puttadhītubhāriyāsu. **Yā apekkhāti** yā taṇhā yo sineho. **Vaṃsakaḷīrova**¹ **asajjamānoti** vaṃsakaḷīro viya alaggamāno. Kimvuttaṃ hoti? Yathā vaṃso visālo visatto eva hoti, puttesu dāresu ca yā apekkhā, sāpi evaṃ tāni vatthūni, saṃsibbitvā ʘhitattā visattā eva. Svāhaṃ tāya apekkhāya apekkhavā visālo vaṃso viya visattoti evaṃ apekkhāya ādīnavaṃ disvā taṃ apekkhaṃ maggañāṇena chindanto ayaṃ vaṃsakaḷīrova rūpādīsu vā lābhādīsu vā kāmabhavādīsu vā diṭṭhādīsu vā taṇhāmānadiṭṭhivasena asajjamāno paccekabodhiṃ adhigatoti. Sesam purimanayeneva veditabbaṃ.

Vaṃsakaḷīragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

95. Migo araṇṇihamhīti kā uppatti? Eko kira bhikkhu Kassapassa Bhagavato sāsane yogāvacaro kālaṃ katvā Bārāṇasīyaṃ seṭṭhikule

1. Vaṃse kaḷīrova (Pāḷiyaṃ)

uppanno aḍḍhe mahaddhane mahābhoge, so subhago ahosi, tato paradāriko hutvā kālaṅkato niraye nibbatto tattha paccitvā pakkāvesesena seṭṭhibhāriyāya kucchimhi itthi hutvā paṭisandhim gaṇhi. Nirayato āgatānaṃ sattānaṃ gattāni uṇhāni honti. Tena seṭṭhibhāriyā ḍayhamānena udarena kicchena kasirena taṃ gabbhaṃ dhāretvā kālena dārikaṃ vijāyi. Sā jātadivasato pabhūti mātāpitūnaṃ sesabandhuparijanānaṃca dessā ahosi. Vayappattā ca yamhi kule dinnā, tatthāpi sāmikasassusurānaṃ dessāva ahosi appiyā amanāpā. Atha nakkhatte ghosite seṭṭhiputto tāya saddhim kīlītum anicchanto vesim ānetvā kīlati. Sā taṃ dāsīnaṃ santikā sutvā seṭṭhiputtaṃ upasaṅkamitvā nānappakārehi anunayitvā ca āha “ayyaputta itthi nāma sacepi dasannaṃ rājūnaṃ kaniṭṭhā hoti, cakkavattino vā dhītā, tathāpi sāmikassa pesanakarā hoti. Sāmike anālapante sūle āropitā viya dukkhaṃ paṭisaṃvedeti. Sace ahaṃ anuggahārahā¹ anuggahetabbā, no ce, vissajjetabbā. Attano ñātikulaṃ gamissāmi”ti. Seṭṭhiputto “hotu bhadde, mā soci kīlanasajjā hohi, nakkhattaṃ kīlissāmā”ti āha. Seṭṭhidhītā tāvattakena sallāpamattena ussāhajātā “sve nakkhattaṃ kīlissāmi”ti bahuṃ khajjabhojjaṃ paṭiyādeti. Seṭṭhiputto dutiyadivase anārocetvāva kīlanaṭṭhānaṃ gato. Sā “idāni pesessati idāni pesessati”ti maggaṃ oloketi nisinnā ussūraṃ disvā manusse pesesi. Te paccāgantvā “seṭṭhiputto gato”ti ārocesuṃ. Sā taṃ sabbaṃ paṭiyāditaṃ ādāya yānaṃ abhiruhitvā uyyānaṃ gantum āraddhā.

Atha Nandamūlakapabbhāre paccekasambuddho sattame divase nirodhā vuṭṭhāya nāgalatādantakaṭṭhaṃ khāditvā Anotattadahe mukhaṃ dhovitvā “kattha ajja bhikkhaṃ carissāmā”ti āvajjento taṃ seṭṭhidhītaraṃ disvā “mayi imissā saddhākāraṃ kāretvā taṃ kammaṃ parikkhayaṃ gamissati”ti ñatvā pabbhārasamīpe saṭṭhiyojanamanosilātale ṭhatvā pattacīvaramādāya abhiññāpādakaṃ jhānaṃ samāpajjitvā ākāsenāgantvā tassā paṭipathe oruyha Bārāṇasim abhimukho agamāsi. Taṃ disvāva dāsiyo

seṭṭhidhītāya ārocesum. Sā yānā oruyha sakkaccaṃ vanditvā pattam sabbarasasampanna khādanīyena bhojanīyena pūretvā padumapupphena paṭicchādetvā heṭṭhāpi padumapuppham katvā pupphakalāpaṃ hatthena gahetvā Paccekabuddhassa hatthe pattam datvā vanditvā pupphakalāpahatthā patthanam akāsi “bhante yathā idam puppham, evāham yattha yattha upapajjāmi, tattha tattha mahājanassa piyā bhaveyyam manāpā”ti. Evaṃ patthetvā dutiyampi patthesi “bhante dukkho gabbhavāso, tam anupagamma padumapupphe eva paṭisandhi bhaveyyā”ti. Tatiyampi patthesi “bhante jeguccho mātugāmo, cakkavattidhītāpi paravasam gacchati. Tasmā aham itthibhāvaṃ anupagamma puriso bhaveyyam”ti. Catutthampi patthesi “bhante imam saṃsāradukkham atikkamma pariyosāne tumhehi pattam amaram pāpuṇeyyam”ti. Evaṃ caturo paṇidhī katvā tam padumapupphakalāpaṃ pūjetvā pañcapaṭiṭṭhitena vanditvā “pupphasadiso eva me gandho ceva vaṇṇo ca hotū”ti imam pañcamam paṇidhim akāsi.

Tato Paccekabuddho pattaṇca pupphakalāpaṇca gahetvā ākāse ṭhatvā—

“Icchitam patthitam tuyham, khippameva samijjhatu.

Sabbe pūrentu saṅkappā, cando pannaraso yathā”ti—

imāya gāthāya seṭṭhidhītāya anumodanam katvā “seṭṭhidhītā mam gacchantam passatū”ti adhiṭṭhahitvā ākāseṇa Nandamūlakapabbhāram agamāsi. Seṭṭhidhītāya tam passantiyā mahatī pīti uppajji. Bhavantare katham akusalam kammaṃ anokāsatāya parikkhīṇam ciñcambiladhotatambalohabhājanamivasuddhā jātā. Tāvadevassā patikule ñātikule ca sabbo jano tuṭṭho. “Kim karomā”ti piyavacanāni ca paṇṇākārāni ca pesesi. Sāmikopi manusse pesesi “seṭṭhidhītaram sīgham ānetha, aham vissaritvā uyyānam āgato”ti. Tato pabhuti ca nam ure vilittacandanam viya āmuttamuttāhāram viya pupphamālā viya ca piyāyanto parihari. Sā tattha yāvatāyukam issariyabhogayuttasukham anubhavitvā kalam katvā purisabhāvena devaloke padumapupphe uppajji. So devaputto gacchantopi padumapupphagabbhe eva gacchati, tiṭṭhantopi nisīdantopi sayantopi padumapupphagabbheyeva sayati. “Mahāpadumadevaputto”ti ca nam voharimsu.

Evaṃ so tena iddhānubhāvena anulomapaṭilomaṃ chadevaloke eva saṃsarati.

Tena ca samayena Bārāṇasirañño vīsati itthisahassāni honti. Tāsu ekāpi puttaṃ na labhati. Amaccā rājānaṃ viññāpesuṃ “deva kulavaṃsānupālako putto icchitabbo, atraje avijjamāne khettaṃjopi kulavaṃsadharo hotī”ti. Atha rājā “ṭhapetvā mahesiṃ avasesā itthiyo sattāhaṃ dhammanāṭakaṃ karoṭhā”ti yathākāmaṃ bahi carāpesi, tathāpi puttaṃ nālattha. Puna amaccā āhaṃsu “mahārāja mahesī nāma puññaena ca paññāya ca sabba-itthīnaṃ aggā, appeva nāma devo mahesiyā kucchimhi puttaṃ labheyyā”ti. Rājā mahesiyā etamatthaṃ ārocesi. Sā āha “mahārāja yā itthī sīlavatī saccavādinī, sā puttaṃ labheyya, hirottapparahitāya kuto putto”ti pāsādaṃ abhiruhitvā pañca sīlāni samādiyitvā punappunaṃ āvajjesi, sīlavatiyā rājadhītāya pañcasīlāni āvajjentiyā puttapatthanācittē uppannamatte sakkassa āsanaṃ saṃkampi.

Atha Sakko āvajjento etamatthaṃ viditvā “sīlavatiyā rājadhītāya puttavaraṃ demī”ti ākāsenāgantvā deviyā sammukhe ṭhito “kiṃ varesi devī”ti. Puttaṃ mahārājāti. “Dammi te devi puttaṃ, mā cintayī”ti vatvā devalokaṃ gantvā “atthi nu kho ettha khīṇāyuko”ti āvajjento “ayaṃ Mahāpadumo uparidevalokaṃ gantukāmo ca bhavissatī”ti ñatvā tassa vimānaṃ gantvā “tāta Mahāpaduma manussalokaṃ gacchāhi”ti yāci. So “mā evaṃ mahārāja bhaṇa, jegucchito¹ manussaloko”ti. Tāta tvaṃ manussaloke puññaṃ katvā idhūpapanno, tattheva ṭhatvā pāramiyo pūretabbā, gaccha tātāti. Dukkho mahārāja gabbhavāso, na sakkomi tattha vāsanti. “Tāta te gabbhavāso natthi, tathā hi tvaṃ kammamakāsi, yathā padumagabbheyyeva nibbattissasi, gaccha tātā”ti punappunaṃ vuccamāno adhivāsesi.

So devalokā cavitvā Bārāṇasirañño uyyāne silāpaṭṭapokkharāṇiyaṃ padumagabbhe nibbatto. Tañca rattim paccūsasamaye mahesī

supinantena vīsati-itthisahassaparivutā uyyānam gantvā
 silāpaṭṭapokkharāṇiyam padumagabbhe puttam laddhā viya ahosi. Sā
 pabhātāya rattiyā sīlāni rakkhamānā tattha gantvā ekaṃ padumapuppham
 addasa, tam neva tīre hoti na gambhīre. Saha dassaneneva cassā tattha
 puttasiṇho uppajji. Sā sayam eva otarivā tam puppham aggahesi, pupphe
 gahitamatteyeva pattāni vikasimsu. Tattha suvaṇṇapaṭimam viya dāraḥ
 addasa, disvāva “putto me laddho”ti saddam nicchāresi. Mahājano
 sādhuḥkārasahassāni pavattesi. Rañño ca pesesi. Rājā sutvā “kattha laddho”ti
 pucchitvā laddhokāsam sutvā “uyyānaṇca pokkharāṇiyam padumaṇca
 amhākaṇyeva, tasmā amhākaṇ khethe jātattā khettajo nāmāyam putto”ti
 vatvā nagaram pavesetvā vīsatisahassa-itthiyo dhātikiccaṃ kāresi. Yā yā
 kumārassa rucim natvā patthitam patthitam¹ khādanīyam khādāpeti, sā sā
 sahaṇam labhati. Sakalabārāṇasī calitā, sabbo jano kumārassa
 paṇṇākārasahassāni pesesi. Kumāro tam tam atinetvā “imam khāda, imam
 bhuñjā”ti vuccamāno bhojanena ubbālho ukkaṇṭhito hutvā gopuradvāram
 gantvā lākhaguḷakena kilāti.

Tadā aññataro Paccekabuddho Bārāṇasim nissāya Isipatane vasati, so
 kālasseva vuṭṭhāya senāsanavattasarīraparikammamanasikārādini
 sabbakiccāni katvā paṭisallānā vuṭṭhito “ajja kattha bhikkham gahessāmī”ti
 āvajjento kumārassa sampattiṃ disvā “esa pubbe kim kammam karī”ti
 vīmaṃsanto “mādisassa piṇḍapātāṃ datvā catasso patthanā patthesi, tattha
 tisso siddhā, ekā tāva na sijjhati, tassa upāyena ārammaṇam dassemī”ti
 bhikkhācāravasena kumārassa santikaṃ agamāsi. Kumāro tam disvā
 “samaṇa mā idha āgacchi, ime hi tampi ‘imam khāda, imam bhuñjā’ti
 vadeyyun”ti āha. So ekavacaneneva tato nivattitvā attano senāsanam
 agamāsi. Kumāro pariṇāmanā āha “ayam samaṇo mayā vuttamattova nivatto,
 kuddho nu kho mamā”ti. So tehi “pabbajitā nāma na kodhaparāyaṇā honti,
 parena pasannamanena yaṃ dinnam, tena yāpentī”ti vuccamānopi “duṭṭho²
 evarūpo

1. Paṇītam paṇītam (Sī)

2. Ruṭṭho evāyam samaṇo (Sī), kuddho evāyam samaṇo (Suttanipāta-Ṭīṭha 1. 72 piṭṭhe)

nāma samaṇo, khamāpessāmi nan”ti mātāpitūnaṃ ārocetvā hatthiṃ abhiruhitvā mahatā rājānubhāvena Isipatanaṃ gantvā migayūthaṃ disvā pucchi “kinnāmete”ti. Ete sāmi migā nāmāti. Etesaṃ “imaṃ khādatha, imaṃ bhuñjatha, imaṃ sāyathā”ti vatvā paṭijaggantā atthīti. Natthi sāmi, yattha tiṇodakaṃ sulabhaṃ tattha vasantīti.

Kumāro “yathā ime arakkhiyamānāva yattha icchanti, tattha vasanti, kadā nu kho ahampi evaṃ vaseyyan”ti etaṃ ārammaṇaṃ aggahesi. Paccekabuddhopi tassa āgamaṇaṃ ṇatvā senāsanamaggañca caṅkamanañca sammajjitvā maṭṭhaṃ katvā ekadvattikkhattuṃ caṅkamitvā padanikkhepaṃ dassetvā divāvihārokāsañca paṇṇasālañca sammajjitvā maṭṭhaṃ katvā pavisanapadanikkhepaṃ dassetvā nikkhamanapadanikkhepaṃ adassetvā aññatra agamāsi. Kumāro tattha gantvā taṃ padesaṃ sammajjitvā maṭṭhakataṃ disvā “vasati maññe ettha so Paccekabuddho”ti parijanena bhāsitaṃ sutvā āha “pātopi so samaṇo dussati, idāni hatthi-assādīhi attano okāsaṃ akkantaṃ disvā suṭṭhutaṃ dusseyya, idheva tumhe tiṭṭhathā”ti hatthikkhandhā oruyha ekakova senāsaṇaṃ pavitṭho vattasīsenā susammaṭṭhokāse padanikkhepaṃ disvā “so dānāyaṃ samaṇo ettha caṅkamanto na vaṇijjādikammaṃ¹ cintesi, addhāyaṃ attano hitameva cintesi maññe”ti pasannaṃ mānaso caṅkammaṃ abhiruhitvā dūrikataputhuvitakko gantvā pāsāṇaphalake nisīditvā sañjāta-ekaggo² hutvā paṇṇasālaṃ pavisitvā vipassanto paccekabodhiññaṃ adhigantvā purimanayeneva purohiteṇa kammaṭṭhānaṃ pucchito gaganatale nisinno imaṃ gāthamabhāsi.

Tattha **migoti** dve migā eṇimigo³ ca pasadamigo ca. Apica sabbesaṃ āraññikānaṃ catuppadānaṃ etaṃ adhivacanāṃ. Idha pana pasadamigo adhippetoti vadanti. **Araññamhīti** gāmañca gāmūpacārañca ṭhapetvā avasesaṃ araññaṃ, idha pana uyyānaṃ adhippetāṃ, tasmā “uyyānamhī”ti vuttaṃ hoti. **Yathāti** paṭibhāge. **Abaddhoti** rajjubandhanādīhi abaddho, etena vissatthacariyaṃ dīpeti. **Yenicchakaṃ gacchati gocarāyāti** yena yena disābhāgena gantumicchati, tena tena disābhāgena gocarāya gacchati. Vuttampi cetāṃ Bhagavatā—

1. Na vejjādikammaṃ (I, Ka)

2. Sañjātapītipāmojjo ekako (Sī, I)

3. Tiṇamigo (Sī, I)

“Seyyathāpi bhikkhave āraññako migo araññe pavane caramāno vissattho gacchati, vissattho tiṭṭhati, vissattho nisīdati, vissattho seyyaṃ kappeti. Taṃ kissa hetu, anāpāthagato bhikkhave luddassa, evameva kho bhikkhave bhikkhu vivicceva kāmehi -pa- paḥhamam jhānaṃ upasampajja viharati. Ayaṃ vuccati bhikkhave bhikkhu antamakāsi māraṃ apadaṃ, vadhivā māraccakkhum adassanaṃ gato pāpimato”¹ti vitthāro.

Seritanti sacchandavuttitaṃ aparāyattataṃ² vā. Idaṃ vuttaṃ hoti—
yathā migo araññamhi abaddho yenicchakaṃ gacchati gocarāya, tathā kadā nu kho ahampi taṇhābandhanaṃ chinditvā evaṃ gaccheyyanti. **Viññū** paṇḍito naro seritaṃ pekkhamāno eko careti.

Migo-araññagāthavaṇṇanā niṭṭhitā.

96. **Āmantanā hotīti** kā uppatti? Bārāṇasirañño kira mahā-upaṭṭhānasamaye amaccā upasaṅkamimsu. Tesu eko amacco “deva sotabbaṃ atthi”ti ekamantaṃ gamanaṃ yāci, so uṭṭhāyāsanaṃ agamāsi. Puna eko mahā-upaṭṭhāne nisinnaṃ yāci, eko hatthikkhandhe nisinnaṃ, eko assapiṭṭhiyaṃ nisinnaṃ, eko suvaṇṇarathe nisinnaṃ, eko sivikāya nisīditvā uyyānaṃ gacchantam yāci. Rājā tato orohitvā agamāsi. Aparo janapadacārikaṃ gacchantam yāci, tassapi vacanaṃ sutvā hatthikkhandhato oruyha ekamantaṃ agamāsi. Evaṃ so tehi nibbinno hutvā pabbaji. Amaccā issariyena vaḍḍhanti. Tesu eko gantvā rājānaṃ āha “asukarā nāma mahārāja janapadaṃ mayhaṃ dehi”ti. Rājā taṃ “itthannāmo bhuñjati”ti bhaṇati. So rañño vacanaṃ anādiyitvā “gacchāmaṃ taṃ janapadaṃ gahetvā bhuñjāmī”ti tattha gantvā kalahaṃ katvā puna ubhopi rañño santikaṃ āgantvā aññamaññassa dosaṃ ārocenti³. Rājā “na sakkā ime tosetun”ti tesam lobhe ādīnavaṃ disvā vipassanto paccekabodhiṃ sacchākāsi. So purimanayena imaṃ udānaṃ abhāsi.

1. Ma 1. 231; Khu 8. 243 piṭṭhesu.

2. Aparāyattakataṃ (Sī), aparāyattakam (I)

3. Ārocenti (Sī)

Tassattho—sahāyamajjhe ṭhitassa divāseyyasaṅkhāte **vāse** ca mahā-upaṭṭhānasaṅkhāte **ṭhāne** ca uyyānagamanasaṅkhāte **gamane** ca janapadacārikaṅkhātāya **cārikāya** ca “idaṃ me suṇa, idaṃ me dehī”ti-ādinā nayena tathā tathā āmantanā hoti, tasmā ahaṃ tattha nibbijjivā¹ yāyaṃ ariyajana-sevitā anekānisamsā ekantasukhā, evaṃ santepe lobhābhībhūtehi sabbakāpurisehi anabhipatthitā pabbajjā, taṃ **anabhijjhitam** paresaṃ avasavattanena bhabbapuggalavasena² **seritañca pekkhamāno** vipassanaṃ ārabhitvā anukkamena paccekabodhiṃ adhigatosmi. Sesaṃ vuttanayamevāti.

Āmantanāgāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

97. **Khiḍḍārati**ti kā uppatti? Bārāṇasiyaṃ kira Ekaputtakabrahmadatto nāma rājā ahoṣi. So tassa ekaputtako piyo ahoṣi manāpo pāṇasamo, rājā sabba-iriyāpathesu puttakaṃ gahetvāva vattati. So ekadivasaṃ uyyānaṃ gacchanto taṃ ṭhapetvā gato, kumāropi taṃ divasaṃyeva uppanna byādhinā mato. Amaccā “puttasinehena rañño hadayampi phaleyyā”ti anārocetvāva naṃ jhāpesuṃ. Rājā uyyāne surāmadena matto puttaṃ neva sarati, tathā dutiyadivasepi nhānabhojanavelāsu. Atha bhuttāvī nisinno saritvā “puttaṃ me ānethā”ti āha. Tassa anurūpena vidhānena taṃ pavattiṃ ārocesuṃ. Tato sokābhībhūto nisinno evaṃ yoniso manasākāsi “imasmiṃ sati idaṃ hoti, imassuppādā idaṃ uppajjati”ti. Evaṃ anukkamena anulomapaṭilomaṃ paṭiccasamuppādaṃ sammasanto paccekasambodhiṃ sacchākāsi. Sesaṃ saṃsaggagāthāvaṇṇanāyaṃ vuttasadisameva ṭhapetvā gāthāyatthavaṇṇanaṃ.

Atthavaṇṇanā pana—**khiḍḍā**ti kīḷanā. Sā duvidhā hoti kāyikā ca vācasikā ca. Tattha kāyikā nāma hatthīhipi kīḷanti, assehipi rathehipi dhanūhipi tharūhipīti evamādi. Vācasikā nāma gītaṃ silokabhaṇṇanaṃ mukhabheri-ālambarabherīti evamādi. **Ratī**ti pañcakāmaguṇarati. **Vipulanti** yāva aṭṭhimiñjaṃ āhacca ṭhānena sakalattabhāvavyāpakaṃ. Sesaṃ

1. Nibbinditvā (Ka)

2. Dhammapuggalavasena (Sī), aggapuggalavasena (I)

pākaṭameva. Anusandhiyojanāpi cettha saṃsaggagāthāya vuttanayeneva veditabbā, tato parañca sabbaṃ.

Khiddāratigāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

98. **Cātuddisoti** kā uppatti? Pubbe kira Kassapassa Bhagavato sāsane pañca paccekabodhisattā pabbajitvā vīsati vassasahassāni gatapaccāgatavattaṃ pūretvā devaloke nibbattā. Tato cavitvā tesāṃ jeṭṭhako Bārāṇasirājā ahosi, sesā pākatikarājāno. Te cattāropi kammaṭṭhānaṃ uggaṇhitvā rajjaṃ pahāya pabbajitvā anukkamena Paccekabuddhā hutvā Nandamūlakapabbhāre vasantā ekadivasaṃ samāpattito vuṭṭhāya vaṃsakkaḷīragāthāyaṃ vuttanayeneva attano kammañca sahāyañca āvajjetvā ñatvā Bārāṇasirañño upāyena ārammaṇaṃ dassetuṃ okāsaṃ gavesanti. So ca rājā tikkhattuṃ rattiyaṃ ubbijjati, bhīto vissaraṃ karoti, mahātale¹ dhāvati. Purohitena kālasseva vuṭṭhāya sukhaseyyaṃ pucchitopi “kuto me ācariya sukhaṃ”ti sabbaṃ taṃ pavattiṃ ārocesi. Purohitopi “ayaṃ rogo na sakkā yena kenaci uddhaṃ virecanādinā bhesajjakammena vinetuṃ, mayhaṃ pana khādanūpāyo uppanno”ti cintetvā “rajjahānījīvitantarāyādīnaṃ pubbanimittaṃ etaṃ mahārājā”ti rājānaṃ suṭṭhutaṃ ubbejetvā “tassa vūpasamanatthaṃ ettake ca ettake ca hatthi-assarathādayo hiraññasuvaṇṇaṃ dakkhiṇaṃ datvā yañño yajitabbo”ti yaññayajane samādapesi.

Tato Paccekabuddhā anekāni pāṇasahassāni yaññatthāya sampiṇḍiyamānāni disvā “etasmim kamme kate dubbodhaneyyo bhavissati, handa naṃ paṭikacceva gantvā pekkhāmā”ti vaṃsakkaḷīragāthāyaṃ vuttanayena āgantvā piṇḍāya caramānā rājaṅgaṇe paṭipāṭiyaṃ agamaṃsu. Rājā sihapañjare ṭhito rājaṅgaṇaṃ olokayamāno te addakkhi, saha dassaneneva cassa sineho uppajji. Tato te pakkosāpetvā ākāsatale paññattāsane nisīdāpetvā sakkaccaṃ bhojetvā katabhattakicce “ke tumhe”ti pucchi. Mayaṃ mahārāja cātuddisā nāmāti. Bhante cātuddisāti imassa ko atthoti. Catūsu disāsu

katthaci kutoci bhayaṃ vā cittutrāso vā amhākaṃ natthi mahārājāti. Bhante tumhākaṃ taṃ bhayaṃ kiṃkāraṇā na hotīti. “Mayaṃ mahārāja mettaṃ bhāvēma, karuṇaṃ bhāvēma, muditaṃ bhāvēma, upekkhaṃ bhāvēma. Tena no taṃ bhayaṃ na hoti”ti vatvā uṭṭhāyāsanaṃ attano vasanaṭṭhānaṃ agamaṃsu.

Tato rājā cintesi “ime samaṇā ‘mettādibhāvanāya bhayaṃ na hoti’ti bhaṇanti, brāhmaṇā pana anekasahassapāṇavaddhaṃ vaṇṇayanti, kesaṃ nu kho vacanaṃ saccaṃ”ti. Athassa etadahosi “samaṇā suddhena asuddhaṃ dhovanti, brāhmaṇā pana asuddhena asuddhaṃ. Na sakkā kho pana asuddhena asuddhaṃ dhovituṃ, pabbajitānaṃ eva vacanaṃ saccaṃ”ti. So “sabbe sattā sukhitā hontū”ti-ādinā nayena mettādayo cattāropi brahmavihāre bhāvetvā hitapharaṇena cittaṃ amacce āṇāpesi “sabbe pāṇe muñcatha, sītāni pāṇīyāni pivantu, haritāni tiṇṇāni khādantu, sīto ca vāto tesāṃ upavāyatū”ti. Te tathā akaṃsu.

Tato rājā “kalyāṇamittānaṃ vacanena pāpakammato muttomhī”ti tattheva nisinnō vipassitvā paccekabodhiṃ sacchākāsi. Amaccehi ca bhojanavelāyaṃ “bhuñja mahārāja kālo”ti vutte “nāhaṃ rājā”ti purimanayeneva sabbaṃ vatvā imaṃ udānabyākaraṇagāthaṃ abhāsi.

Tattha **cātuddisoti** catūsu disāsu yathāsukhavihārī, “ekaṃ disaṃ pharitvā viharatī”ti-ādinā vā nayena brahmavihārabhāvanāya pharitā catasso disā assa santīti cātuddiso. Tāsu catūsu disāsu katthaci satte vā saṅkhāre vā bhayena na paṭihanatīti **appaṭigho**. **Santussamānoti** dvādasavidhassa santosassa vasena santussako ca. **Itarītareṇā**ti uccāvacena paccayena.

Parissayānaṃ sahitā achambhīti ettha parissayanti kāyacittāni, parihāpentī vā tesāṃ sampattiṃ, tāni vā paṭicca sayantīti parissayā, bāhirānaṃ sīhabyagghādīnaṃ abbhantarānaṃ kāmaccchandādīnaṃ kāyacittupaddavānaṃ etaṃ adhivacanaṃ. Te parissaye adhivāsanakhantiyā ca vīriyādīhi dhammehi ca sahatīti parissayānaṃ sahitā.

Thaddhabhāvakarabhayābhāvena achambhī. Kiṃ vuttaṃ hoti? Yathā te cattāro samaṇā, evaṃ itarītareṇa paccayena santussamāno ettha paṭipattipadaṭṭhāne santose ṭhito catūsu disāsu mettādibhāvanāya cātuddiso,

sattasaṅkhāresu paṭihananabhayābhāvena appaṭigho ca hoti. So cātuddisattā vuttappakārānaṃ parissayānaṃ sahitā, appaṭighattā achambhī ca hotīti evaṃ paṭipattiguṇaṃ disvā yoniso paṭipajjitvā paccekabodhiṃ adhigatomhīti. Atha vā te samaṇā viya santussamāno itarītarena vuttanayena cātuddiso hotīti ñatvā evaṃ cātuddisabhāvaṃ patthayanto yoniso paṭipajjitvā adhigatomhi. Tasmā aññopi īdisaṃ ṭhānaṃ patthayanto cātuddisatāya parissayānaṃ sahitā appaṭighatāya ca achambhī hutvā eko care khaggavisāṇakappoti. Sesaṃ vuttanayamevāti.

Cātuddisagāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

99. **Dussaṅgahāti** kā uppatti? Bārāṇasirañño kira aggamaheṣī kālamakāsi. Tato vītivattesu sokadivasesu ekadivasaṃ amaccā “rājūnaṃ nāma tesu tesu kiccesu aggamaheṣī avassaṃ icchitabbā, sādhu devo aññampi devīṃ ānetū”ti yāciṃsu. Rājā “tena hi bhaṇe jānāthā”ti āha. Te pariyesantā sāmantarajje rājā mato, tassa devī rajjaṃ anusāsati, sā ca gabbhinī ahosi, amaccā “ayaṃ rañño anurūpā”ti ñatvā taṃ yāciṃsu. Sā “gabbhinī nāma manussānaṃ amanāpā hoti. Sace āgametha, yāva vijāyāmi, evaṃ sādhu. No ce, aññaṃ pariyesathā”ti āha. Te raññopi etamattamaṃ ārocesuṃ. Rājā “gabbhinīpi hotu, ānethā”ti āha. Te ānesuṃ. Rājā taṃ abhihiṇcitvā sabbaṃ mahesiyā bhogaṃ adāsi, tassā parijanaṇānaṃ nānāvidhehi paṇṇākārehi saṅgaṇhāti. Sā kālana puttaṃ vijāyi. Rājā taṃ attano puttaṃ viya sabbiriyāpathesu aṅke ca ure ca katvā viharati. Tadā deviyā parijanā cintesuṃ “rājā ativiya saṅgaṇhāti, kumāre ativissāsaṃ karoti¹, handa naṃ paribhindissāmā”ti.

Tato kumāraṃ āhaṃsu “tvaṃ tāta amhākaṃ rañño putto, na imassa rañño putto. Mā ettha vissāsaṃ āpajji”ti. Atha kumāro “ehi putta”ti raññā vuccamānopi hatthena ākaḍḍhiyamānopi

1. Saṅgaṇhāti kumāraṃ, avissāsaniyāni rājahadayāni (Sī), saṅgaṇhāti kumāraṃ, ativissāsaniyāni rājahadayāni (Suttanipāta-Ṭṭha 1. 79 piṭṭhe.)

pubbe viya rājānaṃ na alliyati. Rājā “kiṃ kāraṇaṃ”ti vīmaṃsanto taṃ pavattiṃ ñatvā “ete mayā saṅgahitāpi paṭikkūlavuttino evā”ti nibbijjivā rajjaṃ pahāya pabbajito. “Rājā pabbajito”ti amaccaparijanāpi bahū pabbajimsu. Sāparijano rājā pabbajitopi manussā paṇīte paccaye upanenti, rājā paṇīte paccaye yathāvuḍḍhum dāpesi. Tattha ye sundaraṃ labhanti, te tussanti. Itare ujjhāyanti “mayāṃ pariveṇādīni sammajjantā sabbakiccāni karonti, lūkhabbattaṃ jīṇṇavatthaṇca labhāmā”ti. So tampi ñatvā “ime yathāvuḍḍhaṃ dīyamānāpi ujjhāyanti, aho dussaṅgahā parisā”ti pattacīvaramādāya ekova araṇṇaṃ pavisitvā vipassanaṃ ārabhitvā paccekabodhiṃ sacchākāsi. Tattha āgatehi ca kammaṭṭhānaṃ pucchito imaṃ gāthamabhāsi. Sā atthato pākaṭā eva. Ayaṃ pana yojanā—dussaṅgahā pabbajitāpi eke, ye asantosābhībhūtā, tathāvidhā eva ca atho gahaṭṭhā gharamāvasantā. Etāhaṃ dussaṅgahabhāvaṃ jigucchanto vipassanaṃ ārabhitvā adhigatoti. Sesaṃ purimanayeneva veditabbanti.

Dussaṅgahagāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

100. **Oropayitvā**ti kā uppatti? Bārāṇasiyaṃ kira Cātumāsikabrahmadatto nāma rājā gimhānaṃ paṭhame māse uyyānaṃ gato. Tattha ramaṇīye bhūmibhāge nīlaghanapattasañchannaṃ koviḷārarukkhaṃ disvā “koviḷāramūle mama sayanaṃ paññāpethā”ti vatvā uyyāne kīḷitvā sāyanhasamayaṃ tattha seyyaṃ kappesi. Puna gimhānaṃ majjhime māse uyyānaṃ gato, tadā koviḷāro pupphito hoti, tadāpi tattheva akāsi. Punapi gimhānaṃ pacchime māse gato, tadā koviḷāro sañchinnapatto¹ sukkharukkho viya hoti, tadāpi rājā adisvāva taṃ rukkhaṃ pubbapāricayena tattheva seyyaṃ āṇāpesi. Amaccā jānantāpi rañño āṇattiyā tattha sayanaṃ paññāpesuṃ. So uyyāne kīḷitvā sāyanhasamaye tattha seyyaṃ kappento taṃ rukkhaṃ disvā “are ayaṃ pubbe sañchannapatto maṇimayo viya abhirūpadassano ahosi, tato maṇivaṇṇasākhantare ṭhapitapavāḷaṅkurasadisēhi

1. Samsīnapatto (Sī)

pupphehi sassirikadassano ahosi, muttajālasadisavālikākīṇṇo cassa heṭṭhābhūmibhāgo bandhanā pavuttapupphasañchanno rattakambalasanthato viya ahosi, so nāmajja sukkharukkho viya sākhamattāvaseso ṭhito, aho jarāya upahato koviḷāro”ti cintetvā “anupādiṇṇampi tāya jarāya haññati, kimaṅgaṃ pana upādiṇṇan”ti aniccasaññaṃ paṭilabhi. Tadanusāreneva sabbasaṅkhāre dukkhato anattato ca vipassantova “aho vatāhampi sañchinnapatto koviḷāro viya apagatagihibyañjano bhaveyyan”ti patthayamāno anupubbena tasmim sayanatale dakkhiṇena passena nipannoyeva vipassitvā paccekabodhim sacchākāsi. Tato gamanakāle amaccehi “kālo deva gantun”ti vutte “nāhaṃ rājā”ti-ādīni vatvā purimanayeneva imaṃ gāthamabhāsi.

Tattha **oropayitvā**ti apanetvā. **Gihibyañjanānī**ti kesamassu-odātavattthālaṅkāramālāgandhavilepanaputtadārādāsīdāsādīni. Etāni gihibhāvaṃ byañjayanti, tasmā “gihibyañjanānī”ti vuccanti. **Sañchinnapattoti** patitapatto. **Chetvānā**ti maggañāṇena chinditvā. **Vīroti** maggavīriyena samannāgato. **Ghibandhanānī**ti kāmabandhanāni. Kāmā hi gihīnaṃ bandhanāni. Ayaṃ tāva padattho. Ayaṃ pana adhippāyo—“aho vatāhampi oropayitvā gihibyañjanāni sañchinnapatto yathā koviḷāro bhaveyyan”ti evaṃ cintayamāno vipassanaṃ ārabhitvā adhigatoti. Sesam purimanayeneva veditabbanti.

Koviḷāragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Paṭhamavaggo niṭṭhito.

101-2. **Sace labhethā**ti kā uppatti? Pubbe kira Kassapassa Bhagavato sāsane dve paccekabodhisattā pabbajitvā vīsati vassasahassāni gatapaccāgatavattaṃ pūretvā devaloke uppannā, tato cavitvā tesam jeṭṭhako Bārāṇasirañño putto, kaniṭṭho purohitassa putto ahosi. Te ekadivasamyeva paṭisandhim gahetvā ekadivasameva mātu kucchito nikkhamitvā sahapamsukīlakā sahāyakā ahesum. Purohitaputto paññavā ahosi, so rājaputtaṃ āha “samma tvaṃ

tava pituno accayena rajjaṃ labhissasi, ahaṃ purohitaṭṭhānaṃ, susikkhitena ca rajjaṃ anusāsituṃ sakkā, ehi sippaṃ uggaṇhissāmā”ti. Tato ubhopi yaññopacitā¹ hutvā gāmanigamādīsu bhikkhaṃ caramānā paccantajanapadagāmaṃ gatā. Tañca gāmaṃ pañca Paccekabuddhā bhikkhācāraṇelāya pavasiṃsu. Tattha manussā Paccekabuddhe disvā ussāhajātā āsanāni paññāpetvā paṇitaṃ khādanīyaṃ vā bhojanīyaṃ vā upanāmetvā pūjenti. Tesarū etadahosi “amhehi sadisā uccākulikā nāma natthi, api ca paṇime manussā yadi icchanti, amhākaṃ bhikkhaṃ denti, yadi nicchanti, na denti, imesaṃ pana pabbajitānaṃ evarūpaṃ sakkāraṃ karonti, addhā ete kiñci sippaṃ jānanti, handa nesaṃ santike sippaṃ uggaṇhāmā”ti. Te manussesu paṭikkantesu okāsaṃ labhitvā “yaṃ bhante tumhe sippaṃ jānātha, taṃ amhehi sikkhāpethā”ti yāciṃsu. Paccekabuddhā “na sakkā apabbajitena sikkhituṃ”ti āhaṃsu. Te pabbajjaṃ yācitvā pabbajiṃsu. Tato nesaṃ Paccekabuddhā “evaṃ vo nivāsetabbaṃ, evaṃ pārūpitabbaṃ”ti-ādinaṃ nayena ābhisamācārikaṃ ācikkhitvā “imassa sippassa ekībhaṇvābhirati nipphatti, tasmā ekeneva nisīditabbaṃ, ekena caṅkamtābbaṃ, ekena ṭhātābbaṃ, ekena sayitabbaṃ”ti paṭiyekkaṃ paṇṇasālaṃ adāsi, tato te attano attano paṇṇasālaṃ pavasiṃsu. Purohitaputto nisinnakālato pabhuti cittasamādhānaṃ laddhā jhānaṃ paṭilabhi. Rājaputto muhutteneva ukkaṇṭhito tassa santikaṃ āgato. So taṃ disvā “kiṃ sammā”ti pucchi. “Ukkaṇṭhitomhī”ti āha. Tena hi idha nisīdāti. So tattha muhuttaṃ nisīditvā āha “imassa kira samma sippassa ekībhaṇvābhirati nipphatti”ti. Purohitaputto “evaṃ samma, tena hi tvaṃ attano nisinnokāsaṃ eva gaccha uggaṇhissāmi imassa sippassa nipphatti”ti āha. So gantvā punapi muhuttakeneva ukkaṇṭhito purimanayeneva tikkhattuṃ āgato.

Tato naṃ purohitaputto tatheva uyyojetvā tasmiṃ gate cintesi “ayaṃ attano ca kammaṃ hāpeti mama ca, idhābhikkhaṇaṃ āgacchatī”ti. So paṇṇasālato nikkhamma araṇṇaṃ pavittṭho. Itaro attano paṇṇasālāyeva nisinna punapi muhuttakeneva ukkaṇṭhito tassa

1. Yaññopavītakaṇṭhā (Sī), yaññopavītā (I), pubbopacitakammā (Suttanipāta-Ṭṭha 1. 81 piṭṭhe.)

santikam āgantvā ito cito ca maggantopi¹ tam adisvā cintesi “yo gahaṭṭhakāle paṇṇākāram ādāya āgatopi maṃ datṭhum na labhati, so dāni mayi āgate dassanampi adātukāmo apakkami, aho are citta na lajjasi, yaṃ maṃ catukkhattum idhānesi, na so dāni te vase vattissāmi, aññadatthu taṃyeva mama vase vattāpessāmī”ti attano senāsanam pavisitvā vipassanam ārabhitvā paccekabodhim sacchikatvā ākāsenā Nandamūlakapabbhāram agamāsi. Itaropi araṇṇam pavisitvā vipassanam ārabhitvā paccekabodhim sacchikatvā tattheva agamāsi. Te ubhopi manosilātale nisīditvā pāṭiyekkam pāṭiyekkam imā udānagāthāyo abhāsimsu.

Tattha **nipakanti** pakatinipakam² paṇḍitam kasiṇaparikkammādikusalam. **Sādhuvihārinti** appanāvihārena vā upacārena vā samannāgataṃ. **Dhīranti** dhitisampannam. Tattha nipakattena dhitisampadā vuttā. Idha pana dhitisampannamevāti attho. Dhiti nāma asithilaparakkamatā, “kāmaṃ taco ca nhāru cā”ti³ evaṃ pavattavīriyassetam adhivacanam. Apica dhikkatapāpoti⁴pi dhīro. **Rājāva raṭṭham vijitam pahāyāti** yathā pakatirājā “vijitam raṭṭham anattāhavan”ti ñatvā rajjam pahāya eko carati, evaṃ bālasahāyam pahāya eko care. Atha vā **rājāva raṭṭhanti** yathā Sutasoma rājā raṭṭham vijitam pahāya eko cari, yathā ca Mahājanako rājā, evaṃ eko carīti ayampi tassa attho. Sesaṃ vuttānusārena sakkā jānitunti na vitthāritanti.

Sahāyagāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

103. **Addhā pasamsāmāti** imissā gāthāya yāva ākāsatāle paññattāsane Paccekabuddhānam nisajjā, tāva cātuddisagāthāya uppattisadisā eva uppatti. Ayam pana viseso—yathā so rājā rattiyā tikkhattum ubbijji, na tathā ayam, nevassa yañño paccupaṭṭhito ahosi. So ākāsatāle paññattesu āsanesu Paccekabuddhe nisīdāpetvā “ke tumhe”ti pucchi. Mayam mahārāja anavajjabhojino nāmāti.

1. Caṅkamantopi (I, Ka)

3. Ma 2. 146; Am 1. 52; Khu 7. 379 piṭṭhesu.

2. Pakatinipuṇam (Sī)

4. Vikkhittapāpoti (Ka)

Bhante anavajjabhojinoti imassa ko atthoti. Sundaram vā asundaram vā laddhā nibbikārā bhuñjāma mahārājāti. Taṃ sutvā rañño etadahosi “yannūnāhaṃ ime upaparikkheyyaṃ ‘edisā vā no vā’ ti”. Taṃ divasaṃ kaṇājakena bilaṅgadutiyeṇa parivisi. Taṃ Paccekabuddhā amataṃ viya nibbikārā bhuñjimsu. Rājā “ime paṭiññātattā ekadivasaṃ nibbikārā honti, puna sve jānissāmī” ti svātanāya nimantesi. Dutiyadivasepi tathevākāsi. Tepi tatheva paribhuñjimsu. Atha rājā “sundaram datvā vīmaṃsissāmī” ti punapi nimantetvā dve divase mahāsakkāraṃ katvā paṇītena ativicitrena khādanīyeṇa bhojanīyeṇa parivisi, tepi tatheva nibbikārā paribhuñjitvā rañño maṅgalaṃ vatvā pakkamimsu, rājā acirapakkantesu tesu “anavajjabhojino ete, aho vatāhampi anavajjabhojī bhavēyyaṃ” ti cintetvā mahārājjaṃ pahāya pabbajjaṃ samādāya vipassanaṃ ārabhitvā Paccekabuddho hutvā Mañjūsakarukkhamaṇe Paccekabuddhānaṃ majjhe attano āramaṇaṃ vibhāvento imaṃ gāthamabhāsi. Sā padatthato uttānameva. Kevalaṃ pana **sahāyasampadanti** ettha asekhehi sīlādikkhandhehi sampannā sahāyā eva sahāyasampadāti veditabbā.

Ayaṃ panettha yojanā—yā ayaṃ vuttā sahāyasampadā, taṃ sahāyasampadaṃ **addhā pasamsāma**, ekaṃseneva thomemāti vuttaṃ hoti. Kathaṃ? **Setṭhā samā sevitabbā sahāyāti**. Kasmā? Attano sīlādīhi seṭṭhe sevamānassa sīlādayo dhammā anuppannā uppajjanti, uppannā ca vuddhiṃ virūḷhiṃ vepullaṃ pāpuṇanti. Same sevamānassa aññamaññaṃ sādharmaṇa kukkuccassa vinodanena ca laddhā na parihāyanti. Ete pana sahāyake seṭṭhe ca same ca aladdhā kuhanādimicchājīvaṃ pahāya dhammena samena uppannaṃ bhojanaṃ bhuñjanto tattha ca paṭighānunaṃ anuppādentō anavajjabhojī hutvā atthakāmo kulaputto eko care khaggavisāṇakappo. Ahampi evaṃ caranto imaṃ sampattiṃ adhigatomhīti.

Addhāpasamsāgāthavaṇṇanā niṭṭhitā.

104. **Disvā suvaṇṇassāti** kā uppatti? Aññataro kira Bārāṇasiyaṃ rājā gimhasamaye divāseyyaṃ upagato ahosi, santike

cassa vaṇṇadāsī gosītacandanam pisati. Tassā ekabāhāya ekaṃ suvaṇṇavalayaṃ, ekabāhāya dve. Tāni saṃghaṭṭenti, itaraṃ na saṃghaṭṭati. Rājā taṃ disvā “evameva gaṇavāse saṃghaṭṭanā, ekavāse asaṃghaṭṭanā”ti cintetvā punappunaṃ dāsiṃ olokesi. Tena ca samayena sabbālaṅkāravibhūsitā devī taṃ bījantī ṭhitā hoti, sā “vaṇṇadāsiyā paṭibaddhacitto maññe rājā”ti cintetvā taṃ dāsiṃ utthāpetvā sayameva pisitumāraddhā. Athassā ca ubhosu bāhāsu aneke suvaṇṇavalayā, te saṃghaṭṭayantā mahāsaddaṃ janayimsu. Rājā atisuṭṭhutamaṃ nibbindo dakkhiṇapassena nipannoyeva vipassanaṃ ārabhitvā paccekabodhiṃ sacchākāsi. Taṃ anuttarasukhena sukhitaṃ nipannaṃ candanahatthā devī upasaṅkamitvā ālimpāmi mahārājā”ti āha. So “apehi, mā ālimpāhi”ti āha. Sā kissa mahārājāti. So nāhaṃ rājāti. Evametesam kathāsallāpaṃ sutvā amaccā upasaṅkamimsu, tehipi mahārājavādena ālapito “nāhaṃ bhaṇe rājā”ti āha. Sesam paṭhamagāthāya vuttasadisameva.

Ayaṃ pana gāthāvaṇṇanā—tatha **disvāti** oloketvā. **Suvaṇṇassāti** kañcanassa. “Valayānī”ti pāṭhaseso. Sāvasesapadattho hi ayaṃ attho. **Pabhassarānīti** pabhāsanasilāni, jutimantānīti vuttaṃ hoti. Sesam uttānapadatthameva. Ayaṃ pana yojanā—disvā bhujaśmiriṃ suvaṇṇassa valayāni “gaṇavāse sati saṃghaṭṭanā, ekavāse asaṃghaṭṭanā”ti evaṃ cintetvā vipassanaṃ ārabhitvā adhigatomhīti. Sesam suviññeyyamevāti.

Suvaṇṇavalayaḡāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

105. **Evaṃ dutiyenāti** kā uppatti? Aññataro kira Bārāṇasirājā daharova pabbajitukāmo amacce āṇāpesi “deviṃ gahetvā rajjaṃ pariharatha, ahaṃ pabbajissāmī”ti. Amaccā “mahārāja arājakaṃ rajjaṃ amhehi na sakkā rakkhituṃ, sāmantarājāno āgamma vilumpissanti, yāva ekopi putto uppajjati, tāva āgamehi”ti saññāpesuṃ. Muducitto rājā adhivāsesi. Atha devī gabbhaṃ gaṇhi. Rājā puna te āṇāpesi “devī gabbhinī, puttaṃ jātaṃ rajje abhisīcitvā rajjaṃ pariharatha, ahaṃ pabbajissāmī”ti.

Amaccā “dujjānaṃ mahārāja etaṃ, yaṃ devī puttaṃ vā vijāyissati, dhītaraṃ vāti, tāva vijāyanakālaṃ āgamehī”ti punapi rājānaṃ saññāpesuṃ. Atha sā puttaṃ vijāyi. Tadāpi rājā tatheva amacce āṇāpesi, amaccā punapi rājānaṃ “āgamehi mahārāja yāva paṭibalo hotī”ti bahūhi kāraṇehi saññāpesuṃ. Tato kumāre paṭibale jāte amacce sannipātāpetvā “paṭibalo dāni ayaṃ, taṃ rajje abhisinñcitvā paṭipajjathā”ti amaccānaṃ okāsaṃ adatvā antarāpaṇato kāsāyavatthādayo sabbaparikkhāre āharāpetvā antepure eva pabbajitvā mahājanako viya nikkhamitvā gato, sabbaparijano nānappakāraṃ paridevamāno rājānaṃ anubandhi. So rājā yāva attano rajjasīmā, tāva gantvā kattaradaṇḍena lekhaṃ ākaḍḍhitvā “ayaṃ lekhā nātikkamitabbā”ti āha. Mahājano lekhāya sīsaṃ katvā bhūmiyaṃ nipanno paridevamāno “tuyhaṃ dāni tāta rañño āṇā kiṃ karissatī”ti kumāraṃ lekhaṃ atikkamāpesi. Kumāro “tāta tātā”ti dhāvitvā rājānaṃ sampāpuṇi. Rājā kumāraṃ disvā “etaṃ mahājanaṃ pariharanto rajjaṃ kāresim, kiṃ dāni ekaṃ dāraḥ pariharitum na sakkhissan”ti kumāraṃ gahetvā araṇṇaṃ pavittṭho tattha pubbapaccekabuddhehi vasitapaṇṇasālaṃ disvā vāsaṃ kappesi saddhim puttena.

Tato kumāro varasayanādīsu kataparicayo tiṇasanthāraḥ vā rajjumañcake vā¹ sayamāno rodati. Sītavātādīhi phuṭṭho samāno “sītaṃ tāta, uṇhaṃ tāta, makasā tāta ḍaṃsanti. Chātomhi tāta, pipāsitomhi tātā”ti vadati. Rājā taṃ saññāpentoyeva rattim vītinaṃesi. Divāpissa piṇḍāya caritvā bhattaṃ upanāmesi, kumāro missakabhattaṃ kaṅguvarakamuggādibahulaṃ acchādentampi taṃ jighacchāvasena bhuñjamāno katipāhaccayena uṇhe ṭhapitapadumaṃ viya milāyi. Rājā pana paṭisaṅkhānabalena nibbikāro bhuñjati. Tato so kumāraṃ saññāpento āha “nagare tāta paṇitāhāro labbhati, tattha gacchāmā”ti. Kumāro āma tātāti. Tato naṃ purakkhatvā āgatamaggeneva nivatti. Kumāramātāpi devī “na dāni rājā kumāraṃ gaṇhitvā araṇṇe ciraṃ vasissati, katipāheneva nivattissatī”ti cintetvā

1. Thaṇḍilale vā (Ka)

raññā kattaradaṇḍena likhitaṭṭhāneyeva vatim¹ kārāpetvā vāsaṃ kappesi. Rājā tassā vatiyā avidūre ṭhatvā “ettha te tāta mātā nisinnā, gacchāhi”ti pesesi. Yāva so taṃ ṭhānaṃ pāpuṇāti, tāva udikkhanto aṭṭhāsi “mā heva naṃ koci viheṭṭheyā”ti. Kumāro mātu santikaṃ dhāvanto agamāsi.

Ārakkhapurisā kumāraṃ āgacchantāṃ disvā deviyā ārocesi. Devī vīsatināṭakitthisahassaparivutā paccuggantvā paṭiggahesi. Rañño ca pavattiṃ pucchi. “Pacchato āgacchatī”ti sutvā manusse pesesi. Rājāpi tāvadeva sakavasanaṭṭhānaṃ agamāsi. Manussā rājānaṃ adisvā nivattimsu. Tato devī nirāsāva hutvā puttaṃ gahetvā nagaraṃ gantvā rajje abhisiñci. Rājāpi attano vasanaṭṭhāne nisinno vipassitvā paccekabodhiṃ patvā Mañjūsakarukkhamaṇe Paccekabuddhānaṃ majjhe imaṃ udānagāthaṃ abhāsi. Sā atthato uttānā eva.

Ayaṃ panetthādhippāyo—yvāyaṃ ekena dutiyena kumārena sītuṇhādīhi nivedentena saha vāseṇa taṃ saññāpentassa mama **vācābhilāpo** tasmim sinchavasena **abhisajjanā vā** jātā. Sacāhaṃ imaṃ na pariccajāmi, tato āyatimpi tatheva hessati, yathā idāni, **evaṃ dutiyena saha mamassa vācābhilāpo abhisajjanā vā**. “Ubhayampetaṃ antarāyakaraṃ viśesādhigamassā”ti **etaṃ bhayaṃ āyatim pekkhamāno** taṃ chaḍḍetvā yoniso paṭipajjitvā paccekabodhimadhigatomhīti. Sesāṃ vuttanayamevāti.

Āyatibhayagāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

106. **Kāmā hi citrāti** kā uppatti? Bārāṇasiyaṃ kira seṭṭhiputto daharova seṭṭhiṭṭhānaṃ labhi, tassa tiṇṇaṃ utūnaṃ anucchavikā tayo pāsādā ahesuṃ. So sabbasampattihi devakumāro viya paricāreti. Atha so daharova samāno “pabbajissāmi”ti mātāpitaro āpucchi, te naṃ nivārenti. So tatheva nibandhati. Punapi naṃ mātāpitaro “tvaṃ tāta sukhumaṇo, dukkarā pabbajjā, khuradhārāya upari caṅkamanasadiśā”ti nānappakārehi nivārenti.

So tatheva nibandhati. Te cintesuṃ “sacāyaṃ pabbajati, amhākaṃ domanassaṃ hoti. Sace naṃ nivārema, etassa domanassaṃ hoti. Apica amhākaṃ domanassaṃ hotu, mā ca etassā”ti anujānimsu. Tato so sabbaṃ parijanaṃ paridevamānaṃ anādiyitvā Isipatanaṃ gantvā Paccekabuddhānaṃ santike pabbaji. Tassa uḷārasenāsaṇaṃ na pāpuṇāti, mañcake taṭṭikaṃ attharivā sayi. So varasayane kataparicayo sabbarattim atidukkhito ahosi. Pabhāte sarīraparikammaṃ katvā pattacīvaramādāya Paccekabuddhehi saddhim piṇḍāya pāvīsi. Tattha vuḍḍhā aggāsanañca aggapiṇḍaṇca labhanti, navakā yaṃkiñcideva āsanalūkhaṃ bhojanañca. So tena lūkhabhojanenāpi atidukkhito ahosi. So katipāhaṃyeva kiso dubbaṇṇo hutvā nibbijji, yathā taṃ aparipakkagate samaṇadhamme. Tato mātāpitūnaṃ dūtaṃ pesetvā uppabbaji. So katipāhaṃyeva balam gahetvā punapi pabbajitukāmo ahosi, tato dutiyampi pabbajitvā punapi uppabbaji. Tatiyavāre pana pabbajitvā sammā paṭipanno vipassitvā paccekabodhim sacchikatvā imaṃ udāgāthaṃ vatvā puna Paccekabuddhānaṃ majjhe imeva byākaraṇagāthampi abhāsi.

Tattha **kāmāti** dve kāmā vatthukāmo ca kilesakāmo ca. Tattha vatthukāmo nāma piyarūpādi-ārammaṇadhammo¹, kilesakāmo nāma sabbo rāgappabhedo. Idha pana vatthukāmo adhippeto. Rūpādi-anekappakāravasena **citrā**. Lokassādavasena **madhurā**. Bālaputhujjanānaṃ maṇaṃ ramāpentīti **manoramā**. **Virūparūpenāti** vividhena rūpena, anekavidhena sabhāvenāti vuttaṃ hoti. Te hi rūpādivasena citrā, rūpādisupi nīlādivasena vividharūpā. Evaṃ tena tena virūparūpena tathā tathā assādaṃ dassetvā **mathenti cittaṃ**, pabbajjāya abhiramituṃ na dentīti. Sesamettha pākaṭameva, nigamanampi dvīhi tīhi vā padehi yojetvā purimagāthāsu vuttanayeneva veditabbanti.

Kāmagāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

107. **Īti cāti** kā uppatti? Bārāṇasiyaṃ kira rañño gaṇḍo udapādi, bālāha vedanā vaḍḍhanti, vejja “satthakammena vinā phāsu na hoti”ti

1. Manāpiyarūpādi (Sī)

bhaṇanti. Rājā tesam abhayaṃ datvā satthakammaṃ kārāpesi. Te taṃ phāletvā pubbalohitaṃ nīharitvā nivedanaṃ katvā vaṇaṃ pilotikena bandhimsu. Lūkhamamsāhāresu¹ ca naṃ sammā ovadimsu. Rājā lūkhabhojanena kisasarīro ahosi, gaṇḍo cassa milāyi. So phāsukasaññī hutvā siniddhāhāraṃ bhuñji, tena sañjātabalo visayeyeva paṭisevi, tassa gaṇḍo purimasabhāvameva sampāpuṇi. Evaṃ yāva tikkhattuṃ satthakammaṃ kārāpetvā vejjeḥi parivajjito nibbinditvā mahārajjam pahāya pabbajitvā araṇṇaṃ pavisitvā vipassanaṃ ārabhitvā sattahi vassehi paccekabodhim sacchikatvā imaṃ udānagāthaṃ bhāsivā Nandamūlakapabbhāraṃ agamāsi.

Tattha etīti **īti**, āgantukānaṃ akusalabhāgīnaṃ byasanahetūnaṃ etaṃ adhivacanaṃ. Tasmā kāmagaṇḍāpi ete anekabyasanāvahaṭṭhena anattānaṃ sannipātaṭṭhena ca **īti**. Gaṇḍopi asuciṃ paggharati, uddhumātaparipakkaparibhinno hoti. Tasmā ete kilesāsucipaggharaṇato uppādajarābhaṅgehi uddhumātaparipakkaparibhinnabhāvato ca **gaṇḍo**. Upaddavatīti **upaddavo**, anattaṃ janento abhibhavati ajjhottharatīti attho, rāgaṇḍādīnametamadhivacanaṃ. Tasmā kāmagaṇḍāpete aviditanibbānatthāvahahetutāya sabbupaddavakammaparivatthutāya ca upaddavo. Yasmā panete kilesāturabhāvaṃ janentā silasaṅkhātā ārogyaṃ loluppaṃ vā uppādentā pākatikameva ārogyaṃ vilumpanti, tasmā iminā ārogyavilumpanaṭṭhena **rogo**. Abbhantaramanupaviṭṭhaṭṭhena pana antotudanaṭṭhena ca dunnīharaṇīyaṭṭhena ca **sallaṃ**. Diṭṭhadhammikasamparāyikabhayāvahanato **bhayaṃ**. Me etanti **metaṃ**. Sesamettha pākaṭameva. Nigamanampi vuttanayeneva veditabbanti.

Ītigāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

108. **Sītañcāti** kā uppatti? Bārāṇasiyaṃ kira Sītālukabrahmadatto nāma rājā ahosi. So pabbajitvā araṇṇe tiṇakuṭikāya viharati. Tasmiṃca padese sīte sītaṃ, uṇhe uṇhameva hoti abbhokāsattā padesassa. Gocaragāme bhikkhā yāvadatthaṃ na labbhati, pāṇīyampi dullabhaṃ, vātātaṇḍaṃ sasarīsapāpi bādhenti. Tassa etadahosi

1. Āhāracāresu ca (Sī, I), Āhāresu (Ka)

“ito aḍḍhayaohanamatte sampanno padeso, tattha sabbepi ete parissayā natthi, yannūnāhaṃ tattha gaccheyyaṃ, phāsukaṃ viharantena sakkā sukhamaḍḍhigantun”ti. Tassa puna ahosi “pabbajitā nāma na paccayagiddhā honti, evarūpaṃ ca cittaṃ attano vase vattāpentī, na cittassa vase vattanti, nāhaṃ gamissāmi”ti evaṃ paccavekkhitvā na agamāsi. Evaṃ yāvatatiyakaṃ uppannacittaṃ paccavekkhitvā nivattesi. Tato tattheva satta vassāni vasitvā sammā paṭipajjamāno paccekabodhiṃ sacchikatvā imaṃ udānagāthaṃ bhāsivā Nandamūlakapabbhāraṃ agamāsi.

Tattha **sītañcāti** sītaṃ duvidhaṃ abbhantaradhātukkhobhapaccayañca bāhiradhātukkhobhapaccayañca, tathā uṇhampi. **Ḍaṃsāti** piṅgalamakkhikā. **Sarīsapāti** ye keci dīghajātikā sarantā gacchanti. Sesam pākāṭameva. Nigamanampi vuttanayeneva veditabbanti.

Sītālukagāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

109. **Nāgovāti** kā uppatti? Bārāṇasiyaṃ kira aññataro rājā vīsati vassāni rajjaṃ kāretvā kālaṃ kato niraye vīsati vassāni eva paccitvā Himavantappadese hatthiyoniyaṃ uppajjitvā sañjātakkhando padumavaṇṇasakalasārīro uḷāro yūthapati mahānāgo ahosi. Tassa obhaggobhaggasākhābhāṅgāni hatthichāpāva khādanti, ogāhepi naṃ hatthiniyo kaddamena vilimpimsu, sabbaṃ Pālīeyyanāgasseva ahosi. So yūthā nibbijjitvā pakkāmi. Tato naṃ padānusārena yūthā anubandhanti, evaṃ yāvatatiyaṃ pakkantampi anubandhimsuyeva. Tato cintesi “idāni mayhaṃ nattako Bārāṇasiyaṃ rajjaṃ kāreti, yannūnāhaṃ attano purimajātiyā uyyānaṃ gaccheyyaṃ. Tatra so maṃ rakkhissatī”ti. Tato rattiyaṃ niddupagate yūthe yūthaṃ pahāya tameva uyyānaṃ pāvisi. Uyyānapālo disvā rañño ārocesi, rājā “hatthiṃ gahessāmi”ti senāya parivāresi. Hatthī rājānameva abhimukho gacchati, rājā “maṃ abhimukho etī”ti khurappaṃ sannayhitvā aṭṭhāsi. Tato hatthī “vijjheyyāpi maṃ eso”ti mānusiḱāya vācāya “Brahmadatta mā maṃ vijjha, ahaṃ te ayyako”ti āha. Rājā “kiṃ bhaṇasi”ti sabbaṃ pucchi. Hatthīpi rajje ca narake ca hatthiyoniyañca pavattim

sabbaṃ ārocesi. Rājā “sundaraṃ mā bhāyi, mā kañci bhimsāpehī”ti hatthino vaṭṭaṇca ārakkhake ca hatthibhaṇḍe ca upaṭṭhāpesi.

Athekadivasam rājā hatthikkhandhavaragato “ayaṃ vīsati vassāni rajjaṃ kāretvā niraye paccitvā pakkāvesesena tiracchānayanīyaṃ uppanno, tatthāpi gaṇasaṃvāsasaṅghaṭṭanaṃ asahanto idhāgatosi, aho dukkhova gaṇasaṃvāso, ekībhāvo eva pana sukho”ti cintetvā tattheva vipassanaṃ ārabhitvā paccekabodhiṃ sacchākāsi. Taṃ lokuttarasukhena sukhitaṃ amaccā upasaṅkamitvā paṇipātaṃ katvā “yānakālo mahārājā”ti āhaṃsu. Tato “nāhaṃ rājā”ti vatvā purīmanayeneva imaṃ gāthamabhāsi. Sā padatthato pākāṭā eva.

Ayaṃ panettha adhippāyayojanā—sā ca kho yuttivaseneva, na anussavavasena. Yathā ayaṃ hatthī ariyakantesu sīlesu dantattā adantabhūmiṃ nāgacchatīti vā, sarīramahantatāya vā **nāgo**, evaṃ kudāssu nāmāhampi ariyakantesu sīlesu dantattā adantabhūmiṃ nāgamanena, āgumakaraṇena, puna itthattaṃ anāgamanena ca guṇasarīramahantatāya vā nāgo bhaveyyaṃ. Yathā cesa **yūthāni vivajjayitvā** ekacariyasukhena **yathābhirantaṃ viharaṃ araṇṇe eko care khaggavisāṇakappo**, kudāssu nāmāhampi evaṃ gaṇaṃ vivajjetvā ekavihārasukhena yathābhirantaṃ viharaṃ araṇṇe attano yathā yathā sukhaṃ, tathā tathā yattakaṃ vā icchāmi, tattakaṃ araṇṇe nivāsaṃ eko care khaggavisāṇakappo eko careyyanti attho. Yathā cesa suasaṅghitakkhandhamahantatāya **saṅjātakkhandho**, kudāssu nāmāhampi evaṃ asekkasīlakkhandhamahantatāya saṅjātakkhandho bhaveyyaṃ. Yathā cesa padumasadisagattatāya vā, padumakule uppannatāya vā **padumī**, kudāssu nāmāhampi evaṃ padumasadisa-ujukatāya vā, ariyajātipadume uppannatāya vā padumī bhaveyyaṃ. Yathā cesa thāmabalādīhi **uḷāro**, kudāssu nāmāhampi evaṃ parisuddhakāyasamācārātādīhi sīlasamādhinibbedhikapaññādīhi vā uḷāro bhaveyyanti. Evaṃ cinto vipassanaṃ ārabhitvā paccekabodhiṃ adhigatomhīti.

Nāgagāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

110. **Aṭṭhāna tanti** kā uppatti? Bārāṇasirañño kira putto daharo eva samāno pabbajitukāmo mātāpitaro yāci, mātāpitaro naṃ nivārenti. So nivāriyamānopi nibandhatieva “pabbajissāmi”ti. Tato pubbe vuttasetṭhiputtam viya sabbam vatvā anujānimsu. “Pabbajitvā ca uyyāneyeva vasitabban”ti paṭijānāpesum, so tathā akāsi. Tassa mātā pātova vīsatisahassanāṭakitthiparivutā uyyānam gantvā puttam yāguṃ pāyetvā antarā khajjakādini ca khādāpetvā yāva majjhanhikasamayā tena saddhiṃ samullapitvā nagaram pavisati. Pitāpi majjhanhike āgantvā tam bhojetvā attanāpi bhuñjitvā divasam tena saddhiṃ samullapitvā sāyanhasamayam paṭijagganakapurise ṭhapetvā nagaram pavisati. So evam rattindivam avivitto viharati.

Tena kho pana samayena Ādiccabandhu nāma Paccekabuddho Nandamūlakapabbhāre viharati. So āvajjento tam addasa “ayam kumāro pabbajitum asakkihi, jaṭam chinditum na sakkoti”ti. Tato param āvajji “attano dhammatāya nibbijjissati nu kho, no”ti. Atha “dhammatāya nibbindanto aticiram bhavissati”ti ñatvā “tassa ārammaṇam dassessāmi”ti purimanayeneva manosilātalato āgantvā uyyāne aṭṭhāsi. Rājaparisā disvā “Paccekabuddho āgato mahārājā”ti ārocesi. Rājā “idāni me putto Paccekabuddhena saddhiṃ anukkaṇṭhito vasissati”ti pamuditamano hutvā Paccekabuddham sakkaccaṃ upaṭṭhahitvā tattheva vāsam yācitvā paṇṇasālādivāvihāracaṅkamādisabban kāretvā vāsesi. So tattha vasanto ekadivasam okāsam labhitvā kumāram pucchi “kosi tvaṃ”ti. Aham pabbajitoti. Pabbajitā nāma na īdisā hontīti. Atha “bhante kīdisā honti, kiṃ mayham ananucchavikaṃ”ti vutte “tvaṃ attano ananucchavikaṃ na pekkhasi, nanu te mātā vīsatisahassitthiṃ saddhiṃ pubbaṇhasamaye āgacchanti uyyānam avittam karoti, pitā cassa mahatā balakāyena sāyanhasamaye jagganakaparisā sakalam rattim, pabbajitā nāma tava sadisā na honti, īdisā pana hontīti tattha ṭhitasseva iddhiyā Himavante aññataram vihāram dassesi. So tattha Paccekabuddhe ālambanaphalakam nissāya ṭhite ca caṅkamante ca rajanakakammasūcikammādini karonte ca disvā āha “tumhe idha nāgacchatha, pabbajjā ca tumhehi

anuññātā”ti. “Āma pabbajjā anuññātā, pabbajitakālato paṭṭhāya samaṇā nāma attano nissaraṇaṃ kātum, padesaṇca icchitaṃ patthitaṃ gantum labhanti, ettakaṃva vaṭṭatī”ti vatvā ākāse ṭhatvā **aṭṭhāna taṃ saṅgaṇikāratassa, yaṃ phassaye sāmayaikaṃ vimuttinti** imaṃ upaḍḍhagāthaṃ vatvā dissamānoyeva ākāseṇa Nandamūlakapabbhāraṃ agamāsi. Evaṃ gate Paccekabuddhe so attano paṇṇasālaṃ pavisitvā nipajji. Ārakkhapurisopi “sayito kumāro, idāni kuhiṃ gamissatī”ti pamatto niddaṃ okkami. So tassa pamattabhāvaṃ ñatvā pattacīvaramādāya araṇṇaṃ pāvīsi. Tatra ca ṭhito vipassanaṃ ārabhitvā paccekabodhiṃ sacchikatvā Paccekabuddhaṭṭhānaṃ gato. Tatra ca “kathamadhigatan”ti pucchito Ādiccabandhunaṃ vuttaṃ upaḍḍhagāthaṃ paripuṇṇaṃ katvā abhāsi.

Tassattho—**aṭṭhāna tanti** aṭṭhānaṃ taṃ, akāraṇaṃ tanti vuttaṃ hoti. Anunāsikalopo kato “ariyasaccāna dassanaṃ”ti-ādīsu¹ viya. **Saṅgaṇikāratassāti** gaṇābhiraṭassa. **Yanti** karaṇavacanametam “yaṃ hiriyati hiriyitabbenā”ti-ādīsu² viya. **Phassayeti** adhigacche. **Sāmayaikaṃ vimuttinti** lokiyasamāpattiṃ. Sā hi appitappitasamaye eva paccatthikehi vimuccanato “sāmayaikā vimutti”ti vuccati. Taṃ sāmayaikaṃ vimuttiṃ. Aṭṭhānaṃ taṃ, na taṃ kāraṇaṃ vijjati saṅgaṇikāratassa, yena kāraṇena vimuttiṃ phassaye iti etaṃ Ādiccabandhussa Paccekabuddhassa vaco nisamma saṅgaṇikāratim pahāya yoniso paṭipajjanto adhigatomhīti āha. Sesam vuttanayamevāti.

Aṭṭhānagāthavaṇṇanā niṭṭhitā.

Dutiyavaggo niṭṭhito.

111. **Diṭṭhīvisūkānī**ti kā uppatti? Aññataro kira Bārāṇasirājā rahogato cintesi “yathā sītādīnaṃ paṭighātakāni uṇhādīni atthi, atthi nu kho evaṃ vaṭṭapaṭighātakam vivatṭam, no”ti. So amacce pucchi “vivatṭam jānāthā”ti. Te “jānāma mahārājā”ti āhaṃsu. Rājā kiṃ tanti. Tato “antavā loko”ti-ādīnā nayena sassatucchedaṃ kathesum. Rājā “ime na jānanti, sabbepime

1. Khu 1. 4, 319 piṭṭhesu.

2. Abhi 1. 22 piṭṭhe.

diṭṭhigatikā”ti sayameva tesam vilomatañca ayuttatañca disvā
 “vaṭṭapaṭighātakam vivaṭṭam atthi, tam gavesitabban”ti cintetvā rajjam
 pahāya pabbajitvā vipassanto paccekabodhim sacchākāsi. Imañca
 udānagātham abhāsi Paccekabuddhānam majjhe byākaraṇagāthañca.

Tassattho—**diṭṭhivisūkānī**ti dvāsatṭhidiṭṭhigatāni. Tāni hi
 maggasammādiṭṭhiyā visūkaṭṭhena vijjhaṇaṭṭhena vilomaṭṭhena ca visūkāni,
 evam diṭṭhiyā visūkāni, diṭṭhi eva vā visūkāni diṭṭhivisūkāni¹. **Upātivattoti**
 dassanamaggena atikkanto. **Patto niyāmanti** avinipātadhammatāya
 sambodhiparāyaṇatāya ca niyatabhāvaṃ adhigato,
 sammattaniyāmasaṅkhātāni vā paṭhamamagganti. Ettāvata
 paṭhamamaggakiccanipphatti ca tassa paṭilābho ca vutto. Idāni
paṭiladdhamaggoti iminā sesamaggapaṭilābham dasseti. **Uppannañāṇomhīti**
 uppannapaccekabodhiñāṇo amhi. Etena phalaṃ dasseti. **Anaññaneyyoti**
 aññehi idaṃ saccanti na netabbo. Etena sayambhutaṃ dasseti, patte vā
 paccekabodhiñāṇe aññaneyyatāya abhāvā sayamvasitaṃ.
 Samathavipassanāya vā² **diṭṭhivisūkāni upātivatto**, ādimaggena **niyāmaṃ**
patto, sesehi **paṭiladdhamaggo**, phalañāṇena **uppannañāṇo**, tam sabbaṃ
 attanāva adhigatoti **anaññaneyyoti**. Sesam vuttanayeneva veditabbanti.

Diṭṭhivisūkagāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

112. **Nillolupoti** kā uppatti? Bārāṇasirañño kira sūdo antarabhattaṃ
 pacitvā upanāmesī manuññadassanaṃ sādurasam “appeva nāma me rājā
 dhanamanuppādeyyā”ti. Tam rañño gandheneva bhottukamyataṃ janesi,
 mukhe kheḷam uppādeti. Paṭhamakabaḷe pana mukhe pakkhittamatte
 sattarasaharaṇisahasāni amateneva phusitāni ahesum. Sūdo “idāni me
 dassati, idāni me dassatī”ti cintesi. Rājāpi “sakkārāraho sūdo”ti cintesi,
 “rasam sāyitvā pana sakkarontaṃ maṃ pāpako kittisaddo abbhuggaccheyya
 ‘lolo ayam rājā rasagaruko’ti” na kiñci abhaṇi. Evam yāva
 bhojanapariyosānaṃ, tāva sūdo “idāni dassati, idāni dassatī”ti cintesi. Rājāpi
 avaṇṇabhayena na kiñci abhaṇi. Tato

1-1. Visūkānīti diṭṭhi eva vā visūkānīti diṭṭhivisūkāni. (Sī)

2. Vipassanāya (Sī)

sūdo “natthi maññe imassa rañño jivhāviññāṇan”ti. Dutiyadivase asādurasam upanāmesi. Rājā bhuñjanto “niggahāraho¹ vata bho ajja sūdo”ti jānantopi pubbe viya paccavekkhitvā avaṇṇabhayaena na kiñci abhaṇi. Tato sūdo “rājā neva sundaram nāsundaram jānāti”ti cintetvā sabbam paribbayaṃ attanāva gahetvā kiñcideva pacitvā rañño deti. Rājā “aho vata lobho², ahaṃ nāma vīsati nagarasahassāni bhuñjanto imassa lobhena bhattamattampi na labhāmī”ti nibbijjitvā rajjam pahāya pabbajitvā vipassanto paccekabodhim sacchākāsi. Purimanayeneva imam gātham abhāsi.

Tattha **nillolupoti** alolupo. Yo hi rasataṇhābhibhūto hoti, so bhusam luppati punappunam luppati, tena “lolupo”ti vuccati. Tasmā esa tam paṭikkhipanto “nillolupo”ti āha. **Nikkuhoti** ettha kiñcāpi yassa tividham kuhanavatthu natthi, so “nikkuho”ti vuccati. Imissā pana gāthāya manuññabhojanādīsu vimhayamanāpajjanato³ nikkuhoti ayamadhippāyo. **Nippipāsoti** ettha pātumicchā pipāsā, tassā abhāvena nippipāso, sādurasalobhena bhottukamyatāviraṇṇatoti attho. **Nimmakkhoti** ettha paragūṇavināsanalakkhaṇo makkho, tassa abhāvena nimmakkho. Attano gihikāle sūdassa guṇamakkhanābhāvaṃ sandhāyāha.

Niddhantakasāvamohoti ettha rāgādayo tayo kāyaduccaritādīni ca tīṇi cha dhammā yathāsambhavaṃ appasannaṭṭhena sakabhāvaṃ vijahāpetvā parabhāvaṃ gaṇhāpanaṭṭhena kasaṭaṭṭhena ca “kasāvā”ti veditabbā. Yathāha—

“Tattha katame tayo kasāvā, rāgakasāvo dosakasāvo mohakasāvo, ime tayo kasāvā. Tattha katame aparepi tayo kasāvā, kāyakasāvo vacīkasāvo manokasāvo”ti⁴.

Tesu moham ṭhapetvā pañcannam kasāvānam tesaṇca sabbesam mūlabhūtaṃ mohassa niddhantattā niddhantakasāvamoho. Tiṇṇam eva vā kāyavacīmanokasāvānam mohassa ca niddhantattā niddhantakasāvamoho. Itaresu

1. Tajjananiggahāraho (Sī)

2. Dhanalobho (Sī)

3. Vimhayādīnam pajananato (Ka)

4. Abhi 2. 383 piṭṭhe.

nillolupatādīhi rāgakasāvassa, nimmakkhatāya dosakasāvassa
niddhantabhāvo siddho eva. **Nirāsayoti** nittañho. **Sabbaloke bhavitvāti**
sakalaloke, tīsu bhavesu dvādasasu vā āyatanesu bhavavibhavataṇhāvīrahito
hutvāti attho. Sesam vuttanayeneva veditabbam. Atha vā tayopi pāde vatvā
eko careti eko caritum sakkuṇeyyāti evampettha sambandho kātabbo.

Nillolupagāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

113. **Pāpaṃ sahāyanti** kā uppatti? Bārāṇasiyaṃ kira aññataro rājā
mahaccarājānubhāvena nagaram padakkhiṇaṃ karonto manusse
koṭṭhāgarato purāṇadhaññādīni bahiddhā nīharante disvā “kim bhaṇe idan”ti
amacce pucchi. Amaccā “idāni mahārāja navadhaññādīni uppajjissanti,
tesam okāsam kātum ime manussā purāṇadhaññādīni chaḍḍenti”ti āhaṃsu.
Rājā kim bhaṇe itthāgarabalakāyādīnaṃ vattaṃ paripuṇṇanti āha. Āma
mahārāja paripuṇṇanti. Tena hi bhaṇe dānasālaṃ kāretha, dānaṃ dassāmi,
mā imāni dhaññāni anupakārāni vinassantūti. Tato naṃ aññataro diṭṭhigatiko
amacco “mahārāja natthi dinnan”ti ārabba yāva “bāle ca paṇḍite ca
sandhāvitvā saṃsaritvā dukkhassantaṃ karissanti”ti vatvā nivāresi. Rājā
dutiyaṃpi tatiyaṃpi koṭṭhāgāre vilumpante disvā tatheva āṇāpesi. Sopi
tatiyaṃpi naṃ “mahārāja dattupaññattaṃ yadidaṃ dānaṃ”ti-ādīni vatvā
nivāresi. So “are ahaṃ attano santakampi na labhāmi dātum, kim me imehi
pāpasahāyehi”ti nibbinno rajjaṃ pahāya pabbajitvā vipassanto
paccekabodhiṃ sacchākāsi. Tañca pāpasahāyaṃ garahanto imaṃ
udānagāthamāha.

Tassāyaṃ saṅkhepattho—yvāyaṃ dasavatthukāya pāpadiṭṭhiyā
samannāgatattā pāpo, paresampi anattaṃ passatīti anattadassī,
kāyaduccaritādimhi ca visame nivīṭṭho, taṃ atthakāmo kulaputto **pāpaṃ**
sahāyaṃ parivajjayetha, anattadassim visame nivīṭṭham. Sayam na seveti
attano vasena taṃ na seveyya. Yadi pana parassa vaso hoti, kim sakkā
kānti vuttaṃ hoti. **Pasutanti** pasaṇaṃ, diṭṭhivasena tattha tattha lagganti
attho. **Pamattanti** kāmaguṇesu vossatṭhacittaṃ, kusalahāvanārahitaṃ vā.

Taṃ evarūpaṃ sahāyaṃ na seve na bhaje na payirupāse, aññadatthu eko care khaggavisāṇakappoti.

Pāpasahāyagāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

114. **Bahussutanti** kā uppatti? Pubbe kira Kassapassa Bhagavato sāsane aṭṭha paccekabodhisattā pabbajitvā gatapaccāgatavattaṃ pūretvā devaloke uppannāti-ādi sabbaṃ anavajjabhojigāthāya vuttasadisameva. Ayaṃ pana viseso—Paccekabuddhe nisīdāpetvā rājā āha “ke tumhe”ti. Te āhaṃsu “mayaṃ mahārāja bahussutā nāmā”ti. Rājā “ahaṃ Sutabrahmadatto nāma, sutena tittimṃ na gacchāmi, handa nesaṃ santike vicitrāyadhammadesanaṃ sossāmī”ti attamano dakkhiṇodakaṃ datvā parivisitvā bhattakiccapariyosāne saṃghattherassa santike nisīditvā “dhammakathaṃ bhante kathethā”ti āha. So “sukhito hotu mahārāja, rāgakkhayo hotū”ti vatvā uṭṭhito. Rājā “ayaṃ na bahussuto, dutiyo bahussuto bhavissati, sve tassa vicitrādharmadesanaṃ sossāmī”ti svātanāya nimantesi. Evaṃ yāva sabbesaṃ paṭipāṭi gacchati, tāva nimantesi, te sabbepi “dosakkhayo hotu, mohakkhayo, gatikkhayo, bhavakkhayo, vaṭṭakkhayo, upadhikkhayo, taṇhakkhayo hotū”ti evaṃ ekekapadaṃ visesetvā sesaṃ paṭhamasadisameva vatvā uṭṭhahimsu.

Tato rājā ime ‘bahussutā mayan’ti bhaṇanti, na ca tesāṃ vicitrakathā, kimeteḥi vuttan”ti tesāṃ vacanatthaṃ upaparikkhitumāraddho. Atha “rāgakkhayo hotū”ti upaparikkhanto “rāge khīṇe dosopi mohopi aññataraññatarepi kilesā khīṇā hontī”ti ñatvā attamano ahoṣi “nippariyāyabahussutā ime samaṇā. Yathāpi hi purisena mahāpathaviṃ vā ākāsaṃ vā aṅguliyaṃ niddisantena na aṅgulimattova padeso niddiṭṭho hoti. Api ca kho pana sakalāpathavī ākāsaṃ eva niddiṭṭhā hontī”ti. Tato so “kudāssu nāmāhampi evaṃ bahussuto bhavissāmī”ti tathārūpaṃ bahussutabhāvaṃ

patthento rajjam pahāya pabbajitvā vipassanto paccekabodhim sacchikatvā imam udānagāthamabhāsi.

Tatthāyaṃ saṅkhepattho—**bahussutanti** duvidho bahussuto tīsu piṭakesu atthato nikhilo¹ pariyattibahussuto ca maggaphalavijjābhiññāpaṭivedhako² paṭivedhabahussuto ca. Āgatāgamo **dhammadharo**. Uḷārehi pana kāyavacīmanokammehi samannāgato **uḷāro**. Yuttapaṭibhāno ca muttapaṭibhāno ca yuttamuttapaṭibhāno ca **paṭibhānavā**. Pariyattiparipucchādhigamavasena vā tividho paṭibhānavā veditabbo. Yassa hi pariyatti paṭibhāti, so pariyattipaṭibhānavā. Yassa atthañca ñāṇaṇca lakkaṇaṇca ṭhānāṭṭhānaṇca paripucchantassa paripucchā paṭibhāti, so paripucchāpaṭibhānavā. Yassa maggādayo paṭividdhā honti, so adhigamapaṭibhānavā. Taṃ evarūpaṃ **bahussutaṃ dhammadharaṃ bhajetha mittam uḷāraṃ paṭibhānavantaṃ**. Tato tassānubhāvena attatthaparattahubhayatthabhedato vā diṭṭhadhammikasamparāyikaparamatthabhedato vā anekappakārāni **aññāya atthāni**, tato “ahosiṃ nu kho ahaṃ atītamaddhānaṃ”ti-ādīsu³ kaṅkhāṭṭhānīyesu **vīneyya kaṅkham** vicikiccham vinetvā vināsetvā evaṃ katasabbakicco **eko care khaggavisāṇakappoti**.

Bahussutagāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

115. **Khiḍḍam ratinti** kā uppatti? Bārāṇasiyaṃ kira Vibhūsakabrahmadatto nāma rājā pātova yāguṃ vā bhattam vā bhuñjitvā nānāvidhavibhūsanehi attānaṃ vibhūsāpetvā mahā-ādāse sakalam sarīraṃ disvā yaṃ na icchatī, taṃ apanetvā aññena vibhūsanena vibhūsāpeti. Tassa ekadivasam evaṃ karontassa bhattavelā majjhanhikā sampattā. Vippakatavibhūsitova dussapaṭṭena sīsam veḷhetvā bhuñjitvā divāseyyam upagañchi. Punapi utṭhahitvā tatheva karoto sūriyo oggato. Evaṃ dutiyadivasepi tatiyadivasepi. Athassa evaṃ maṇḍanappasutassa piṭṭhirogo udapādi. Tassa etadahosi “aho re ahaṃ sabbathāmena vibhūsantopi imasmim kappake vibhūsane asantuṭṭho lobham uppādesim, lobho ca nāmesa

1. Niccalo (Sī)

2. Maggaphalavijjābhiññānam paṭividdhattā (Sī)

3. Ma 1. 10; Saṃ 1. 265 piṭṭhesu.

apāyagamaniyo dhammo, handāhaṃ lobhaṃ niggaṇhāmī”ti rajjaṃ pahāya pabbajitvā vipassanto paccekabodhiṃ sacchikatvā imaṃ udānagāthamabhāsi.

Tattha **khiḍḍā** ca **rati** ca pubbe vuttāva. **Kāmasukhanti** vatthukāmasukhaṃ. Vatthukāmāpi hi sukhasa visayādibhāvena “sukhan”ti vuccanti. Yathāha “atthi rūpaṃ sukhaṃ sukhānupatitan”ti¹. Evametaṃ khiḍḍaṃ ratiṃ kāmasukhañca imasmiṃ okāsaloke **analaṅkaritvā** alanti akatvā, etaṃ tappakanti vā sārabhūṭanti vā evaṃ aggahetvā. **Anapekkhamānoti** tena analaṅkaraṇena anapekkhaṇasīlo apihāluco nittaṇho. **Vibhūsaṭṭhānā virato saccavādīti** tattha vibhūsa duvidhā agārikavibhūsa ca anagārikavibhūsa ca. Sāṭakaveṭhanamālāgandhādivibhūsa agārikavibhūsa nāma. Pattamaṇḍanādivibhūsa anagārikavibhūsa. Vibhūsa eva vibhūsaṭṭhānaṃ, tasmā vibhūsaṭṭhānā ti vidhāya viratiyā virato. Avitathavacanato saccavādīti evamattho daṭṭhabbo.

Vibhūsaṭṭhānagāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

116. **Puttañca dāraṇti** kā uppatti? Bārāṇasiyaṃ kira rañño putto daharakāleyeva abhisitto rajjaṃ kāresi. So paṭhamagāthāya vuttapaccekabodhisatto viya rajjasiriṃ anubhavanto ekadivasam cintesi “ahaṃ rajjaṃ kārento bahūnaṃ dukkhaṃ karomi, kiṃ me ekabhattatthāya iminā pāpena, handa sukhamuppādemī”ti rajjaṃ pahāya pabbajitvā vipassanto paccekabodhiṃ sacchikatvā imaṃ udānagāthaṃ abhāsi.

Tattha **dhanānīti** muttāmaṇiveḷuriyasaṅkhasilāpavālarajatajātarūpādīni ratanāni. **Dhaññānīti** sālivīhiyavagodhumakaṅguvarakakudrūsakappabhedāni satta sesāparaṇṇāni ca. **Bandhavānīti** nātibandhugottabandhumittabandhusippabandhuvasena catubbidhabandhave. **Yathodhikānīti** sakasaka-odhivasena ṭhitāniyeva. Sesam vuttanayamevāti.

Puttadāragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Saṃ 2. 57 piṭṭhe.

117. **Saṅgo esoti** kā uppatti? Bārāṇasiyaṃ kira Pādalolabrahmadatto nāma rājā ahosi. So pātova yāguṃ vā bhattaṃ vā bhuñjitvā tīsu pāsādesu tividhāni nāṭakāni passati. Tividhā nāma nāṭakā pubbarājato āgataṃ, anantararājato āgataṃ, attano kāle utṭhanti. So ekadivasaṃ pātova daharanāṭakapāsādaṃ gato, tā nāṭakitthiyo “rājānaṃ ramāpessāmā”ti Sakkassa Devānamindassa accharāyo viya atimanoharaṃ naccagītavāditāṃ payojesuṃ. Rājā “anacchariyametaṃ daharānaṃ”ti asantuṭṭho hutvā majjhimanāṭakapāsādaṃ gato, tāpi nāṭakitthiyo tatheva akaṃsu. So tatthapi tatheva asantuṭṭho hutvā mahallakanāṭakapāsādaṃ gato, tāpi tatheva akaṃsu. Rājā dve tayo rājaparivaṭṭe atītānaṃ tāsāṃ mahallakabhāvena aṭṭhikīḷanasadisāṃ naccaṃ disvā gītaṃca amadhuraṃ sutvā punadeva daharanāṭakapāsādaṃ, puna majjhimanāṭakapāsādanti evampi vicaritvā katthaci asantuṭṭho cintesi “imā nāṭakitthiyo Sakkaṃ Devānamindaṃ accharāyo viya maṃ ramāpetukāmā sabbathāmena naccagītavāditāṃ payojesuṃ. Svāhaṃ katthaci asantuṭṭho lobhaṃ vaḍḍhemi. Lobho ca nāmesa apāyagamāniyo dhammo, handāhaṃ lobhaṃ niggaṇhāmī”ti rajjaṃ pahāya pabbajitvā vissanto paccekabodhiṃ sacchikatvā imaṃ udānagāthaṃ abhāsi.

Tassattho—**saṅgo esoti** attano upabhogaṃ niddisati. So hi sajjanti tattha paṇino kaddame pavitṭho hatthī viyāti saṅgo. **Parittamettha sokhyanti** ettha pañcakāmaguṇūpabhogakāle viparītasāññāya uppādetabbato kāmāvacaradhammapariyāpannato vā lāmakatṭhena sokhyaṃ parittaṃ, vijjupabhāya obhāsitanaccadassanasukhaṃ iva ittaraṃ, tāvakālikanti vuttaṃ hoti. **Appassādo dukkhamevettha bhiyyoti** ettha ca yvāyaṃ “yaṃ kho bhikkhave ime pañca kāmāguṇe paṭicca uppajjati sukhaṃ somanassaṃ, ayaṃ kāmānaṃ assādo”ti¹ vutto, so yamidaṃ “ko ca bhikkhave kāmānaṃ ādīnava, idha bhikkhave kulaputto yena sippaṭṭhānena jīvikaṃ kappeti, yadi muddāya yadi gaṇanāyā”ti evamādinā¹ nāyenettha dukkhaṃ vuttaṃ, taṃ upanidhāya appo udakabindumatto hoti, atha kho dukkhameva bhiyyo bahu, catūsu samuddesu udakasadisāṃ hoti. Tena vuttaṃ “appassādo

1. Ma 1. 120 piṭṭhe.

dukkhamevettha bhiyyo”ti. **Gaḷo esoti** assādaṃ dassetvā ākaḍḍhanavasena baḷiso viya eso, yadidaṃ pañcakāmaguṇā. **Iti ñatvā matimāti** evaṃ jānitvā buddhimā paṇḍito puriso sabbametaṃ pahāya **eko care khaggavisāṇakappoti**.

Saṅgagāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

118. **Sandālayitvānāti** kā uppatti? Bārāṇasiyaṃ kira Anivattabrahmadatto nāma rājā ahosi. So saṅgāmaṃ otiṇṇo ajinitvā aññaṃ vā kiccaṃ āraddho aniṭṭhapetvā na nivattati, tasmā naṃ evaṃ sañjānimsu. So ekadivasaṃ uyyānaṃ gacchati. Tena ca samayena davaḍāho utṭhāsi, so aggi sukkhāni ceva haritāni ca tiṇḍāṇi dahanto anivattamāno eva gacchati. Rājā taṃ disvā tappaṭibhāganimittaṃ uppādesi. “Yathāyaṃ davaḍāho, evameva ekādasavidho aggi sabbe satte dahanto anivattamāno gacchati mahādukkhaṃ uppādentō, kudāssu nāmāhampi imassa dukkhassa nivattanatthaṃ ayaṃ aggi viya ariyamaggañāṇagginā kilese dahanto anivattamāno gaccheyyaṃ”ti. Tato muhuttaṃ gantvā kevaṭṭe addasa nadiyaṃ macche gaṇhante. Tesaṃ jālantare pavitṭho eko mahāmaccho jālaṃ bhetvā palāyi. Te “maccho jālaṃ bhetvā gato”ti saddamakaṃsu. Rājā tampi vacanaṃ sutvā tappaṭibhāganimittaṃ uppādesi “kudāssu nāmāhampi ariyamaggañāṇena taṇhāditiṭṭhi jālaṃ bhetvā asajjamāno gaccheyyaṃ”ti. So rajjaṃ pahāya pabbajitvā vipassanaṃ ārabhitvā paccekabodhiṃ sacchākāsi, imaṃca udānagāthamabhāsi.

Tassā dutiyapāde **jālanti** suttamayaṃ vuccati. **Ambūti** udakaṃ, tattha caratīti ambucārī, macchassetāṃ adhivacanaṃ. Salile ambucārī **salilambucārī**. Tasmim̐ nadīsalile **jālaṃ bhetvā** gata-ambucārīvāti vuttaṃ hoti. Tatiyapāde **daḍḍhanti** daḍḍhaṭṭhānaṃ vuccati. Yathā aggi daḍḍhaṭṭhānaṃ puna na nivattati, na tattha bhiyyo āgacchati, evaṃ maggañāṇagginā daḍḍhakāmaguṇaṭṭhānaṃ anivattamāno tattha bhiyyo anāgacchantoti vuttaṃ hoti. Sesaṃ vuttanayamevāti.

Sandālagāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

119. **Okkhittacakkhūti** kā uppatti? Bārāṇasiyaṃ kira Cakkhulolabrahmadatto nāma rājā Pādalolabrahmadatto viya nāṭakadassanaṃ anuyutto hoti. Ayaṃ pana viseso—so asantutṭho tattha tattha gacchati, ayaṃ taṃ taṃ nāṭakaṃ disvā atīva abhinanditvā nāṭakadassanaparivattanena taṇhaṃ vaḍḍhento vicarati. So kira nāṭakadassanatthaṃ āgataṃ aññataraṃ kuṭumbiyabhariyaṃ disvā rāgaṃ uppādesi. Tato saṃvegaṃ āpajjitvā puna “are ahaṃ imaṃ taṇhaṃ vaḍḍhento apāyaparipūrako bhavissāmi, handa naṃ niggaṇhāmī”ti pabbajitvā vipassanto paccekabodhiṃ sacchikatvā attano purimapaṭipattiṃ garahanto tappaṭipakkhaguṇadīpikaṃ imaṃ udānagāthaṃ abhāsi.

Tattha **okkhittacakkhūti** heṭṭhākhattacakkhu, sattagīvaṭṭhikāni paṭipāṭiyā ṭhapetvā parivajjanagahetabbadassanatthaṃ yugamattaṃ pekkhamānoti vuttaṃ hoti. Na tu hanukaṭṭhinā hadayaṭṭhiṃ saṅghaṭṭento. Evaṃ hi okkhittacakkhutā na samaṇasārubbā hoti. **Na ca pādaloloti** ekassa dutiyo, dvinnarṃ tatiyoti evaṃ gaṇamajjhaṃ pavisitukāmatāya kaṇḍūyamānapādo viya abhavanto, dīghacārika-anivattacārikavirato. **Guttindriyoti** chasu indriyesu idha manindriyassa visuṃ vuttattā vuttāvasesavasena ca gopitindriyo. **Rakkhitamānasānoti** mānasaṃ eva mānasānaṃ, taṃ rakkhitamassāti rakkhitamānasāno. Yathā kilesehi na viluppati, evaṃ rakkhitacittoti vuttaṃ hoti. **Anavassutoti** imāya paṭipattiyā tesu tesu ārammaṇesu kilesa-anvassavavirahito. **Apariḍayhamānoti** kilesaggīhi apariḍayhamāno. Bahiddhā vā anavassuto, ajjhattaṃ apariḍayhamāno. Sesaṃ vuttanayamevāti.

Okkhittacakkhugāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

120. **Ohārayitvāti** kā uppatti? Bārāṇasiyaṃ kira aññopi Cātumāsikabrahmadatto nāma rājā cātumāse cātumāse uyyānakīlaṃ gacchati. So ekadivasaṃ gimhānaṃ majjhimamāse uyyānaṃ pavisanto uyyānavāre pattasañchannaṃ pupphālaṅkatasākhāviṭapaṃ pāricchattakakoviḷāraṃ disvā ekaṃ pupphaṃ gahetvā uyyānaṃ pāvisi. Tato “raññā aggapupphaṃ gahitaṃ”ti aññataropi amacco hatthikkhandhe ṭhito ekameva pupphaṃ aggahesi. Etenevupāyena

sabbo balakāyo aggahesi. Pupphehi¹ anassādentā pattampi gaṇhimsu. So rukkho nippattapuppho khandhamattova ahosi. Rājā sāyanhasamaye uyyānā nikkhamanto taṃ disvā “kiṃ kato ayaṃ rukkho, mamāgamanavelāya maṇivaṇṇasākhantaresu pavālasadisapupphālāṅkato ahosi, idāni nippattapuppho jāto”ti cinto taseva avidūre apupphitarukkhaṃ sañchannapalāsaṃ addasa. Disvā cassa etadahosi “ayaṃ rukkho pupphabharitasākhattā bahujaṇassa lobhanīyo ahosi, tena muhutteneva byasaṇaṃ patto, ayaṃ panaṇṇo alobhanīyattā tatheva ṭhito. Idañcāpi rajjaṃ pupphitarukkho viya lobhanīyaṃ, bhikkhubhāvo pana apupphitarukkho viya alobhanīyo. Tasmā yāva idampi ayaṃ rukkho viya na viluppati, tāva ayamaṇṇo sañchannapatto yathā pāricchattako, evaṃ kāsāvena sañchanno hutvā pabbajeyya”ti. So rajjaṃ pahāya pabbajitvā vipassanto paccekabodhiṃ sacchikatvā imaṃ udānagāthaṃ abhāsi.

Tattha **kāsāyavatto abhinikkhamitvā** imassa pādassa gehā nikkhamitvā kāsāyavattanivatto hutvāti evamattho veditabbo. Sesāṃ vuttanayeneva sakkā viññātunti na vitthāritanti.

Pāricchattakagāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Tatīyavaggo niṭṭhito.

121. **Rasesūti** kā uppatti? Aññataro kira Bārāṇasirājā uyyāne amaccaputtehi parivuto silāpaṭṭapokkharāṇiyaṃ kīḷati. Tassa sūdo sabbamaṃsānaṃ rasaṃ gahetvā atīva susaṅkhataṃ amatakappaṃ antarabhataṃ pacitvā upanāmesi, so tattha gedhamāpanno kassaci kiñci adatvā attanāva bhuñji. Udaṇaṃ kīḷanto atīvikāle nikkhanto sīghaṃ sīghaṃ bhuñji. Yehi saddhiṃ pubbe bhuñjati, na tesāṃ kañci sari. Atha pacchā paṭisaṅkhānaṃ uppādetvā “aho mayā pāpaṃ kataṃ, yvāyaṃ rasataṇhābhībhuṭo sabbajanaṃ vissaritvā ekakova bhuñjiṃ, handa naṃ rasataṇhaṃ niggaṇhāmī”ti rajjaṃ pahāya pabbajitvā vipassanto paccekabodhiṃ sacchikatvā attano purimapaṭipattiṃ garahanto tappaṭipakkhaguṇadīpikaṃ imaṃ udānagāthaṃ abhāsi.

Tattha **rasesūti** ambilamadhuratittakakaṭukaloṇakhārīkakasāvādibhedesu sāyanīyesu. **Gedham akaranti** giddhiṃ akaronto, taṇham anuppādentoti vuttam hoti. **Aloloti** “idaṃ sāyissāmi, idaṃ sāyissāmi”ti evaṃ rasavisesesu anākulo. **Anaññaposīti** posetabbakasaddhivihārīkādivirahito. Kāyasandhāraṇamattena santuṭṭhoti vuttam hoti. Yathā vā pubbe uyyāne rasesu gedhakaraṇasīlo aññaposī āsiri, evaṃ ahutvā yāya taṇhāya lolo hutvā rasesu gedham karoti, tam taṇham hitvā āyatim taṇhāmūlakassa aññassa attabhāvassānibbattāpanena anaññaposīti vuttam hoti. Atha vā atthabhaṇṇanakaṭṭhena kilesā “aññe”ti vuccanti, tesam aposanena anaññaposīti ayamettha attho. **Sapadānacārīti** avokkammacārī anupubbacārī, gharapaṭipāṭim achaddetvā adḍhakulañca daliddakulañca niranteram piṇḍāya pavisaṃnānoti attho. **Kule kule appaṭibaddhacittoti** khattiyakulādīsu yattha katthaci kilesavasena alaggacitto, candopamo niccanavako hutvāti attho. Sesam vuttanayamevāti.

Rasagedhagāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

122. **Pahāya pañcāvaraṇānīti** kā uppatti? Bārāṇasiyam kira aññataro rājā paṭhamajjhānalābhī ahosi. So jhānānurakkhaṇattham rajjam pahāya pabbajitvā vipassanto paccekabodhiṃ patvā attano paṭipattisampadam dīpento imam udānagātham abhāsi.

Tattha **pañcāvaraṇānīti** pañca nīvaraṇāni eva, tāni **Uragasutte**¹ atthato vuttāni. Tāni pana yasmā abbhādayo viya candasūriye ceto āvaranti, tasmā “āvaraṇāni cetaso”ti vuttāni. Tāni upacārena vā appanāya vā **pahāya** vijahitvāti attho. **Upakkileseti** upagamma cittam vibādhente akusaladhamme, **vatthopamādīsu**² vutte abhijjhādayo vā. **Byapanujjāti** panuditvā, vipassanāmaggena pajahitvāti attho. **Sabbeti** anavasese. Evaṃ samathavipassanāsampanno paṭhamamaggena dīṭṭhinissayassa pahīnattā **anissito**, sesamaggehi chetvā

1. Khu 1. 279 piṭṭhe Suttanipāte.

2. Ma 1. 43 piṭṭhe.

tedhātukam **sinehadosam**, taṇhārāganti¹ vuttam hoti. Sineho eva hi guṇapaṭipakkhato sinehadosoti vutto. Sesam vuttanayamevāti.

Āvaraṇagāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

123. **Vipitṭhikatvānāti** kā uppatti? Bārāṇasiyam kira aññataro rājā catutthajjhānalābhī ahosi. Sopi jhānānurakkhaṇattham rajjam pahāya pabbajitvā vipassanto paccekabodhim sacchikatvā attano paṭipattisampadam dīpento imam udānagātham abhāsi.

Tattha **vipitṭhikatvānāti** piṭṭhito katvā, chaḍḍetvā vijahitvāti attho. **Sukhañca dukkhanti** kāyikam sātāsātam. **Somanassadomanassanti** cetasikam sātāsātam. **Upekkhanti** catutthajjhānupekkham. **Samathanti** catutthajjhānasamādhim eva. **Visuddhanti** pañcanīvaraṇavitakkavicārapītisukhasaṅkhātehi navahi paccanīkadhammehi vimuttattā atisuddham, niddhantasuvaṇṇamiva vigatūpakkilesanti attho.

Ayam pana yojanā—vipitṭhikatvāna sukhañca dukkhañca pubbeva, paṭhamajjhānūpacāreyeva dukkham, tatiyajjhānūpacāreyeva sukhanti adhippāyo. Puna ādito vuttam **ca-kāram** parato netvā “somanassam domanassañca vipitṭhikatvāna pubbeva”ti adhikāro. Tena somanassam catutthajjhānūpacāre, domanassañca dutiyajjhānūpacāreyevāti dīpeti. Etāni hi etesam pariyāyato pahānaṭṭhānāni. Nippariyāyato pana dukkhassa paṭhamajjhānam, domanassassa dutiyajjhānam, sukha tatiyajjhānam, somanassassa catutthajjhānam pahānaṭṭhānam. Yathāha “paṭhamam jhānam upasampajja viharati etthuppannam dukkhindriyam aparisesam nirujjhati”ti-ādikam² sabbam **Aṭṭhasālīniyā** Dhammasaṅgahaṭṭhakathāyam³ vuttam. Yathā pubbevāti⁴ tisu paṭhamajjhānādisu dukkhadomanassasukhāni vipitṭhikatvā evamettha⁵ catutthajjhāne somanassam vipitṭhikatvā imāya paṭipadāya laddhānupekkham samatham visuddham eko careti. Sesam vuttanayamevāti.

Vipitṭhigāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Taṇham rāganti (Ka) 2. Sam 3. 188 piṭṭhe. 3. Abhi-Ṭṭha 1. 221 piṭṭhe.

4. Yato pubbevāti (Sī), yato pubbeva (Suttanipāta-Ṭṭha 1. 108 piṭṭhe.)

5. Ettheva (Sī, Suttanipāta-Ṭṭha 1. 108 piṭṭhe.)

124. **Āraddhavīriyoti** kā uppatti? Aññataro kira paccantarājā saḥassayodhabalakāyo rajjena khuddako, paññāya mahanto ahosi. So ekadivasam “kiñcāpi aham khuddako rajjena, paññavatā pana sakkā sakalajambudīpaṃ gahetun”ti cintetvā sāmantarañño dūtaṃ pāhesi “sattāhabbhantare me rajjam vā detu yuddham vā”ti. Tato so attano amacce sannipātāpetvā āha “mayā tumhe anāpucchāyeva sāhasam kammaṃ kataṃ, amukassa rañño evaṃ pesitaṃ, kiṃ kātabban”ti. Te āhaṃsu “sakkā mahārāja so dūto nivattetun”ti. Na sakkā, gato bhavissatīti. Yadi evaṃ vināsitaṃhā tayā, tena hi dukkham aññassa satthena marituṃ, handa mayam aññamaññaṃ paharitvā marāma, attānaṃ paharitvā marāma, ubbandhāma, visaṃ khādāmāti. Evaṃ etesu ekameko maraṇameva saṃvaṇṇeti. Tato rājā “kiṃ me imehi, atthi bhaṇe mayham yodhā”ti āha. Atha “aham mahārāja yodho, aham mahārāja yodho”ti yodhasahassam uṭṭhahi.

Rājā “ete upaparikkhissāmi”ti mahantaṃ citakaṃ sajjāpetvā āha “mayā bhaṇe idaṃ sāhasam kataṃ, taṃ me amaccā paṭikkosanti, svāham citakaṃ pavisissāmi, ko mayā saddhiṃ pavisissati, kena mayham jīvitam pariccattan”ti. Evaṃ vutte pañcasatā yodhā uṭṭhahiṃsu “mayam mahārāja pavisissāmā”ti. Tato rājā itare pañcasate āha “tumhe dāni tātā kiṃ karissathā”ti. Te āhaṃsu “nāyam mahārāja purisakāro, itthicariyā esā, apica mahārājena paṭirañño dūto pesito, te mayam tena rañña saddhiṃ yujjhitvā marissāmā”ti. Tato rājā “pariccattaṃ tumhehi mama jīvitam”ti caturaṅginim senam sannayhitvā tena yodhasahassena parivuto gantvā rajjasīmāya nisīdi.

Sopi paṭirājā taṃ pavattiṃ sutvā “are so khuddakarājā mama dāsassāpi nappahoti”ti dussitvā¹ sabbaṃ balakāyaṃ ādāya yujjhituṃ nikkhami. Khuddakarājā taṃ abbhuyyātaraṃ disvā balakāyaṃ āha “tātā tumhe na bahukā, sabbe sampiṇḍitvā asicammaṃ gahetvā siḅham imassa rañño purato ujukaṃ eva gacchathā”ti. Te tathā akaṃsu.

1. Vatvā (Sī, I), kujjhitvā (Suttanipāta-Tīṭha 1. 109 piṭṭhe.)

Athassa sā senā dvidhā bhinditvā antaramadāsi. Te taṃ rājānaṃ jīvaggāhaṃ gahetvā attano rañño “taṃ māressāmi”ti āgacchantassa adaṃsu. Paṭirajā taṃ abhayaṃ yāci. Rājā tassa abhayaṃ datvā sapathaṃ kārāpetvā attano vase katvā tena saha aññaṃ rājānaṃ abbhuggantvā tassa rajjasīmāya ṭhatvā pesesi “rajjāṃ vā me detu yuddhaṃ vā”ti. So “ahaṃ ekayuddhampi na sahāmi”ti rajjāṃ niyyādesi. Etenupāyena sabbe rājāno gahetvā ante Bārāṇasirājānampi aggahesi.

So ekasatarājaparivuto sakalajambudīparajjāṃ anusāsanto cintesi “ahaṃ pubbe khuddako ahoṣiṃ, somhi idāni attano ñāṇasampattiyaṃ sakalajambudīpamaṇḍalassa issaro rājā jāto. Taṃ kho pana me ñāṇaṃ lokiyavīriyasampayuttaṃ, neva nibbidāya na virāgāya saṃvattati, yannūnāhaṃ iminā ñāṇena lokuttaradhammaṃ gaveseyyaṃ”ti. Tato Bārāṇasirañño rajjāṃ datvā puttadāraṇca sakajanapadeyeva ṭhapetvā sabbaṃ pahāya pabbajitvā vipassanaṃ ārabhitvā paccekabodhiṃ sacchikatvā attano vīriyasampattiṃ dīpento imaṃ udānagāthaṃ abhāsi.

Tattha āradhāṃ vīriyaṃ assāti **āraddhavīriyo**. Etena attano mahāvīriyataṃ dasseti. Paramattho vuccati nibbānaṃ, paramatthassa patti paramatthapatti, tassā **paramatthapattiyā**. Etena vīriyārambhena pattaḃbaṃ phalaṃ dasseti. **Alīnacittoti** etena vīriyūpatthambhānaṃ cittacetāsikānaṃ alīnataṃ dasseti. **Akusītavuttīti** etena ṭhānacaṅkamādīsu kāyassa anavasīdanaṃ dasseti. **Dalhanikkamoti** etena “kāmaṃ taco ca nhāru cā”ti¹ evaṃ pavattaṃ padahanavīriyaṃ dasseti, yaṃ taṃ anupubbasikkhādīsu padahanto “kāyena ceva paramatthasaccaṃ sacchikarotī”ti² vuccati. Atha vā etena maggasampayuttaṃ vīriyaṃ dasseti. Tampi dalhaṇca bhāvanāpāripūrigatattā, nikkamo ca sabbaso paṭipakkhā nikkhantattā, tasmā taṃsamaṅgīpuggalopi dalho nikkamo assāti “dalhanikkamo”ti vuccati. **Thāmabalūpapannoti** maggakkhaṇe kāyathāmena ca ñāṇabalena ca upapanno. Atha vā thāmabhūtena³

1. Ma 2. 146; Aṃ 1. 52; Khu 7. 379 piṭṭhesu.

2. Paramasaccaṃ sacchikarotī, paññāya ca naṃ ativijjha passatīti (Suttanipāta-Ṭṭha 1. 110 piṭṭhe.)

3. Thirabhūtena (I, Ka)

balena upapanno, thiraññāṇabalūpapannoti vuttaṃ hoti. Etena tassa vīriyassa vipassanāññāṇasampayogaṃ dīpento yogapadhānabhāvaṃ sādheti. Pubbabhāgamajjhima-ukkaṭṭhavīriyavasena vā tayopi pādā yojetabbā. Sesam vuttanayamevāti.

Āraddhavīriyagāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

125. **Paṭisallānanti** kā uppatti? Imissā gāthāya āvaraṇagāthāya viya uppatti, natthi koci viseso. Atthavaṇṇanāya panassā **paṭisallānanti** tehi tehi sattasaṅkhārehi paṭinivattitvā sallānaṃ, ekamantasevitā ekībhāvo kāyavivekoti attho. **Jhānanti** paccanīkajhāpanato ārammaṇalakkhaṇūpanijjhānato ca cittaviveko vuccati. Tattha aṭṭha samāpattiyo nīvaraṇādipaccanīkajhāpanato kasiṇādi-ārammaṇūpanijjhānato ca “jhānaṃ”ti vuccati. Vipassanāmaggaḥ paṇi sattaṇṇādipaccanīkajhāpanato lakkhaṇūpanijjhānato ca “jhānaṃ”ti vuccati. Idha pana ārammaṇūpanijjhānameva adhippetam. Evametam paṭisallānañca jhānañca **ariñcamāno** ajahamāno anissajjamāno. **Dhammesūti** vipassanūpagesu pañcakkhandhādiddhammesu. **Niccanti** satatam samitam abbokiṇṇam. **Anudhammacārī** te¹ dhamme ārabha pavattanena anugataṃ vipassanāddhammaṃ caramāno. Atha vā dhammesūti ettha dhammāti navalokuttaradhammā, tesaṃ dhammānaṃ anulomo dhammoti anudhammo, vipassanāyetaṃ adhivacanaṃ. Tattha “dhammānaṃ niccaṃ anudhammacārī”ti vattabbe gāthābandhasukhatthaṃ vibhattibhāyena “dhammesū”ti vuttaṃ siyā. **Ādīnavaṃ sammasitā bhavesūti** tāya anudhammacārītasaṅkhātāya vipassanāya aniccākārādidosaṃ tīsu bhavesu samanupassanto evam imāya kāyacittavivekasikhāpattavipassanāsaṅkhātāya paṭipadāya adhigatoti vattabbo **eko careti** evam yojanā veditabbā.

Paṭisallānagāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

126. **Taṇhakkhayanti** kā uppatti? Aññataro kira Bārāṇasirājā mahaccarājānubhāvena nagaram padakkhiṇaṃ karoti. Tassa sarīrasobhāya āvajjitahadayā sattā purato gacchantāpi nivattitvā tameva ulloketi, pacchato gacchantāpi, ubho hi passehi gacchantāpi. Pakatiyā eva hi Buddhadassane puṇṇacandasamuddarājadassane ca atitto loko. Atha aññatarā kuṭumbiyabhariyāpi uparipāsādagatā sīhapañjaram vivaritvā olokayamānā aṭṭhāsi. Rājā taṃ disvā paṭibaddhacitto hutvā amaccaṃ āṇāpesi “jānāhi tāva bhaṇe ‘ayaṃ itthi sasāmikā vā asāmikā vā’ti”. So ñatvā “sasāmikā devā”ti ārocesi. Atha rājā cintesi “imā vīsatisahassanāṭakitthiyo devaccharāyo viya maṃ eva ekaṃ abhiramāpentī, so dānāhaṃ etāpi atussitvā parassa itthiyā taṇhaṃ uppādesiṃ, sā uppanā apāyameva ākaḍḍhatī”ti taṇhāya ādīnavaṃ disvā “handā naṃ niggaṇhāmī”ti rajjaṃ pahāya pabbajitvā vipassanto paccekabodhiṃ sacchikatvā imaṃ udānagāthaṃ abhāsi.

Tattha **taṇhakkhayanti** nibbānaṃ, evaṃ diṭṭhādīnavāya vā taṇhāya appavattiṃ. **Appamattoti** sātaccakārī sakkaccakārī. **Anelaṃūgoti** alālāmukho. Atha vā aneḷo ca amūgo ca, paṇḍito byattoti vuttaṃ hoti. Hitasukhasampāpakaṃ sutamassa atthīti **sutavā**, āgamasampannoti vuttaṃ hoti. **Satimāti** cirakatādīnaṃ anussarītā. **Saṅkhātadhammoti** dhammūpaparikkhāya pariññātadhammo. **Niyatoti** ariyamaggena niyatabhāvappatto. **Padhānavāti** sammappadhānavīriyasampanno. Upaṭipāṭiyā esa pāṭho yojetabbo. Evameva tehi appamādādīhi samannāgato niyāmasampāpakena padhānena padhānavā, tena padhānena sampattaniyāmato niyato, tato arahattappattiyā saṅkhātadhammo. Arahā hi puna saṅkhātābbābhāvato “saṅkhātadhammo”ti vuccati. Yathāha “ye ca saṅkhātadhammāse, ye ca sekhā puthū idhā”ti¹. Sesaṃ vuttanayamevāti.

Taṇhakkhayagāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Khu 1. 434; Khu 8. 34 piṭṭhesu.

127. **Sīhovā**ti kā uppatti? Aññatarassa kira Bārāṇasirañño dūre uyyānaṃ hoti, so pageva uṭṭhāya uyyānaṃ gacchanto antarāmagge yānā oruyha udakaṭṭhānaṃ upagato “mukhaṃ dhovissāmi”ti. Tasmim ca padese sīhī sīhapotakaṃ janetvā gocarāya gatā, rājapuriso taṃ disvā “sīhapotako devā”ti ārocesi. Rājā “sīho kira kassaci na bhāyati”ti taṃ upaparikkhituṃ bheri-ādini ākoṭāpesi, sīhapotako taṃ saddaṃ sutvāpi tatheva sayi. Atha yāva tatiyaṃ ākoṭāpesi, so tatiyavāre sīsaṃ ukkhipitvā sabbaṃ parisāṃ oloketvā tatheva sayi. Atha rājā “yāvassa mātā nāgacchati, tāva gacchāmā”ti vatvā gacchanto cintesi “tadahujātopi sīhapotako na santasati na bhāyati, kudāssu nāmāhampi taṇhādiṭṭhiparitāsaṃ chaḍḍetvā na santaseyyaṃ na bhāyeyyaṃ”ti. So taṃ ārammaṇaṃ gahetvā gacchanto puna kevaṭṭehi macche gahetvā sākhasu bandhitvā pasārite jāle vātaṃ asaṅgaṃyeva gacchamānaṃ disvā tasmim nimittaṃ aggahesi “kudāssu nāmāhampi taṇhādiṭṭhimohajālaṃ phāletvā evaṃ asajjamāno gaccheyyaṃ”ti.

Atha uyyānaṃ gantvā Silāpaṭṭapokkharāṇiyā tīre nisinno vātabbhāhatāni padumāni onamitvā udakaṃ phusitvā vātavigame puna yathāṭṭhāne ṭhitāni udakena anupalittāni disvā tasmim¹ nimittaṃ aggahesi “kudāssu nāmāhampi yathā etāni uduke jātāni udakena anupalittāni tiṭṭhanti, evaṃ loke jāto lokena anupalitto tiṭṭheyyaṃ”ti. So punappunaṃ “yathā sīho vāto padumāni, evaṃ asantasantena asajjamānena anupalittena bhavitabbaṃ”ti cintetvā rajjaṃ pahāya pabbajitvā vipassanto paccekabodhiṃ sacchikatvā imaṃ udānagāthaṃ abhāsi.

Tattha **sīhoti** cattāro sīhā tiṇasīho paṇḍusīho kālasīho kesarasīhoti. Tesāṃ kesarasīho aggamakkhāyati, so idha adhippeto. **Vāto** puratthimādivasena anekavidho. **Padumaṃ** rattasetādivasena. Tesu yo koci vāto yaṃ kiñci padumañca vaṭṭatiyeva. Tattha yasmā santāso nāma attasinehena hoti,

1. Tampi (Sī)

attasineho ca nāma taṇhālepo, sopi diṭṭhisampayuttena vā diṭṭhivippayuttena vā lobhena hoti, sopi ca taṇhāyeva. Sajjanam pana tattha upaparikkhādivirahitassa mohena hoti, moho ca avijjā. Tattha samathena taṇhāya pahānam, vipassanāya avijjāya. Tasmā samathena attasineham pahāya **sīhova saddesu** aniccadukkhādīsu **asantasanto**, vipassanāya moham pahāya **vātova jālamhi** khandhāyatanādīsu **asajjamāno**, samatheneva lobham lobhasampayuttadiṭṭhiṇca pahāya, **padumamva toyena** sabbabhavabhogalobhena alippamāno. Ettha ca samathassa sīlam padaṭṭhānam, samatho samādhissa, samādhi vipassanāyāti evam dvīsu¹ dhammesu siddhesu tayo khandhā siddhāva honti. Tattha sīlakkhandhena sūro² hoti. So sīhova saddesu āghātavattūsu kujjhitukāmatāya na santasati, paññākkhandhena paṭividdhasabhāvo vātova jālamhi khandhādidhammabhede na sajati, samādhikkhandhena vītarāgo padumamva toyena rāgena na lippati. Evam samathavipassanāhi sīlasamādhipaññākkhandhehi ca yathāsambhavam taṇhāvijjānam tiṇṇaṇca akusalamūlānam pahānavasena asantasanto asajjamāno alippamāno ca vedītabbo. Sesam vuttanayamevāti.

Sīhādigāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

128. **Sīho yathāti** kā uppatti? Aññataro kira Bārāṇasirājā paccantam kupitam vūpasametum gāmānugāmimaggaṃ chaḍḍetvā ujum aṭavimaggaṃ gahetvā mahatiyā senāya gacchati. Tena ca samayena aññatarasmim pabbatapāde sīho bālasūriyātapam tappamāno nipanno hoti. Tam disvā rājapurisā rañño ārocesum. Rājā “sīho kira na santasati”ti bheripaṇavādisaddam kārāpesi, sīho tatheva nipajji. Dutiyampi kārāpesi, sīho tatheva nipajji. Tatiyampi kārāpesi, tadā “sīho mama paṭisattu atthi”ti catūhi pādehi suppatiṭṭhitam patiṭṭhahitvā sīhanādam nadi. Tam sutvā hatthārohādayo hatthi-ādīhi orohitvā tiṇagahanāni pavīṭṭhā, hatthi-assagaṇā disāvidisā palātā. Rañño hatthīpi rājānam gahetvā vanagahanāni pothayamāno

1. Tīsu (I, Ka)

2. Surato (Sī)

palāyi. Rājā taṃ sandhāretuṃ asakkonto rukkhasākhāya olambitvā pathaviṃ patitvā ekapadikamaggena gacchanto Paccekabuddhānaṃ vasanaṭṭhānaṃ pāpuṇi. Tattha Paccekabuddhe pucchi “api bhante saddamassutthā”ti. Āma mahārājāti. Kassa saddaṃ bhanteti. Paṭhamāṃ bherisaṅkhādīnaṃ, pacchā sīhassāti. Na bhāyittha bhanteti. Na mayāṃ mahārāja kassaci saddassa bhāyāmāti. Sakkā pana bhante mayhampi edisaṃ kātunti. Sakkā mahārāja sace pabbajissasīti. Pabbajāmi bhanteti. Tato naṃ pabbajetvā pubbe vuttanayeneva ābhisamācārikaṃ sikkhāpesuṃ. Sopi pubbe vuttanayeneva vipassanto paccekabodhiṃ sacchikatvā imaṃ udānagāthaṃ abhāsi.

Tattha sahanā ca hananā ca sīghajavattā ca **sīho**. Kesarasīhova idha adhippeto. Dāṭhā balamassa atthīti **dāṭhabalī**. **Pasayha abhibhuyyāti** ubhayaṃ **cārī**saddena saha yojetabbaṃ **pasayhacārī abhibhuyyacārī**ti. Tattha pasayha niggahetvā caraṇena pasayhacārī, abhibhavitvā santāsetvā vasīkatvā caraṇena abhibhuyyacārī. Svāyaṃ kāyabalena pasayhacārī, tejasā abhibhuyyacārī. Tattha sace koci vadeyya “kiṃ pasayha abhibhuyya cārī”ti, tato **migānanti** sāmivacanaṃ upayogatthe katvā “mige pasayha abhibhuyya cārī”ti paṭivattabbaṃ. **Pantānī**ti dūrāni. **Senāsanānī**ti vasanaṭṭhānāni. Sesāṃ vuttanayeneva sakkā jānitunti na vitthāritanti.

Dāṭhabalīgāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

129. **Mettaṃ upekkhanti** kā uppatti? Aññataro kira rājā mettādiḥhānalābhī ahosi. So “jhānasukhantarāyo rajjan”ti jhānānurakkhaṇatthaṃ rajjaṃ pahāya pabbajitvā vipassanto paccekabodhiṃ sacchikatvā imaṃ udānagāthaṃ abhāsi.

Tattha “sabbe sattā sukhitā bhavantū”ti-ādinā nayena hitasukhūpanayanakāmatā **mettā**. “Aho vata imamhā dukkhā mucceyyun”ti-ādinā nayena ahitadukkhāpanayanakāmatā **karuṇā**. “Modanti vata bhonto sattā, modanti sādhu suṭṭhū”ti-ādinā nayena hitasukhāvippayogakāmatā **muditā**. “Paññāyissanti sakena kammenā”ti sukhadukkhā-ajjupekkhanatā **upekkhā**. Gāthābandhasukhatthaṃ pana uppaṭipāṭiyā mettaṃ vatvā

upekkhā vuttā, muditā ca pacchā. **Vimuttinti** catassopi etā attano paccanīkadhammehi vimuttattā vimuttiyo. Tena vuttaṃ “mettaṃ upekkhaṃ karuṇaṃ vimuttiṃ, āsevamāno muditañca kāle”ti.

Tattha **āsevamānoti** tisso tikacatukkajjhānavasena, upekkhaṃ catutthajjhānavasena bhāvayamāno¹. **Kāleti** mettaṃ āsevitvā tato vuṭṭhāya karuṇaṃ, tato vuṭṭhāya muditaṃ, tato itarato vā nippītikajjhānato vuṭṭhāya upekkhaṃ āsevamāno eva “kāle āsevamāno”ti vuccati, āsevitum vā phāsukakāle. **Sabbena lokena avirujjhamānoti** dasasu disāsu sabbena sattalokena avirujjhamāno. Mettādīnaṃ hi bhāvitattā sattā appaṭikūlā honti, sattesu ca virodhibhūto paṭigho vūpasammati. Tena vuttaṃ “sabbena lokena avirujjhamāno”ti. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana mettādīkathā **Aṭṭhasālīniyā** Dhammasaṅgahaṭṭhakathāyaṃ² vuttā. Sesam vuttasadisamevāti.

Appamaññāgāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

130. **Rāgañca dosañcāti** kā uppatti? Rājagahaṃ kira nissāya Mātāngo nāma Paccekabuddho viharati sabbapacchimo Paccekabuddhānaṃ. Atha amhākaṃ bodhisatte uppanne devatāyo bodhisattassa pūjanatthāya āgacchantiyo taṃ disvā “mārisā mārisā Buddho loke uppanno”ti bhaṇimsu. So nirodhā vuṭṭhahanto taṃ sutvā attano jīvitakkhayaṃ disvā Himavante Mahāpapāto nāma pabbato Paccekabuddhānaṃ parinibbānaṭṭhānaṃ, tattha ākāseṇa gantvā pubbe parinibbutapaccekabuddhassa aṭṭhisāṅghātaṃ papāte pakkipitvā silātale nisīditvā imaṃ udānagāthaṃ abhāsi.

Tattha rāgadosamohā Urugasutte vuttāva. **Samyojanānīti** dasa samyojanāni, tāni ca tena tena maggena sandālayitvā. **Asantasam jīvitasāṅkhayamhīti** jīvitasāṅkhayo vuccati cuticittassa paribhedo. Tasmiṃ ca jīvitasāṅkhaye jīvitānikantiyā pahīnattā asantasanti. Ettāvata

1. Āsevamāno (Ka)

2. Abhi-Ṭṭha 1. 237 piṭṭhe.

sopādisesaṃ nibbānadhātum attano dassetvā gāthāpariyosāne anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyīti.

Jīvitasāṅkhayagāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

131. **Bhajan**tīti kā uppatti? Bārāṇasiyaṃ kira aññataro rājā ādigāthāya vuttappakārameva phītaṃ rajjaṃ samanūsāsati, tassa kharo ābādho uppajji, dukkhā vedanā pavattanti. Vīsatisahassitthiyo taṃ parivāretvā hatthapādasambāhanādīni karonti. Amaccā “na dānāyaṃ rājā jīvissati, handa mayaṃ attano saraṇaṃ gavesāma”ti cintetvā aññatarassa rañño santikaṃ gantvā upaṭṭhānaṃ yācimsu. Te tattha upaṭṭhahantiyeva, na kiñci labhanti. Rājā ābādhā vuṭṭhahitvā pucchi “itthannāmo ca itthannāmo ca kuhin”ti. Tato taṃ pavattiṃ sutvāva sīsaṃ cāletvā tuṇhī ahosi. Tepi amaccā “rājā vuṭṭhito”ti sutvā tattha kiñci alabhamānā paramena pārijuṇṇena pīlītā punadeva āgantvā rājānaṃ vanditvā ekamantaṃ aṭṭhaṃsu. Tena ca rañña “kuhiṃ tātā tumhe gatā”ti vuttā āhaṃsu “devaṃ dubbalaṃ disvā ājīvikabhayenaṃhā asukaṃ nāma janapadaṃ gatā”ti. Rājā sīsaṃ cāletvā cintesi “yannūnāhaṃ tameva ābādhaṃ dassessaṃ, kiṃ punapi evaṃ kareyyuṃ, no”ti. So pubbe rogena¹ phuṭṭho viya bālhaṃ vedanaṃ dassento gilānālayaṃ akāsi. Itthiyo samparivāretvā pubbasadisameva sabbaṃ akaṃsu. Tepi amaccā tatheva puna bahutaraṃ janaṃ gahetvā pakkamimsu. Evaṃ rājā yāvatatiyaṃ sabbaṃ pubbasadisāṃ akāsi, tepi tatheva pakkamimsu. Tato catutthampi te āgate disvā rājā “aho ime dukkaraṃ akaṃsu, ye maṃ byādhitāṃ pahāya anapekkaṃ pakkamimsu”ti nibbinno rajjaṃ pahāya pabbajitvā vipassanto paccekabodhiṃ sacchikatvā imaṃ udānagāthaṃ abhāsi.

Tattha **bhajan**tīti sarīrena allīyantaṃ payirupāsanti. **Sevan**tīti añjalikammādīhi kiṃkārapaṭissāvītāya ca paricaranti. Kāraṇaṃ attho etesanti **kāraṇatthā**, bhajanāya ca sevanāya ca nāññaṃ kāraṇamatthi, attho eva nesaṃ kāraṇaṃ, atthahetu sevanatīti vuttaṃ hoti.

1. Sābhāvikarogena (Sī)

Nikkāraṇā dullabhā ajja mittāti “ito kiñci lacchāmā”ti evaṃ
attapaṭilābhakāraṇena nikkāraṇā, kevalaṃ—

“Upakāro ca yo mitto,
Yo mitto sukhadukkhako.
Atthakkhāyī ca yo mitto,
Yo mitto anukampako”ti¹—

evaṃ vuttena ariyena mittabhāvena samannāgatā dullabhā ajja mittā.

Attatthapaññāti attani ṭhitā etesaṃ paññā. Attānameva oloketi, na aññanti
attho. “Attatthapaññā”tipi pāṭho, tassa attano atthameva oloketi, na
paratthanti attho. “Diṭṭhatthapaññā”ti ayampi kira porāṇapāṭho, tassa²
sampati diṭṭheyeva atthe etesaṃ paññā, na āyatinti attho.

Diṭṭhadhammikatthameva oloketi, na samparāyikatthanti vuttaṃ hoti.

Asucīti asucinā anariyena kāyavacīmanokammena samannāgatā.

Khaggavisāṇakappoti khaggena rukkhādayo chindanto viya sakasiṅgena
pabbatādayo cuṇṇavicuṇṇaṃ kurumāno vicaratīti khaggavisāṇo. Visasadisā
āṇāti visāṇā. Khaggaṃ viyāti khaggaṃ. Khaggaṃ visāṇaṃ yassa migassa
soyaṃ migo khaggavisāṇo, tassa khaggavisāṇassa kappo
khaggavisāṇakappo. Khaggavisāṇasadiso Paccekabuddho **eko** adutiyo
asahāyo careyya vihareyya vatteyya yaṭeyya yāpeyyāti attho.

132. **Visuddhasīlā**ti visesena suddhasīlā, catupārisuddhiyā suddhasīlā.
Suvisuddhapaññāti suṭṭhu visuddhapaññā, rāgādivirahitattā
parisuddhamaggaphalapaṭisambhidādīpaññā. **Samāhitā**ti **sam** suṭṭhu āhitā,
santike ṭhapitacittā. **Jāgariyānuyuttā**ti jāgaraṇaṃ jāgaro, niddātikkamoti
attho. Jāgarassa bhāvo jāgariyaṃ, jāgariye anuyuttā jāgariyānuyuttā.
Vipassakāti “aniccaṃ dukkhaṃ anattā”ti visesena vassanasīlā, vipassanaṃ
paṭṭhapetvā viharantīti attho. **Dhammavisesadassī**ti

1. Dī 3. 153 piṭṭhe atthato samānaṃ.

2. Tattha (Sī, I)

dasakusaladhammānaṃ catusaccadhammassa navalokuttaradhammassa vā visesena passanasīlā. **Maggaṅgabojjhaṅgagateti** sammādiṭṭhādīhi maggaṅgehi satisambojjhaṅgādīhi bojjhaṅgehi gate sampayutte ariyadhamme. **Vijaññāti** visesena jaññā, jānantāti attho.

133. **Suññatāppaṇihitañcā' nimittanti** anattānupassanāvasena suññatavimokkhañca dukkhānupassanāvasena appaṇihitavimokkhañca aniccānupassanāvasena animittavimokkhañca. **Āsevayitvāti** vaḍḍhetvā. **Ye** katasambhārā **dhīrā** janā **Jinasāsanamhi sāvakattaṃ** sāvakabhāvaṃ **na vajanti** na pāpuṇanti, te dhīrā katasambhārā **sayambhū** sayameva bhūtā **paccekajinā** Paccekabuddhā **bhavanti**.

134. Kim bhūtā? **Mahantadhammā** puritamahāsambhārā **bahudhammakāyā** anekadhammasabhāvasarīrā. Punapi kim bhūtā? **Cittissarā** cittagatikā jhānasampannāti attho. **Sabbadukkhoghatiṇṇā** sakalasamsāra-oghaṃ tiṇṇā atikkantā **udaggacittā** kodhamānādikilesavirahitattā somanassacittā santamanā¹ti attho. **Paramatthadassī**

pañcakkhandhadvādasāyatanadvattiṃsākārasaccapaṭiccasamuppādādivasena paramatthaṃ uttamatthaṃ dassanasīlā. Acalābhītaṭṭhena **sīhopamā** sīhasadisāti attho. **Khaggavisāṇakappā** khaggavisāṇamigasīṅgasadisā gaṇasaṅgaṇikābhāvenāti attho.

135. **Santindriyāti** cakkhundriyādīnaṃ sakasakārammaṇe appavattanato² santasabhāva-indriyā. **Santamanāti** santacittā, nikkilesabhāvena santasabhāvacittasaṅkappāti attho. **Samādhīti** suṭṭhu ekaggacittā. **Paccantasattesu patippacārāti** paccantajanapadesu sattesu dayākaruṇādīhi paticaraṇasīlā. **Dīpā parattha idha vijjalantāti** sakalalokānuggahakaraṇena paraloke ca idhaloke ca vijjalantā dīpā paḍīpasadisāti attho. **Paccekabuddhā satataṃ hitā'meti** ime Paccekabuddhā satataṃ sabbakālaṃ sakalalokahitāya paṭipannāti attho.

1. Santuṭṭhacittā (Sī, I), santuṭṭhamanā (Ka)

2. Sakalārammaṇappavattanato (Sī, I)

136. **Pahīnasabbāvaraṇā janindāti** te Paccekabuddhā janānaṃ indā
uttamā kāmaccchandaniṅvaraṇādīnaṃ sabbesaṃ pañcāvaraṇānaṃ pahīnattā
pahīnasabbāvaraṇā. **Ghanakaññānābhāti**
rattasuvannaṇajambonadasuvannaṇapabhāsadisa-ābhāvantaṭi attho. **Nissamsayaṃ**
lokasudakkhiṇeyyāti ekantena lokassa sudakkhiṇāya aggadānassa
paṭiggahetuṃ arahā yuttā, nikkilesattā sundaradānapaṭiggahaṇārahā¹ti attho.
Paccekabuddhā satatappitā’meti ime paccekaññādhigamā Buddhā satataṃ
niccakālaṃ appitā suhitā paripuṇṇā, sattāhaṃ nirāhārāpi
nirodhasamāpattiphalasamāpattivaseṇa paripuṇṇāti attho.

137. Pati-ekā² visuṃ Sammāsambuddhato visadisā aññe
asādhāraṇabuddhā **Paccekabuddhā**. Atha vā—

“Upasaggā nipātā ca, paccayā ca ime tayo.
Nekenekatthavisayā, iti neruttikābravun”ti—

vuttattā patisaddassa eka-upasaggattā pati padhāno hutvā sāmibhūto
anekesaṃ dāyakānaṃ appamattakampi āhāraṃ paṭiggahetvā
saggamokkhasa pāpuṇanato. Tathā hi annabhārassa bhattachāgāṃ
paṭiggahetvā passantasseva bhuñjitvā devatāhi sādhuḥkāraṃ dāpetvā tadaheva
taṃ duggataṃ seṭṭhiṭṭhānaṃ pāpetvā koṭisaṅkhadhanuppādanena ca,
Khadiraṅgārajātaka³ mārena nimmitakhadiraṅgārakūpopari-
uṭṭhitapadumakaṇṇikaṃ⁴ madditvā bodhisattena dinnāṃ piṇḍapātāṃ
paṭiggahetvā tassa passantasseva ākāśagamanena somanassuppādanena ca,
Padumavatī-aggamahesīputtānaṃ Mahājanakarañño deviyā ārāddhanena
Gandhamādanato ākāśena āgamma dānapaṭiggahaṇena
Mahājanakabodhisattassa ca deviyā ca somanassuppādanena ca, tathā
abuddhuppāde chātakabhaye sakalajambudīpe uppanne bārāṇasiseṭṭhino
chātakabhayaṃ paṭicca pūretvā rakkhite saṭṭhisahassakoṭṭhāgāre vihayo
khepetvā bhūmiyaṃ nikhātadhaññāni ca cāṭisahassesu pūritadhaññāni ca
khepetvā sakalapāsādabhittisu mattikāhi madditvā limpitadhaññāni ca
khepetvā tadā nālimattamevāvasiṭṭhaṃ “idaṃ bhuñjitvā ajja

1. Sattānaṃ dānapaṭiggahaṇārahā (Sī)

3. Jātaka-Ṭṭha 1. 243 piṭṭhādīsu passitabbaṃ.

2. Pati pāṭiyekkaṃ (Sī)

4. Padumakiṇṇakkham (Sī)

marissāmā”ti cittaṃ uppādetvā sayantassa Gandhamādanato eko
 Paccekabuddho āgantvā gehadvāre aṭṭhāsi. Setṭhi taṃ disvā pasādaṃ
 uppādetvā jīvitaṃ pariccajamāno Paccekabuddhassa patte okiri.
 Paccekabuddho vasanaṭṭhānaṃ gantvā attano ānubhāvena passantasseva
 setṭhissa pañcapaccekabuddhasatchi saha paribhuñji. Tadā bhattapacita-
 ukkhalim pidahitvā ṭhapesuṃ. Niddamokkantassa setṭhino chātatte uppanne
 so vuṭṭhahitvā bhariyaṃ āha “bhatte ācāmakabhattachamattaṃ¹ olokehi”ti.
 Susikkhitā sā “sabbaṃ dinnam nanū”ti avatvā ukkhaliyā pidhānaṃ vivari. Sā
 ukkhali taṅkhaṇeva sumanapupphamakuḷasadisassa sugandhasālībhattachassa
 pūritā ahosi. Sā ca setṭhi ca santuṭṭhā sayaṅca sakalagehavāsino ca
 sakalanagaravāsino ca bhuñjimsu. Dabbiyā gahitagahitaṭṭhānaṃ puna
 pūritaṃ. Sakalasatṭhisahassakoṭṭhāgāresu sugandhasālīyo pūresuṃ.
 sakalajambudīpavāsino setṭhissa gehatoyeva dhaññabījāni gahetvā sukkhitā
 jātā². Evamādisu anekasattanikāyesu
 sukhataranaparipālanaśaggamokkhaṇapānesu³ pati sāmibhūto Buddhoti
 Paccekabuddho. **Paccekabuddhānaṃ subhāsītānīti** Paccekabuddhehi
 ovādānusāsanaṇvasena suṭṭhu bhāsītāni kathitāni vacanāni. **Caranti lokamhi**
sadevakamhīti devalokasahite sattaloke caranti pavattantīti attho. **Sutvā tathā**
ye na karonti bālāti tathārūpaṃ Paccekabuddhānaṃ subhāsītavacanaṃ ye
 bālā janā na karonti na manasi karonti, **te bālā dukkhesu** saṃsāradukkkhesu
punappunaṃ uppattivāsena **caranti** pavattanti, dhāvantīti attho.

138. **Paccekabuddhānaṃ subhāsītānīti** suṭṭhu bhāsītāni caturāpāyato
 muccanattāya bhāsītāni vacanāni. Kiṃ bhūtāni? **Avassavantaṃ**
 paggharantaṃ khuddaṃ madhuṃ yathā madhuravacanānīti attho. **Ye**
paṭipattiyuttā paṇḍitajanāpi paṭipattīsu vuttānusārena pavattantā tathārūpaṃ
 madhuravacanāṃ sutvā vacanakarā bhavanti, te paṇḍitajanā **saccadasā**
 catusaccadassino **sapaññā** paññāsahitā bhavantīti attho⁴.

1. Jhāmakamibhattamattaṃ (Sī)

2. Dhammapada-Ṭṭha 2. 233 piṭṭhādīsu passitabbaṃ.

3. Pāpuṇanesu (Sī, I)

4. Te tathārūpaṃ madhuravacanāṃ sutvāyeva paṇḍitāva janā
 samathavipassanāsāṅkhātāsu paṭipattīsu yuttā paṭipannā, te paṇḍitajanā sapaññā
 sundarapaññā saccadassino bhavantīti sambandho (Sī)

139. **Paccekabuddhehi Jinehi bhāsītā**ti kilese jinanti jinimsūti Jinā, tehi Jinehi Paccekabuddhehi vuttā bhāsītā kathitā **kathā ulārā** ojavantā pākaṭā santi pavattanti. **Tā**, kathā **Sakyasīhena** Sakyarājavaṃsasīhena Gotamena Tathāgatena **abhinikkhamitvā** Buddhabhūtena **naruttamena** narānaṃ uttamena seṭṭhena **pakāsītā** pākaṭikatā desitāti sambandho. Kimatthanti āha “**dharmavijānanatthan**”ti. Navalokuttaradhammaṃ visesena jānāpanatthanti attho.

140. **Lokānukampāya imāni tesanti** lokānukampatāya lokassa anukampaṃ paṭicca imāni vacanāni imā gāthāyo tesam **Paccekabuddhānaṃ vikubbitāni** visesena kubbitāni bhāsitanīti attho.
Samvegasaṅgamativadḍhanatthanti paṇḍitānaṃ samvegavaḍḍhanatthañca asaṅgavaḍḍhanatthaṃ ekībhāvavaḍḍhanatthañca mativadḍhanatthaṃ paññāvaḍḍhanatthañca **sayambhusīhena** anācariyakena hutvā sayameva bhūtena jātena paṭividdhena sīhena abhītena Gotamena Sammāsambuddhena imāni vacanāni **pakāsītāni**, imā gāthāyo pakāsītā vivaritā uttānikatāti attho. Itīti parisamāpanatthe nipāto.

Iti Visuddhajanavilāsiniyā Apadānaṭṭhakathāya

Paccekabuddhāpadānasamvaṇṇanā samattā.

3-1. Sāriputtatthera-apadānavāṇṇanā

Tadanantaraṃ therāpadānasaṅgahagāthāyo samvaṇṇetum “**atha Therāpadānaṃ suṇāthā**”ti āha. **Atha-apadāna**-saddānamattho heṭṭhā vuttova. Ettha **thera**-saddo panāyaṃ kālathirapaññattināmadheyayajēṭṭhādīsu anekesu atthesu vattati. Tathā hi “therovassikāni¹ pūtīni cuṇṇakajātāni”ti-ādīsu kāle, therovassikāni cirakālaṃ ovassikānīti attho. “Theropi tāva mahā”iccādīsu² thire thirasīloti attho. “Therako ayamāyasmā mahallako”ti-ādīsu

1. Dī 2. 236; Ma 1. 74 piṭṭhesu “terovassikāni”ti dissati.

2. Thero pitāmahā vā padīpasātanta-kārādīsu (I, Ka)

paññattiyam, lokapaññattimattoti attho. “Cundatthero Phussatthero”ti-ādīsu nāmadheyye, evam katanāmoti attho. “Thero cāyam kumāro mama puttesū”ti-ādīsu jeṭṭhe, jeṭṭho kumāroti attho. Idha panāyam kāle ca thire ca vattati. Tasmā ciraṃ kalam ṭhitoti thero, thiratarā¹ silācāramaddavādiguṇābhīyutto vā theroti vuccati. Thero ca thero ceti therā, therānaṃ apadānaṃ kāraṇaṃ **Therāpadānaṃ**, taṃ Therāpadānaṃ suṇāthāti sambandho. **Himavantassa avidūre, Lambako nāma pabbatoti**-ādi āyasmato Sāriputtattherassa apadānaṃ, tassāyasmato Mahāmoggallānattherassa ca vatthu evaṃ veditabbaṃ—

Atīte kira ito kappato sataśaṣṣakappādhike eka-asaṅkhyeyyamattṭhake āyasmā Sāriputto brāhmaṇamahāsālakule nibbattitvā nāmena Saradamāṇavo nāma ahoṣi. Mahāmoggallāno gahapatimahāsālakule nibbattitvā nāmena Sirivaḍḍhanakuṭumbiko nāma ahoṣi. Te ubhopi sahaṇsaṃsukīḷanasahāyā ahesuṃ. Tesu Saradamāṇavo pitu accayena kulasantakaṃ dhaṇaṃ paṭipajjitvā ekadivasaṃ rahogato cintesi “imesaṃ sattānaṃ maraṇaṃ nāma ekantikaṃ, tasmā mayā ekaṃ pabbajjaṃ upagantvā vimokkhamaggo gavesitabbo”ti sahāyaṃ upasaṅkamitvā “samma ahaṃ pabbajitukāmo, kiṃ tvaṃ pabbajitum sakkhissasī”ti vatvā tena “na sakkhissāmī”ti vutte “hotu ahameva pabbajissāmī”ti ratanaakoṭṭhāgārāni vivarāpetvā kapaṇaddhikādīnaṃ mahādānaṃ datvā pabbatapādaṃ gantvā isipabbajjaṃ pabbaji. Tassa pabbajitassa anupabbajjaṃ pabbajitā catusattatisaṣṣamattā brāhmaṇaputtā ahesuṃ. So pañca abhiññāyo aṭṭha ca samāpattiyo nibbattetvā tesampi jaṭilānaṃ kaṣiṇaparikkamaṃ ācikkhi. Te sabbepi pañcābhiññā aṭṭha ca samāpattiyo nibbattesuṃ.

Tena samayena Anomadassī nāma Sammāsambuddho loke uppajjitvā pavattitavaradhammacakko satte saṃsāramahoghato tāretvā² ekadivasaṃ Saradatāpasassa ca antevāsikānaṃ saṅghaṃ kattukāmo

1. Thirakara (Ka)

2. Tārento (Sī)

eko adutiyo pattacīvaramādāya ākāsenā gantvā “Buddhabhāvaṃ me jānātū”ti tāpasassa passantasseva ākāśato otarivā pathaviyaṃ patiṭṭhāsi. Saradatāpasō Satthu sarīre mahāpurisalakkhaṇāni upadhāretvā “Sabbaññubuddhoyevāyaṃ”ti niṭṭhaṃ gantvā paccuggamaṇaṃ katvā āsanaṃ paññāpetvā adāsi. Nisīdi Bhagavā paññatte āsane. Saradatāpasō Satthu santike ekamantaṃ nisīdi.

Tasmim samaye tassa antevāsikā catusattatisahassamattā jaṭilā paṇītapapaṇītaṇi ojavantaṇi phalāphalāni gaheṭvā āgatā Satthāraṃ disvā sañjātapasādā attano ācariyassa Satthu ca nisinnākāraṃ oloketvā “ācariya mayaṃ pubbe ‘tumhehi mahantataro koci natthī’ti maññāma, ayaṃ pana puriso tumhehi mahantataro maññe”ti āhaṃsu. Kiṃ vadetha tātā, sāsapena saddhiṃ aṭṭhasaṭṭhiyojanasatasahassubbedhaṃ Sineruṃ samaṃ kātuṃ icchatha, Sabbaññubuddhena maṃ tulaṃ mā karitthāti. Atha te tāpasā ācariyassa vacanaṃ sutvā “yāva mahā vatāyaṃ purisuttamo”ti sabbeva pādesu nipatitvā Satthāraṃ vandiṃsu.

Atha te ācariyo āha “tātā Satthu anucchaviko no deyyadhammo natthi, Satthā ca bhikkhācāraṇelāya idhāgato, handa mayaṃ deyyadhammaṃ yathābalaṃ dassāma. Tumhehi yaṃ yaṃ paṇītaṃ phalāphalaṃ ābhaṭaṃ, taṃ taṃ āharathā”ti āharāpetvā hatthe dhovivā sayāṃ Tathāgatassa patte patiṭṭhāpesi. Satthārā phalāphale paṭiggahitamatte devatā dibbojaṃ pakkhipiṃsu. Tāpasō udakampi sayameva parissāvetvā adāsi. Tato bhojanakiccaṃ niṭṭhāpetvā Satthari nisinne sabbe antevāsike pakkosāpetvā Satthu santike sāraṇiyaṃ kathaṃ kathento nisīdi. Satthā “dve aggasāvakā bhikkhusaṃghena saddhiṃ āgacchantū”ti cintesi. Tāvadeva satasahassakhīṇāsavaparivārā aggasāvakā āgantvā Bhagavantaṃ vanditvā ekamantaṃ aṭṭhaṃsu.

Tato Saradatāpasō antevāsike āmantesi “tātā Satthu bhikkhusaṃghassa ca pupphāsanena pūjā kātābbā, tasmā pupphāni āharathā”ti. Te tāvadeva iddhiyā vaṇṇagandhasampannāni pupphāni āharitvā Buddhassa yojanappamāṇaṃ pupphāsaṃ paññāpesuṃ, ubhinnaṃ aggasāvakānaṃ

tigāvutaṃ, sesabhikkhūnaṃ aḍḍhayaohanikādibhedan¹, saṃghanavakassa usabhamattaṃ paññāpesuṃ. Evaṃ paññātesu āsanesu Saradatāpasō Tathāgatassa purato añjaliṃ paggayha “bhante mayhaṃ anuggahatthāya imaṃ pupphāsanaṃ abhiruhathā”ti āha. Nisīdi Bhagavā pupphāsane. Satthari nisinne dve aggasāvakaṃ sesabhikkhū ca attano attano pattāsane nisīdimsu. Satthā “tesaṃ mahapphalaṃ hotū”ti nirodhaṃ samāpajji. Satthu samāpannabhāvaṃ ñatvā dve aggasāvakaṃ sesabhikkhūpi nirodhaṃ samāpajjimsu. Tāpasō sattāhaṃ nirantaraṃ Satthu pupphacchattaṃ dhārento aṭṭhāsi. Itare vanamūlaphalaṃ paribhuñjitvā sesakāle añjaliṃ paggayha aṭṭhaṃsu. Satthā sattāhassa accayena nirodhato vuṭṭhahitvā aggasāvakaṃ Nisabhattheraṃ āmantesi “tāpasānaṃ pupphāsanaṇumodanaṃ karohi”ti. Thero sāvakapāramiṇāṇe ṭhatvā tesaṃ pupphāsanaṇumodanaṃ akāsi. Tassa desanāvasāne Satthā dutiyaṃ aggasāvakaṃ Anomattheraṃ āmantesi “tvampi imesaṃ dhammaṃ desehi”ti. Sopi Tepiṭakaṃ Buddhavacanaṃ sammasitvā tesaṃ dhammaṃ kathesi. Dvinnampi desanāya dhammābhisamayo nāhosi. Atha Satthā Buddhavisaye ṭhatvā dhammadesanaṃ ārabhi. Desanāvasāne ṭhapetvā Saradatāpasānaṃ avasesā sabbepi catusattatisahassajaṭilā arahattaṃ pāpuṇimsu. Satthā te “etha bhikkhavo”ti hatthaṃ pasāresi. Te tāvadeva antarahitaṭāpasavesā aṭṭhaparikkhārādharaṃ saṭṭhivassikatthero viya ahesuṃ.

Saradatāpasō pana “aho vatāhampi ayaṃ Nisabhatthero viya anāgate ekassa Buddhassa sāvako bhavēyyaṃ”ti desanākāle uppannaparivitakkatāya aññavihito hutvā maggaphalāni paṭivijjhitaṃ nāsakkihi. Atha Satthāraṃ vanditvā tathā paṇidhānaṃ akāsi. Satthā anantarāyena samijjhanabhāvaṃ disvā “ito kappasatasahassādhikaṃ ekaṃ asaṅkhyeyyaṃ atikkamitvā Gotamassa nāma Sammāsambuddhassa aggasāvako Sāriputto nāma bhavissati”ti byākaritvā dhammakathaṃ vatvā bhikkhusaṃghaparivāro ākāsaṃ pakkhandi. Saradatāpasopi sahāyassa Sirivaḍḍhassa santikaṃ gantvā “samma mayā Anomadassissa Bhagavato pādamūle anāgate uppajjanakassa Gotamasammāsambuddhassa aggasāvakaṭṭhānaṃ patthitaṃ, tvampi tassa

1. Aḍḍhagāvutādibhedan (Ka)

dutiyasāvakatṭhānaṃ patthehī”ti. Sirivaḍḍho taṃ upadesaṃ sutvā¹ attano nivesanadvāre aṭṭhakarīsamattaṃ ṭhānaṃ samatalaṃ kāretvā lājapañcamāni pupphāni vikiritvā nīluppalacchadanaṃ maṇḍapaṃ kāretvā Buddhāsaṇaṃ paññāpetvā bhikkhūnampi āsanāni paññāpetvā mahantaṃ sakkārasammānaṃ sajjetvā Saradatāpasena Satthāraṃ nimantāpetvā sattāhaṃ mahādānaṃ pavattetvā Buddhappamukhaṃ bhikkhusaṃghaṃ mahārahehi vatthehi acchādetvā dutiyasāvakabhāvāya paṇidhānaṃ akāsi. Satthā tassa anantarāyena samijjhanabhāvaṃ disvā vuttanayena byākaritvā bhattānumodanaṃ katvā pakkāmi. Sirivaḍḍho haṭṭhapahaṭṭho yāvajīvaṃ kusalakammaṃ katvā dutiyacittavāre² kāmāvacaradevaloke nibbatti. Saradatāpaso cattāro brahmavihāre bhāvetvā brahmaloke nibbatti.

Tato paṭṭhāya tesāṃ ubhinnampi antarā kammaṃ na kathitaṃ. Amhākaṃ pana Bhagavato uppattito puretameva Saradatāpaso Rājagahassa avidūre Upatissagāme Rūpasāriyā brāhmaṇiyā kucchimhi paṭisandhiṃ gaṇhi. Taṃdivasamevassa sahāyopi Rājagahasseeva avidūre Kolitagāme Moggaliyā brāhmaṇiyā kucchimhi paṭisandhiṃ gaṇhi. Tasmā Moggallāno Moggaliyā brāhmaṇiyā puttoti Moggallāno. Moggaligottena jātoti vā Moggallāno. Atha vā mātukumārikakāle tassā mātāpitūhi vuttaṃ “mā uggali mā uggali”ti vacanamupādāya³ “muggali”ti nāmaṃ, tassā muggaliyā puttoti Moggallāno. Atha vā sotāpattimaggādimaggassa lābhe ādāne paṭivijjhane alaṃ samatthoti Moggallānoti. Tāni kira dve kulāni yāva sattamā kulaparivaṭṭā ābaddhasahāyāneva. Tesāṃ dvinnāṃ ekadivasameva gabbhaparihāramadaṃsu. Dasamāsaccayena jātānampi tesāṃ chasaṭṭhi dhātiyo paṭṭhapesuṃ. Nāmaggaḥaṇadivase Rūpasārībrāhmaṇiyā puttassa Upatissagāme jeṭṭhakulassa puttattā **Upatissoti** nāmaṃ karīṃsu. Itarassa Kolitagāme jeṭṭhakulassa puttattā **Kolitoti** nāmaṃ karīṃsu. Te ubhopi mahatā parivārena vaḍḍhantā vuddhimanvāya sabbasippānaṃ pāraṃ agamaṃsu.

1. Upadese ṭhatvā (Ka)

2. Dutiyattavāre (Am-Ṭṭha 1. 121 piṭṭhe.)

3. Mā uggili mā uggilīti (Sī, I)

Athekadivasam te Rājagahe giraggasamajjam passantā mahājanam sannipatitam disvā nāṇassa paripākam gatattā yoniso ummujjanto “sabbepime oram vassasatāva maccumukham pavisanti”ti samvegam paṭilabhitvā “amhehi mokkhadhammo pariyesitabbo, taṇca pariyesantehi ekā pabbajjā laddhum vaṭṭati”ti nicchayam katvā pañcamāṇavakasatehi saddhim Sañcayassa paribbājakassa santike pabbajiṃsu. Tesam pabbajitakālato paṭṭhāya Sañcayo lābhaggayasaggappatto ahosi. Te katipāheneva sabbam Sañcayassa samayam parimajjitvā tattha sāram adisvā tato nibbijjitvā tattha tattha paṇḍitasammate samaṇabrāhmaṇe pañham pucchanti, te tehi puṭṭhā na sampādentī. Aññadatthu teyeva tesam pañham vissajjenti. Evam te mokkham pariyesantā katikam akaṃsu “amhesu yo paṭhamam amataṃ adhigacchati, so itarassa ārocetū”ti. Tena ca samayena amhākam Satthari paṭhamābhisambodhim¹ patvā pavattitavaradhammacakke anupubbena Uruvelakassapādike saḥassajaṭile dametvā Rājagahe viharante ekadivasam Upatisso paribbājako paribbājakārāmaṃ gacchanto āyasmantaṃ Assajittheraṃ Rājagahe piṇḍāya carantaṃ disvā “na mayā evarūpo ākappasampanno pabbajito diṭṭhapubbo, santadhammena nāma ettha bhavitabban”ti sañjātapasādo pañham pucchitum āyasmantaṃ udikkhanto piṭṭhito piṭṭhito anubandhi. Theropi laddhapiṇḍapāto paribhuñjitum patirūpaṃ okāsaṃ gato, paribbājako attano paribbājakapīṭhaṃ paññāpetvā adāsi. Bhattakiccapariyosāne cassa attano kuṇḍikāya udakaṃ adāsi. Evam so ācariyavattaṃ katvā katabhattakiccena therena saddhim paṭisanthāraṃ katvā “ko vā te satthā, kassa vā tvaṃ dhammaṃ rocesī”ti pucchi. Thero Sammāsambuddhaṃ apadisi. Puna tena “kimvādī paṇāyasmato satthā”ti puṭṭho “imassa sāsanaṃ gambhīrataṃ dassessāmī”ti attano navakabhāvaṃ pavedetvā saṅkhepavasena cassa sāsanaḍḍhammaṃ kathento “ye dhammā hetuppabhavā”ti² gāthamāha. Paribbājako paṭhamapadadvayameva sutvā saḥassanayasampanne sotāpattimaggaḥ³ paṭiṭṭhahi. Itaraṃ padadvayaṃ sotāpannakāle niṭṭhāsi. Gāthāpariyosāne pana sotāpanno hutvā uparivisesa apavattante “bhavissati ettha kāraṇaṃ”ti

1. Paramābhisambodhim (Sī)

2. Vi 3. 51; Khu 3. 27 piṭṭhesu.

3. Sotāpattimagge (Am-Ṭṭha 1. 124 piṭṭhe.)

sallakkhetvā theram āha “mā bhante upari dhammadesanam vaḍḍhayittha, ettakameva alam, kham amhākam Satthā vasatī”ti. Veḷuvaneti. Bhante tumhe purato gacchatha, aham mayham sahāyassa katapaṭiññam mocetvā tam gahetvā āgamiṣāmi”ti pañcapaṭiṭṭhitena vanditvā padakkhiṇam katvā theram uyyojetvā paribbājakārāmaṃ agamāsi.

Kolitaparibbājako tam dūratova āgacchantam disvā “mukhavaṇṇo na aññadivasesu viya addhānena amataṃ adhigataṃ bhavissatī”ti tenevassa visesādhigamaṃ sambhāvetvā amatādhigamaṃ pucchi. Sopissa “āvuso amatamadhigatan”ti paṭijānitvā tameva gātham abhāsi. Gāthāpariyosāne Kolito sotāpattiphale paṭiṭṭhahitvā āha “kham no Satthā”ti. Veḷuvaneti. Tena hi āvuso āyāma, Satthāraṃ passissāmāti. Upatisso sabbakālampi ācariyapūjakova, tasmā Sañcayassa Satthu guṇe pakāsetvā tampi Satthu santikaṃ netukāmo ahosi. So lābhāsāpakato antevāsikabhāvaṃ anicchanto “na sakkomi cāti hutvā udakasiñcanaṃ hotun”ti paṭikkhipi. Te anekehi kāraṇehi tam saññāpetum asakkontā attano ovāde vattamānehi adḍhateyyasatehi antevāsikehi saddhim Veḷuvanaṃ agamaṃsu. Satthā te dūratova āgacchante disvā “etaṃ me sāvakayugaṃ bhavissati, aggaṃ bhaddayugaṃ”ti vatvā tesam parisāya cariyavasena dhammaṃ desetvā arahatte paṭiṭṭhāpetvā ehibhikkhubhāvena upasampadaṃ adāsi. Yathā tesam evaṃ aggasāvakanampi iddhimayapattacīvaraṃ āgatameva. Uparimaggattayakiccaṃ pana na niṭṭhāsi. Kasmā? Sāvakaṇāṇassa mahantatāya.

Tesu āyasmā Mahāmoggallāno pabbajitato sattame divase Magadharaṭṭhe Kallavālagāme samaṇadhammaṃ karonto thinamiddhe okkamante Satthārā saṃvejito thinamiddham vinodetvā dhātukammaṭṭhānam¹ suṇanto eva uparimaggattayaṃ adhigantvā sāvakaṇāṇassa matthakaṃ pāpuṇi. Āyasmā Sāriputto pabbajjāya addhamāsaṃ atikkamitvā Satthārā saddhim Rājagahe Sūkarakhataleṇe viharanto attano bhāgineyyassa

1. Am 2. 461 piṭṭhādīsu pacalāyamānasutte passitabbaṃ.

Dīghanakhaparibbājakassa Vedanāpariggahasuttante¹ desiyamāne desanānusārena ñāṇaṃ pesetvā parassa vaḍḍhitaṃ bhattaṃ bhuñjanto viya sāvakaṃ pāramīñāṇassa matthakaṃ pāpuṇi. Iti dvinnāṃ aggasāvakaṇaṃ Satthu samīpe eva sāvakaṃ pāramīñāṇaṃ matthakaṃ pattam.

Evam pattaṃ sāvakaṃ pāramīñāṇo āyasmā Sāriputto “kena kammena ayaṃ sampatti laddhā”ti āvajjento taṃ ñatvā pītisomanassavasena udānaṃ udānento “Himavantassa avidūre”ti-ādimāha. Tena vuttaṃ—

141. “Himavantassa avidūre, Lambako nāma pabbato.

Assamo sukato mayhaṃ, paṇṇasālā sumāpitā”ti.

Tattha **Himavantassā**ti himo assa atthīti Himavā, tassa Himavantassa **avidūre** samīpe, himālayapaṭibaddhavaneti attho. **Lambako nāma pabbatoti** evaṃnāmakasamāsumissakapabbato. **Assamo sukato mayhanti** tasmiṃ lambake pabbate mayhaṃ mamatthāya kato assamo araṇṇavāso āsamantato samoti assamo. Natthi paviṭṭhānaṃ samo parissamo etthāti vā assamo, so itthambhūto araṇṇavāso suṭṭhu kato, rattiṭṭhānadivāṭṭhānakuṭimaṇḍapādivasena sundarenākāreṇa katoti attho. **Paṇṇasālā**ti usīrapabbajādīhi paṇṇehi chādītā nivasanapaṇṇasālāti attho.

142. Uttānakūlā nadikā, supatitthā manoramā.

Susuddhapulinākiṇṇā, avidūre mama’ssamaṃ.

Tattha **uttānakūlā**ti agambhīrā nadī. **Supatitthā**ti sundarapatitthā. **Manoramā** manallīnā manāpā. **Susuddhapulinākiṇṇā**ti suṭṭhu dhavalamuttādala²sadisavālukākiṇṇā gahanībhūtāti attho. Sā itthambhūtā **nadikā** kunnadī **mama’ssamaṃ** mayhaṃ assamassa avidūre samīpe ahoṣīti attho. “Assaman”ti ca sattamyatthe upayogavacananti veditabbaṃ.

143. Asakkharā apabbhārā, sādu appaṭigandhikā.

Sandatī nadikā tattha, sobhayantā mama’ssamaṃ.

1. Ma 2. 165 piṭṭhādīsu Dīghanakhasutte passitabbaṃ.

2. Jāla (Sī)

Tattha **asakkharā**ti “pulinākiṇṇā”ti vuttattā asakkharā sakkharavirahitā. **Apabbhārā**ti pabbhāravirahitā, agambhīrakūlāti attho. **Sādu appaṭigandhikā**ti sādurasodakā duggandharahitā mayhaṃ assamapadaṃ sobhayantī **nadikā** khuddakanadī **sandati** pavattatīti attho.

144. Kumbhīlā makarā cettha, susumārā ca kacchapā.

Sandati nadikā tattha, sobhayantā mama’ssamaṃ.

Tattha **kumbhīla**macchā **makara**macchā ca **susumārā** caṇḍamacchā ca **kacchapa**macchā ca **ettha** etissaṃ nadiyaṃ kīlantā ahesunti sambandho. Mama’ssamaṃ sobhayantā **nadikā** khuddakanadī **sandati** pavattatīti sambandho.

145. Pāṭhīnā pāvusā macchā, balajā muñjarohitā.

Vaggaḷā¹ papatāyantā, sobhayanti mama’ssamaṃ.

Pāṭhīnamacchā ca **pāvusā macchā** ca **balaja**macchā ca **muñja**macchā **rohi**macchā ca **vaggaḷa**macchā ca ete sabbe macchajātikā ito cito ca **papatāyantā** nadiyā saddhiṃ pavattantā mama assamapadaṃ sobhayantīti attho.

146. Ubho kūlesu nadiyā, pupphino phalino dumā.

Ubhato abhilambantā, sobhayanti mama’ssamaṃ.

Tattha **ubho kūlesū**ti tassā nadiyā ubhosu passesu dhuva**pupphino** dhuvaphalino rukkhā **ubhato abhilambantā** nadiyā ubho tīre heṭṭhā onamantā mama assamaṃ sobhayantīti attho.

147. Ambā sālā ca tilakā, pāṭalī sinduvārakā.

Dibbagandhā sampavanti, pupphitā mama assame.

Tattha **ambā**ti madhupiṇḍi-ambā ca **sāla**rukkhā ca **tilaka**rukkhā ca **pāṭali**rukkhā ca **sinduvāraka**rukkhā ca ete rukkhā niccakālaṃ **pupphitā** pupphantā. Dibbā gandhā iva mama assame sugandhā **sampavanti** samantato pavāyantīti attho.

148. Campakā saḷalā nīpā, nāgapunnāgaketakā.

Dibbagandhā sampavanti, pupphitā mama assame.

Tattha **campakarukkhā** ca **saḷalarukkhā** ca suvaṇṇavaṭṭalasadisapupphā **nīparukkhā** ca **nāgarukkhā** ca **punnāgarukkhā** ca sugandhayantā **ketakarukkhā** ca ete sabbe rukkhā dibbā gandhāriva mama assame **pupphitā** phullitā **sampavanti** sugandhaṃ suṭṭhu pavāyantīti attho.

149. Adhimuttā asokā ca, bhaginīmālā ca pupphitā.

Aṅkolā bimbijālā ca, pupphitā mama assame.

Tattha pupphitā **adhimuttakarukkhā** ca pupphitā **asokarukkhā** ca pupphitā **bhaginīmālā** ca pupphitā **aṅkolā** ca pupphitā **bimbijālā** ca ete rukkhā mama assame phullitā sobhayantīti sambandho.

150. Ketakā kandali¹ ceva, godhukā tiṇasūlikā.

Dibbagandhaṃ sampavantā, sobhayanti mama'ssamaṃ.

Tattha **ketakā**ti sugandhaketakagacchā ca. **Kandalirukkhā** ca **godhukarukkhā** ca **tiṇasūlikagacchā** ca ete sabbe rukkhajātikā dibbagandhaṃ pavāyamānā mama assamaṃ sakalaṃ sobhayantīti attho.

151. Kaṇikārā kaṇṇikā ca, asanā ajjunā bahū.

Dibbagandhaṃ sampavantā, sobhayanti mama'ssamaṃ.

Ete kaṇikārādayo rukkhā mama assamaṃ sakalaṃ sobhayantā dibbagandhaṃ sampavāyantīti sambandho.

152. Punnāgā giripunnāgā, koviḷārā ca pupphitā.

Dibbagandhaṃ sampavantā, sobhayanti mama'ssamaṃ.

Punnāgādayo rukkhā dibbagandhaṃ pavāyamānā mama assamaṃ sobhayantīti attho.

153. Uddālakā ca kuṭajā, kadambā vakulā² bahū.

Dibbagandhaṃ sampavantā, sobhayanti mama'ssamaṃ.

1. Kadalī (Sī, I)

2. Bakulā (Sī, Ka)

Uddālakādayo rukkhā dibbagandham vāyamānā mama assamaṃ sobhayantīti sambandho.

154. Āḷakā isimuggā ca, kadalimātuluṅgiyo.

Gandhodakena saṃvaḍḍhā, phalāni dhārayanti te.

Tattha ete āḷakādayo gacchā candanādisugandhagandhodakena vaḍḍhitvā suvaṇṇaphalāni dhārentā mama assamaṃ sobhayantīti attho.

155. Aññe pupphanti padumā, aññe jāyanti kesarī.

Aññe opupphā padumā, pupphitā taḷāke tadā.

Tattha **aññe pupphanti padumāti** mama assamassa avidūre taḷāke aññe ekacce padumā pupphanti, ekacce **kesarī** padumā **jāyanti** nibbattanti, ekacce padumā **opupphā** vīgalitapattakesarāti attho.

156. Gabbham gaṇhanti padumā, niddhāvanti muḷāliyo.

Siṅghāṭipattamākiṇṇā, sobhanti taḷāke tadā.

Tattha **gabbham gaṇhanti padumāti** tadā tāpasena hutvā mama vasanasamaye ekacce padumā taḷākabbhantare makuḷapupphādayo gaṇhanti. **Muḷāliyo** padumamūlā **niddhāvanti** ito kaddamabbhantarato hatthidāṭhā viya gacchantīti attho. Pattapupphamākiṇṇā gahanībhūtā siṅghāṭiyo sobhayantīti attho.

157. Nayitā ambagandhī ca, uttalī bandhujīvākā.

Dibbagandhā sampavanti, pupphitā taḷāke tadā.

Tadā mama vasanasamaye taḷākassa samīpe **nayitā** ca gacchā **ambagandhī ca** gacchā **uttalī** nāma gacchā ca **bandhujīvākā** ca ete sabbe gacchā **pupphitā** pupphadhāritā sugandhavāhakā taḷākam sobhayantīti attho.

158. Pāṭhīnā pāvusā macchā, balajā muṇjarohitā.

Samgulā maggurā¹ ceva, vasanti taḷāke tadā.

Tadā mama vasanasamaye nibbhītā pāṭhīnādayo macchā **taḷāke** vasantīti sambandho.

159. Kumbhīlā susumārā ca, tantigāhā ca rakkhasā.
Oguhā ajagarā ca, vasanti taḷāke tadā.

Tadā mama vasanasamaye mama assamasamīpe **taḷāke** ete kumbhīlādayo macchā nibbhītā nirupaddavā vasantīti sambandho.

160. Pārevatā ravihaṁsā, cakkavākā nadīcarā.
Kokilā sukasālikā, upajīvanti taṁ saraṁ.

Tattha mama assamasamīpe saraṁ nissāya **pārevatā** pakkhī ca **ravihaṁsā** pakkhī ca **nadīcarā** **cakkavākā** pakkhī ca **kokilā** pakkhī ca **sukapakkhī** ca **sālikā** pakkhī ca taṁ saraṁ upanissāya jīvanti sambandho.

161. Kukutthakā kuḷīrakā, vane pokkharasātakā.
Dindibhā suvapotā ca, upajīvanti taṁ saraṁ.

Tattha **kukutthakā**ti evaṁnāmikā pakkhī ca. **Kuḷīrakā**ti evaṁnāmikā pakkhī ca. Vane **pokkharasātakā** pakkhī ca **dindibhā** pakkhī ca **suvapotā** pakkhī ca ete sabbe pakkhino taṁ mama assamasamīpe saraṁ nissāya jīvanti sambandho.

162. Haṁsā koṇcā mayūrā ca, kokilā tambacūḷakā.
Pammakā¹ jīvaṁjīvā ca, upajīvanti taṁ saraṁ.

Sabbe ete haṁsādayo pakkhino taṁ saraṁ upanissāya jīvanti jīvikāṁ pārentīti attho.

163. Kosikā poṭṭhasīsā ca, kurarā senakā bahū.
Mahākālā ca sakuṇā, upajīvanti taṁ saraṁ.

Tattha **kosikā** ca pakkhī **poṭṭhasīsā** ca pakkhī **kurarā** ca pakkhī **senakā** ca pakkhī **mahākālā** ca pakkhī thale **bahū** pakkhino taṁ saraṁ tassa sarassa samīpe **jīvanti** jīvikāṁ kappentīti attho.

1. Pampakā (Sī), Campakā (Ka)

164. Pasadā ca varāhā ca, camarā gaṇḍakā bahū.

Rohiccā sukapotā ca, upajīvanti taṃ saraṃ.

Tattha pasadādayo ete migā **taṃ saraṃ** tasmim̐ sarasamīpe,
bhummatthe upayogavacanaṃ, jīvitam̐ paripālentā viharantīti attho.

165. Sīhabyagghā ca dīpī ca, acchakokataracchakā.

Tidhā pabhinnamātaṅgā, upajīvanti taṃ saraṃ.

Ete sīhādayo catuppadā sarasamīpe upaddavarahitā jīvantīti sambandho.

166. Kinnarā vānarā ceva, athopi vanakammikā.

Cetā ca luddakā ceva, upajīvanti taṃ saraṃ.

Ettha ete evaṃnāmikā kinnarādayo sattā tasmim̐ sarasamīpe vasantīti
attho.

167. Tindukāni piyālāni madhuke kāsūmāriyo¹.

Dhuvam̐ phalāni dhārenti, avidūre mama'ssaraṃ.

Tattha ete tindukādayo rukkhā dhuvam̐ hemantagimhavassānasaṅkhāte
kālattaye mama assamato avidūre thāne madhuraphalāni dhārentīti
sambandho.

168. Kosambā saḷalā nimbā, sādupalasamāyutā.

Dhuvam̐ phalāni dhārenti, avidūre mama'ssaraṃ.

Tattha ete kosambādayo rukkhā sāraphalā madhuraphalā uttamaphalā
samāyutā saṃ suṭṭhu āyutā samaṅgībhūtā niccam̐ phaladhārino mama
assamasamīpe sobhantīti attho.

169. Harītakā āmalakā, ambajambuvibhītakā.

Kolā bhallātakā billā, phalāni dhārayanti te.

Te harītakādayo rukkhā mama assamasamīpe jātā niccam̐ phalāni
dhārayantīti sambandho.

1. Madhukekā sumārayo (Sī, I), madhukā kāsūmārayo (Ka)

170. Āluvā ca kaḷambā ca, biḷālītakkaḷāni ca.

Jīvakā sutakā ceva, bahukā mama assame.

Ete āluvādayo mūlaphalā khuddā madhurasā mama assamasamīpe bahū santīti sambandho.

171. Assamassāvidūramhi, taḷākā'sum¹ sunimmitā.

Acchodakā sītajalā, supatitthā manoramā.

Tattha **assamassāvidūramhi** assamassa samīpe **sunimmitā** suṭṭhu ārohana-orohanakkhamam katvā nimmitā **acchodakā** vippasannodakā **sītajalā** sītodakā **supatitthā** sundaratitthā **manoramā** somanassakarā taḷākā **āsum** ahesunti attho.

172. Padumuppalasañchannā, puṇḍarīkasamāyutā.

Mandālakehi sañchannā, dibbagandho'pavāyati.

Tattha padumehi ca uppalehi ca **sañchannā** paripuṇṇā **puṇḍarīkehi samāyutā** samaṅgībhūtā **mandālakehi** ca **sañchannā** gahanībhūtā taḷākā dibbagandhāni upavāyanti samantato vāyantīti attho.

173. Evaṃ sabbaṅgasampanne, pupphite phalite vane.

Sukate assame ramme, viharāmi ahaṃ tadā.

Tattha **evaṃ sabbaṅgasampanneti** sabbehi nadikādi-avayavehi² sampanne paripuṇṇe pupphaphalarukkhehi gahanībhūte **vane sukate** ramaṇīye **assame** araṇṇāvāse **tadā** tāpasabhūtakāle ahaṃ viharāmīti attho.

Ettāvatā assamasampattim dassetvā idāni attano sīlādiguṇasampattim dassento—

174. “Sīlavā vatasampanno, jhāyī jhānarato sadā.

Pañcābhiññābalappatto, Suruci nāma tāpaso”ti—

āha.

1. Taḷākāpi (Sī)

2. Natikādi-avayavehi (Sī, I)

Tattha **sīlavā**ti jhānasampayuttacatupārisuddhisīlasadisehi pañcahi sīlehi sampuññoti attho. **Vatasampannoti** “ito paṭṭhāya gharāvāsaṃ pañca kāmagaṇe vā na sevissāmi”ti vatasamādānena sampanno. **Jhāyī**ti lakkhaṇūpanijjhāna-ārammaṇūpanijjhānehi jhāyī jhāyanasīlo. **Jhānaratoti** etesu jhānesu rato allīno **sadā** sampuñño. **Pañcābhiññābalappattoti** iddhividhadibbasotaparacittavijānanapubbenivāsānussatidibbacakkhusaṅkhāt āhi pañcahi abhiññāhi visesapaññāhi balasampanno, paripuññoti attho. Nāmena **Suruci nāma** tāpaso hutvā viharāmīti sambandho.

Ettakena attano guṇasampattiṃ dassetvā parisasampattiṃ dassento—

175. “Catuvīsasahassāni, sissā mayhaṃ upaṭṭhahum.

Sabbe maṃ brāhmaṇā etc, jātinto yasassino”ti—

ādimāha.

Tattha etc sabbe catuvīsatisahassabrāhmaṇā mayhaṃ sissā **jātinto** jātisampannā **yasassino** parivārasampannā maṃ upaṭṭhahunti sambandho.

176. Lakkhaṇe itihāse ca, sanighaṇḍusakeṭubhe.

Padakā veyyākaraṇā, sadhamme pāramiṃ gatā.

Tattha **lakkhaṇeti** lakkhaṇasatthe. Sabbalokiyānaṃ itthipurisānaṃ “imehi lakkhaṇehi samannāgatā dukkhitā bhavanti, imehi sukhitā bhavanti”ti lakkhaṇaṃ jānāti¹. Tappakāsako gantho lakkhaṇaṃ, tasmim lakkhaṇe ca. **Itihāseti** “itiha āsa itiha āsā”ti vuttavacanapaṭidīpake ganthe. Lakkhaṇe ca itihāse ca **pāramiṃ** pariyosānaṃ **gatāti** sambandho. Rukkhapabbatādīnaṃ nāmappakāsakaganthaṃ “nighaṇḍū”ti vuccati. **Keṭubheti** kiriyākappavikappānaṃ kavīnaṃ upakārako gantho. Nighaṇḍuyā saha vattatīti sanighaṇḍu, keṭubhena saha vattatīti saketubhaṃ, tasmim sanighaṇḍusakeṭubhe vedattaye pāramiṃ gatāti sambandho. **Padakāti** nāmapadasamāsataddhitākhyātakitakādīpadesu

chekā. **Veyyākaraṇāni** candapāṇinīyakalāpādibyākaraṇe chekā. **Sadhamme pāramim gatāti** attano dhamme brāhmaṇadhamme vedattaye pāramim pariyosānam gatā pattāti attho.

177. Uppātesu nimittesu, lakkhaṇesu ca kovidā.

Pathabyā bhūmantalikkhe, mama sissā susikkhitā.

Tattha ukkāpātabhūmikampādikesu **uppātesu** ca subhanimittāsubhanimittesu ca itthilakkhaṇapurisalakkhaṇamahāpurisalakkhaṇesu ca **kovidā** chekā. Pathaviyā ca bhūmiyā ca sakalaloke ca **antalikkhe** ākāse cāti sabbattha mama sissā susikkhitā.

178. Appicchā nipakā ete, appāhārā alolupā.

Lābhālābhena santuṭṭhā, parivārenti maṃ sadā.

Tattha **appicchāti** appekenāpi yāpentā. **Nipakāti** nepakkasaṅkhātāya paññāya samannāgatā. **Appāhārāti** ekāhārā ekabhattikāti attho. **Alolupāti** lolupataṇhāya appavattanakā. **Lābhālābhenāti** lābhena alābhena ca **santuṭṭhā** somanassā ete mama sissā **sadā** niccakālaṃ maṃ **parivārenti** upaṭṭhahantīti attho.

179. Jhāyī jhānaratā dhīrā, santacittā samāhitā.

Ākiñcaññaṃ patthayantā, parivārenti maṃ sadā.

Tattha **jhāyīti** lakkhaṇūpanijjhāna-ārammaṇūpanijjhānehi samannāgatā. Jhāyanasīlā vā. **Jhānaratāti** tesu ca jhānesu ratā allīnā. **Dhīrāti** dhitisampannā. **Santacittāti** vūpasantamanā. **Samāhitāti** ekaggacittā. **Ākiñcaññanti** nippalibodhabhāvaṃ. **Patthayantāti** icchantā. Itthambhūtā me sissā sadā maṃ parivārentīti sambandho.

180. Abhiññāpāramippattā, pettike gocare ratā.

Antalikkhacarā dhīrā, parivārenti maṃ sadā.

Tattha **abhiññāpāramippattāti** pañcasu abhiññāsu pāramim pariyosānam pattā pūritāti attho. **Pettike gocare ratāti** Buddhānuññātāya

aviññattiyā laddhe āhāre ratāti attho. **Antalikkhacarā**ti antalikkhena ākāsenā gacchantā āgacchantā cāti attho. **Dhīrā**ti thirabhūtā¹ sīhabyagghādiparissaye acchambhitasabhāvāti attho. Evambhūtā mama tāpasā sadā maṃ parivārentīti attho.

181. Saṃvutā chasu dvāresu, anejā rakkhitindriyā.

Asaṃsaṭṭhā ca te dhīrā, mama sissā durāsadā.

Tattha cakkhādīsu chasu dvāresu rūpādīsu chasu ārammaṇesu **saṃvutā** pihitā paṭicchannā, rakkhitagopitadvārāti attho. **Anejā** nittanṇhā **rakkhitindriyā** gopitacakkhādi-indriyā **asaṃsaṭṭhā** ñātīhi gahaṭṭhehi amissībhūtāti attho. **Durāsadā**ti duṭṭhu āsadā, āsādetum ghaṭṭetum asakkuṇeyyā ayoggāti attho.

182. Pallaṅkena nisajjāya, ṭhānacaṅkamanena ca.

Vītināmenti te rattim, me sissā durāsadā.

Tattha mama sissā **pallaṅkena** ūrubaddhāsanena seyyaṃ vihāya nisajjāya ca ṭhānena ca caṅkamenā ca sakalaṃ rattim visesena **atināmenti** atikkāmentīti sambandho.

183. Rajanīye na rajjanti, dussanīye na dussare.

Mohanīye na muyhanti, mama sissā durāsadā.

Te itthambhūtā mama sissā tāpasā **rajanīye** rajjitabbe vatthusmiṃ **na rajjanti** rajjaṃ na uppādentī. **Dussanīye** dussitabbe dosaṃ uppādetum yutte vatthumhi **na dussare** dosaṃ na karontī. **Mohanīye** mohitum yutte vatthumhi **na muyhanti** mohaṃ na karontī, paññāsampayuttā bhavantīti attho.

184. Iddhiṃ vīmaṃsamānā te, vattanti niccakālikāṃ.

Pathaviṃ te pakampenti, sārambhena durāsadā.

Te mama sissā “ekopi hutvā bahudhā hoti, bahudhāpi hutvā eko hoti”ti-
ādikāṃ² iddhivikubbanāṃ niccakālikāṃ vīmaṃsamānā

1. Vīrabhūtā (Sī)

2. Khu 9. 107 Paṭisambhidāmagge.

vattantīti sambandho. Te mama sissā ākāsepi udayepi pathaviṃ nimminivā iriyāpathaṃ pakampentīti attho. **Sārambhena** yugaggāhena kalahakaraṇena na āsādetabbāti attho.

185. Kīḷamānā ca te sissā, kīḷanti jhānakīḷitaṃ.

Jambuto phalamānenti, mama sissā durāsadā.

Te mama sissā **kīḷamānā** paṭhamajjhānādikīḷaṃ kīḷanti laḷanti ramantīti attho. **Jambuto phalamānenti**ti Himavantamhi satayojanubbedhajamburukkhato ghaṭappamāṇaṃ jambuphalaṃ iddhiyā gantvā ānentīti attho.

186. Aññe gacchanti goyānaṃ, aññe pubbavidehakaṃ.

Aññe ca uttarakuruṃ, esanāya durāsadā.

Tesaṃ mama sissānaṃ antare **aññe** ekacce **goyānaṃ** aparagoyānaṃ dīpaṃ gacchanti, ekacce **pubbavidehakaṃ** dīpaṃ gacchanti, ekacce **uttarakuruṃ** dīpaṃ gacchanti, te durāsadā etesu ṭhānesu **esanāya** gavesanāya paccayapariyesanāya gacchantīti sambandho.

187. Purato pesenti khāriṃ, pacchato ca vajanti te.

Catuvīsasahashehi, chāditaṃ hoti ambaram.

Te mama sissā ākāseṇa gacchamānā **khāriṃ** tāpasaparikkhārabharitaṃ kājaṃ purato pesenti paṭhamāṃ abhimukhañca taṃ pesetvā sayāṃ tassa pacchato gacchantīti attho. Evaṃ gacchamānehi catuvīsasahashehi tāpasehi **ambaram** ākāsaṭaḷaṃ **chāditaṃ** paṭicchannaṃ hotīti sambandho.

188. Aggipākī anaggī ca, dantodukkhalikāpi ca.

Asmena koṭṭitā keci, pavattaphalabhojanā.

Tattha **keci** ekacce mama sissā **aggipākī** phalāphalapaṇṇādayo pacitvā khādanti, ekacce **anaggī** agghi apacitvā āmakameva khādanti, ekacce dantikā dantehiyeva tacāṃ uppāṭetvā khādanti. Ekacce **udukkhalikā** udukkhalehi koṭṭetvā khādanti. Ekacce **asmena koṭṭitā** pāsāṇena koṭṭetvā khādanti. Ekacce sayāmpatitaphalāhārāti sambandho.

189. Udakoroḥaṇā keci, sāyaṃ pāto sucīratā.

Toyābhisecanakarā, mama sissā durāsadā.

Durāsadā mama sissā keci **sucīratā** suddhikāmā sāyaṃ pāto ca **udakoroḥaṇā** udakapavesakāti attho. Keci **toyābhisecanakarā** udakena attani abhisīṇcanakarāti attho.

190. Parūḷhakacchanakhalomā, paṅkadantā rajassirā.

Gandhitā sīlagandhena, mama sissā durāsadā.

Tattha te durāsadā mama sissā **kacchesu** ubhayakacchesu ca hatthapādesu ca **parūḷhā** sañjātā, dīghanakhalomāti attho. Khurakammarahitattā amaṇḍitā apasādhitāti adhippāyo. **Paṅkadantāti** iṭṭhakacuṇṇakhīrapāsāṇacuṇṇādīhi dhavalamakatattā malaggahitadantāti attho. **Rajassirāti** telamakkhanādirahitattā dhūlīhi makkhitasīsāti attho. **Gandhitā sīlagandhenāti** jhānasamādhisamāpattīhi sampayuttasīlena samaṅgībhūtattā lokiyasīlagandhena sabbattha sugandhībhūtāti attho. **Mama sissā durāsadāti** imehi vuttappakāraguṇehi samannāgatattā āsādetum ghaṭṭetum asakkuṇeyyā mama sissāti sambandho.

191. Pātova sannipatitvā, jaṭilā uggatāpanā.

Lābhālābham pakittetvā, gacchanti ambare tadā.

Tattha **pātova sannipatitvāti** sattamyatthe topaccayo¹, pātārāsakāleyeva mama santike rāsibhūtāti attho. **Uggatāpanā** pākaṭatapā patthaṭatapā **jaṭilā** jaṭādhārino tāpasā. **Lābhālābham pakittetvā** khuddake ca mahante ca lābhe pākaṭe katvā **tadā** tasmim kāle **ambare** ākāsatale gacchantīti sambandho.

192. Puna tesamīeva guṇe pakāsento **etesam pakkamantānanti-** ādimāha. Tattha ākāse vā thale vā **pakkamantānam** gacchantānam **etesam** tāpasānam vākacīrajanito mahāsaddo pavattatīti attho. **Muditā honti devatāti** evam mahāsaddam pavattetvā gacchantānam

1. Sattamyatthe paccattavacanam (Ka)

ajinacammasaddena santuṭṭhā “sādhu sādhu ayyā”ti somanassajātā devatā **muditā** santuṭṭhā hontīti sambandho.

193. **Disodisanti** te isayo **antalikkhacarā** ākāsacārino dakkhiṇādisānudisam **pakkamanti** gacchantīti sambandho. **Sake balenu’patthaddhāti** attano sarīrabalena vā jhānabalena vā samannāgatā **yadicchakam** yattha yattha gantukāmā, tattha tattheva gacchantīti sambandho.

194. Puna tesamevānubhāvaṃ pakāsento **pathavīkampakā** eteti-ādimāha. Tadā **ete** sabbattha icchācārā **pathavīkampakā** medanīsañcalanajātikā **nabhacārino** ākāsacārino. **Uggatejāti** uggatatejā patthaṭatejā **duppasahā** pasayha abhibhavitvā pavattitum asakkuṇeyyāti duppasahā. **Sāgarova akhobhiyāti** aññehi akhobhiyo anālulīto sāgaro iva samuddo viya aññehi akhobhiyā kampetum asakkuṇeyyā hontīti sambandho.

195. **Ṭhānacaṅkamino** kecīti tesam mama sissānaṃ antare ekacce isayo ṭhāniriyāpathacaṅkamaniriyāpathasampannā ekacce isayo **nesajjikā** nisajjiriyāpathasampannā ekacce isayo **pavattabhojanā** sayamṇapatitapaṇṇāhārā evarūpehi guṇehi yuttattā durāsadāti sambandho.

196. Te sabbe thomento **mettāvihārinoti**-ādimāha. Tattha “aparimāṇesu cakkavāḷesu aparimāṇā sattā sukhī hontū”ti-ādinā sinehalakkhaṇāya mettāya pharitvā viharanti, attabhāvaṃ pavattentīti **mettāvihārino** ete mama sissāti attho. Sabbe te isayo **sabbapāṇinaṃ** sabbesaṃ sattānaṃ **hitesī** hitagavesakā. **Anattukkaṃsakā** attānaṃ na ukkaṃsakā amānino **kassaci** kañci puggalaṃ **na vambhenti** nīcaṃ katvā na maññantīti attho.

197. Te mama sissā silasamādhisamāpattiguṇayuttattā siharājā iva **achambhītā** nibbhayā **gajarājā** iva hatthirājā viya **thāmavā** sarīrabalajhānabalasampannā byaggharājā iva **durāsadā** ghaṭṭetumasakkuṇeyyā mama santike āgacchantīti sambandho.

198. Tato attano ānubhāvassa dassanalesena pakāsento **vijjādhārā**ti-ādimāha. Tattha mantasajjhāyādivijjādhārā ca rukkhapabbatādīsu vasantā bhummadevatā ca bhūmaṭṭhathalaṭṭhā **nāgā** ca **gandhabbadevā** ca caṇḍā **rakkhasā** ca **kumbhaṇḍā** devā ca **dānavā** devā ca icchiticchitanimmānasamatthā **garuḷā** ca taṃ saraṃ upajīvantīti sambandho, tasmim sare sarassa samīpe vasantīti attho.

199. Punapi tesamyeva attano sissatāpasānaṃ guṇe vaṇṇento **te jaṭā khāribharitā**ti-ādimāha. Taṃ sabbaṃ uttānatthameva. **Khāribhāranti** udañcanakamaṇḍalu-ādikaṃ tāpasaparikkhāraṃ.

207. Punapi attano guṇe pakāsento **uppāte supine cāpī**ti-ādimāha. Tattha brāhmaṇasippesu nipphattiṃ gatattā nakkhattapāṭhe ca chekattā “imassa rājakumārassa uppannanakkhattaṃ subhaṃ asubhaṃ”ti uppātalakkhaṇe ca supine ca pavattiṃ pucchitena “idaṃ supinaṃ subhaṃ, idaṃ asubhaṃ”ti supinanipphattikathane ca sabbesaṃ itthipurisānaṃ hatthapādalakkhaṇakathane ca suṭṭhu sikkhito sakalajambudīpe pavattamānaṃ mantapadaṃ lakkhaṇamantakoṭṭhāsaṃ sabbaṃ ahaṃ tadā mama tāpasakāle dhāremīti sambandho.

208. Attano byākaraṇaṃ Buddhaguṇapubbaṅgamaṃ pakāsento **Anomadassī**ti-ādimāha. Tattha na omakanti anomaṃ. Maṃsacakkhudibbacakkhusamantacakkhudhammacakkhubuddhacakkhūhi sabbasattānaṃ passanaṃ dassanaṃ nāma, Anomaṃ dassanaṃ yassa Bhagavato so Bhagavā **Anomadassī**. Bhāgyavantatādīhi kāraṇehi **Bhagavā** lokassa jeṭṭhasetṭhattā **Lokajeṭṭho** usabho nisabho āsabhoti tayo gavajeṭṭhakā. Tattha gavasatajeṭṭhako usabho, gavasahassajeṭṭhako nisabho, gavasatasahassajeṭṭhako āsabho, narānaṃ āsabho **Narāsabho** paṭividdhasabbadhammo **Sambuddho vivekakāmo** ekībhāvaṃ icchanto **Himavantaṃ** himālayapabbataṃ upāgamīti sambandho.

209. **Ajjhogāhetvā Himavantaṃ**ti Himavantasamīpaṃ ogāhetvā pavisitvāti attho. Sesaṃ uttānatthameva.

210-1. **Jalitaṃ** jalamānaṃ indīvarapupphaṃ iva **hutāsanaṃ** homassa āsanaṃ **ādittaṃ** ābhāyutaṃ aggikkhandhaṃ iva **gagane** ākāse jotamānaṃ vijju iva suṭṭhu phullaṃ sālārājaṃ iva nisinnaṃ Lokanāyakaṃ addasanti sambandho.

213. Devānaṃ devo devadevo, taṃ **devadevaṃ** disvāna tassa **lakkhaṇaṃ** dvattimsamahāpurisalakkhaṇasañjānanakāraṇaṃ. “Buddho nu kho na vā Buddho”ti **upadhārayiṃ** vicāresiṃ. **Cakkhumaṃ** pañcahi cakkhūhi cakkhumantaṃ jinaṃ kena kāraṇena passāmīti sambandho.

214. **Caraṇuttame** uttamapādatale **sahassārāṇi** cakkalakkhaṇāni dissanti, ahaṃ tassa bhagavato tāni lakkhaṇāni disvā Tathāgate **niṭṭhaṃ gacchiṃ** sannitiṭṭhānaṃ agamāsiṃ, nissandeto āsinti attho. Sesāṃ uttānatthameva.

218. **Sayambhū** sayameva bhūtā. **Amitodaya** amitānaṃ aparimāṇānaṃ guṇānaṃ udaya utṭhānatṭhāna, idaṃ padadvayaṃ ālapanameva. **Imaṃ** **lokaṃ** imaṃ sattalokaṃ **saṃ** suṭṭhu **uddharasi** saṃsārato uddharitvā nibbānathalaṃ pāpesīti attho. Te sabbe sattā tava dassanaṃ **āgamma** āgantvā **kaṅkhāsotaṃ** vicikicchāmahoghaṃ **taranti** atikkamantīti sambandho.

219. Bhagavantaṃ thomento tāpaso **tuvaṃ Satthāti**-ādimāha. Tattha bhante sabbaññu tuvaṃ sadevakassa lokassa **Satthā** ācariyo uttamaṭṭhena tvameva **ketu** ucco, sakalaloke pakāsanatṭhena tvameva **dhajo**, lokattaye uggatattā tvameva **yūgo** ussāpitathambhasadiso, **pāṇinaṃ** sabbasattānaṃ tvameva **parāyaṇo** uttamagamaniyattṭhānaṃ¹ tvameva **patiṭṭhā** patiṭṭhattṭhānaṃ lokassa mohandhakāraavidhamanato tvameva **dīpo** telapadīpo viya **Dvipaduttamo** dvipadānaṃ devabrahmamanussānaṃ uttamo seṭṭhoti sambandho.

220. Puna Bhagavantaṃyeve thomento **sakkā samudde udakanti**-ādimāha. Tattha caturāsītiyojanasahassagambhīre samudde udakaṃ

1. Uttamapatiṭṭhānaṃ (Sī)

ālakena **pametuṃ** minituṃ sakkā bhaveyya, bhante sabbaññu tava ñāṇaṃ “ettakaṃ pamāṇaṃ”ti **pametave** minituṃ na tveva sakkāti attho.

221. **Tulamaṇḍale** tulapañjare ṭhapetvā **pathaviṃ** medaniṃ dhāretuṃ sakkā, bhante sabbaññu tava ñāṇaṃ dhāretuṃ na tu eva sakkāti sambandho.

222. Bhante sabbaññu **ākāso**¹ sakalantalikkhaṃ rajjuyā vā aṅguleṇa vā minituṃ sakkā bhaveyya, tava pana ñāṇaṃ ñāṇākāsaṃ na tu eva **pametave** minituṃ sakkāti attho.

223. **Mahāsamudde udakanti** caturāsītiyojanasahassagambhīre sāgare **akhilaṃ udakañca**, catunahutādhikadviyojanasatasahassabahalaṃ **akhilaṃ pathaviñca jahe** jaheyya atikkameyya samaṃ kareyya Buddhassa ñāṇaṃ **upādāya** gahetvā tuleyya samaṃ kareyya. **Upamāto** upamāvasena **na yujjare** na yojeyyuṃ². Ñāṇameva adhikanti attho.

224. **Cakkhuma** pañcahi cakkhūhi cakkhumanta, ālapanametaṃ. Saha devehi pavattassa lokassa, bhummatthe sāmivacanaṃ. Sadevake lokasmiṃ antare **yesaṃ** yattakānaṃ sattānaṃ cittaṃ pavattati. **Ete** tattakā sacittakā sattā tava ñāṇaṃhi **antojālagatā** ñāṇajālasmiṃ anto pavitṭhāti sambandho, ñāṇajālena sabbasatte passasīti attho.

225. Bhante **sabbaññu** sabbadhammajānanaka tvaṃ **yena ñāṇena** catumaggasampayuttēna sakalaṃ uttamaṃ **bodhiṃ** nibbānaṃ **patto** adhigato **asi** bhavasi, tena ñāṇena **paratitthiye** aññatitthiye **maddasī** abhibhavasīti sambandho.

226. Tena tāpasena thomitākāraṃ pakāsentā dhammasaṅgāhakā therā **imā gāthā thavitvānāti** āhaṃsu. Tattha **imā gāthāti** ettakāhi gāthāhi **thavitvāna** thomanāṃ katvāna nāmena Suruci nāma tāpaso **sesaṭṭhakathāsu**³ pana “Saradamāṇavo”ti āgato. So Aṭṭhakathānayaṭo pāṭhoyeva pamāṇaṃ, atha vā suṇḍarā ruci ajjhāsaya nibbānālayo assāti **suruci**. Sarati gacchati

1. Ākāsaṃ (Sī, I)

2. Na yojeyya (Sī, I)

3. Am-Ṭṭha 1. 116; Dhammapada-Ṭṭha 1. 67 piṭṭhesu.

indriyadamanāya pavattatīti sarado, iti dvayampi tasseva nāmaṃ. So Surucitāpaso ajinacammaṃ pattharitvāna pathaviyaṃ nisīdi, accāsannādayo cha nisajjadose vajjetvā sarado nisīdīti attho.

227. Tattha nisinno tāpaso tassa Bhagavato ñāṇameva thomento **cullāsītisahassānīti**-ādimāha. Tattha **cullāsītisahassānīti** caturāsītisahassāni **gīrīrājā** merupabbatarājā **mahaṇṇave** sāgare **ajjhogālho** adhi-ogālho pavittṭho **tāvadeva** tattakāni caturāsītisahassāni **accuggato** ati-uggato idāni pavuccatīti sambandho.

228. **Tāva accuggato** tathā ati-uggato neru, so mahāneru **āyato** uccato ca vitthārato ca evaṃ mahanto nerurājā koṭisatasahassiyo saṅkhāṇubhedena **cuṇṇito** cuṇṇavicuṇṇaṃ kato asi.

229. Bhante sabbaññu tava ñāṇaṃ lakkhe ṭhapiyamānamhi ñāṇe sataṃ vā sahasaṃ vā satasahasāṃ vā ekekaṃ binduṃ katvā ṭhapite tadeva mahānerussa cuṇṇaṃ khayaṃ gaccheyya, tava ñāṇaṃ **pametave** pamāṇaṃ kātuṃ eva na sakkāti sambandho.

230. **Sukhumacchikena** sukhumacchiddena jālena yo sakalamahāsamudde udakaṃ **parikkhiṇe** samantato parikkhaṃ kareyya, evaṃ parikkhite ye keci pāṇā uduke jātā sabbe te antojālagatā **siyurū** bhaveyyunti attho.

231. Tamupameyyaṃ dassento **tatheva hīti**-ādimāha. Tattha yathā udajā pāṇā antojālagatā honti, **tatheva mahāvīra** mahābodhi-adhigamāya vīriyakara. Ye keci **puthu** anekā **titthiyā** micchā titthakara **diṭṭhigahanapakkhanda** diṭṭhisāṅkhātagaṇaṃ pavittṭhā **parāmāseṇa** sabhāvato parato āmasanalakkhaṇāya diṭṭhiyā **mohitā** pihitā santi.

232. Tava **suddhena** nikkilesena ñāṇena **anāvaraṇadassinā** sabbadhammānaṃ āvaraṇarahitadassanasīlena **ete** sabbe titthiyā **antojālagatā** ñāṇajālassanto pavesitā vā tathevāti sambandho. **Ñāṇaṃ te nātivattareti** tava ñāṇaṃ te titthiyā nātikkamantīti attho.

233. Evaṃ vuttathomanāvasāne Bhagavato attano byākaraṇārabbhaṃ dassetuṃ **Bhagavā tamhi samayeti**-ādimāha. Tattha yasmiṃ samaye tāpaso Bhagavantaṃ thomesi, tasmīṃ thomanāya pariyosānakāle saṅkhyātikkantaparivāratāya mahāyaso Anomadassī Bhagavā kilesamārādīnaṃ jitattā **Jino. Samādhimhā** appitasamādhito vuṭṭhahitvā sakalajambudīpaṃ dibbacakkhunā olokesīti sambandho.

234-5. Tassa Anomadassissa Bhagavato **Munino** monasaṅkhātena ñāṇena samannāgatassa Nisabho nāma sāvako **santacittehi** vūpasantakilesamānashehi tādihi iṭṭhāniṭṭhesu akampi yasabhāvattā **tādibhi** khīṇāsavehi **suddhehi** parisuddhakāyakammādiyuttehi chaḷabhiññhehi tādihi aṭṭhahi lokadhammehi akampanasabhāvehi satasahashehi parivuto Buddhassa cittaṃ **aññāya** jānitvā Lokanāyakaṃ **upesī**, tāvadeva samīpaṃ agamāsīti sambandho.

236. Te tathā āgatā samānā **tattha** Bhagavato samīpe. **Antalikkhe** ākāse ṭhitā Bhagavantaṃ padakkhiṇaṃ akaṃsu. Te sabbe **pañjalikā** namassamānā ākāśato Buddhassa santike **otarūṃ** orohimsūti sambandho.

237. Puna byākaraṇadānassa pubbabhāgakāraṇaṃ pakāsento **sitaṃ pātukarīti**-ādimāha. Taṃ sabbaṃ uttānatthameva.

241. **Yo maṃ pupphenāti** yo tāpaso mayi cittaṃ pasādetvā anekapupphena maṃ pūjesi, ñāṇaṇca me **anu** punappunaṃ **thavi** thomesi, **tamahanti** taṃ tāpasam ahaṃ **kittayissāmi** pākaṭaṃ karissāmi, **mama bhāsato** bhāsantassa vacanaṃ **suṇoṭha** savanavisayaṃ karoṭha manasi karoṭha.

250. **Pacchime bhavasampatteti** byākaraṇaṃ dadamāno Bhagavā āha. Tattha **pacchime** pariyosānabhūte bhave sampatte sati. **Manussatthaṃ** manussajātiṃ **gamissati**, manussaloke uppajjissatīti attho. Rūpasāradhanasāravayasārakulasārabhogasāra¹ puññasārādīhi sārehi sāravantatāya Sārī nāma brāhmaṇī kucchinā dhārayissati.

253. Byākaraṇamūlamārabhi **aparimeyye ito kappeti**. Ettha dvinnāṃ aggasāvakaṇaṃ ekaṃ asaṅkhyeyyaṃ kappasatasahassaṇca pāramī pūritā, tathāpi gāthābandhasukhatthaṃ antarakappāni upādāya evaṃ vuttanti daṭṭhabbāṃ.

254. “Sāriputtoti nāmena, hessati aggasāvako”ti byākaraṇamadāsi, byākaraṇaṃ datvā taṃ thomento so Bhagavā **ayaṃ bhāgīrathīti**-ādimāha. Gaṅgā Yamunā Sarabhū Mahī Aciravatīti imāsaṃ pañcannaṃ Gaṅgānaṃ antare ayaṃ bhāgīrathī nāma paṭhamamahāgaṅgā **Himavantā pabhāvitā** Himavantato āgatā Anotattadahato pabhavā² **mahodadhiṃ** mahā-udakakkhandhaṃ **appayanti** pāpuṇanti **mahāsamuddaṃ** mahāsāgaraṃ **appeti** upagacchati yathā, tathā eva ayaṃ Sāriputto **sake tīsu visārado** attano kule pavattamānesu tīsu vedesu visārado apakkhalitañāṇo patthaṭaṇṇo. **Paññāya pāramiṃ gantvā** attano sāvakañāṇassa pariyosānaṃ gantvā, **pāṇine** sabbasatte **tappayissati** santappessati suhitabhāvaṃ karissatīti attho.

257. **Himavantamupādāyāti** himālayapabbataṃ ādiṃ katvā **mahodadhiṃ** mahāsamuddaṃ udakabhāraṃ³ **sāgaraṃ** pariyosānaṃ katvā **etthantare** etesaṃ dvinnāṃ pabbatasāgarānaṃ majjhe **yaṃ pulinaṃ** yattakā vālukaṛāsi atthi, **gaṇanāto** gaṇanavasena **asaṅkhiyaṃ** saṅkhyātikantaṃ.

258. **Tampi sakkā asesena**ti taṃ pulinampi nisesena **saṅkhātuṃ** sakkā sakuṇeyya bhaveyya, sā gaṇanā yathā hotīti sambandho. Tathā Sāriputtassa paññāya **anto** pariyosānaṃ na tveva bhavissatīti attho.

1. Kesasāra (Sī)

2. Pabhūtā (Sī)

3. Udakadhāraṃ (Ka)

259. **Lakkhe -pa- bhavissatīti lakkhe** ñāṇalakkhe ñāṇassa ekasmiṃ kale¹ **ṭhapiyamānamhi** ṭhapite sati Gaṅgāya vālukā **khīye** parikkhayam gaccheyyāti attho.

260. **Mahāsamuddeti** caturāsītiyojanasahassagambhīre catumahāsāgare **ūmiyo** gāvutādibhedā taraṅgarāsayo **gaṇanāto asaṅkhiyā** saṅkhyāvirahitā yathā honti, tatheva Sāriputtassa paññāya **anto** pariyosānam **na hessati** na bhavissatīti sambandho.

261. So evaṃ paññavā Sāriputto Gotamagottattā **Gotamam** Sakyakule jeṭṭhakam Sakyapuṅgavam Sambuddham **ārādhayitvā** vattapaṭipattisīlacārādīhi cittārāghanam katvā **paññāya** sāvakañāṇassa **pāramim** pariyosānam gantvā tassa Bhagavato aggasāvako hessatīti sambandho.

262. So evaṃ aggasāvakaṭṭhānam patto Sakyaputtena Bhagavatā itṭhāniṭṭhesu akampiyyasabhāvena pavattitam pākaṭam katam **dhammacakkam** saddhammam **anuvattessati** avinassamānam dhāressati. **Dhammavuṭṭhiyo** dhammadesanāsaṅkhātā vuṭṭhiyo **vassento** desento pakāsento vivaranto vibhajanto uttānikaronto pavattissatīti attho.

263. Gotamo Sakyapuṅgavo Bhagavā etaṃ sabbam **abhiññāya** visesena ñāṇena jānitvā **bhikkhusaṅghe** ariyapuggalamajjhe nisīditvā **aggatṭhāne** sakalapaññādiguṇagaṇābhīrame uccaṭṭhāne ṭhappessatīti sambandho.

264. Evaṃ so laddhabyākaraṇo somanassappatto pītisomanassavasena udānam udānento **aho me sukataṃ kammanti**-ādimāha. Tattha **ahoti** vimhayatthe nipāto. Anomadassissa Bhagavato **Satthuno** garuno **sukataṃ** suṭṭhu katam saddahitvā katam **kammam** puññakoṭṭhāsam aho vimhayam acinteyyānubhāvanti attho. **Yassa** Bhagavato **aham kāram** puññasambhāram katvā **sabbattha** sakalaguṇagaṇe **pāramim** pariyosānam **gato** paramam koṭim sampatto, so Bhagavā aho vimhayoti sambandho.

265. **Aparimeyyeti** saṅkhyātikkantakālasmiṃ kataṃ kusalakammaṃ **me** mayhaṃ **idha** imasmiṃ pacchimattabhāve **phalaṃ** vipākaṃ dassesi. **Sumutto** suṭṭhu vimutto chekena dhanuggahena khitto saravego iva ahaṃ tena puññaphalena kilese **jhāpayiṃ** jhāpesinti attho.

266. Attano eva vīriyaṃ¹ pakāsento **asaṅkhatanti**-ādimāha. Tattha **asaṅkhatanti** na saṅkhatam, paccayehi samāgama na katanti attho. Tam asaṅkhatam nibbānam kilesakālussiyābhāvena **acalaṃ** katasambhārānam patiṭṭhaṭṭhena **padaṃ gavesanto** pariyesanto **sabbe titthiye** sakale titthakare diṭṭhuppādaḥ puggale **vicinaṃ** upaparikkhanto **esāhaṃ** eso ahaṃ **bhave** kāmabhavādike bhave **saṃsariṃ** paribbhaminti sambandho.

267-8. Attano adhippāyaṃ pakāsento **yathāpi byādhito** posoti-ādimāha. Tattha **byādhitoti** byādhinā pīlito **poso** puriso osadham pariyeseyya yathā, tathā ahaṃ asaṅkhatam amataṃ padaṃ nibbānam gavesanto **abbokiṇṇam**² avicchinnam niranataram **pañcasatam** jātipañcasatesu attabhāvesu isipabbajjam pabbajinti sambandho.

271. **Kutitthe sañcarim** ahanti lāmake titthe gamanamagge ahaṃ sañcarim.

272. **Sāratthiko** **poso** sārāgavesī puriso. **Kadaliṃ chetvāna phālayeti** kadalikkhandaṃ chetvā dvedhā phāleyya. **Na tattha sāram vindeyyāti** phāletvā ca pana tattha kadalikkhandaṃ sāram na vindeyya na labheyya, so puriso sarena **rittako** tucchoti sambandho.

273. Yathā kadalikkhandaṃ sarena **ritto** tuccho, **tatheva** tathā eva loke **titthiyā** nānādiṭṭhigatikā bahujanā asaṅkhatena nibbānena **rittā** tucchāti sambandho. **Seti** nipātamattam.

274. **Pacchimabhava** pariyosānajātiyaṃ **brahmabandhu** brāhmaṇakule jāto ahaṃ ahosinti attho. **Mahābhogaṃ chaḍḍetvānāti** mahantam

1. Kiriyaṃ (Sī)

2. Abbochinnaṃ (Sī)

bhogakkhandham kheḷapiṇḍam iva chaḍḍetvā **anagāriyam**
kasivāṇijjādikammavirahitam tāpasapabbajjam **pabbajim** paṭipajjinti attho.

Paṭhamabhāṇavāraṇṇanā samattā.

275-7. **Ajjhāyako -pa- munim mone samāhanti** monam vuccati
ñāṇam, tena monena samannāgato muni, tasmim mone sammā āhitam
ṭhapitam samāhitam cittanti attho. Āgusaṅkhātam pāpam na karotīti nāgo,
Assajitthero, tam mahānāgam suṭṭhu phullam vikasiṭapadumam yathā
virocamānanti attho.

278-281. **Disvā me -pa- pucchitum amataṃ padanti** uttānatthameva.

282. **Vīthintareti vīthi-antare anuppattam** sampattam upagataṃ tam
theram **upagantvāna** samīpam gantvā aham pucchinti sambandho.

284. **Kīdisam te mahāvīrāti** sakaladhitipurisa sāsane arahantānamantare
paṭhamam dhammacakkapavattane arahattappatta mahāvīra, anujāta
parivārabahulatāya **mahāsaya te** tava Buddhassa kīdisam **sāsanam**
dhammam dhammadesanāsāṅkhātam sāsananti sambandho. **Bho**
bhadramukha **me** mayham **sādhū** bhaddakam sāsanam **kathayassu** kathehīti
attho.

285. Tato kathitākāram dassento **so me puṭṭhoti**-ādimāha. Tattha **soti**
Assajitthero, **me** mayā **puṭṭho** “sāsanam kīdisan”ti kathito sabbam katham
kathesi. Sabbam sāsanam atthagambhīratāya **gambhīram**
desanādharmapaṭivedhagambhīratāya **gambhīram**
paramatthasaccavibhāvitādivasena **nipuṇam padam** nibbānam taṇhāsallassa
hantāram vināsakaram sabbassa saṃsāradukkhassa **apanudanam**
khepanakaram dhammanti sambandho.

286. Tena kathitākāram dassento **ye dhammāti**-ādimāha. **Hetuppabhavā**
hetuto kāraṇato uppannā jātā bhūtā sañjātā nibbattā abhinibbattā **ye dhammā**
ye sappaccayā sabhāvadhammā¹ santi saṃvijjanti

1. Sappaccayā saṅkhāraddhammā (Sī, I)

upalabhanṭīti sambandho. **Tesaṃ** dhammānaṃ **hetuṃ** kāraṇaṃ Tathāgato **āha** kathesi. **Tesaṃca yo nirodhoti** tesaṃ hetudhammānaṃ yo nirodho nirujjhanasabhāvo, **evaṃvādī mahāsamaṇoti** sīlasamādhipaṇṇādiguṇaparivāramahantatāya samitapāpattā viddhaṃsitapāpattā ca mahāsamaṇo Bhagavā evaṃvādī hetuvūpasamanādivadanasīlo kathetāti attho.

287. Tato vuttadhammaṃ sutvā attanā paccakkhakatappakāraṃ dassento **sohanti**-ādimāha. Taṃ uttānameva.

289. **Eseva dhammo yadi tāvadevāti** sacepi ito uttarim natthi, ettakameva idaṃ sotāpattiphalaṃ pattabbaṃ. Tathā eso eva dhammoti attho. **Paccabyatha** paṭividdhatha tumhe asokaṃ **padaṃ** nibbānaṃ. Amhehi nāma idaṃ padaṃ bahukehi kappanahutehi adiṭṭhameva abbatṭitaṃ.

290. **Yvāhaṃ dhammaṃ gavesantoti** yo ahaṃ dhammaṃ santipadaṃ gavesanto pariyesanto **kutitthe** kucchitatitthe ninditabbatitthe **saṅcarim** paribbhaminti attho. **So me attho anuppattoti** so pariyesitabbo attho mayā anuppatto sampatto, idāni pana **me** mayhaṃ **nappamajjitum** appamādena bhavitum kālōti attho.

291. Ahaṃ Assajinā therena **tosito** katasomanasso **acalaṃ** niccalaṃ nibbānapadaṃ **patvāna** pāpuṇitvā **sahāyakaṃ** Kolitamāṇavaṃ **gavesanto** pariyesanto assamapadaṃ agamāsinti attho.

292. **Dūratova mamaṃ disvāti** assamapadato dūratova āgacchantam mamaṃ disvā susikkhito **me** mama sahāyo ṭhānanisajjādi-iriyāpathehi **sampanno** samaṅgībhūto **idaṃ** upari vuccamānavacanaṃ **abravi** kathesīti attho.

293. Bho sahāya **pasannamukhanettosi** pasanhehi sobhanehi daddallamānehi mukhanettehi samannāgato asi. Munibhāvo iva te **dissati** paṇṇāyati. Itthambhūto tvam **amatādhigato** amataṃ nibbānaṃ adhigato asi, **kacci accutaṃ** nibbānapadaṃ adhigato adhigacchīti pucchāmīti attho.

294. **Subhānurūpo āyāsīti** subhassa pasannavaṇṇassa anurūpo hutvā āyāsī āgacchasi. **Āneñjakārīto viyāti** tomarādīhi kārīto āneñjo hatthī viya **dantova** tīhi māsehi susikkhito iva bāhitapāpattā **brāhmaṇa dantadamatho** sikkhitasikkho nibbānapade upasanto asīti pucchi.

295. Tena puṭṭho **amataṃ mayāti**-ādimāha. Taṃ uttānatthameva.

299. **Apariyositasāṅkappoti** “anāgate ekassa Buddhassa aggasāvako bhaveyyan”ti patthitapattthanāya koṭiṃ appattasāṅkappoti attho. **Kutitthe** agantabbamagge **ahaṃ sañcarim** paribbhamim. Bhante Gotama Lokajeṭṭha tava dassanaṃ **āgama** patvā **mama saṅkappo** mayhaṃ patthanā **pūrito** arahattamaggādhigamena sāvakapāramiññāṇassa pāpuṇanena paripuṇṇoti adhippāyo.

300. **Pathaviyaṃ patiṭṭhāyāti** pathaviyaṃ nibbattā **samaye** hemantakāle **pupphanti** vikasanti, **dibbagandhā** sugandhā suṭṭhu **pavanti** pavāyanti, **sabbapāṇinaṃ** sabbe devamanusse **tosenti** somanassayutte karonti yathā.

301. **Tathevāhaṃ mahāvīrāti** mahāvīriyavanta Sakyakulapasuta mahāparivāra **te** tava sāsane **patiṭṭhāya** ahaṃ patiṭṭhahitvā **pupphitum** arahattamaggañāṇena vikasitum **samayaṃ** kālaṃ **esāmi** gavesāmi tathevāti sambandho.

302. **Vimuttipupphanti** sabbakilesehi vimuccanato vimocanato vā vimutti arahattaphalavimuttisaṅkhātāṃ pupphaṃ **esanto** gavesanto, tañca kho **bhavasamsāramocanaṃ** kāmabhavādibhavesu saṃsaraṇaṃ gamanaṃ bhavasamsāraṃ, tato mocanaṃ bhavasamsāramocanaṃ. **Vimuttipupphalābhenāti** vimuccanaṃ vimuccanti vā katasambhārā etāyāti vimutti, aggaphalaṃ. Pupphanti vikasanti veneyyā etenāti pupphaṃ. Vimutti eva pupphaṃ vimuttipupphaṃ. Labhanaṃ lābho, vimuttipupphassa lābho vimuttipupphalābho. Tena vimuttipupphalābhena adhigamanena **sabbapāṇinaṃ** sabbasatte **tosemi** somanassaṃ pāpemīti attho.

303. “**Yāvatā Buddhakhetṭamhī**”ti-ādīsu **cakkhuma** pañcahi cakkhūhi cakkhumanta yattake ṭhāne Ratanasuttādīnaṃ parittānaṃ āṇā ānubhāvo pavattati, tattake sataṣaṣṣakoṭīcakkavāḷasaṅkhāte Buddhakhetṭe **ṭhapetvāna Mahāmuniṃ** Sammāsambuddhaṃ vajjetvā avasesesu sattesu añño koci **tava puttassa** tuyhaṃ puttena mayā **paññāya sadiso** samo natthīti sambandho. Sesam uttānameva.

308. **Paṭipannā**ti catumaggasamaṅgino ca **phalaṭṭhā** arahattaphale ṭhitā ca **sekhā phalasamaṅgino** heṭṭhimehi tīhi phalehi samannāgatā ca ete aṭṭha ariyabhikkhū **uttamattham** nibbānaṃ **āsīsakā** gavesakā **taṃ** paññavantam **parivārenti sadā** sabbakālaṃ sevanti bhajanti payirupāsantīti attho.

310. Kāyavedanācittadhammānupassanāsāṅkhātānaṃ catunnaṃ satipaṭṭhānānaṃ **kusalā** chekā satisambojjhaṅgādīnaṃ sattannaṃ sambojjhaṅgānaṃ **bhāvanāya** vaḍḍhanāya **ratā** allīnā.

310. Kāyavedanācittadhammānupassanāsāṅkhātānaṃ catunnaṃ satipaṭṭhānānaṃ **kusalā** chekā satisambojjhaṅgādīnaṃ sattannaṃ sambojjhaṅgānaṃ **bhāvanāya** vaḍḍhanāya **ratā** allīnā.

314. **Uḷurājāva** tāraḱarājā iva ca sobhasi.

315. Rukkhapabbataratanasattādayo dhāretīti dharaṇī, dharaṇiyaṃ ruhā sañjātā vaḍḍhitā cāti **dharaṇīruhā** rukkhā. Pathaviyaṃ patiṭṭhāya **ruhanti** vaḍḍhanti vuddhiṃ virūḷhiṃ āpajjanti. **Vepullataṃ** vipulabhāvaṃ paripūrabhāvaṃ **pāpuṇanti, te** rukkhā kamena **phalaṃ** dassayanti phaladhārino honti.

317-9. Punapi Bhagavantameva thomento **sindhu sarassatī**ti-ādimāha. Tattha Sindhuvādī¹ nāma Gaṅgā ca Sarassatī nāma Gaṅgā ca Nandiyagaṅgā ca Candabhāgāgaṅgā ca Gaṅgā nāma Gaṅgā ca Yamunā nāma Gaṅgā ca Sarabhū nāma Gaṅgā ca Mahī nāma Gaṅgā ca. **Sandamānānaṃ** gacchantīnaṃ **etāsaṃ** Gaṅgānaṃ **sāgarova** samuddo eva **sampaṭicchati** paṭiggaṇhāti dhāreti. Tadā etā sabbagaṅgā **purimaṃ nāmaṃ** Sindhuvādigaṅgātyādikaṃ purimaṃ nāmapaññattivohāraṃ **jahanti** chaḍḍenti **sāgaroteva** sāgaro iti eva **ñāyati** pākaṭā bhavati yathā. **Tatheva** tathā eva

1. Sindhuvāraṃ (Sī)

ime catubbanṇā khattiyabrāhmaṇavessasuddasaṅkhātā cattāro kulā **tavantike** tava antike samīpe **pabbajitvā** pattakāsāyacīvaradhārino paricarantā **purimaṃ nāmaṃ** khattiyādināmadheyyaṃ paññattivohāraṃ **jahanti** cajanti, **Buddhaputtāti** Buddhassa orasāti **ñāyare** pākaṭā bhavēyyuṃ.

320-4. **Cando** candamaṇḍalo abbhā mahikā rajo dhumo rāhūti pañcahi upakkilesehi virahitattā **vimalo** vigatamalo nimmalo **ākāsadhātuyā** ākāsagabbhe **gacchaṃ** gacchanto **sabbe** tārakasamūhe ābhāya maddamāno loke **atirocati** daddallati yathā. **Tatheva** tathā eva tvaṃ -pa-.

325-7. **Udake jātā** udake saṃvaḍḍhā kumudā mandālakā ca **bahū** saṅkhābhikkantā **toyena** udakena kaddamakalalena ca **upalimpanti** allīyanti yathā, tatheva **bahukā sattā** aparimāṇā sattā loke **jātā** saṃvaḍḍhā rāgena ca dosena ca **aṭṭitā** bandhitā **virūhare** viruhanti. Kaddame kumudaṃ yathā viruhati sañjāyati. **Kesarīti** padumaṃ.

329-30. **Rammakemāseti** kattikamāse “komudiyā cātumāsiniyā”ti vuttattā. **Vārijā** padumapupphādayo **bahū** pupphā **pupphanti** vikasanti, **taṃ māsam** taṃ kattikamāsaṃ nātivattanti vārijāti sambandho. **Samayo pupphanāya** soti so kattikamāso pupphanāya vikasanāya samayo kāloti attho. Yathā pupphanti tatheva tvaṃ Sakyaputta **pupphito** vikasito asi. **Pupphito te vimuttiyāti** te tuyhaṃ sissā katasambhārā bhikkhū vimuttiyā arahattaphalañāṇena pupphito vikasito. Yathā vārijaṃ padumaṃ pupphanasamayaṃ nātikkamati, tathā te sāsanaṃ ovādānusāsaniṃ **nātivattanti** nātikkamantīti attho.

333-4. **Yathāpi selo himavāti** himavā nāma selamayapabbato. **Sabbapāṇinaṃ** sabbesaṃ byādhitānaṃ sattānaṃ **osadho** osadhavanto sabbanāgānaṃ sabba-asurānaṃ sabbadevānaṃca **ālayo** agārabhūto yathā, tatheva tvaṃ mahāvīra sabbapāṇinaṃ jarābyādhimaraṇādīhi pamocanato osadho viya. Yathā so himavā nāgādīnaṃ ālayo,

tathā tevijjāya ca chaḷabhiññāya ca iddhiyā ca **pāramim** pariyosānaṃ **gatā** pattā tuvaṃ nissāya vasantīti sambandho. Heṭṭhā vā upari vā upamā-upameyyavasena gāthānaṃ sambandhanayā suviññeyyāva.

342. **Āsayānusayaṃ** ñatvāti ettha āsayoti ajjhāsayo cariyā, anusayoti thāmagatakilesa. “Ayaṃ rāgacarito ayaṃ dosacarito ayaṃ mohacarito”ti-ādinā āsayāṇca anusayaṃ kilesapavattiṇca jānitvāti attho. **Indriyānaṃ balābalanti** saddhindriyādināṃ pañcannaṃ indriyānaṃ tikkhindriyo mudindriyo svākāro dvākāro suviññāpayo duviññāpayoti evaṃ balābalaṃ jānitvā. **Bhabbābhabbe viditvānāti** “mayā desitaṃ dhammaṃ paṭivijjhituṃ ayaṃ puggalo bhabbo samattho ayaṃ puggalo abhabbo”ti viditvā paccakkhaṃ katvā bhante sabbaññu tvaṃ cātuddīpikamahāmegho viya dhammadesanāsīhanādena abhītanādena **gajjasi** sakalaṃ cakkavāḷaṃ ekaninnādaṃ karosi.

343-4. **Cakkavāḷapariyantāti** samantā cakkavāḷagabbhaṃ pūretvā parisā nisinnā bhaveyya. Te evaṃ nisinnā **nānādiṭṭhī** anekadassanagāhino vivadamānā dvelhakajātā vivadanti, taṃ tesaṃ **vimaticchedanāya** dubuddhichindanattāya **sabbesaṃ** sattānaṃ **cittamaññāya** cittācāraṃ ñatvā **opammakusalo** upamā-upameyyesu dakkho tvaṃ Muni **ekaṃ pañhaṃ kathentova** ekeneva pañhakathanena sakalacakkavāḷagabbhe nisinnānaṃ pāṇīnaṃ **vimatiṃ** saṃsayaṃ **chindasi** nikkaṅkhaṃ karotīti attho.

345. **Upadisasadisehevā**¹ti ettha udakassa upari dissanti pākaṭā hontīti upadisā, sevālā. Upadisehi sadisā upadisasadisā, manussā. Yathā hi upadisā sevālā udakaṃ adissamānaṃ katvā tassupari pattharitvā ṭhitā honti, tathā **vasudhā** pathavī tehi upadisasadisehi eva manussehi nirantaraṃ pattharitvā ṭhitehi pūritā bhaveyya. Te sabbeva pathaviṃ pūretvā ṭhitā manussā **pañjalikā** sirasi añjaliṃ paggaḥitā **kittayurū** **Lokanāyakaṃ** Lokanāyakassa Buddhassa guṇaṃ katheyyurū.

1. Upatissasadiseheva (Pāḷiyam)

346. **Te** sabbe devamanussā **kappaṃ vā** sakalaṃ kappaṃ **kittayantā** guṇaṃ kathentāpi **nānāvaṇṇehi** nānappakārehi guṇehi kittayum. Tathāpi te sabbe **parimetum** guṇapamāṇaṃ kathetum **na pappeyyum** na sampāpuṇeyyum na sakkuṇeyyum. **Appameyyo Tathāgato** Sammāsambuddho aparimeyyo guṇātireko. Etena guṇamahantataṃ dīpeti.

347. **Sakena thāmena** attano balena heṭṭhā upamā-upameyyavasena **Jino** jītakilesa Buddhō **mayā kittito** thomito yathā ahosi, evameva sabbe devamanussā kappakoṭīpi¹ kappakoṭisatepi **kittentā pakittayum** katheyyunti attho.

348. Punapi guṇānaṃ appamāṇataṃ dīpetum **sace hi koci devo vāti-** ādimāha. **Pūritaṃ parikaḍḍheyyāti** mahāsamudde pūrita-udakaṃ samantato ākaḍḍheyya. **So** puggalo **vighātaṃ** dukkhameva **labheyya** pāpuṇeyyāti attho.

350. **Vattemi Jinasāsananti** Jinena bhāsitaṃ sakalaṃ piṭakattayaṃ vattemi pavattemi rakkhāmīti attho. **Dhammasenāpatīti** dhammena paññāya Bhagavato catuparisasaṅkhātāya parisāya pati padhānoti Dhammasenāpati. **Sakyaputtassa** Bhagavato sāsane **ajja** imasmiṃ vattamānakāle cakkavattirañño jeṭṭhaputto viya sakalaṃ Buddhasāsaṇaṃ pālemīti attho.

352-3. Attano saṃsāraparibbhamāṃ dassento **yo koci manujo bhāranti-** ādimāha. Yo koci **manujo** mānuso **bhāraṃ** sīsabhāraṃ **matthake** sīse ṭhapetvā **dhāreyya** vaheyya, **sadā** sabbakālaṃ so manujo tena **bhārena dukkhito** pīlito abhibhūto **assa** bhaveyya. Bhāro bharitabhāro bharito atīva bhārīto. **Tathā** tena pakārena ahaṃ rāgaggidosaggimohaggisaṅkhātehi tīhi aggīhi ḍayhamāno **giriṃ uddharito yathā** Mahāmerupabbataṃ uddharitvā ukkhipitvā sīse ṭhapito **bhavabhārena** bhavasasaṃsāruppattibhārena **bharito** dukkhito bhavesu **saṃsariṃ** paribbhaminti sambandho.

1. Kappakoṭim (Sī)

354. **Oropito ca me bhāro**ti idāni pabbajitakālate paṭṭhāya so bhavabhāro mayā oropito nikkhitto. **Bhavā ugghāṭitā mayā**ti sabbe nava bhavā mayā viddhamsitā. **Sakyaputtassa** Bhagavato sāsane yaṃ **karaṇīyaṃ** kattabbaṃ maggapaṭipāṭiyā kilesaviddhamsanakammaṃ atthi, taṃ sabbam mayā katanti attho.

355. Puna attano visesaṃ dassento **yāvatā Buddhakhettamhī**ti-ādimāha. Tattha **yāvatā** yattake dasasahassacakkavālasaṅkhāte Buddhakhette **Sakyapuṅgavaṃ** Sakyakulajetṭhakaṃ Bhagavantaṃ ṭhapetvā avasesasattesu kocipi paññāya **me** mayā samo natthīti dīpeti. Tenāha “ahaṃ aggomhi paññāya, sadiso me na vijjati”ti.

356. Puna attano ānubhavaṃ pakāsento **samādhimhī**ti-ādimāha. Taṃ suviññeyyameva.

360. **Jhānavimokkhānakhippapaṭilābhī**ti paṭhamajjhānādīnaṃ jhānānaṃ lokato vimuccanato “vimokkhan”ti saṅkhaṃ gatānaṃ aṭṭhannaṃ lokuttaravimokkhānaṃ khippalābhī sīghaṃ pāpuṇāṭīti attho.

362. Evaṃ mahānubhāvassāpi attano sabrahmacārīsu gāravabahuṃānataṃ pakāsento **uddhatavisovā**ti-ādimāha. Tattha **uddhataviso** uppāṭitaghoraviso sappo iva **chinnavisāṇova** chinnitasīṅgo usabho iva ahaṃ idāni **nikkhittamānadappova** chaḍḍitagottamadādimānadappova **gaṇaṃ** saṃghassa santikaṃ **garugāravena** ādarabahuṃānena **upemi** upagacchāmi.

363. idāni attano paññāya mahattataṃ pakāsento **yadirūpinī**ti-ādimāha. Evarūpā me mahatī paññā arūpinī samānā yadi rūpinī bhaveyya, tadā me mama paññā **vasupatīnaṃ** pathavissarānaṃ rājūnaṃ **sameyya** samā bhaveyyāti adhippāyo. Evaṃ attano paññāya mahattabhavaṃ dassetvā tato pubbenivāsānussatiñāṇena pubbe kammaṃ saritvā **Anomadassissā**ti-ādimāha. Tattha Anomadassissa Bhagavato mayā katāya ñāṇathomanāya phalaṃ etaṃ mama paññāmahattanti attho.

364. **Pavattitaṃ dhammacakkanti** ettha cakkasaddo panāyaṃ
 “catucakkayānan”ti-ādīsu vāhane vattati. “Pavattite ca pana Bhagavatā
 dhammacakke”ti-ādīsu¹ desanāyaṃ. “Cakkaṃ vattaya sabbapāṇinan”ti-
 ādīsu² dānamayapuññakiriyāyaṃ. “Cakkaṃ vatteti ahorattan”ti-ādīsu
 iriyāpathe. “Icchāhatassa posassa, cakkam bhamati matthake”ti-ādīsu³
 khuracakke. “Rājā cakkavattī cakkānubhāvena vattanako”ti-ādīsu⁴
 ratanacakke. Idha panāyaṃ desanāyaṃ. **Tādinā** tādiguṇasamannāgatena
Sakyaputtena Gotamasambuddhena **pavattitaṃ** desitaṃ
 piṭakattayasāṅkhātāṃ **dhammacakkaṃ** ahaṃ **sammā** aviparītena **anuvattemi**
 anugantvā vattemi, desemi desanaṃ karomi. **Idaṃ** anuvattanaṃ desitassa
 anugantvā pacchā desanaṃ purimabuddhānaṃ katāya nāṇathomanāya
 phalanti sambandho.

365. Tato sappurisūpanissayayonisomanasikārādipuññaphalaṃ dassento
mā me kadāci pāpicchoti-ādimāha. Tattha **pāpiccho** lāmakāya icchāya
 samannāgato pāpacārī puggalo ca ṭhānanisajjādīsu, vattapaṭivattakaraṇe
kusīto ca jhānasamādhimaggabhāvanādīsu **hīnavīriyo** ca
 ganthadhuravipassanādhuravirahitattā **appassuto** ca ācariyupajjhāyādīsu
 ācāravirahitattā **anācāro** ca puggalo **kadāci** kāle **katthaci** ṭhāne **me** mayā
 saha **sameto** samāgato **mā ahu** mā bhavatūti sambandho.

366. **Bahussutoti** pariyattipaṭivedhavasena duvidho bahussuto ca
 puggalo. **Medhāvīti** medhāya paññāya samannāgato ca. **Sīlesu** **susamāhitoti**
 catupārisuddhisīlamaggasampayuttasīla-aṭṭhaṅguposathasīlādīsu suṭṭhu āhito
 ṭhapitacitto ca. **Cetosamathānuyuttoti** cittassa ekībhāvamanuyutto ca
 puggalo. **Api muddhani tiṭṭhatu** evarūpo puggalo mayhaṃ muddhani sirasi
 api tiṭṭhatūti attho.

367. Attano laddhaphalānisamsaṃ vatvā tatthaññe niyojento **taṃ vo**
vadāmi bhaddanteti-ādimāha. Taṃ suviññeyyameva.

1. Vi 3. 17; Saṃ 3.371 piṭṭhesu.

2. Khu 5. 173 piṭṭhe.

3. Khu 5. 24. 132 piṭṭhesu.

4. Khu 1. 205; Dī 1. 83 piṭṭhesu.

368-9. **Yamahanti** yaṃ Assajittheraṃ ahaṃ **paṭhamam** ādimhi disvā sotāpattimaggaṭṭhābhena sakkāyadiṭṭhādīnaṃ kilesānaṃ pahīnattā **vimalo** malarahito **ahum** ahosi, **so** Assajitthero **me** mayhaṃ **ācariyo** lokuttaradhammasikkhāpako **ahum**. Ahaṃ tassa savaṇāya anusāsanena ajja Dhammasenāpati **ahum**. **Sabbattha** sabbesu guṇesu **pāramim** **patto** pariyosānaṃ **patto** **anāsavo** nikkilesa viharāmi.

370. Attano ācariye sagāravaṃ dassento **yo me ācariyoti**-ādimāha. **Yo** Assaji nāma thero Satthu sāvako **me** mayhaṃ ācariyo **āsi** ahosi, **so** thero **yassam** **disāyam** yasmiṃ disābhāge vasati, ahaṃ taṃ disābhāgaṃ **ussīsamhi** sīsūparibhāge karomīti sambandho.

371. Tato attano ṭhānantarappattabhāvaṃ dassento **mama kammanti**-ādimāha. **Gotamo** Bhagavā **Sakyapuṅgavo** Sakyakulaketu sabbaññutaññāṇena mama pubbe katakammaṃ **saritvāna** ñatvā bhikkhusaṃghamajjhe nisinno **aggaṭṭhāne** aggasāvakaṭṭhāne maṃ ṭhapesīti sambandho.

374. Atthapaṭisambhidā dhammapaṭisambhidā niruttipaṭisambhidā paṭibhānapaṭisambhidāti imā catasso paṭisambhidā ca, tāsāṃ bhedo **paṭisambhidāmagge**¹ vuttoyeva. Catumaggacatuphalavasena vā rūpārūpajhānavasena vā aṭṭha vimokkhā saṃsāravimuccanadhammā ca iddhividhādayo cha abhiññāyo ca **sacchikatā** paccakkhaṃ katā. **Kataṃ Buddhassa sāsananti** Buddhassa anusīṭṭhi ovādasāṅkhātāṃ sāsaṇaṃ kataṃ arahattamaggañāṇena nipphāditanti attho.

Itthaṃ sudanti ettha **itthanti** nidassanatthe nipāto, iminā pakārenāti attho. Tena sakalasāriputtāpadānaṃ nidasseti. **Sudanti** padapūraṇe nipāto. **Āyasmāti** garugāravādhivacanaṃ. **Sāriputtoti** mātu nāmasena katanāmadheyyo thero. **Imā gāthāyoti** imā

1. Khu 9. 85; Abhi 2. 307 piṭṭhesu.

sakalā Sāriputtattherāpadānagāthāyo abhāsi kathesi. Itisaddo parisamāpanatthe nipāto, sakalam Sāriputtāpadānam niṭṭhanti attho.

Sāriputtatthera-apadānavañṇanā samattā.

3-2. Mahāmoggallānatthera-apadānavañṇanā

Anomadassī Bhagavātyādikaṃ āyasmato Moggallānattherassa apadānam. Ayañca thero purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava vivattūpanissayāni puñṇāni upacinanto Anomadassissa bhagavato kāleti-ādi Sāriputtattherassa Dhammasenāpatino vatthumhi vuttameva. Thero hi pabbajitadivasato paṭṭhāya sattame divase Magadharaṭṭhe Kallavālagāmakam upanissāya samaṇadhammam karonto thinamiddhe okkamante Satthārā “Moggallāna mā tuccho tava vāyāmo”¹ti-ādinā¹ samvejito thinamiddham vinodetvā Bhagavatā vuccamānam dhātukammaṭṭhānam suṇanto eva vipassanāpaṭipāṭiyā uparimaggattayam adhigantvā aggaphalakkhaṇe sāvakañāṇassa matthakam pāpuṇi.

375. Evaṃ dutiyasāvaka bhāvaṃ patvā āyasmā Mahāmoggallānatthero attano pubbakammaṃ saritvā somanassavasena pubbacariyam apadānam pakāsento **Anomadassī Bhagavā**ti-ādimāha. Tattha na omarā alāmakam dassanam passanam assāti Anomadassī. Tassa hi dvattiṃsamahāpurisalakkhaṇapaṭimaṇḍitasarīrattā sakalam divasaṃ sakalam māsaṃ sakalam samvaccharaṃ samvaccharasatasahassampi passantānam devamanussānam atittikaram dassananti, Anomaṃ alāmakam nibbānam dassanasīloti vā “Anomadassī”ti laddhanāmo Bhāgyavantatādīhi kāraṇehi Bhagavā. **Lokajetṭho** sakalasattalokassa jetṭho padhāno. Āsabhasadisattā āsato, narānam āsabho **Narāsabho**. So Lokajetṭho Narāsabho Anomadassī Bhagavā **devasaṃghapurakkhato** devasaṃmūhehi parivārīto. Himavantamhi vihāsīti sambandho.

1. Am 2. 461 Capalāyamānasutte.

376. Yadā dutiyasāvakaabhāvāya dutiyavāre patthanam akāsi, tadā nāmena Varuṇo nāma aham nāgarājā hutvā nibbatto ahosinti attho. Tena vuttam “Varuṇo nāma nāmena, nāgarājā aham tadā”ti. **Kāmarūpī** yadicchitakāmanimmānasilo. **Vikubbāmī**ti vividham iddhivikubbanam karomi. **Mahodadhinivāsahanti** mañjērīkā nāgā, bhūmigatā nāgā, pabbataṭṭhā nāgā, gaṅgāvaheyyā nāgā, sāmuddikā nāgāti imesam nāgānam antare sāmuddikanāgo aham mahodadhimhi samudde nivāsim, vāsam kappesinti attho.

377. **Saṅgaṇiyam gaṇam hitvā**ti niccaparivārabhūtam sakaparivāram nāgasamūham hitvā vinā hutvā. **Tūriyam paṭṭhapesahanti** aham tūriyam paṭṭhapesim, vajjāpesinti attho. **Sambuddham parivāretvā**ti Anomadassisambuddham samantato sevamānā **accharā** nāgamāṇavikā **vādesum** dibbavādehi gītā vākyādīhi vādesum laddhānurūpato vajjesum tadāti attho.

378. **Vajjamānesu tūresūti** manussanāgatūriyesu pañcaṅgikesu vajjamānesu. **Devā tūrāni vajjayunti** Cātumahārājikā devā dibbatūriyāni vajjiṃsu vādesunti attho. **Ubhinnaṃ saddam sutvānāti** ubhinnaṃ devamanussānam bherisaddam sutvā. Tilokagarusamānopi Buddho **sampabujjhatha** jānāti suṇāti attho.

379. **Nimantetvāna Sambuddhanti** sasāvakaśaṃgham Sambuddham svātanāya nimantetvā parivāretvā. **Sakabhavananti** attano nāgabhavanam upāgamim. Gantvā ca **āsanaṃ paññāpetvānāti** rattiṭṭhānadivāṭṭhānakuṭīmaṇḍapasayanānisīdanāṭṭhānāni paññāpetvā sajjetvāti attho. **Kālamārocayim aham**ti evam katapubbavidhāno aham “kālo bhante niṭṭhitam bhattan”ti kālam ārocayim viññāpesim.

380. **Khīṇāsavasahassehīti** tadā so Bhagavā arahantasahashehi parivuto Lokanāyako sabbā disā obhāsento me bhavanam **upāgami** sampattoti attho.

381. Attano Bhavanam pavittṭham bhagavantam bhojanākāram¹
dassento **upavittṭham mahāvīranti**-ādimāha. Tam suviññeyyameva.

386. **Okkākakulasambhavoti** Okkākarañño paramparāgatarājakule
uppanno sakalajambudīpe pākāṭarājakule uppanno vā **gottena** gottavasena
Gotamo nāma Satthā manussaloke bhavissati.

388. **So pacchā pabbajitvānāti** so nāgarājā pacchā pacchimabhawe
kusalamūlena puññasambhārena **codito** uyyojito sāsane pabbajitvā
Gotamassa Bhagavato dutiyo aggasāvako hessatīti byākaraṇamakāsi.

389. **Āraddhavīriyoti** ṭhānanisajjādīsu iriyāpathesu vīriyavā. **Pahitattoti**
nibbāne pesitacitto. **Iddhiyā pāramim gatoti** “etadaggaṃ bhikkhave mama
sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ iddhimantānaṃ yadidaṃ Mahāmoggallāno”ti
adhiṭṭhāniddhivikubbaniddhikammavipākajiddhi-ādīsu pāramim
pariyosānaṃ gato patto. **Sabbāsaveti ā** samantato savanato pavattanato
“āsava”ti laddhanāme kāmabhavaditṭhi-avijjādhamme sabbe **pariññāya**
samantato aññāya jānitvā pajahitvā **anāsavo** nikkilesa. **Nibbāyissatīti**
kilesakhandhaparinibbānena nibbāyissatīti sambandho.

390. Evaṃ thero attano puññavasena laddhabyākaraṇaṃ vatvā puna
pāpacariyaṃ pakāsento **pāpamittopanissāyāti**-ādimāha. Tattha **pāpamitte**
pāpake lāmake mitte **upanissāya** nissaye katvā tehi saṃsaggo hutvāti attho.

Tatrāyamanupubbī kathā—ekasmim samaye titthiyā sannipatitvā
mantesuṃ “jānāthāvuso kena kāraṇena samaṇassa Gotamassa lābhasakkāro
mahā hutvā nibbatto”ti. Na jānāma, tumhe pana na jānāthāti. Āma jānāma—
Moggallānaṃ nāma ekaṃ bhikkhuṃ nissāya

1. Bhojāpanākāram (Sī, I)

2. Am 1. 23 piṭṭhe.

uppanno. So hi devalokaṃ gantvā devatāhi katakammaṃ pucchitvā āgantvā manussānaṃ kathesi “idaṃ nāma katvā evarūpaṃ sampattiṃ labhanti”ti. Niraye nibbattānampi kammaṃ pucchitvā āgantvā manussānaṃ kathesi “idaṃ nāma katvā evarūpaṃ dukkhaṃ anubhavanti”ti. Manussā tassa kathaṃ sutvā mahantaṃ lābhasakkāraṃ abhiharanti. Sace taṃ māretuṃ sakkhissāma, so lābhasakkāro amhākaṃ nibbattissati, attheso upāyoti sabbe ekacchandā hutvā “yaṃkiñci katvā taṃ māressāmā”ti attano upaṭṭhāke samādapetvā kahāpaṇasahassaṃ labhitvā purisaghātake core pakkosāpetvā “Mahāmogallānatthero nāma samaṇassa Gotamassa sāvako Kāḷasilāyaṃ vasati, tumhe tattha gantvā taṃ mārethā”ti tesaṃ taṃ sahassaṃ adamsu. Corā dhanalābhena¹ sampaṭicchitvā “theraṃ māressāmā”ti gantvā tassa vasanaṭṭhānaṃ parivāresuṃ. Thero tehi parikkhittabhāvaṃ ñatvā kuñchikacchiddena nikkhamitvā pakkāmi. Corā taṃ divasaṃ therāṃ adisvā punekadivasaṃ tassa vasanaṭṭhānaṃ parikkhipiṃsu. Thero ñatvā kaṇṇikāmaṇḍalaṃ bhinditvā ākāsaṃ pakkhandi. Evaṃ te paṭhamamāsepi majjhimamāsepi therāṃ gahetuṃ nāsakkhiṃsu. Pacchimamāse pana sampatte thero attanā katakamassa ākaḍḍhanabhāvaṃ ñatvā na apagacchi. Corā taṃ paharantā taṇḍulakamattāni aṭṭhīni karontā bhindiṃsu. Atha naṃ “mato”ti saññāya ekasmiṃ gumbapiṭṭhe khipitvā pakkamiṃsu.

Thero “Satthāraṃ passitvā vanditvāva “parinibbāyissāmi”ti attabhāvaṃ jhānaveṭhanena veṭhetvā ākāseṇa Satthu santikaṃ gantvā Satthāraṃ vanditvā “bhante parinibbāyissāmi”ti āha. “Parinibbāyissasi Moggallānā”ti. Āma bhanteti. Kattha gantvā parinibbāyissasīti. Kāḷasilāpadesaṃ bhanteti. Tena hi Moggallāna mayhaṃ dhammaṃ kathetvā yāhi. Tādisassa hi me sāvakassa na dāni dassanaṃ atthīti. So “evaṃ karissāmi bhante”ti Satthāraṃ vanditvā ākāsaṃ uppatitvā Sāriputtatthero viya parinibbānadivase nānappakārā iddhiyo katvā dhammaṃ kathetvā Satthāraṃ vanditvā Kāḷasilāpadesaṃ gantvā parinibbāyi. “Theraṃ kira corā māresuṃ”ti ayaṃ kathā sakalajambudīpe patthari.

1. Dhanalobhena (Sī, I)

Rājā Ajātasattu core pariyesanatthāya carapurise payojesi. Tesu coresu surāpāṇe suraṃ pivantesu¹ maddesu eko ekassa piṭṭhiṃ paharitvā pātesi. So taṃ santajjento “ambho dubbinīta tvaṃ kasmā me piṭṭhiṃ paharitvā pātesi, kiṃ pana are duṭṭhacora² tayā Mahāmoggallānatthero paṭhamāṃ pahato”ti āha. Kiṃ pana tvaṃ mayā paṭhamāṃ pahatabhāvaṃ na jānāsīti. Evaṃ etesaṃ “mayā pahato, mayā pahato”ti vadantānaṃ sutvā te carapurisā sabbe te core gahetvā rañño ārocesuṃ. Rājā te core pakkosāpetvā pucchi “tumhehi therō mārito”ti. Āma devāti. Kehi tumhe uyyojitāti. Naggasamaṇehi devāti. Rājā pañcasate naggasamaṇe gāhāpetvā pañcasatehi corehi saddhiṃ rājaṅgaṇe nābhipamaṇesu āvāsesu nikhaṇāpetvā palālehi paṭicchādetvā aggiṃ dāpesi. Atha nesaṃ jhāmabhāvaṃ jānitvā ayanaṅgalehi kasāpetvā sabbe khaṇḍākhaṇḍaṃ kārāpesi. Tadā bhikkhū dhammasabhāyaṃ kathaṃ samuṭṭhāpesuṃ “Mahāmoggallānatthero attano ananurūpamaraṇaṃ patto”ti. Satthā āgantvā “kāya nuttha bhikkhave etarahi kathāya sannisinnā”ti pucchitvā “imāya nāma bhante”ti vutte “Moggallānassa bhikkhave imasseva attabhāvassa ananurūpaṃ maraṇaṃ, pubbe pana tena katakammassa anurūpamevā”ti vatvā “kiṃ panassa bhante pubbakammaṃ”ti puṭṭho taṃ vitthāretvā kathesi.

Atīte bhikkhave Bārāṇasīyaṃ eko kulaputto sayameva koṭṭanapacanādīni karonto mātāpitāro paṭijaggi. Athassa mātāpitāro “tāta tvaṃ ekakova gehe ca araṇṇe ca kammaṃ karonto kilamasi, ekaṃ te kumārikaṃ ānessāmā”ti vatvā “ammatātā yāva tumhe jīvatha, tāva vo sahatthā upaṭṭhahissāmī”ti tena paṭikkhittāpi punappunaṃ yācitvā kumārikaṃ ānesuṃ. Sā katipāhameva te upaṭṭhahitvā pacchā tesāṃ dassanamapi anicchantī “na sakkā tava mātāpitūhi saddhiṃ ekaṭṭhāne vasitun”ti ujjhāyitvā tasmim attano kathaṃ aggaṇhante tassa bahigatakāle makacivākakhaṇḍāni ca yāgupheṇake ca gahetvā tattha tattha ākiritvā tenāgantvā “kiṃ idan”ti puṭṭhā

1. Surāpaṇe suraṃ pivitvā (Ka)

2. Duṭṭhatara (Sī)

“imesaṃ mahallaka-andhānaṃ etaṃ kammaṃ, sabbaṃ gehaṃ kiliṭṭhā karontā vicaranti, na sakkā etehi saddhiṃ ekaṭṭhāne vasitun”ti evaṃ tāya punappunaṃ kathiyamānāya evarūpopi pūritapāramī satto mātāpitūhi saddhiṃ bhijji, so “hotu, jānissāmi nesaṃ kattabbakamman”ti te bhojetvā “ammatātā asukaṭṭhāne nāma tumhākaṃ ñātakā āgamaṇaṃ paccāsīanti, tattha gamissāmā”ti te yānakaṃ āropetvā ādāya gacchanto aṭavimajjhaṃ pattakāle “tāta rasmiyo gaṇhatha, goṇā daṇḍasaññāya gamissanti, imasmiṃ ṭhāne corā vasanti, ahaṃ otaritvā carāmi”ti pitu hatthe rasmiyo datvā otaritvā gacchanto saddaṃ parivattetvā corānaṃ uṭṭhisaddamakāsi. Mātāpitāro saddaṃ sutvā “corā uṭṭhitā”ti saññāya “tāta corā uṭṭhitā, mahallakā mayā, tvaṃ attānameva rakkhāhi”ti āhaṃsu. So mātāpitāro viravantepi corasaddaṃ karonto koṭṭetvā māretvā aṭaviyaṃ khipitvā paccāgami.

Satthā idaṃ tassa pubbakammaṃ kathetvā “bhikkhave Moggallāno ettakaṃ kammaṃ katvā anekavassasatasahassāni niraye paccitvā tāva pakkāvasesena attabhāvasate evameva koṭṭetvā saṃcuṇṇo maraṇaṃ patto, evaṃ Moggallānena attano kammānurūpameva maraṇaṃ laddhaṃ. Pañcahi corasatehi saddhiṃ pañcatitthiyasatānīpi mama puttaṃ appaduṭṭhaṃ dussetvā anurūpameva maraṇaṃ labhiṃsu. Appaduṭṭhesu hi padussanto dasahi kāraṇehi anayabyasanaṃ pāpuṇātiyevā”ti anusandhiṃ ghaṭetvā dhammaṃ desento imā gāthā abhāsi—

“Yo daṇḍena adaṇḍesu, appaduṭṭhesu dussati.

Dasannamaññataraṃ ṭhānaṃ, khippameva nigacchati.

Vedanaṃ pharusāṃ jāniṃ, sarīrassa va bhedaṇaṃ.

Garukaṃ vāpi ābādhaṃ, cittakkhepaṃ va pāpuṇe.

Rājato vā upasaggaṃ, abbhakkhānaṃ va dāruṇaṃ.

Parikkhayaṃ va ñātīnaṃ, bhogaṇaṃ va pabhaṅgunaṃ¹.

1. Pabhaṅguraṃ (Sī)

Athavassa agārāṇi, aggi ḍahati pāvako.

Kāyassa bheda duppaṇṇo, nirayaṃ sopapajjati”ti¹.

393. **Pavivekamanuyuttoti** pakārena vivekaṃ ekībhāvaṃ anuyutto yojito yuttappayutto. **Samādhībhāvanāratoti** paṭhamajjhānādhībhāvanāya rato allīno ca. **Sabbāsava** sakalakilese **pariññāya** jānitvā pajahitvā **anāsavo** nikkilesa viharāmīti sambandho.

394. Idāni attano puññasambhāravasena pubbacaritassa phalaṃ dassento **dharanīmpi sugambhīranti**-ādimāha.

Tatrāyamanupubbīkathā—**Buddhena** coditoti Sammāsambuddhena codito uyyojito. **Bhikkhusaṃghassa pekkhatoti** mahato bhikkhusaṃghassa passantassa. **Migāramātupāsādaṃ, pādaṅguṭṭhena kampayīti** Pubbārāme Visākhāya mahā-upāsikāya kāritaṃ sahassatthambhapaṭimaṇḍitaṃ mahāpāsādaṃ attano pādaṅguṭṭhena kampesiṃ. Ekasmiṃ hi samaye Pubbārāme yathāvuttapāsāde Bhagavati viharante sambahulā navakatarā bhikkhū uparipāsāde nisinnā Satthārampi acintetvā tiracchānakathaṃ kathetumāraddhā, taṃ sutvā Bhagavā te saṃvejetvā attano dhammadesanāya bhājanabhūte kātukāmo āyasmantaṃ Mahāmoggallānattheraṃ āmantesi “passasi tvaṃ Moggallāna nave bhikkhū tiracchānakathamanuyutte”ti taṃ sutvā thero Satthu ajjhāsayaṃ ñatvā abhiññāpādakaṃ āpokasiṇārammaṇaṃ catutthajjhānaṃ samāpajjitvā vuṭṭhāya “pāsādassa paṭiṭṭhitokāsaṃ udakaṃ hotū”ti adhiṭṭhāya pāsādamatthake thupikaṃ pādaṅguṭṭhena pahari, pāsādo onamitvā ekena passena aṭṭhāsi. Punapi pahari, aparenapi passena aṭṭhāsi. Te bhikkhū bhītā saṃviggā pāsādassa patanabhayaena tato nikkhamitvā Bhagavato samīpe aṭṭhaṃsu. Satthā tesāṃ ajjhāsayaṃ oloketvā dhammaṃ desesi. Taṃ sutvā tesu keci sotāpattiphale paṭiṭṭhahimsu, keci sakadāgāmiphale, keci anāgāmiphale, keci arahattaphale paṭiṭṭhahimsu. Svāyamattho pāsādakampanasuttena² dīpetabbo.

1. Khu 1. 33 piṭṭhe Dhammapade.

2. Ma 1. 414 piṭṭhe.

Vejayantapāsādanti so Vejayantapāsādo Tāvatisabhavane
 yojanasahassubbedho anekasahassaniyyūhakūṭāgārapaṭimaṇḍito
 devāsurasāṅgāme asure jinitvā Sakke Devānaminde nagaramajjhe ṭhite
 utṭhito vijayantena nibbattattā “Vejayanto”ti laddhanāmo pāsādo, taṃ
 sandhāyāha “Vejayantapāsādan”ti, tampi ayaṃ thero pādaṅguṭṭhena
 kampeti. Ekasmiṃ hi samaye Bhagavantaṃ Pubbārāme viharantaṃ Sakko
 devarājā upasaṅkamitvā taṇhāsaṅkhayavimuttiṃ pucchi. Tassa Bhagavā
 vissajjesi. So taṃ sutvā attamano pamudito abhivādetvā padakkhiṇaṃ katvā
 attano devalokameva gato. Athāyasmā Mahāmoggallāno evaṃ cintesi
 “ayaṃ Sakko Bhagavantaṃ upasaṅkamitvā evarūpaṃ
 gambhīranibbānapaṭisaṃyuttaṃ pañhaṃ pucchi, Bhagavatā ca pañho
 vissajjito, kiṃ nu kho jānitvā gato, udāhu ajānitvā. Yannūnāhaṃ devalokaṃ
 gantvā tamatthaṃ jāneyyaṃ”ti. So tāvadeva Tāvatisabhavanāṃ gantvā
 Sakkaṃ Devānamindaṃ tamatthaṃ pucchi. Sakko dibbasampattiyā pamatto
 hutvā vikkhepaṃ akāsi. Thero tassa saṃvegajananatthaṃ Vejayantapāsādaṃ
 pādaṅguṭṭhena kampesi. Tena vuttaṃ—

“Yo Vejayantapāsādaṃ, pādaṅguṭṭhena kampayi.
 Iddhibalenupatthaddho, saṃvejesi ca devatā”ti¹.

Ayaṃ panattho—Cūḷataṇhāsaṅkhayavimuttisuttena² dīpetabbo.
 Kampitākāro heṭṭhā vuttoyeva. “Sakkaṃ so paripucchatī”ti¹ yathāvuttameva
 therassa taṇhāsaṅkhayavimuttipucchaṃ sandhāya vuttaṃ. Tenāha “apāvuso
 jānāsi³, taṇhakkhayavimuttiyo”ti. Tassa sakko viyākāsi. Idaṃ therena
 pāsādakampane kate saṃviggahadayena pamādaṃ pahāya yoniso manasi
 karitvā pañhassa byākatabhāvaṃ sandhāya vuttaṃ. Satthārā
 desitaniyāmeneva hi so tadā kathesi. Tenāha “pañhaṃ puṭṭho
 yathātathan”ti¹. Tattha **Sakkaṃ so paripucchatī**ti Sakkaṃ Devarājaṃ
 Mahāmoggallānatthero Satthārā desitāya taṇhāsaṅkhayavimuttiyā
 sammadeva gahitabhāvaṃ pucchi. Atītatthe hi idaṃ vattamānavacanaṃ.
Apāvuso jānāsiti³ āvuso api jānāsi, kiṃ jānāsi. **Taṇhakkhayavimuttiyo**ti¹
 taṇhāsaṅkhayavimuttiyo Satthārā tuyhaṃ desitā, tathā

1. Ma 1. 414 piṭṭhe. 2. Ma 1. 318 piṭṭhe. 3. Api vāsava jānāsi, Ma 1. 414 piṭṭhe.

kiṃ jānāsī”ti pucchati. Taṇhakkhayavimuttiyoṭi vā
taṇhāsāṅkhayavimuttisuttassa desanaṃ pucchati.

Brahmānanti Mahābrahmānaṃ. **Sudhammāyābhito sabhanti**¹

Sudhammāya sabhāya. Ayaṃ pana Brahmaloce sudhammā sabhā, na
Tāvatisabhavane. Sudhammāsabhāvirahito devaloko nāma natthi. “Ajjāpi
te āvuso sā diṭṭhi, yā te diṭṭhi pure ahū”ti imaṃ Brahmaloce upagantum
samatto natthi koci samaṇo vā brahmaṇo vā, Satthu idhāgamanato pubbe
yā tuyhaṃ diṭṭhi ahosi, kiṃ ajjāpi idānipi sā diṭṭhi na vigatāti. **Passasi
vītivattantaṃ Brahmaloce pabhassaranti**¹ Brahmaloce vītipatantaṃ
Mahākappinamahākassapādīhi sāvakehi parivāritassa tejodhātum
samāpajjitvā nisinnassa sasāvakassa Bhagavato okāsaṃ passasīti attho.
Ekasmiṃ hi samaye Bhagavā Brahmaloce Sudhammāya sabhāya
sannipatitvā sannisinnassa atthi nu kho koci samaṇo vā brāhmaṇo vā
evaṃmahiddhiko, so idha āgantum sakkuṇeyyā”ti cintentassa brahmuno
cittamaññāya tattha gantvā brahmuno matthake ākāse nisinno tejodhātum
samāpajjitvā obhāsaṃ muñcanto Mahāmoggallānādīnaṃ āgamaṇaṃ cintesi.
Saha cintanena tepi tattha gantvā Satthāraṃ vanditvā Satthu ajjhāsayāṃ
ñatvā tejodhātum samāpajjitvā paccekadisāsu nisīditvā obhāsaṃ
vissajjesuṃ. Sakalabrahmaloko ekobhāso ahosi. Satthā brahmuno
kallacittataṃ ñatvā catusaccapakāsaṇaṃ dhammaṃ desesi.
Desanāpariyosāne anekāni brahmasahassāni maggaphalesu paṭiṭṭhahimsu.
Taṃ sandhāya codento **ajjāpi te āvuso sā diṭṭhī**ti gāthamāha. Ayaṃ panatto
Bakabrahmasuttena² dīpetabbo. Vuttaṃ hetam³—

Ekam samayaṃ Bhagavā Sāvatthiyaṃ viharati Jetavane
Anāthapiṇḍikassa ārāme. Tena kho pana samayena aññatarassa
brahmuno evarūpaṃ pāpakaṃ diṭṭhigataṃ uppannaṃ hoti “natthi
samaṇo vā brāhmaṇo vā yo idha āgaccheyyā”ti. Atha kho Bhagavā
tassa brahmuno cetasa cetoparivitakkamaññāya seyyathāpi nāma balavā
puriso samiñjitaṃ vā bāhaṃ

1. Ma 1. 414 piṭṭhe.

2. Saṃ 1. 144 piṭṭhādīsu.

3. Saṃ 1. 146 piṭṭhādīsu.

pasāreyya, pasāritaṃ vā bāhaṃ samiñjeyya. Evameva Jetavane antarahito tasmim̐ Brahmaloce pāturahosi. Atha kho Bhagavā tassa brahmuno uparivehāsaṃ pallaṅkena nisīdi tejodhātuṃ samāpajjitvā.

Atha kho āyasmato Mahāmoggallānassa etadahosi “kahaṃ nu kho Bhagavā etarahi viharatī”ti. Addasa kho āyasmā Mahāmoggallāno Bhagavantam̐ dibbena cakkhunā visuddhena atikkantamānusakena tassa brahmuno uparivehāsaṃ pallaṅkena nisinnam̐ tejodhātuṃ samāpannam̐, disvāna seyyathāpi nāma balavā puriso samiñjitaṃ vā bāhaṃ pasāreyya, pasāritaṃ vā bāhaṃ samiñjeyya. Evameva Jetavane antarahito tasmim̐ Brahmaloce pāturahosi. Atha kho āyasmā Mahāmoggallāno puratthimam̐ disam̐ nissāya tassa brahmuno uparivehāsaṃ pallaṅkena nisīdi tejodhātuṃ samāpajjitvā nīcataram̐ Bhagavato.

Atha kho āyasmato Mahākassapassa etadahosi “kahaṃ nu kho Bhagavā etarahi viharatī”ti. Addasa kho āyasmā Mahākassapo Bhagavantam̐ dibbena cakkhunā visuddhena atikkantamānusakena tassa brahmuno uparivehāsaṃ pallaṅkena nisinnam̐, tejodhātuṃ samāpannam̐, disvāna seyyathāpi nāma balavā puriso -pa-. Evameva Jetavane antarahito tasmim̐ Brahmaloce pāturahosi. Atha kho āyasmā Mahākassapo dakkhiṇam̐ disam̐ nissāya tassa brahmuno uparivehāsaṃ pallaṅkena nisīdi tejodhātuṃ samāpajjitvā nīcataram̐ Bhagavato.

Atha kho āyasmato Mahākappinassa etadahosi “kahaṃ nu kho Bhagavā etarahi viharatī”ti. Addasa kho āyasmā Mahākappino Bhagavantam̐ dibbena cakkhunā visuddhena atikkantamānusakena tassa brahmuno uparivehāsaṃ pallaṅkena nisinnam̐ tejodhātuṃ samāpannam̐, disvāna seyyathāpi nāma balavā puriso -pa-. Evameva Jetavane antarahito tasmim̐

Brahmaloke pāturahosi. Atha kho āyasmā Mahākappino pacchimaṃ disaṃ nissāya tassa brahmuno uparivehāsaṃ pallaṅkena nisīdi tejodhātuṃ samāpajjitvā nīcataraṃ Bhagavato.

Atha kho āyasmato Anuruddhassa etadahosi “kahaṃ nu kho Bhagavā etarahi viharatī”ti. Addasa kho āyasmā Anuruddho Bhagavantaṃ dibbena cakkhunā visuddhena atikkantaṃanusakena tassa brahmuno uparivehāsaṃ pallaṅkena nisinnaṃ tejodhātuṃ samāpannaṃ, disvāna seyyathāpi nāma balavā puriso -pa-. Evameva Jetavane antarahito tasmim̐ Brahmaloke pāturahosi. Atha kho āyasmā Anuruddho uttaraṃ disaṃ nissāya tassa brahmuno uparivehāsaṃ pallaṅkena nisīdi tejodhātuṃ samāpajjitvā nīcataraṃ Bhagavato.

Atha kho āyasmā Mahāmoggallāno taṃ brahmānaṃ gāthāya ajjhabhāsi—

“Ajjāpi te āvuso sā diṭṭhi, yā te diṭṭhi pure ahu.

Passasi vītivattantaṃ, Brahmaloke pabhassaraṃ”ti.

Na me mārisa sā diṭṭhi, yā me diṭṭhi pure ahu.

Passāmi vītivattantaṃ, Brahmaloke pabhassaraṃ.

Svāhaṃ ajja kathaṃ vajjaṃ, ahaṃ niccomhi sassatoti.

Atha kho Bhagavā taṃ brahmānaṃ saṃvejetvā seyyathāpi nāma balavā puriso -pa-. Evameva tasmim̐ Brahmaloke antarahito Jetavane pāturahosi. Atha kho so brahmā aññataraṃ brahmapārisajjaṃ āmantesi “chi tvaṃ mārisa yenāyasmā Mahāmoggallāno tenupasaṅkama, upasaṅkamitvā āyasmantaṃ Mahāmoggallānaṃ evaṃ vadehi “atthi nu kho mārisa Moggallāna aññepi tassa Bhagavato sāvakā evaṃmahiddhikā evaṃmahānubhāvā seyyathāpi bhavaṃ Moggallāno Kassapo Kappino Anuruddho”ti. “Evaṃ mārisā”ti kho so brahmapārisajjo tassa brahmuno paṭissutvā yenāyasmā Mahāmoggallāno tenupasaṅkami, upasaṅkamitvā āyasmantaṃ

Mahāmoggallānaṃ etadavoca “atthi nu kho mārisa Moggallāna aññepi tassa Bhagavato sāvakā evaṃmahiddhikā evaṃmahānubhāvā seyyathāpi bhavaṃ Moggallāno Kassapo Kappino Anuruddho”ti. Atha kho āyasmā Mahāmoggallāno taṃ brahmapārisajjaṃ gāthāya ajjhabhāsi—

“Tevijjā iddhipattā ca, cetopariyāyakovidā.

Khīṇāsavā arahanto, bahū Buddhassa sāvakā”ti.

Atha kho so brahmapārisajjo āyasmato Mahāmoggallānassa bhāsitaṃ abhinanditvā anumoditvā yena so brahmā tenupasaṅkami, upasaṅkamitvā taṃ brahmānaṃ etadavoca “āyasmā mārisa Mahāmoggallāno evamāha—

‘Tevijjā iddhipattā ca, cetopariyāyakovidā.

Khīṇāsavā arahanto, bahū Buddhassa sāvakā”ti”—

Idamavoca so brahmapārisajjo. Attamano ca so brahmā tassa brahmapārisajjassa bhāsitaṃ abhinandīti¹.

Idaṃ sandhāya vuttaṃ “ayaṃ panattho Bakabrahmasuttena dīpetabbo”ti.

Mahāneruno kūṭanti² kūṭasīsena sakalameva Sinerupabbatarājaṃ vadasi. **Vimokkhena apassayīti**² jhānavimokkhena nissayena abhiññāyena passayīti adhippāyo. **Vananti**² Jambudīpaṃ. So hi vanabāhullatāya “vanan”ti vutto. Tenāha “jambumaṇḍassa issaro”ti. **Pubbavidehānanti**² pubbavidehaṭṭhānaṃca pubbavidehanti attho. **Ye ca bhūmisayā narāti**² bhūmisayā narā nāma aparagoyāna-uttarakurukā ca manussā. Te hi gehābhāvato “bhūmisayā”ti vuttā. Tepi sabbe apassayīti sambandho. Ayaṃ panattho Nandopanandadamanena dīpetabbo³—ekasmim kira samaye Anāthapiṇḍiko gahapati Bhagavato dhammadesanaṃ sutvā “sve bhante pañcahi bhikkhusatehi saddhim mayhaṃ gehe bhikkhaṃ gaṇhathā”ti nimantetvā pakkāmi. Taṃdivasaṃca Bhagavato paccūsasamaye dasasahassilokadhātum olokentassa Nandopanando

1. Saṃ 1. 146 piṭṭhādīsu. 2. Ma 1. 414 piṭṭhe. 3. Visuddhi-Ṭīha 2. 27 piṭṭhādīsu.

nāma nāgarājā ñāṇamukhe āpāthaṃ āgacchi. Bhagavā “ayaṃ nāgarājā mayhaṃ ñāṇamukhe āpāthaṃ āgacchati, kiṃ nu kho bhavissatī”ti āvajjento saraṇagamanassa upanissayaṃ disvā “ayaṃ micchādiṭṭhiko tīsu ratanesu appasanno, ko nu kho imaṃ micchādiṭṭhito vimoceyyā”ti āvajjento Mahāmoggallānattheraṃ addasa. Tato pabhātāya rattiyā sarīrapaṭijagganaṃ katvā āyasmantaṃ Ānandaṃ āmantesi “Ānanda pañcannaṃ bhikkhusatānaṃ ārocehi ‘Tathāgato devacārikaṃ gacchatī’ti”. Taṃdivasaṇa Nandopanandassa āpānabhūmiṃ sajjayimsu. So dibbaratanapallaṅke dibbena setacchattena dhāriyamāno tividhanāṭakehi ceva nāgapariyāya ca parivuto dibbabhājanesu upaṭṭhāpita-annapānaṃ olokayamāno nisinno hoti. Atha kho Bhagavā yathā nāgarājā passati, tathā katvā tassa vimānamatthakeneva pañcahi bhikkhusatehi saddhiṃ Tāvatiṃsadevalokābhimukho pāyāsi.

Tena kho pana samayena Nandopanandassa nāgarājassa evarūpaṃ pāpakaṃ diṭṭhigataṃ uppannaṃ hoti “ime hi nāma muḍḍasamaṇakā amhākaṃ uparibhavanena devānaṃ Tāvatiṃsānaṃ bhavanaṃ pavisantipi nikkhamantipi, na dāni ito paṭṭhāya imesaṃ amhākaṃ matthake pādapaṃsum okirantānaṃ gantuṃdassāmī”ti utṭhāya Sinerupādaṃ gantvā taṃ attabhāvaṃ vijahitvā Sineruṃ sattakkhattuṃ bhogehi parikkhipitvā upari phaṇaṃ katvā Tāvatiṃsabhavanaṃ avakujjena phaṇena pariggahetvā adassanaṃ gamesi.

Atha kho āyasmā Raṭṭhapālo Bhagavantaṃ etadavoca “pubbe bhante imasmiṃ padese ṭhito Sineruṃ passāmi, Sineruparibhaṇḍaṃ passāmi, Tāvatiṃsaṃ passāmi, Vejayantaṃ passāmi, Vejayantassa pāsādassa uparidhajaṃ passāmi. Ko nu kho bhante hetu ko paccayo, yaṃ etarahi neva Sineruṃ passāmi -pa- na Vejayantassa pāsādassa uparidhajaṃ passāmi”ti. Ayaṃ Raṭṭhapāla Nandopanando nāma nāgarājā tumhākaṃ kupito Sineruṃ sattakkhattuṃ bhogehi parikkhipitvā upari phaṇena paṭicchadetvā andhakāraṃ katvā ṭhitoti. Damemi naṃ bhanteti. Na Bhagavā naṃ anujāni. Atha kho āyasaṃ Bhaddiyo, āyasmā Rāhuloti anukkamena sabbepi bhikkhū utṭhahimsu. Na Bhagavā anujāni.

Avasāne Mahāmoggallānatthero “ahaṃ bhante damemi nan”ti āha. “Damehi Moggallānā”ti Bhagavā anujāni. Thero attabhāvaṃ vijahitvā mahantaṃ nāgarājavanṇaṃ abhinimmitvā Nandopanandaṃ cuddasakkhattuṃ bhogehi parikkhipitvā tassa phaṇamatthake attano phaṇaṃ ṭhapetvā Sinerunā saddhiṃ abhinippīlesi. Nāgarājā dhūmayi. Theropi “na tuyhaṃyeva sarīre dhūmo atthi, mayhampi atthī”ti dhūmayi. Nāgarājassa dhūmo therāṃ na bādhati, therassa pana dhūmo nāgarajāṃ bādhati. Tato nāgarājā pajjali, theropi “na tuyhaṃyeva sarīre aggi atthi, mayhampi atthī”ti pajjali. Nāgarājassa tejo therāṃ na bādhati, therassa pana tejo nāgarājānaṃ bādhati. Nāgarājā “ayaṃ maṃ Sinerunā abhinippīletvā dhūmayati ceva pajjalati cā”ti cintetvā “bho tuvaṃ koṣi”ti paṭipucchi. Ahaṃ kho Nanda Moggallānoti. Bhante attano bhikkhubhāvena tiṭṭhāhīti.

Thero taṃ attabhāvaṃ vijahitvā tassa dakkhiṇakaṇṇasotena pavisitvā vāmakaṇṇasotena nikkhami, vāmakaṇṇasotena pavisitvā dakkhiṇakaṇṇasotena nikkhami. Tathā dakkhiṇanāsasotena pavisitvā vāmanāsasotena nikkhami, vāmanāsasotena pavisitvā dakkhiṇanāsasotena nikkhami. Tato nāgarājā mukhaṃ vivari, thero mukhena pavisitvā antokucchiyaṃ pācīnena ca pacchimena ca caṅkamati. Bhagavā “Moggallāna manasi karohi, mahiddhiko nāgo”ti āha. Thero “mayhaṃ kho bhante cattāro iddhipādā bhāvitā bahulikatā yānikatā vatthukatā anuṭṭhitā paricitā susamāraddhā, tiṭṭhatu bhante Nandopanando, ahaṃ Nandopanandasadisānaṃ nāgarājānaṃ satampi sahasampi dameyyan”ti-ādimāha.

Nāgarājā cintesi “pavisanto tāva me na diṭṭho, nikkhamanakāle dāni naṃ dāṭhantare pakkhipitvā khādissāmi”ti cintetvā “nikkhamatha bhante, mā maṃ antokucchiyaṃ aparāparaṃ caṅkamanto bādhayitthā”ti āha. Thero nikkhamitvā bahi aṭṭhāsi. Nāgarājā “ayaṃ so”ti disvā “nāsavātaṃ vissajji, thero catutthajjhānaṃ samāpajji, lomakūpampissa vāto cāletuṃ nāsakkhi. Avasesā bhikkhū kira ādito paṭṭhāya sabbapāṭihāriyāni kātuṃ sakuṇeyyūṃ, imaṃ pana ṭhānaṃ patvā evaṃ

kippanisantino hutvā samāpajjitum na sakkhissantīti nesam Bhagavā nāgarājadamanam nānujāni.

Nāgarājā “aham imassa samaṇassa nāsavātena lomakūpampi cāletum nāsakkhi, mahiddhiko so samaṇo”ti cintesi. Thero attabhāvaṃ vijahitvā supaṇṇarūpaṃ abhinimminivā supaṇṇavātaṃ dassento nāgarājānaṃ anubandhi. Nāgarājā taṃ attabhāvaṃ vijahitvā māṇavakavaṇṇaṃ abhinimminivā “bhante tumhākaṃ saraṇaṃ gacchāmī”ti vadanto therassa pāde vandi. Thero “Satthā Nanda āgato, ehi gamissāmā”ti nāgarājānaṃ dametvā nibbisaṃ katvā gahetvā Bhagavato santikaṃ agamāsi. Nāgarājā Bhagavantaṃ vanditvā “bhante tumhākaṃ saraṇaṃ gacchāmī”ti āha. Bhagavā “sukhī hohi nāgarājā”ti vatvā bhikkhusaṃghaparivuto Anāthapiṇḍikassa nivesanaṃ agamāsi.

Anāthapiṇḍiko “kim bhante atidivā āgatatthā”ti āha. Moggallānassa ca Nandopanandassa ca saṅgāmo ahoṣīti. Kassa pana bhante jayo, kassa parājayoti. Moggallānassa jayo, Nandassa parājayoti. Anāthapiṇḍiko adhvāsetu me bhante Bhagavā sattāhaṃ ekapaṭipāṭiyā bhattaṃ satthāhaṃ therassa sakkāraṃ karissāmī”ti vatvā sattāhaṃ Buddhappamukhānaṃ pañcannaṃ bhikkhusatānaṃ mahāsakkāraṃ akāsi. Tena vuttaṃ “Nandopanandadamanena dīpetabbo”ti.

Ekasmiṃ hi samaye Pubbārāme Visākhāya mahā-upāsikāya kāritasahassagabbhapaṭimaṇḍite pāsāde Bhagavati viharante -pa- saṃvejesi ca devatāti. Tena vuttaṃ—

“Dharaṇimpi sugambhīraṃ, bahalaṃ duppadhamsiyaṃ.
Vāmaṅguṭṭhena khobheyyaṃ, iddhiyā pāramiṃ gato”ti.

Tattha **iddhiyā pāramiṃ gatoti** vikubbaniddhi-ādi-iddhiyā pariyosānaṃ gato patto.

395. **Asmimānanti** ahamasmi paññāsīlasamādhisampannoti-ādi asmimānaṃ **na passāmi** na dakkhāmīti attho. Tadeva dīpento **māno mayhaṃ na vijjatīti** āha. **Sāmaṇere upādāyāti** sāmaṇere

ādiṃ katvā sakale bhikkhusaṃghe **garucittam** gāravacittam
ādarabahumānam aham karomīti attho.

396. **Aparimeyye ito kappeti** ito amhākam uppannakappato
antarakappādīhi aparimeyye eka-asāṅkhyeyyassa upari
satasahassakappamatthaketi attho. **Yaṃ kammamabhinīharinti**
aggasāvakabhāvassa padam puññasampattiṃ pūresim. **Tāham**
bhūmimanuppattoti aham taṃ sāvakabhūmiṃ anuppatto
āsavakkhayasaṅkhātam nibbānam patto asmi amhīti attho.

397. Atthapaṭisambhidādayo catasso paṭisambhidā sotāpattimaggādayo
aṭṭha vimokkhā iddhividhādayo cha abhiññāyo **me** mayā **sacchikatā**
paccakkham katā. **Buddhassa** Bhagavato ovādānusāsanaṣaṅkhātam **sāsanam**
mayā **katam** silapaṭipattinipphādanavasena pariyosāpiti attho.

Itthanti iminā pakārena heṭṭhā vuttakkamena. Evaṃ so ekasseva
Anomadassībuddhassa santike dvikkhattum byākaraṇam labhi. Katham?
Heṭṭhā vuttanayena seṭṭhi hutvā tassa Bhagavato santike laddhabyākaraṇo
tato cuto sāmuddike nāgabhavane nibbatto tasseva Bhagavato santike
dīghāyukabhāvena upahāram katvā nimantetvā bhojetvā mahāpūjam akāsi.
Tadāpi Bhagavā byākaraṇam kathesi. **Sudanti** padapūraṇe nipāto. **Āyasmāti**
piyavacanam garugāravādhivacanam. Mahāmoggallānatthero imā
apadānagāthāyo **abhāsittha** kathesi. **Iti**ti parisamāpanatthe nipāto.

Mahāmoggallānatthera-apadānavañṇanā samattā.

3-3. Mahākassapattthera-apadānavañṇanā

Padumuttarassa Bhagavatotyādikaṃ āyasmato Mahākassapatttherassa apadānaṃ. Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhavē vivaṭṭūpanissayāni puññasambhārāni upacinanto Padumuttarabhagavato kāle Haṃsavatīnagare Vedehe nāma asītikoṭivibhavo kuṭumbiko ahosi. So Buddhamāmakō dhammamāmakō saṃghamāmakō upāsako hutvā viharanto ekasmiṃ uposathadivase pātova subhojanaṃ bhuñjitvā uposathaṅgāni adhiṭṭhāya gandhapupphādīni gahetvā vihāraṃ gantvā Satthāraṃ pūjetvā vanditvā ekamantaṃ nisīdi.

Tasmīṃ ca khaṇe Satthā Mahānisabhattheraṃ nāma tatiyasāvakaṃ “etadaggaṃ bhikkhave mama sāvakaṇaṃ bhikkhūnaṃ dhutavādānaṃ yadidaṃ Nisabho”ti etadagge ṭhapesi. Upāsako taṃ sutvā pasanno dhammakathāvasāne mahājane uṭṭhāya gate Satthāraṃ vanditvā “sve bhante mayhaṃ bhikkhaṃ adhivāsethā”ti nimantesi. Mahā kho upāsaka bhikkhusaṃghoti. Kittako bhanteti. Aṭṭhasatṭhibhikkhusatasahassanti. Bhante ekaṃ sāmaṇerampi vihare asesetvā mayhaṃ bhikkhaṃ gaṇhathāti. Satthā adhivāsesi. Upāsako Satthu adhivāsanaṃ ñatvā gehaṃ gantvā mahādānaṃ sajjetvā punadivase Satthu kālaṃ ārocāpesi. Satthā pattacīvaramādāya bhikkhusaṃghaparivuto upāsakassa gharaṃ gantvā paññattāsane nisinno dakkhiṇodakāvasāne yāgu-ādīni sampaṭicchanto bhattavissaggaṃ akāsi. Upāsakopi Satthu santike nisīdi.

Tasmīṃ antare **Mahānisabhatthero** piṇḍāya caranto tameva vīthiṃ paṭipajji. Upāsako disvā uṭṭhāya gantvā therāṃ vanditvā “pattaṃ bhante dethā”ti āha. Thero pattaṃ adāsi. Bhante idheva pavisatha, Satthāpi gehe nisinnoti. Na vaṭṭissati upāsakāti. So therassa pattaṃ gahetvā piṇḍapātassa pūretvā adāsi. Tato therāṃ anugantvā nivatto Satthu santike nisīditvā evamāha “Mahānisabhatthero bhante ‘Satthāpi gehe nisinno’ti vuttepi pavisituṃ na icchi, atthi nu kho etassa tumhākaṃ guṇehi atirekaguṇo”ti. Buddhānaṃ vaṇṇamaccheraṃ nāma natthi, tasmā Satthā evamāha “upāsaka mayhaṃ bhikkhaṃ āgamayamānā gehe nisīdāma, so bhikkhu na evaṃ nisīditvā

bhikkhaṃ udikkhati. Mayaṃ gāmantasenāsane vasāma, so araṇṇeyeva vasati. Mayaṃ channe vasāma, so abbhokāseyeva vasatī”ti Bhagavā “ayaṇca ayaṇcetassa guṇo”ti mahāsamuddaṃ pūrayamāno viya tassa guṇaṃ kathesi.

Upāsakopi pakatiyā jalamānadīpo telenā āsitto viya suṭṭhutaṃ pasanno hutvā cintesi “kiṃ mayhaṃ aññāya sampattiya, yannūnāhaṃ anāgate ekassa Buddhassa santike dhutavādānaṃ aggabhāvatthāya patthanaṃ karissāmi”ti. So punapi Satthāraṃ nimantetvā teneva niyāmena satta divase mahādānaṃ datvā sattame divase Buddhappamukhassa mahābhikkhusaṃghassa ticīvarāni datvā Satthu pādamūle nipajjitvā evamāha “yaṃ me bhante satta divase dānaṃ dentassa mettaṃ kāyakammaṃ mettaṃ vacīkammaṃ mettaṃ manokammaṃ paccupaṭṭhitaṃ, imināhaṃ na aññaṃ devasampattiṃ vā sakkamārabrahmasampattiṃ vā patthemī, idaṃ pana me kammaṃ anāgate ekassa Buddhassa santike Mahānisabhattherena pattaṭṭhānantaraṃ pāpuṇanattāya terasadhutaṅgadharānaṃ aggabhāvassa adhikāro hotū”ti. Satthā “mahantaṃ ṭhānaṃ iminā patthitaṃ, samijjhissati nu kho, no”ti olokento samijjhanabhāvaṃ disvā āha “manāpaṃ te ṭhānaṃ patthitaṃ, anāgate satahassakappavasāne Gotamo nāma Buddhō uppajjissati, tassa tvaṃ tatiyasāvako Mahākassapatthero nāma bhavissasi”ti byākāsi. Taṃ sutvā upāsako “Buddhānaṃ dve kathā nāma natthī”ti punadivase pattabbaṃ viya taṃ sampattiṃ amaññītha. So yāvatāyukaṃ dānaṃ datvā sīlaṃ samādāya rakkhitvā nānappakāraṃ puñṇakammaṃ katvā kālaṃ katvā sagge nibbatti.

Tato paṭṭhāya devamanussesu sampattiṃ anubhavanto ito ekanavutikappe Vipassisammāsambuddhe Bandhumatīnagaraṃ upanissāya kheme Migadāye viharante devalokā cavitvā aññatarasmim pariṇibbāraṃ brahmanakule nibbatti. Tasmiṇca kāle Vipassī Bhagavā sattame saṃvacchare dhammaṃ kathesi, mahantaṃ kolāhalaṃ ahoṣi. sakalajambudīpe devatā “Satthā dhammaṃ kathessatī”ti ārocesuṃ. Brāhmaṇo taṃ sāsanaṃ assosi. Tassa nivāsanasāṭako ekoyeva, tathā brāhmaṇiyā. Pārūpanaṃ pana dvinnampi ekameva. So sakalanagare “Ekaṣāṭakabrāhmaṇo”ti

paññāyi. So brāhmaṇo kenacideva kiccena brāhmaṇānaṃ sannipāte sati brāhmaṇiṃ gehe ṭhapetvā sayam taṃ vattham pārupitvā gacchati, brāhmaṇīnaṃ sannipāte sati sayam gehe acchati, brāhmaṇī taṃ vattham pārupitvā gacchati. Tasmim pana divase so brāhmaṇiṃ āha “bhoti kiṃ tvam rattim dhammaṃ suṇissasi, udāhu divā”ti. “Sāmi aham mātugāmo bhīrukajātikā rattim sotum na sakkomi, divā sossāmī”ti taṃ brāhmaṇaṃ gehe ṭhapetvā taṃ vattham pārupitvā upāsikāhi saddhim vihāraṃ gantvā Satthāraṃ vanditvā ekamantaṃ nisinnā dhammaṃ sutvā upāsikāhi saddhim agamāsi. Atha brāhmaṇo taṃ gehe ṭhapetvā taṃ vattham pārupitvā vihāraṃ gato.

Tasmim ca samaye Satthā parisamajjhe alaṅkatadhammāsane nisinno cittabījaniṃ gahetvā ākāsaṅgaṃ otārento viya Sinerum mantham¹ katvā sāgaraṃ nimmanthento viya ca dhammakathaṃ kathesi. Brāhmaṇassa parisapariyantena nisinnassa dhammaṃ suṇantassa paṭhamayāmeveva sakalasārīraṃ pūrayamānā pañcavaṇṇā pīti uppajji. So pārutavattam saṃgharitvā² “Dasabalassa dassāmī”ti cintesi. Athassa ādīnavasahassaṃ dassayamānaṃ³ maccheraṃ uppajji. So “brāhmaṇiyā tuyhaṅca ekameva vattham, aññaṃ kiñci pārupanaṃ nāma natthi, apārupitvā bahi vicaritum na sakkomī”ti sabbathāpi adātukāmo ahosi. Athassa nikkhante paṭhame majjhimayāmeti tatheva pīti uppajji. So tatheva cintetvā tatheva adātukāmo ahosi. Athassa majjhime yāme nikkhante pacchimayāme pi tatheva pīti uppajji. Tadā so maccheraṃ jinitvā vattham saṃgharitvā Satthu pādamūle ṭhapesi. Tato vāmahattham ābhujitvā dakkhiṇena hatthena apphoṭetvā “jitaṃ me jitaṃ me”ti tikkhattum nadi.

Tasmim samaye Bandhumā rājā dhammāsanassa pacchato antosāṇiyaṃ nisinno dhammaṃ suṇāti. Rañño ca nāma “jitaṃ me”ti saddo amanāpo hoti. Rājā purisaṃ āṇāpesi “gaccha bhāṇe etaṃ puccha ‘kiṃ so vadatī’ti”. Brāhmaṇo tenāgantvā pucchito “avasesā hatthiyānādini āruya asicammādini gahetvā

1. Mattham (Sī)

2. Saṃgharitvā (Sī)

3. Maddayamānaṃ (Ka)

parasenaṃ jinanti, na taṃ acchariyaṃ. Ahaṃ pana pacchato āgacchantassa kuṭagoṇassa muggarena sīsaṃ bhinditvā taṃ palāpento viya maccheracittāṃ jinitvā pārutavatthaṃ Dasabalassa adāsīṃ, taṃ me jitaṃ maccheraṃ acchariyaṃ”ti āha. So āgantvā taṃ pavattiṃ rañño ārocesi. Rājā “amhe bhaṇe Dasabalassa anurūpaṃ na jānāma, brāhmaṇo jānāti”ti tassa pasīditvā vatthayugaṃ pesesi. Taṃ disvā brāhmaṇo cintesi “rājā mayhaṃ tuṇhī nisinnassa paṭhamaṃ kiñci adatvā Satthu guṇe kathentassa adāsi, Satthu guṇe paṭicca idaṃ uppannaṃ, Satthuyeva anucchavikaṃ”ti tampi vatthayugaṃ Dasabalassa adāsi. Rājā “kiṃ brāhmaṇena katan”ti pucchitvā “tampi tena vatthayugaṃ Tathāgatasseva dinnan”ti sutvā aññānipi dve vatthayugāni pesesi, so tānipi Satthu adāsi. Puna rājā aññānipi cattārīti evaṃ vatvā yāva evaṃ dvattiṃsa vatthayugāni pesesi. Atha brāhmaṇo “idaṃ vadḍhetvā vadḍhetvā gahaṇaṃ viya hotī”ti attano-atthāya ekaṃ, brāhmaṇiṃyā ekanti dve vatthayugāni gahetvā tiṃsa yugāni Tathāgatasseva adāsi. Tato paṭṭhāya ca so Satthu vissāsiko jāto.

Atha taṃ rājā ekadivasaṃ sītasamaye Satthu santike dhammaṃ suṇantaṃ disvā satasahassagghanaṃ attano pārutaṃ rattakambalaṃ datvā āha “ito paṭṭhāya imaṃ pārupitvā dhammaṃ suṇāhi”ti. So “kiṃ me iminā kambalena imasmiṃ pūtikāye upanītenā”ti cintetvā Antogandhakuṭiyaṃ Tathāgatassa mañcassa upari vitānaṃ katvā agamāsi. Athekadivasaṃ rājā pātoṇa vihāraṃ gantvā Antogandhakuṭiyaṃ Satthu santike nisīdi. Tasmiṃ khaṇe chabbaṇṇā Buddharasmiyo kambale paṭihaññanti, kambalo ativiya virocitta. Rājā ullokento sañjānitvā āha “amhākaṃ bhante esa kambalo, amhehi Ekasātakabrāhmaṇassa dinno”ti. Tumhehi mahārāja brāhmaṇo pūjito, brāhmaṇena mayaṃ pūjitāti. Rājā “brāhmaṇo yuttaṃ aññāsi, na mayan”ti pasīditvā yaṃ manussānaṃ upakārabhūtaṃ, taṃ sabbaṃ aṭṭhaṭṭhakaṃ katvā sabbaṭṭhakaṃ nāma dānaṃ datvā purohitaṭṭhāne ṭhapesi. Sopi “aṭṭhaṭṭhakaṃ nāma catusaṭṭhi hotī”ti catusaṭṭhisalākabhattāni upaṭṭhapetvā yāvajīvaṃ dānaṃ datvā sīlaṃ rakkhitvā tato cuto sagge nibbatti.

Puna tato cuto imasmiṃ kappe Bhagavato Koṇāgamanassa Bhagavato Kassapassa cāti dvinnam antare Bārāṇasiyaṃ kuṭumbiyakule nibbatto, so vaḍḍhimanvāya gharāvāsaṃ vasanto ekadivasam araṇṇe jaṅghavihāraṃ vicarati. Tasmim ca samaye Paccekabuddho nadīṭire cīvarakammaṃ karonto anuvāte appahonte saṅgharivā ṭhapetumāraddho. So taṃ disvā “kasmā bhante saṅgharivā ṭhapethā”ti āha. Anuvāto nappahotīti. “Iminā bhante karoṭhā”ti uttarisāṭakam datvā “nibbattanibbattaṭṭhāne me kāci hāni mā hotū”ti patthanam akāsi.

Gharepissa bhaginiyā saddhim bhariyāya kalaham karontiyā Paccekabuddho piṇḍāya pāvisi. Athassa bhaginī Paccekabuddhassa piṇḍapātāṃ datvā tassa bhariyaṃ sandhāya “evarūpaṃ bālaṃ yojanasate parivajjeyyan”ti patthanam ṭhapesi. Sā gehaṅgaṇe ṭhitā sutvā “imāya dinnabhataṃ esa mā bhuñjatū”ti pattam gahetvā bhataṃ chaḍḍetvā kalalassa pūretvā adāsi. Itarā disvā “bāle maṃ tāva akkosa vā pahara vā, evarūpassa pana dve asaṅkhyeyyāni pūritapāramissa Paccekabuddhassa pattato bhataṃ chaḍḍetvā kalalam dātum na yuttan”ti āha. Athassa bhariyāya paṭisaṅkhānam uppajji. Sā “tiṭṭhatha bhante”ti kalalam chaḍḍetvā pattam dhovivā gandhacuṇṇena ubbaṭṭetvā paṇītabhattassa catumadhurassa ca pūretvā upari āsittena padumagabbhavaṇṇena sappinā vijjotamānam pattam Paccekabuddhassa hatthe ṭhapetvā “yathā ayaṃ piṇḍapāto obhāsajāto, evaṃ obhāsajātam me sarīram hotū”ti patthanam akāsi. Paccekabuddho anumodivā ākāsaṃ pakkhandi. Tepi dve jāyampatikā yāvatāyukam ṭhatvā tato cutā sagge nibbattiṃsu, puna tato cavitvā upāsako Kassapasammāsambuddhakāle Bārāṇasiyaṃ asītikoṭivibhavasampanne kule nibbatti, itarāpi tādisasseva seṭṭhino dhītā hutvā nibbatti, tassa vayappattassa tameva seṭṭhidhītaṃ ānayaṃsu. Tassā pubbe anīṭṭhavipākassa pāpakamassa ānubhāvena patikulaṃ pavīṭṭhamattāya ummārantarato paṭṭhāya sakalam geham ugghāṭitavaccakūpo viya duggandham jātam. Kumāro “kassāyaṃ gandho”ti pucchitvā “seṭṭhikaññāyā”ti sutvā “nīharatha nan”ti tassāyeva kulagharam pesesi. Sā teneva nīhārena sattasu ṭhānesu paṭinivatti.

Tena samayena Kassapadasabalo parinibbāyi, tassa satahassagghanikāhi suvaṇṇiṭṭhakāhi yojanubbedham cetiyam ārabhimsu. Tasmim cetiye kariyamāne sā seṭṭhidhītā cintesi “aham sattasu ṭhānesu paṭinivattā, kim me jīvitena”ti attano ābharaṇabhaṇḍam bhañjāpetvā suvaṇṇiṭṭhakam kāresi ratanāyatam vidatthivittthiṇṇam caturaṅgulubbedham. Tato harikālamanosilāpiṇḍam gahetvā aṭṭha uppalaphupphahatthake ādāya cetiyakaraṇaṭṭhānam gatā. Tasmim ca khāṇe ekā iṭṭhakāpanti parikkhipitvā āgacchamānā ghaṭaniṭṭhakāya unā hoti. Seṭṭhidhītā vadḍhakim āha “imam me iṭṭhakam ettha ṭhāpethā”ti. Amma bhaddake kāle āgatāsi, sayameva ṭhāpehīti. Sā āruya telena haritālamanosilāpiṇḍam yojetvā tena bandhanena iṭṭhakam patiṭṭhāpetvā upari aṭṭhahi uppalapupphahatthakehi pūjam katvā vanditvā “nibbattanibbattaṭṭhāne me kāyato candanagandho vāyatu, mukhato uppalagandho”ti patthanam katvā cetiyam vanditvā padakkhiṇam katvā geham agamāsi.

Tasmimyeva khāṇe sā yassa seṭṭhiputtassa paṭhamam geham nītā, tassa tam ārabha sati udapādi. Nagarepi nakkhattam saṅghuṭṭham hoti. So upaṭṭhāke āha “idha ānītā seṭṭhidhītā kuhin”ti. Kulagehe sāmīti. Ānetha nam, nakkhattam kilissāmīti. Te gantvā tam vanditvā ṭhitā. “Kim tātā āgatatthā”ti tāya puṭṭhā tassā tam pavattim ācikkhimsu. Tātā mayā ābharaṇabhaṇḍehi cetiyam pūjitam, ābharaṇam me natthīti. Te gantvā seṭṭhiputtassa ārocesum. Ānetha nam, piḷandhanam labhissatīti. Te tam ānayimsu. Tassā saha gehapavesanena sakalageham candanagandho ceva uppalagandho ca vāyi. Seṭṭhiputto tam pucchi “bhadde tava sarīrato paṭhamam duggandho vāyi, idāni pana te sarīrato candanagandho, mukhato uppalagandho vāyati, kimetan”ti. Sā ādito paṭṭhāya attanā katakammam ārocesi. Seṭṭhiputto “niyyānikam vata Buddhasāsanam”ti pasīditvā yojanikam suvaṇṇacetiyaṃ kambalakañcukena paṭicchādetvā tattha tattha rathacakkapamāṇehi suvaṇṇapadumehi alaṅkari. Tesam dvādasahatthā olambakā honti.

So tattha yāvatāyukam ṭhatvā tato cuto sagge nibbattitvā puna tato cavitvā Bārāṇasito yojanamatte ṭhāne aññatarasmim

amaccakule nibbatti, bhariyā panassa devalokato cavitvā rājakule
 jeṭṭharājadhītā hutvā nibbatti, tesu vayappattesu kumārassa vasanagāme
 nakkhattarāṃ saṅghuṭṭharāṃ. So mātaraṃ āha “amma sātakaṃ me dehi,
 nakkhattarāṃ kīḷissāmī”ti. Sā dhotavattharāṃ nīharitvā adāsi. “Amma
 thulamidan”ti āha. Sā aññarāṃ nīharitvā adāsi. So tampi paṭikkhipi. Atha raṇṇaṃ
 mātā āha “tāta yādise gehe mayarāṃ jātā, natthi no ito sukhumatarassa
 paṭilābhāya puññaṃ”ti. Tena hi labhanaṭṭhānaṃ gacchāmi ammāti. Putta
 ahaṃ ajjeva tuyharāṃ Bārāṇasinagararajjapaṭilābharāṃ icchāmīti. So mātaraṃ
 vanditvā gacchāmi ammāti. Gaccha tātāti. So pana puññaniyāmena
 nikkhamitvā Bārāṇasim gantvā uyyāne maṅgalasilāpaṭṭe sasīsāṃ pārupitvā
 nipajji. So ca Bārāṇasirañño kālaṅkatassa sattamo divaso hoti.

Amaccā rañño sarīrakiccaṃ katvā rājaṅgaṇe nisīditvā mantayimsu
 “rañño ekā dhītāva atthi, putto natthi, arājakaṃ rajjaṃ nassissati, ko rājā
 bhavituṃ arahatī”ti. Tvaṃ hohi, tvaṃ hohīti. Purohito āha “bahuṃ
 oloketuṃ na vaṭṭati, phussaratharāṃ vissajjessāmā”ti. Te kumudavaṇṇe
 cattāro sindhave yojetvā pañcavidharājakakudhabhaṇḍarāṃ setacchattaṇca
 tasmim̐ ṭhapetvā ratharāṃ vissajjetvā pacchato tūriyāni paggaṇhāpesuṃ.
 Ratho pācīnadvārena nikkhamitvā uyyānābhimukho agamāsi. “Paricayena
 uyyānābhimukho gacchati, nivattemā”ti keci āharāsu. Purohito “mā
 nivattayitthā”ti āha. Ratho gantvā kumāraṃ padakkhiṇarāṃ katvā
 āruhanasajjo hutvā aṭṭhāsi. Purohito pārupanakaṇṇarāṃ apanetvā pādatalāni
 olokento “tiṭṭhatu ayaṃ dīpo, dvisahassaparittadīpavāresu catūsu
 mahādīpesu esa rajjaṃ kāretuṃ yutto”ti vatvā “tūriyāni paggaṇhathā”ti
 tikkhattuṃ tūriyāni paggaṇhāpeti.

Atha kumāro mukharāṃ vivaritvā olokento “kena kammaṇa āgatattā”ti
 āha. deva tumhākaṃ rajjaṃ pāpuṇātīti. Rājā vo kahanti. Devattharāṃ gato
 sāmīti. Kati divasā atikkantāti. Ajja sattamo divasoti. Putto vā dhītā vā
 natthīti. Dhītā atthi deva, putto natthīti. Tena hi karissāmi rajjanti. Te
 tāvadeva

abhisekamaṇḍapaṃ kāretvā rājadhītaraṃ sabbālaṅkārehi alaṅkaritvā uyyānaṃ ānetvā kumārassa abhisekaṃ akaṃsu. Athassa katā bhisekassa sataśaṣṭhaṣṭhaṇakam vattaṃ upanayimsu. So “kimidaṃ tātā”ti āha. Nivāsanavattaṃ devāti. Nanu tātā thūlanti, manussaparibhogavatthesu ito mudutaraṃ natthi devāti. Tumhākaṃ rājā evarūpaṃ nivāsesīti. Āma devāti. “Na maññe puñṇavā tumhākaṃ rājā”ti “suvaṇṇabhiṅgāraṃ āharatha, labhissāmi vattaṃ”ti suvaṇṇabhiṅgāraṃ āharāpetvā uṭṭhāya hatthe dhovitvā mukhaṃ vikkhāletvā hatthena udakaṃ gahetvā puratthimadisāyaṃ abbhukkiri. Ghanapathaviṃ bhanditvā aṭṭha kapparukkhā uṭṭhahimsu. Puna udakaṃ gahetvā dakkhiṇapacchima-uttaradisāyanti evaṃ catūsu disāsu abbhukkiri, sabbadisāsu aṭṭha-aṭṭhakaṃ katvā dvattimsa kapparukkhā uṭṭhahimsu. So ekaṃ dibbadussaṃ nivāsetvā ekaṃ pārupitvā “Nandaraṇṇo¹ vijite suttakantikā itthiyo mā suttaṃ kantiṃsū”ti evaṃ bheriṃ carāpethā”ti vatvā chattaṃ ussāpetvā alaṅkatapaṭiyatto hatthikkhandhavaragato nagaraṃ pavisitvā pāsādaṃ abhiruyha mahāsampattiṃ anubhavi.

Evaṃ gacchante kāle devī raṇṇo sampattiṃ disvā “aho vata tapassī”ti kāruṇṇākāraṃ dassesi. “Kimidaṃ devī”ti puṭṭhā “atimahatī deva te sampatti, atīte Buddhānaṃ saddahitvā katakalyāṇassa phalaṃ, idāni anāgatassa paccayaṃ puñṇaṃ na karoṭhā”ti āha. Kassa dassāma, sīlavanto natthīti. “Asuṇṇo deva Jambudīpo arahantehi, tumhe deva dānaṃ sajjetha, ahaṃ arahante lacchāmī”ti āha. Punadivase rājā pācīnadvāre dānaṃ sajjāpesi. Devī pātova uposathaṅgāni adhiṭṭhāya uparipāsāde puratthābhimukhā urena nipajjitvā “sace etissāya disāya arahanto atthi, sve āgantvā amhākaṃ bhikkhaṃ gaṇhantū”ti āha. Tassaṃ disāyaṃ arahanto nāhesuṃ, taṃ sakkāraṃ kapaṇayācakānaṃ adaṃsu.

Punadivase dakkhiṇadvāre sajjetvā tatheva dakkhiṇeyyaṃ nālattha, punadivasepi pacchimadvāre tatheva. Uttaradvāre sajjitadivase pana deviyā tatheva

1. Nandiyaraṇṇo (Si, I)

nimantentiya Himavante vasantānaṃ Padumavatiyā puttānaṃ pañcasatānaṃ Paccekabuddhānaṃ jeṭṭhako Mahāpadumapaccekabuddho bhātike āmantesi “mārisā Nandarājā¹ tumhe nimanteti, adhivāsetha tassā”ti. Te adhivāsetvā punadivase Anotattadahe mukhaṃ dhovitvā ākāsenāgantvā uttaradvāre otarīmsu. Manussā disvā gantvā “pañcasatā deva Paccekabuddhā āgatā”ti rañño ārocesuṃ. Rājā saddhiṃ deviyā gantvā vanditvā Paccekabuddhe pāsādaṃ āropetvā tatra nesaṃ dānaṃ datvā bhattakiccāvasāne rājā saṃghattherassa, devī saṃghanavakassa pādamūle nipatitvā “ayyā bhante paccayehi na kilamissanti, mayaṅca puññaṃ na parihāyissāma, amhākaṃ yāvajīvaṃ idha nivāsāya paṭiññaṃ dethā”ti paṭiññaṃ kāretvā uyyāne pañca paṇṇasālāsātāni pañca caṅkamanasātānīti sabbākārena nivāsanaṭṭhānāni sampādetvā tattha vasāpesuṃ.

Evam kāle gacchante rañño paccante kupite rājā “ahaṃ paccantaṃ vūpasametuṃ gacchāmi, tvaṃ Paccekabuddhesu mā pamajjā”ti² devīṃ ovaditvā gato. Tasmīṃ anāgateyeva Paccekabuddhānaṃ āyusaṅkhārā khīṇā. Mahāpadumapaccekabuddho tiyāmarattiṃ jhānakīlaṃ kīlītvā aruṇuggamanasamaye ālambanaphalakaṃ ālambitvā ʘhitakova anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyi, etenupāyena sesāpīti sabbeva parinibbutā. Punadivase devī Paccekabuddhānaṃ nisīdanaṭṭhānāni sajjitvā pupphāni vikiritvā dhūpaṃ vāsetvā tesāṃ āgamaṇaṃ oloketi nisinnā āgamaṇaṃ adisvā purise pesesi “gacchatha tātā, jānāthakiṃ ayyānaṃ aphāsukaṃ”ti. Te gantvā Mahāpadumassa paṇṇasālāya dvāraṃ vivaritvā tattha taṃ apassantā caṅkamaṇaṃ gantvā ālambanaphalakaṃ nissāya ʘhitaṃ disvā vanditvā “kālo bhante”ti āhaṃsu. Parinibbutasarīraṃ kiṃ kathessati, te “niddāyati mañña”ti vatvā piṭṭhipāde hatthena parāmasitvā pādānaṃ sītalatāya ceva thaddhatāya ca parinibbutabhāvaṃ ñatvā dutiyassa santikaṃ gantvā tatheva ñatvā puna tatiyassāti evaṃ sabbepi parinibbutabhāvaṃ ñatvā rājakulaṃ āgamiṃsu. “Kahaṃ tātā Paccekabuddhā”ti puṭṭhā “parinibbutā devī”ti āhaṃsu. Devī kandaṇṭī rodanti nikkhamitvā nāgarehi

1. Nandiyarājā (Sī, I)

2. Māpajjīti (Ka)

saddhiṃ tattha gantvā sādhuḷḷitaṃ kāretvā Paccekabuddhānaṃ sarīrakiccaṃ kāretvā dhātuyo gāhāpetvā cetiyaṃ patiṭṭhāpesi.

Rājā paccantaṃ vūpasametvā āgato paccuggamanaṃ āgataṃ devīṃ pucchi “kiṃ bhadde tvaṃ Paccekabuddhesu na pamajjasi, nirogā ca ayyā”ti. Parinibbutā devāti. Taṃ sutvā rājā cintesi “evarūpānampi paṇḍitānaṃ maraṇaṃ uppajjati amhākaṃ kuto mokkhā”ti. So nagaraṃ apavisitvā uyyānameva gantvā jeṭṭhaputtaṃ pakkosāpetvā tassa rajjaṃ niyyādetvā¹ sayāṃ samaṇapabbajjaṃ pabbaji, devīpi “raññe pabbajite ahaṃ kiṃ karissāmi”ti tattheva uyyāne pabbaji. Dvepi jhānaṃ bhāvetvā tato cutā Brahmaloce nibbattiṃsu.

Tesu tattheva vasantesu amhākaṃ Satthā loke uppajjitvā pavattitavaradhammacakko anupubbena Rājagahaṃ pāpuṇi. Satthari tattha paṭivasante ayaṃ Pippali²māṇavo Magadharatṭhe Mahātitthabrāhmaṇagāme Kapilabrāhmaṇassa bhariyāya kucchimhi nibbatto, ayaṃ Bhaddakāpilānī Maddaratṭhe Sāgalanagare Kosiyagottabrāhmaṇassa bhariyāya kucchimhi nibbattā. Tesāṃ anukkamena vaḍḍhamānānaṃ Pippalimāṇavassa vīsatiṃ, Bhaddāya soḷasame vaye sampatte mātāpitaro puttaṃ oloketvā “tāta tvaṃ vayappatto, kulavaṃsaṃ patiṭṭhapetuṃ yutto”ti ativiya nippiḷiyiṃsu. Māṇavo āha “mayhaṃ sotapathe evarūpaṃ kathaṃ mā kathayittha, ahaṃ yāva tumhe dharatha, tāva paṭijaggissāmi, tumhākaṃ accayena³ nikkhamitvā pabbajissāmi”ti. Te katipāhaṃ atikkamitvā puna kathayiṃsu. Sopi puna vaṭikkhipi. Tato paṭṭhāya nirantaraṃ kathetiyeva.

Māṇavo “mātaraṃ saññāpessāmi”ti rattasuvaṇṇassa nikkhasahassaṃ datvā suvaṇṇakārehi itthirūpakaṃ kāretvā tassa majjanaghaṭṭanādikammapariyosāne taṃ rattavatthaṃ nivāsetvā suvaṇṇasampannehi pupphehi ceva nānālaṅkārehi ca alaṅkārapetvā “amma evarūpaṃ ārammaṇaṃ labhanto gehe vasissāmi, alabhanto na vasissāmi”ti. Paṇḍitā brāhmaṇī cintesi “mayhaṃ putto puñṇavā dinnadāno katābhinihāro pubbe puñṇāni karonto na ekakova akāsi, addhā etena saha katapuñṇā suvaṇṇarūpakapaṭibhāgā bhavissati”ti. Aṭṭha brāhmaṇe pakkosāpetvā

1. Paṭiyādetvā (Sī, Ka)

2. Pippali... (Sī, Syā)

3. Pacchato (Sī, I, Ka)

sabbabhogehi santappetvā suvaṇṇarūpakam rathe āropetvā “gacchatha tātā, yattha amhehi jātigottabhogādisamānakule evarūpaṃ dārikam passatha, tattha idameva suvaṇṇarūpakam saccākāram¹ katvā dethā”ti uyyojesi.

Te “amhākaṃ nāma etaṃ kamman”ti nikkhamitvā kattha labhissāma, Maddaraṭṭhaṃ nāma itthāgāraṃ Maddaraṭṭhaṃ gamissāmāti Maddaraṭṭhe Sāgalanagaraṃ agamaṃsu. Tattha taṃ suvaṇṇarūpakam nhānatitthe ṭhapetvā ekamantaṃ nisīdimsu. Atha Bhaddāya² dhātī bhaddaṃ nhāpetvā alaṅkaritvā sayam nhāyitum udakatitthaṃ gantvā suvaṇṇarūpakam disvā “kissāyaṃ avinītā idhāgantvā ṭhitā”ti piṭṭhipasse paharitvā suvaṇṇarūpakam ñatvā “ayyadhītā meti saññaṃ uppādesi, ayaṃ pana ayyadhītāya nivāsanapaṭiggahitāyapi asadisā”ti āha. Atha naṃ te brāhmaṇā “evarūpā kira te sāmīdhītā”ti pucchiṃsu. Sā imāya suvaṇṇapaṭimāya sataguṇena sahasaguṇena mayhaṃ ayyadhītā abhirūpatarā, tathā hi “appadīpepi dvādasahatthe gabbhe nisinnā sarīrobhāsena tamaṃ vidhamatī”ti āha. “Tena hi tassā mātāpitūnaṃ santikaṃ gacchāmā”ti suvaṇṇarūpakam rathe āropetvā taṃ dhātīm anugantvā Kosiyagottassa gharadvāre ṭhatvā āgamanam ārocayimsu.

Brāhmaṇo³ paṭisanthāraṃ katvā “kuto āgatattā”ti pucchi. Te “Magadharatṭhe Mahātittthagāme Kapilabrāhmaṇassa gharato iminā nāma kāraṇena āgatamhā”ti āhaṃsu. “Sādhu tātā, amhehi samajātigottavibhavo so brāhmaṇo, dassāma dārikan”ti paṇṇākāram gaṇhi. Te Kapilabrāhmaṇassa sāsanaṃ paṇiṇimsu “laddhā no Bhaddā nāma dārikā, kattabbaṃ jānāthā”ti. Taṃ sāsanaṃ sutvā Pippalimāṇavassa ārocayimsu “laddhā dārikā”ti. Pippalimāṇavo “ahaṃ ‘na labhissantī’ti cintesiṃ, ime ‘laddhā’ti pesenti, anattiko hutvā paṇṇam pesessāmī”ti rahogato paṇṇam likhi “Bhaddā attano jātigottabhogānurūpaṃ patim labhatu, ahaṃ nikkhamitvā pabbajissāmi, mā pacchā vippaṭisāriniṃ ahoṣī”ti. Bhaddāpi “asukassa kira maṃ dātukāmā”ti sutvā⁴ rahogatā paṇṇam likhi “ayyaputto attano

1. Paṇṇākāram (I, Ka) 2. Bhaddāyapi (Sī, I) 3. Brāhmaṇena (Sī) 4. Ñatvā (Sī)

jātigottabhogānurūpaṃ dārikaṃ labhatu, ahaṃ pabbajissāmi, mā pacchā vippaṭṭisārī bhavāhī”ti. Dvepi paṇṇāni antarāmagge samāgacchiṃsu. Idam kassa paṇṇanti. Pippalimāṇavena Bhaddāya pahitanti. Idam kassāti. “Bhaddāya Pippalimāṇavassa pahitaṇ”ti ca vutte te dvepi vācetvā “passatha dāraḥkānaṃ kamman”ti phāletvā araṇṇe chaḍḍetvā aññaṃ taṃsamānaṃ paṇṇaṃ likhitvā ito etto ca pesesuṃ. Iti kumārassa kumārīkāya ca sadisaṃ paṇṇaṃ lokassādarahitamevāti aniccamānānampi tesaṃ dvinnāṃ samāgamo ahosi.

Taṃdivasameva Pippalimāṇavopi Bhaddaṃ ekaṃ pupphadāmaṃ gaṇhāpesi. Bhaddāpi tāni sayanamajjhe ṭhapesi. Ubhopi bhuttasāyamāsā sayanaṃ āruhituṃ ārabhiṃsu. Tesu māṇavo dakkhiṇapassena sayanaṃ āruhi, Bhaddā vāmapassena abhiruhitvā āha “yassa passe pupphāni milāyanti, tassa rāgacittaṃ uppannanti vijānissāma, imaṃ pupphadāmaṃ na allīyitabban”ti. Te pana aññamaññaṃ sarīrasamphassabhayaena sakalarattim niddaṃ anokkamantāva vītināmesuṃ. Divā pana hasitamattampi nākaṃsu¹. Te lokāmisena asaṃsaṭṭhā yāva mātāpitaro dharanti, tāva kuṭumbaṃ avicāretvā tesu kālaṅkatesu vicārayiṃsu. Mahatī māṇavassa sampatti. Ekadivasaṃ sarīraṃ ubbaṭṭetvā chaḍḍetabbaṃ suvaṇṇacuṇṇaṃ eva magadhanāliya dvādasanālimattaṃ laddhuṃ vaṭṭati. Yantabaddhāni saṭṭhi mahātaḷākāni, kamanto dvādasayojaniko, anurādhapurappamāṇā cuddasagāmā, cuddasa hatthānikāni, cuddasa assānikāni, cuddasa rathānikāni.

So ekadivasaṃ alaṅkata-assaṃ āruya mahājanaparivuto kamantaṭṭhānaṃ gantvā khettaḥkoṭiyaṃ ṭhito naṅgalehi chinnaṭṭhānato kākādayo sakuṇe gaṇḍuppādādike pāṇake uddharitvā khādante disvā “tātā ime kiṃ khādanti”ti pucchi. Gaṇḍuppāde ayyāti. Etehi katapāpaṃ kassa hotīti. Tumhākaṃ ayyāti. So cintesi “sace etehi katapāpaṃ mayhaṃ hoti, kiṃ me karissati satta-asītikoṭidhanaṃ, dvādasayojanakamanto kiṃ karissati, kiṃ yantabaddhāni taḷākāni, kiṃ cuddasa gāmāni, sabbametaṃ Bhaddāya kāpilāniyā niyyātetvā nikkamma pabbajissāmi”ti.

1. Divāpi hasitamattaṃ nākaṃsu (I, Ka)

Bhaddā kāpilānī tasmim̐ khaṇe antaravatthusmim̐ tayo tilakumbhe pattharivā dhātīhi parivutā nisinnā kāke tilapāṇake khādamāne disvā “ammā kim̐ ime khādanti”ti pucchi. Pāṇake ayyeti. Akusalam̐ kassa hotīti. Tumhākam̐ ayyeti. Sā cintesi “mayham̐ catuhattham̐ vattham̐ nālīkodanamattañca laddhum̐ vaṭṭati, yadi panetaṃ etehi kataṃ akusalam̐ mayham̐ hoti, bhavasahassenapi vaṭṭato sīsam̐ ukkhipitum̐ na sakkā, ayyaputte āgatamatteyeva sabbam̐ tassa niyyātetvā nikkhamma pabbajissāmī”ti.

Māṇavo āgantvā nhatvā pāsadam̐ āruyha mahārahe pallaṅke nisīdi, athassa cakkavattino anucchavikabhojanam̐ upanayimsu. Dvepi bhuñjitvā pariṇane nikkhante rahogatā phāsukaṭṭhāne nisīdim̐su. Tato māṇavo bhaddam̐ āha “bhadda imam̐ gharam̐ āgacchantī kittakam̐ dhanamāharasī”ti. Pañcapaṇṇāsa sakaṭasahassāni ayyāti. Sabbam̐ tam̐, yā ca imasmim̐ ghare sattāsīti koṭiyo yantabaddhāni saṭṭhi taḷākānīti evamādivibhedā sampatti atthi, tam̐ sabbam̐ tuyheva niyyātemīti. Tumhe pana kuhiṃ gacchatha ayyāti. Aham̐ pabbajissāmīti. Ayya ahampi tumhākam̐ āgamanam̐ olokayamānā nisinnā, ahampi pabbajissāmīti. Tesam̐ ādittapaṇṇakuṭi viya tayo bhavā upaṭṭhahanti. Te “pabbajissāmā”ti vatvā antarāpaṇato kāsāyarasapītāni cīvarāni mattikāpatte ca āharāpetvā aññamaññaṃ kese ohāretvā “ye loke arahanto atthi, te uddissa amhākam̐ pabbajjā”ti pabbajitvā thavikāsu patte pakkhipitvā am̐se laggetvā pāsādato otarimsu. Gehe dāsesu ca kammakāresu ca na koci sañjāni.

Atha ne brāhmaṇagāmato nikkhamitvā dāsagāmadvārena gacchante ākappakuttavasena dāsagāmavāsino sañjānim̐su. Te rodantā pādesu patitvā “kim̐ amhe anāthe karoṭha ayyā”ti āham̐su “mayam̐ ‘bhaṇe tayo bhavā ādittapaṇṇasālā viyā’ti pabbajimha, sace tumhesu ekekam̐ bhujissam̐ karoma, vassasatampi nappahoti. Tumheva tumhākam̐ sīsam̐ dhovitvā bhujissā hutvā jīvathā”ti vatvā tesam̐ rodantānam̐yeva pakkamimsu.

Thero purato gacchanto nivattitvā olokento cintesi “ayaṃ Bhaddā kāpilānī sakalajambudīpagghanikā itthī mayhaṃ pacchato āgacchati, ṭhānaṃ kho panetaṃ vijjati, yaṃ kocideva evaṃ cinteyya ‘ime pabbajitāpi vinā bhavituṃ na sakkonti, ananucchavikaṃ karontī’ti. Evaṃ koci pāpakena manasā padūsetvā apāyapūraṃ bhavēyya, imaṃ pahāya mayā gantuṃ vaṭṭati”ti cittaṃ uppādetvā purato gacchanto dvedhāpathaṃ disvā tassa matthake aṭṭhāsi. Bhaddāpi āgantvā vanditvā aṭṭhāsi. Atha naṃ āha “Bhadde tādasiṃ itthiṃ mama pacchato āgacchantiṃ disvā ‘ime pabbajitāpi vinā bhavituṃ na sakkonti’ti amhesu paduṭṭhacitto mahājano apāyapūraṃ bhavēyya. Imasmiṃ dvedhāpathe tvaṃ ekaṃ gaṇha, ahaṃ ekena gamissāmi”ti. Āma ayya mātugāmo “pabbajitānaṃ palibodho, pabbajitāpi vinā na bhavanti”ti amhākaṃ dosaṃ dasseyyunti tikkhattuṃ padakkhiṇaṃ katvā catūsu ṭhānesu pañcapaṭiṭṭhitena vanditvā dasanakhasamodhānasamujjalaṃ añjaliṃ paggayha “satasahassakappamāṇe addhāne kato mittasanthavo ajja bhijjati, tumheva dakkhiṇā nāma, tumhākaṃ dakkhiṇamaggo vaṭṭati, mayaṃ mātugāmā nāma vāmajātikā, amhākaṃ vāmamaggo vaṭṭati”ti vanditvā maggaṃ paṭipajji. Tesāṃ dvedhābhūtakāle ayaṃ mahāpathavī “ahaṃ Cakkavālasinerupabbatādayo dhāretuṃ sakkontīpi tumhākaṃ guṇe dhāretuṃ na sakkomi”ti vadanti viya viravamānā akampittha. Ākāse asanisaddo viya pavatti, cakkavālapabbato unnādi.

Sammāsambuddhopi Veḷuvanamahāvihāre kuṭiyaṃ nisinno pathavīkampanasaddaṃ sutvā “kissa nu kho pathavī kampatī”ti āvajjento “Pippalimāṇavo ca Bhaddā ca kāpilānī maṃ uddissa appameyyaṃ sampattiṃ pahāya pabbajitā, tesāṃ viyogaṭṭhāne ubhinnaṃ guṇabalena ayaṃ pathavīkampo jāto, mayāpi etesaṃ saṅgahaṃ kātuṃ vaṭṭati”ti Gandhakuṭito nikkhamma sayameva pattacīvaramādāya asītimahātheresu kañci anāpucchā tigāvutamaggaṃ paccuggamaṇaṃ katvā Rājagahassa ca Nālandāya ca antare bahuputtanigrodhamūle pallaṅkaṃ ābhujitvā nisīdi. Nisinno pana aññatarapaṃsukūliko viya anisīditvā buddhavesaṃ gahetvā asītihatthā Buddharaṃsiyo vissajjento nisīdi. Iti tasmim̐ khaṇe paṇṇacchattasakatacakkakūṭāgārādippamāṇā Buddharaṃsiyo

ito cito ca vippharantiyo vidhāvantiyo candasahassasūriyasahassa-
 uggamanakālaṃ viya¹ kurumānā taṃ vanantaraṃ ekobhāsaṃ akaṃsu.
 Dvattimsamahāpurisalakkhaṇasiriyaṃ samujjalatārāgaṇena viya gaganam,
 supupphitakamalakuvalayena viya salilaṃ vanantaraṃ virocittha.
 Nigrodharukkhaṇa khandho pakatiyā seto hoti, pattāni nīlāni pakkāni
 rattāni. Tasmim̐ pana divase sabbo nigrodho suvaṇṇavaṇṇova ahosi.

Mahākassapaṭthero taṃ disvā “ayaṃ amhākaṃ Satthā bhavissati, imaṃ
 ahaṃ uddissa pabbajito”ti diṭṭhaṭṭhānato paṭṭhāya onato gantvā tīsu ṭhānesu
 vanditvā “Satthā me bhante Bhagavā, sāvako hamasmi, Satthā me bhante
 Bhagavā, sāvako hamasmi”ti² āha. Atha naṃ Bhagavā āha “Kassapa sace
 tvaṃ imaṃ nipaccakāraṃ mahāpathaviyā kareyyāsi, sāpi dhāretuṃ na
 sakuṇeyya. Tathāgatassa pana evaṃ guṇamahantataṃ jānatā tayā kato
 nipaccakāro mayhaṃ lomampi cāletuṃ na sakkoti. Nisīda Kassapa,
 dāyajjaṃ te dassāmi”ti. Athassa Bhagavā tīhi ovādehi upasampadaṃ adāsi.
 Datvā ca bahuputtanigrodhamūlato nikkhamitvā therāṃ pacchāsamaṇaṃ
 katvā maggaṃ paṭipajji. Satthu sarīraṃ
 dvattimsamahāpurisalakkhaṇavicittaṃ, Mahākassapaṇassa
 sattamahāpurisalakkhaṇapaṭimaṇḍitaṃ, so kañcānānāvāya pacchābaddho
 viya Satthu padānupadikaṃ anugañchi. Satthā thokaṃ maggaṃ gantvā
 maggā okkamma aññatarasmim̐ rukkhamaṇe nisajjākāraṃ dassesi. Thero
 “Satthā nisīditukāmo”ti ñatvā attano paṭapilotikaṃ saṅghāṭim̐ catugguṇaṃ
 katvā paññapesi.

Satthā tattha nisīditvā hatthena cīvaraṃ parimajjanto “mudukā kho
 tyāyaṃ Kassapa paṭapilotikā saṅghāṭi”ti³ āha. So “Satthā me saṅghāṭiyā
 mudubhāvaṃ kathesi, pārūpitukāmo bhavissati”ti ñatvā “pārūpatu bhante
 Bhagavā saṅghāṭin”ti āha. Kiṃ tvaṃ pārūpissasi Kassapaṭi. Tumhākaṃ
 nivāsanaṃ labhanto pārūpissāmi bhanteti. “Kiṃ pana tvaṃ Kassapa imaṃ
 paribhogajijṇasaṃ paṃsukūlaṃ dhāretuṃ sakkhissasi, mayā hi imassa
 paṃsukūlassa gahitadivase udakapariyantaṃ katvā mahāpathavī kampi,
 imaṃ

1. Kālo viya (Ka)

2. Saṃ 1. 419 piṭṭhe.

3. Saṃ 1. 420 piṭṭhe.

Buddhaparibhogajiṇṇacīvaram nāma na sakkā parittaguṇena dhāretum, paṭibalenevidam paṭipattipūraṇasamatthena jātipaṃsukūlikena dhāretum vaṭṭati”ti vatvā therena saddhiṃ cīvaram parivattesi.

Evam cīvaram parivattetvā therassa cīvaram Bhagavā pārupi, Satthu cīvaram thero. Tasmim̐ khaṇe acetanāpi ayaṃ mahāpathavī “dukkaram bhante akattha, attano pārutacīvaram sāvakena parivattitapubbam nāma nāhosi, aham̐ tumhākam̐ guṇam dhāretum na sakkom̐”ti vadantī viya udakapariyantam̐ katvā kampi. Theropi “laddham̐ me Buddhānam̐ paribhogacīvaram, kim̐ me idāni uttari kattabban”ti unnatim̐ akatvā Satthu santikeyeva terasa dhutaguṇe samādāya sattadivasamattam̐ puthujjano ahosi. Aṭṭhame divase saha paṭisambhidāhi arahattam̐ pāpuṇi. Atha nam̐ Satthā “Kassapo bhikkhave candūpamo kulāni upasaṅkamati, apakas seva kāyam̐ apakassa cittam̐ niccānavako kulesu appagabbho”ti¹ evamādinā pasam̐sitvā aparabhāge ariyagaṇamajjhe nisinno “etadaggaṃ bhikkhave mama sāvakānam̐ bhikkhūnam̐ dhutavādānam̐ yadidaṃ Mahākassapo”ti² dhutavādānam̐ aggaṭṭhāne ṭhapesi.

398. Evam̐ Bhagavato etadaggaṭṭhāne ṭhapito āyasmā Mahākassapo mahāsāvakabhāvaṃ patto attano pubbakammaṃ saritvā somanassavasena pubbacaritāpadānam̐ pakāsento **Padumuttarassa Bhagavatoti** ādimāha. Tattha **Padumuttarassā**ti tassa kira Bhagavato mātukucchito nikkhantakālato paṭṭhāya pādānam̐ nikkhepanasamaye akkantakkantapāde satasahassapattā padumā pathaviṃ bhinditvā uṭṭhahimsu, tasmāssa tam̐ nāmaṃ ahosi. Sakalasattanikāyesu ekekena satasatapuṇṇe³ kate tassa puṇṇassa sataguṇapuṇṇānam̐⁴ katattā Bhagavatoti attho. **Lokajetṭhassa tādino**ti sattalokassa padhānabhūtaṃ iṭṭhāniṭṭhesu akampiyabhāvaṃ pattattā tādino. **Nibbute Lokanāthamhī**ti sattalokassa paṭisaraṇabhūte Bhagavati khandhapariniḃbānena pariniḃbute, adassanam̐ gateti attho. **Pūjaṃ kubbanti Satthuno**ti sadevakassa lokassa sāsanato “Satthā”ti laddhanāmassa Bhagavato sādhuḱīlaṃ kīlantaṃ pūjaṃ karontīti sambandho.

1. Sam̐ 1. 402 piṭṭhe.

2. Am̐ 1. 23 piṭṭhe.

3. Ekena satapuṇṇe (Ka)

4. Satadviguṇapuṇṇānam̐ (Ka)

399. **Aggim cinantī¹ janatāti** janasamūhā ālāhanatthāya aggim cinantā rāsim karontā āsamantato moditā² santuṭṭhā pakārena moditā santuṭṭhā pūjam karontīti sambandho. **Tesu samvegajātesūti** tesu janasamūhesu samvegappattesu utrāsam labhantesu **me** mayham **pīti** hāso **udapajjatha** pātubhavīti attho.

400. **Ñātimitte samānetvāti** mama bandhusahāye samānetvā rāsim katvā. **Mahāvīro** Bhagavā **parinibbuto** adassanam agamāsīti idam vacanam **abravim** kathesinti sambandho. **Handa pūjam karomaseti handāti** vossaggatthe³ nipāto, tena kāraṇena mayam sabbe samāgatā pūjam karomāti attho. **Seti** nipāto.

401. **Sādhūti te paṭissutvāti** te mama ñātimittā sādhu iti sundaram bhaddakam iti paṭisunītvā mama vacanam sampañicchitvā **me** mayham **bhiyyo** atirekam **hāsam** pītim **janimsu** uppādesunti attho.

402. Tato attano katapuññañcayam dassento **Buddhasmim** **Lokanāthamhīti**-ādimāha. Satahattham **uggatam** ubbidham diyaḍḍhahatthasatam vitthatam **vimānam nabhasi** ākāse uggatam agghiyam **sukatam** sundarākārena katam **katvā** kāretvā ca **puññañcayam** puññarāsim **kāhāsim** akāsinti sambandho.

403. **Katvāna agghiyam tatthāti** tasmim cetiyapūjanaṭṭhāne **tālapantīhi** tālapālīhi **cittitam** sobhitam agghiyam **katvāna** kāretvā ca **sakam cittam** attano cittam pasādetvā **cetiyam pūjayuttamanti** uttamam Buddhadhātunidhāpitam cetiyam pūjayinti sambandho.

404. Tassa cetiyassa mahimam⁴ dassento **aggikkhandhovāti**-ādimāha. Tattha **aggikkhandhovāti** ākāse jalamāno aggikkhandhova aggirāsi iva tam cetiyam sattahi ratanehi jalati **phullito** vikasiṭapuppho sālaruḁkharājā iva ākāse **indalaṭṭhiva** indadhanu iva ca **catuddisā** catūsu disāsu **obhāsati** vijjotatīti sambandho.

1. Udaggacittā (Pāli)

3. Vavassaggatthe (Sī, Ka)

2. Āmoditapamoditā (Sī, I)

4. Paṭimam (Ka)

405. **Tattha cittaṃ pasādetvā**ti tasmim̐ jotamānadhātugabbhamhi cittaṃ manam̐ pasādetvā somanassam̐ katvā tena cittappasādena **bahuṃ** anekappakāram̐ **kusalam̐** puññam̐ **katvāna** “dhātugabbhe ca sāsane ca ettakāni puññāni mayā katāni”ti evam̐ puññakammam̐ **sarivāna** kālam̐katvā **tidasam̐** Tāvatisabhavanam̐ Suttappabuddho viya aham̐ **upapajjim̐** jātoti sambandho.

406. Attano uppannadevaloke laddhasampattim̐ dassento **sahassayuttanti**-ādimāha. Tattha **hayavāhim̐** sindhavasahassayojitam̐ dibbaratham̐ adhiṭṭhito. Sattahi bhūmīhi **sam̐** suṭṭhu uggatam̐ **ubbiddham̐** uccam̐ mayham̐ **bhavanam̐** vimānam̐ ahoṣīti attho.

407. Tasmim̐ vimāne **sabbasovaṇṇamayā** sakalasovaṇṇamayāni kūṭāgārasahassāni **ahum̐** ahesunti attho. **Sakatejēna** attano ānubhāvena sabbā dasa disā **pabhāsayaṃ** obhāsentāni **jalanti** vijjotantīti sambandho.

408. Tasmim̐ mayham̐ pātubhūtavimāne aññepi **niyyūhā** pamukhasālāyo **santi** vijjanti. Kim̐ bhūtā? **Lohitaṅgamayā** rattamaṇimayā tadā tepi niyyūhā catasso disā **ābhāya** pabhāya jotantīti sambandho.

410. **Sabbe deve** sakalachadevaloke deve **abhibhomi** abhibhavāmi. Kassa phalanti ce? Mayā katassa puññakammassa idam̐ phalanti attho.

411. Tato manussasampattim̐ dassento **saṭṭhikappasahassamhīti**-ādimāha. Tattha ito kappato heṭṭhā saṭṭhisahassakappamatthake **cāturanto** catumahādīpavanto **vijitāvī** sabbam̐ paccatthikam̐ vijitavanto aham̐ Ubbiddho¹ nāma cakkavattī rājā hutvā **pathaviṃ āvasim̐** rajjam̐ kāresinti sambandho.

412-4. **Tatheva bhaddake kappeti** pañcabuddhapaṭimaṇḍitattā bhaddake nāma kappe. **Tim̐sakkhattum̐** tim̐sajātiyā catudīpamhi issaro padhāno

1. Uṭṭhiyo (Sī, I)

cakkaratanādīhi sattahi ratanehi sampanno samaṅgībhūto
sakakammābhiraddho attano kamme dasa rājadhamme abhiraddho allīno
 cakkavattī rājā **amhi** ahosinti sambandho. Attano cakkavattikāle
 anubhūtasampattiṃ dassento “tatthāpi bhavanam mayhan”ti-ādimāha. **Tattha**
 tasmim cakkavattirajjamhi **mayham bhavanam** mama pāsadam **indalaṭṭhiva**
uggataṃ ākāse ṭhitavijjotamānā vijjullatā iva uggataṃ
 sattabhūmikādibhedehi uccaṃ **āyāmato** dīghato ca uccato ca
 catuvīsatiyojanam vitthārato dvādasayojanam ahoṣīti sambandho. Sabbesaṃ
 janānam manam allīnabhāvena rammaṇam nāma nagaram ahoṣīti attho.
 Daḷhehi dvādasahatthehi vā tiṃsahatthehi vā uccehi pākāratoraṇehi
 sampannanti dasseti.

415-20. **Tadaḍḍhakam** tato aḍḍhakam aḍḍhatiyasatayojananti attho.
Pakkhittā paṇṇavīsatiti vīsati-āpaṇapakkhittam nirantaram
 vīthiparicchanti attho. **Brāhmaṇṇakulasambhūto**ti brāhmaṇakule sujāto.
 Sesaṃ vuttanayattā suviññeyyamevāti.

Mahākassapaṭṭhara-apadānavaṇṇanā samattā.

3-4. Anuruddhatthera-apadānavaṇṇanā

Sumedham Bhagavantāhanti-ādikaṃ āyasmato Anuruddhattherassa
 apadānam. Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava
 vivaṭṭūpanissayāni puñṇāni upacinanto Padumuttarassa Bhagavato kāle
 vibhavasampanne kuṭumbikakule nibbatti. Vayappatto ekadivasaṃ vihāram
 gantvā Satthu santike dhammam suṇanto Satthārā ekaṃ bhikkhum
 dibbacakkhukānam aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā sayampi taṃ ṭhānam
 patthetvā satahassabhikkhuparivārassa Bhagavato sattāham mahādānam
 pavattetvā sattame divase Bhagavato bhikkhusamghassa ca uttamāni
 vatthāni datvā paṇidhānam akāsi. Satthāpissa anantarāyena
 samijjhanabhāvaṃ disvā “anāgate Gotamassa Sammāsambuddhassa sāsane
 dibbacakkhukānam aggo bhavissati”ti byākāsi. Sopi tattha puñṇāni karonto
 Satthari parinibbute sattayojanike

kanakathūpe bahukaṃsapātiyo dīparukkhehi dīpakapallikāhi ca
 “dibbacakkhuñāṇassa upanissayo¹ hotū”ti ulāraṃ dīpapūjaṃ akāsi. Evaṃ
 yāvajīvaṃ puññāni katvā devamanussesu saṃsaranto Kassapassa Bhagavato
 kāle Bārāṇasiyaṃ kuṭumbikagehe nibbattitvā viññutaṃ patto Satthari
 parinibbute niṭṭhite yojanike kanakathūpe bahukaṃsapātiyo sappimaṇḍassa
 pūretvā majjhe ca ekekaṃ guḷapipṇḍaṃ ṭhapetvā mukhavaṭṭiyā mukhavaṭṭiṃ
 phusāpento cetiyaṃ parikkhipāpesi. Attanā gahitakaṃsapātiṃ
 sappimaṇḍassa pūretvā saḥassavaṭṭiyo jālāpetvā sīse ṭhapetvā sabbarattiṃ
 cetiyaṃ anupariyāyi.

Evaṃ tasmimpi attabhāve yāvajīvaṃ kusalaṃ katvā devaloke
 nibbattitvā tattha yāvatāyukaṃ ṭhatvā tato cuto anuppanne Buddhē
 Bārāṇasiyaṃyeva duggatakule nibbatti, “Annabhāro”tissa nāmaṃ ahosi. So
 Sumanaseṭṭhissa nāma gehe kammaṃ karonto jīvati. Ekadivasaṃ so
 Upariṭṭhaṃ nāma Paccekabuddhaṃ nirodhasamāpattito vuṭṭhāya
 Gandhamādanapabbatato ākāsenāgantvā Bārāṇasīnagaradvāre otaritvā
 cīvaraṃ pārupitvā nagare piṇḍāya carantaṃ disvā pasannamānaso pattaṃ
 gahetvā attano atthāya ṭhapitaṃ bhāgabhattaṃ² patte pakkhipitvā
 Paccekabuddhassa dātukāmo ārabhi. Bhariyāpissa attano bhāgabhattaṃ
 tattheva pakkhipi. So taṃ netvā Paccekabuddhassa hatthe ṭhapesi.
 Paccekabuddho taṃ gahetvā anumodanaṃ katvā pakkāmi. Taṃ divasaṃ
 Sumanaseṭṭhissa chatte adhivatthā devatā “aho dānaṃ paramadānaṃ,
 upariṭṭhe suppatiṭṭhitaṃ”ti mahāsaddena anumodi. Taṃ sutvā Sumanaseṭṭhi
 “evaṃ devatāya anumoditaṃ idameva uttamadānaṃ”ti cintetvā tattha pattiṃ
 yāci. Annabhāro pana tassa pattiṃ adāsi. Tena pasannacitto Sumanaseṭṭhi
 tassa saḥassaṃ datvā “ito paṭṭhāya tuyhaṃ sahatthena kammakaraṇakiccaṃ
 natthi, patirūpaṃ gehaṃ katvā niccaṃ vasāhī”ti āha.

Yasmā nirodhasamāpattito vuṭṭhitassa Paccekabuddhassa
 dinnapiṇḍapāto taṃ divasameva ulāravipāko hoti, tasmā Sumanaseṭṭhi rañño
 santikaṃ gacchanto taṃ gahetvā agamāsi. Rājā pana taṃ ādaravasena
 olokesi. Seṭṭhi “mahārāja ayaṃ oloketabbayuttōyevā”ti

1. Paccayo (Sī)

2. Bhattavaḍḍhitaṃ (Sī, I, Ka)

vatvā tadā tena katakammaṃ attanāpissa saḥassadinnabhāvañca kathesi. Taṃ sutvā rājā tassa tussitvā saḥassaṃ datvā “asukasmiṃ ṭhāne gehaṃ katvā vasāhi”ti gehaṭṭhānamassa ānāpesi. Tassa taṃ ṭhānaṃ sodhāpentassa mahantā mahantā nidhikumbhiyo uṭṭhahimsu. So tā disvā rañño ārocesi. Rājā sabbaṃ dhanam uddharāpetvā rāsikataṃ disvā “ettakaṃ dhanam imasmiṃ nagare kassa gehe atthi”ti pucchi. Na kassaci devāti. “Tena hi ayaṃ Annabhāro imasmiṃ nagare mahādhanaseṭṭhi nāma hotū”ti taṃ divasameva tassa seṭṭhichattaṃ ussāpesi.

So seṭṭhi hutvā yāvajīvaṃ kalyāṇakammaṃ katvā devaloke nibbatto, dīgharattaṃ devamanussesu saṃsaritvā amhākaṃ Bhagavato uppajjanakakāle Kapilavatthunagare Sukkodanasakkassa¹ gehe paṭisandhiṃ gaṇhi. Tassa jātassa **Anuruddhoti** nāmaṃ akaṃsu. So Mahānāmasakkassa kaniṭṭhabhātā Bhagavato cūlapitu putto paramasukhumālo mahāpuñño ahosi. Suvāṇṇapātiyaṃyeva cassa bhattaṃ uppajji. Athassa mātā ekadivasam “mama putto natthi padam² na jānāti, taṃ jānāpessāmi”ti cintetvā ekaṃ suvaṇṇapātiṃ tucchakaṃyeva aññāya suvaṇṇapātiyā pidahitvā tassa pesesi, antarāmagge devatā taṃ dibbapūvehi pūresuṃ. Evaṃ mahāpuñño tiṇṇaṃ utūnaṃ anucchavikesu tīsu pāsādesu alaṅkatanāṭakitthihi parivuto devo viya mahāsampattiṃ anubhavi.

Amhākampi bodhisatto tasmim samaye Tusitapurā cavitvā Suddhodanamahārājassa aggamahesiyā kucchimhi nibbattitvā anukkamena vuddhippatto ekūnatimsa vassāni agāramajjhe vasitvā mahābhinnikkhamanaṃ nikkhamitvā anukkamena paṭividdhasabbaññutaññāṇo Bodhimaṇḍe sattaṣattāhaṃ vītināmetvā Isipatane Migadāye dhammacakkaṃ pavattetvā lokānuggahaṃ karonto Rājagahaṃ gantvā Veluvane vihāsi. Tadā Suddhodanamahārājā “putto kira me Rājagahaṃ anuppatto, gacchatha bhaṇe mama puttaṃ ānethā”ti saḥassasaḥassaparivāre dasa amacce pesesi. Te sabbe ehibhikkhupabbajjāya pabbajimsu. Tesu Udāyittherena cārikāgamaṇaṃ āyācito Bhagavā vīsatisaḥassakhīṇāsavaparivuto Rājagahato

1. Mahānāmasikkhāpadaṭṭikā oloketabbā.

2. Saddaṃ (Ka)

nikkhamitvā Kapilavatthupuraṃ gantvā ñāṭisamāgame anekāni pāṭihāriyāni dassetvā pāṭihāriyavicittam dhammadesanam kathetvā mahājanam amatapānam pāyetvā dutiyadivase pattacīvaramādāya nagaradvāre thatvā “kim nu kho kulanagaraṃ āgatānaṃ sabbabuddhānaṃ āciṇṇan”ti āvajjamāno “sapidānaṃ piṇḍāya caraṇam āciṇṇan”ti ñatvā sapadānam piṇḍāya carati. Rājā “putto te piṇḍāya caratī”ti sutvā turitaturito āgantvā antaravīthiyam dhammam sutvā attano nivesanam pavesetvā mahantam sakkārasammānam akāsi. Bhagavā tattha katabbam ñātisaṅgaham katvā Rāhulakumāraṃ pabbājetvā na cirasseva Kapilavatthunagarato Mallaraṭṭhe cārikam caramāno Anupiyambavanam pāpuṇi.

Tasmim samaye Suddhodanamahārājā sākiyagaṇam sannipādetvā āha “sace mama putto agāraṃ ajjhāvasissa, rājā abhaviṣṣa cakkavattī sattaratanasampanno khattiyagaṇaparivāro, nattāpi me Rāhulakumāro khattiyagaṇena saddhim tam parivāretvā acarissa¹, tumhepi etamattham jānātha. Idāni pana mama putto Buddhō jāto, khattiyāvassa parivārā honu, tumhe ekekakulato ekekaṃ dārakaṃ dethā”ti. Evaṃ vutte ekappahāreneva dve-asītisahassakhattiyakumārā pabbajimsu.

Tasmim samaye Mahānāmo Sakko kuṭumbasāmiko, so attano kaniṭṭham Anuruddham Sakkaṃ upasaṅkamitvā etadavoca “etarahi tāta Anuruddha abhiññātā abhiññātā Sakyakumārā Bhagavantam pabbajitam anupabbajanti, amhākaṅca kulā natthi koci agārasmā anagāriyam pabbajito, tena hi tvaṃ vā pabbajāhi, ahaṃ vā pabbajissāmī”ti. Tam sutvā Anuruddho gharāvāse rucim akatvā attasattamo agārasmā anagāriyam pabbajito. Tassa pabbajjānukkamo Saṃghabhedakakkhandhake² āgatoyeva. Evaṃ Anupiyam gantvā pabbajitesu pana tesu tasmimyeva antovasse Bhaddiyatthero arahattam pāpuṇi, Anuruddhatthero dibbacakkhum nibbattesi, Devadatto aṭṭha samāpattiyo nibbattesi, Ānandatthero sotāpattiphale patitṭhāsi, Bhagutthero ca Kimilatthero ca pacchā arahattam pāpuṇimsu. Tesam sabbesampi therānam attano attano āgataṭṭhānesu pubbatthanābhinihāro āvi bhavissati. Ayaṃ Anuruddhatthero

1. Agamissa (Sī), ācarissa (I)

2. Vi 4. 336 piṭṭhe.

Dhammasenāpatissa santike kammaṭṭhānaṃ gahetvā Cetiyaraṭṭhe Pācīnavaṃsadāyaṃ gantvā samaṇadhammaṃ karonto satta mahāpurisavitaḥke vitakkesi, aṭṭhame kilamati. Satthā “Anuruddho aṭṭhame mahāpurisavitaḥke kilamati”ti ñatvā “tassa saṅkappaṃ pūressāmī”ti tattha gantvā paññattavarabuddhāsane nisinno aṭṭhamāṃ mahāpurisavitaḥkaṃ pūretvā catupaccayasantosabhāvanārāmapaṭimaṇḍitaṃ mahā-ariyavaṃsapaṭipadaṃ¹ kathetvā ākāse uppatitvā bhesakalāvanameva gato.

Thero tathāgate gatamatteyeva tevijjo mahākhīṇāsavo hutvā “Satthā mayhaṃ manāṃ jānitvā āgantvā aṭṭhamāṃ mahāpurisavitaḥkaṃ pūretvā adāsi, so came manoratho matthakaṃ patto”ti Buddhānaṃ dhammaḍḍesaṇaṃ attano ca paṭivedhadhammaṃ ārabba imā udānagāthā abhāsi—

“Mama saṅkappamaññāya, Satthā loke anuttaro.
Manomayena kāyena, iddhiyā upasaṅkami.

Yadā² me ahu saṅkappo, tato uttari desayi.
Nippapañcarato Buddhō, nippapañcamadesayi.

Tassāhaṃ dhammamaññāya, vihāsim sāsane rato.
Tisso vijjā anuppattā, kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti³.

Atha naṃ aparabhāge Satthā Jetavane mahāvihāre viharanto “dibbacakkhukānaṃ bhikkhūnaṃ Anuruddho aggo”ti⁴ aggaṭṭhāne ṭhapesi.

421. Evaṃ so Bhagavato santikā dibbacakkhukānaṃ aggaṭṭhānaṃ labhitvā attano pubbakammaṃ karitvā somanassavasena pubbacaritāpadānaṃ pakāsento **Sumedhaṃ Bhagavantāhanti**-ādimāha. Tattha sundarā upaṭṭhāpanapaññā maggaphalapaññā vipassanāpaññā catupaṭisambhidādisaṅkhātā medhā yassa Bhagavato so Sumedho, taṃ **Sumedhaṃ** bhāgyasampannattā **Bhagavantaṃ** lokassa **jetthaṃ** seṭṭhaṃ padhānabhūtaṃ saṃsārato⁵ paṭhamaṃ niggataṃ narānaṃ āsabaṃ purecārikaṃ **vūpakatthaṃ** vivekabhutaṃ gaṇasaṅgaṇikārāmato apagataṃ viharantaṃ ahaṃ addasanti sambandho.

1. Aṃ 3. 62 piṭṭhe.

3. Khu 2. 336 piṭṭhe Bheragāthāyaṃ.

5. Saṅkhārato (I, Ka)

2. Yathā (Sī, I) Aṃ 3. 68 piṭṭhe.

4. Aṃ 1. 23 piṭṭhe.

442. Sabbadhammānaṃ sayameva Buddhattā **Sambuddhaṃ**,
upagantvāna samīpaṃ gantvāti attho. **Añjaliṃ** paggaheṭvānāti
 dasaṅgulipuṭaṃ muddhani katvāti attho. Sesāṃ uttānatthameva.

430. **Divā rattiṇca passāmīti** tadā devaloke ca manussaloke ca
 uppannakāle maṃsacakkhunā samantato yojanaṃ passāmīti attho.

431. **Sahassalokaṃ** ñāṇenāti paññācakkhunā saḥassacakkavāḷaṃ
 passāmīti attho. **Satthu sāsane**ti idāni Gotamassa Bhagavato sāsane.
Dīpadānassa dīpapūjāya idaṃ phalaṃ, iminā phalena dibbacakkuṃ
 anupatto paṭiladdho uppādesinti attho.

Anuruddhatthera-apadānavañṇanā samattā.

3-5. Puṇṇamantāṇiputtatthera-apadānavañṇanā

Ajjhāyako mantadharoti-ādikaṃ āyasmato Puṇṇassa

Mantāṇiputtattherassa apadānaṃ. Ayampi purimabuddhesu katādhikāro
 tattha tattha bhava vivaṭṭūpanissayāni puññāni upacinanto Padumuttarasa
 Bhagavato uppattito puretameva Haṃsavatīnagare brāhmaṇamahāsālakule
 nibbattitvā anukkamena viññutaṃ patto. Aparabhāge Padumuttare Bhagavati
 uppajjitvā bodhaneyyānaṃ dhammaṃ desente heṭṭhā vuttanayena
 mahājanena saddhiṃ vihāraṃ gantvā parisapariyante nisīditvā dhammaṃ
 suṇanto Satthāraṃ ekaṃ bhikkhuṃ dhammakathikānaṃ aggaṭṭhāne
 ṭhapentaṃ disvā “mayāpi anāgate evarūpena bhavituṃ vaṭṭati”ti cintetvā
 desanāvasāne utṭhitāya parisāya Satthāraṃ upasaṅkamitvā nimantetvā heṭṭhā
 vuttanayena mahāsakkāraṃ katvā Bhagavantaṃ evamāha “bhante ahaṃ
 iminā adhikārena na aññaṃ sampattiṃ patthemī, yathā paneso bhikkhu
 sattamadivasamatthake tumhehi dhammakathikānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapito,
 evaṃ ahampi anāgate ekassa Buddhassa sāsane dhammakathikānaṃ aggo
 bhaveyyan”ti patthanāṃ akāsi. Satthā anāgataṃ oloketvā tassa patthanāya
 samijjhanabhāvaṃ disvā

“anāgate kappasatasahassamatthake Gotamo nāma Buddhō uppajjissati, tassa sāsane pabbajitvā tvaṃ dhammakathikānaṃ aggo bhavissasi”ti byākāsi.

So yāvatāyukaṃ kalyāṇakammaṃ katvā tato cuto kappasatasahassaṃ puññasambhāraṃ sambharanto devamanussesu saṃsaritvā amhākaṃ Bhagavato kāle Kapilavatthunagarassa avidūre Doṇavatthunāmake brāhmaṇagāme brāhmaṇamahāsālakule Aññāsikoṇḍaññattherassa¹ bhāgineyyo hutvā nibbatti, tassa **Puṇṇoti** nāmaṃ akaṃsu. So Satthari abhisambodhiṃ patvā pavattitavaradhammacakke anukkamena Rājagahaṃ upanissāya viharante Aññāsikoṇḍaññassa santike pabbajitvā laddhūpasampado padhānamanuyuñjanto sabbaṃ pabbajitakiccaṃ matthakaṃ pāpetvā “Dasabalassa santikaṃ gamissāmī”ti Mātulattherena saddhiṃ Satthu santikaṃ āgantvā Kapilavatthusāmantāyeva ohiyitvā yoniso manasikāre kammaṃ karonto na cirasseva vipassanaṃ ussukkāpetvā arahattaṃ pāpuṇi.

Tassa pana Puṇṇattherassa santike pabbajitā kulaputtā pañcasatā ahesuṃ. Thero te dasakathāvatthūhi ovadī. Tepi sabbe dasakathāvatthūhi ovaditā tassa ovāde ṭhatvā arahattaṃ pāpuṇitvā attano pabbajitakiccaṃ matthakappattaṃ ñatvā upajjhāyaṃ upasaṅkamitvā āhaṃsu “bhante mayaṃ pabbajitakiccassa matthakaṃ pattā, dasannañca kathāvatthūnaṃ lābhino, samayo dāni no Dasabalaṃ passitun”ti, thero tesaṃ vacanaṃ sutvā cintesi “mayhaṃ dasakathāvatthulābhitaṃ Satthā jānāti. Ahaṃ dhammaṃ desento dasakathāvatthūni amuñcitvāva desemi, mayi ca gacchante sabbepime bhikkhū maṃ parivāretvā gacchissantī, evaṃ me gaṇena saddhiṃ gantvā ayuttaṃ Dasabalaṃ passitum, ime tāva Dasabalaṃ passitum gacchantū”ti. Atha te evamāha “āvuso tumhe purato gantvā Dasabalaṃ passatha, mama vacanena Tathāgatassa pāde vandatha, ahampi tumhākaṃ gatamaggena āgacchissāmī”ti. Tepi therā sabbe Dasabalassa jātibhūmiratṭhavāsino sabbe khīṇāsavā sabbe dasakathāvatthulābhino upajjhāyassa ovādaṃ acchinditvā therā vanditvā anupubbena cārikaṃ carantā

1. Aññākoṇḍaññattherassa (Sī, I), Aññātaṇḍaññattherassa (Ka)

saṭṭhiyojanamaggaṃ atikkamma Rājagahe Veḷuvanamahāvihāraṃ gantvā Dasabalassa pāde vanditvā ekamantaṃ nisīdimsu. Āciñṇaṃ kho panetaṃ Buddhānaṃ Bhagavantānaṃ āgantukehi bhikkhūhi saddhiṃ paṭisammoditunti Bhagavā tehi saddhiṃ “kacci bhikkhave khamanīyaṃ”ti-ādinā nayena madhurapaṭisaṅhāraṃ katvā “kuto ca tumhe bhikkhave āgatattā”ti pucchitvā puna tehi “jātibhūmito”ti vutte “ko nu kho bhikkhave jātibhūmiyaṃ jātibhūmakānaṃ bhikkhūnaṃ sabrahmacārīnaṃ evaṃ sambhāvito ‘attanā ca appiccho appicchakathaṅja bhikkhūnaṃ kattā’ti”¹ dasakathāvattulābhiṃ bhikkhuṃ pucchi. Tepi “Puṇṇo nāma bhante āyasmā Mantāṇiputto”ti ārocayimsu.

Tesaṃ kathaṃ sutvā āyasmā Sāriputto therāṃ dassanakāmo ahosi. Atha Satthā Rājagahato Sāvattiṃ agamāsi. Puṇṇattheropi Dasabalassa tattha āgatabhāvaṃ sutvā “Satthāraṃ passissāmī”ti gantvā Antogandhakuṭiyaṃyeva Tathāgataṃ sampāpuṇi. Satthā tassa dhammaṃ desesi. Thero dhammaṃ sutvā Dasabalaṃ vanditvā paṭisallānatthāya Andhavanaṃ gantvā aññatarasmim rukkhamūle divāvihāraṃ nisīdi. Sāriputtattheropi tassāgamaṇaṃ sutvā sīsānulokiko gantvā okāsaṃ sallakkhetvā tasmim rukkhamūle nisinnakaṃ upasaṅkamitvā therena saddhiṃ sammoditvā taṃ visuddhikkamaṃ² pucchi. Sopissa pucchitapucchitaṃ byākaronto rathavinītūpamāya ativiya cittaṃ ārādhesi, te aññamaññassa subhāsitaṃ samanumodimsu.

434. Atha naṃ Satthā aparabhāge bhikkhusaṃghassa majjhe nisinno therāṃ “etadaggaṃ bhikkhave mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ dhammakathikānaṃ yadidaṃ Puṇṇo”ti³ etadagge ṭhapesi. So pubbakammaṃ saritvā somanassavasena pubbacaritāpadānaṃ vibhāvento **ajjhāyakoti-**ādimāha. Tattha **ajjhāyakoti** anekabrāhmaṇānaṃ vācetaṃ sikkhāpetā. **Mantadharoti** mantānaṃ dhāretāti attho, vedasaṅkhātassa catutthavedassa sajjhāyanasavanadānānaṃ vasena dhāretāti vuttaṃ hoti. **Ṭiṇṇaṃ vedānanti** iruvedaya juvedasā mavedasaṅkhātānaṃ ṭiṇṇaṃ vedānaṃ ñāṇena dhāretabbattā “vedo”ti laddhanāmesu tīsu vedaganthesu pāraṃ pariyosānaṃ gatoti

1. Ma 1. 199 piṭṭhe.

2. Ma 1. 201 piṭṭhe.

3. Am 1. 24 piṭṭhe.

attho. **Purakkhatomhi sissehīti** mama niccaparivārabhūtehi sissehi parivuto ahaṃ amhi. **Upagacchirā naruttamanti** narānaṃ uttamaṃ Bhagavantaṃ upasaṅkamirā, samīpaṃ gatoti attho. Sesāṃ suviññeyyameva.

438. **Abhidhammanayaññūhanti** ahaṃ tadā tassa Buddhassa kāle abhidhammanayakovidoti attho. **Kathāvatthuvisuddhiyāti** kathāvatthuppakaraṇe visuddhiyā cheko, appicchasantuṭṭhikathādīsū dasasu kathāvatthūsū vā cheko, tāya kathāvatthuvisuddhiyā **sabbesaṃ** yatijanānaṃ¹ paṇḍitānaṃ **viññāpetvāna** bodhetvāna **anāsavo** nikkilesa **viharāmi** vasaṃ kappemi.

439. **Ito pañcasate kappeti** ito pañcabuddhapaṭimaṇḍitato bhaddakappato pañcasate kappe **suppakāsakā** suṭṭhu pākāṭa cakkaratanādisattahi ratanehi sampannā Jambudīpādicatudīpamhi **issarā** padhānā **catturo** cattāro cakkavattirājāno ahesunti attho. Sesāṃ vuttanayamevāti.

Puṇṇamantāṇiputtatthera-apadānavañṇanā samattā.

3-6. Upālitthera-apadānavañṇanā

Nagare Haṃsavatīyāti-ādikaṃ āyasmato Upālittherassa apadānaṃ. Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava vivaṭṭūpanissayāni puññāni upacinanto Padumuttarassa Bhagavato kāle Haṃsavatīnagare vibhavasampanne brāhmaṇakule nibbato, ekadivasaṃ Satthu santike dhammakathaṃ suṇanto Satthāraṃ ekaṃ bhikkhuṃ vinayadharānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā Satthu adhikārakammaṃ katvā taṃ ṭhānantaraṃ patthesi.

So yāvajīvaṃ kusalaṃ katvā devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ Buddhuppāde kappakagehe nibbato, **Upālī**tissa nāmaṃ akaṃsu. So vayappatto Anuruddhādīnaṃ channaṃ khattiyānaṃ piyasahāyo hutvā Tathāgate Anupiyambavane viharante pabbajjāya nikkhamantehi chahi khattiyehi saddhiṃ nikkhamitvā pabbaji. Tassa pabbajjāvidhānaṃ Pāḷiyam² āgatameva. So pabbajitvā

1. Janānaṃ (Sī, I)

2. Vi 4. 336 piṭṭhādīsū.

upasampanno hutvā Satthu santike kammaṭṭhānaṃ gahetvā “mayhaṃ bhante araṇṇavāsaṃ anujānāthā”ti āha. Bhikkhu araṇṇe vasantassa ekameva dhuraṃ vaḍḍhissati, mayhaṃ pana santike vasantassa vipassanādhuraṃ ganthadhuraṃ paripūressati”ti. So Satthu vacanaṃ sampañicchitvā vipassanāya kammaṃ karonto na cirasseva arahattaṃ pāpuṇi. Satthāpi naṃ sayameva sakalaṃ Vinayaṇṭakaṃ uggaṇhāpesi. So aparabhāge bhārukacchavatthuṃ ajjukavatthuṃ Kumārakassapavatthuntī imāni tīṇi vatthūni vinicchini. Satthā ekekasmīṃ vinicchaye sādhukāraṃ datvā tayo vinicchaye aṭṭhuppattim katvā therāṃ vinayadharānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesi.

441. Evaṃ so etadaggaṭṭhānaṃ patvā attano pubbakammaṃ saritvā somanassappatto taṃ pubbacaritāpadānaṃ pakāseto **nagare Haṃsavatīyāti-**ādimāha. Tattha **Haṃsavatīyāti** haṃsavaṭṭa-ākārena vati pākāraparikkhepo yasmīṃ nagare, taṃ nagaraṃ **Haṃsavatī**. Atha vā anekasaṅkhā haṃsā taḷākapokkharāṇisaraṇapallādīsu nivasantā ito cito ca vidhāvamānā vasanti etthāti **Haṃsavatī**, tassā haṃsavatīyā. **Sujāto nāma brahmaṇoti** suṭṭhu jātoti Sujāto, “akkhito anupakuṭṭho”ti vacanato agarahito hutvā jātoti attho. **Asītikoṭṭinīcayoti** asītikoṭṭidhanarāsiko **pahūtadhanadhañṇavā** asaṅkhyeyyadhanadhañṇavā brāhmaṇo Sujāto nāma ahoṣinti sambandho.

442. Punapi tasseeva mahantabhāvaṃ dassento **ajjhāyakoti-**ādimāha. Tattha **ajjhāyakoti** paresaṃ vedattayādim vāceta. **Mantadharoti** mantā vuccati pañṇā, athabbanavedabyākaraṇādiṇānapañṇavāti attho. **Tiṇṇaṃ vedānapāragūti** iruvedaya juvedasā mavedasaṅkhātānaṃ tiṇṇaṃ vedānaṃ pariyosānaṃ pattoti attho. **Lakkhaṇeti** lakkhaṇasatthe, Buddhapacceka buddhacakkavatti-itthipurisānaṃ hatthapādādīsu dissamānalakkhaṇapakāsanakaganthe cāti attho. **Itihāseti** “itiha āsa itiha āsā”ti porāṇakathāppakāsake ganthe. **Sadhammeti** sakadhamme brāhmaṇadhamme **pāramim gato** pariyosānaṃ koṭim gato pattoti attho.

443. **Paribbājāti** ye nigaṇṭhasāvaka, te sabbe nānādiṭṭhikā tadā **mahiya** pathavītale carantīti sambandho.

445. Yāva yattakaṃ kālāṃ Jino nuppajjati, tāva tattakaṃ kālāṃ Buddhoti vacanaṃ natthīti attho.

446. **Accayena ahorattanti** aho ca ratti ca ahorattaṃ, bahūnaṃ saṃvaccharānaṃ atikkamenāti attho. Sesāṃ suviññeyyameva.

454. **Mantāniputtoti** mantāṇīnāmāya kappakadhītuyā putto, māsapuṇṇatāya divasapuṇṇatāya **Puṇṇoti** laddhanāmoti attho. Tassa Satthussa sāvako **hessati** bhavissatīti sambandho.

455. **Evam kittayi so Buddhoti so** Padumuttaro Bhagavā **evam** iminā pakārena **sunandaṃ** sundarākārena somanassadāyakaṃ **kittayi** byākaraṇamadāsīti attho. **Sabbaṃ janam** sakalajanasamūhaṃ sādhuṃ **hāsayanto** somanassaṃ karonto **sakaṃ balaṃ** attano balaṃ **dassayanto** pākaṭaṃ karontoti sambandho.

456. Tato anantaraṃ attano ānubhāvaṃ aññāpadesena dassento **katañjalīti**-ādimāha. Tadā tasmim Buddhuppādato purimakāle sunandaṃ tāpasam katañjalipuṭā sabbe janā namassantīti sambandho. **Buddhe kāraṃ karitvānāti** evam so sabbajanapūjitopi samāno “pūjitomhī”ti mānaṃ akatvā Buddhasāsane adhiṃ kiccaṃ katvā attano **gatiṃ** jātīm **sodhesi** parisuddhamakāsīti attho.

457. **Sutvāna Munino vacanti** tassa Sammāsambuddhassa vācam, gāthābandhasukhatthaṃ ākāraṃ rassaṃ katvā “vacan”ti vuttaṃ. “Anāgataṃhi addhāne Gotamo nāma nāmena Satthā loke bhavissatī”ti imaṃ Munino vacanaṃ sutvā **yathā** yena pakārena Gotamaṃ Bhagavantaṃ passāmi, tathā tena pakārena **kāraṃ** adhiṃ kiccaṃ puññasambhāraṃ **kassāmi** karissāmīti **me** mayhaṃ **saṅkappo** cetanāmanasikāro **ahu** ahoṣīti sambandho.

458. **Evāhaṃ cintayitvānāti** “ahaṃ kāraṃ karissāmī”ti evam cintetvā. **Kiriyaṃ cintayim mamāti** “mayā kīdisaṃ puññaṃ kattabbaṃ nu kho”ti kiriyaṃ kattabbakiccaṃ cintayinti attho. **Kyāhaṃ kammaṃ ācarāmīti**

aham kīdisaṃ puñṇakammaṃ ācarāmi pūremi nu khoti attho. **Puñṇakkhette anuttareti** uttaravirahite sakalapuñṇassa bhājanabhūte ratanattayeti attho.

459. **Ayañca pāṭhiko bhikkhūti** ayaṃ bhikkhu sarabhaññavasena ganthapāṭhapaṭhanato vācanato “pāṭhiko”ti laddhanāmo bhikkhu. Buddhasāsane sabbesaṃ pāṭhīnaṃ pāṭhakavācakānaṃ antare vinaye ca **agganikkhitto** aggo iti ṭhapito, taṃ ṭhānaṃ tena bhikkhunā¹ pattaṭṭhānantaraṃ ahaṃ **patthaye** patthemīti attho.

460. Tato paraṃ attano puñṇakaraṇūpāyaṃ dassento **idaṃ me amitaṃ bhoganti**-ādimāha. **Me** mayhaṃ **amitaṃ** pamāṇavirahitaṃ bhogarāsiṃ **akkhobhaṃ**khobhetuṃ asakkuṇeyyaṃ **sāgarūpamaṃ** sāgarasadiṣaṃ **tena bhogena** tādīsena dhanena Buddhassa ārāmaṃ māpayeti sambandho. Sesāṃ uttānatthameva.

474. Bhikkhusaṃghe nisīditvā Sambuddho tena suṭṭhu māpitaṃ kāritaṃ saṃghārāmaṃ paṭiggahetvā tassārāmassānisamsadīpakaṃ idaṃ vacanaṃ **abravi** kathesiṭi sambandho.

475. Kathaṃ? **Yo** soti yo saṃghārāmadāyako tāpaso **sumāpitaṃ** kuṭiḷeṇamaṇḍapapāsādaḥhammiyapākārādinaṃ suṭṭhu sajjitaṃ saṃghārāmaṃ Buddhassa² **pādāsi** pakārena somanassasampayuttacittena adāsi. **Tamahaṃ kittayissāmīti** taṃ tāpasaṃ ahaṃ pākāṭaṃ karissāmi, uttāniṃ karissāmīti attho. **Suṇātha mama bhāsatoti** bhāsantassa mayhaṃ vacanaṃ suṇātha, ohitasotā avikkhattacittā manasi karoṭhāti attho.

476. Tena dinnārāmassa phalaṃ dassento **hatthī assā rathā pattīti**-ādimāha. Taṃ suviññeyyameva.

477. **Saṃghārāmassidaṃ phalanti** idaṃ āyatinaṃ anubhavitabbasampattisaṅkhātāṃ iṭṭhaphalaṃ saṃghārāmadānassa phalaṃ vipākanti attho.

1. Paṭiṭṭhitaṃ ṭhānantaraṃ ahaṃ patthayim patthesinti attho (Sī)

2. Saṃghassa (Sī, I, Ka)

478. **Chalāsītisahassānī**ti chasahassāni asītisahassāni **samalaṅkatā** suṭṭhu alaṅkatā sajjitā **nāriyo** itthiyo **vicittavatthābharaṇā**ti vicittehi anekarūpehi vatthehi ābharaṇehi ca samannāgatā. **Āmuttamaṇikuṇḍalā**ti olambitamuttāhāramaṇikañcitakaṇṇāti attho.

479. Tāsaṃ itthīnaṃ rūpasobhātisayaṃ vaṇṇento **ālārapamhāti**-ādimāha. Tattha ālārāni mahantāni akkhīni maṇiguḷasadisāni yāsaṃ itthīnaṃ tā ālārapamhā bhamarānamiva mandalocanāti attho. **Hasulā** hāsapakati, līlāvilāsāti attho. **Susaññā**ti sundarasaññitabbasarīravayavā. **Tanumajjhimā**ti khuddaka-udarapadesā. Sesāṃ uttānameva.

484. **Tassa dhammesu dāyādoti** tassa Gotamassa Bhagavato dhammesu dāyādo dhammakotṭhāsabhāgī. **Orasoti** urasi jāto, sithiladhanitādidasavidhabyañjana-buddhisampannamkaṇṭhatālu-oṭṭhādīpañcatṭhāneghaṭṭetvā desitadhammaṃ sutvā sotāpattimaggādimaggapaṭipāṭiyā sabbakilese khepetvā arahatte ṭṭhitabhāvena urasi jātaputtoti attho. **Dhammanimmitoti** dhammena samena adaṇḍena asatthena nimmito pākaṭo bhavissasīti attho. **Upāli nāma nāmenā**ti kiñcāpi so mātu nāmena Mantāṇiputtanāmo, Anuruddhādīhi pana saha gantvā pabbajitattā khattiyānaṃ upasamīpe allīno yutto kāyacittehi samaṅgībhūtoti Upālīti nāmena Satthu sāvako **hessati** bhavissatīti attho.

485. **Vinaye pāramiṃ patvāti** Vinayapiṭake koṭiṃ pariyosānaṃ patvā pāpuṇitvā. **Ṭhānāṭṭhāne ca kovidoti** kāraṇākāraṇe ca dakkho chekoti attho. **Jinasāsanaṃ dhārentoti** Jinena vuttānusāsanaṃ Jinassa piṭakattayaṃ vācanasavanacintanadhāraṇādivasena dhārento, sallakkhentoti attho. **Viharissati'nāsavoti** nikkilesa catūhi iriyāpathehi aparipatantaṃ attabhāvaṃ harissati pavattessatīti attho.

487. **Aparimeyyupādāyā**ti anekasatasahassee ādīm katvā. **Patthemī tava sāsana**nti “Gotamassa Bhagavato sāsane vinayadharānaṃ aggo bhaveyyan”ti tuyhaṃ sāsanaṃ patthemī icchāmīti attho. **So me atthoti** so etadaggaṭṭhānantarasaṅkhāto attho me mayā anuppattoti attho. **Sabbasaṃyojanakkhayoti** sabbesaṃ saṃyojanānaṃ khayō mayā anuppattoti sambandho, nibbānaṃ adhigatanti attho.

488. Rājadaṇḍena **tajjito** pīlito **sūlāvuto** sūle āvuto āvūṇito **poso** puriso sūle **sātaṃ** madhurasukhaṃ **avindanto** nānubhavanto **parimuttiṃ**va parimocanameva icchati yathāti sambandho.

489-90. **Mahāvīra** vīraṇamantare vīrutṭama ahaṃ **bhava**daṇḍena jātidaṇḍena **tajjito** pīlito **kammasūlāvuto** kusalākusalakammasūlasmiṃ āvuto **santo** saṃvijjamāno **pipāsāvedanāya** pipāsāturabhāvena **aṭṭito** abhibhūto dukkhāpito **bhave sātaṃ** saṃsāre madhuraṃ sukhaṃ **na vindāmi** na labhāmi. Rāgaggidosaggimohaggisaṅkhātehi, narakaggikappuṭṭhānaggidukkhaggisaṅkhātehi vā tīhi aggīhi ḍayhanto **parimuttiṃ** parimuccanupāyaṃ **gavesāmi** pariyesāmi tathevāti sambandho. Yathā rājadaṇḍaṃ ito gato patto parimuttiṃ gavesati, tathā ahaṃ bhavaḍaṇḍappaṭto parimuttiṃ gavesāmīti sambandho.

491-2. Puna saṃsārato mocanaṃ upamopameyyavasena dassento **yathā visādoti**-ādimāha. Tattha visena sappavisena ā samantato daṃsīyittha daṭṭho hotīti **visādo**, sappadaṭṭhoti attho. Atha vā visaṃ halāhalavisaṃ adati gilātīti **visādo**, visakhādakoti attho. Yo puriso visādo, tena tādīsena visena paripīlito, tassa visassa vighātāya vināsāya upāyanaṃ upāyabhūtaṃ **agadaṃ** osadhaṃ **gaveseyya** pariyeseyya, taṃ gavesamāno **visaghātakaṃ** visanāsakaṃ **agadaṃ** osadhaṃ **passeyya** dakkheyya. So taṃ attano diṭṭhaṃ osadhaṃ pivitvā **visamhā** visato **parimuttiyā** parimocanakāraṇā sukhī **assa** bhaveyya yathāti sambandho.

493. **Tathevāhanti** yathā yena pakārena so naro visahato, savisena sappena daṭṭho visakhādako vā osadham pivitvā sukhī bhaveyya, tatheva tena pakārena aham avijjāya mohena **sam** suṭṭhu pīlito.
Saddhammāgadamesa'hanti aham saddhammasaṅkhātā osadham esam pariyasantoti attho.

494-5. **Dhammāgadam** gavesantoti saṁsāradukkhavisassa vināsāya dhammosadham gavesanto. **Addakkhim Sakyasāsananti** Sakyavamsapabhavassa Gotamassa sāsanam addakkhanti attho. **Aggam sabbosadhānam tanti** sabbesam osadhānam antare tam Sakyasāsanasaṅkhātā dhammosadham aggam uttamanti attho.
Sabbasallavinodananti rāgasallādīnam sabbesam sallānam vinodanam vūpasamakaram **dhammosadham** dhammasaṅkhātā osadham pivitvā **sabbari visam** sakalasamsāradukkhavisam **samūhanim** nāsesinti sambandho.
Ajarāmaranti tam dukkhavisam samūhanitvā ajaram jarāviraḥitam amaram maraṇaviraḥitam **sītibhāvam** rāgapariḷāhādiviraḥitattā sītalabhūtam nibbānam aham **phassayim** paccakkhamakāsinti sambandho.

496. Puna kilesatamassa upamam dassento **yathā bhūtaṭṭitoti**-ādimāha. Tattha **yathā** yena pakārena **bhūtaṭṭito** bhūtena yakkhena aṭṭito pīlito **poso** puriso **bhūtaggāhena** yakkhaggāhena **pīlito** dukkhito **bhūtaśmā** yakkhaggāhato **parimuttiyā** mocanattāya bhūtavejjam gaveseyya.

497. Tam gavesamāno ca bhūtavijjāya suṭṭhu **kovidam** chekam bhūtavejjam passeyya, **so** bhūtavejjo **tassa** yakkhaggahitassa purisassa āvesabhūtam **vihane** vināseyya, **samūlañca** mūlena saha āyatim anāsevakam katvā **vināsaye** viddhamseyyāti sambandho.

498. **Mahāvira** vīruttama **tamaggāhena** kilesandhakāraggāhena pīlito aham **tatheva** tena pakāreneva **tamato** kilesandhakārato **parimuttiyā** mocanattāya **ñāṇālokaṁ** paññā-ālokaṁ gavesāmīti sambandho.

499. Atha tadanantaram **kilesatamasodhanam** kilesandhakāranāsakam Sakyamuniṃ addasanti attho. **So** Sakyamuni **me** mayham **tamam** andhakāram kilesatimiram bhūṭavejjova **bhūṭakam** yakkhaggahitam iva **vinodesi** dūrī akāsīti sambandho.

500. So aham evam vimutto **saṃsārasotam** saṃsārapavāham **saṃ** suṭṭhu **chindim** chedesim, **taṇhāsotam** taṇhāmahogham **nivārayim** niravasesam appavattim akāsinti attho. **Bhavam** **ugghāṭayim** **sabbanti** kāmabhavādikam sabbam navabhavam ugghāṭayim vināsesinti attho. Mūlato vināsentō bhūṭavejjo iva mūlato ugghāṭayinti sambandho.

501. Tato nibbānapariyesanāya upamam dassento **yathāti**-ādimāha. Tattha garum bhāriyam nāgam gilatīti **garuḷo**. Garum vā nāgam lāti ādadātīti **garuḷo**, garuḷarājā. Attano bhakkham sakagocaram pannagam pakārena parahattham na gacchatīti **pannagoti** laddhanāmam nāgam gahaṇatthāya **opatati** avapatati **samantā** samantato **yojanasatam** satayojanappamāṇam **mahāsaram** mahāsamuddam attano pakkhavātehi **vikkhobheti** āloḷeti yathāti sambandho.

502. **So** supaṇṇo vihaṅgamo vehāsagamanasīlo **pannagam** nāgam gahetvā adhosīsam olambetvā **viheṭṭhayam** tattha tattha vividhena heṭhanena heṭhento **ādāya** daḷham gahetvā **yena kāmam** yattha gantukāmo, tattha **pakkamati** gacchatīti sambandho.

503. Bhante mahāvīra yathā garuḷo **balī** balavā pannagam gahetvā pakkamati, tathā eva aham **asaṅkhatarū** paccayehi akatam nibbānam **gavesanto** paṭipattipūraṇavasena pariyesanto **dose** sakaladiyaḍḍhakilesasahasase **vikkhālayim** visesena samucchadappahānena sodhesim ahanti sambandho.

504. Yathā garuḷo pannagam gahetvā bhuñjitvā viharati, tathā aham **dhammavarām** uttamadhammam **diṭṭho** passanto etam **santipadam** nibbānapadam **anuttaram** uttaravirahitam maggaphalehi **ādāya** gahetvā vaḷañjetvā viharāmīti sambandho.

505. Idāni nibbānassa dullabhabhāvaṃ dassento **āsāvati nāma latāti-** ādimāha. Tattha sabbesaṃ devānaṃ āsā icchā etissaṃ latāyaṃ atthīti **āsāvati** nāma latā **Cittalatāvane** anekavicittāhi latāhi gahanībhūte vane uyyāne **jātā** nibbattāti attho. **Tassā** latāya **vassasahassena** vassasahassaccayena **ekaṃ phalaṃ nibbattate** ekaṃ phalaṃ gaṇhāti.

506. **Taṃ devāti** taṃ āsāvatiṃ lataṃ **tāva dūraphalaṃ** tattakaṃ cirakālaṃ atikkamitvā phalaṃ gaṇhantaṃ saṃvijjamānaṃ **devā** Tāvatiṃsadevatā **payirupāsanti** bhajanti sā āsāvati nāma **latuttamā** latānaṃ antare uttamalatā evaṃ devānaṃ piyā ahoṣīti sambandho.

507. **Satasahassupādāyāti** satasahassasaṃvaccharaṃ ādiṃ katvā. **Tāhaṃ paricare Munīti** monaṃ vuccati ñāṇaṃ, bhante Muni ñāṇavanta sabbaññu ahaṃ taṃ Bhagavantaṃ paricare payirupāsāmi. **Sāyaṃpātaṃ namassāmīti** sāyanhasamayaṅca pubbaṇhasamayaṅcāti dvikkhattuṃ namassāmi paṇāmaṃ karomi. **Yathā devā** Tāvatiṃsā devā viya āsāvatiṃlataṃ sāyaṃpātaṅca payirupāsantīti sambandho.

508. **Avañjhā pāricariyāti** yasmā Buddhadassanahetu nibbānappatti ahoṣi, tasmā Buddhapāricariyā vattapaṭipattikiriyaṃ avañjhā atucchā **namassanā** paṇāmakiriyaṃ ca **amoghā** atucchā. Tathā hi **dūrāgataṃ** dūrato saṃsāraddhānato āgatampi **santaṃ** saṃvijjamānaṃ **khaṇoyaṃ** ayaṃ Buddhuppādakkaṇo **na virādhayi** nātikkami, maṃ atikkamitvā na gatoti attho.

509. Buddhadassanahetu nibbānappatto ahaṃ āyatiṃ uppajjanakabhava mama paṭisandhiṃ **vicinanto** upaparikkhanto na passāmīti sambandho. **Nirūpadhi** khandhūpadhikilesūpadhihi virahito **vippamutto** sabbakilesehi vinābhūto **upasanto** kilesapariḷāhābhāvena santamānaso carāmi ahanti sambandho.

510. Puna attano Buddhadassanāya upamaṃ dassento **yathāpi padumaṃ nāmāti-** ādimāha. **Sūriyaraṃsena** sūriyaraṃsisamphassena yathā padumaṃ

nāma api **pupphati** vikaṣati **mahāvīra** vīruttama ahaṃ tathā eva **Buddharaṃsena** Buddhena bhagavatā desitadhammaramsippabhāvena pupphitoti attho.

511-12. Puna Buddhadassanena nibbānadassanaṃ dīpento **yathā balākāti**-ādimāha. Tattha **balākayonimhi** balākajātiyaṃ **sadā** sabbasmiṃ kāle **pumā** puriso yathā na vijjati. Pume avijjamāne kathaṃ balākānaṃ gabbhaggahaṇaṃ hotīti ce? Meghesu **gajjamānesu** saddaṃ karontesu meghagajjanaṃ sutvā **tā** balākiniyo **sadā** sabbakāle **gabbhaṃ gaṇhanti** aṇḍaṃ dhārentīti attho. **Yāva** yattakaṃ kālāṃ **megho na gajjati** meghe saddaṃ na karoti, tāva tattakaṃ kālāṃ **ciraṃ** cirakālena **gabbhaṃ** aṇḍaṃ dhārenti. **Yadā** yasmiṃ kāle meghe **pavassati** pakārena gajjitvā vassati vuṭṭhidhāraṃ paggharati, tadā tasmīṃ kāle **bhārato** gabbhadhāraṇato **parimuccanti** aṇḍaṃ pātentīti attho.

513. Tato paraṃ upameyyasampadaṃ dassento **Padumuttarabuddhassāti**-ādimāha. Padumuttarassa Buddhassa **dhammameghena** vohāraparamatthadesanāsāṅkhātameghena **gajjato** gajjantassa desentassa **dhammameghassa saddena** ghosānusārena ahaṃ tadā **dhammagabbhaṃ** vivaṭṭūpanissayaṃ dānasīlādipuññasambhāragabbhaṃ **agaṇhiṃ** gahesiṃ tathāti sambandho.

514. **Satasahassupādāya** kappasatasahassaṃ ādiṃ katvā **puññagabbhaṃ** dānasīlādipuññasambhāraṃ ahaṃ **dharemi** pūremi. Yāva **dhammamegho** dhammadesanā **na gajjati** Buddhena na desiyati, tāva ahaṃ **bhārato** saṃsāragabbhabhārato **nappamuccāmi** na mocemi na visuṃ bhavāmīti sambandho.

515. Bhante **Sakyamuni** Sakyavaṃsappabhava **yadā** yasmiṃ kāle **Suddhodanamahārājassa** tava pitu **ramme** ramaṇīye **Kapilavattave** Kapilavattunāmake nagare tuvaṃ dhammameghena **gajjati** ghoseti, tadā tasmīṃ kāle ahaṃ **bhārato** saṃsāragabbhabhārato **parimuccim** mutto ahosinti sambandho.

516. Tato paraṃ attanā adhigate maggaphale dassento **suññatanti**-ādimāha. Tattha atta-attaniyādīnaṃ abhāvato **suññataṃ** dimokkhaṇca rāgadosamohasabbakilesanimittānaṃ abhāvato **animittaṃ**

vimokkhañca tanhāpaṇidhissa abhāvato **appaṇihitaṃ** vimokkhañca ariyamaggaṃ adhigañchiṃ bhāvesinti sambandho. **Caturo ca phale sabbeti** cattāri sāmāññaphalāni sabbāni sacchi akāsinti attho. **Dhammevaṃ vijaṭṭayim¹ ahanti** ahaṃ evaṃ sabbadhamme jaṭaṃ gahanaṃ vijaṭṭayim viddhamsesinti attho.

Dutiyabhāṇavāraṇṇanā samattā.

517. Tato paraṃ attanā adhigatavisesameva dassento **aparimeyyupādāyāti**-ādimāha. Tattha na parimeyyoti **aparimeyyo**, saṃvaccharagaṇanavasena pametuṃ saṅkhātuṃ asakkuṇeyyoti attho. Taṃ aparimeyyaṃ kappāṃ **upādāya** ādiṃ katvā **tava sāsanaṃ** tuyhaṃ sāsanaṃ “anāgate Gotamassa Bhagavato sāsane vinayadharānaṃ aggo bhaveyyan”ti evaṃ patthemī. Atītatthe vattamānavacanaṃ, patthesinti attho. **So me atthoti** so patthanāsāṅkhāto attho **me** mayā **anuppatto** nipphāditoti attho. Anuttaraṃ **santipadaṃ** nibbānaṃ anuppattaṃ adhigatanti sambandho.

518. So ahaṃ adhigatattā² **vinaye** Vinayapiṭake **pāramiṃ patto** pariyoṣānappatto. **Yathāpi pāṭhiko isīti** yathā Padumuttarassa Bhagavato sāsane vinayadharānaṃ aggo isi bhikkhu pāṭhiko pākaṭo ahosi, tathevāhanti attho. **Na me samasamo atthīti** vinayadhāritāya me mayā samasamo samāno añño na atthīti attho. **Sāsanaṃ** ovādānusāsanaṃ saṅkhātāṃ sāsanaṃ **dhāremi** pūremīti attho.

519. Punapi attano viesaṃ dassento **vinaye Khandhake cāpīti**-ādimāha. Tattha **vinayeti** Ubhatovibhaṅge. **Khandhake**ti Mahāvaggacūḷavagge. **Tikacchede cāti** tikasaṃghādisesatikapācittiyādi ke ca. **Pañcameti** parivāre ca. **Ettha** etasmiṃ sakale Vinayapiṭake mayhaṃ **vimati** dveḷhakaṃ **natthi** na saṃvijjati. **Akkhareti** Vinayapiṭakapariyāpanne akārādi ke akkhare. **Byañjaneti** kakārādi ke byañjane vā me **vimati** saṃsayo natthīti sambandho.

1. Vijaṇayim (Pāli)

2. Adhigatatto (I, Ka)

520. **Niggahe paṭikamme** cāti pāpabhikkhūnaṃ niggahe ca sāpattikānaṃ bhikkhūnaṃ parivāsadānādike paṭikamme ca **ṭhānāṭṭhāne** ca kāraṇe ca akāraṇe ca **kovido** chekoti attho. **Osāraṇe** ca tajjanīyādikammasa paṭippassaddhivasena osāraṇe pavesane ca. **Vuṭṭhāpane** ca āpattito vuṭṭhāpane nirāpattikaraṇe ca chekoti sambandho. **Sabbattha pāramiṃ gatoti** sabbasmim vinayakamme pariyoṣānaṃ patto, akkho chekoti attho.

521. **Vinaye Khandhake cāpīti** vuttappakāre vinaye ca Khandhake ca **padam** suttapadam¹ **nikkhipitvā** paṭṭhapetvā. **Ubhato viniveṭhetvāti** vinayato Khandhakato cāti ubhayato nibbattetvā vijaṭetvā nayaṃ āharitvā. **Rasatoti** kiccato. **Osareyyaṃ** osāraṇaṃ karomīti attho.

522. **Niruttiyā ca kusaloti** “rukko paṭo kumbho mālā cittaṃ”ti-ādīsu vohāresu cheko. **Atthānatthe ca kovidoti** atthe vaḍḍhiyaṃ anathe hāniyaṃ ca kovido dakkhoti attho. **Anaññātaṃ mayā natthīti** Vinayapiṭake sakale vā piṭakattaye mayā anaññātaṃ aviditaṃ apākaṭaṃ kiñci natthīti attho. **Ekaggo Satthu sāsāneti** Buddhasāsane ahamēva eko vinayadharānaṃ aggo seṭṭho uttamoti attho.

523. **Rūpadakkhe ahaṃ ajjāti** etarahi kāle **Sakyaputtassa** Bhagavato **sāsane** pāvācane ahaṃ rūpadakkhe rūpadassane vinayavinicchayadassane **sabbaṃ kaṅkhaṃ** sakalaṃ saṃsaṃsaṃsaṃsaṃ **vinodemi** vināsemmīti sambandho. **Chindāmi sabbasaṃsayanti** “ahosiṃ nu kho ahamatītamaddhānaṃ”ti-ādikaṃ² kālattayaṃ ārabha uppannaṃ sabbaṃ soḷasaṃvidhaṃ kaṅkhaṃ chindāmi vūpasamemi sabbaso viddhamsemmīti attho.

524. **Padam anupadañcāpīti** padam pubbapadañca anupadam parapadañca **akkharam** ekekamakkharañca **byañjanam** sithiladhanitādidasaṃvidhaṃ byañjanavidhānañca. **Nidāneti** tena samayenāti-ādike nidāne ca. **Pariyoṣāneti** nigamana. **Sabbattha kovidoti** sabbesu chasu ṭhānesu chekoti attho.

1. Yuttapadam (Sī, I)

2. Ma 1. 10; Saṃ 1. 265; Khu 7. 329 piṭṭhesu.

525. Tato param Bhagavatoyeva guṇe pakāsento **yathāpi rājā balavāti-** ādimāha. Tattha yathā **balavā** thāmabalasampanno senābalasampanno vā rājā **param** paresam paṭirājūnam senam **niggaṇhitvā** nissesato gahetvā palāpetvā vā **tape** tapeyya santapeyya dukkhāpeyya. **Vijinitvāna saṅgāmanti** saṅgāmaṃ parasenāya samāgamaṃ yuddham vijinitvā visesena jinitvā jayam patvā. **Nagaram tattha māpayeti** tattha tasmim vijitaṭṭhāne nagaram pāsādaḥhammiyādivibhūsitam vasanaṭṭhānam māpaye kārāpeyyāti attho.

526. **Pākāram parikhañcāpīti** tattha māpitanagare pākāram sudhādhaḥvala-iṭṭhakāmayapākārañca kārāyati sambandho. **Parikhañcāpi** kaddamaparikham udakaparikham sukkhaparikhañca api kārāye. **Esikam dvārakoṭṭhakanti** nagarasobhanattham ussāpita-esikāthambhañca mahantaṃ koṭṭhakañca catubhūmakādīdvārakoṭṭhakañca kārāye. **Aṭṭālake ca vividheti** catubhūmakādībhede ati-ucca-aṭṭālake ca vividhe nānappakārake bahū **kārāye** kārāpeyyāti sambandho.

527. **Sīṅghātakam caccarañcāti** na kevalam pākārādayo kārāye, sīṅghātakam catumaggasandhiñca caccaram antarāvīthim ca kārāyati sambandho. **Suvibhattantarāpaṇanti** suṭṭhu vibhattam vibhāgato koṭṭhāsavantaṃ antarāpaṇam anekāpaṇasahassam kārāpeyyāti attho. **Kārāyeyya sabham tatthāti** tasmim māpitanagare sabham dhammādhikaraṇasālam kārāye. **Atthānatthavinicchayam** vaḍḍhiñca avaḍḍhiñca¹ vinicchayaḥkaraṇattham vinicchayasālam kārāyati sambandho.

528. **Nigghātattham amittānanti** paṭirājūnam paṭibāhanattham. **Chiddāchiddaṇca jānitunti** dosañca adosañca jānitum. **Balakāyassa rakkhāyāti** hatthi assarathapattisaṅkhātassa balakāyassa senāsamūhassa ārakkhaṇatthāya **so** nagarasāmiko rājā **senāpaccam** senāpatim senānāyakaṃ mahāmattaṃ **ṭhapeti** ṭhānantare patiṭṭhapetīti attho.

1. Vajjam ca avajjam ca (Si)

529. **Ārakkhatthāya bhaṇḍassāti** jātarūparajataṃuttāmaṇi-
ādirājabhaṇḍassa ārakkhaṇatthāya samantato gopanaṭṭhāya **me** mayhaṃ
bhaṇḍaṃ mā vinassīti **nidhānakusalaṃ** rakkhaṇe kusalaṃ chekaṃ **naraṃ**
purisaṃ **bhaṇḍarakkhaṃ** bhaṇḍarakkhantaṃ so rājā bhaṇḍāgāre ṭhapetīti
sambandho.

530. **Mamatto hoti yo raññoti** yo paṇḍito rañño mamatto māmaṃko
pakkhapāto hoti. **Vuddhiṃ yassa ca icchatīti** assa rañño vuddhiṃ ca
virūhiṃ so icchati kāmēti, **tassa** itthambhūtaṃ paṇḍitaṃ rājā
adhikaraṇaṃ vinicchayādhipaccaṃ deti **mittassa** mittabhāvaṃ paṭipajjitunti
sambandho.

531. **Uppātesūti** ukkāpātadisāḍāhādi-uppātesu ca. **Nimittesūti**
mūsikacchinnādisu “idaṃ nimittaṃ subhaṃ, idaṃ nimittaṃ asubhaṃ”ti
evaṃ nimittajānanasatthesu ca. **Lakkhaṇesu cāti** itthipurisaṇaṃ
hatthapādalakkhaṇajānanasatthesu ca **kovidāṃ** chekaṃ **ajjhāyakaṃ**
anekeṃ sissānaṃ byākaraṇavācakaṃ **mantadharaṃ**
vedattayasāṅkhātamaṇḍhārakaṃ paṇḍitaṃ so rājā **porohicce**
purohitaṭṭhānantare ṭhapetīti sambandho.

532. **Etehaṅgehi sampanno**ti etehi vuttappakārehi aṅgehi avayavehi
sampanno samaṅgibhūto so rājā “khattiyo”ti **pavuccati** kathīyatīti
sambandho. **Sadā rakkhanti rājānanti** ete senāpaccādayo amaccā sadā
sabbakālaṃ taṃ rājānaṃ rakkhanti gopenti. Kimiva? **Cakkavāko**
dukkhitaṃ dukkhappattaṃ sakaññātiṃ rakkhanto cakkavāko pakkhī ivāti
attho.

533. **Tatheva tvaṃ mahāvīrāti** vīruttama yathā so rājā senāpaccādi-
aṅgasampanno nagaṇadvāraṃ thakēvā paṭivasati, tatheva tuvaṃ **hatāmitto**
nihatapaccatthiko khattiyo iva **sadevakassa lokassa** saha devehi
pavattamānassa lokassa **Dhammarājā** dhammena samena rājā
dasapāramitādhamaṇḍaparipūraṇena rājabhūtaṭṭā “Dhammarājā”ti **pavuccati**
kathīyatīti sambandho.

534. **Titthiye nīharitvānāti** Dhammarājabhāvena paṭipakkhabhūte
sakalatitthiye nīharitvā nissesena haritvā nibbisevaṇaṃ katvā **sasenakaṃ**
mārañcāpi senāya saha vasavattimāraṃpi nīharitvā. **Tamandhakāraṃ**

vidhamitvāti tamasaṅkhātāṃ mohandhakāraṃ vidhamitvā viddhamsetvā.
Dhammanagaraṃ sattatimsabodhipakkhiyadhammasaṅkhātāṃ,
 khandhāyatanadhātupaṭiccasamuppādalabojjhaṅgagambhīranayasamantapa
 ṭṭhānadhammasaṅkhātāṃ vā nagaraṃ **amāpayi** nimmini patiṭṭhāpesīti attho.

535. **Sīlaṃ pākāraṃ tatthāti** tasmiṃ patiṭṭhāpīte dhammanagare
 catupārisuddhisīlaṃ pākāraṃ. **Ñāṇaṃ te dvārakoṭṭhakanti** te tuyhaṃ
 sabbaññutaññāṇa āsayānusayaññāṇa anāgataṃsaññāṇa atītaṃsaññāṇādikameva
 ñāṇaṃ dvārakoṭṭhakanti attho. **Saddhā te esikā vīrāti** bhante
 asithilaparakkama te tuyhaṃ Dīpaṅkarapādamūlato pabhuti
 sabbaññutaññāṇakāraṇā saddahanasaddhā ussāpita-alāṅkāra-
 alāṅkatathambhoti attho. **Dvārapālo ca saṃvaroti** te tuyhaṃ
 chadvārikasaṃvaro rakkhāvaraṇagutti dvārapālo dvārarakkhakoti attho.

536. **Satipaṭṭhānamatṭālanti** te tuyhaṃ catusatipaṭṭhāna-
 atṭālamuṇḍacchadanam¹. **Paññā te caccaraṃ muneti** bhante Mune ñāṇavanta
 te tuyhaṃ pāṭihāriyādi-anekevidhā paññā² caccaraṃ maggasamodhānaṃ
 nagaravīthīti attho. **Iddhipādaṇca siṅghātanti** tuyhaṃ
 chandavīriyacittavīmaṃsaṅkhātā cattāro iddhipādā siṅghātāṃ
 catumaggasandhi. **Dhammavīthi sumāpitanti**³
 sattatimsabodhipakkhiyadhammasaṅkhātāya vīthiyā suṭṭhu māpitaṃ
 sajjitam, taṃ dhammanagaranti attho.

537. **Suttantaṃ abhidhammañcāti** tava tuyhaṃ ettha dhammanagare
 Suttantaṃ Abhidhammaṃ Vinayaṇca **kevalaṃ** sakalaṃ Suttageyyādikam
 navaṅgaṃ Buddhavacanaṃ **dhammasabhā** dhammādhikaraṇasālāti attho.

538. **Suññataṃ animittañcāti** anattānupassanāvasena paṭiladdhaṃ
 suññatavihāraṇca aniccānupassanāvasena paṭiladdhaṃ animittavihāraṇca.
Vihāraṇca'ppaṇihitanti dukkhānupassanāvasena paṭiladdhaṃ
 appaṇihitavihāraṇca. **Āneñjañcāti** acalaṃ aphaṇḍitaṃ
 catusāmaññaphalasaṅkhātāṃ āneñjavihāraṇca. **Nirodho cāti**
 sabbaḍakkhanirodhaṃ nibbānaṇca. **Esā dhammakuṭi tavāti** esā
 sabbanavalokuttaradhammasaṅkhātā tava tuyhaṃ dhammakuṭi
 vasanagehanti attho.

1. Maṇḍalacchadanam (Sī, I)

2. Ñāṇaṃ (Sī)

3. Sumāpitā (Pāli)

539. **Paññāya aggo nikkhittoti** paññāvasena paññavantānaṃ aggo. Iti Bhagavatā nikkhitto ṭhapito thero **paṭibhāne** ca paññāya kattabbe kicce, yuttamuttapaṭibhāne vā **kovido** cheko **nāmena Sāriputtoti** pākaṭo **tava** tuyhaṃ Dhammasenāpati tayā desitassa piṭakattayadhammasamūhassa dhāraṇato pati padhāno hutvā senākiccaṃ karotīti attho.

540. **Cutūpapātakusaloti** bhante Muni **cutūpapāte** cutiyā upapattiyā ca **kusalo** cheko. **Iddhiyā pāramiṃ gatoti** “ekopi hutvā bahudhā hoti, bahudhāpi hutvā eko hoti”¹ ti-ādinā¹ vuttāya iddhippabhedāya pāramiṃ pariyosānaṃ gato patto nāmena Kolito nāma Moggallānatthero **porohicco** tava tuyhaṃ purohitoti sambandho.

541. **Porāṇakavaṃsadharoti** bhante Mune ñāṇavanta porāṇassa vaṃsassa dhārako, paramparajānanako vā **uggatejo** pākaṭatejo **durāsado** āsādetuṃ ghaṭṭetuṃ dukkho asakkuṇeyyoti attho. **Dhutavādiguṇenaggoti** tecīvarikaṅgādīni terasa dhutaṅgāni vadati ovadatīti dhutavādiguṇena dhutaṅgaguṇena aggo seṭṭho Mahākassapatthero **tava** tuyhaṃ **akkhadasso** vohāra karaṇe padhānoti attho.

542. **Bahussuto dhammadharoti** bhante Mune bahūnaṃ caturāsītiddhammakhandhasahassānaṃ sutattā Bhagavatā bhikkhusaṃghato ca uggahitattā bahussuto anekesaṃ chasatasahassasaṅkhyānaṃ āgamadhammānaṃ satipaṭṭhānādīnaṃca paramatthadhammānaṃ dhāraṇato dhammadharo Ānando. **Sabbapāṭhī ca sāsāneti** Buddhasāsane sabbesaṃ pāṭhīnaṃ paṭhantānaṃ sajjhāyantānaṃ bhikkhūnaṃ aggo seṭṭhoti sabbapāṭhī nāmena Ānando nāma thero. **Dhammārakkho tavāti** tava tuyhaṃ dhammassa piṭakattayadhammabhaṇḍassa ārakkho rakkhako pālako, Dhammabhaṇḍāgārikoti attho.

1. Dī 1. 73; Khu 9. 107 piṭṭhesu.

543. **Ete sabbe atikkammāti Bhagavā** Bhagyavā Sammāsambuddho ete Sāriputtādayo mahānubhāvepi there atikkamma vajjetvā mamañyeva **pamesi** pamāṇaṃ akāsi, manasi akāsīti attho. **Vinicchayaṃ me pādāsīti** vinayaññūhi paṇḍitehi desitaṃ pakāsitaṃ vinaye vinicchayaṃ dosavicāraṇaṃ me mayhaṃ Bhagavā **pādāsi** pakārena adāsi, mayhameva bhāraṃ akāsīti sambandho.

544. **Yo koci vinaye pañhanti** yo koci bhikkhu Buddhasāvako vinayanissitaṃ pañhaṃ maṃ pucchati, **tattha** tasmaṃ pucchitapañhe **me** mayhaṃ **cintanā** vimati kaṅkhā natthi. **Tañhevattthaṃ** taṃ eva pucchitaṃ atthaṃ ahaṃ kathamīti sambandho.

545. **Yāvatā Buddhakhettaṃhīti** yāvatā yattake tṭhāne Buddhassa āṇākhette taṃ Mahāmuniṃ Sammāsambuddhaṃ tṭhapetvā **vinaye** Vinayapiṭake vinayavinicchaya karaṇe vā **mādiso** mayā sadiso natthi, ahamēva aggo, **bhiyyo** mamaḍhiko kuto bhavissatīti sambandho.

546. **Bhikkhusaṃghe nisīditvā** bhikkhusaṃghamajjhe nisinno Gotamo Bhagavā **evaṃ gajjati** sihanādaṃ karoti. Kathaṃ? **Vinaye** Ubhatovibhaṅge, **Khandhakesu** Mahāvaggacūlavaggesu, ca-saddena Parivāre **Upālissa** Upālīnā **samo** sadiso natthīti evaṃ gajjati.

547. **Yāvatāti yattakaṃ Buddhabhaṇitaṃ** Buddhena desitaṃ **navaṅgaṃ** Suttageyyādisatthusāsanaṃ Satthunā pakāsitaṃ sabbaṃ **vinayogadhaṃ** taṃ vinaye antopaviṭṭhaṃ vinayamūlakaṃ iccevaṃ **passino** passantassa.

548. **Mama kammaṃ saritvānāti** Gotamo **Sakyapuṅgavo** Sakyavaṃsappadhāno **mama kammaṃ** mayhaṃ pubbapatthanākammaṃ atītaṃsaññena **saritvāna** paccakkhato ñatvā bhikkhusaṃghamajjhe gato “etadaggaṃ bhikkhave mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ vinayadharānaṃ yadidaṃ Upālī”ti¹ maṃ etadagge tṭhāne tṭhapesīti sambandho.

549. **Satasahassupādāyāti** satasahassakappe ādiṃ katvā yaṃ imaṃ tṭhānaṃ **apattayaṃ** patthesiṃ, so **me** attho mayā **anupatto** adhigato paṭiladdho vinaye **pāramiṃ gato** koṭiṃ pattoti attho.

1. Am 1. 25 piṭṭhe.

550. **Sakyānaṃ** Sakyavaṃsarājūnaṃ **nandijanano** somanassakārako ahaṃ **pure** pubbe kappako **āsiraṃ** ahosiṃ, **taṃ jātiṃ** taṃ kulaṃ taṃ yoniṃ **vijahitvā** visesena jahitvā chaḍḍetvā **Mahesino** Sammāsambuddhassa **putto jāto** Sakyaputtoti saṅkhyāṃ gato sāsanaadhāraṇatoti attho.

551. Tato paraṃ attano dāsakule nibbattanāpadānaṃ dassento **ito dutiyake kappeti**-ādimāha. Tattha **ito** bhaddakappato heṭṭhā dutiye kappe nāmena Añjaso nāma khattiyo eko rājā **anantatejo** saṅkhyātikkantatejo **amitayaso** pamāṇātikkantaparivāro **mahaddhano** anekakoṭṭisatasahassadhanavā **bhūmipālo** pathavīpālako rakkhako ahosiṃ sambandho.

552. **Tassa raññoti** tassa tādisassa rājino putto ahaṃ Candano nāma **khattiyo** khattiyakumāro ahosinti sambandho. So ahaṃ jātimadena ca yasamadena ca bhogamadena ca **upatthaddho** thambhito unnatoti attho.

553. **Nāgasatasahassānīti** satasahassahatthino **mātaṅgā** mātaṅgakule jātā **tidhā pabhinnā** akkhikaṇṇakosasaṅkhātehi tīhi ṭhānehi pabhinnā madagaḷitā¹ **sabbālaṅkārabhūsitā** sabbehi hatthālaṅkārehi alaṅkatā **sadā** sabbakālaṃ maṃ parivārentīti sambandho.

554. **Sabalehi paretohanti** tadā tasmim kāle ahaṃ sabalehi attano senābalehi **pareto** parivārito uyyānaṃ **gantukāmako** icchanto sirikaṃ nāma **nāgaṃ** hatthim **āruyha** abhiruhitvā nagarato nikkhaminti sambandho.

555. **Carāṇena ca sampannoti** sīlasaṃvarādipannarasacaraṇadhammena samannāgato **guttadvāro** pihitacakkhādichadvāro **susaṃvuto** suṭṭhu rakkhita kāyacitto devalo nāma **Sambuddho** paccekasambuddho **mama** mayhaṃ **purato** sammukhe **āgacchi** pāpuṇīti attho.

556. **Pesetvā sirikaṃ nāganti** taṃ āgataṃ Paccekabuddhaṃ disvā ahaṃ sirikaṃ nāma nāgaṃ abhimukhaṃ pesetvā Buddhaṃ **āsādayiṃ** ghaṭṭesiṃ padussesinti attho. **Tato sañjātakopo** soti tato tasmā mayā atīva pīletvā pesitattā so hatthināgo mayi sañjātakopo **padam** attano pādam **nuddharate** na uddharati, niccalova hotīti attho.

557. **Nāgaṃ duṭṭhamanaṃ¹ disvāti** duṭṭhamanaṃ² kuddhacittaṃ nāgaṃ disvā ahaṃ **Buddhe** Paccekabuddhe **kopaṃ akāsiṃ** dosaṃ uppādesinti attho. **Viheṣayitvā Sambuddhanti** devalaṃ paccekasambuddhaṃ viheṣayitvā viheṭhetvā ahaṃ uyyānaṃ agamāsinti sambandho.

558. **Sātaṃ tattha na vindāmīti** tasmīṃ āsādane sātaṃ na vindāmi. Āsādananimittaṃ madhuraṃ sukharaṃ na labhāmīti attho. **Siro pajjalito yathāti** siro mama sīsaṃ pajjalito yathā pajjalamānaṃ viya hotīti attho. **Pariḷāhena ḍayhāmīti** Paccekabuddhe kopassa katattā pacchānutāpāpariḷāhena ḍayhāmi uṇhacitto homīti attho.

559. **Sasāgarantāti** teneva pāpakammabalena sasāgarantā sāgarapariyosānā sakalamahāpathavī **me** mayhaṃ **ādittā viya** jalitā viya hoti khāyatīti attho. **Pitu santikupāgammāti** evaṃ bhaye uppanne ahaṃ attano pitu rañño santikaṃ **upāgama** upagantvā idaṃ vacanaṃ **abraviṃ** kathesiṃ attho.

560. **Āsīvisaṃva kupitanti** āsīvisaṃ sabbaṃ kupitaṃ kuddhaṃ iva jalamānaṃ aggikkhandhaṃ iva **mattaṃ** tidhā pabhinnaṃ **dantiṃ** dantavantaṃ **kuñjaraṃ** uttamaṃ hatthiṃ iva ca āgataṃ yaṃ Paccekabuddhaṃ **sayambhuṃ** sayameva Buddhabhūtaṃ ahaṃ **āsādayiṃ** ghaṭṭesiṃ sambandho.

561. **Āsādito mayā Buddhoti** so Paccekabuddho mayā āsādito ghaṭṭito **ghoro** aññehi ghaṭṭetum asakkuṇeyyattā ghero **uggatapo** pākaṭatapo **Jino** pañca māre jitavā

1. Ruṭṭhamanaṃ (Sī, I)

evaṃguṇasampanno Paccekabuddho mayā ghaṭṭitoti attho. **Purā sabbe vinassāmāti** tasmim Paccekabuddhe kata-anādarena sabbe mayam vinassāma vividhenākārena nassāma, bhasmā viya bhavāmāti attho. **Khamāpessāma taṃ Muninti** taṃ Paccekabuddham Munim yāva na vinassāma, tāva khamāpessāmāti sambandho.

562. **No ce taṃ nijjhāpessāmāti attadantaṃ** damitacittam **samāhitaṃ** ekaggacittam taṃ Paccekabuddham no ce nijjhāpessāma khamāpessāma. **Orena sattadivasā** sattadivasato orabhāge sattadivase anatikkamitvā sampuṇṇam raṭṭham me sabbam **vidhamissati** vinassissati.

563. **Sumekhalo kosiyo cāti** ete sumekhalādayo cattāro rājāno isayo **āsādayitvā** ghaṭṭetvā anādaram katvā **saraṭṭhakā** saha raṭṭhajanapadavāsīhi duggatā vināsam gatāti attho.

564. **Yadā kuppanti isayoti** yadā yasmiṃ kāle **saññatā** kāyasaññamādīhi saññatā santā **brahmacārino** uttamacārino seṭṭhacārino isayo **kuppanti** domanassā bhavanti tadā sasāgaram sapabbatam sadevakam lokam vināsentīti sambandho.

565. **Tiyojanasahassamhīti** tesam isīnam ānubhāvam ṇatvā te khamāpetum **accayam** aparādham **desanattāya** pakāsanattāya tiyojanasahassappamāṇe padese purise sannipātayinti sambandho. **Sayambhum upasaṅkaminti** sayambhum Paccekabuddham upasaṅkamim samīpaṃ agamāsinti attho.

566. **Allavatthāti** mayā saddhim rāsibhūtā sabbe janā allavatthā udakena tintavattha-uttarāsaṅgā **allasirā** tintakesā **pañjalīkatā** muddhani kata-añjalipuṭā **Buddhassa** paccekamunino **pāde** pādasamīpe **nipatitvā** nipajjitvā **idaṃ vacanamabravunti** “khamassu tvaṃ mahāvīra”ti-ādikaṃ vacanam abravum kathesunti attho.

567. **Mahāvīra** vīruttama bhante Paccekabuddha mayā tumhesu aññāṇena kataṃ aparādham khamassu tvaṃ vinodehi, mā manasi karohīti

attho. **Jano** janasamūho **taṃ** Bhagavantam **abhi** visesena yācati. **Pariḷāhaṃ** dosamohehi katacittadukkhapariḷāhaṃ amhākaṃ **vinodehi** tanuṃ karohi, **no** amhākaṃ **raṭṭhaṃ** sakalaraṭṭhajanapadavāsino **mā vināsaya** mā vināsehīti attho.

568. **Sadevamānusā sabbeti** sabbe mānusā sadevā **sadānavā** pahārādādīhi asurehi saha **sarakkhasā ayomayena kūṭena** mahāmuggarena **sadā** sabbakālaṃ **me siram** mayhaṃ matthakaṃ **bhindeyyum** padāleyyum.

569. Tato paraṃ Buddhānaṃ khamitabhāvañca kopābhāvañca pakāsentō **dake aggi na saṇṭhātīti**-ādimāha. Tattha yathā udake aggi **na saṇṭhāti** na patiṭṭhāti, yathā bījaṃ **sele** silāmaye pabbate na viruhati, yathā **agade** osadhe **kimi** pāṇako na saṇṭhāti. Tathā **kopo** cittappakopo dummanatā **Buddhe** paṭividdhasacce Paccekabuddhe **na jāyati** na uppajjatīti attho.

570. Punapi Buddhānaṃ ānubhāvaṃ pakāsentō **yathā ca bhūmīti**-ādimāha. Tattha yathā ca **bhūmi** pathavī **acalā** niccalā, tathā Buddho acaloti attho. Yathā **sāgaro** mahāsamuddo **appameyyo** pametuṃ pamāṇaṃ gahetuṃ asakkuṇeyyo, tathā Buddho appameyyoti attho. Yathā **ākāso** aphuṭṭhākāso **anantako** pariyosānarahito, **evaṃ** tathā buddho **akkhobhiyo** khobhetuṃ āloḷetuṃ asakkuṇeyyoti attho.

571. Tato paraṃ Paccekabuddhassa khamanavacanaṃ dassentō **sadā khantā mahāvīrāti**-ādimāha. Tattha **mahāvīrā** uttamavīriyavantā Buddhā **tapassino** pāpānaṃ tapanato “tapo”ti laddhanāmena vīriyena samannāgatā **khantā** ca khantiyā ca sampannā **khamitā** ca paresaṃ aparādhaṃ khamitā sahitā **sadā** sabbakālaṃ bhavantīti sambandho. **Khantānaṃ khamitānañcāti** tesaṃ Buddhānaṃ khantānaṃ khantiyā yuttānaṃ khamitānaṃ parā’parādhakhamitānaṃ sahitānañca **gamaṇaṃ** chandādīhi agatigamaṇaṃ na vijjatīti attho.

572. Iti idaṃ vacanaṃ vatvā **Sambuddho** paccekasambuddho **pariḷāhaṃ** sattānaṃ uppannadāhaṃ **vinodayaṃ** vinodayanto **mahājanassa purato** sannipatitassa sarājakassa mahato janakāyassa sammukhato **tadā** tasmim̐ kāle **nabhaṃ** ākāsaṃ **abbhuggami** uggañchīti attho.

573. **Tena kammenaṃ dhīrāti** dhīra dhītisampanna ahaṃ **tena kammena** Paccekabuddhe katena anādarakammena imasmim̐ pacchimattabhave **hīnattaṃ** lāmakabhāvaṃ rājūnaṃ kappakakammakaraṇajātiṃ **ajjhupāgato** sampattoti attho. **Samatikkamma taṃ jātinti** taṃ parāyattaajātiṃ **saṃ** suṭṭhu atikkamma atikkamitvā. **Pāvisim̐ abhayaṃ puranti** bhayarahitaṃ nibbānapuraṃ nibbānamahānagaraṃ pāvisim̐ pavitṭho āsinti attho.

574. **Tadāpi maṃ mahāvīrāti** vīruttama **tadāpi** tasmim̐ Paccekabuddhassa āsādanasamaye api sayambhū Paccekabuddho **pariḷāhaṃ** āsādanahetu uppannaṃ kāyacittadarathaṃ vinodesi dūrī-akāsi. **Ḍayhamānaṃ** tato eva pacchānutāpena kukkuccena ḍayhamānaṃ santapantaṃ maṃ **susaṇṭhitaṃ** dosaṃ dosato dassane suṭṭhu saṇṭhitaṃ disvā khamāpayi taṃ aparādhaṃ adhivāsesīti sambandho.

575. **Ajjāpi maṃ mahāvīrāti** vīruttama ajjāpi tuyhaṃ samāgamakāle api **tihaggībhi** rāgaggidosaggimohaggisaṅkhātehi vā nirayaggipetaggisaṃsāraggisaṅkhātehi vā tīhi aggīhi **ḍayhamānaṃ** dukkhamanubhavantaṃ maṃ bhagavā **sītibhāvaṃ** domanassavināseṇa santakāyacittasaṅkhātāṃ sītibhāvaṃ nibbānameva vā **apāpayi** sampāpesi. **Tayo aggī** vuttappakāre te tayo aggī **nibbāpesi** vūpasamesīti sambandho.

576. Evaṃ attano hīnāpadānaṃ Bhagavato dassetvā idāni aññepi tassa savane niyojetvā oবাদanto “yesaṃ sotāvadhāna’tthī”ti-ādimāha. Tattha **yesaṃ** tumhākaṃ **sotāvadhānaṃ** sotassa avadhānaṃ ṭhapanam̐ **atthi** vijjati, te tumhe **bhāsato** bhāsantassa mama vacanaṃ **suṇātha** manasi karotha. **Atthaṃ tumhaṃ pavakkhāmīti yathā** yena pakārena **mama** mayā diṭṭhaṃ **padam̐** nibbānaṃ, tathā tena pakārena nibbānasaṅkhātāṃ paramatthaṃ tumhākaṃ pavakkhāmīti sambandho.

577. Tam dassento **sayambhum tam vimānetvā**ti-ādimāha. Tattha **sayambhum** sayameva bhūtam ariyāya jātiyā jātam santacittam samāhitam Paccekabuddham vimānetvā anādaram katvā **tena kammena** katenākusalena **ajja** imasmiṃ vattamānakāle aham **nīcayoniyam** parāyattajātiyam kappakajātiyam **jāto** nibbatto **amhi** bhavāmi.

578. **Mā vo khaṇam virādhethā**ti Buddhuppādakkhaṇam vo tumhe mā virādhetha gaḷitam¹ mā karotha, **hi** saccam **khaṇātītā** Buddhuppādakkhaṇam atītā atikkantā sattā **socare** socanti, “mayam alakkhikā dummedhā bhavāmā”ti evam socantīti attho. **Sadatthe** attano atthe vuḍḍhiyam **vāyameyyātha** vīriyam karotha. **Vo** tumhehi **khaṇo** Buddhuppādakkhaṇo samayo **paṭipādito** nipphādito pattoti attho.

579. Tato param saṃsāragatānaṃ ādīnavaṃ upamā-upameyyavasena dassento **ekaccānaṃ vamananti**-ādimāha. **Ekaccānaṃ** kesaṃci puggalānaṃ **vamanam** uddham uggiraṇam ekaccānaṃ **virecanaṃ** adhopaggharaṇam **eke** ekaccānaṃ halāhalaṃ **visam** mucchākaraṇavisam² ekaccānaṃ puggalānaṃ **osadham** rakkhanupāyam Bhagavā evam paṭipāṭiyā akkhāsīti sambandho.

580. **Vamanam paṭipannānanti** paṭipannānaṃ maggasamaṅgīnaṃ vamanam saṃsārachaḍḍanaṃ saṃsāramocanaṃ Bhagavā akkhāsīti sambandho. **Phalaṭṭhānaṃ** phale ṭhitānaṃ virecanaṃ saṃsārapaggharaṇam akkhāsi. **Phalalābhīnaṃ** phalam labhitvā ṭhitānaṃ nibbāna-osadham akkhāsi. **Gavesīnaṃ** manussadevanibbānasampattiṃ gavesīnaṃ pariyasantānaṃ puññakhettabhūtaṃ saṃgham akkhāsīti sambandho.

581. **Sāsanena viruddhānanti** sāsanassa paṭipakkhānaṃ halāhalaṃ kutūhalaṃ pāpaṃ akusalaṃ akkhāsīti sambandho. **Yathā āsīvisoti** assaddhānaṃ katapāpānaṃ puggalānaṃ saṃsāre dukkhāvanato āsīvisasadisam yathā āsīviso diṭṭhamattena³ bhasmakaraṇato **diṭṭhavisō**⁴ sappo attanā daṭṭham naram **jhāpeti** ḍayhati dukkhāpeti. **Tam naram** tam assaddham katapāpaṃ naram halāhalavisam evam jhāpeti catūsu apāyesu ḍayhati soṣesīti sambandho.

1. Aphalam (Sī)

3. Daṭṭhamattena (I)

2. Muñchākaraṇavisam (I)

4. Daṭṭhavisō (I)

582. **Sakim pītaṃ halāhalanti** viṣaṃ halāhalaṃ pītaṃ sakim ekavāraṃ jīvitaṃ **uparundhati** nāseti. **Sāsanena** sāsanamhi **virajjhivā** aparādhaṃ katvā puggalo **kappakoṭimhi** koṭisaṅkhye kappepi **ḍayhati** nijjhāyatīti attho.

583. Evaṃ assaddhānaṃ puggalānaṃ phalavipākāṃ dassetvā idāni Buddhānaṃ ānubhāvaṃ dassento **khantiyāti**-ādimāha. Tattha yo Buddho vamanādīni¹ akkhāsi, **so** Buddho **khantiyā** khamanena ca **avihiṃsāya** sattānaṃ avihimsanena ca **mettacittavatāya** ca mettacittavantabhāvena ca **sadevakaṃ** saha devehi vattamānaṃ lokaṃ **tāreti** atikkamāpeti nibbāpeti, **tasmā** kāraṇā Buddhā vo tumhehi **avirādhiyā** virujjhituṃ na sakkuṇeyyā, Buddhasāsane paṭipajjeyyāthāti attho.

584. Lābhe ca alābhe ca **na sajjanti** na bhajanti na lagganti. **Sammānane** ādarakaraṇe ca **vimānane** anādarakaraṇe ca acalā pathavīsadisā Buddhā bhavanti, **tasmā** kāraṇā **te** Buddhā tumhehi **na virodhiyā** na virodhetabbā virujjhituṃ asakkuṇeyyāti attho.

585. Buddhānaṃ majjhattataṃ dassento **Devadatteti**-ādimāha. Tattha vadhakāvadhakesu sabbesu sattesu **samako** samamānaso **Muni** Buddhamunīti attho.

586. **Etesaṃ paṭigho natthīti** etesaṃ Buddhānaṃ paṭigho caṇḍikkam dosacittataṃ natthi na saṃvijjati. **Rāgo'mesaṃ na vijjatīti** imesaṃ Buddhānaṃ rāgopi rajjanaṃ allīyanaṃ na vijjati na upalabbhati, **tasmā** kāraṇā, vadhakassa ca orasassa cāti sabbesaṃ **samako** samacitto Buddho hotīti sambandho.

587. Punapi Buddhānaṃyeva ānubhāvaṃ dassento **panthe disvāna kāsāvanti**-ādimāha. Tattha **mīlhamakkhitaṃ** gūthasammissaṃ **kāsavaṃ** kasāvena rajitaṃ cīvaraṃ **isiddhajaṃ** ariyānaṃ dhajaṃ parikkhāraṃ **panthe** magge chaḍḍitaṃ **disvāna** passitvā **añjalim katvā** dasaṅgulisamodhānaṃ añjalipuṭaṃ sirasi

katvā **sirasā** sirena **vanditabbam isiddhajam** arahattaddhajam
Buddhapaccekabuddhasāvakadīpakam cīvaram namassitabbam mānetabbam
pūjetabbanti attho.

588. **Abbhatī**tāti abhi atthaṅgatā nibbutā. **Ye ca Buddhā vattamānā** idāni
jātā ca ye Buddhā **anāgatā** ajātā abhūtā anibbattā apātubhūtā ca ye Buddhā.
Dhajenānena sujjhantīti anena isiddhajena cīvarena ete Buddhā sujjhanti
visuddhā bhavanti sobhanti. **Tasmā** tena kāraṇena ete Buddhā **namassiyā**
namassitabbā vanditabbāti attho. “Etaṃ namassiyā”tipi pāṭho, tassa etaṃ
isiddhajam namassitabbanti attho.

589. Tato param attano guṇam dassento **Satthukappanti**-ādimāha. Tattha
Satthukappam Buddhasadisam **suvinayam** sundaravinayam sundarākārena
dvārattayadamanam **hadayena** cittena aham **dhāremi** savanadhāraṇādinā
paccavekkhāmīti attho. **Vinayam** Vinayapiṭakam **namassamāno** vandamāno
vinaye ādaram kurumāno **viharissāmi sabbadā** sabbasmim kāle vāsam
kappemīti attho.

590. **Vinayo āsayo mayhanti** Vinayapiṭakam mayham okāsabhūtam
savanadhāraṇamanasikaraṇa-uggahaparipucchāpavattanavasena
okāsabhūtam gehabhūtanti attho. **Vinayo thānacaṅkamanti** vinayo mayham
savanādikiccakaraṇena thitaṭṭhānaṇca caṅkamanatṭhānaṇca. **Kappemi vinaye**
vāsanti Vinayapiṭake vinayatantiyā savanadhāraṇapavattanavasena vāsam
sayanam kappemi karomi. **Vinayo mama gocaroti** Vinayapiṭakam mayham
gocarō āhāro bhojanam niccam dhāraṇamanasikaraṇavasenāti attho.

591. **Vinaye pāramippattoti** sakale Vinayapiṭake pāramim pariyosānam
patto. **Samathe cāpi kovidoti** pārājikādisattāpattikkhandhānam samathe
vūpasame ca vuṭṭhāne ca kovido cheko, adhikaraṇasamathe vā—

“Vivādam anuvādaṇca, āpattādhikaraṇam tathā.

Kiccādhikaraṇaṇceva, caturādhikaraṇa matā”ti—

vuttādhikaraṇesu ca—

“Sammukhā sativinayo, amūḷhapaṭiñṇākaraṇaṃ.

Yebhuyya tassapāpiyya, tiṇavatthārako tathā”ti—

evaṃ vuttesu ca sattasu adhikaraṇasamathesu atikovidō chekoti attho. **Upāli taṃ mahāvīrā**ti bhante mahāvīra catūsu asaṅkhyeyyesu kappasatasahassesu sabbaññūtaññādhigamāya vīriyavanta **Satthuno** devamanussānaṃ anusāsakassa **taṃ** tava **pāde** pādayuge Upāli bhikkhu **vandati** paṇāmaṃ karotīti attho.

592. So ahaṃ pabbajitvā Sambuddhaṃ **namassamāno** paṇāmaṃ kurumāno **dhammassa ca** tena Bhagavatā desitassa navalokuttaradhammassa **sudhammataṃ** sundaradhammabhāvaṃ jānitvā dhammañca namassamāno gāmato gāmaṃ **purato puram** nagarato nagaraṃ vicarissāmīti sambandho.

593. **Kilesā jhāpitā mayhanti** mayā paṭividdha-arahattamaggañāṇena mayhaṃ cittasantānagatā sabbe diyaḍḍhasahassasaṅkhā kilesā jhāpitā sositā visositā viddhaṃsitā. **Bhavā sabbe samūhatā**ti kāmabhavādayo sabbe nava bhavā mayā samūhatā **saṃ** suṭṭhu ūhatā khepitā viddhaṃsitā. **Sabbāsavā parikkhīṇā**ti kāmāsavo bhavāsavo diṭṭhāsavo avijjāsavoti sabbe cattāro āsavā parikkhīṇā parisamantato khayaṃ pāpitā. **Idāni** imasmiṃ arahattappattakāle **punabbhavo** punuppattisaṅkhāto bhavo bhavanaṃ jāti natthīti attho.

594. Uttari somanassavasena udānaṃ udānento **svāgatanti**-ādimāha. Tattha **Buddhaseṭṭhassa** uttamabuddhassa **santike** samīpe ekanagare vā mama āgamaṇaṃ **svāgataṃ** suṭṭhu āgamaṇaṃ sundarāgamaṇaṃ **vata** ekantena **āsi** ahosīti sambandho. **Tisso vijjā**ti pubbenivāsadibbacakkhu-āsavakkhayavijjā **anuppattā** sampattā, paccakkhaṃ katāti attho. **Kataṃ Buddhassa sāsananti** Buddhena Bhagavatā desitaṃ anusīṭṭhi sāsaṇaṃ kataṃ nipphāditāṃ vattapaṭipattiṃ pūretvā kammaṭṭhānaṃ manasi karitvā arahattamaggañāṇādhigamena sampāditanti attho.

595. **Paṭisambhidā catassoti** atthapaṭisambhidādayo catasso paññāyo sacchikatā paccakkhaṃ katā. **Vimokkhāpi ca aṭṭhimeti** cattāri

maggañāṇāni cattāri phalañāṇānīti ime aṭṭha vimokkhā saṃsārato
muccanūpāyā sacchikatāti sambandho. **Chaḷabhiññā sacchikatāti**—

“Iddhividham dibbasotaṃ, cetopariyañāṇakam.

Pubbenivāsañāṇa, dibbacakkhāsavakkhayan”ti—

imā cha abhiññā sacchikatā paccakkham katā, imesaṃ ñāṇānaṃ
sacchikarāṇena Buddhassa sāsanaṃ katanti attho.

Itthanti iminā heṭṭhā vuttappakārena. **Sudanti** padapūraṇamatte nipāto.
Āyasmā Upāli **theroti** thirasīlādiguṇayutto sāvako imā
pubbacaritāpadānadīpikā gāthāyo **abhāsīttha** kathayitthāti attho.

Upālithera-apadānavañṇanā samattā.

3-7. Aññāsikoṇḍaññatthera-apadānavañṇanā

Padumuttarasambuddhanti-ādikaṃ āyasmato Aññāsikoṇḍaññattherassa
apadānaṃ. Ayaṃ kira purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhave
vivatṭūpanissayāni puññāni upacinanto Padumuttarassa Bhagavato kāle
Haṃsavatīnagare gahapatimahāsālakule nibbattitvā viññutaṃ patvā
ekadivasaṃ Satthu santike dhammaṃ suṇanto Satthāraṃ ekaṃ bhikkhuṃ
attano sāsane paṭhamaṃ paṭividdhadhammarattaññūnaṃ aggaṭṭhāne
ṭhapentaṃ disvā sayampi taṃ ṭhānantaraṃ patthento
satasahassabhikkhuparivārassa Bhagavato sattāhaṃ mahādānaṃ pavattetvā
paṇidhānaṃ akāsi. Satthāpissa anantarāyataṃ disvā bhāvinīṃ sampattiṃ
byākāsi. So yāvajīvaṃ puññāni karonto Satthari parinibbute cetiye
patiṭṭhāpiyamāne antocetiye ratanagharaṃ kārāpesi, cetiyaṃ parivāretvā
sahassaratanagghikāni ca kāresi.

So evaṃ puññāni katvā tato cavitvā devamanussesu saṃsaranto
Vipassissa Bhagavato kāle Mahākālo nāma kuṭumbiko hutvā
aṭṭhakarīsamatte khette sāligabbhaṃ phāletvā gahitasālitaṇḍulehi
asambhinnakhīrapāyāsaṃ sampādetvā tattha madhusappisakkarādayo
pakkipitvā Buddhappamukhassa saṃghassa adāsi. Sāligabbhaṃ phāletvā

gahitagahitaṭṭhānaṃ puna pūراتي. Puthukakāle puthukaggaṃ nāma adāsi. Lāyane lāyanaggaṃ, veṇikaraṇe veṇaggaṃ, kalāpādikaraṇe kalāpaggaṃ, khalaggaṃ, bhaṇḍaggaṃ, minaggaṃ, koṭṭhagganti evaṃ ekasasse nava vāre aggadānaṃ adāsi, tampi sassam atirekataram sampannaṃ ahosi.

Evam yāvajīvaṃ puññāni katvā tato cuto devaloke nibbattitvā devesu ca manussesu ca saṃsaranto amhākaṃ Bhagavato uppattito puretarameva Kapilavatthunagarassa avidūre Doṇavatthunāmake brāhmaṇagāme brāhmaṇamahāsālakule nibbatti, tassa **Koṇḍañño**ti gottato āgataṃ nāmaṃ ahosi. So vayappatto tayo vede uggahetvā lakkhaṇamantesu ca pāraṃ agamāsi. Tena samayena amhākaṃ bodhisatto Tusitapurato cavitvā Kapilavatthupure Suddhodanamahārājassa gehe nibbatti, tassa nāmaggaḥaṇadivase aṭṭhuttarasatesu brāhmaṇesu upanītesu ye aṭṭha brāhmaṇā lakkhaṇapariggahaṇatthaṃ mahātalaṃ¹ upanīta. So tesu sabbanavako hutvā mahāpurisassa lakkhaṇanipphattiṃ disvā “ekamsena ayaṃ Buddho bhavissati”ti niṭṭhaṃ gantvā mahāsattassa abhinikkhamanaṃ udikkhanto vicarati.

Bodhisattopi kho mahatā parivārena vaḍḍhamāno anukkamena vuddhippatto ñāṇaparipākāṃ gantvā ekūnatimsatime vasse mahābhinikkhamanaṃ nikkhamanto Anomānadītīre pabbajitvā anukkamena Uruvelaṃ gantvā padhānaṃ padahi. Tadā Koṇḍañño māṇavo mahāsattassa pabbajitabhāvaṃ sutvā lakkhaṇapariggāhakabrāhmaṇānaṃ puttehi vappamāṇavādīhi saddhiṃ attapañcamo pabbajitvā anukkamena bodhisattassa santikaṃ upasaṅkamitvā chabbassāni taṃ upaṭṭhahanto tassa oḷārikāhāraparibhogena nibbinno apakkamitvā Isipatanaṃ agamāsi. Atha kho bodhisatto oḷārikāhāraparibhogena laddhakāyabalo vesākhapuṇṇamāyaṃ Bodhirukkhamūle Aparājitaṭṭhapaṇṇasāsaṃ nisinno tiṇṇaṃ mārānaṃ matthakaṃ madditvā abhisambuddho hutvā sattaṣaṭṭhaṃ Bodhimaṇḍeyeva vītināmetvā Pañcavaggiyānaṃ ñāṇaparipākāṃ ñatvā āsālhipuṇṇamāyaṃ Isipatanaṃ gantvā tesam Dhammacakkapavattanasuttantaṃ² kathesi. Desanāpariyosāne Koṇḍaññatthero

1. Mahātale (Ka)

2. Vi 3. 14; Saṃ 3. 368 piṭṭhesu.

aṭṭhārasahi brahmakoṭṭhi saddhim sotāpattiphale paṭiṭṭhāsi. Atha pañcamiyaṃ pakkhassa Anattalakkhaṇasuttantadesanāya¹ arahattaṃ sacchākāsi.

596. Evaṃ so arahattaṃ patvā “kiṃ kammaṃ katvā ahaṃ lokuttarasukhaṃ adhigatomhi”ti upadhārento attano pubbakammaṃ paccakkhato ñatvā somanassavasena pubbacaritāpadānaṃ udānavasena dassento **Padumuttarasambuddhanti**-ādimāha. Tassattho heṭṭhā vuttoyeva. **Lokajetṭhaṃ vināyakanti** sakalassa sattalokassa jeṭṭhaṃ padhānanti attho. Visesena veneyyasatte saṃsārasāgarassa paratīraṃ amatamahānibbānaṃ neti sampāpetīti **vināyako**, taṃ vināyakaṃ. **Buddhabhūmimanuppattanti** Buddhassa bhūmi paṭiṭṭhānaṭṭhānanti Buddhabhūmi, sabbaññutaññāṇaṃ, taṃ anuppatto paṭividdhoti Buddhabhūmimanuppatto, taṃ Buddhabhūmimanuppattaṃ, sabbaññutappattaṃ Buddhabhūtaṃ attho. **Paṭhamā addasaṃ ahanti** paṭhamāṃ vesākhapuṇṇamiyā rattiya paccūsasamaye Buddhabhūtaṃ Padumuttarasambuddhaṃ ahaṃ addakkhinti attho.

597. **Yāvata bodhiyā mūleti** yattakā Bodhirukkhasamīpe yakkhā **samāgatā** rāsibhūtā **Sambuddhaṃ** Buddhabhūtaṃ taṃ buddhaṃ **pañjalikatā** dasaṅgulisamodhānaṃ añjalipuṭaṃ sirasi ṭhapetvā **vandanti** namassantīti sambandho.

598. **Sabbe devā tuṭṭhamanāti** Buddhabhūtaṭṭhānaṃ āgatā te sabbe devā tuṭṭhacittā ākāse sañcarantīti sambandho. **Andhakāratamonudoti** ativiya andhakāraṃ mohaṃ nudo khepano ayaṃ Buddho anuppattoti attho.

599. **Tesaṃ hāsaparetānanti** hāsehi pītisomanassehi samannāgatānaṃ tesaṃ devānaṃ **mahānādo** mahāghoso **avattatha** pavattati², Sammāsambuddhasāsane **kilese** saṃkilese dhamme jhāpayissāmāti sambandho.

600. **Devānaṃ giramaññāyāti** vācāya thutivacanena saha udīritaṃ devānaṃ saddaṃ jānitvā haṭṭho **haṭṭhena citta**na somanassasahagatena cittaṃ **ādibhikkhaṃ** paṭhamāṃ āhāraṃ Buddhabhūtaṃ ahaṃ adāsinti sambandho.

1. Vi 3. 18; Saṃ 2. 55 piṭṭhesu.

2. Pavattathāti pavattati (Sī), pavattatha pavattati (I)

602. **Sattāhaṃ abhinikkhammā**ti mahābhinikkhamanaṃ nikkhamitvā sattāhaṃ padhānaṃ katvā sabbaññutaññānapadaṭṭhānaṃ arahattamaggañāṇasaṅkhātāṃ **bodhiṃ ajjhagamaṃ** adhigañchim¹ ahanti attho. **Idaṃ me paṭhamam bhattanti** idaṃ bhattam sarīrayāpanam **brahmacāriṣsa** uttamacāriṣsa **me** mayhaṃ iminā devaputtena paṭhamam dinnam ahosīti attho.

603. **Tusitā hi idhāgantvā**ti Tusitabhavanato idha manussaloke āgantvā **yo** devaputto **me** mama bhikkhaṃ **upānaya**ti adāsi, **taṃ** devaputtaṃ **kittayissāmi** kathessāmi pākaṭam karissāmi. **Bhāsato** bhāsantassa mama vacanaṃ suṇāthāti sambandho. Ito param anuttānapadameva vaṇṇayissāma.

607. **Tidasāti** Tāvatisabhavanā. **Agārāti** attano uppannabrāhmaṇagehato nikkhamitvā pabbajitvā cha saṃvaccharāni dukkarakārikaṃ karontena bodhisattena saha vasissatīti sambandho.

608. **Tato sattamake vasseti** tato pabbajitakālato paṭṭhāya sattame saṃvacchare. **Buddho saccam kathessatīti** chabbassāni dukkarakārikaṃ katvā sattamasamvacchare Buddho hutvā Bārāṇasīyam Isipatane Migadāye Dhammacakkapavattanasuttantadesanāya dukkhasamudayanirodhamaggasaccasaṅkhātāṃ catusaccam kathessatīti attho. **Koṇḍañño nāma nāmenāti** nāmena gottanāmasena Koṇḍañño nāma. **Paṭhamam sacchikāhitīti** Pañcavaggiyānamantare paṭhamam ādito evasotāpattimaggañāṇam sacchikāhiti paccakkham karissatīti attho.

609. **Nikkhantenānupabbajinti** nikkhantena bodhisattena saha nikkhamitvā anupabbajinti attho. Tathā anupabbajitvā mayā **padhānaṃ** vīriyam **sukataṃ** suṭṭhu kataṃ daḷhaṃ katvā katanti attho. **Kilese jhāpanatthāyāti** kilese sosanatthāya viddhaṃsanatthāya **anagāriyam** agārassa ahitaṃ kasivaṇijjādikammavirahitaṃ sāsanaṃ **pabbajim** paṭipajjinti attho.

610. **Abhigantvāna sabbaññūti** sabbaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ vā saṅkhāravikāralakkhaṇanibbānapaññattisaṅkhātāṃ ñeyyaṃ vā jānanto devehi saha vattamāne satta loke Buddho **migāraññaṃ** Migadāya vihāraṃ abhigantvā upasaṅkamitvā **me** mayā sacchikatena **iminā** sotāpattimaggañāṇena **amatabheriṃ** amatamahānibbānabheriṃ ahani pahari dassesīti attho.

611. **So dānīti** so ahaṃ paṭhamāṃ sotāpanno idāni arahattamaggañāṇena amataṃ **santaṃ** vūpasantasabhāvaṃ **padam** pajjitabbaṃ pāpuṇitabbaṃ **anuttaraṃ** uttaravirahitaṃ nibbānaṃ patto adhigatoti attho. **Sabbāsava pariññāyāti** kāmāsavādayo sabbe āsava pariññāya pahānapariññāya pajahitvā **anāsavo** nikkilesa **viharāmi** iriyāpathavihārena vasaṃ kappemi. **Paṭisambhidā catassotyādayo** gāthāyo vuttatthāyeva.

Atha naṃ Satthā aparabhāge Jetavanamahāvihāre bhikkhusaṃghamajjhe paññattavarabuddhāsane nisinno paṭhamāṃ paṭividdhadhammabhāvaṃ dīpento “etadaggaṃ bhikkhave mama sāvakaṇaṃ bhikkhūnaṃ rattaññūnaṃ yadidaṃ Aññāsikoṇḍaṇṇo”¹ti etadagge ṭhapesi. So dvīhi aggasāvakehi attani kariyamānaṃ paramanipaccakāraṃ, gāmantasenāsane ākiṇṇavihāraṇca pariharitukāmo, vivekābhiratiyā viharitukāmo ca attano santikaṃ upagatānaṃ gahaṭṭhapabbajitānaṃ paṭisanthārakaraṇampi papañcaṃ maññaṃ māno Satthāraṃ āpucchitvā Himavantaṃ pavisitvā Chaddantehi nāgehi upaṭṭhiyamāno Chaddantadahatīre dvādasa vassāni vasi. Evaṃ tattha vasantaṃ therāṃ ekadivasaṃ Sakko devarājā upasaṅkamitvā vanditvā ṭhito evamāha “sādhu me bhante ayyo dhammaṃ desetū”ti. Thero tassa catusaccagabbhaṃ tilakkhaṇāhataṃ suññatāpaṭisaṃyuttaṃ nānāyavicittaṃ amatogadhaṃ Buddhalīlāya dhammaṃ desesi. Taṃ sutvā Sakko attano pasādaṃ pavedento—

“Esa bhiyyo pasīdāmi sutvā dhammaṃ mahārasaṃ².

Virāgo desito dhammo, anupādāya sabbaso”ti³—

1. Am 1. 23 piṭṭhe. 2. Mahārahaṃ (I) 3. Khu 2. 317 piṭṭhe Theragāthāyaṃ.

thutiṃ akāsi. Thero Chaddantadahatīre dvādasa vassāni vasitvā upakaṭṭhe parinibbāne Satthāraṃ upasaṅkamitvā parinibbānaṃ anujānāpetvā tattheva gantvā parinibbāyīti.

Aññāsikoṇḍaññatthera-apadānavañṇanā samattā.

3-8. Piṇḍolabhāradvājatthera-apadānavañṇanā

Padumuttaro nāma Jinoti-ādikaṃ āyasmato Piṇḍolabhāradvājassa apadānaṃ. Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava vivaṭṭūpanissayāni puñṇāni upacinanto Padumuttarassa Bhagavato kāle sīhayoniyāṃ nibbattitvā pabbatapāde guhāyaṃ vihāsi. Bhagavā tassa anuggahaṃ kātuṃ gocarāya pakkantakāle tassa sayanaguhaṃ pavisitvā nirodhaṃ samāpajjitvā nisīdi. Sīho gocaraṃ gahetvā nivatto guhadvāre ṭhatvā Bhagavantaṃ disvā haṭṭhatuṭṭho jalajathalajapupphehi pūjaṃ katvā cittaṃ pasādentō Bhagavato ārakkhaṇatthāya aññe vālamige apānetuṃ tīsu velāsu sīhanādaṃ nadanto Buddhagatāya satiyā¹ aṭṭhāsi. Yathā paṭhamadivase, evaṃ sattāhaṃ pūjesi. Bhagavā “sattāhaccayena nirodhā vuṭṭhahitvā vaṭṭissati imassa ettako upanissayo”ti tassa passantasseva ākāsaṃ pakkhanditvā vihārameva gato.

Sīho Buddhaviyogadukkhaṃ adhivāsetuṃ asakkonto kālaṃ katvā Haṃsavatīnagare mahābhogakule nibbattitvā vayappatto nagaravāsīhi saddhiṃ vihāraṃ gantvā Satthu dhammadesanaṃ sutvā pasanno sattāhaṃ Buddhappamukhassa bhikkhusaṃghassa mahādānaṃ pavattetvā yāvajīvaṃ puñṇāni katvā aparāparaṃ devamanussesu saṃsaranto amhākaṃ Bhagavato kāle Kosambiyaṃ rañño Udenassa purohitassa putto hutvā nibbatti, **Bhāradvājotissa** nāmaṃ ahosi. So vayappatto tayo vede uggahetvā pañca māṇavakasatāni mante vācento mahagghasabhāvena

1. Pītiyā (Ka)

ananurūpācārattā¹ tehi pariccatto Rājagahaṃ gantvā Bhagavato bhikkhusaṃghassa ca lābhasakkāraṃ disvā sāsane pabbajitvā bhojane amattaññū hutvā viharati. Satthārā upāyena mattaññutāya patiṭṭhāpentō vipassanaṃ paṭṭhapetvā na cirasseva chaḷabhiñño ahosi. Chaḷabhiñño pana hutvā Bhagavato sammukhā “yaṃ sāvakehi pattabbaṃ, taṃ mayā anuppattan”ti, bhikkhusaṃghe ca “yassa magge vā phale vā kaṅkhā atthi, so maṃ pucchatū”ti sīhanādaṃ nadi. Tena taṃ Bhagavā “etadaggaṃ bhikkhave mama sāvakaṇaṃ bhikkhūnaṃ sīhanādikaṇaṃ yadidaṃ Piṇḍolabhāradvājo”ti² etadagge ṭhapesi.

613. Evaṃ etadaggaṃ ṭhānaṃ patvā pubbe katapuññasambhāraṃ saritvā somanassavasena attano puñṇakammāpadānaṃ vibhāvento **Padumuttaroti**-ādimāha. Tassattho heṭṭhā vuttova. **Purato Himavantassāti** Himālayapabbatato pubbadisābhāgeti attho. **Cittakūṭe vasī tadāti** yadā ahaṃ sīho migarājā hutvā Himavantapabbatasamīpe vasāmi, tadā Padumuttaro nāma Satthā anekehi ca osadhehi anekehi ca ratanehi cittavicittatāya cittakūṭe cittapabbatasikhare vasīti sambandho.

614. **Abhītarūpo tatthāsinti** abhītasabhāvo nibbhayasabhāvo migarājā tattha āsīṃ ahosinti attho. **Catukkamoti** catūhi disāhi kamo gantuṃ samattho. **Yassa saddaṃ suṇitvānāti** yassa migarañño sīhanādaṃ sutvā **bahujjanā** bhusattā **vikkhambhanti** visesena khambhanti bhāyanti.

615. **Suphullaṃ padumaṃ gayhāti** Bhagavati pasādena supupphitapadumapupphaṃ ḍaṃsitvā. **Narāsabhaṃ** narānaṃ āsabhaṃ uttamaṃ seṭṭhaṃ Sambuddhaṃ upagacchiṃ, samīpaṃ agaminti attho. **Vuṭṭhitassa samādhimhāti** nirodhasamāpattito vuṭṭhitassa Buddhassa taṃ pupphaṃ abhiropayim pūjesinti attho.

616. **Catuddisaṃ manassitvāti** catūsu disāsu namassitvā **sakaṃ cittaṃ** attano cittaṃ **pasādetvā** ādarena patiṭṭhapetvā **sīhanādaṃ** abhītanādaṃ **anadiṃ** ghosesinti attho.

1. Garuppatto (Sī, I)

2. Am 1. 24 piṭṭhe.

617. Tato Buddhena dinnabyākaraṇaṃ pakāśento **Padumuttaroti-**
ādimāha. Taṃ uttānatthameva.

618. **Vadatarṃ seṭṭho**ti “mayāṃ Buddhā, mayāṃ Buddhā”ti vadantānaṃ
aññatitthiyānaṃ seṭṭho uttamo Buddho āgatoti sambandho. Tassa āgatassa
Bhagavato taṃ dhammaṃ **soṣāma** suṇissāmāti attho.

619. **Tesaṃ hāsaparetānanti** hāsehi somanassehi paretānaṃ
abhibhūtānaṃ samannāgatānaṃ tesaṃ devamanussānaṃ. **Lokanāyakoti**
lokassa nāyako saggamokkhasampāpako **mama saddaṃ** mayhaṃ sīhanādaṃ
pakittesi pakāsesi kathesi **dīghadassī** anāgatakāladassī **Mahāmuni**
Munīnamantare mahanto Muni. Sesagāthā suviññeyyameva.

622. Nāmena Padumo nāma cakkavattī hutvā catusaṭṭhiyā jātiyā
issariyaṃ issarabhāvaṃ rajjaṃ kārayissatīti attho.

623. **Kappasatasahassamhīti** sāmyatthe bhumma vacanaṃ,
kappasatasahassānaṃ pariyosāneti attho.

624. **Pakāsite pāvacaneti** tena Gotamena Bhagavatā piṭakattaye pakāsite
desiteti attho. **Brahmabandhu bhavissatīti** tadā Gotamassa Bhagavato kāle
ayaṃ sīho migarājā brāhmaṇakule nibbattissatīti attho. **Brahmaññā**
abhinikkhammāti brāhmaṇakulato nikkhamitvā tassa Bhagavato sāsane
pabbajissatīti sambandho.

625. **Padhānapahitattoti** vīriyakaraṇatthaṃ pesitacitto.
Upadhisāṅkhātānaṃ kilesānaṃ abhāvena **nirupadhi**. Kilesadarathānaṃ
abhāvena **upasanto**. **Sabbāsava** sakalāsava **pariññāya** pahāya **anāsavo**
nikkilesa **nibbāyissati** khandhapaṇinibbānena nibbuto bhavissatīti attho.

626. **Vijane pantaseyyamhīti** janasambādharahite dūrāraññasenāsaneti
attho. **Vāḷamigasamākuleti** kāḷasīhādīhi caṇḍamigasangehi ākule saṃkiṇṇeti
attho. Sesāṃ vuttatthamevāti.

Piṇḍolabhāradvājatthera-apadānavañṇanā samattā.

3-9. Khadiravaniyatthera-apadānavañṇanā

Gaṅgā bhāgīrathī nāmāti-ādikaṃ āyasmato Khadiravaniyattherassa apadānaṃ. Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhavē vivatṭūpanissayāni puñṇāni upacinanto Padumuttarassa Bhagavato kāle Haṃsavatīnagare titthanāvīkakule nibbattitvā Mahāgaṅgāya payāgatitthe titthanāvāya kammaṃ karonto ekadivasaṃ sasāvakaśaṃghaṃ Bhagavantaṃ Gaṅgātīraṃ upagataṃ disvā pasannaṃ mānaso nāvāśaṃghātaṃ yojetvā mahantena pūjāsakkāreṇa paratīraṃ pāpetvā aññataraṃ bhikkhuṃ Satthārā ārañṇakānaṃ bhikkhūnaṃ aggaṭṭhāne ṭhapiyamānaṃ disvā taṃ ṭhānantaraṃ patthetvā Bhagavato bhikkhusaṃghassa ca mahādānaṃ pavattetvā paṇidhānaṃ akāsi. Bhagavā tassa patthanāya avaṇṇhabhāvaṃ byākāsi.

So tato paṭṭhāya puñṇāni upacinanto devamanussesu saṃsaranto ubhayaśampattiyo anubhavitvā imasmiṃ Buddhuppāde Magadharaṭṭhe Nālakagāme Rūpasāriyā nāma brāhmaṇiyā kucchimhi nibbatti. Taṃ veyyapattaṃ mātāpitaro gharabandhanena bandhitukāmā hutvā tassa ārocesuṃ. So Sāriputtattherassa pabbajitabhāvaṃ sutvā “mayhaṃ jeṭṭhabhātā ayyo Upatisso imaṃ vibhavaṃ chaḍḍetvā pabbajito, tena vantaṃ kheḷapiṇḍaṃ kathāhaṃ anubhavissāmi”ti jātasaṃvego pāsāṃ anupagacchamānamigo viya ñātake vañcetvā hetusaṃpattiyā codiyamāno bhikkhūnaṃ santikaṃ gantvā Dhammasenāpatino kaniṭṭhabhāvaṃ nivedetvā attano pabbajjāya chandaṃ ārocesi. Bhikkhū taṃ pabbājetvā paripuṇṇavāsativassaṃ upasaṃpādetvā kammaṭṭhāne niyojesuṃ. So kammaṭṭhānaṃ gahetvā Khadiravanaṃ pavisitvā vissamanto ghaṭento vāyamanto ñāṇassa paripākaṃ gatattā nacirasseva chaḷabhiñño arahā ahosi. So arahā hutvā Satthāraṃ Dhammasenāpatiṃ ca vandituṃ senāśanaṃ saṃsāmetvā pattacīvaramādāya nikkhamitvā anupubbena Sāvattiṃ patvā Jetavanaṃ pavisitvā Satthāraṃ Dhammasenāpatiṃ ca vanditvā katipāhaṃ Jetavane vihāsi. Atha naṃ Satthā ariyagaṇamajjhe nisinna ārañṇakānaṃ bhikkhūnaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesi “etaḍaggaṃ bhikkhave mama sāvakaṇaṃ bhikkhūnaṃ ārañṇakānaṃ yadidaṃ Revato”ti¹.

1. Am 1. 24 piṭṭhe.

628. Evaṃ etadaggaṭṭhānaṃ patvā attano pubbakammaṃ saritvā pītisomanassavasena pubbacaritāpadānaṃ pakāsento **gaṅgā bhāgīrathī**-ādimāha. Tattha **Gaṅgā**ti gāyamānā ghosaṃ kurumānā gacchatīti Gaṅgā. Atha vā go vuccati pathavī, tasmim̐ gatā pavattāti Gaṅgā. Anotattadahaṃ tikkhattuṃ padakkhiṇaṃ katvā gataṭṭhāne **āvattagaṅgā**ti ca pabbatamatthakena gataṭṭhāne **bahalagaṅgā**ti ca tiracchānapabbataṃ vijjhivā gataṭṭhāne **umaṅgagaṅgā**ti ca tato bahalapabbataṃ paharivā pañcayojanaṃ ākāsaṇa gataṭṭhāne **ākāsagaṅgā**ti ca tassā patitaṭṭhānaṃ bhinditvā jātaṃ pañca yojanaṃ pokkharanīkūlaṃ bhinditvā tattha pana pañcaṅguli viya pañca dhārā hutvā Gaṅgā Yamunā Sarabhū Mahī Aciravatīti pañca nāmā hutvā Jambudīpaṃ pañca bhāgaṃ pañca koṭṭhāsaṃ katvā pañca bhāge pañca koṭṭhāse itā gatā pavattāti bhāgīrathī. Gaṅgā ca sā bhāgīrathī ceti Gaṅgābhāgīrathī. “Bhāgīrathī gaṅgā”ti vattabbe gāthābandhasukhatthaṃ pubbacariyavasena¹ vuttanti daṭṭhabbaṃ. **Himavantā pabhāvitā**ti satte himsati sītena hanati matheti āloletīti himo, himo assa atthīti Himavā, tato Himavantato paṭṭhāya pabhāvitā pavattā sandamānāti Himavantapabhāvitā. **Kutitthe nāviko āsinti** tassā Gaṅgāya caṇḍasotasamāpanne visamatitthe kevaṭṭakule uppanno nāviko āsiṃ ahosinti attho. **Orime ca tarim̐ ahanti** sampattasampattamanusse pārimā tīrā orimaṃ tīraṃ ahaṃ tarim̐ tāresinti attho.

629. **Padumuttaro nāyakoti** dvipadānaṃ uttamo satte nibbānaṃ nāyako pāpanako Padumuttarabuddho mama puññasampattiṃ nipphādentō. **Vasīsatasahasseehi** khīṇāsavasatasahasseehi Gaṅgāsotaṃ taritūṃ titthaṃ pattoti sambandho.

630. **Bahū nāvā samānetvā**ti sampattaṃ taṃ Sammāsambuddhaṃ disvā vadḍhakīhi suṭṭhu saṅkhataṃ kataṃ nipphāditaṃ bahū nāvāyo samānetvā dve dve nāvāyo ekato katvā tassānāvāya upari maṇḍapachadanaṃ katvā **Narāsabhaṃ** Padumuttarasambuddhaṃ **paṭimāniṃ** pūjesinti attho.

1. Pubbapariyavasena (Sī)

631. **Āgantvāna ca Sambuddhoti** evaṃ saṅghaṭṭitāya nāvāya tattha āgantvāna **tañca nāvakaṃ** nāvamuttamaṃ āruhīti sambandho. **Vārimajjhe** **ṭhito satthā**ti nāvamārūḷho satthā Gaṅgājalamaṃjhe **ṭhito** samāno imā somanassapaṭisaṃyuttagāthā abhāsatha kathesīti sambandho.

632. **Yo so tāresi Sambuddhanti** yo so nāviko Gaṅgāsotāya Sambuddhaṃ atāresi. **Samghañcāpi anāsavanti** na kevalameva Sambuddhaṃ tāresi, anāsavaṃ nikkilesaṃ saṅghañcāpi tāresīti attho. **Tena cittapasādenā**ti tena nāvāpājanakāle uppanna somanassasahagatacittapasādena **devaloke** chasu kāmasaggesu **ramissati** dibbasampattiṃ anubhavissatīti attho.

633. **Nibbattissati te byamhanti** devaloke uppannassa **te** tuyhaṃ **byamhaṃ** vimānaṃ **sukataṃ** suṭṭhu nibbattaṃ **nāvasaṇṭhitaṃ** nāvāsaṇṭhānaṃ **nibbattissati** pātubhavissatīti attho. **Ākāse pupphachadananti** nāvāya uparimaṇḍapakatakamma nissandena sabbadā gatagataṭṭhāne ākāse pupphachadanaṃ dhārayissatīti sambandho.

634. **Aṭṭhapaññāsakappamhīti** ito puññakaraṇakālato paṭṭhāya aṭṭhapaññāsakappaṃ atikkamitvā nāmena Tārako nāma cakkavattī khattiyo **cāturanto** catūsu dīpesu issaro **vijitāvī** jitavanto¹ bhavissatīti sambandho. Sesagāthā uttānatthāva.

637. **Revato nāma nāmenā**ti revatīnakkhattena jātattā “Revato”ti laddhanāmo **brahmabandhu** brāhmaṇaputtabhūto **bhavissati** brāhmaṇakule uppajjissatīti attho.

639. **Nibbāyissati’nāsavoti** nikkilesa khandhaparinibbānena nibbāyissati.

640. **Vīriyaṃ me dhuradhorayhanti** evaṃ Padumuttarena Bhagavatā byākato ahaṃ kamena pāramitākoṭiṃ patvā **me** mayhaṃ vīriyaṃ asithilavīriyaṃ dhuradhorayhaṃ dhuravāhaṃ dhurādharmaṃ yogehi khemassa nibbhayassa nibbānassa

1. Vijitavanto (Ka)

adhivāhanam āvahanam ahoṣīti attho. **Dhāremi antimam dehanti** idānāham Sammāsambuddhasāsane pariyosānasarīram dhāremīti sambandho.

So aparabhāge attano jātagāmam gantvā “Cālā Upacālā Sīsūpacālā”ti tissannam bhaginīnam putte “Cālā Upacālā Sīsūpacālā”ti tayo bhāgineyye ānetvā pabbājetvā kammaṭṭhāne niyojesi. Te kammaṭṭhānam anuyuttā viharimsu.

Tasmim ca samaye therassa kocideva ābādho uppanno, tam sutvā Sāriputtatthero “Revatassa gilānapucchanam adhigamapucchanañca karissāmī”ti upagañchi. Revatatthero dhammasenāpatim dūratova āgacchantam disvā tesam sāmaṇerānam satuppādasena ovadiyamāno **cāle**ti gātham abhāsitha. Tattha **cāle upacāle Sīsūpacāle**ti tesam ālapanam. Cālā Upacālā Sīsūpacālāti hi itthiliṅgavasena¹ laddhanāmā tayo dārakā pabbajitāpi tathā vohariyyanti. “Cālī Upacālī Sīsūpacālīti tesam nāmānī”ti ca vadanti. Yadattham “cāle”ti-ādinā āmantanam kataṃ, tam dassento “**patissatā nu kho viharathā**”ti vatvā tattha kāraṇam āha “āgato vo vālam viya vedhī”ti. **Patissatā**ti patissatikā². **Khoti** avadhāraṇe. **Āgatoti** āgañchi. **Voti** tumhākaṃ. **Vālam viya vedhī**ti vāavedhi viya. Ayañhettha saṅkhepattho—tikkhajavananibbedhikapaññatāya vāavedhirūpo Satthukappo tumhākaṃ Mātulatthero āgato, tasmā samaṇasaññaṃ upaṭṭhapetvā satisampajaññayuttā eva hutvā viharatha, yathādhigate vihare appamattā bhavathāti.

Tam sutvā te sāmaṇerā Dhammasenāpatissa paccuggamanādivattam katvā ubhinnaṃ Mātulattherānam paṭisanthāra velāyaṃ nātidūre samādhim samāpajjitvā nisīdimsu. Dhammasenāpati Revatattherena saddhim paṭisanthāram katvā uṭṭhāyāsanaṃ te sāmaṇere upasaṅkami, te tathā kālaparicchedassa katattā there upasaṅkamante uṭṭhahitvā vanditvā aṭṭhamsu. Thero “katarakataravihārena viharathā”ti pucchitvā tehi “imāya imāyā”ti vutte dārakepi evaṃ vinento “mayham bhātiko saccavādī”³

1. Nibbattiliṅgavasena (Sī)

2. Patissarakā (Sī)

3. Paccapādi (Theragāthā-Ṭṭha 1. 138 piṭṭhe.)

vata dhammassa anudhammacārin”ti theram pasamsanto pakkāmi.
Sesamettha uttānatthamevāti.

Khadiravaniyarevatatthera-apadānavañṇanā samattā.

3-10. Ānandatthera-apadānavañṇanā

Ārāmadvārā nikkhammāti-ādikaṃ āyasmato Ānandattherassa apadānaṃ. Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava vivaṭṭūpanissayāni puñṇāni upacinanto Padumuttarassa Bhagavato kāle Haṃsavatīnagare Satthu vemātikabhātā hutvā nibbatti, **Sumanotissa** nāmaṃ ahosi. Pitā panassa Nandarājā nāma. So attano puttassa Sumanakumārassa vayappattassa Haṃsavatīnagarato vīsayojanasate ṭhāne bhoganagaraṃ adāsi. So kadāci kadāci āgantvā Satthhāraṇca pitarāṇca passati. Tadā rājā Satthhāraṇca sataṣaṇṇaparimāṇaṃ bhikkhusaṃghaṇca sayameva sakkaccaṃ upaṭṭhahi, aññesaṃ upaṭṭhātuṃ na deti.

Tena samayena paccanto kupito ahosi. Kumāro tassa kupitabhāvaṃ rañño anārocetvā¹ sayameva taṃ vūpasamesi. Taṃ sutvā rājā tuṭṭhamānaso “varaṃ te tāta dammi, gaṇhāhī”ti āha. Kumāro “Satthhāraṃ bhikkhusaṃghaṇca temāsaṃ upaṭṭhahanto jīvitam āvañjham² kātuṃ icchāmī”ti āha. Etaṃ na sakkā, aññaṃ vadehīti. Deva khattiyānaṃ dve kathā nāma natthi, etaṃ me dehi, na mayhaṃ aññenattho, sace Satthhā anujānāti, dinnamevāti. So “Satthu cittaṃ jānissāmī”ti vihāraṃ gato. Tena ca samayena Bhagavā Gandhakuṭṭim paviṭṭho hoti. So bhikkhū upasaṅkamitvā “ahaṃ bhante Bhagavantaṃ dassanāya āgato, dassetha man”ti. Bhikkhū “Sumano nāma thero Satthu upaṭṭhāko, tassa santikaṃ gacchāhī”ti āhaṃsu. So therassa santikaṃ gantvā “Satthhāraṃ bhante dassethā”ti āha. Atha thero tassa passantasseva pathaviyaṃ nimujjitvā Bhagavantaṃ upasaṅkamitvā “rājaputto bhante tumhākaṃ dassanāya āgato”ti āha. Tena hi bhikkhu bahi

1. Ārocetvā (I)

2. Avajjham (Ka)

āsanam paññapehīti. Thero punapi Buddhāsanam gahetvā
Antogandhakuṭiyam nimujjitvā tassa passantassa bahipariveṇe pātubhavitvā
Gandhakuṭipariveṇe āsanam paññāpesi. Kumāro tam disvā “mahanto
vatāyam bhikkhū”ti cittaṃ uppādesi.

Bhagavāpi Gandhakuṭito nikkhamitvā paññattāsane nisīdi. Rājaputto
Satthāram vanditvā paṭisanthāram katvā ayam bhante thero tumhākam
sāsane vallabho maññeti. Āma kumāra vallabhoti. Kim katvā bhante esa
vallabhoti. Dānādīni puññāni katvāti. “Bhagavā ahampi ayam thero viya
anāgate Buddhasāsane vallabho hotukāmo”ti so Buddhappamukhassa
saṃghassa sattāham khandhāvāre bhattam datvā sattame divase “bhante
mayā pitu santikā tumhākam temāsam paṭijagganavaro laddho, temāsam me
vassāvāsam adhivāsethā”ti vatvā Satthu adhivāsanam viditvā saparivāram
Bhagavantam gahetvā yojane yojane Satthu bhikkhusaṃghassa ca
vasanānucchavike vihāre kāretvā tattha tattha vasāpento attano
vasanaṭṭhānasamīpe satasahassena kīte sobhananāmake uyyāne
satasahassena kāritam vihāram pavesāpetvā—

“Satasahassena me kītam, satasahassena kāritam¹.

Sobhanam nāma uyyānam, paṭiggaṇha Mahāmuni”ti—

udakam pātesi. So vassūpanāyikadivase Satthu mahādānam pavattetvā
“iminā nīhārena dānam dadeyyāthā”ti puttadāre amacce ca dāne kiccakaraṇe
ca niyojetvā sayam Sumanattherassa vasanaṭṭhānasamīpeyeve vasanto evam
attano vasanaṭṭhāne Satthāram temāsam upaṭṭhahi. Upakaṭṭhāya pana
pavāraṇāya gāmaṃ pavisitvā sattāham mahādānam pavattetvā sattame
divase Satthu bhikkhusaṃghassa ca pādamūle ticivare ṭhapetvā vanditvā
“bhante yadetaṃ mayā khandhāvārato paṭṭhāya puññaṃ kataṃ, na taṃ
sakkasampatti-ādīnam atthāya kataṃ, atha kho ahampi Sumanatthero viya
anāgate ekassa Buddhassa upaṭṭhāko vallabho bhavēyyan”ti patthanam
akāsi. Satthā tassa anantarāyataṃ disvā byākaritvā pakkāmi.

1. Am 1. 226 piṭṭhe.

So tasmim Buddhuppāde vassasatasahassam puññāni katvā tato parampi tattha tattha bhavē uḷārāni puññakammāni upacinitvā devamanussesu saṃsaranto Kassapabhagavato kāle kulagehe nibbatto viññutam patvā ekassa therassa piṇḍāya carato pattaggahaṇattham uttarasāṭakam katvā pūjam akāsi, puna sagge nibbattitvā tato cuto Bārāṇasirājā hutvā aṭṭha Paccekabuddhe disvā te bhojetvā attano maṅgaluyyāne aṭṭha paṇṇasālāyo kāretvā tesam nisīdanatthāya aṭṭha sabbaratanamayapīṭhe ceva maṇi-ādhārake ca paṭiyādetvā dasavassasahassāni upaṭṭhānam akāsi, etāni pākaṭāni.

Kappasatasahassam pana tattha tattha bhavē puññāni upacinanto amhākam bodhisattena saddhim Tusitapure nibbattitvā tato cuto amitodanasakkassa gehe nibbattitvā sabbe ñātake ānandite karonto jātoti **Ānandot**veva nāmam labhi. So anukkamena vayappatto katābhiniikkhamane sammāsambodhim patvā pavattitavaradhammacakke paṭhamam Kapilavatthum gantvā tato nikkhamante Bhagavati tassa parivārattham pabbajitum nikkhamantehi Bhaddiyādīhi saddhim nikkhamitvā Bhagavato santike pabbajitvā āyasmato Puṇṇassa Mantāniputtassa santike dhammakatham sutvā sotāpattiphale paṭiṭṭhahi.

Tena ca samayena Bhagavato paṭhamabodhiyam vīsativassāni anibaddhā upaṭṭhākā ahesum. Ekadā nāgasamālo pattacīvaram gahetvā vicarati, ekadā Nāgito, ekadā Upavāno, ekadā Sunakkhatto, ekadā Cundo samaṇuddeso, ekadā Sāgato, ekadā Meghiyo, te yebhuyyena Satthu cittam nārādhayimsu. Athekadivasam Bhagavā Gandhakuṭipariveṇe paññattavarabuddhāsane bhikkhusamghaparivuto nisinnō bhikkhū āmantesi “aham bhikkhave idāni mahallako ekacce bhikkhū ‘iminā maggena gacchāmi’ ti vutte aññena maggena gacchanti, ekacce mayham pattacīvaram bhūmiyam nikkhipanti, mayham nibaddhupaṭṭhākam ekam bhikkhum vijānathā” ti. Tam sutvā bhikkhūnam dhammasamvego udapādi. Athāyasmā Sāriputto uṭṭhāya Bhagavantam vanditvā “aham bhante tumhe upaṭṭhahissāmi” ti āha. Tam Bhagavā paṭikkhipi. Etenupāyena Mahāmogallānam ādim katvā sabbe mahāsāvaka “aham

upaṭṭhahissāmi, ahaṃ upaṭṭhahissāmi”ti uṭṭhahimsu ṭhapetvā āyasmantaṃ Ānandaṃ. Tepi Bhagavā paṭikkhipi.

Ānando pana tuṇhīyeva nisīdi. Atha naṃ bhikkhū āhaṃsu “āvuso tvampi Satthu upaṭṭhākāṭṭhānaṃ yācāhi”ti. Yācitvā laddhupaṭṭhānaṃ nāma kīdisaṃ hoti. Sace ruccati, Satthā sayameva vakkhatīti. Atha Bhagavā “na bhikkhave Ānando aññehi ussāhetabbo, sayameva jānitvā maṃ upaṭṭhahissatī”ti āha. Tato bhikkhū “uṭṭhehi āvuso Ānanda, Satthāraṃ upaṭṭhākāṭṭhānaṃ yācāhi”ti āhaṃsu. Thero uṭṭhahitvā “sace me bhante Bhagavā attanā laddhaṃ paṇītaṃ cīvaraṃ na dassati, paṇītaṃ piṇḍapātaṃ na dassati, ekagandhakuṭiyaṃ vasitum na dassati, nimantaṃ gahetvā na gamissati, evāhaṃ Bhagavantaṃ upaṭṭhahissāmi”ti āha. “Ettake guṇe labhato Satthu upaṭṭhānaṃ ko bhāro”ti upavādamocanattaṃ ime cattāro paṭikkhepā, sace bhante Bhagavā mayā gahitaṃ nimantaṃ gamissati, sacāhaṃ desantarato āgatāgate tāvadeva¹ dassetum labhāmi, yadā me kaṅkhā uppajjati, tāvadeva Bhagavantaṃ upasaṅkamitvā pucchitum labhāmi, sace Bhagavā parammukhā desitaṃ dhammaṃ puna mayhaṃ byākarissasi, evāhaṃ Bhagavantaṃ upaṭṭhahissāmi. “Ettakampi Satthu santike anuggahaṃ na labhatī”ti upavādamocanattañceva Dhammabhaṇḍāgārikabhāvaṃ paripūraṇatthañca imā catasso yācanāti ime aṭṭha vare gahetvā nibaddhupaṭṭhāko ahosi. Tasseva ṭhānantarassa atthāya kappasatasahassaṃ pūritānaṃ pāramīnaṃ phalaṃ pāpuṇi.

So upaṭṭhākāṭṭhānaṃ laddhādivasato paṭṭhāya Dasabalaṃ duvidhena udakena tividhena dantakaṭṭhena hatthapādaparikkammaṃ piṭṭhiparikkammaṃ Gandhakuṭipariveṇasammajjanenāti evamādihi kiccehi upaṭṭhahanto “imāya nāma velāya Satthu idaṃ nāma laddhuṃ vaṭṭati, idaṃ nāma kātuṃ vaṭṭati”ti divasabhāgaṃ santikāvacaro hutvā rattibhāge mahantaṃ daṇḍadīpikaṃ gahetvā Gandhakuṭipariveṇaṃ navavāre anupariyāyati Satthari pakkosante paṭivacanadānāya, thinamiddhavinodanattaṃ. Atha naṃ Satthā Jetavane ariyagaṇamajjhe nisinno anekapariyāyena pasamsitvā bahussutānaṃ satimantānaṃ gatimantānaṃ dhitimantānaṃ upaṭṭhākānañca bhikkhūnaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesi.

Evam Satthārā pañcasu ṭhānesu etadagge ṭhapito catūhi
 acchariyabbhūtaḍḍhammehi samannāgato Satthu dhammakosārakkho ayam
 mahāthero sekhova samāno Satthari parinibbute heṭṭhā vuttanayena
 bhikkhūhi samuttejito devatāya ca samvejito “sveyeva ca dāni
 dhammasaṅgīti kātabbā, na kho pana me’taṃ patirūpaṃ, yvāyaṃ sekho
 sakaraṇīyo asekkhehi therehi saddhiṃ dhammaṃ gāyituṃ sannipātaṃ
 gantun”ti sañjātussāho vipassanaṃ paṭṭhapetvā bahudeva rattiṃ vipassanāya
 kammaṃ karonto caṅkame vīriyasamataṃ¹ alabhitvā tato vihāraṃ pavisitvā
 sayane nisīditvā sayitukāmo kāyaṃ āvaṭṭesi. Apattañca sīsaṃ bimbohanaṃ,
 pādā ca bhūmito muttamattā, etasmiṃ antare anupādāya āsavehi cittaṃ
 vimucci, chaḷabhiñño ahosi.

644. Evam chaḷabhiññādiguṇapaṭimaṇḍito upaṭṭhākādiguṇehi
 etadaggaṭṭhānaṃ patto attano pubbakammaṃ saritvā somanassavasena
 pubbacaritāpadānaṃ dassento **ārāmadvārā nikkhammāti**-ādimāha. Tattha
ārāmadvārāti sabbasattānaṃ dhammadesanattāya vihāradvārato
 nikkhamitvā bahidvārasamīpe katamaṇḍapamajjhe
 supaññattavarabuddhāsane nisinno Padumuttaro nāma **Mahāmuni**
 Sammāsambuddho. **Vassanto amataṃ vuṭṭhinti** dhammadesanāmahā-
 amatadhārāhi dhammavassaṃ vassanto. **Nibbāpesi mahājananti** mahājanassa
 cittasantānagatakilesaggaṃ **nibbāpesi** vūpasamesi, mahājanaṃ
 nibbānāmatapānena santiṃ sītibhāvaṃ pāpesīti attho.

645. **Satasahassaṃ te dhīrā**ti parivārasampattiṃ dassento āha. Chahi
 abhiññāhi iddhividhādīñāṇakoṭṭhāsehi samannāgatā
 anekasatasahassacakkavāḷesu khaṇena gantuṃ samattāhi iddhīhi
 samannāgatattā **mahiddhikā** te dhīrā satasahassakhīṇāsavā **chāyāva**
anapāyinīti kattaci anapagatā chāyā iva taṃ Sambuddhaṃ Padumuttaraṃ
 Bhagavantaṃ **parivārenti** parivāretvā dhammaṃ suṇantīti attho.

646. **Hatthikkhandhagato āsinti** tadā Bhagavato dhammadesanāsamaye
 ahaṃ hatthipiṭṭhe nisinno **āsīṃ** ahosinti attho. **Setacchattaṃ varuttamanti**
 patthetabbaṃ uttamaṃ² setacchattaṃ mama matthake dhārayanto

1. Samathaṃ (Sī, I)

2. Piṭṭhe ṭhapetabbaṃ uttamaṃ (Sī)

hatthipiṭṭhe nisinnoti sambandho. **Sucārurūpaṃ disvānā**ti sundaraṃ cāruṃ manohara-rūpavantaṃ dhammaṃ desiyamānaṃ Sambuddhaṃ disvā **me** mayhaṃ **vitti** santuṭṭhi somanassaṃ **udapajjatha** uppajjatīti attho.

647. **Oruyha hatthikkhandhamhā**ti taṃ Bhagavantaṃ nisinnaṃ disvā hatthipiṭṭhito **oruyha** orohitvā **Narāsabhaṃ** naravasabhaṃ **upagacchiṃ** samīpaṃ gatoti attho. **Ratanamayachattaṃ meti** ratanabhūsitāṃ me mayhaṃ chattaṃ Buddhasaṭṭhassa matthake dhārayinti sambandho.

648. **Mama saṅkappamaññāyā**ti mayhaṃ pasādena uppannaṃ saṅkappaṃ ñatvā isīnaṃ antare mahantabhūto so Padumuttaro Bhagavā. **Taṃ kathaṃ ṭhapayitvānā**ti taṃ attanā desiyamānaṃ dhammakathaṃ ṭhapetvā mama byākaraṇatthāya imā gāthā **abhāsatha** kathesīti attho.

649. Kathanti ce? **Yo** soti-ādimāha. Soṇṇalaṅkārabhūsitāṃ chattaṃ yo so rājakumāro me matthake dhāresīti sambandho. **Tamahaṃ kittayissāmī**ti taṃ rājakumāraṃ ahaṃ kittayissāmi pākaṭaṃ karissāmi. **Suṇoṭha mama bhāsato**ti bhāsantassa mama vacanaṃ suṇoṭha ohitasotā manasi karoṭhāti attho.

650. **Ito gantvā ayaṃ posoti** ayaṃ rājakumāro ito manussalokato cuto Tusitaṃ gantvā **āvasissati** tattha viharissati. Tattha accharāhi purakkhato parivārito Tusitabhavanasampattiṃ anubhossatīti sambandho.

651. **Catuttiṃsakkhattunti** Tusitabhavanato cavitvā Tāvatiṃsabhavane uppanno catuttiṃsavāre Devindo devarajjaṃ karissatīti sambandho. **Balādhipo aṭṭhasatanti** Tāvatiṃsabhavanato cuto manussaloke uppanno **balādhipo** caturaṅginiyā senāya **adhipo** padhāno aṭṭhasatajātīsu padesarājā hutvā **vasudhaṃ** anekaratanavaraṃ pathaviṃ **āvasissati** puthabyaṃ viharissatīti attho.

652. **Aṭṭhapaññāsakkhattunti** aṭṭhapaññāsajātīsu cakkavattī rājā bhavissatīti attho. **Mahiyā** sakalajambudīpapathaviyā **vipulaṃ** asaṅkhyeyyaṃ padesarajjaṃ kārayissati.

654. **Sakyānaṃ kulaketussāti** Sakyarājūnaṃ kulassa dhajabhūtassa Buddhassa ñātako bhavissatīti attho.

655. **Ātāpīti** vīriyavā. **Nipakoti** nepakkasaṅkhātāya paññāya samannāgato. **Bāhusaccesu** bahussutabhāvesu piṭakattayadhāraṇesu **kovido** cheko. **Nivātavutti** anavaññattiko¹ **athaddho** kāyapāgabbhiyādithaddhabhāvavirahito **sabbapāṭhī** sakalapiṭakattayadhārī bhavissatīti sambandho.

656. **Padhānapahitatto** soti so Ānandatthero vīriyakaraṇāya pesitacitto. **Upasanto nirūpadhīti** rāgūpadhidosūpadhimohūpadhīhi virahito, sotāpattimaggena pahātabbakilesānaṃ pahīnattā upasanto santakāyacitto.

657. **Santi āraññakāti** araññe bhavā Mahāvane jātā. **Saṭṭhihāyanāti** saṭṭhivassakāle hāyanabalā. **Tidhā pabhinnāti** akkhikaṇṇakosasaṅkhātēhi tīhi ṭhānehi bhinnamadā. **Mātaṅgāti** mātaṅgahatthikule jātā. **Īsānantāti** rathīsāsadisadantā². **Urūlhavā** rājavāhanā. Kuñjarasaṅkhātā nāgā hatthirājāno santi samvījjanti yathā, tathā sataśahassasaṅkhyā khīṇāsavasaṅkhātā paṇḍitā mahiddhikā arahantanāgā santi, sabbe te arahantanāgā Buddhanāgarājassa. **Na honti paṇidhimhi teti** te paṇidhimhi tādīsā na honti, kiṃ sabbe te bhayabhītā sakabhāvena saṇṭhātum asamatthāti attho. Sesāṃ vuttanayattā uttānatthamevāti.

Ānandatthera-apadānavañṇanā samattā.

Ettāvatā paṭhamā Buddhavaggavañṇanā samattā.

Paṭhamo bhāgo niṭṭhito.

1. Aññena viññattiko (Sī)

2. Ramhasadisadantā (Sī)

Apadānaṭṭhakathāya paṭhamabhāge

Saṁvaṇṇitapadānaṁ anukkamaṇikā

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Akappayum	120	Acalā	328
Akaram	213	Acintiyā	127
Akāsim	326	Acintīye	128
Akusītavutti	216	Accayaṁ	327
Akkhadasso	323	Accayena	310
Akkharam	319	Accuggato	251
Akkhare	318	Accutaṁ	257
Akkhobham	311	Accharā	267
Akkhobhiyo	328	Accharāgaṇā	123
Akhilam	250	Achambhī	187
Akhobhiyā	247	Achambhītā	247
Agacchim	124	Ajja	262, 324
Agañhim	317	Ajjhagamam	337
Agadam	313	Ajjhāyakam	321
Agade	328	Ajjhāyako	307
Agārā	337	Ajjhupāgato	329
Aggam	314	Ajjhogāhetvā	248
Aggaṭṭhāne	254, 265	Ajjhogālho	251
Agganikkhitto	311	Añjalim	305
Aggim	298	Añjalim katvā	331
Aggikkhandhova	298	Aññatarampi	168
Aggipākī	245	Aññāya	252
Aggo	323	Aññe	120, 238
Agghiyam	298	Aṭṭālake	320
Aṅkolā	237	Aṭṭitā	260
Acalam	255, 257		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Atṭito	313	Anagāriyam	256, 337
Atṭhaguṇasamupetaṃ	9	Anaggī	245
Atṭhaṅgikaṃ	127	Anaññaneyyo	203
Atṭhadosasamākiṇṇaṃ	11	Anaññaposī	213
Atṭhapaññāsakappamhi	344	Anaññātaṃ	319
Atṭhapaññāsakkhattuṃ	351	Anattukkaṃsakā	247
Atṭhāna	202	Anatthadassim	205
Atikkamma	324	Anadiṃ	340
Atināmenti	244	Anantako	328
Atirocati	260	Anantatejo	325
Atisāro	141	Anapāyini	350
Atīte	119	Anapekkhamāno	208
Attatṭhapaññā	224	Anabhijjitaṃ	185
Attadantaṃ	327	Analaṅkaritvā	208
Attānatthavinicchayaṃ	320	Anavassuto	211
Atthānatthe	319	Anāgatā	332
Atthi	119	Anācāro	264
Attho	313	Anāvaraṇadassinā	252
Atha	111	Anāsavā	126
Athaddho	352	Anāsavo	265
Adāsīm	120	Animittaṃ	225, 317
Addakkhiṃ	314	Anissito	213
Addasaṃ	336	Anu	252
Adhikaraṇaṃ	321	Anukampamāno	176
Adhikāro	157	Anuttaraṃ	143, 315
Adhiko	124	Anuttarā	119
Adhigato	257	Anuttare	311
Adhiṭṭhānaṃ	126	Anudhammacārī	217
Adhipo	351	Anupadañca	319
Adhimuttaka	237	Anupabbajim	337

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Anupāpuṇanti	143	Apassayi	277
Anupāpuṇimsu	144	Apāpayi	329
Anuppattaṃ	256, 336	Apekkhā	178
Anuppattā	333	Appaṭigandhikā	236
Anupatto	257, 281	Appaṭigho	187
Anuyutto	272	Appaṭibaddhacitto	213
Anuvattantu	125	Appaṇihitaṃ	318
Anuvattemi	264	Appamatto	218
Anuvattessati	254	Appamādaṃ	127
Anusāsaṇī	127	Appameyyo	262, 328
Anekaṣaṭā	118	Appayanti	253
Aneja	244	Appassādo	209
Aneḷamūgo	218	Appassuto	264
Anomadassī	248	Appāhārā	243
Antare	253	Appicchā	243
Antalikkhacarā	244	Appitā	226
Antalikkhe	243, 252	Appeti	253
Antike	260	Appenti	121
Antimaṃ	345	Abaddho	183
Anto	253	Abbokiṇṇaṃ	255
Antojālagatā	250	Abbhakkhānaṃ	129, 134
Andhakāratamonudo	336	Abbhatītā	332
Apadānaṃ	113	Abbhasamā	117
Apanudanaṃ	256	Abraviṃ	298
Apabbhārā	236	Abravi	257
Aparājite	119	Abravum	327
Apariḍayhamāno	211	Abhayaṃ	329
Aparimeyye	255	Abhāsatha	351
Aparimeyyo	318	Abhāsittā	142, 281
Apariyositasāṅkappo	258	Abhiññāpāramippattā	243

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Abhiññābalaṃ	10	Alābhe	126
Abhiññāya	254	Alīnacitto	216
Abhidhammanayaññū	308	Alolupā	243
Abhinikkhamma	337	Alolo	213
Abhinīharinī	281	Allavatthā	327
Abhinīhāro	156	Allasirā	327
Abhibhuyyacārī	221	Avañjhā	316
Abhibhomi	299	Avassavantam	227
Abhilambantā	236	Avidūramhi	241
Abhivādaye	116	Avidūre	235
Abhītarūpo	340	Avindanto	313
Amataṃ	257	Avirādhiyā	331
Amatabherinī	126, 338	Avirujjhamāno	222
Amitaṃ	311	Avivādaṃ	127
Amitayaso	325	Avivittaṃ	3
Amitodaya	249	Aviheṭṭhayaṃ	145, 168
Amoghā	316	Asaṃsaṭṭhā	244
Ambagandhī	238	Asakkharā	236
Ambaraṃ	245	Asaṅkhataṃ	255, 315
Ambare	246	Asaṅkhiyaṃ	253
Ambā	236	Asaṅkhiyā	115, 125
Ambu	210	Asajjamāno	178, 220
Amhi	300	Asaññino	123
Ayomayena	328	Asantasaṃ	222
Araññaṃhi	183	Asantasanto	220
Arahantā	127	Asamo	124
Ariṇcamāno	217	Asīṭikoṭṭhacayo	309
Ariyamaṇḍalā	119	Asuci	224
Alaṅkāra	125	Asesato	126
Aladdhamokkhā	143	Asesena	253

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[Ā]	
Asokā	237	Āneñjakārīto	258
Asmimānaṃ	280	Āneñjañca	322
Asmena	245	Ānenti	245
Assa	262, 313	Ābhāya	299
Assamaṃ	235	Ābhujum	120
Assame	241	Āmuttamaṇikuṇḍalā	312
Assamo	8, 235	Āyato	251
Ahum	265	Āyāmato	300
Ahu	264	Āyāsi	258
Aho	254	Ārakkhatthāya	321
Ahorattaṃ	310	Āraddhavīriyo	216
[Ā]		Ārādhayitvā	254
Ākāsaṅgaṅgā	343	Ārāmadvārā	350
Ākāsaṭṭhā	116	Ārūya	325
Ākāsaḍḍhatuyā	260	Ārocayim	267
Ākāso	250	Ālayo	260
Ākiñcaññaṃ	243	Āvaṭṭagaṅgā	343
Ākiṇṇā	117	Āvasissati	351
Āgacchi	325	Āvahiṃ	124
Āgato	345	Āsanaṃ	267
Āgamma	249	Āsayānusayaṃ	261
Ācarāmi	310	Āsayo	332
Ācariyo	265	Āsādayim	326
Ātāpī	352	Āsādito	326
Ādāya	315	Āsāvati	316
Ādittaṃ	249	Āsim	325
Ādittā	326	Āsi	265
Ādibhikkhaṃ	336	Āsīsakā	259
Ādīnavari	217	Āsum	241
		Āsevamāno	222

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ā]		[U]	
Āsevayitvā	225	Uggatāpanā	246
Āha	143	Uggatejo	247, 323
Āhanim	126	Ugghāṭayim	315
Āharim	10	Ugghāṭitā	263
Āḷārapamhā	312	Uttamaṃ	126
[I]		Uttamatthaṃ	259
Icchati	321	Uttarakurum	245
Itarītarena	187	Uttalī	238
Iti	228	Uttānakūlā	235
Itihāse	242	Udakoroḥaṇā	246
Ito	325	Udaggaṇṇa	225
Ito kappe	281	Udapajjatha	298
Itthaṃ	141, 265	Udukkhalikā	245
Iddhiyā	120	Uddhataviso	263
Idha	143	Uddharate	326
Indagopakavaṇṇābhā	117	Uddharasi	249
Indalaṭṭhiva	298, 300	Uddharito	262
Indriyānaṃ	261	Upakkilese	213
Isiddhajaṃ	331	Upagacchim	308
Issariyaṃ	341	Upagantvāna	256
[Ī]		Upajīvanti	239
Īti	198	Upatthaddhā	247
Īsādantā	352	Upatthaddho	325
[U]		Upadisasadisēhi	261
Ukkā	118	Upaddavo	198
Uggataṃ	116, 298	Upadhārayim	249
Uggatapo	326	Upanissāya	268
		Upapajjim	299
		Upamāto	250
		Uparundhati	331

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[U - Ū]		[E]	
Upalimpanti	260	E	178
Upasaṅkamim	327	Ekaggo	319
Upasanto	316	Ekapajjotā	122
Upāgataṁ	10, 11	Eko	145
Upāgamim	13	Etarahi	119
Upāgami	267	Etehi	321
Upāgama	326	Evam	310
Upātivatto	203	Eva	178
Upādāya	280	Esam	314
Upānayi	337	Esanāya	245
Upāli	312	Esanto	258
Upālissa	324	Esāmi	258
Upekkham	214	Esikaṁ	320
Upekkhā	221	Esikā	322
Upenti	124	Esikāthambhā	118
Upentu	123	Eseva	257
Upemi	263	[O]	
Uppannañāṇomhi	203	Okiruṁ	122
Uppātesu	243, 321	Okkākakulasambhavo	268
Ubbiddham	116	Okkhittacakkhu	211
Ubhato	119	Otaruṁ	252
Umaṅgagaṅgā	343	Odātā	117
Urūḷhavā	352	Opatati	315
Ussitaṁ	118	Opammakusalo	261
Ussīsamhi	265	Opupphā	238
Uḷārā	228	Obhāsati	298
Uḷāro	207	Oraso	312
Uḷurājāva	259	Orime	343
Ūmiyo	254	Oruyha	351

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[O]		[Ka]	
Orena	327	Kammaṃ	254
Oropayitvā	190	Kammasūlāvuto	313
Oropito	263	Kammena	124
Olokamayā	117	Karaṇīyaṃ	263
Osadham	330	Karavikā	122
Osadho	260	Karuṇā	221
Osareyyaṃ	319	Karomase	298
Osāraṇe	319	Kassāmi	310
[Ka]		Kāmaṃ	315
Kaṅkham	207, 319	Kāmarūpī	267
Kaṅkhāsotaṃ	249	Kāmasukham	208
Kacchesu	246	Kāmā	197
Kañcanatorañā	119	Kāraṃ	254, 310
Kañcanabhūmiyā	117	Kāraṇatthā	223
Kañcanāveḷapantikā	121	Kāraye	320
Kataṃ	265	Kāle	222
Katādhikārā	143	Kāsāyavattho	212
Katvā	298	Kāsavaṃ	331
Kathayassu	256	Kāhāsiraṃ	298
Kathāvatthuvisuddhiyā	308	Kittayantā	262
Kathentova	261	Kittayi	310
Kadaliṃ	255	Kittayissāmi	252, 311
Kanakamayasaṅghāṭaṃ	116	Kittayum	261
Kandali	237	Kittito	262
Kappakoṭṭhi	331	Kimi	328
Kappasatasahassamhi	341	Kiriyaṃ	310
Kappemi	332	Kilesatamasodhanaṃ	315
Kampayi	272	Kilesā	333
Kambalā	118	Kīḷanti	120
		Kīḷamānā	245

Paḍānukkamo	Piṭṭhaṅko	Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]		[Kha]	
Kukutthakā	239	Khaggavisāṇakappā	225
Kuñjaraṃ	326	Khaggavisāṇakappo	148, 169, 224
Kutitthe	255, 258	Khajjaṃ	120
Kupitaṃ	326	Khajjā	125
Kuppanti	327	Khaṇātītā	330
Kumbhaṇḍā	248	Khaṇo	316
Kurarā	239	Khattiyo	325
Kulaketussa	352	Khantā	328
Kule kule	213	Khantiyā	331
Kusalamūlena	268	Khandhake	318
Kusalā	259	Khamāpessāma	327
Kusīto	264	Khamitā	328
Kuḷīrakā	239	Khāriṃ	245
Kūjanti	117	Khiḍḍā	185
Kūṭaṃ	277	Khippaṃ	124
Kūṭāgāraṇarūpetā	117	Khīṇāsavaśasāsehi	267
Kūlesu	236	Khīye	254
Keṭubhe	242	Khemato	127
Ketakā	237	Kho	345
Ketu	249		
Kesarī	238, 260	[Ga]	
Kesarīva	120	Gagane	249
Koṭṭitā	245	Gaṅgā	343
Kopaṃ	326	Gacchaṃ	260
Kopo	328	Gacchiṃ	249
Kovidā	243	Gajjati	317
Kovido	312	Gajjato	317
Kosajjaṃ	127	Gajjamānesu	317
Kosikā	239	Gajjasi	261
Kosiyo	327	Gaṇaṃ	267

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ga]		[Ga - Gha]	
Gaṇanāto	253	Giraṃ	125
Gaṇikā	123	Giriṃ	262
Gaṇḍo	198	Girirājā	251
Gaṇhanti	317	Gihibandhanāni	190
Gatapaccāgataavattam	159	Gihibyañjanāni	190
Gatā	261	Guṇasampatti	156
Gatiṃ	124	Guṇe dasahi	13
Gato	254	Guttadvāro	325
Gantukāmakko	325	Guttindriyo	211
Gandhadāmehi	121	Guhāsayā	120
Gandhapañcaṅgulalaṅkatā	122	Gedham	213
Gandhabbā	123	Gocaraṃ	120
Gandhā	125	Gocaro	332
Gandhāveḷā	117	Gottena	268
Gandhitā	246	Godhukā	237
Gabbham	317	Goyānaṃ	245
Gamaṇaṃ	328	Ghanakañcanābhā	226
Gamane	185	Ghoro	326
Gamissati	253	[Ca]	
Gambhīraṃ	121	Cakkavākā	239
Gayha	340	Cakkavākovā	321
Garugāravana	263	Cakkavāḷapariyantā	261
Garucittaṃ	281	Cakkhumāṃ	249
Garuḷā	248	Cakkhuma	250
Garuḷo	315	Caccaraṃ	322
Gavapānaṃ	42	Catukkamo	340
Gavesanto	255, 315	Catuttiṃsakkhattum	351
Gavesīnaṃ	330	Catubbaṇṇā	260
Gaḷo	210	Caturo	117
Gāyantu	122	Candasūrehi	117

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ca]		[Cha]	
Cando	260	Chandatā	157
Campakā	237	Chaḷāsīsahassāni	312
Caraṇuttame	249	Chāditam	245
Caraṇena	325	Chiddāchiddaṇca	320
Caranti	227	Chindasi	261
Care	147	Chindim	315
Cātuddisā	122	Chinnavisāṇo	263
Cātuddiso	187	Chetvāna	190
Cāturanto	299		
Cārikāya	185	[Ja]	
Cittam	261	Jaṭilā	246
Cittakūṭe	340	Janatā	298
Cittapasādena	344	Janimsu	298
Cittalatāvane	316	Janinda	226
Cittitam	298	Jano	328
Cittitā	119	Jambuto	245
Cittissarā	225	Jambonadā	119
Citrā	197	Jalanti	299
Cinantī	298	Jalantu	122
Cintanā	324	Jalitam	249
Cintayim	310	Jahanti	259
Cīnā	118	Jahitvā	124
Cīvarasaṃyutā	120	Jahe	250
Cuṇṇito	251	Jāgariyānuyuttā	224
Cutūpapāte	323	Jātā	260
Cullāsisisahassāni	251	Jātim	325
Cetanāpaṇidhīhi	124	Jātimanto	242
Cetiyaṃ	298	Jāyanti	238
Cetosamathānuyutto	264	Jālam	210
Codito	268, 272	Jinasāsanam	262

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ja - Jha - Ña]

Jinehi	228
Jino	252, 262
Jiya	144
Jīvanti	239
Jīvitasañkhayamhi	222
Jeṭṭham	304
Jotisampannā	122
Jhānaṃ	217
Jhānaratā	243
Jhānaratisamappitā	120
Jhānarato	242
Jhānavimokkhāna- khippapaṭilābhī	263
Jhāpanatthāya	337
Jhāpayim	255
Jhāpitā	333
Jhāpeti	330
Jhāyī	242
Ñāṇaṃ	322
Ñāṇālokaṃ	314
Ñāṇena	250
Ñātimitte	298
Ñāyati	259
Ñāyare	260

[Tha]

Thapayitvāna	351
Thapiyamānamhi	254
Thapeti	320
Thapetvā	143
Thapetvāna	259

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Tha - Da]

Thānaṃ	121
Thānacaṅkamaṃ	332
Thānacaṅkamino	247
Thānāṭṭhāne	312
Thāne	185
Thito	344
Ḍaṃsā	199
Ḍayhati	331
Ḍayhamānaṃ	329
Ḍayhāmi	326

[Ta]

Tajjito	313
Taṇhakkhayaṃ	218
Taṇhakkhayavimuttiyo	273
Taṇhāsotaṃ	315
Tattha	122
Tatheva	314
Tadaḍḍhakaṃ	300
Tanumajjhimā	312
Tapassino	328
Tappayissati	253
Tappitā	120
Tamaṃ	315
Tamaggāhena	314
Tamato	314
Tamandhakāraṃ	321
Tamahaṃ	252
Taranti	249
Tarim	343
Talāke	239

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ta]	
Tādinā	264
Tādino	297
Tādibhi	252
Tāreti	331
Tāresi	344
Tālapantihi	298
Tāvatiṃsaṃ	124
Tāvadeva	251
Tiṃsakkhattum	299
Tiṃsapāramisampunṇā	115
Tiṇasūlikā	237
Tiṭṭhatu	264
Titthiyā	251
Titthiye	255
Tidasam	299
Tidasā	337
Tidase	123
Tisso vijjā	333
Tihaggībhi	329
Tuṭṭhamanā	336
Tulamaṇḍale	250
Tusitā	337
Tūresu	267
Te	142
Tesaṃ	168
Toyābhisecanakarā	246
Toyena	220
Tosito	257
Tosenti	258
Tosemi	258

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Tha]	
Thavi	252
Thavitvāna	250
Thāmabalūpapanno	216
Thāmena	262
Thero	334
[Da]	
Dake aggi	328
Daḍḍham	210
Daṇḍam	168
Dantadamatho	258
Dantiṃ	326
Dantova	258
Dassayanto	310
Dassasahassiparamparā	122
Daḷham	126
Daḷhanikkamo	216
Dāṭṭhabalī	221
Dātabbakam	126
Dānavā	248
Dāyādo	312
Dijasamghā	122
Diṭṭhavisō	330
Diṭṭhigahanapakkhanda	251
Diṭṭhivisūkāni	203
Diṭṭho	315
Dindibhā	239
Dibbagandhā	258
Dibbacakkhusamā	120
Dibbahamsā	122

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Da]		[Da]	
Dibbā	119	Dose	315
Disodisaṃ	247	Dvādasaguṇaṃ	11
Dissati	257	Dvārakoṭṭhakaṃ	320
Disvā	127	Dvārapālo	322
Dīghadassī	341	Dvipaduttamo	249
Dīpadānassa	305	[Dha]	
Dīparukkhā	122	Dhajaṃālīnī	118
Dīpā	225	Dhajo	249
Dīpo	249	Dhaññāni	208
Dukūlā	118	Dhanāni	208
Dukkhaṃ	209	Dhammakuṭi	322
Dukkhito	262	Dhammagabbhaṃ	317
Duṭṭhamanaṃ	326	Dhammacakkaṃ	254
Duppasahā	247	Dhammadharo	207, 323
Dumagge	123	Dhammanagaraṃ	322
Durāsadā	244	Dhammanimmito	312
Durāsado	323	Dhammapariyāyaṃ	142
Dussaṃ	119	Dhammameghassa	317
Dussadāmehi	122	Dhammameghena	126
Dussanīye	244	Dhammamegho	317
Dussare	244	Dhammarājā	115
Dūrāgataṃ	316	Dhammavaraṃ	315
Dūraphalaṃ	316	Dhammavisesadassī	224
Devadatte	124	Dhammavīthi	322
Devadevaṃ	249	Dhammavutṭhiyo	254
Devaloke	344	Dhammasabhā	322
Devasaṃghapurakkhato	266	Dhammasenāpati	262
Devā	316	Dhammāgadaṃ	314
Dehaṃ	124		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Dha]		[Na]	
Dhammārakkho	323	Namassāmi	316
Dhammesu	217	Namassitabbā	332
Dhammosadham	314	Namassitvā	116
Dharaṇīruhā	259	Nayitā	238
Dharemi	317	Narā	123, 277
Dhārayantā	118	Narāsabham	340
Dhārentu	121	Narāsabho	248, 266
Dhārento	312	Naruttamam	308
Dhāremi	318	Naruttamena	228
Dhāreyya	262	Navadosam	10, 11
Dhīraṃ	192	Nāgapunnāgaketakā	237
Dhīra	329	Nāgasatasahassāni	325
Dhīrā	244	Nāgā	123
Dhutavādiguṇena	323	Nāgo	200
Dhuradhorayham	344	Nātivattanti	260
[Na]		Nātivattare	252
Na	145	Nānādiṭṭhī	261
Nataṅgo	142	Nānāraṅgehi	118
Nadikā	235, 236	Nānāvaṇṇehi	262
Nadīcarā	239	Nānāsayanavicittā	118
Nandijanano	325	Nāyako	343
Nappamajjituṃ	257	Nāriyo	312
Nappamuccāmi	317	Nāvakaṃ	344
Nabham	116	Nāvasaṇṭhitam	344
Nabhacārino	247	Nāviko	343
Nabhasi	298	Nāḷagirī	137
Nabhā	124	Nikkuho	204
Namassatha	127	Nikkhantena	337
Namassamāno	333	Nikkhittamānadappova	263
		Nikkhitto	323

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Na]		[Na]	
Nikkhipitvā	319	Nirodho	257
Niggaṇhitvā	320	Nillolupo	204
Niggahe	319	Nivātavutti	352
Nigghātattamaṃ	320	Nivārayiṃ	315
Niccaṃ	217	Nivāsesiṃ	11
Nijjhāpessāma	327	Nivedayum	123
Niṭṭham	249	Nissamsayam	226
Nidāne	319	Nīcayoniyaṃ	330
Niddhantakasāvamoho	204	Nīpā	237
Niddhāvanti	238	Nīlā	117
Nidhānakusalaṃ	321	Nīharitvāna	321
Nidhāya	168	Nekkhamme	126
Nipakaṃ	192	Nesajjikā	247
Nipakā	243		
Nipako	352	[Pa]	
Nipatitvā	327	Pakāsītā	228
Nipuṇaṃ	256	Pakāsītāni	228
Nippipāso	204	Pakāsīte	341
Nibbattate	316	Pakittetvā	246
Nibbāpesi	329	Pakittesi	341
Nibbāyissati	268	Pakūjare	122
Nibbute	297	Pakkamati	315
Nimantetvāna	267	Pakkamantānaṃ	246
Nimittesu	321	Pakkamanti	247
Nimmakkho	204	Pakkhittā	300
Niyato	218	Paggahetvāna	305
Niyāmaṃ	203	Paṅkadantā	246
Niyyūhā	117, 299	Paccantasattesu	225
Nirāsayo	205	Paccabyatha	257
Nirūpadhi	316, 341	Paccāharati ca	163

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Paccekaḥinā	225	Paṭhamam	265
Paccekabodhim	143	Paṇidhimhi	352
Pacceka	124	Paṇḍite	126
Pacchimakā	126	Paṇḍu	118
Pacchimabhava	255	Paṇṇasālakam	11
Pacchime	253	Paṇṇasālā	8, 9
Pajahim	11	Patitṭhā	249
Pajjalito	326	Patitṭhāya	258
Pañcame	318	Patippacārā	225
Pañcavaṇṇikam	123	Patissatā	345
Pañcasatam	255	Pattuṇṇā	118
Pañcābhiññābalappatto	242	Patto	126
Pañcāvaraṇāni	213	Patthanāphalaṃ	124
Pañjalikā	123, 252	Patthayantā	143, 243
Pañjalikatā	327	Patthaye	311
Paññāpetvāna	267	Patthemī	313
Paññāya	124, 259	Patvāna	257
Paṭigho	331	Pathabyā	125
Paṭipattiyuttā	227	Pathaviṃ	250
Paṭipannā	259	Pathavīkampakā	247
Paṭipannānam	330	Padam	329
Paṭipādito	330	Padakā	242
Paṭibaddhacitto	176	Padissantu	123
Paṭibhānavā	207	Padumaṃ	219
Paṭibhāne	323	Padumā	117
Paṭimānim	343	Padumī	200
Paṭiladdhamaggo	203	Padumuttarassa	297
Paṭisambhidā	333	Padesamattam	143
Paṭisallānam	217	Padmareṇurajuggatā	122
Paṭissutvā	298	Padhānam	337

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Padhānapahitatto	341	Parāmāsena	251
Padhānavā	218	Parāyaṇo	249
Pantaseyyamhi	341	Parikaḍḍheyya	262
Pantāni	221	Parikiṇṇā	122
Panthe	331	Parikkhiṇe	251
Pannagaṃ	315	Parikkhīṇā	333
Pannago	315	Parikhañca	320
Papañce	144	Paricare	316
Pappeyyum	262	Paricārakā	121
Pabbajim	256	Pariññāya	268
Pabbajitvāna	268	Parittaṃ	209
Pabbajjā	156	Parittakenapi	143
Pabbatagge	123	Parinibbuto	298
Pabhassaraṃ	274	Paripucchahi	273
Pabhassarāni	194	Paripucchitvā	126
Pabhāvitā	253, 343	Paribbājā	309
Pabhāsayaṃ	299	Parimuccanti	317
Pabhinnā	325	Parimuttiṃva	313
Pamattaṃ	205	Parimuttiyā	313
Pamādaṃ	127	Parimetum	262
Pametave	250	Pariyosāne	319
Pametuṃ	250	Parivārenti	243, 259
Pamesi	324	Parivāretvā	267
Payirupāsanti	316	Parissayānaṃ	187
Paratitthiye	250	Pariḷāhaṃ	328
Parattha	225	Pariḷāhena	326
Paramatthadassī	225	Parūḷhā	246
Paramatthapattiyā	216	Pareto	325
Paramannena	120	Pallaṅkaṃ	120
Paramparaṃ	144	Pallaṅkena	244

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Pavattabhojanā	247	Pādāsi	311
Pavattitaṃ	264	Pāde	327
Pavanti	258	Pāpaṃ	205
Pavassati	317	Pāpamitte	268
Pavāḷaṃsā	117	Pāpiccho	264
Pavivekaṃ	272	Pāramiṃ	242, 254
Pavisitvā	119	Pāramippatto	332
Pavuccati	321	Pāricariyā	316
Pasannamukhanettosi	257	Pārihāriyaṃ	161
Pasannānaṃ	128	Pārevatā	239
Pasayhacārī	221	Pāvacane	341
Pasādetvā	299	Pāvisiṃ	329
Pasāremi	125	Pāvurā	118
Pasutaṃ	205	Pāvusā	236
Passāmi	280	Pāsādaṃ	116
Passino	324	Piṭṭhidukkhaṃ	140
Pahāya	213	Pipāsāvedanāya	313
Pahitatto	268	Pītaṃ	118
Pahīnasabbāvaraṇā	226	Pīti	117
Pahūtadhanadhañṇavā	309	Pīti	298
Pahoti	174	Pīlito	314
Pākāraṃ	320	Puñṇakkhette	311
Pākārakaṃ	322	Puñṇagabbhaṃ	317
Pāḷali	236	Puñṇaphalaṃ	123
Pāḷhiko	311	Puṇṇaghaṭṭā	119
Pāṇinaṃ	249	Puṇṇo	310
Pātova	246	Puttaṃ	145
Pādapā	122	Puttassa	259
Pādalolo	211	Puttesu	178
		Puthu	251

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]	
Punabbhavo	333
Pupphachadanam	344
Pupphati	317
Phupphanāya	260
Pupphanti	238
Pupphantu	122
Pupphābhikiṇṇā	122
Pupphitā	236
Pupphitum	258
Pupphito	260
Pupphino	236
Pupphena	252
Pubbabuddhesu	143
Pubbavidehakam	245
Pubbavidehānam	277
Purakkhato	308
Purato	329
Purato puram	333
Pure	325
Pulinam	253
Pūjam	297
Pūjayim	298
Pūrito	258
Pūriya	126
Pekkhato	272
Pettike	243
Pesetvā	326
Pokkharasātakā	239
Potṭhasīsā	239
Porāṇakavaṃsadharo	323

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]	
Porohicce	321
Poso	255
[Pha]	
Phanditāni	144
Phalam	245, 255
Phalam dassayanti	259
Phalaṭṭhā	259
Phalaṭṭhānam	330
Phalalābhīnam	330
Phalasamaṅgino	259
Phalikā	118
Phalino	236
Phassayim	314
Phassaye	202
Phālaye	255
Phullito	298
[Ba]	
Bandhavāni	208
Bandhujīvakā	238
Balakāyassa	320
Balajā	236
Balavā	320
Balākayonimhi	317
Balādhipo	351
Balābalaṃ	261
Balī	315
Balena	247
Bahalaṃ	125

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ba]		[Ba]	
Bahalagaṅgā	343	Byādhito	255
Bahum	299	Brahmacāriṇo	327
Bahukā	260	Brahmaññā	341
Bahujjanā	340	Brahmabandhu	255, 341
Bahudhammakāyā	225	Brahmanivesanā	125
Bahussutaṁ	207	Brahmānaṁ	274
Bahussuto	264, 323	Brāhmaññakulasambhūto	300
Bahū	239, 260	Brāhmaṇa	258
Bāhusaccesu	352	[Bha]	
Bimbijālā	237	Bhagavā	248
Buddhakhattamhi	122	Bhagavantaṁ	304
Buddhakhattā	125	Bhaginīmālā	237
Buddhakhettesu	116	Bhajanti	223
Buddhadhammā	127	Bhaṇḍarakkham	321
Buddhaputtāti	260	Bhaṇḍassa	321
Buddhabhaṇitaṁ	324	Bhaddake	299
Buddhabhūmiṁ	336	Bhabbābhabbe	261
Buddharaṁsena	317	Bhayaṁ	177
Buddhā	121	Bhayato	127
Buddhāpadāniyaṁ	142	Bharito	262
Buddhe	121	Bhavaṁ	315
Buddhehi	143	Bhavadaṇḍena	313
Buddho	111	Bhavanaṁ	119, 299
Bodhiṁ	144, 250	Bhavanti	142
Bodhiyā mūle	336	Bhavantu	122
Byañjanaṁ	319	Bhavabhārena	262
Byañjane	318	Bhavitvā	205
Byapanujja	213	Bhavissati	341
Byamhaṁ	344	Bhave	125, 255
Byākaronti	121		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Bha]		[Ma]	
Bhavesu	217	Macchā	236
Bhāgī	123	Mañjetṭhakaṃ	118
Bhāraṃ	262	Maṭṭhā	120
Bhārato	317	Maṇimayā	118
Bhārena	262	Maṇimaye	120
Bhāvanāya	259	Maṇiverocanā	118
Bhāvētha	127	Maṇḍitaṃ	116
Bhāsato	252, 311	Maṇḍito	117
Bhāsita	228	Mattaṃ	326
Bhikkhusaṅghe	254	Matthake	121
Bhindeyyuṃ	328	Mathenti	197
Bhiyyo	209, 298	Maddasī	250
Bhūtaṃ	315	Madhurā	197
Bhūtaggāhena	314	Madhūvakhuddaṃ	143
Bhūtaṭṭito	314	Manasā	116
Bhūtasma	314	Manujādhipo	124
Bhūtesu	144, 168	Manujo	262
Bhūmatṭhā	116	Manussattaṃ	156
Bhūmiṃ	281	Manoramā	117, 235
Bhūmi	328	Mantadharaṃ	321
Bhūmipālo	325	Mantadharo	307
Bhūmisayā	277	Mantāṇiputto	310
Bhesajaṃ	143	Mama	123
Bhogena	311	Mamatto	321
Bhojanaṃ	120	Malyavitatā	121
Bhojjaṃ	120	Masāragallamayā	118
		Mahaṇṇave	251
[Ma]		Mahaddhano	325
Mam	124	Mahantadhammā	225
Maggaṅgabojjhaṅgate	225	Mahākālā	239

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]		[Ma]	
Mahājanassa	329	Muttājālaparikkhitā	121
Mahānādo	336	Muditā	221
Mahāmunim	259	Muddhani	264
Mahāmunīnaṃ	143	Muni	316
Mahārahaṃ	116	Munino	252
Mahārahamhi	120	Muyhanti	244
Mahāvīra	251	Muḷāliyo	238
Mahāsamaṇo	257	Me	256
Mahāsamudde	254	Metaṃ	198
Mahāsaraṃ	315	Mettacittavatāya	331
Mahiddhikā	350	Mettā	221
Mahiyā	309	Mettāvihārino	247
Mahesi	143	Mettena cittena	144
Mahesino	325	Medhāvī	264
Mahodadhiṃ	253	Mohanīye	244
Mahodadhinivāsahaṃ	267	Mohitā	251
Mātaṅgā	325	[Ya]	
Mādiso	324	Yaṃ	202
Mānusa	119	Yathā	178
Mānuse	124	Yathodhikāni	208
Migānaṃ	221	Yadicchakaṃ	247
Migāraññaṃ	338	Yamakā	125
Migāramāṭupāsādaṃ	272	Yavakhādanaṃ	139
Migo	183	Yasassino	242
Mittassa	321	Yassaṃ	265
Mittā	175	Yānā	125
Miḷhamakkhitaṃ	331	Yāyato	125
Muñcitvā	122	Yāvatā	116
Muñjā	236	Yujjare	250

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ya]		[Ra]	
Yūpo	249	Ravihaṃsā	239
Yena	183	Rasato	319
Yojanasataṃ	315	Rasantu	122
[Ra]		Rasesu	213
Raṃsijālaṃ	125	Rāgo	331
Raṃsivāhanā	125	Rājāva raṭṭhaṃ	192
Rakkhanti	321	Rittako	255
Rakkhasā	248	Rittā	255
Rakkhāya	320	Rūpadakkhe	319
Rakkhitamānasāno	211	Rūpiyabhūmiyaṃ	116
Rakkhitindriyā	244	Rūpena	119
Rajatāmayā	118	Revato	344
Rajanīye	244	Rogo	198
Rajassirā	246	[La]	
Rajjanti	244	Lakkhaṇaṃ	249
Raṭṭhaṃ	328	Lakkhaṇe	242, 309
Ratanakūṭalaṅkataṃ	118	Lakkhaṇesu	321
Ratanagabbhaṃ	120	Lakkhe	254
Ratanamayaṃ	116	Latuttamā	316
Ratanamayachattaṃ	351	Labheyya	262
Ratanā	116, 121	Lābhālābhena	243
Ratanāmayā	122	Lābhe	126
Ratā	259	Lāsikā	123
Rati	185	Liṅgasampatti	156
Ratiyā	121	Lokajetṭhaṃ	336
Rattamhi	144	Lokajetṭhassa	297
Ramissati	344	Lokajetṭho	248, 266
Rammaṃ māsē	260	Lokaṇāyakaṃ	261
Ramme	317	Lokaṇāyake	116

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[La]		[Va]	
Lokaṇāyako	341	Vasibhāvitā	120
Lokamhi	143	Vasī	340
Lokasudakkhiṇeyyā	226	Vasīsatasahasseehi	343
Lohitakaṃ	118	Vasudhaṃ	351
Lohitakā	117	Vasudhā	261
Lohitaṅgamayā	299	Vasupatīnaṃ	263
Lohitaṅgā	118	Vassante	126
[Va]		Vassasahassena	316
Vaṃso	178	Vasse	337
Va	178	Vassento	254
Vakkhāmi	143	Vākacīraṃ	11
Vaggaḷā	236	Vākyāni	143
Vacaṃ	310	Vācābhiḷāpo	196
Vajanti	225	Vātaṭṭhena	117
Vajjantu	122	Vāto	219
Vajjayuṃ	267	Vādesuṃ	267
Vaṇṇaṃ	143	Vāyameyyātha	330
Vata	333	Vārijā	260
Vatasampanno	242	Vārimajjhe	344
Vattantu	122	Vālaṃ viya vedhi	345
Vattemi	262	Vāsaṃ	332
Vanaṃ	277	Vāse	185
Vandati	333	Vāḷamigasamākule	341
Vandamāne	127	Vikubbanāni	121
Vanditabbam	332	Vikubbanti	121
Vamaṇaṃ	330	Vikubbāmi	267
Vambhenti	247	Vikubbitāni	228
Varuttamaṃ	350	Vikkhambhanti	340
Vasantaṃ	142	Vikkhālayim	315
		Vikkhobheti	315

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]		[Va]	
Vigatāsavadassanaṃ	158	Viniveṭhetvā	319
Vighātāṃ	262	Vinodemi	319
Vicittāṃ	123	Vinodesi	315
Vicittattharaṇaṃ	118	Vinodehi	328
Vicittathambhaṃ	116	Vipassakā	224
Vicittavatthābharaṇā	312	Vipāko	128
Vicittā	121	Vipiṭṭhikatvāna	214
Vicinaṃ	255	Vipulam	351
Vicinanto	316	Vippamutto	316
Vijaññā	225	Vibhattaṃ	116
Vijaṭayim	318	Vibhūsaṭṭhānā	208
Vijane	341	Vimatiṃ	261
Vijahitvā	325	Vimati	318
Vijitāvī	299, 344	Vimaticchedanāya	261
Vijinitvāna	320	Vimalā	117
Vijjalantā	225	Vimalo	260
Viññāpetvāna	308	Vimānaṃ	298
Viññū	184	Vimānane	331
Vitatā	121	Vimuttiṃ	202
Vitti	351	Vimuttipupphaṃ	258
Vidhamitvā	322	Vimuttipupphalābhena	258
Vidhamissati	327	Vimuttiyā	260
Vinayaṃ	332	Vimokkhāpi	333
Vinaye	318	Vimokkhena	277
Vinayogadham	324	Virajjitvā	331
Vinassāma	327	Virattacittā	144
Vināyakaṃ	336	Virato	208
Vināsaya	328	Virāgavatthum	144
Vināsaye	314	Virāgasaññī	144
Vinibujjhare	121	Virādhayi	316

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]		[Va]	
Viruddhānaṃ	330	Vuddhiṃ	321
Virūparūpena	197	Vūpakatṭhaṃ	304
Virūhare	260	Vejayantapāsādaṃ	273
Virecanaṃ	330	Vedānaṃ	307
Virodhiyā	331	Vedānapāragū	309
Vivādaṃ	127	Vedikā	117
Vividhaṃ	124	Vedehamuni	142
Vivekakāmo	248	Vepullataṃ	259
Visaghātakaṃ	313	Veyyākaraṇāni	243
Visatto	178	Vo	330
Visayaṃ	121	[Sa]	
Visādo	313	Sam	120, 249
Visārado	253	Samghārāmassa	311
Visālo	178	Samyutā	119
Visiṭṭhamadhunādena	126	Samyojanāni	222
Visuddhaṃ	214	Samvaro	322
Visuddhasīlā	224	Samvutā	244
Vihane	314	Samvegajātesu	298
Viharāmi	308	Samvegamukhena	143
Viharissati	312	Samvegasaṅgamati-	
Vihetṭhayaṃ	315	vaḍḍhanatthaṃ	228
Vihesayitvā	326	Samsaggajātassa	173
Vītivattantaṃ	274	Samsariṃ	255, 262
Vīthintare	256	Samsārasotaṃ	315
Vīneyya	207	Sakakammābhiraddho	300
Vīriyaṃ	127	Sakatejēna	299
Vīro	190	Sakabhavanaṃ	267
Vuṭṭhāpane	319	Sakalikāvedho	136
Vuṭṭhiṃ	350	Sakyapuṅgavaṃ	263
Vuṭṭhitassa	340	Sakyaputtēna	264

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Sakyaśāsanam	314	Sattā	123
Sakyaśīhena	228	Satthacchedo	138
Sakhilā	127	Satthā	249
Saṅkappo	310	Satthāradassanam	156
Saṅkhātadhammo	218	Satthukappam	332
Saṅgaṇikāratassa	202	Satthuno	254
Saṅgaṇiyam	267	Sadatthe	330
Saṅgāmam	320	Sadānavā	328
Saṅgo	209	Sadevakam	125
Saccam	337	Sadevakamhi	227
Saccadasā	227	Sadevamānusā	328
Saccavādī	208	Saddhammāgadam	314
Sacchikatā	265	Sadhamme	243, 309
Sacchikāhiti	337	Santam	316
Sajjanti	331	Santacittā	243
Sañcarim	257	Santacittehi	252
Sañchannā	241	Santamanā	225
Sañchinnapatto	190	Santindriyā	225
Sañjātakopo	326	Santuṭṭhā	243
Sañjātakkhandho	200	Santussamāno	187
Saññatā	327	Sandati	237
Saññino	123	Sandamānānam	259
Saṭṭhikappasahassamhi	299	Sandhī	119
Saṇhakāsikasanthata	118	Sannipatitvā	246
Satatarim	226	Sapaññā	227
Satasahassam	316	Sapadānacārī	213
Satipaṭṭhānamatṭālam	322	Sabbaṅgasampanne	241
Satīmā	218	Sabbaññu	250
Sattadivasā	327	Sabbaññuvaro	143
Sattaratanabhūsitā	117		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Sabbattha	254, 265	Samāhare	116
Sabbadukkhoghakiṇṇā	225	Samāhitaṁ	327
Sabbapāṭhī	323	Samāhitā	224
Sabbapaṇinaṁ	247, 258	Samuṭṭhāya	120
Sabbabuddhānaṁ	120	Samūlaṇca	314
Sabbasaṁyojanakkhayo	313	Samūhaniṁ	314
Sabbasallavinodanaṁ	314	Samūhatā	333
Sabbasoṇṇamaye	119	Sameto	264
Sabbasovaṇṇamayā	299	Sameyya	263
Sabbā	122	Samova	143
Sabbālaṅkārabhūsitā	325	Sampajānā	120
Sabbāsava	333	Sampaṭicchati	259
Sabbāsava	268	Sampannaṁ	120
Sabbe	126	Sampanno	124, 321
Sabbesu	144	Sampabujjhatha	267
Sabbosadhānaṁ	314	Sampavanti	236
Sabhaṁ	274	Sampītaṁ	118
Samako	127, 331	Sambuddhaṁ	305
Samaggā	127	Sambuddho	248
Samathaṁ	214	Sambodhiṁ	126
Samantā	315	Sambodhivarapattiyā	125
Samaye	258	Sambhāvayamāno	142
Samalaṅkatā	312	Sammasitā	217
Samāgatā	127	Sammā	264
Samāgatānaṁ	143	Sammānane	331
Samādhi	225	Sammāne	127
Samādhimhā	252	Sayaṁ	205
Samānetvā	343	Sayane	120
Samāyutā	240	Sayambhuṁ	326
Samāhantvā	119	Sayambhusīhena	228

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Sayambhū	119, 225	Sāyanīyaṃ	120
Saraṭṭhakā	327	Sāratthiko	255
Sarāgavatthusu	144	Sāramayā	119
Saritvāna	265	Sālā	236
Sarīsapā	199	Sāvakattaṃ	225
Salilambucārī	210	Sāvakā	121
Sallam	198	Sāsanam	256
Sasaṃghe	116	Sikhino	122
Sasāgarantā	326	Siṅghāṭam	322
Sasāvake	119	Sinehadosam	214
Sasenakam	321	Sinduvārakā	236
Sahassalokam	305	Siyum	251
Sahassārāni	249	Siram	328
Sahāyam	145	Sirasā	116
Sahāyakam	257	Sirikam nāgam	326
Sahāyasampadam	193	Siro	326
Sahitā	187	Silāvedho	135
Saḷalā	237	Sissehi	308
Sāgarūpamam	311	Sītajalā	241
Sāgaro	328	Sītañca	199
Sāgarova	247	Sītibhāvam	314, 329
Sātām	313, 326	Sīlam	126, 322
Sādu	236	Sīlagandhena	246
Sādhu	256	Sīlavā	242
Sādhuvihāriṃ	192	Sīlesu	264
Sādhūti	298	Sīsadukkhām	138
Sādhūni	143	Sīhanādam	340
Sāmaṇere	280	Sīhapañjarā	117
Sāmayikam	202	Sīhaseyyam	120
Sāyamipātam	316	Sīho	219, 221

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Sihopadhā	225	Suphullaṁ	340
Sukataṁ	116, 123, 254	Subhā	116
Sukate	241	Subhānurūpo	258
Sukato	8, 9, 235	Subhāsītāni	227
Sukasāḷikā	239	Subhe	120
Sukhañca	214	Sumāpitaṁ	311
Sukhumacchikena	251	Sumāpitā	8
Sukhe	126	Sumutto	255
Sucārurūpaṁ	351	Sumekhalo	327
Sucīratā	246	Sumedhaṁ	304
Sujāto	309	Suruci	250
Sujjhanti	332	Suvaṇṇassa	194
Suññataṁ	317	Suvapotā	239
Suññatāppaṇihitañca	225	Suviditaṁ	123
Suṇantu	126	Suvinayaṁ	332
Suṇātha	143	Suvibhattā	117
Suṇotha	252	Suvisuddhapaññā	224
Sutavā	218	Susaṁvuto	325
Sutiṭṭhare	118	Susaññā	312
Sudaṁ	141	Susaṇṭhitaṁ	329
Suddhakāḷakā	117	Susamāhito	264
Suddhamānasā	114	Susuddhapulinākiṇṇā	235
Suddhena	252	Suhajjā	175
Suddhehi	252	Sūriyaraṁsena	316
Sudhammataṁ	333	Sūlāvuto	313
Sudhammāyābhito	274	Se	255
Sunandaṁ	310	Sekhā	259
Sunimmitā	241	Seṭṭhaṁ	124
Supatitthā	235, 241	Seṭṭho	341
Supasannacittā	143	Setacchattaṁ	350

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Ha]	
Senakā	239	Hayavāhim	299
Senāpaccam	320	Harati ca	163
Senāsanāni	221	Haripiñjaram	118
Seritam	184	Halāhalam	331
Sele	328	Hasulā	312
Sevanti	223	Hāpeti	176
Sokhyam	209	Hāsam	298
Socare	330	Hāsaparetānam	336
Soṇṇakiṅkaṇikāyuto	117	Hāsayanto	125, 310
Soṇṇatārakacittitā	121	Hitānukampī	144
Soṇṇapallaṅkā	122	Hitā'me	225
Soṇṇamālā	117	Hitesī	247
Sotāvadhānam	329	Hitvā	267
Sodhesi	310	Himavantam	248
Sobhitā	121	Himavantassa	235
Sobhito	117	Himavantā	253
Sossāma	341	Hīnattam	329
Snehanvayam	174	Hīnavīriyo	264
Svāgataṃ	333	Hutāsanam	249
[Ha]		Hetum	257
Haṃsavatiyā	309	Hetu	156
Haṭṭhena	336	Hetuppabhavā	256
Hatāmitto	321	Hetubhi	142
Hatthikkhandhagato	350	Hemacchadanachāditā	122
Hadayena	332	Hemajālana	117
Hantāram	256	Hessati	254
Handa	298	Homi	124

Apadānatthakathāya paṭhamabhāge

Lakkhitabbapadānaṃ anukkamaṇikā

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]	
Agārikavibhūsā nāma	
sāṭakaveṭhanamālā-	
gandhādivibhūsā	208
Agāriyā tividhā	176
Aggadānāni ekasasse nava	335
Aggasāvakaḥ khattiyabrāhmaṇa-	
kulesveva uppajjanti	159
Aggasāvakaṇaṃ patthanā	158
Aggasāvakaṇaṃ pupphāsaṇaṃ	
tigāvutaṃ	231
Aggīnaṃ bhedo	329
Accambilādibhutte ādīnavā	164
Accuṇṇha-ajjhohāṭe gabbhassa	
lohakumbhivāso viya	164
Aññāsikoṇḍaññattherassa	
pubbakammaṃ	334, 338
Ativīsālātā	9
Atisambādhatā	9
Atisītajjhohāṭe gabbhassa	
lokantarikavāso viya	164
Atthadassibuddhassa āyuppa-	
māṇaṃ vassasatasahassaṃ	49
Atthadassibuddhassa	
jātiṭṭhānaṃ	49

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]	
Atthadassibuddhassa mātā-	
pitādayo	49
Atthadassibuddhassa sarīraṃ	
asītihatthubbedhaṃ	49
Atthapaṭisambhidā	265
Attho tividho	176
Atrajo putto	145
Adhikāro	18
Adhigamapaṭibhānavā	207
Anagārikavibhūsā nāma	
patthamaṇḍanādivibhūsā	208
Anagāriyā visesena	
atthakkhāyino eva	176
Anapekkhabhāvo	13
Anavajjapiṇḍapātapariyesanā	9
Anukampako	176
Anuṭṭhāpanīyabhāvo	13
Anupiya-ambavanato	
Rājagahaṃ	
tiṃsayojanaṃ	79
Anuruddhattherassa	
pubbakammaṃ	300, 304
Anuruddho aggo	
dibbacakkhukāṇaṃ	304
Anomadassibuddhassa āyuppa-	
māṇaṃ vassasatasahassaṃ	45
Anomadassibuddhassa	
jātiṭṭhānaṃ	45

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A - Ā - I - U]	
Anomadassibuddhassa	
mātāpitādayo	45
Anomadassibuddhassa sarīraṃ	
aṭṭhapaññāsahatthubbedhaṃ	45
Anomānadī aṭṭhusabha-	
vitthārā	77
Antevāsiko putto	145
Antorukkhatā	9
Appagghaṃ sundaraṃ	
kappiyaṃ	11
Appatijaggaṇatā	13
Appasamārambhata	13
Abhabbaṭṭhānāni aṭṭhārassa	157
Abhinīhārā aṭṭha pañca dve	156-8
Ariyā nāma majjhata	101
Avidūrenidāna	2
Asāruppabhāvo	11
Asītimahāsāvakaṇaṃ	
patthanā	158
Asnāthādisadda	3
Assajittherassa sāsana-	
dhammo	233
Assasadda	3
Ānandattherassa	
pubbakammaṃ	346, 352
Ānandatthero sajjhāyantānaṃ	
aggo	323
Āyatanacariyā	147
Āsabho gavasatasahassa-	
jeṭṭhako	248
Iriyāpathacariyā	147
Uṭṭhāpanīyabhāvo	12

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[U]	
Upakaraṇesu	
nicchandarāgabhāvo	9
Upakāro	176
Upaṭṭhākassa patthanā	158
Upatissassa sotāpanna-	
kālo	231
Upapāramiyo dasa	32
Upālittherassa	
pubbakammaṃ	308, 334
Upālinā sadiso natthi	324
Usabho gavasatajeṭṭhako	248
[Ka]	
Kakusandhabuddhassa	
āyuppaṃaṇaṃ	
cattālīsavassasahassaṃ	53
Kakusandhabuddhassa	
jātiṭṭhānaṃ	53
Kakusandhabuddhassa mātā-	
pitādayo	53
Kakusandhabuddhassa sarīraṃ	
cattālīsahatthubbedhaṃ	53
Kaṇḍaka-asso āyāmena	
aṭṭhārasahattho tadanuccha-	
vikubbedho	75
Kaṇḍaka-asso sabba-	
seto	75
Katābhinihārānaṃ bodhi-	
sattānaṃ ānisaṃsā	55
Kapilavatthuto Anomānadī	
tiṃsayojanaṃ	77
Kapilavatthuto Rājagahaṃ	
saṭṭhiyojanaṃ	102

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]	
Kappakolāhalaṃ	58, 59
Kammaṭṭhānaṃ duvidhaṃ	160
Karaṇapariyesanabhāvo	12
Kalāpādikaraṇe kalāpaggaṃ	
adāsi	335
Kasāvabhedo	204
Kassapabuddhassa	
āyuppaṃ	
vīsati vassasahassaṃ	54
Kassapabuddhassa jātittānaṃ	54
Kassapabuddhassa mātāpitā-	
dayo	54
Kassapabuddhassa sarīraṃ	
vīsatihatthubbedhaṃ	54
Kāmā dve	197
Kāyadaṇḍo	144
Kāyasaṃsaggo nāma	
aññamaññaṃ aṅgaparāma-	
sanena uppannārāgo	174
Kāyassa asanthambhana-	
bhāvo	13
Kāyassa sukhumālakaraṇa-	
bhāvo	12
Kālasīho	219
Kilesakāmo nāma	
rāgappabhedo	197
Kisāgotamiyā udānaṃ	73, 74
Kiḷanā duvidhā kāyikā ca	
vācasikā ca	185
Kulasāra	253
Kesarasīho	219

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]	
Koṭṭhakarāṇe koṭṭhaggaṃ	
adāsi	335
Koṇāgamanabuddhassa	
āyuppaṃ	
tiṃsa-	
vassasahassaṃ	53
Koṇāgamanabuddhassa	
jātittānaṃ	53
Koṇāgamanabuddhassa	
mātāpitādayo	53
Koṇāgamanabuddhassa sarīraṃ	
tiṃsa-	
hatthubbedhaṃ	53
Koṇḍaññabuddhassa āyuppa-	
māṇaṃ vassasahasassaṃ	38
Koṇḍaññabuddhassa	
jātittānaṃ	38
Koṇḍaññabuddhassa	
mātāpitādayo	38
Koṇḍaññabuddhassa sarīraṃ	
aṭṭhāsītihatthubbedhaṃ	38
Kolāhalāni tīṇi	58
Kolitassa sotāpanna-	
kālo	234
[Kha]	
Khattiyassa aṅgāni	321
Khadiravaniyarevatattherassa	
pubbakammaṃ	342, 345
Khantivādi-jātake khanti-	
pāramitā paramatthapāramī	
nāma	57
Khandhabhāramahicchabhāvo	11
Khalakaraṇe khalaggaṃ adāsi	335
Khettajo putto	145

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ga]

Gaṅgānam bheda	259
Gatapaccāgatavattam pūrento khippābhiñño hoti mahāpañño vā	163, 164
Gatapaccāgatavattam vinā paccekabodhim pāpu- ṇanto nāma natthi	159
Gandhamādano nāma	170
Gabbhapaṭiṭṭhānānam mātuḡa- mānam viramitabba-āhārā	164
Garahāpaṭicchādanabhāvo	13
Garahāya appaṭicchannabhāvo	13
Gavajetṭhakā tayo	248
Gahanacchannatā	9
Girimekhalahatthi diyaḍḍha- yojanasatiko	88
Gītasadda	3
Guṇasampatti	18
Gehassa atthibhāvo nāma sadutiyakavāso viya	13
Gehālayapaṭikkhepo	13
Gotamo Bhagavā uttarā- sālhanakkhattena paṭisandhim gaṇhi	62
Gottabandhu	208

[Ca]

Cakkavattikolāhalaṃ	58, 59
Caṅkamadosā pañca	9

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ca]

Catūsu disāsu appaṭihata- bhāvo	10
Cariyāyo aṭṭha	147, 148
Cīvarapaccaye appicchabhāvo	11
Cūlasutasomajātake nekkhammapāramitā paramatthapāramī nāma	56
Cūlāmaṇicetiyaṃ nāma Tāvatisabhavane	78
Coravilope nibbhayabhāvo	9

[Cha - Ja]

Chandatā	18
Chabbassāni dukkara- kārikā	128, 129
Jambudīpo dasayojana- sahassaparimāṇo	60
Jiṇṇepi sibbitabbābhāvo	11
Jetavanaṃ sabbabuddhānaṃ avijahitaṭṭhānameva	110

[Ña]

Ñāṇacariyā	147
Ñāṇathomanāya phalaṃ paññāmahattam	263, 264
Ñāṇasampattiyā sakala- jambudīpamaṇḍalassa issaro	216
Ñātibandhu	208

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ta]

Taṇhāsanthavo	177
Taraṅgarāsayo	
gāvutādibhedā	254
Tāpasapabbajjāya	
asāruppabhāvo	11
Tāpasapabbajjāya	
sāruppabhāvo	11
Tālasadda	3
Tiṇasīho	219
Tissabuddhassa āyuppamāṇaṃ	
vassasatasahassaṃ	50
Tissabuddhassa jātittṭhānaṃ	50
Tissabuddhassa mātāpitā-	
dayo	50
Tissabuddhassa sarīraṃ	
saṭṭhihatthubbedhaṃ	50

[Tha - Da]

Thaddhavisamatā	9
Therasaddassa atthuddhāro	228
Daṇḍā tayo	144
Dassanasāṃsaggo nāma	
aññaṃaññaṃ disvā	
uppannarāgo	173
Dāna-upapāramī nāma	
aṅgapariccāgo	32
Dānaparamatthapāramī nāma	
jīvitapariccāgo	32
Dānapāramī nāma bāhiraka-	
bhaṇḍapariccāgo	32

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Da]

Diṭṭhisanthavo	177
Dinnako putto	145
Dīpaṅkarabuddhassa āyuppa-	
māṇaṃ satasahassavassaṃ	38
Dīpaṅkarabuddhassa	
jātittṭhānaṃ	38
Dīpaṅkarabuddhassa thūpo	
chattimsubbedhayojano	38
Dīpaṅkarabuddhassa	
padhānacaraṇaṃ	
anūnadasamāsaṃ	37
Dīpaṅkarabuddhassa pabhā	
samantā dvādasayojanā	38
Dīpaṅkarabuddhassa mātāpitā-	
dayo	37
Dīpaṅkarabuddhassa sarīraṃ	
asītihatthubbedhaṃ	37
Dīpaṅkarabuddho	
Nandārāmaṃhi nibbuto	38
Dīpaṅkarabuddho hatthiyānena	
nikkhami	37
Dīpapūjāya phalaṃ	301, 305
Dūrenidāna	2
Desanākāle uppanna-	
parivitakkassa ādīnavā	231
Dvevācikā Tapussabhallikā	95

[Dha]

Dhanadhaññaapariggahābhāvo	9
Dhanasāra	253
Dhammadassibuddhassa	
āyuppamāṇaṃ	
vassasatasahassaṃ	49

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Dha]	
Dhammadassibuddhassa jātiṭṭhānaṃ	49
Dhammadassibuddhassa mātāpitādayo	49
Dhammadassibuddhassa sarīraṃ asītihatthubbedhaṃ	49
Dhammanagare catupārisuddhi- sīlaṃ pākāraṃ	322
Dhammapaṭisambhidā	265
Dhāraṇe sallahukabhāvo	11
Dhīti nāma asithila- parakkamatā	192
Dhutaṅgaguṇena aggo Mahākassapatto	323
[Na]	
Nandanavanaraṃ sabbadevalokesu atthi	61
Nandopanandanāgarājassa damaṇaṃ	278, 279, 280
Nāradabuddhassa āyuppaṃaṇaṃ	
navutivassasahassaṃ	46
Nāradabuddhassa jātiṭṭhānaṃ	46
Nāradabuddhassa mātāpitādayo	46
Nāradabuddhassa sarīraṃ aṭṭhā- sītihatthubbedhaṃ	46
Nidhikumbhiyo catasso	65
Nidhikumbhīnaṃ paṃaṇaṃ	65
Nibaddhajagganabhāvo	12
Nibbutapiṇḍapāta- bhuñjanabhāvo	9

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Na]	
Niruttipaṭisambhidā	265
Nisabho gavasahassa- jeṭṭhako	248
Nīharaṇakābhāvo	13
[Pa]	
Paccatthikānaṃ nirupabhoga- bhāvo	11
Paccatthikānaṃ sādharmaṇa- bhāvo	11
Pacceka Buddha	143, 144
Pacceka Buddhā khattiya- brāhmaṇa gahapatikulānaṃ	
aññatarasmiṃ uppajjanti	158
Pacceka Buddhānaṃ patthanā	158
Pacceka Buddhānaṃ samāgamo	143-4
Pacceka Buddhā Nandamūlaka- pabbhāre vasanti	170, 177
Pacceka Buddhā nāma dvaṅgulakesamassū	
aṭṭhaparikkhārayuttā	167
Pacceka Buddhā Buddhānaṃ uppajjanakāle nuppajjanti	159
Pacceka Buddhō dakkhiṇa- hatthena sīsaṃ	
parāmasitamatteva gihiliṅgaṃ antaradhāyi	168
Pacchimabhavikasatto paññāya abhibhavanabhāvo	68
Paññācakkhunā sahasacakka- vālaṃ passitum sakkoti	305

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Pa]

Paññādhikānaṃ saddhā mandā,	
paññā tikkhā	155
Paṭikkhepā cattāro	349
Paṭibhānapaṭisambhidā	265
Paṭibhānavā tividho	207
Paṭivedhabahussuto	207
Paṭisambhidā catasso	265
Paṇḍusīho	219
Paṇṇasālaparibhogasmim	
ādīnavā aṭṭha	12
Patticariyā	147
Pathavī catunahutādhika-	
dviyojanasatasahassa-	
bahalā	250
Padumabuddhassa	
āyuppanānaṃ	
vassasatasahassaṃ	46
Padumabuddhassa jātiṭṭhānaṃ	46
Padumabuddhassa	
mātāpitādayo	46
Padumabuddhassa sarīraṃ aṭṭha-	
paṇṇāsahatthubbedhaṃ	46
Padumuttarabuddhassa āyuppa-	
mānaṃ vassasatasahassaṃ	47
Padumuttarabuddhassa	
jātiṭṭhānaṃ	47
Padumuttarabuddhassa	
mātāpitādayo	47
Padumuttarabuddhassa	
sarīrappabhā dvādasayojanā	47
Pabbajjā	18

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Pa]

Parapaṭibaddhatāya uppajjana-	
bhāvo	11
Paramatthajānanapaññāya	
sadiso natthi	124
Paramatthapāramiyo dasa	32
Pariggahakaraṇabhāvo	13
Paripucchāpaṭibhānavā	207
Paribhuñjantassa	
vibhūsanatṭhānābhāvo	11
Paribhogena jīraṇabhāvo	11
Paribhogena lahuṃ kilissana-	
bhāvo	11
Pariyattipaṭibhānavā	207
Pariyattibahussuto	207
Pariyesantassa sukhena	
karaṇabhāvo	11
Pallaṅko cuddasahattho	85
Pāramiyo dasa	32
Pāramiyo samattimāsa	32
Pārihāriyakammaṭṭhānaṃ	160
Piṇḍolabhāradvājattherassa	
pubbakammaṃ	339
Piṇḍo ekatṭhitālapakkappa-	
māṇo	83
Piyadassibuddhassa āyuppa-	
mānaṃ navutivassasahassaṃ	48
Piyadassibuddhassa jātiṭṭhānaṃ	48
Piyadassibuddhassa	
mātāpitādayo	48

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Pa]

Piyadassibuddhassa sarīraṃ	
asītihaṭṭhubbedham	48
Puññasāra	253
Puṇṇattherassa	
pubbakammaṃ	305-7
Puṇṇatthero dhamma-	
kathikānaṃ aggo	307
Puttā cattāro	145
Pubbanimittāni dvattiṃsa	62, 63
Puthukakāle puthukaggaṃ	
adāsi	335
Puna pariyesanāya durabhi-	
sambhavabhāvo	11
Pupphāsanapūjāya ānisaṃsā	231
Pubbayogāvacare	
ānisaṃsā pañca	155

[Pha - Ba]

Phale ṭhitānaṃ saṃsāra-	
paggharaṇaṃ akkhāsi	330
Phussabuddhassa āyupparamāṇaṃ	
navutivassasahassaṃ	51
Phussabuddhassa jātiṭṭhānaṃ	51
Phussabuddhassa mātāpitā-	
dayo	51
Phussabuddhassa sarīraṃ	
aṭṭhapaṇṇāsahatṭhubbedham	51
Bakabrahmasutta	274, 275, 276
Bandhavāni cattāri	208
Bahussuto duvidho	207
Buddhakolāhalaṃ	58, 59

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ba]

Buddhaputtassa patthanā	158
Buddhabhūmiyo catasso	158
Buddhamātā nāma na lolā	
surādhuttā	61
Buddhamātāpītunaṃ patthanā	158
Buddhassa kesamassu-	
ohāraṇakiccaṃ natthi	78
Buddhassa kesā dakkhiṇato	
āvaṭṭamānā sīsaṃ	
allīyiṃsu	78
Buddhassa kesā yāvajīvaṃ	
dvaṅgulamattā	77
Buddhassa pupphāsaṇaṃ	
yojanappamāṇaṃ	230
Buddhavacanaṃ sakalaṃ	
ekavimuttirasam	115
Buddhā khattiyabrāhmaṇa-	
kulesu uppajjanti	158
Buddhā Jambudīpeyeva	
nibbattanti	60
Buddhānaṃ dve kathā nāma	
natthi	283
Buddhānaṃ dhammadesanā	
tilakkhaṇamuttā nāma natthi	59
Buddhānaṃ patthanā	155
Buddhā nāma amoghavacanā	24
Buddhā nāma vessasuddakulesu	
na nibbattanti	60
Bodhimaṇḍato isipatanaṃ	
aṭṭhārasayojanaṃ	81, 96
Bodhisattamātu dhammatā	63

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ba]

Bodhisattassa abhabbatṭhānāni	
atṭhārasa	157
Bodhisattena sahaajātā	
satta	65
Bodhisattena vasitakucchi	
nāma cetiyagabbhasadisā	63
Bodhisatto koṭi-	
sahassahatthibalo	75
Bodhisatto dasakoṭi-	
sahassapurisabalo	75, 76

[Bha]

Bhaṇḍakaraṇe bhaṇḍaggaṃ	
adāsi	335
Bherisadda	3
Bhogasāra	253

[Ma]

Maṃsacakkhunā samantato	
yojanaṃ passati	305
Maggacariyā	147
Maggasamaṅgīnaṃ	
saṃsāramocanaṃ akkhāsi	330
Maṅgalabuddhakāle rattindiva-	
paricchedo na paññāyati	39
Maṅgalabuddhassa	
āyuppanānaṃ	
navutivassasahassaṃ	39
Maṅgalabuddhassa jātiṭṭhānaṃ	43
Maṅgalabuddhassa mātāpitā-	
dayo	43

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ma]

Maṅgalabuddhassa sarīraṃ	
atṭhāsītihatthubbedhaṃ	43
Maṅgalabuddhassa sarīrapabbhā	
niccakālaṃ dasasahassi-	
lokadhāturaṃ pharati	39
Majjhimadesassa paricchedā	60
Majjhimadeso āyāmato	
tīṇi yojanasatāni	60
Majjhimadeso parikkhepato	
nava yojanasatāni	60
Majjhimadeso vitthārato	
aḍḍhateyyāni	60
Mañjūsakarukkho vitthārubbe-	
dhena yojanaṃ	170
Madhupāyāso ekūna-	
pañṇāsadivasāhāro	84
Manussattaṃ	18
Manussadevanibbānasampattiṃ	
gavesīnaṃ puññakhetta-	
bhūtaṃ saṃghaṃ akkhāsi	330
Manodaṇḍo	144
Mahagghabhāvo	11
Mahākassapattherassa	
pubbakammaṃ	282
Mahākassapatthero tihi	
ovādehi upasampadaṃ	
labhi	296
Mahākassapatthero	
pabbajitato atṭhame	
divase arahattaṃ pāpuṇi	297

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]	
Mahājanakajātake vīriya- pāramitā paramatthapāramī nāma	57
Mahābhinnikkhamanaṃ āsālhi- puṇṇamāyaṃ	76
Mahāmoggallānattherassa pubbakammaṃ	266, 271
Mahāmoggallāno pabbajitato sattame divase arahattaṃ pāpuṇi	234
Mahāsāvakānaṃ patthanā	158
Mahāsutasomajātake saccapāramitā paramatthapāramī nāma	57
Mahāvīlokanāni pañca	59, 61
Mātugāmā nāma vāmajātikā	295
Mātugāmo nāma dalhanicchayo	165
Mārasenāya pamāṇāni	85
Māro bhūmiyaṃ soḷasa- lekha ākaḍḍhi	92, 93
Mittabandhu	208
Mittasanthavo	177
Minakaraṇe minaggaṃ adāsi	335
Muttapaṭibhāno	207
Mudīṅgasadda	3
Mūgapakkhajātake adhiṭṭhāna- pāramitā paramatthapāramī nāma	57

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ya - Ra]	
Yācanā catasso	349
Yuttapaṭibhāno	207
Yuttamuttapaṭibhāno	207
Ye dhammā hetuppabhavā	233
Raṭṭhapīlanakilesābhāvo	9
Rathasadda	3
Rājarājamahāmattehi asaṃsaṭṭhabhāvo	9
Rukkhamaṇaṃ dasaguṇaṃ	13
Rūpasāra	253
Revatabuddhassa āyuppaṃaṇaṃ saṭṭhivassasahassaṃ	44
Revatabuddhassa jātiṭṭhānaṃ	44
Revatabuddhassa mātāpitā- dayo	44
Revatabuddhassa sarīraṃ asītihaṭṭhubbedhaṃ	44
[La - Va]	
Lāyane lāyanaggaṃ adāsi	335
Liṅgasampatti	18
Lokatthacariyā	147
Lomahaṃsajātake upekkhāpāramitā paramatthapāramī nāma	58
Vacīdaṇḍo	144
Vatthukāmo nāma piyarūpādi- ārammaṇadhammo	197
Vayasāra	253
Vasantassa sappītikabhāvo	13

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Va]

Vassā nava	86-7
Vākacīrasmiṃ ānisaṃsā	
dvādaśa	11
Vākacīre natṭhepi anapekkha-	
bhāvo	11
Vākupattiyā dhammika-	
anavajjabhāvo	11
Vipassibuddhassa	
āyuppanāṇaṃ	
asītivassasahassaṃ	51
Vipassibuddhassa jātiṭṭhānaṃ	51
Vipassibuddhassa mātāpitā-	
dayo	51
Vipassibuddhassa sarīraṃ	
asītiṭṭhānaṃ	51
Vipassanāya avijjāya	
pahānaṃ	220
Vibhūsanatṭhānabhāvo	11
Vibhūsa duvidhā	208
Vīṇāsadda	3
Vīriyādhikānaṃ saddhā paññā	
mandā, vīriyaṃ tikkhaṃ	155
Vejayantapāsādo	
yojanasahassubbedho	273
Veṇikaraṇe veṇaggaṃ	
adāsi	335
Vesākhapuṇṇamāyaṃ	
abhisambuddho	335
Vessabhubuddhassa āyuppanā-	
ṇaṃ satṭhivassasahassaṃ	52

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Va - Sa]

Vessabhubuddhassa	
jātiṭṭhānaṃ	52
Vessabhubuddhassa mātāpitā-	
dayo	52
Vessabhubuddhassa sarīraṃ	
satṭhiṭṭhānaṃ	52
Samghanavakassa	
pupphāsaṇaṃ	
usabhamattaṃ	231
Samghārāmadānassa phalaṃ	311
Saṃsaggo pañcavidho	173
Saṃsāragatānaṃ ādīnavā	330
Sakkassa vijayuttarasāṅkho	
vīsaṭṭhasatiko	86
Sakkassa vijayuttarasāṅkho	
sakiṃ vāte cattāro	
māse saddaṃ karoti	86
Saṅkhaṇḍajātakaṃ sīlapāramitā	
paramatthapāramī nāma	56
Saṅkhasadda	3
Saṅkhaṇḍa kilissaṇādi	11
Saticariyā	147
Sattubhastajātakaṃ	
paññāpāramitā	
paramatthapāramī nāma	57
Satthāraddasaṇaṃ	18
Saddā dasa	3, 4
Saddhādhikānaṃ paññā	
majjhima, saddhā tikkhā	155
Santikenidāna	2
Santhavo tividho	177

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Sabbatthakakammaṭṭhānaṃ	160
Sabbabuddhapacceka-buddhā vivaṭṭamāne kappe uppajjanti	159
Samaṇasukhāni aṭṭha	9
Samathassa sīlaṃ padaṭṭhānaṃ	220
Samathena taṇhāya pahānaṃ	220
Samatho samādhissa padaṭṭhānaṃ	220
Samādhicariyā	147
Samādhi vipassanāya padaṭṭhānaṃ	220
Samānasukhadukkho	176
Samuddo caturāsīti- yojanasahassa- gambhīro	249, 250
Samullapanasaṃsaggo nāma aññaṃaññaṃ ālapana- samullapanavasena uppannarāgo	174
Sambhogasaṃsaggo nāma saddhiṃ paribhogakaraṇe uppannarāgo	174
Sammasadda	3
Savanasaṃsaggo nāma saddhaṃ sutvā uppannarāgo	174
Sasaṇḍitajātake dānapāramitā paramattha- pāramī nāma	56
Sahatthā kātuṃ sakkā	11
Sāṭakasmim dosā nava	11
Sārabhedo	253

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Sāriputtattherassa pubbakammaṃ	228, 265
Sāriputto pabbajitāto addhamāse arahattaṃ pāpuṇi	234, 235
Sāriputto Vedanāpariggaha- suttaṃ suṇanto eva arahattaṃ pāpuṇi	234, 235
Sikhibuddhassa āyuppamāṇaṃ sattativassasahassaṃ	52
Sikhibuddhassa jātiṭṭhānaṃ	52
Sikhibuddhassa mātāpitādayo	52
Sikhibuddhassa sarīraṃ sattatihatthubbedham	52
Sikhibuddhassa sarīrappabhā yojanattayaṃ	52
Siddhatthabuddhassa āyuppa- māṇaṃ vassasatasahassaṃ	50
Siddhatthabuddhassa jātiṭṭhānaṃ	50
Siddhatthabuddhassa mātāpitādayo	50
Siddhatthabuddhassa sarīraṃ saṭṭhihatthubbedham	50
Sippabandhu	208
Sihā cattāro	219
Sujātabuddhassa āyuppamāṇaṃ navutivassasahassaṃ	48
Sujātabuddhassa jātiṭṭhānaṃ	48

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Sujātabuddhassa	
mātāpitādayo	48
Sujātabuddhassa sarīraṃ	
paṇṇāsahatthubbedham	48
Sujātāya pāyāsavidhi	81, 83
Suddhodanamahārājassa	
ñāṭisamāgame	
tatiyavandanā	104
Suddhodanamahārājassa	
paṭhamavandanā	66, 104
Suddhodanamahārājassa	
vappamaṅgaladivase	
dutiavandanā	70, 104
Sudhammāsabhāvirahito	
devaloko nāma	
natthi	274
Sumanabuddhassa	
āyuppanāṇaṃ	
navutiyeva vassasahassaṃ	44
Sumanabuddhassa	
jātiṭṭhānaṃ	43-4
Sumanabuddhassa mātāpitā-	
dayo	44
Sumanabuddhassa sarīraṃ	
navutihatthubbedham	44

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Sumedhabuddhassa	
āyuppanāṇaṃ	
navutivassasahassaṃ	47
Sumedhabuddhassa jātiṭṭhānaṃ	47
Sumedhabuddhassa	
mātāpitādayo	47
Sumedhabuddhassa sarīraṃ	
aṭṭhāsītihatthubbedham	47
Suvaṇṇasāmajātake	
mettāpāramitā	
paramatthapāramī nāma	57
Sesabhikkhūnaṃ	
pupphāsanaṃ	
aḍḍhayanikādibhedam	231
Sobhitabuddhassa āyuppa-	
māṇaṃ navutivassasahassaṃ	45
Sobhitabuddhassa jātiṭṭhānaṃ	44
Sobhitabuddhassa mātā-	
pitādayo	44
Sobhitabuddhassa sarīraṃ	
aṭṭhapāṇāsahatthubbedham	45
[Ha]	
Hatthisadda	3
Hetu	18

Apadānaṭṭhakathāya paṭhamabhāge

Nāmānaṃ anukkamaṇikā

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko	Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Akitti (brāhmaṇa)	56	Anuruddhatthera	38, 136
Aggidatta (brāhmaṇa)	53		276-7, 300, 302-4
Aṅga (Paccekabuddha)	143	Anuḷātherī	54
Aṅga (raṭṭha)	102	Anotattadaha	179, 253
Aciravatī (nadī)	253	Anoma (nagara)	48, 52
Accuta (Paccekabuddha)	144	Anomatthera	44, 5
Accuta (seṭṭhi)	110	Anomadassī (Buddha)	45, 6, 54,
Accutagāmī (Paccekabuddha)	144		229, 248-ādi
Ajātasattu	137, 270	Anomā (devī)	46
Ajita (brāhmaṇa)	44	Anomā (nadī)	128, 335
Aññāsikoṇḍa-		Annabhāra	301
ññatthera	306, 334	Aparagoyāna	277
Aṭṭhaka (Paccekabuddha)	143	Aparājita (Paccekabuddha)	143
Aṭṭhama (Paccekabuddha)	143	Abhayatthera	49
Atideva (brāhmaṇa)	44	Abhibhutthera	52
Atula (nāgarājā)	43, 51	Abhibhū (Buddha)	133
Atthadassī (Buddha)	4, 8, 9, 54	Amaravatī (nagara)	2, 3
Anāthapiṇḍika	91, 108, 10,	Amitātherī	47
	274, 277, 280	Ayogharapaṇḍita	56
Anāsava (Paccekabuddha)	144	Arakapaṇḍita	56
Anitthigandha	171	Arati (mārādhītā)	93
Animisacetiya	92	Ariṭṭha (Paccekabuddha)	143
Anivattabrahmadatta	210	Arindama (rājā)	52
Anīgha (Paccekabuddha)	143	Ariya (Paccekabuddha)	144
Anupiya (ambavana)	79, 303	Aruṇa (rājā)	52
		Aruṇavatī (nagara)	52

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[A]

Alīnasattukumāra	56
Asama (rājā)	46
Asamatthera	44
Asamātherī	47
Asamādevī	46
Asita (Paccekabuddha)	144
Asurinda	79
Asokatthera	51
Asokātherī	43
Assajitthera	97, 100, 233, 256-7, 265

[Ā]

Ākāsagaṅgā	343
Ādiccabandhu (Paccekabuddha)	201-2
Ānanda (rājā)	47
Ānandakumāra	39
Ānandatthera	19, 20, 65, 116, 130-1, 142-ādi
Āvaṭṭagaṅgā	343
Āsāvatī (latā)	316
Ālāra	80, 95

[I - U]

Isipatana	81, 197, 302, 335-ādi
Ukkalā (janapada)	94
Uggata (rājā)	48
Uggaseṭṭhi	110
Uccaṅgamāya (Paccekabuddha)	144
Uttarakuru	277
Uttaratthera	52-3

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[U]

Uttara (nagara)	43
Uttara (māṇava)	47
Uttara (rājā)	43
Uttarā (brāhmaṇī)	53
Uttarātherī	46, 53
Uttarādevī	43
Udayatthera	50
Udāyitthera	302
Udena (rājā)	339
Udenatthera	44
Upaka (ājīvaka)	96
Upakāla (Paccekabuddha)	143
Upacālā	345
Upacālātherī	51
Upatissa	20, 232, 234, 342
Upatissa (gāma)	232
Upatissatthera	19
Upatissātherī	38
Upadhi (Paccekabuddha)	143
Upanemisa (Paccekabuddha)	143
Upariṭṭha (Paccekabuddha)	143, 301
Upavāna	348
Upasantatthera	49, 52
Upasālatthera	46
Upasoṇātherī	44
Upālithera	308, 312, 324, 333-4
Upālimāṇava	308
Upāsabha (Paccekabuddha)	143
Uppalavaṇṇātherī	20

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[U - E]

Uruvela 80-1, 97-8, 102,
129, 335
Uruvelakassapa 97-8, 233
Uruvelātherī 54
Usīraddhaja (pabbata) 60
Ekasāṭaka (brāhmaṇa) 283

[Ka]

Kakusandha (Buddha) 53-4, 110
Kaṇḍa (uyyānapāla) 131
Kaṇḍaka (assa) 65, 78
Kaṇḍaka (devaputta) 78
Kaṇhājinakumārī 91
Kapila (brāhmaṇa) 291-2
Kapilavatthu (nagara) 19, 20,
60-1, 66, 102, 104-ādi
Kalambatitthavīhāra 163
Kalyāṇavīhāra 173
Kallavāla (gāma) 234, 266
Kassapa (māṇava) 48, 53-5, 78,
105, 110-ādi
Kāla (Pacceka-buddha) 143
Kāladevala (tāpasa) 66, 81,
104
Kālāma-udaka 80
Kāsi (nagara) 51
Kāḷadīghavāpī (gāma) 173
Kāḷanāgarājā 84, 86
Kāḷavallimaṇḍapavāsī mahā-
nāgattthera 162-3

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ka]

Kāḷudāyitthera 102-3
Kāḷudāyī (amacca) 65, 101
Kimilatthera 303
Kisāgotamī 73-4
Kuddālapaṇḍita 56
Kusinārā 141
Ketuma (Pacceka-buddha) 144
Koṇḍañña (Buddha) 38, 43,
54, 105
Koṇḍañña (brāhmaṇa) 68-9, 80
Koṇḍaññatthera 96, 335
Koṇḍaññamāṇava 335, 337
Koṇāgamana (Buddha) 37, 53-4,
110, 286
Kotumbaraṅga
(Pacceka-buddha) 144
Kolita (gāma) 232
Kolita (paribbājaka) 20, 232,
234, 257, 323
Kolitattthera 19
Kosambhī 339
Kosala (Pacceka-buddha) 143
Kosiya gottabrāhmaṇa 291-2

[Kha]

Khaṇḍatthera 51
Kharadāṭhika (yakkha) 39
Khema (nagara) 50, 53
Khema (rājā) 53
Khemāṅkaratthera 52
Khemātherī 19, 20, 49

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ga - Gha]

Gaṅgā (nadī)	129, 253-4, 342-4
Gajaṅgala (nigama)	60
Gandhamādana	170, 226-7, 301
Gandhāra (Paccekabuddha)	143
Giri (gāma)	174
Girimekhala (hatthī)	85, 87
Guttijjita (Paccekabuddha)	143
Gotama (Buddha)	19, 20, 33, 43, 80, 96, 130-ādi
Ghaṭikāramahābrahmā	78, 83

[Ca]

Cakkhulolabrahmadatta	211
Candakumāra	56
Candagabbha (pabbata)	170
Candana (rājā)	325
Candabhāgāgaṅgā	259
Candamittātherī	51
Candavatīnagara	45
Candātherī	51
Candādevī	48
Campaka (nagara)	46
Campātherī	53
Campeyya (nāgarājā)	56
Cātumahārājika	267
Cātumāsikabrahmadatta	211
Cālā	345
Cālātherī	51
Ciñcamāṇavikā	132-3
Cittakūṭa	340

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ca]

Cittalatāvana	64, 316
Cunda	348
Cundatthera	229
Cūḷakāḷa (pabbata)	170
Cūḷāmaṇicetiya	78
Cūḷasubhaddā	108
Cetiya (raṭṭha)	304
Cetiyaḡiri	9

[Cha - Ja]

Chaddanta (nāgarājā)	56
Channa (amacca)	65, 78
Jaṭila (mahāraṭṭhiya)	47
Janapadakalyāṇī	107
Janasandha (rājā)	50
Jambudīpa	60, 100, 128, 131-2, 104
Jayaddisa	56
Jayasena (rājā)	50, 1
Jahī (Paccekabuddha)	143
Jālīkumāra	91
Jita (Paccekabuddha)	143
Jitamittatthera	46
Jīvaka	138
Jetakumāra	142
Jetavana	91, 108-9, 132, 134, 142
Jotipāla (brāhmaṇa)	128-9
Jotipāla (māṇava)	54

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ta - Tha]

Tagarasikhi (Paccekabuddha)	143
Taṇhaṅkara (Buddha)	54
Taṇhā (māradhītā)	93
Tatha (Paccekabuddha)	143
Tadādhimutta (Paccekabuddha)	144
Tapussa	37, 94
Tambapaṇṇidīpa	100
Tāraka (cakkavattirājā)	344
Tāvatiṃsa	66, 78, 124, 131, 273, 4
Tissa (Buddha)	50, 54
Tissatthera	37, 51, 54
Tissātherī	38
Tusita	2, 58, 61, 129, 302, 335
Thūṇa (brāhmaṇagāma)	60

[Da]

Dibbila (Paccekabuddha)	144
Dīpaṅkara (Buddha)	2, 14, 17, 19, 22, 24, 33
Dukkhamūla (Paccekabuddha)	143
Duṭṭhagāmaṇi-abhaya (rājā)	174
Devadatta	135-8, 303, 331
Devadaha (nagara)	63
Devalatthera	47
Doṇavatthu (brāhmaṇagāma)	306, 335
Dve jālina (Paccekabuddha)	143

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Dha]

Dhaja (brāhmaṇa)	68
Dhañṇavatī (nagara)	46
Dhanañcaya (rājā)	56
Dhanapāla (hatthī)	89, 137-8
Dhanavatī (brāhmaṇī)	54
Dhamadassī (Buddha)	48, 50, 54
Dhammadinnātherī	48
Dhammasenatthera	43, 51
Dhammātherī	49
Dhammika (pabbata)	7, 8

[Na]

Nakulatherī	44
Nandanavana	61
Nandamūlakapabbhāra	170, 177-80, 186-ādi
Nandarājakumāra	107, 133, 290
Nandātherī	37
Nandārāma	38
Nandiyagaṅgā	259
Nandopananda (nāgarājā)	277-80
Nāgapaliveṭhana (pabbata)	170
Nāgasamālātherī	48
Nāgātherī	48
Nāgita	348
Nārada (Buddha)	45-7, 54
Nāradatthera	48
Nālaka (gāma)	342
Nālāgiri (hatthī)	137-8
Nigaṇṭhanāṭaputta	130

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Na]

Nīta (Paccekabuddha)	143
Nimi (rājā)	156
Nisabhatthera	45, 252
Nemisa (Paccekabuddha)	143
Nerañjarā (nadī)	20, 83

[Pa]

Paṅka (Paccekabuddha)	143
Pañcaggaḷaleṇavāsītissa	174
Pañcavaggiya	96, 335, 337
Paṇḍava (pabbata)	79
Paṇḍita (paccakabuddha)	143
Paduma (Buddha)	45-6
Paduma (rājā)	341
Padumatthera	49
Padumavatī (aggamahesī)	226
Padumātherī	52
Padumādevī	37, 50
Padumuttara (Buddha)	46-7, 54, 282, 297-ādi
Pabhāvatī (devī)	52
Pabhāvatī (rājā)	48
Passī (Paccekabuddha)	143
Pādalolabrahmadatta	209
Pālitatthera	43, 48
Piṇḍola (Paccekabuddha)	143
Piṇḍolabhāradvāja	130, 339-40
Pippalimāṇava	291-2, 295
Piyadassī (Paccekabuddha)	143
Piyadassī (Buddha)	48-9, 54

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Pa]

Puṇṇa (dāsī)	82
Puṇṇatthera	305-7
Puṇṇamāṇava	306, 310
Punabbasumitta (seṭṭhi)	110
Pubbārāma	272-3

[Pha - Ba]

Phaggunītherī	46
Phussa (Buddha)	50-1, 54, 139
Phussatthera	49, 229
Phussātherī	50
Bandhuma (Paccekabuddha)	144
Bandhuma (rājā)	51, 284
Bandhumatī (devī)	51
Bandhumatī (nagara)	51, 283
Bahalagaṅgā	343
Bārāṇasī	54, 96, 164, 166-7, 171-3-ādi
Bimbisāra (rājā)	97, 130
Buddhijatthera	53
Bodhi (paribbājaka)	56
Byāmaka (Paccekabuddha)	144
Brahmadatta (brāhmaṇa)	54
Brahmadatta (rājā)	164, 166-7
Brahmadevatthera	44, 50

[Bha]

Bhagutthera	303
Bhaddatthera	38
Bhaddavaggiyakumāra	97

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Bha]

Bhaddakāpilānī	291, 293-5
Bhaddasālatthera	46
Bhaddātherī	44
Bhaddiyatthera	278, 303
Bhallika	37, 94
Bhāradvājatthera	54
Bhāradvājamāṇava	339
Bhāvitatta (Paccekaḥbuddha)	143
Bhāvitattatthera	44
Bhiyyasatthera	53
Bhūridatta (nāgarājā)	56

[Ma]

Magadha (raṭṭha)	102, 234, 291-2, 266, 342
Maṅgala (tāpasa)	50
Maṅgala (Buddha)	38-9, 43-4, 54
Mañjūsakarukha	170
Madda (raṭṭha)	172, 291-2
Maddava (rājā)	172
Maddīdevī	91
Manomaya (Paccekaḥbuddha)	144
Maricavaṭṭimahāvihāra	174
Malla (raṭṭha)	303
Mahākappinatthera	274-7
Mahākassapatthera	274-7, 282-3, 296-7, 323
Mahākāla (kuṭumbika)	334
Mahākāḷa (pabbata)	170
Mahāgovindapaṇḍita	56

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ma]

Mahājanaka (rājā)	192, 226
Mahātitthabrāhmaṇagāma	291-2
Mahānāma (sakka)	303
Mahānāmatthera	97
Mahānisabhatthera	282
Mahāpaduma (Paccekaḥbuddha)	290
Mahāpadumadevaputta	180
Mahāpapāta (pabbata)	222
Mahāphussadevatthera (āṇḍakavāsī)	161
Mahāmāyādevī	61, 63
Mahāmoggallānatthera	100, 130 140, 229-ādi
Mahāvana	91
Mahāvihāra	100, 174
Mahāsāla	60
Mahāsudassana (rājā)	56
Mahāsubhaddā	108
Mahindatthera	9
Mahī (nadī)	253, 259
Mahosadhapaṇḍita	56, 65
Mātaṅga (Paccekaḥbuddha)	144, 222
Mātaṅga (rājā)	150
Mānacchida (Paccekaḥbuddha)	144
Māyādevī	19, 20
Māra	76, 85, 89, 92, 283
Migadāya	96, 283, 302, 337-8
Migāra (seṭṭhi)	272
Mucalinda	94
Munāli (dhutta)	129, 133

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ma]

Mekhala (nagara)	43
Meghiya	348
Methula (Pacceka-buddha)	143
Medhaṅkara (Buddha)	54
Moggalī (brāhmaṇī)	232

[Ya - Ra]

Yañña (brāhmaṇa)	68
Yaññadatta (brāhmaṇa)	53
Yamunā (nadī)	253, 259
Yasa (kulaputta)	97
Yasava (rājā)	45
Yasavatī (devī)	52
Yasassī (Pacceka-buddha)	143
Yasodharādevī	45
Ragā (māradhītā)	93
Raṭṭhapālātthera	278
Ratanagharacetiya	92
Ratanacaṅkamacetiya	92
Rammaṇa (nagara)	300
Rammanagara	14, 17, 20, 32, 35
Rammavatī (nagara)	37-8
Rājagaha	79, 97, 102, 109, 129-30, 136-ādi
Rāmabrāhmaṇa	68
Rāmātherī	46-7, 52
Rāhu	35
Rāhulakumāra	73, 135, 303
Rāhulatthera	65, 70, 75, 105-7-ādi

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ra - La]

Rūpasārī (brāhmaṇī)	232, 342
Revata (Buddha)	38, 44-5, 54
Revatātthera	50, 342, 344-5
Lakkhaṇa (brāhmaṇa)	68
Lambaka (pabbata)	229, 235
Lumbinīvana	63-5
Lokabyūha (devā)	58
Lomahaṁsa (Pacceka-buddha)	144

[Va]

Vaṅka (pabbata)	39
Vanavasīmahātissatthera	162
Vappatthera	96
Varuṇa (nāgarājā)	267
Varuṇātthera	44-6
Vāseṭṭhatthera	46
Vijayuttara (saṅkha)	86
Vijita (Pacceka-buddha)	143
Vijitāvī (cakkavattirājā)	38, 51
Viḍaḍḍubha	139
Vidhurātthera	53, 56
Vipassī (Buddha)	51, 54, 110, 142, 283, 334
Vipula (rājā)	44
Vipulādevī	44
Vibhūsa-kabrāhmaṇa	207
Vimala (Pacceka-buddha)	144
Viraja (Pacceka-buddha)	143
Visayha (seṭṭhi)	56
Visākhā (upāsikā)	272, 280

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Va]

Visākhā (brāhmaṇī)	53
Vejayantapāsāda	121-3, 273, 278
Vedeha (raṭṭha)	142, 282
Vedehī	142
Vebhāra (nagara)	50
Vebhāra (pabbata)	47, 136
Verañja (brāhmaṇa)	139, 140
Verañjabrāhmaṇagāma	139, 140
Vesālī	91
Vessantara (rājā)	2, 56, 65, 88, 155
Vessabhū (Buddha)	52-4, 110
Veḷuvana	100, 130, 138, 234, 295, 302

[Sa]

Sakka (devarājā)	41-2, 49, 59, 65, 86-ādi
Sakhilātherī	52
Saṅkha (brāhmaṇa)	56
Sacca (Pacceka-buddha)	143
Saṅcaya	100
Saṅjīvatthera	53
Santacitta (Pacceka-buddha)	143
Santatthera	49
Sabbakāmatthera	47
Sabbadassitthera	48
Sabbanāmātherī	49
Sabbamittatthera	54

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Sa]

Sabhiyatthera	51
Samuddātherī	53
Sambalatthera	50
Sambhavatthera	44, 52
Saraṇa (nagara)	49
Saraṇa (rājā)	49
Saraṇaṅkara (Buddha)	54
Saraṇatthera	44, 47
Sarada (tāpasa)	230-1
Saradamāṇava	229, 250
Sarabhaṅga (Pacceka-buddha)	143
Sarabhi (Pacceka-buddha)	129
Sarabhūnadī	253, 259
Sarassatīgaṅgā	259
Sallavatīnadī	60
Sahampati (brahmā)	95
Sāgatatthera	348
Sāgara (rājā)	49
Sāgaratthera	47
Sāgala (nagara)	172, 291-2
Sāmātherī	53
Sāriputtatthera	8, 10, 11, 100-ādi
Sārī (brāhmaṇī)	253
Sālatthera	46
Sāvatthi	91, 131, 155, 274, 342
Sikhī (Buddha)	52, 54, 110
Siddhattha (Buddha)	50, 54, 91
Siddhatthakumāra	68, 71, 74, 79, 85-8-ādi

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Sa]

Sineru (pabbata)	277-8, 284, 295
Sindhuva (gaṅgā)	259
Sirimā	37, 44, 51
Sirivaḍḍha (setṭhi)	110
Sivi (rājā)	42, 56
Sīlava (nāgarājā)	56
Sīvalātherī	50
Sīvalītherī	43
Sīsūpacālā	345
Sīhaḷadīpa	160, 162, 173
Sukkodana (sakka)	302
Sutāja (rājā)	50
Sujātatthera	47
Sujātabuddha	47-9, 54
Sujātabrahmaṇa	309
Sujātā (dārikā)	81-2
Sujātā (devī)	38, 47
Sujātātherī	44, 48
Sutava (Paccekabuddha)	143
Sutasoma (rājā)	192
Sudatta (brāhmaṇa)	68
Sudatta (rājā)	43, 47
Sudattātherī	50
Sudattādevī	47
Sudassana (Paccekabuddha)	143
Sudassana (rājā)	52
Sudassanatthera	48
Sudassananagara	47
Sudassanamahāvihāra	14-5
Sudassanādevī	49

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Sa]

Sudāṭha (Paccekabuddha)	143
Sudinna (rājā)	48
Sudevatthera	43, 48
Sudevarājā	37, 46
Suddhodana (rājā)	19, 20, 60, 63, 66-9, 73-ādi
Sudhaññavatī (nagara)	44
Sudhamma (nagara)	44
Sudhamma (rājā)	44
Sudhammā (sabhā)	274
Sudhammātherī	49
Sudhammādevī	44
Sunakkhatta	348
Sunandatāpasa	310
Sunandarājā	38
Sunandātherī	37
Sunandādevī	49
Sunettatthera	44, 49
Sundarī (paribbājikā)	133-4
Sundarītherī	45
Suppatīta (rājā)	52
Suphassādevī	50
Subāhu (Paccekabuddha)	143
Subha (Paccekabuddha)	143
Subhaddatthera	38
Subhaddātherī	44
Subhoja (brāhmaṇa)	68
Sumaṅgala (nagara)	48
Sumaṅgala (Paccekabuddha)	144

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Sa]

Sumaṅgala (seṭṭhi)	110
Sumaṅgalatthera	37
Sumana	346
Sumana (Buddha)	38, 43-4, 54
Sumanatthera	47, 50, 346
Sumanātherī	45
Sumittatthera	50
Sumedha (Paccekabuddha)	143
Sumedha (Buddha)	47, 54
Sumedha (brahmaṇa)	3, 4, 8
Sumedhatāpasa	14-6, 19, 21, 26, 31-ādi
Sumedhapāṇḍita	10, 156-7
Sumbha (Paccekabuddha)	143
Suyāma (brāhmaṇa)	68
Surakkhitatthera	51
Surabhi (Paccekabuddha)	133
Surāmātherī	46-7, 50, 52
Surucitāpasa	242, 250
Surucibrāhmaṇa	40-1
Suvaṇṇapassa (pabbata)	170
Susīmatāpasa	49

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Sa]

Sūriyagabbha (pabbata)	170
Setakaṇṇika (nigama)	60
Senakapaṇḍita	56
Senā (nigama)	81
Soṇatthera	52
Soṇātherī	44
Sotthijatthera	53
Sotthiya	84, 110
Sobhana (nagara)	49
Sobhavatī (nagara)	53
Sobhita (Buddha)	38, 44, 45, 54
Sobhitatthera	48
Somanassa (kumāra)	56

[Ha]

Haṃsavatī (nagara)	47, 282, 305-ādi
Hatthipāla (rājā)	56
Hiṅga (Paccekabuddha)	143
Hiṅgu (Paccekabuddha)	143
Himavanta	7, 8, 10, 61, 134, 170, 222, 229-ādi

Apadānatthakathāya paṭhamabhāge

Nānāpāṭhā

Paṭhamo mūlapāṭho, Sī = Sīhaḷapotthakaṃ, Syā = Syāmapotthakaṃ,
Kaṃ = Kambojapotthakaṃ, I = Iṅgalisapotthakaṃ, Ka = kesuci
Marammapotthakesu dissamānapāṭho, Ka-Sī = kesuci Sīhaḷapotthakesu
dissamānapāṭho.

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[A]

Akiñcanabhāvaṃ = Ākiñcaññavāsaṃ (Sī)	145
Agamāsi = Āpajji (Sī)	79
Agavesanaṃ nāma = Agavesanaṃ (Sī)	5
Aggiṃ cinantī = Udaggacittā (Pāḷi)	298
Acarissa = Agamissa (Sī) Ācarissa (I)	303
Accayena = Pacchato (Sī, I, Ka)	291
Ajja = Ettha (Sī) Ajja ettha (I)	15
Aṭṭakaraṇa = Adhikaraṇavinicchaya (sabbattha)	165
Aṭṭhapaṇṇāsahatthubbedhaṃ = Aṭṭhāsītihatthubbedhaṃ (Sī, I)	47
Aṭṭhayaḷjanasahassā lokantarikanirayā	
sattasūriyappabhāhipi = Aṭṭhayaḷjanasahassa-	
Lokantarikaniraye sattā	
sūriyapabhāhipi (Sī)	90
Aṭṭhasataṃ = Aṭṭhuttarasataṃ (Sī)	67
Aḍḍhayaḷjanikādibhedhaṃ = Aḍḍhagāvutādibhedhaṃ (Ka)	231
Aḍḍharattasamaye = Aḍḍharattisamaye (Sī, I)	72
Aññāsikoṇḍaññattherassa = Aññākoṇḍaññattherassa (Sī, I)	
Aññātakōṇḍaññattherassa (Ka)	306
Atitto = Attano (I, Ka)	177
Adhigañchim = Adhigacchim (I)	337
Adhigatattā = Adhigatatto (I, Ka)	318

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[A]

Ananurūpācārattā = Garuppatto (Sī, I)	340
Anantatejo = Anantasīlo (Sī, I)	50
Anantarepagamane = Anantare ca gamane (Sī, I)	111
Anavajjabhūto dhammopi = Anavajjadhammopi (I, Ka)	5
Anavaññattiko = Aññena viññattiko (Sī)	352
Anārocetvā = Ārocetvā (I)	346
Anuggahārāhā = Pariggahā (Ka)	179
Anupabbajissāmīti = Ahaṃ mahāpurisaṃ anupabbajissāmīti (Sī)	69
Anopamāya = Anantāya (Ka)	16
Antantena = Maddantena (Ka)	77
Annādapaccayadāyakānaṃ = Samatthāti paccayadāyakānaṃ (Sī)	112
Aparāyattataṃ = Aparāyattakataṃ (Sī) Aparāyattakaṃ (I)	184
Aparimāṇāya = Appaṭimāya (I, Ka)	109
Apāvuso jānāsi = Api vāsava jānāsi (Ma 1. 414 piṭṭhe)	273
Appatvāpi = Appattāpi (sabbattha)	63
Abbokiṇṇaṃ = Abbocchinnaṃ (Sī)	255
Abhiññābala pāpuṇinti = Abhiññābalaṃ pāpuṇinti (Sī, I)	8
Abhivandisaṃ = Maṃ abhivandiya (Sī) Abhivādisu (Ka)	33
Abhisamayā = Abhisamayo (Sī, I)	36
Amatamahānibbānataḷākassa = Amatamahāṭaḷākassa (Ka)	5
Amatamahānibbānataḷāke = Amatamahāṭaḷāke (Ka)	5
Ambaṇamattena = Ammaṇamattena (Sī, I)	75
Amhākaṃ gehe candanāni bahūni = Amhākaṃ gehe rattacandanāni bahūnīti (?)	129
Ayampi = Mayhampi (I)	6
Arahaddhajaṃ = Arahattadhajaṃ (Ka)	78
Alaṅkato = Alaṅkatopi (I, Ka)	15
Avañjhaṃ = Avajjhaṃ (Ka)	346
Avattatha pavattati = Pavattathāti pavattati (Sī) Pavattatha pavattati (I)	336

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[A]

Asaṅkhiyā = Asaṅkhiyo (Sī, I)	36
Asaṅkhyeyānaṃ = Asaṅkheyyānaṃ (I)	2
Assāsake = Āsīsake (Ka)	98

[Ā]

Ākāsanabhagatā = Ākāsenā gatā (I)	17
Ākāso = Ākāsaṃ (Sī, I)	250
Āgacchati = Gacchati (sabbattha)	137
Ācāmakabhaddamattā = Jhāmakabhaddamattā (Sī)	227
Ānāpānakajjhānaṃ = Appāṇakaṃ jhānaṃ (Jātakatṭhakathāyaṃ)	80
Āmalaka = Sāmalatā (Sī)	73
Āyupariyosāne = Āyusapariyosāne (I) Āyūhapariyosāne (Ka)	43
Ārocenti = Āropenti (Sī)	184
Āsamantato moditā = Āmoditapamoditā (Sī, I)	298

[I]

Itthiliṅgavasena = Nibbattiliṅgavasena (Sī)	345
Imaṃ balakāyaṃ = Ayaṃ balakāyo (I, Ka)	86

[U]

Uttamagamanīyaṭṭhānaṃ = Uttamapatiṭṭhānaṃ (Sī)	249
Uttarivā = Patarivā (Sī)	19
Udakañca = Uddakañca (Sī, I)	80
Udakabhāraṃ = Udakadhāraṃ (Ka)	253
Udagāhinaṃ = Udakagāhinaṃ (Sī, I, Ka)	7
Upagacchuṃ = Upagañchuṃ (Sī, I)	35
Upaṭṭhissati taṃ = Upaṭṭhissati maṃ (Ka)	20
Upatisso nāma thero = Upatisso nāma thero aggasāvako (Sī)	19

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[U]

Upadisasadishevā = Upatissasadisheva (Pāḷiyam)	261
Upadesaṃ sutvā = Upadese ṭhatvā (Ka)	232
Upanissayo = Paccayo (Sī)	301
Uppajji so Jino = Uppajji nāyako (Buddhavaṃse 368 piṭṭhe)	52
Ubbiddho = Uṭṭhiyo (Sī, I)	299

[E]

Ekaccā “vihārotveveso arahatan”ti ca āhaṃsu = Ekaccā “nirāhārātāya mucchito eso”ti āhaṃsu (Ka)	80
Ekantenesa = Ekanteneva (Sī)	68
Ekamālāmālinī = Ekamālinī (Sī)	63
Ekā = Eva (Sī)	83
Ekekena satasatapuñṇe = Ekena satapuñṇe (Ka)	297
Eṇīmigo = Tiṇamigo (Sī, I)	183
Ete ca = Ete cāhaṃ ca (Ka)	105
Evamaham = Evamāha (Sī, I)	133
Evamettha = Ettheva (Sī, Suttanipāta-Ṭṭha 1. 108 piṭṭhe)	

[O]

Ovadati = Ovadeti (Sī, I)	36
---------------------------	----

[Ka]

Kakudharukkho = Piyaṅgurukkho (Sī)	48
Kaṇḍako = Kanthako (Sī, I)	65
Kaṇḍamba = Gaṇḍamba (Sī, I)	91
Kadambaka = Kutumbaka (Sī, Ka)	73
Kandali = Kadalī (Sī, I)	237
Kappakoṭīpi = Kappakoṭim (Sī)	262
Kale = Bhāge (Sī, I)	254

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ka]

...kālaṃ viya = Kālo viya (Ka)	296
Kāladevalo = Kāladevilo (Ka)	66
Kiṅkaṇikajālaṃ = Kiṅkiṇikajālaṃ (Sī, I)	41
Kīḷāpasutova = Khiḍḍāpasutova (Sī, I)	70
Kumāre ativissāsaṃ karoti = Saṅgaṇhāti kumāraṃ, avissāsaniyāni rājahadayāni (Sī) Saṅgaṇhāti kumāraṃ, ativissāsaniyāni rājahadayāni (Suttanipāta-Ṭṭha 1. 79 piṭṭhe)	188
Koṭiyaṃ gahetvā = Cakkavāḷakoṭiyaṃ ṭhapetvā (Sī)	86
Koṭisataṃ = Koṭisatasahassaṃ (I, Ka)	44
Koṭisataṃ bhikkhū = Koṭisatasahassabhikkhū (Ka)	50
Koṭisatasahassabhikkhuparivārassa = ...parivutassa (Sī)	43
Koṭisatasahassānaṃ hatthīnaṃ = Koṭisatahatthīnaṃ (Sī)	141
Kolambe = Koḷumbe (Ka)	42

[Kha]

Khārikājaṃ = Khāribhāraṃ (Sī, I)	12
Khīre thoke = Khīrodake (Sī)	42

[Ga - Gha]

Gajaṅgalaṃ = Kajaṅgalaṃ (Sī, I) Jaṅgalaṃ (Ka)	60
Gamanampathe = Gamane pathe (sabbattha)	6
Gamissati = Pavisissati (I, Ka)	79
Gamissāmīti = Gahessāmīti (Sī)	19
Galītaṃ = Aphalaṃ (Sī)	330
Gāmaṇḍalā = Gomaṇḍalā (Sī, I)	58
Giraṃ = Giriṃ (Pāliyaṃ)	125
Ghaṭakā = Ghaṭikā (Sī)	41
Ghana = Bahala (Sī)	63

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ca - Cha]

Candā = Sucandā (Sī, I)	48
Carāṇo = Caranto (Ka)	36
Calatī ravatī pathavī = Calatī ravatī pathavī (Buddhavaṃse) calatā ravatī (Ka)	32
Cātumahārājasakkasuyāmasantusitasunimmita = Paranimmita (Sī, Ka)	59
Cālā ca Upacālā ca = Sālā ca upasālā ca (Sī)	51
Chaññānavijambhanaṃ = Saññānavijambhanaṃ (Sī, I)	96

[Ja]

Jarājiṇṇaṃ = Jarājajjaraṃ (Ka)	71
Jānāti = Jānanā (Sī)	242
Jigucchiya = Jigucchiyaṃ (I)	7
Jitavanto = Vijitavanto (Ka)	344
Jiya phanditāni = Jitaphanditāni (Pāḷiyaṃ)	144
Jegucchito = Jeguccho (Sī, I)	181

[Jha - Tha]

Jhāpaye mama = Sodhaye mama (Ka)	17
Ṭhatvā = Ṭhapetvā (I, Ka)	64

[Ta]

Taṃ ṭhānaṃ tena bhikkhunā = Patiṭṭhitaṃ ṭhānantaraṃ ahaṃ patthayim patthesinti attho (Sī)	311
Taṅkhaṇaṇṇeva = Taṃ khaṇeyeva (Sī, I)	39
Taṇhārāganti = Taṇhaṃ rāganti (Ka)	214
Tattha naṃ pāsādaṃ bahūhi = Tattha yaṃ na pāsāde taṃ na bahū (Sī) Tattha yaṃ naṃ pāsādaṃ nānā bāhūti (I)	118
Tattheva = Tameva (Sī)	134
Tadā pana = Tadā kira (Sī)	75
Tapussa = Tapassu (Sī, I)	94

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ta]

Tamantarahitaṃ = Samantarahitaṃ (Sī, I)	38
Tasmim = Tampi (Sī)	219
Tasmim kāle = Tasmim khaṇe (Sī)	14
Tassa = Tattha (Sī, I)	224
Taḷākā'sum = Taḷākāpi (Sī)	241
Tāretvā = Tārento (Sī)	229
Tāvadeva = Tava (Sī)	349
Tiṇṇaṃ saṃsārasāgaram = Tiṇṇasaṃsārasāgaram (Sī, I)	1
Te = Te te (I, Ka)	217
Te paṇḍitajanā -pa- paññāsahitā bhavantīti attho = te tathārūpaṃ -pa- sundarapaññā saccadassino bhavantīti sambandho (Sī)	227
Telayantaṃ = Yantaṃ (Sī)	32

[Tha]

Thāmaabhūtena = Thirabhūtena (I, Ka)	216
Thiratarā = Thirakara (Ka)	229
Thiratarā = Thirācāra (Ka)	113
Thirapallaṅko = Varapallaṅko (Sī, I)	91
Thirabhūtā = Vīrabhūtā (Sī)	244
Thiravara = Thirācāra (Ka)	113
“Theropi tāva mahā” iccādīsu = Thero pitāmahā vā padīpasātantakārādīsu (I, Ka)	228

[Da]

Daddallamānā = Daddaḷhamānā (Ka)	121
...dala = Jāla (Sī)	235
Dasasahassilokamhi = Sahassiyamhi lokamhi (Sī, Ka)	22
Dassayamānaṃ = Maddayamānaṃ (Ka)	284
Dārikaṃ = Taṃ dārikaṃ (I)	172

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Da]

Dāse = Dhane dāse ca (Sī, I)	135
Diṭṭhamattena = Daṭṭhamattena (I)	330
Diṭṭhavisō = Daṭṭhavisō (I)	330
Dibbacakkhu = ...vattha... (Pāḷiyaṃ)	120
Divā pana hasitamattampi nākaṃsu = Divāpi hasitamattaṃ nākaṃsu (I, Ka)	293
Duṭṭhacora = Duṭṭhatara (Sī)	270
Duṭṭhamanaṃ = Ruṭṭhamanaṃ (Sī, I)	326
“Duṭṭho = Ruṭṭho evāyaṃ samaṇo (Sī) Kuddho evāyaṃ samaṇo (Suttanipāta-Ṭṭha 1. 72 piṭṭhe.)	182
Dutiyasāvako = Dutiya-aggasāvako (Sī)	19
Dussantena = Dasantena (Sī)	6
Dussitvā = Vatvā (Sī, I) Kujjhitvā (Suttanipāta-Ṭṭha 1. 109 piṭṭhe)	215
Dvāsīti = Dvāsītiṃ (Sī, I)	115
Dvīsu = Dvādasasu (Ka)	75
Dvīsu = Tīsu (I, Ka)	220

[Dha]

Dhanalābhena = Dhanalobhena (Sī, I)	269
Dhanavatī = Bandhumatī (Sī) Dhaññavatī (I)	54
Dhārayamānena = Dhāriyamāno (Sī, I)	65
Dhikkatapāpoti = Vikkhittapāpoti (Ka)	192
Dhīradhīrehi = Dhīrātivīradhīrehi (Sī) Therehi ṭhitavīrehi (I)	1
Dhīrapurisehi = Vīrapurisehi (Sī, I)	12

[Na]

Na ijjhati = Na sijjhati (Sī)	156
Nagaraṃ = Vasananagaraṃ (Ka)	76
Nadikādi-avayavehi = Natikādi-avayavehi (Sī, I)	241
Na naṃ = Nānā (I)	118

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Na]

“Nandarañño = Nandiyarañño (Sī, I)	289
Nandarājā = Nandiyarājā (Sī, I)	290
Nando = Nanto (Sī)	133
Na passāmi = Na sarāmi (Sī)	124
Na yojeyyum = Na yojeyya (Sī, I)	250
Narā nāgā ca gandhabbā = Devā manussā asurā ca (Buddhavaṁse)	22
Na vaṇijjādikammaṁ = Na vejjādikammaṁ (I, Ka)	183
Navapurisasahassaparivārena = ...parivāre (Sī, Ka)	101
Navuti = Sattati (Sī, I, Ka)	49
Navutikoṭi = Satasahassa (Sī, I)	36
Nāma = Pana (I, Ka)	41
Nāhaṁ āhāraṁ labhāmīti = Āhāraṁ na labhāmīti (Ka)	13
Nikkhamanākārappattāni = ...pavattāni (I, Ka)	79
Nikkhamanto = Nikkhamantamatto (Ka)	65
Nikhātā thambhā = Nikhāta-ayathambhā (Sī, I)	119
Nikhilo = Niccalo (Sī)	207
“Niggahāraho = Tajjananiggahāraho (Sī)	204
Nicchandarāgabhāvo = Nicchandakilesabhāvo (Ka)	9
Nitho = Niddho (Ka)	143
Nidānesu kosallatthaṁ = Nidānakosallatthaṅca (Sī)	2
Nibaddho = Nibuddho (Ka) Codito (Sī, I, Ka)	162
Nibbijjivā = Nibbinditvā (Ka)	185
Niyyādetvā = Paṭiyādetvā (Sī, Ka)	291
Nīparukkho = Varuṇo (Sī)	47

[Pa]

Pakatinipakaṁ = Pakatinipuṇaṁ (Sī)	192
Paggharitakheḷā kilinnagattā = Lālākilinnagattā (Sī, I)	74
Paccatthikānaṁ nirupabhogabhāvo = Patirūpabhogābhāvo (Sī)	11
Pañcavaggiyā = Pañca pabbajitā (I, Ka)	80

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Pa]

Paññā = Ñāṇaṃ (Sī)	322
Paṭākā = Paṭākānaṃ koṭiyo (Sī)	90
Paṭisandhi-jātibodhi = ...bodhippatta (Ka)	14
Paṭhamābhisambodhiṃ = Paramābhisambodhiṃ (Sī)	233
Pati-ekā = Pati pāṭiyekkaṃ (Sī)	226
Patiṭṭhāya = Patiṭṭhiya (Ka)	44
Patissatikā = Patissarakā (Sī)	345
Pattakāle = Sampannakāle (I)	71
Pattiko = Patthivo (Pāliyaṃ)	138
Pattitaṃ patthitaṃ = Paṇītaṃ paṇītaṃ (Sī)	182
Patthetabbāṃ uttamaṃ = Pīṭhe ṭhapetabbāṃ uttamaṃ (Sī)	350
Paḍaṃ = Saddaṃ (Ka)	302
...padumakaṇṇikaṃ = Padumakiṇṇajakkhaṃ (Sī)	226
Padumo = Sumano (Sī, Ka)	49
Pabhaṅgunaṃ = Pabhaṅguraṃ (Sī)	271
Pabhavā = Pabhūtā (Sī)	253
Pamajjā”ti = Māpajjīti (Ka)	290
Pamādacāraṃ = Pamādācāraṃ (Sī)	12
Pammakā = Pampakā (Sī) Campakā (Ka)	239
Paramatthasaccaṃ sacchikarotī”ti = Paramasaccaṃ sacchikaroti, paññāya ca naṃ ativijjha passaṭīti (Suttanipāta-Ṭṭha 1. 110 piṭṭhe)	216
Pahānaṭṭhena = Pahānena (Sī)	145
Pāturaheṣuṃ = Pāturahaṃsu (Sī)	14
...pāpanesu = Pāpuṇanesu (Sī, I)	227
Pāramiṃ = Nekkhammapāramiṃ (Pāliyaṃ)	126
Pippali = Pippali (Sī, Syā)	291
Piyarūpādi-ārammaṇadhammo = Manāpiyarūpādi (Sī)	197
Pīṇindriyo = Pīṇitindriyo (Sī, I)	96
Pucchi = Āha (Sī)	66
Puññameva = Puññakammaṃ (Sī)	138

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Pa - Pha]

Puṭṭhaparijanasadisā = Puttaparijanasadisā (Ka)	86
Pupphaparāgādīhi = Pubbamparābharaṇādīhi (Ka)	138
Pupphitakusumānaṃ = Pupphanakakusumānaṃ (Sī, I)	39
Pupphehi = Pupphaṃ (Sī)	212
Pubbacariyavasena = Pubbapariyavasena (Sī)	343
Pubbulā = Bubbulā (Sī, I)	82
Purise = Purisaṃ (Pāḷiyaṃ)	138
Pūrenti = Pūrentā (I, Ka)	55
Phalikāhi katā = Phalikamaṇīhi katā (Sī, I)	118

[Ba]

Balaggam = Phalagam (Ka)	86
Balā = Phalā (Sī, I)	92
Bidalamañcakapasse = Nisīdanamañcakapasse, viraḷamañcakapasse (Ka)	12
Buddhalīlāya = Buddhalīlāya (Sī, I)	16, 109
Buddhassa = Saṃghassa (Sī, I, Ka)	311
Buddhe = Paccekabuddhe (Sī, I)	119
Buddhoti vacanaṃ = Buddhoti mama (Sī, I)	16
Buddho, buddhi Buddhaṃ bodhoti anattantarametaṃ = Buddho buddhi Buddhaṃ bodhoti atthantarametaṃ (Sī) Buddho buddhi Buddhaṃ bodheti atthantarametaṃ (I)	112
Beluvapakkavaṇṇā paribhaṇḍakatā = Beluvapakkavaṇṇa- paribhaṇḍikatā (Sī, I)	12
Bodhi = Natthi (Sī)	128
Brahmanivesanā = Brahmanivesanaṃ (Pāḷiyaṃ)	125
Brāhmaṇo = Brāhmaṇena (Sī)	292

[Bha]

Bhaddāya = Bhaddāyapi (Sī, I)	292
Bhabbapuggalavasena = Dhammapuggalavasena (Sī) Aggapuggalavasena (I)	185
Bhavantvantarāyā = Bhavatvantarāyo (Sī)	34

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Bha]

Bhāgabhattaṃ = Bhattavaḍḍhitaṃ (Sī, I, Ka)	301
Bhāgī rasānaṃ = Bhagīrasānaṃ (Sī, I) Khu 2. 300 piṭṭhe Theragāthāyaṃ.	102
Bhāvayamāno = Āsevamāno (Ka)	222
Bhikkhamānaṃ = Bhikkhamānā (Sī, I)	135
Bhiyyaso = Bhiyyo (Sī, I)	53
Bhūmiṃ nimmitanti = Bhūmi nimmilāti (Sī, I)	116
Bhedāpetvā = Bhañjāpetvā (Sī)	130
Bhojanākāraṃ = Bhojāpanākāraṃ (Sī, I)	268

[Ma]

Maggantopi = Caṅkamantopi (I, Ka)	192
Maggaphalavijjābhiññāpaṭivedhako = Maggaphalavijjābhiññānaṃ paṭividdhattā (Sī)	207
Maggurā = Makarā (Sī, I)	238
Mañjerikanāgabhavanaṃ = Mandiranāgabhavanaṃ (I, Ka)	86
Madagaḷitā = Madagaḷino (Ka)	325
Maddamāno = Akkamamāno (Sī)	19
Madhuke kāsumāriyo = Madhuke kāsumārayo (Sī, I) Madhukā kāsumārayo (Ka)	***
Mantanā = Vaṇṇanā (Sī)	127
Mantī = Jotimanti (Ka)	68
Manthaṃ = Matthaṃ (Sī)	284
Mahājanaṃ = Sadevakam (Sī)	38
Mahātalaṃ = Mahātale (Ka)	335
Mahātale = Mahāpathaṃ (I)	186
Mahāpathavīkampanādīni = Mahāpaṭhaviṃ kampetvā (Sī, I) Mahāpathavīkampanādikāraṇāni (Ka)	58
Mahāmuni = Tadā Muni (Ka)	36
Mahāmunīnaṃ = Paccekabuddhānaṃ mahāmunīnaṃ (Sī, I)	143
Mahāraṭṭhiyo = Mahāseṭṭhi (Sī)	47

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ma]

Mahārasaṃ = Mahārahaṃ (I)	338
Mahimaṃ = Paṭimaṃ (Ka)	298
Mahesakkhā = Mahesakkā (Sī, I)	60
“Mā uggali mā uggali”ti vacanamupādāya = Mā uggili mā uggilīti (Sī, I)	232
Mā bhātha = Mā bhetha (Buddhavaṃse)	33
Mālāhi = Mālādīhi (Ka)	21
Mucchākaraṇavisam = Muñchākaraṇavisam (I)	330
Mucchitā = Mucchitamucchitā (Sī)	32
Muñjatiṇaṃ = Usiramuñjatiṇaṃ (I, Ka)	11
...muṇḍacchadanaṃ = Maṇḍalacchadanaṃ (Sī, I)	322
Mudiṅgasaddena = Mutiṅgasaddena (Sī, I)	3
Mulālakalāpaṃ = Mūlakalāpaṃ (Ka)	39
Mekhalaṃ = Khemaṃ (Sī, I)	43
Meghadhanitakālo viya = Meghatthanitakālo viya (Sī, I)	77

[Ya - Ra]

Yaññopacitā = Yaññopavītakaṇṭhā (Sī) Yaññopavītā (I) Pubbopacitakammā (Suttanipāta-Ṭṭha 1. 81 piṭṭhe)	191
Yatijanānaṃ = Janānaṃ (Sī, I)	308
Yathā pubbevāti = Yato pubbevāti (Sī) Yato pubbeva (Suttanipāta-Ṭṭha 1. 108 piṭṭhe)	
Yadā = Yathā (Sī, I) (Am 3. 68 piṭṭhe)	304
Yamhi kāle = Yadā vasi (Sī, I)	36
Yojanamattaṃ = Sattayojanamattaṃ (Sī, I)	49
Yojaniyaratanacaṅkoṭakena = ...caṅgoṭakena (Sī, I)	78
Rajju mañcake vā = Thaṇḍilale vā (Ka)	195
Raṭṭhuppādaṃ = Rājapābhataṃ (Sī)	48
Ratananāsabhayena = Ratananassanabhayena (I)	6
Ratanamattamakuḷaṃ = Ratanamakuḷaṃ (Sī, I)	40

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ra]

Rathīsāsadisadantā = Ramhasadisadantā (Sī)	352
Rāmā ca surāmā ca = Dāmā ca sudāmā ca (Sī, Ka)	
Rāmā ceva samālā ca (Buddhavaṃse 370 piṭṭhe)	52
Rāmā ca surāmā ca = Rādḥā ceva surādḥā ca (Buddhavaṃse)	46
Rāsivaḍḍhako = Dhanarāsivaḍḍhako (I)	3
Rāhulamātā = Yasodharā (Sī)	73
Rudamukhā = Rudammukhā (Sī, I)	58
Rūpasāradhanasāravayasārakulasārabhogasāra = Kesasāra (Sī)	253
Rogena = Sābhāvikarogena (Sī)	223

[La - Va]

Lūkhamāṃsāhāresu = Āhāracāresu ca (Sī, I) Āhāresu (Ka)	198
Lokā muccitvā = Lokam muñcitvā (Sī)	35
Lobho = Dhanalobho (Sī)	204
Vaṃsakkaḷīrova = Vaṃse kaḷīrova (Pāḷiyam)	178
Vakulā = Bahulā (Sī, Ka)	237
Vaggaḷā = Vaggulā (Sī)	236
Vaḍḍhiṇca avaḍḍhiṇca = Vajjam ca avajjam ca (Sī)	320
Vatim = Guttim (Sī)	196
Vattitvā = Anivattitvā (Sī) Nivattitvā (I)	83
Vatvā = Ṭhatvā (Sī)	2
Vandamāne = Vandamānā (Pāḷiyam)	127
Vamanādīni = Vamanādīhi (Sī, I)	331
Vasīkarimṣu = Vasam karimṣu (Sī, I)	120
Vā = Vāti (Sī, I)	84
Vicarati = Viharati (Sī, I, Ka)	70
Vicchitam = Pīlitam (Sī)	141

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Va]

Vicchito = Virecito (Sī)	141
Vijaṭayim̐ = Viṇayim̐ (Pāli)	318
Viṭaṭūbho = Viḍḍabheṇa (Sī, I)	139
Vitatham̐ natthi Buddhānam̐, dhuvam̐	
Buddho bhavāmahaṃ = Idam̐ pādadvayam̐ natthi	
Jātakatṭhakathāyam̐	24
Vidhuro = Viduro (Sī, I)	53
Vimhayamanāpajjanato = Vimhayādīnam̐ pajahanato (Ka)	204
Viyūhitvā = Byūhitvā (Ka)	19
Vivaṭacchado = Vivaṭṭacchado (Sī, I)	62
Visamam̐ maggam̐ = Imam̐ maggam̐ (Sī, I)	15
Visūkāni, evam̐ diṭṭhiyā visūkāni, diṭṭhi	
eva vā visūkāni diṭṭhivisūkāni = Visūkānīti diṭṭhi eva vā	
visūkānīti diṭṭhivisūkāni (Sī)	203
Vissakammadevaputtam̐ = Visukammadevaputtam̐ (Ka)	8
Vīriyam̐ = Kiriyam̐ (Sī)	255
Vīriyasamatham̐ = Samatham̐ (Sī, I)	350
Vuṭṭhito = Uṭṭhahitvā (Sī)	45
Vossaggatthe = Vavassaggatthe (Sī, Ka)	298

[Sa]

Samgharivitvā = Samharivitvā (Sī)	284
Samsārato = Saṅkhārato (I, Ka)	304
Sam̐ suṭṭhu cittaṇa = Sam̐suddhacitto (Sī)	116
Sakasakārammaṇe appavattanato = Sakalārammaṇappavattanato (Sī, I)	225
Sakhilā = Makhilā (Sī)	52
Sacīvaram̐ dānam̐ = Ticīvaradānam̐ (Sī, I)	47
Saccavādī = Paccapādi (Theragāthā-Tṭha 1. 138 piṭṭhe)	345
Saccākāram̐ = Paṇṇākāram̐ (I, Ka)	292

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Sa]

Sañcayam = Sañjayam (Sī, I)	100
Sañchinnapatto = Saṁsīnapatto (Sī)	189
Sañjāta-ekaggo = Sañjātapītipāmojjo ekako (Sī, I)	183
Sataguṇapuññānam = Satadviguṇapuññānam (Ka)	297
Satasahassam = Satasahassam satasahassam (Sī, I)	108
Satasahassagghanikā = Satasahassagghā (Ka)	42
Satiyā = Pītiyā (Ka)	339
Sattamyatthe topaccayo = Sattamyatthe paccattavacanam (Ka)	246
Sadā = Sabbadā (Sī)	26
Santamanā = Santuṭṭhacittā (Sī, I) Santuṭṭhamanā (Ka)	225
Sandhāya = Nissāya (Sī, I)	8
Sappaccayā sabhāvadhammā = Sappaccayā saṅkhāradhammā (Sī, I)	256
Sabbajātikhepanato = Tappaṭipakkhena (I)	5
Sabbadā = Sadevake (Sī, I)	37
Sabbanāmā = Saccanāmā (Sī)	49
Sabhāvarasalakkhaṇe = Sabhāvasarasalakkhaṇe (Buddhavarṁse)	32
Sabhāvena = Sasāvake (Ka)	119
Sabhiyo = Abhayo (Sī)	51
Samathavipassanāya vā = Vipassanāya (Sī)	203
Samāruhum = Samāharim (Pāḷiyam)	119
Samāhantvā = Samāhantā (Pāḷiyam)	119
Samuddā = Sumuttā (I, Ka)	53
Sampatti = Sampattam (Sī, I)	123
Sampādetvā = Pacāpetvā (Sī, I)	67
Sambhavo = Sambhūto (Sī)	52
Sambhāveyyāma vā = Sampāpuṇeyyāma vā (Sī, I)	68
Samma = Samma sārathi (Sī)	71
Sammasaddena = Paṇavasaddena (Sī, I)	3
Sayāpetvā = Gāhāpetvā (Sī, I)	140
Saraṇo = Nimbarukkho (I, Ka)	47

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Sa]

Sarīrasīsādi = ...ni (Sī)	140
Sarīsape = Sirīmsape (Sī, I)	109
Sallavatī = Salalavatī (Sī, I)	60
Sallīnā = Allīnā (Ka)	121
Sa'ham = Caham (Sī, I)	4
Sāgato = Sāgaro (Sī) Sobhito (I)	37
Siṅga = Siṅgā (Sī)	69
Sindhuvādi = Sindhuvāram (Sī)	259
Sīvalā = Sīvalī (Sī) Sīlā (I)	50
Sukhadukkhesu = Sukhadukkhepi (Sī)	31
Sukhaggahaṇadhāraṇam = Sukhaggahaṇadhāraṇam (I)	2
Sutamaṅgalikādīsu = Sūtamāgadhikādīsu (Sī)	73
Suttapadam = Yuttapadam (Sī, I)	319
Sutvā = Ñatvā (Sī)	292
Sudāṭho = Sudatto (I)	143
Sundaradānapaṭiggahaṇārāhā = Sattānam dānapaṭiggahaṇārāhā (Sī)	226
Supatīṭṭhitam nāma = Suppatīṭṭham nāma (Ka)	83
Subhojo = Koṇḍañño ca bhojo (Sī, I)	68
Sumano = Sumaṅgalo (Aṭṭhasālīnī) Samaṅgo (Buddhavaṃsapāḷi)	50
Sumāpitanti = Sumāpitā (Pāḷi)	322
Sumedhatāpaso = Sumedhatāpaso pana (Sī)	19
Suram pivantesu = Surāpaṇe suram pivitvā (Ka)	270
Suvaṇṇapaṭikañca = Sovanṇapādukañca (Sī) Sovanṇa- pādukañceva (Buddhavaṃse 374 piṭṭhe)	53
Suvaṇṇabhiṅgārena = Suvaṇṇabhiṅkārena (Sī, I)	83
Sūriyuggamanam = Aruṇe uggate sūriyassuṭṭhānam (Sī, Ka)	24
Sūro = Surato (Sī)	220
Senānigame = Senāninigame (Sī)	81
Sotāpattimaggaḥale = Sotāpattimagge (Am-Ṭṭha 1. 124 piṭṭhe)	233
Sobhanam = Sobhitam (Sī, I)	49

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ha]

Haṭṭhatuṭṭhena cittena, āsanā vuṭṭhahim̐ tadā = Sayanā vuṭṭhahitvāna, pallaṅkaṃ ābhujim̐ tadā (Buddhavaṃse)	22
Hadayasukhajanana = Sukhavasena sukhajanana (Sī)	175
Hanattāya = Atthāya (Sī, I)	137
Hi = Ca (sabbattha)	11
Himavantapāde = Himavanta (Sī, I)	10

Apadānaṭṭhakathāya paṭhamabhāge

Gāthāsūci

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā	Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[A]		[A - Ā]	
Akkamitvāna maṃ Buddho		Anāsavā vītarāgā	20
(Khu 4. 310 piṭṭhe)	17, 157	Aniṭṭhagandho pakkamati	24
Aggipākī anaggī ca	245	Aniṭṭhite mamokāse	16
Angārino dāni dumā		Anekajāṭisaṃsāraṃ	
bhadante	102	(Khu 1. 36 piṭṭhe	
Acetanaṃva koṭṭente	57	Dhammapade)	90
Acetanāyaṃ pathavī		Anomadassissa aparena	
(Khu 4. 396 piṭṭhe)	58	(Khu 4. 338 piṭṭhe)	46
Ajapālarukkhamūle	20	Anovaṭṭhena udakaṃ	23
Ajjāpi te āvuso		Appicchā nipakā ete	243
sā diṭṭhi	276	Abhiññāpāramippattā	243
Ajjhāyako mantadharo	4	Ambā sālā ca tilakā	236
Aññe gacchanti goyānaṃ	245	Avacāhaṃ Jotipālo	
Aññe pupphanti padumā	238	(Khu 3. 349 piṭṭhādīsu)	129
Atṭhānataṃ saṅgaṇikāratassa	151	Avīcimhi nuppajjanti	55
Atīradassī jalamajjhe	57	Asakkharā apabbhārā	235
Atthi hehiti so maggo	4	Asītihaṭṭhamubbedho	37
Atha Buddhāpadānāni	111	Assamassāvidūramhi	241
Athavassa agārāni	272	Assamo sukato mayhaṃ	9
Adamsu te mamokāsaṃ	16	Ahaṃ Kevaṭṭagāmasmiṃ	
Addhā pasamsāma		(Khu 3. 349 piṭṭhe)	139
sahāyasampadaṃ	150	Ahaṃ tena samayena	15, 36
Advejjhavacanā Buddhā	24	Ahu Kapilavhayā rammā	20
Adhikāre maṅgale ceva	111	Ākāsaṭṭhā ca bhūmaṭṭhā	23
Adhikiccam adhiṭṭhānaṃ	111	Āmantanā hoti	
Adhimuttā asokā ca	237	sahāyamajjhe	149

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ā]	
Āraddhavīriyo	
paramatthapattiyā	153
Āluvā ca kaḷambā ca	241
Āḷakā isimuggā ca	238
[I]	
Icechitaṃ patthitaṃ tuyhaṃ	
(Dī-Ṭṭha 2. 82;	
Am-Ṭṭha 1. 146;	
Dhammapada-Ṭṭha 1. 127)	112
Idaṃ sutvāna vacanaṃ	
(Khu 4. 312 Buddhavaṃse)	21
Iddhi vīmaṃsamānā te	244
Iddhividhaṃ dibbasotaṃ	334
Imaṃ tvaṃ aṭṭhamaṃ tāva	
(Khu 4. 318 Buddhavaṃse)	30
Imaṃ tvaṃ catutthaṃ tāva	
(Khu 4. 316 piṭṭhe)	27
Imaṃ tvaṃ chaṭṭhamaṃ tāva	
(Khu 4. 317 Buddhavaṃse)	29
Imaṃ tvaṃ tatiyaṃ tāva	
(Khu 4. 316 piṭṭhe)	27
Imaṃ tvaṃ dasamaṃ tāva	
(Khu 4. 319 piṭṭhe)	31
Imaṃ tvaṃ dutiyaṃ tāva	26
Imaṃ tvaṃ navamaṃ tāva	
(Khu 4. 318 Buddhavaṃse)	31
Imaṃ tvaṃ pañcamaṃ tāva	
(Khu 4. 317 piṭṭhe)	28
Imaṃ tvaṃ paṭhamaṃ tāva	25

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[I - Ī]	
Imaṃ tvaṃ sattamaṃ tāva	29
Imassa janikā mātā	20
Iminā me adhikārena	18
Ime dhamme sammasato	
(Khu 4. 319 piṭṭhe	
Buddhavaṃse)	32
Ītī ca gaṇḍo ca upaddavo ca	151
[U - E]	
Ukkuṭṭhisaddā vattanti	21
Uttānakūlā nadikā	235
Uttitṭhe nappamajjeyya	
(Khu 1. 38 piṭṭhe	
Dhammapade)	106
Udakoroḥaṇā keci	246
Uddālakā ca kuṭajā	237
Upakāro ca yo mitto	
(Dī 3. 153 piṭṭhe)	224
Upasaggā nipātā ca	226
Uppajjante ca jāyante	14
Uppātesu nimittesu	243
Ubbiggā tasitā bhītā	
(Khu 4. 319 piṭṭhe	
Buddhavaṃse)	33
Ubho kūlesu nadiyā	236
Ussāho vīriyaṃ vuttaṃ	158
Ekāyanaṃ jātikhayantadassī	
(Saṃ 3. 146; Khu 7. 362	
piṭṭhesu)	146
Evam kilesapariruddho	6
Evam kilesabyādhihi	6
Evam kilesamaladhove	6

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[E]

Evam̐ jino viyākāsi	
(Khu 3. 349 piṭṭhādīsu)	141
Evam̐ dutīyena sahā mamassa	151
Evam̐ me siddhippattassa	14
Evam̐ sabbaṅgasampannā	55
Evam̐ sabbaṅgasampanne	241
Etamādīnavam̐ ñatvā	
(Khu 1. 201-268;	
Khu 7. 362; Khu 8. 211	
piṭṭhesu)	146, 168
Ete ahesuṃ Sambuddhā	54
Ettakāyeva te loka	
(Khu 4. 319 piṭṭhe	
Buddhavaṃse)	32
Esa bhiyyo pasīdāmi	338
Evameva ayaṃ kāyo	7
Evameva mayaṃ sabbe	21
Evamevāhaṃ imaṃ kāyaṃ	7
Evāhaṃ cintayitvāna	8

[O]

Okkhittacakkhū na ca	
pādalolo	153
Oropayitvā gihibyañjanāni	150
Ohārayitvā gihibyañjanāni	153

[Ka]

Kakusandhassa aparena	53
Kaṇikārā kaṇṇikā ca	237
Katena tassa etassa	1
Kappe ca satasahassee	3

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ka]

Kammuno tassa sesena	
(Khu 3. 349 piṭṭhe)	138
Kassaci deti sāmāññaṃ	35
Kassaci varasamāpattiyo	36
Kāmaṃ taco ca nhāru ca	
(Am̐ 1. 52; Ma 2. 146	
piṭṭhādīsu)	85
Kāmā hi citrā madhurā	
manoramā	151
Kim̐ bhavissati lokassa	
(Khu 4. 319 Buddhavaṃse)	33
Kim̐ me aññātavasesena	18
Kim̐ me ekena tiṇṇena	18
Kinnarā vānarā ceva	240
Kimeva disvā Uruvelavāsī	
(Vi 3. 46 piṭṭhe)	98
Kīḷamānā ca te sissā	245
Kukutthakā kuḷīrakā	239
Kuṭṭā kavāṭā selā ca	24
Kumbhīlā makarā cettha	236
Kumbhīlā susumārā ca	239
Ketakā kandali ceva	237
Kena kattha kadā cetam̐	2
Kese muñcitvāhaṃ tattha	17
Koṇāgamanassa aparena	
(Khu 4. 375 piṭṭhe)	54
Koṇḍaññaṃsa aparena	
(Khu 4. 326 piṭṭhe)	43
Kosambā saḷalā nimbā	240
Kosikā poṭṭhasīsā ca	239

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Kha]

Khiḍḍaṃ ratim kāmasukhaṇca	
loke	152
Khiḍḍā ratī hoti	
sahāyamajjhe	149
Khemā Uppalavaṇṇā ca	
(Khu 4. 311 Buddhavaṃse)	20

[Ga - Gha]

Gabbhaṃ gaṇhanti padumā	238
Ghaṭānekasahassāni	
(Khu 4. 319 Buddhavaṃse)	33

[Ca - Cha - Ja - Jha]

Caṅkamaṃ tattha māpesiṃ	8
Catuvīśasahassāni	242
Cattāri satasahassāni	37
Cattālisam'padānāni	113
Campakaṃ salalaṃ nīpaṃ	17
Campakā saḷalā nīpā	237
Calati ravati pathavī	
(Khu 4. 319 piṭṭhe	
Buddhavaṃse)	32
Cātuddiso appaṭigho ca	
hoti	150
Cutī ca upapatti ca	24
Chetvāna molim varagandha-	
vāsitaṃ (Ma-Ṭṭha 2. 1 piṭṭhe)	78
Jayo hi Buddhassa sirīmato	
ayaṃ	89
Jātidhammo jarādhammo	4
Jotayitvāna saddhammaṃ	38
Jhāyī jhānaratā dhīrā	243

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ta]

Taṇhakkhayaṃ	
patthayamappamatto	154
Taṇhaṅkaro Medhaṅkaro	54
Taṇhādutiyo puriso	
(Khu 1. 201-268;	
Khu 7. 362)	146, 168
Tato padakkhiṇaṃ katvā	20
Tato māṇavakā sabbe	
(Khu 3. 347 piṭṭhādīsu)	135
Tato vātātapo	
ghoro (Vi 4. 291	
292 piṭṭhesu)	109
Tatohaṃ avacaṃ sisse	
(Khu 3. 347 piṭṭhādīsu)	135
Tatheva anaghaṃ saṃghaṃ	1
Tatheva catūsu bhūmīsu	
(Khu 4. 316 Buddhavaṃse)	26
Tatheva tvaṃ sabbakālaṃ	
(Khu 4. 316 piṭṭhe)	28
Tatheva tvaṃ sabbabhava	
(Khu 4. 316 piṭṭhe)	27, 28
Tatheva tvampi adhiṭṭhāne	
(Khu 4. 318 Buddhavaṃse)	30
Tatheva tvampi saccesu	29
Tatheva tvampi sabbesaṃ	29
Tatheva tvampi sukhadukkhe	
(Khu 4. 319 piṭṭhe	
Buddhavaṃse)	31
Tatheva tvampi hitāhite	
(Khu 4. 318 piṭṭhe	
Buddhavaṃse)	31
Tatheva paramaṃ santaṃ	1

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ta]	
Tattha ṭhatvā vicintesiṃ	16
Tatthappadhānaṃ padahiṃ	8, 14
Tatthāgato isi bhīmo (Khu 3. 347 piṭṭhādīsu)	135
Tattheva maṇḍakappamhi (Khu 4. 348 piṭṭhe)	48, 49, 51, 52
Tatheva yācake disvā (Khu 4. 315 piṭṭhe Buddhavaṃse)	26
Tathevimaṃ pūtikāyaṃ	7
Tadā te bhojayitvāna	35
Tapussabhallikā nāma	37
Tasmā tamupanissāya	2
Tassa sammasato dhammaṃ (Khu 4. 319 piṭṭhe Buddhavaṃse)	33
Tassāhaṃ dhammamaññāya	304
Tārāgaṇā virocanti	23
Tikicchako ahaṃ āsiṃ (Khu 3. 349 piṭṭhādīsu)	141
Ticīvaraṇca patto ca	78
Tiṇṇo tiṇṇehi -pa- (Vi 3. 38-49 piṭṭhe)	99
Tindukāni piyālāni	240
Tisso Phusso ca Sambuddho	54
Tiṇi sataśassāni	37
Tuṭṭhahatṭho pamudito	15
Tena kammavipākena (Khu 3. 349 piṭṭhādīsu)	129, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ta - Tha]	
Tena kammāvasesena (Khu 3. 347 piṭṭhe)	133, 134
Tena yogena janakāyaṃ	36
Te me puṭṭhā viyākāṃsu	16
Tevijjā iddhipattā ca	277
Tesaṃ tadā saññāpesi (Khu 4. 319 piṭṭhe Buddhavaṃse)	33
Tehi thutappasattho so	35
Thalajā dakajā pupphā	22
Therehi dhīradhīrehi	1
[Da]	
Dadeyya ujubhūtesu (Vi 4. 291-292 piṭṭhesu)	109
Danto dantehi saha purāṇa- jaṭilehi (Vi 3. 48-49 piṭṭhesu)	99
Dasavassasahassāni (Khu 3. 347 piṭṭhe)	37, 133
Dasavāso Dasabalo (Vi 3. 48-49 piṭṭhesu)	99
Dasavīśasahassānaṃ	36
Dasasahassilokamhi	22
Dasasahassī lokadhātū	22
Dassanaṃ me atikkante	22
Daḷhaṃ paggaṇha vīriyaṃ (Khu 4. 312 Buddhavaṃse)	24
Diṭṭhivīsūkāni upātivatto	151
Dibbaṃ candanacuṇṇaṇca	17
Dibbaṃ maṇḍāraṃ pupphaṃ	17

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Da]

Dibbaṃ māṇusakāṃ pupphaṃ	34
Disvā suvaṇṇassa pabhassarāṇi	150
Dīpaṅkarassa aparena (Khu 4. 321 piṭṭhādīsu)	38
Dīpaṅkaro Jino Satthā	38
Dīpaṅkaro Lokavidū (Khu 4. 311 Buddhavaṃse)	20, 22
Dukkaraṇa abbhakkhānaṃ	128
Dussaṅgahā pabbajitāpi eke	150
Devā dibbehi turīyehi	17
Devā manusse passanti	17
Dvāsīti Buddhato gaṇhiṃ	115

[Dha]

Dhammañcare sucariṭaṃ (Khu 1. 39 piṭṭhe Dhammapade)	106
Dhammadassissa aparena (Khu 4. 357 piṭṭhe)	50
Dhammo have rakkhati dhammacāriṃ (Khu 2. 272; Khu 5. 215 piṭṭhesu)	40
Dharaṇimpi sugambhīraṃ	280

[Na]

Nagaraṃ Rammavatī nāma	37
Nagaraṃ sabbaṅgasampannaṃ	4
Nagare Amaravatiyā	4
Nandā ceva Sunandā ca	37
Na bhavanti pariyāpannā	55

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Na]

Na maṃ koci uttasati (Khu 4. 418 piṭṭhe)	57
Na me mārisa sā diṭṭhi	276
Nayitā ambagandhī ca	238
Na hete ettakāyeva (Khu 4. 316 piṭṭhe)	27, 28, 30, 31
Na hoti arati sattānaṃ	23
Na honti khuddakā paṇā	55
Nāgova yūthāni vivajjayitvā	151
Nāṭisītaṃ nāti-uṇhaṃ	102
Nāradassa aparena (Khu 4. 343 piṭṭhe)	47
Nāhaṃ etena maggena (Khu 3. 349 piṭṭhādīsu)	129
Nāḷāgiri sattacchedo	128
Nidānesu kosallatthaṃ	2
Nibbutā nūna sā mātā (Abhi-Ṭṭha 1. 76 piṭṭhe)	73
Nibbuddhe vattamānamhi (Khu 3. 349 piṭṭhādīsu)	141
Nimitte caturo disvā	37
Nirayepi dasasahassee	23
Nillolupo nikkuho nippipāso	152
Nerañjarāya tīraṃhi	20
No ce labhetha nipakaṃ sahāyaṃ	150

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Pa]	
Paccantadesavisaye	15
Paccuggamanā vattanti	17
Pañcasatadasapadānāni	113
Pañceva apadānāni	113
Paññāya vicinantoham	57
Paṭisallānam	
jhānamariñcamāno	153
Paṭhamābhisamaye Buddho	36
Pathaviyaṃ nipannassa	17
Padumassa aparena	
(Khu 4. 341 piṭṭhe)	46
Padumuttarassa aparena	
(Khu 4. 346 piṭṭhe)	47
Padumuppalasañchannā	241
Padhānacāraṃ caritvāna	37
Pabhā vidhāvati tassa	38
Parūḷhakacchanakhalomā	246
Pallaṅkābhujane mayham	22
Pallaṅkena nisajjāya	244
Pallaṅkena nisīditvā	22
Pasadā ca varāhā ca	240
Passatha imaṃ tāpasam	20
Pahāya pañcāvaraṇāni	
cetaso	153
Pāḥhīnā pāvusā macchā	236, 238
Pātova sannipatitvā	246
Pāpaṃ sahāyaṃ	
parivajjayetha	152
Pārevatā ravihamasā	239
Puññapāparikkhīṇo	
(Khu 3. 349 piṭṭhādīsu)	129

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Pa]	
Puñṇamāye yathā cando	35
Puttañca dāraṃ pitarañca	
mātaraṃ	152
Puna nāradakūṭamhi	36
Punappunādareneva	1
Punnāgā giripunnāgā	237
Purato pesenti khāriṃ	245
Purā Sīhaḷabhāsāya	2
Pureham dāraṃ hutvā	137
[Pha - Ba]	
Phussassa ca aparena	
(Khu 4. 363 piṭṭhe)	51
Phussassāham pāvacane	
(Khu 3. 349 piṭṭhe)	140
Bahussutaṃ dhammadharaṃ	
bhajetha	152
Bilāsaya darīsayā	23
Buddhassa vacanaṃ sutvā	
(Khu 4. 315 piṭṭhe)	24
Buddhotivacanaṃ sutvāna	16
Bodhaneyyaṃ janaṃ disvā	36
Brāhmaṇo sutavā āsim	
(Khu 3. 347 piṭṭhādīsu)	135
[Bha]	
Bhajanti sevanti ca kāraṇatthā	154
Bhayaṃ tadā na bhavati	23
Bhāgyavā Bhaggavā yutto	141
Bhikkhāya upagataṃ disvā	
(Khu 4. 398 Cariyāpiṭake)	56

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ma]

Maṅgalassa aparena	
(Khu 4. 329 piṭṭhe)	44
Maṅgalo ca Sumano ca	54
Manussattaṃ līngasampatti	
(Khu 4. 301 piṭṭhe)	18, 55, 156, 158
Mama saṅkappamaññāya	304
Mahārajjam hatthagataṃ	56
Mahāvātā na vāyanti	22
Mahāsamuddo ābhujati	23
Mahāhanū'sabhakkhandho	36
Mātāpitā na me dessā	
(Khu 4. 413 Cariyāpiṭake)	57
Mānusakā ca dibbā ca	23
Migo araññamhi yathā	
abaddho	149
Micchādīṭṭhim na sevanti	55
Mitte suhajje	
anukampamāno	149
Mutto muttehi -pa-	
(Vi 3. 48-49 piṭṭhesu)	99
Munāḷi nāmahaṃ dhutto	
(Khu 3. 347 piṭṭhe)	133
Mettaṃ upekkhaṃ karuṇaṃ	
vimuttiṃ	154

[Ya]

Yathā andughare puriso	
(Khu 4. 316 piṭṭhe)	27
Yathā arihi pariruddho	6

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ya]

Yathā āpannasattānaṃ	
(Khu 4. 315 Buddhavaṃse)	25
Yathā uccāraṭṭhānamhi	7
Yathā khittaṃ nabhe leḍḍu	24
Yathā gūthagato puriso	6
Yathā nikkhantasayanassa	25
Yathāpi uṇhe vijjante	5
Yathāpi udakaṃ nāma	
(Khu 4-318-Buddhavaṃse)	31
Yathāpi osadhī nāma	29
Yathāpi kuṇapaṃ puriso	7
Yathāpi kumbho sampuṇṇo	25
Yathāpi camarī vālaṃ	26
Yathāpi jajjaraṃ nāvaṃ	7
Yathāpi dukkhe vijjante	5
Yathāpi pathavī nāma	
(Khu 4. 317	
Buddhavaṃse)	29, 31
Yathāpi pabbato selo	
(Khu 4. 318 Buddhavaṃse)	30
Yathāpi pāpe vijjante	5
Yathāpi puriso corehi	7
Yathāpi byādhito puriso	6
Yathāpi bhikkhu bhikkhanto	
(Khu 4. 316 piṭṭhe)	27
Yathāpi sabbasattānaṃ	25
Yathāpi samaye patte	34
Yathāpi siho migarājā	
(Khu 4. 317 Buddhavaṃse)	28
Yathā manussā nadiṃ tarantā	21
Yathā yā kāci nadiyo	35

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ya]

Yathā ye keci Sambuddhā	34, 35
Yathā rattikkhaye patte	25
Yadā ca devabhavanamhi	36
Yadā me ahu saṅkappo	304
Yadi Buddhassa sodhetha	16
Yadimassa Lokanāthassa	21
Yannūnimam pūtikāyaṃ	4
Yamaham ajja byākāsiṃ	
(Khu 4. 319 Buddhavaṃse)	33
Yamhi kāle mahāvīro	36
Yassa jālinī visattikā	
(Khu 1. 40 piṭṭhe)	94
Yassa jitaṃ nāvajīyati	
(Khu 1. 40 piṭṭhe)	94
Yā pubbe bodhisattānaṃ	22
Yāvataṃ nirayā nāma	24
Yāvataṃ parisā āsi	
(Khu 4. 319 Buddhavaṃse)	33
Ye keci tena samayena	37
Ye tatthāsuṃ Jinaputtā	22
Yo daṇḍena adaṇḍesu	271
Yo dhīro sabbadhi danto	
(Vi 3. 49 piṭṭhe)	99
Yo Vejayantapāsādaṃ	273

[Ra]

Rajanīye na rajjanti	244
Rajo nuddham sati uddham	24
Rasesu gedham akaram	
alolo	153

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ra]

Rahogato nisīditvā	4
Rāgañca dosaṇca pahāya	
mohaṃ	154
Rāgo tadā tanu hoti	23
Rājato vā upasaggaṃ	271
Rājāhaṃ pattiko āsiṃ	
(Khu 3. 349 piṭṭhe)	138
Rāmo dhajo lakkhaṇo	
cāpi mantī (Khu 11. 229	
Milindapaṇhe,	
Ma-Ṭṭha 2 92 piṭṭhe)	68
Rāhumutto yathā sūriyo	35
Rūpe ca sadde ca atho	
rase ca (Vi 3. 46 piṭṭhe)	98
Revatassa aparena	
(Khu 4. 334 piṭṭhe)	45
Rogā tadupasammanti	23

[La - Va]

Lakkhaṇe itihāse ca	242
Latā vā yadi vā rukkhā	22
Vaṃso visālova	
yathā visatto	149
Vatti cakkam mahāvīro	37
Vanditvā sirasā seṭṭham	1
Vāpitaṃ ropitaṃ dhaññaṃ	8, 13
Vicittapupphā gaganā	23
Vicinanto tadā dakkhiṃ	
(Khu 4. 316 piṭṭhe)	25, 26,
	27, 28, 29

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Va]	
Vitthārikaṃ bāhujaññaṃ	36
Vipassissa aparena (Khu 4. 366 piṭṭhe)	52
Vipiṭṭhikatvāna sukhañca dukkhaṃ	153
Vimalo hoti sūriyo	23
Visesanayadīpassa	1
Vihāradānaṃ saṃghassa (Vi 4. 291-292 piṭṭhesu)	109
Vihāre kāraye ramme (Vi 4. 291-292 piṭṭhesu)	109
Vedajātaṃ janaṃ disvā	15
Vedanaṃ pharusāṃ jāniṃ	271
Vedayanti ca te sotthiṃ	34
Vemātubhātaraṃ pubbe (Khu 3. 348 piṭṭhe)	136
Vessabhussa aparena (Khu 4. 371 piṭṭhe)	53
[Sa]	
Samvutā chasu dvāresu	244
Samsaggajātassa bhavanti snehā	149
Samsārasotaṃ chinditvā	18
Saṅgo eso parittamettha sokhyaṃ	152
Sace labhetha nipakaṃ sahāyaṃ	150
Saccavācaṃ anurakkhanto	57

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Sa]	
Satasahassena me kītaṃ	347
Santo santehi -pa- (Vi 3. 48-49 piṭṭhe)	99
Sandālayitvāna saṃyojanāni	152
Sannipātā tayo āsuṃ	36
Sapadānaṃ apadānaṃ	115
Sabbābhībhussa Buddhassa (Khu 3. 347 piṭṭhe)	133
Sabbītiyo vivaṃjantu	34
Sabbe devā padissanti	24
Sabbesu bhūtesu nidhāya daṇḍaṃ	149
Saraṇagamane kañci	35
Sā ca iddhi so ca yaso	38
Sāṭakaṃ pajahiṃ tattha	8
Siddhatthassa aparena	50
Siniddhanīlamudukuñcitakeso	105
Sītaṃ uṇhaṃ paṭihanti (Vi 4. 291-292 piṭṭhesu)	109
Sītaṃ byapagataṃ hoti	22
Sītañca uṇhañca khudaṃ pipāsaṃ	151
Sīlavā vatasampanno	241
Sīhabyagghā ca dīpī ca	240
Sīho yathā dāṭhabalī pasayha	154
Sīhova saddesu asantasanto	154
Sukhena sukhito homi	22

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā	Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Sa]		[Sa]	
Sujātassa aparena		Sotavekallatā natthi	55
(Khu 4. 351 piṭṭhe)	49	Sobhitassa aparena	
Suddhāvāsesu devesu	55	(Khu 4. 336 piṭṭhe)	45
Supupphitaṃ pāvacaṇaṃ	37	[Ha]	
Sumaṅgalo ca Tisso ca	37	Haṃsā koṇcā mayūrā ca	239
Sumanassa aparena		Hatthāroho pure āsīm	
(Khu 4. 331 piṭṭhe)	44	(Khu 3. 348 piṭṭhe)	138
Sumedho ca Sujāto ca	54	Hatthisaddaṃ assasaddaṃ	4
Susāne seyyaṃ kappemi		Handa Buddhakare dhamme	25
(Khu 4. 419 piṭṭhe)	58	Harītakā āmalakā	240
Sūlehi vijjhayantopi		Himavantassa avidūre	235
(Khu 4. 407 Cariyāpiṭake)	56	Himavantassāvidūre	8